Graham Hancock

Znak i pečat

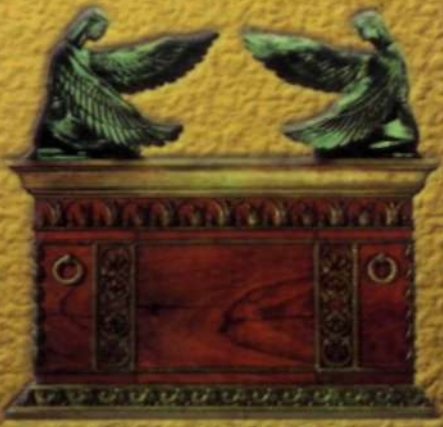

potraga za izgubljenim Kovčegom Saveza

Graham Hancock

Znak i pečat

Potraga za izgubljenim Kovčegom Saveza

Naslov izvornika:
The Sign and the Seal
Copyright © Graham Hancock, 1992.

Ova je knjiga posvećena ljudima Tigraya.
Bio sam izgubljen, a oni su mi pokazali put.

Sadržaj

		Zahvale	
I. DIO		**Legenda**	5
	I	Početak	6
	II	Nestanak čarolije	24
II. DIO		**Sveti Kovčeg i Sveti gral**	39
	III	Gralska šifra	40
	IV	Karta skrivenoga blaga	67
	V	"Bijeli vitezovi, crni kontinent"	80
	VI	Razbijanje sumnji	108
	VII	Tajna i vječna potraga	136
III. DIO		**Labirint**	169
	VIII	U Etiopiji	170
	IX	Sveto jezero	178
	X	Duh u magli	196
	XI	David je igrao pred Jahvom	214
IV. DIO		**Čudovišna naprava**	241
	XII	Magija...ili metoda?	242
	XIII	Mračna blaga	276

V. DIO		**Gdje je slava?**	313
	XIV	Slava je napustila Izrael	314
	XV	Skrivena povijest	349
	XVI	Vrata južnih zemalja	376
VI. DIO		**Pusta zemlja**	406
	XVII	Večera s vragovima	407
	XVIII	Nedostupno blago	415

I. DIO: Etiopija, 1983

Legenda

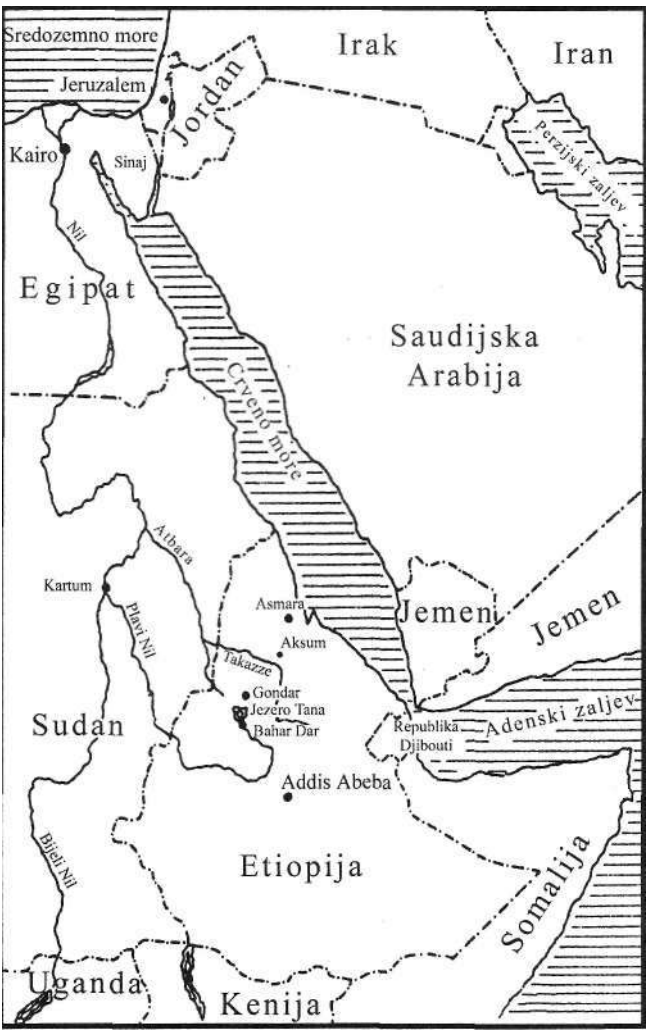

I. poglavlje

Početak: 1983.

Spuštala se noć, a zrak etiopskih planina bio je hladan kada se pojavio redovnik. Pogrbljeni starac izašao je iz kapele, oslanjajući se na molitveni štap i polako se primicao prema meni, pažljivo slušajući dok su me predstavljali. Na lokalnom narječju *trignigni* zatražio je od moga tumača nekoliko informacija o meni: iz koje zemlje dolazim, kojim poslom, jesam li kršćanin i što želim od njega?

Na sva sam pitanja odgovorio iskreno, pokušavajući, dok sam govorio, u polutami razaznati detalje lica moga ispitivača. Bjeličaste mrene zastirale su njegove male, upale oči, a duboke bore izbrazdale su njegovu tamnu kožu. Bio je bradat i vjerojatno bez zuba - jer, iako je njegov glas bio zvučan, riječi je izgovarao nejasno. No, ono u što sam mogao biti siguran jest da je bio vrlo star, možda i čitavo stoljeće, da je još uvijek bio bistar, te da se za mene nije zanimao iz puke znatiželje. Tek kada je saslušao sve što sam rekao, zadovoljan onime što je čuo, pristao je rukovati se sa mnom. Njegov je stisak bio suh i nježan poput papirusa, a teška odjeća koju je nosio, blago ali primjetno mirisala je na tamjan.

Čim su formalnosti završile, prešao sam na stvar. Pokazujući rukom u smjeru građevine čiji su se magličasti obrisi uzdizali iza nas, rekao sam: "Prema etiopskoj predaji koju sam čuo, ondje se čuva Kovčeg Saveza... u onoj kapeli. Čuo sam također da ste vi čuvar Kovčega. Je li to istina?"

"Istina je."

"Ali, u drugim zemljama nitko ne vjeruje tim pričama. Samo nekoliko ljudi poznaje vaše predaje, no ni oni ne vjeruju da su istinite."

"Ljudi mogu vjerovati što god žele. Mogu pričati što ih je volja. Unatoč svemu, mi *doista* posjedujemo sveti *Tabot,* odnosno Kovčeg Saveza, a ja *jesam* njegov čuvar..."

"Dopustite mi da ovo razjasnim," prekinuo sam ga. "Govorite li o *izvornom* Kovčegu Saveza - o škrinji načinjenoj od drveta i zlata, u koju je prorok Mojsije položio Deset zapovijedi?"

"'Da. Sam Bog urezao je deset zakonskih pravila na dvije kamene ploče. Mojsije ih je zatim položio u Kovčeg Saveza - koji je od tada pratio Izraelce tijekom njihovih lutanja i prilikom osvajanja Svete zemlje. Kovčeg im je donosio pobjede na svim područjima i učinio ih je slavnim narodom. Konačno, kada je njegovo djelo bilo završeno, kralj Salomon smjestio ga je u Svetinju nad Svetinjama u Hramu koji je izgradio u Jeruzalemu. Nedugo zatim, bio je otamo iznesen i donesen u Etiopiju..."

"Ispričajte mi kako se to dogodilo," upitao sam. "Ono što je meni poznato iz vaše predaje jest da je kraljica od Sabe, navodno, bila kraljica Etiopije. U legendama koje sam čitao stoji da je ona, za posjeta Jeruzalemu, zatrudnjela s kraljem Salomonom i rodila mu sina - kraljevića - koji je poslije ukrao Kovčeg..."

Redovnik je uzdahnuo. "Ime kraljevića o kojemu govorite bilo je Menelik - što na našem jeziku znači "sin mudraca". Iako začet u Jeruzalemu, rođen je u Etiopiji, kamo se kraljica od Sabe vratila otkrivši da nosi Salomonovo dijete. Kada je navršio dvadesetu, i sam Menelik otišao je u Izrael i stigao na očev dvor. Tamo je bio smjesta prepoznat, te su mu dodijeljene visoke počasti. Međutim, prošla je godina dana, i mudraci su postali ljubomorni. Žalili su se da mu je Salomon bio previše sklon, i zahtijevali su da se vrati u Etiopiju. Kralj se složio pod uvjetom da prvorođeni sinovi mudraca pođu s njim. Među njima je bio i Azarije, sin Sadoka, velikog svećenika Izraela, i upravo je Azarije, a ne Menelik, ukrao Kovčeg Saveza iz hramske Svetinje nad Svetinjama. Skupina mladića je šutjela o krađi sve dok se nisu dovoljno udaljili od Jeruzalema. Kada su konačno Meneliku otkrili što su učinili, on je shvatio kako u tako smjelom pothvatu nikada ne bi uspjeli da to nije bila Božja volja. Stoga se složio da Kovčeg ostane s njima. Tako je i donesen u Etiopiju, u ovaj sveti grad...i ovdje se od tada čuva."

"Želite li reći da je ova legenda istinita?"

"To nije legenda. To je povijest."

"Kako možete biti tako sigurni?"

"Zato što sam čuvar. Poznajem prirodu predmeta koji mi je povjeren na čuvanje."

Neko smo vrijeme sjedili u tišini, te sam se pokušavao naviknuti na smirenost i trezvenost kojom mi je redovnik ispripovijedio ovu neobičnu i nemoguću priču. Tada sam ga upitao kako mu je i zašto povjerena ova dužnost. Odgovorio je kako mu je bila velika čast biti izabran, te da je to bila posljednja volja njegova prethodnika. Kada sam bude ležao na samrtnoj postelji, rekao je, i on će imenovati svoga nasljednika.

"Kakve vrline treba imati taj čovjek?"

"Ljubav prema Bogu, čistoću srca, uma i tijela."

"Osim vama," upitao sam zatim, "je li još kome dopušteno vidjeti Kovčeg?"

"Ne. Samo ga ja smijem vidjeti."

"Znači li to da se Kovčeg nikada ne iznosi iz svetišta?"

Čuvar je dugo šutio prije negoli je odgovorio na ovo pitanje. Tada mi je konačno rekao da se u vrlo dalekoj prošlosti relikvija iznosila prigodom najvažnijih crkvenih blagdana. Njegova uporaba u vjerskim procesijama sada je ograničena na obred poznat kao *Timkat,* koji se održava svakoga siječnja.

"Znači, ako se vratim sljedećeg siječnja, imat ću priliku vidjeti Kovčeg?"

Redovnik me pogledao na način koji me neobično uznemirio. Zatim je rekao: "Morate znati da su u zemlji nemiri i da traje građanski rat...Naša je vlast zla, ljudi su protiv nje, a borbe su svakim danom sve bliže. U takvim okolnostima nije vjerojatno da će tijekom obreda biti izložen pravi Kovčeg. Ne možemo riskirati da se što loše dogodi nečemu tako dragocjenom...No, ne biste ga mogli vidjeti ni u vrijeme mira. Moja je dužnost potpuno ga umotati u čvrstu, neprozirnu tkaninu, prije negoli se izloži na procesiji..."

"Zašto ga umatate?"

"Da od njega zaštitimo neznalice."

Sjećam se da sam svoga tumača zamolio da pojasni prijevod ove posljednje zagonetne izjave: je li redovnik doista mislio "da od njega zaštitimo neznalice"? Ili je mislio "da *njega* zaštitimo od neznalica"?

Prošlo je neko vrijeme prije nego što sam dobio odgovor. "Da od njega zaštitimo neznalice. Kovčeg je moćan."

Velika tajna Biblije

U rana starozavjetna vremena Kovčeg Saveza štovali su Izraelci, kao utjelovljenje samoga Boga, kao znak i pečat Njegova prisustva na zemlji, kao tvrđavu Njegove moći i sredstvo Njegove neobjašnjive volje. Izrađen kako bi se u njemu pohranile kamene ploče na kojima je zapisano Deset zapovijedi, bila je to drvena škrinja dugačka 114,36 cm, a visoka i široka 68,62 cm. Iznutra i izvana bila je obložena zlatom, a nad njezinim teškim zlatnim poklopcem nadvijale su se dvije krilate figure kerubina.

Biblijski i drugi drevni izvori govore o Kovčegu koji isijava vatrom i svjetlošću, izazivajući tumore i teške opekline, sravnjuje planine sa zemljom, zaustavlja rijeke, uništava čitave vojske i pustoši velike gradove. Isti izvori ne sumnjaju da je Kovčeg vrlo dugo bio temeljni kamen izranjajuće židovske religije: doista, kada je kralj Salomon gradio prvi Hram u Jeruzalemu, njegov je jedini motiv bio stvoriti "kuću da u njoj smjesti Kovčeg saveza Jahvina". Međutim, između desetog i šestog stoljeća prije Krista ovaj jedinstven, dragocjen i moćan predmet nestao je sa svoga mjesta u dvorani Svetinje nad svetinjama, bez traga i jadikovki - gotovo kao da nikada nije niti postojao. Podaci upućuju na to da je nestao davno prije nego što je Nabukodonozorova vojska spalila Jeruzalem 587. god. pr. Kr. Sasvim sigurno nije se nalazio u drugom Hramu, izgrađenom na ruševinama prvoga nakon povratka Židova iz babilonskog progonstva 538. god. pr. Kr. Čini se da ga ni Babilonci nisu uzeli sa sobom kao plijen.

Godine 1987. Richard Elliott Friedman, profesor hebrejskog i komparativne religije na Sveučilištu u Kaliforniji, izrazio je mišljenje s kojim se slažu mnogi znanstvenici, naime, da je nestanak svete relikvije "jedan od velikih misterija Biblije":

> Nigdje nije zapisano da je Kovčeg bio iznesen, uništen ili skriven. Ne postoje čak ni komentari poput "i tada je Kovčeg nestao, a mi

ne znamo što se s njime dogodilo" ili "i nitko ni danas ne zna gdje se nalazi". Najvažniji predmet na svijetu, s biblijskoga gledišta, jednostavno je prestao biti dijelom priče."

Doista je tako. Temeljito čitajući Stari zavjet, otkrit ćemo više od dvije stotine napomena o Kovčegu Saveza *zaključno s razdobljem Salomonove vladavine* (970.-931. god. pr. Kr.); nakon vladavine toga mudrog i iznimnog kralja gotovo se i ne spominje. Ovo je u svakom slučaju središnji problem, prava povijesna enigma koja se ne sastoji u tome da je, budući da je ljudska priroda takva kakva jest, ova neizmjerno dragocjena zlatna škrinja nestala, nego da je - s obzirom na svoje vrhunsko religiozno značenje - nestala u tako zaglušujućoj i nevjerojatnoj tišini. Poput crne rupe u svemiru, ili fotografskog negativa, u kasnijim starozavjetnim knjigama uočljiva je samo po svome nepostojanju.

Na temelju svega rečenog razumno je pretpostaviti kako su svećenici i pisari nestanak zataškavali, jer su željeli da mjesto pohrane svete relikvije zauvijek ostane tajnom. Ako je tako, riječ je o tajni u koju su mnogi željeli prodrijeti i koja je nadahnula nekoliko ekspedicija (sve su propale), te jednu veoma uspješnu holivudsku fantaziju, *U potrazi za izgubljenim Kovčegom (The Raiders of the Lost Ark),* koja je u Europi i Sjedinjenim Državama imala premijeru 1981. godine, s Harrisonom Fordom u ulozi Indiane Jonesa.

U to sam vrijeme živio u Keniji, te nisam imao prilike pogledati film sve dok početkom 1983. konačno nije stigao u kino dvorane Nairobija. Uživao sam u ovoj mješavini akcije, pustolovine i arheologije, te se sjećam da sam pomislio kakvu bi senzaciju izazvalo da netko doista pronađe Kovčeg. Samo nekoliko mjeseci poslije bio sam u podužem posjetu Etiopiji, tijekom kojega sam otputovao u sjeverozapadnu, ratom poharanu pokrajinu Tigray. Upravo sam tamo, u Aksumu - takozvanom "svetom gradu Etiopljana" - sreo redovnika-čuvara o kojemu sam ranije govorio.

Godina 1983: zemlja u ratu

Nakon mnogo godina okrutnih sukoba 28. svibnja 1991., etiopsku je vladu konačno svrgnula snažna koalicija pobunjeničkih snaga, u

kojima je Narodnooslobodilačka fronta Tigraya (Tigray People's Liberation Front) imala vodeću ulogu. Međutim, kada sam 1983. stigao u Aksum, TPLF je još uvijek bila razmjerno mala gerilska skupina, a Sveti je grad, iako pod opsadom, još uvijek bio pod nadzorom vlade. Osim mene, nijedan stranac tamo nije ušao od 1974. godine, kada je skupina britanskih arheologa pobjegla za vrijeme revolucije kojom je zbačen car Haile Selassie i ustanovljena nova vlada, s jednim od najokrutnijih afričkih diktatora, natporučnikom Mengistu Haile Mariamom kao državnim poglavarom.

To što mi je bio dopušten ulazak u Aksum nije bilo zbog neke moje posebne poduzetnosti ili inicijative, nego zato što sam tada radio za Mengistua. Kao rezultat poslovnog sporazuma zbog kojeg ću gorko zažaliti, bio sam zadužen za pisanje knjižice o Etiopiji - knjižice koju je Mengistuova vlada naručila kako bi širila laži o skladnoj koegzistenciji kulturnih raznolikosti, te naglasila drevni povijesni integritet političkih granica, koje su pobunjenici tako ustrajno nastojali srušiti. Prije negoli sam započeo s radom dogovoreno je da neće biti otvorenog promicanja vladinih interesa niti će se hvaliti ili zastupati pojedinci (pa ni Mengistu). Bez obzira na sve ugovorene stavke, nisam gajio iluzije o tome kako će na projekt reagirati ključne osobe režima: neće potpisivati račune niti mi izdati dozvole za posjete povijesnih lokaliteta zabranjenih drugima, ako bi se ono što činim suprotstavljalo njihovim interesima.

Čak ni u takvim okolnostima nije bilo lako ući u Aksum. Intenzivna pobunjenička aktivnost duž glavnih puteva i oko Svetoga grada onemogućila je vožnju automobilom. Jedino je rješenje, dakle, bilo zračni prijevoz. Stoga sam, zajedno sa svojom suprugom Carol i fotografom Duncanom Willetsom, najprije otputovao u Asmeru (glavni grad pokrajine Eritreje), gdje sam se nadao pronaći nekoga tko bi nas prevezao preko bojišnice, u jednom od brojnih, tamo stacioniranih vojnih zrakoplova.

Gledana s visoke i plodne zaravni, koja otvara pogled na jezovite pustinje eritrejske obale, Asmera je prekrasno mjesto s izrazitim latinskim obilježjem, što i nije čudno budući da su je okupirale talijanske snage 1889. godine, nakon čega je ostala talijanskom strateškom točkom, sve do dekolonizacije Eritreje (i njezina pripojenja Etiopiji) pedesetih godina. Kamo god pogledali, vidjeli bismo šarene vrtove prepune

crvenog, plavog i ljubičastog tropskog cvijeća, koje je širilo raskošne mirise, dok je topao, vedar zrak, imao posve specifičnu mediteransku aromu. Međutim, još je nešto u svemu tome bilo vrlo uočljivo: veliki broj sovjetskih i kubanskih vojnih "savjetnika" u maskirnim odorama, naoružanih kalašnjikovima, koji su šetali gore-dolje duž mirisnih aleja pastelnih boja.

Savjeti koje su ti ljudi davali etiopskoj vojsci u njihovu sukobu s eritrejskim separatistima, nisu se uvijek pokazivali dobrima. Bolnice u Asmeri bile su pretrpane žrtvama rata, a vladini službenici koje smo susretali svojim su izjavama samo pojačavali opći pesimizam i napetost.

Naša je zabrinutost još porasla kada smo jedne večeri, u baru prilično raskošnog hotela Ambasoira, upoznali dvojicu zambijskih pilota na privremenoj službi u Ethiopian Airlinesu. Mislili su da će ondje provesti šest mjeseci proširujući praktično iskustvo u komercijalnim letovima. Međutim, oni su zapravo prevozil ranjene vojnike s bojišnica u Tigrayja i Eritreje u asmerske bolnice. Pokušali su se osloboditi od te krajnje riskantne dužnosti, međutim, provjerivši sitno tiskane stavke svojih ugovora, otkrili su da su na to bili obvezni.

Nakon nekoliko tjedana gotovo neprekidnih letova u zastarjelim putničkim zrakoplovima tipa DC-3 modificiranima za prijevoz ranjenih vojnika, dvojica pilota bili su pod jakim stresom, ogorčeni i uplašeni. Pribjegli su boci, rekli su nam, kako bi u piću utopili tugu. "Ne mogu zaspati ako nisam potpuno pijan", povjerio nam se jedan od njih. "Neprestano mi pred očima prolaze strašne slike". Ispričao nam je kako su toga jutra u njegov zrakoplov dovukli dječaka kojemu je mina raznijela lijevu nogu, i mladoga vojnika koji je izgubio pola glave u eksploziji minobacačke granate. "Rane od krhotina su najgore...ljudi s teškim ozljedama na leđima, trbuhu, licu...užasno...ponekad je čitava kabina preplavljena krvlju i iznutricama...ponekad prevozimo čak četrdeset ranjenika odjednom, što je daleko iznad kapaciteta zrakoplova, no, moramo preuzeti rizik, ne možemo tek tako pustiti ljude da umru".

Od njih se zahtijevalo da lete tri, ponekad četiri puta na dan, dodao je drugi pilot. Prošli tjedan bio je dvaput u Aksumu, i oba puta su iz mitraljeza pucali na njegov zrakoplov. "To je vrlo nezgodna zračna luka - šljunčano uzletište okruženo brdima. TPLF samo mirno sjedi i puca na nas svaki put kada slijećemo i uzlijećemo. Ne daju se zavarati odo-

rom Ethiopian Airlinesa. Oni dobro znaju da smo tamo na vojnom zadatku..."

Presretni što su pronašli suosjećajne strance koji nisu bili ni Rusi niti Kubanci, Zambijci su nas, tek nakon što su malo olakšali dušu, upitali što zapravo radimo u Etiopiji. Zainteresirali su se kada su doznali da nam je etiopska vlada povjerila zadatak da napišemo knjižicu o Etiopiji. Objasnili smo im kako i sami moramo doći do Aksuma.

"Zašto?" upitali su zapanjeno.

"Zato što je to jedno od najznačajnijih arheoloških lokaliteta, kao i zato što upravo tamo treba tražiti korijene kršćanstva u Etiopiji. Aksum je stotinama godina bio prijestolnica. Naša će knjiga izgledati zaista bolesno bez Aksuma."

"Možda bismo vas mi mogli tamo odvesti", predložio je jedan od pilota.

"Što - mislite sljedeći put kada ćete prevoziti ranjenike?"

"Ne. Sigurno vam neće biti dopušteno ići jednim od tih letova. Ali, izaslanstvo najviših vojnih časnika prekosutra ide tamo u inspekciju garnizona. Možda biste se mogli nekako ugurati, ako imate dobre veze u Addis Abebi. Razmislite o tome."

Dolazak u Aksum

Većinu sljedećega dana proveli smo telefonirajući u Addis Abebu i razgovarajući s ministrom odgovornim za naš projekt. Bilo je malo natezanja, no njegov nam je utjecaj konačno pribavio mjesta za let o kojemu su nam govorili naši zambijski prijatelji. Ovaj put, međutim, oni nisu bili piloti; posada zrakoplova DC-3 na kratkom putovanju za Aksum bila je etiopska.

Prije našeg jutarnjeg polijetanja iz zrakoplovne luke u Asmeri, i tijekom burnog putovanja koje je trajalo trideset pet minuta, pročitao sam neke natuknice o Aksumu, što me posve uvjerilo da je ovo putovanje zaista vrijedilo poduzeti.

Rani povijesni zapisi pružaju sliku važnog i kozmopolitskog urbanog središta. Godine 64. po Kr., primjerice, nepoznati autor trgovačkog priručnika, napisanog na grčkom, a poznatog kao *Periplus Er-*

itrejskog mora, vladara Aksuma spominje kao "vladara koji je bio učeniji od mnogih, a poznavao je i grčki jezik". Nekoliko stotina godina poslije izvjesni Julijan, poslanik rimskoga cara Justinijana, opisao je Aksum kao "najveličanstveniji grad u Etiopiji". Kralj je, dodaje on, bio gotovo gol, odjeven samo u lanenu odoru, od pasa do gležnjeva obrubljenu zlatom, dok je preko leđa i oko trbuha objesio trake posute biserima. Na rukama je nosio zlatne narukvice, oko vrata zlatnu ogrlicu, a na glavi laneni turban, također obrubljen zlatom, s kojega su visile četiri trake sa svake strane. Dok je primao poslanikove vjerodajnice, vladar je stajao u visokoj kočiji s četiri kotača, prekrivenoj zlatnim pločama, a vukli su je slonovi.

U šestom stoljeću putujući kršćanski redovnik Cosmas Indicopleustes dopunio je Julijanove dojmove dodatnim pojedinostima. Nakon posjeta gradu izvijestio je kako "palaču kralja Etiopije, s koje se uzdižu četiri tornja" krase "četiri brončane figure" jednoroga, kao i nosorogova koža "ispunjena sijenom". Vidio je također nekoliko žirafa, uhvaćenih "na zapovijed kralja, dok su još bile mlade, i pripitomljene za vlastitu mu zabavu."

Ove slike barbarske raskoši pristajale su prijestolnici države koja je tada bila najveća sila na području između Rimskog Carstva i Perzije - sila čije je trgovačko brodovlje plovilo u Egipat, Indiju, Cejlon i Kinu, i koja je već u četvrtom stoljeću prihvatila kršćanstvo kao službenu religiju.

Priča o obraćenju Etiopije na kršćanstvo sačuvana je u zapisima Rufinija, bizantskog teologa iz četvrtoga stoljeća, još i danas cijenjenog među povjesničarima. Naime, neki Meropius, kršćanski trgovac, kojega Rufinije naziva "filozofom iz Tira", boravio je neko vrijeme u Indiji, kamo je sa sobom poveo i dvojicu sirijskih dječaka, koje je podučavao u "humanističkim znanostima". Starijem je dječaku bilo ime Frumencije, a mlađemu Edezije. Na povratku, njihov je brod bio zarobljen u etiopskim vodama Crvenog mora, kao osveta za kršenje sporazuma sklopljenog između Istočnog Rimskog Carstva i stanovnika toga područja.

U sukobu koji je uslijedio Meropius je poginuo. Dječaci su preživjeli i odveli su ih aksumitskom kralju Elli Amidi (Ella Amida), koji je Edezija smjesta učinio svojim peharnikom, a Frumencija - mud-

rijeg i razboritijeg - svojim rizničarem i tajnikom. Dječacima su ukazivane velike časti, a kralj im je bio vrlo privržen. No, kralj je ubrzo umro i ostavio udovicu i tek rođena sina Ezanu kao svoje nasljednike. Prije svoje smrti Ella Amida podario je slobodu dvojici Sirijaca, no, obudovjela kraljica preklinjala ih je suznih očiju neka ostanu dok joj sin odraste. Posebice je molila da ostane Frumencije, jer je Edezije, iako odan i iskrena srca, bio priprost.

Tijekom sljedećih godina utjecaj Frumencija u aksumitskom kraljevstvu postajao je sve veći. Strane trgovce koji su bili kršćani nagovarao je neka "gdje god uzmognu ustanove samostane, kamo bi se mogli povlačiti na molitvu." Pribavio im je također "sve što je za to bilo potrebno, pronalazeći mjesta pogodna za gradnju, i na svaki je način poticao širenje kršćanskoga sjemena u zemlji."

Otprilike u doba kada se Ezana konačno popeo na prijestolje, Edezije se vratio u Tir. Frumencije je pak otišao u Egipat, u Aleksandriju, tada značajno kršćansko središte, gdje je patrijarha Atanazija izvijestio o svojim postignućima u širenju kršćanstva u Etiopiji. Mladi je čovjek preklinjao crkvenoga vođu "neka tamo pošalje dostojna čovjeka i postavi ga za biskupa već prilično brojne kršćanske zajednice". Pomno promislivši o Frumencijevim riječima, Atanazije je na svećeničkom saboru izjavio: "U koga je duh Božji prisutniji negoli u tebi koji si sve to postigao?" Stoga ga je "pomazao i s milošću Božjom poslao tamo odakle je i došao".

Frumencije se tako vratio u Aksum kao prvi kršćanski biskup Etiopije i nastavio je provoditi svoju misionarsku zadaću, što je 331. god. po Kr. bilo nagrađeno obraćenjem samoga kralja. Novčići iz vremena Ezanine vladavine svjedoče o njegovu prelasku na kršćansku vjeru: na ranijim novčićima nalaze se prikazi roga i diska, simbola mladog i punog mjeseca; kasniji primjeri nose posve prepoznatljiv znak križa, te su jedan od najranijih primjera prisutnosti ovoga kršćanskog simbola na novcu neke zemlje.

Važan kao rasadnik etiopskog kršćanstva i prijestolnica Etiopskog Carstva od prvog do otprilike desetog stoljeća, Aksum je posjedovao i druga bogatstva. Tamo smo, pročitao sam, trebali naići na veoma značajne pretkršćanske ruševine (uključujući ostatke nekoliko golemih palača) te - još uvijek dobro sačuvane - spomenike po kojima

je grad bio toliko glasovit: njegovi drevni obelisci, neki i stariji od dvije tisuće godina, svjedoče da je visok stupanj napretka u umjetnosti i graditeljstvu postignut prije nego u kojoj drugoj civilizaciji subsaharske Afrike. Međutim, ne potvrđuju samo materijalna dostignuća aksumsku jedinstvenost. Na moje iznenađenje, neke bilješke koje sam ponio sa sobom izvještavaju kako se, prema etiopskoj legendi, ovdje, u malenoj kapeli uz crkvu koja predstavlja osobito sveto mjesto, čuva Kovčeg Saveza. Legende su utemeljene na uvjerenju Etiopljana kako je upravo njihova zemlja bila kraljevstvo čuvene kraljice od Sabe, no koje povjesničari odbacuju kao puku izmišljotinu.

Budući da sam tek nedavno pogledao prvi od filmova o Indiani Jonesu, *U potrazi za izgubljenim Kovčegom,* bio sam zanesen mogućnošću - ma koliko nevjerojatnom - da je najdragocjenija i najtajanstvenija relikvija starozavjetnih vremena, za koju se vjeruje da je nestala prije gotovo tri tisuće godina, pohranjena upravo u gradu koji ću uskoro posjetiti. Odlučio sam stoga da neću otići a da ne saznam što je moguće više o ovoj neobičnoj predaji, te sam pogledao dolje s obnovljenim zanimanjem, kada nas je kapetan obavijestio da se upravo nalazimo iznad Aksuma.

Slijetanje DC-3 zrakoplova na usku pistu daleko ispod nas, bilo je krajnje nekonvencionalno i vrlo uznemirujuće. Umjesto uobičajenog, dugog, niskog i polaganog prilaska, pilot je, još uvijek vrlo visoko leteći, pri velikoj brzini naglo spustio zrakoplov. Ovo je učinio zato, objasnio nam je jedan časnik, da skrati vrijeme slijetanja koje bi mogli iskoristiti snajperisti raštrkani po okolnim brežuljcima. Prisjetio sam se što su nam ispričali Zambijci o redovitom otvaranju vatre pri slijetanju u Aksum, moleći se u sebi da se to ne dogodi i nama. Bio je vrlo neugodan osjećaj biti onako privezan uz klimavo sjedalo u uskoj metalnoj cijevi, stotinama metara iznad zemlje, i svakoga trenutka očekivati da meci počnu probijati podove i zidove kabine.

Na sreću, toga se jutra naši strahovi nisu obistinili, te smo sigurno sletjeli u Aksum. Sjećam se crvenoga šljunka, prašine koja se digla kada su kotači dodirnuli tlo, i mnoštva etiopskih vojnika, naoružanih do zuba i odjevenih u bojne odore, koji su zurili u nas sve dok nismo stali. Primijetio sam i rovove, iskopane duž piste, te brojne jame prekrivene maskirnim mrežama, iz kojih su provirivale cijevi teškog topništva. U

blizini tornja bila su poredana oklopna vozila, kao i nekoliko sovjetskih tenkova i dva Mi-24 helikoptera naoružana raketama.

Unatoč tome, Aksum tijekom našega boravka ni jednom nije ostavio dojam napetosti i budnosti grada pod opsadom. Iako nam je bilo dopušteno ostati samo jedan dan, činilo nam se da se vrijeme protegnulo u beskonačnost.

Palače, katakombe i obelisci

Naš je posao počeo čim smo stigli. Pred zrakoplovom nas je čekao postariji abesinski gospodin u ponešto otrcanom odijelu, s veličanstvenom bradom, koja bi pristajala jednom patrijarhu. Na neobičnom, ali izvrsnom engleskom, predstavio se kao Berhane Meskel Zelelew, i objasnio da su ga o našem dolasku izvijestili radijem iz Addis Abebe, odredivši ga za našega vodiča i tumača. Radio je za Ministarstvo kulture, kao "čuvar aksumskih starina". U tom je svojstvu pomagao arheolozima iz Britanskog instituta u istočnoj Africi, čija je iskopavanja na nekoliko najzanimljivijih gradskih ruševina prekinula revolucija 1974. godine. "Divno je ponovno vidjeti Britance nakon tako dugo vremena", uzviknuo je kada smo se predstavili.

Sjeli smo u prastari žuto-zeleni Land Rover, na čijem su prednjem staklu bile dvije rupe. "Na sreću, nitko nije poginuo", umirio nas je Zelelew. Nervozno se smiješeći, dok smo izlazili iz zrakoplovne luke, objasnio sam mu zašto smo došli, nabrojio povijesne lokalitete koje smo željeli razgledati i rekao da me Aksum zanima posebice zbog tvrdnji da je u njemu pohranjen Kovčeg Saveza.

"Vjerujete li da se Kovčeg nalazi ovdje?" upitao sam.

"Da, naravno."

"Gdje je točno pohranjen?"

"U kapeli u blizini središta grada."

"Je li kapela vrlo stara?"

"Ne. Njezinu je izgradnju naredio naš pokojni car...ako se ne varam 1965. godine. Prije toga relikvija je stotinama godina počivala u Svetinji nad Svetinjama obližnje crkve Sv. Marije od Siona..." Zelelew je zastao te dodao: "Haile Selassija je posebno zanimalo ovo pitanje...On

je bio dvije stotine dvadeset peti izravni potomak Menelika, sina kraljice od Sabe i kralja Salomona. Upravo je Menelik donio Kovčeg Saveza u našu zemlju..."

Bio sam spreman smjesta posjetiti kapelu, no Zelelew me uvjerio kako nema smisla žuriti: "Neće vam biti dopušteno prići ni blizu Kovčegu. Prostor u kojemu počiva je svet. Štite ga redovnici i građani Aksuma, koji uopće neće oklijevati da ubiju svakoga tko pokuša ući. Samo je jednom čovjeku dopušten ulazak, redovniku odgovornom za čuvanje Kovčega. Pokušat ćemo ga pronaći poslije, no krenimo sada razgledavati palaču kraljice od Sabe."

Prihvativši ovaj privlačan prijedlog, skrenuli smo na kvrgavu cestu koja bi nas, da smo je nastavili slijediti do kraja, vodila stotinama kilometara na jugoistok, kroz divovske vrhunce i doline planine Simien, do grada Gondara, pokraj jezera Tana. Na čistini, jedva kilometar udaljenoj od Aksuma, zastali smo pred dobro utvrđenim vojnim stacionarom koji je, objasnio je Zelelew, označavao granicu područja koji nadzire vlada. Pokazao je rukom u smjeru obližnjih brežuljaka: "Sve ostalo je TPLF, stoga ne možemo dalje. Šteta. Ima toliko zanimljivih stvari koje bi vrijedilo vidjeti...Ondje, gdje skreće cesta, nalaze se kamenolomi odakle su se vadili granitni blokovi, koji su služili za izgradnju stela. Jedna je stela još uvijek djelomice uklesana u stijeni. Postoji i prekrasna skulptura lavice. Vrlo je stara, potječe iz pretkršćanskih vremena. Nažalost, ne možemo dalje."

"Koliko je točno udaljena?" upitao sam, zainteresiran.

"Sasvim je blizu, manje od tri kilometra odavde. No, vojska nam neće dopustiti ulazak, a da nam i dopusti, zasigurno bi nas oteli gerilci. Čak se ni ovdje ne bismo smjeli predugo zadržavati. Vaša su lica suviše upadljiva, te bi vas snajperisti TPLF-a mogli zamijeniti za Ruse i odlučiti pucati na vas..." Nasmijao se: "Bilo bi to krajnje nepoželjno, zar ne? Hajde, slijedite me."

Krenuli smo za njim u polja sjeverno od ceste, te smo uskoro naišli na ostatke nekadašnje goleme građevine. "Ovo je bila palača kraljice od Sabe," ponosno je izjavio Zelelew. "Prema našoj predaji, njezino je ime bilo Makeda, a Aksum joj je bio prijestolnica. Znam da stranci ne prihvaćaju da je ona bila Etiopljanka. Bez obzira na sve, nijedna se zemlja ne može pozvati na jači naslov od našega."

Upitao sam jesu li se ikada poduzimala neka arheološka iskopavanja koja su mogla provjeriti točnost legendi.

"Da, krajem šezdesetih Etiopski institut za arheologiju proveo je ovdje neka istraživanja...I sam sam pomagao u iskopavanjima."

"Što je tada otkriveno?"

Zelelew je objesio lice u tugaljiv izraz. "Zaključeno je kako palača nije dovoljno stara da bi mogla biti nekadašnjom rezidencijom kraljice od Sabe."

Ono što su arheolozi otkrili, i što smo neko vrijeme razgledavali, bile su ruševine veličanstvene i vješto izgrađene građevine od kamenih blokova vezanih žbukom, s dubokim temeljima i dojmljivim odvodnim sustavom. Vidjeli smo još uvijek dobro sačuvan kameni pod, koji je Zelelew pripisivao velikoj dvorani s prijestoljem, te brojne prostore između stuba, koji su upućivali na postojanje barem jednoga kata. Bile su tu i vrlo lijepo uređene kupaonice te dobro sačuvana kuhinja u kojoj su dominirale dvije pećnice od cigle.

Preko puta, u polju nasuprot palači, razgledali smo brojne granitne stele, neke visoke oko pet metara, dok su druge, slomljene, ležale na zemlji. Većinom su bile bez ukrasa, no na jednoj, najvišoj od svih, bila su uklesana četiti horizontalna obruča, iznad kojih su se nalazili reljefni prikazi krugova - poput greda koje proviruju iz kakve kamene ili drvene građevine. Ljudi vjeruju, rekao nam je Zelelew, da taj veličanstven obelisk označava grob kraljice od Sabe. Međutim, ispod njega nije bilo nikakvih iskopavanja, a polje je dodijeljeno seljacima, koji uzgajaju žitarice za aksumski garnizon. Razgovarajući, mogli smo vidjeti dvojicu seoskih dječaka kako oru zemlju drvenim plugom koji je vukao vol, i ne znajući za povijest koja leži ispod njih i očito ne pridajući nikakva značenja našoj nazočnosti.

Kad smo završili s fotografiranjem i zapisivanjem podataka, odvezli smo se natrag u središte grada, a zatim na sjeveroistok, prema još jednoj palači, ovaj put smještenoj na vrhu brežuljka s kojega se pruža pogled na čitavo područje. Stranice te četverokutne građevine bile su dugačke oko šezdeset metara. Zidovi, davno srušeni, vjerojatno su bili izbočeni na kutovima, kako bi oblikovali četiri tornja - možda upravo ona četiri tornja koje su, prema opisu redovnika Cosma, ukrašavala četiri brončana jednoroga.

Zelelew nas je zatim poveo dolje, niz strme kamene stube, u brojne podzemne galerije i sobe čiji su stropovi i zidovi bili izgrađeni od masivnih granitnih blokova, koji su savršeno prilijegali jedan uz drugoga, bez ikakva vezivnog materijala. Prema lokalnoj predaji, rekao je on, ove hladne i mračne prostorije nekoć su bile riznica cara Kaleba (514. - 542. god. po Kr.) i njegova sina Gebre-Maskala. Džepnom svjetiljkom, mogli smo osvijetliti prazne kamene škrinje, za koje se vjeruje da su nekada sadržavale golemo bogatstvo u zlatu i biserju. Ostale, do sada neiskopane prostorije, zapriječene debelim granitnim zidovima, protežu se još dublje u stijene.

Napustili smo utvrdu na brežuljku i spustili se natrag grbavom cestom. U podnožju padine, zastali smo fotografirati veliki, otvoreni bunar, poznat kao Mai Shum, iskopan duboko u crvenoj granitnoj stijeni, do kojega su vodile grubo isklesane stube. Činio se vrlo starim, a taj je dojam potvrdio i Zelelew, izjavivši kako je bunar izvorno služio kao kupelj kraljice od Sabe: "Tako barem ljudi vjeruju. Od kršćanskih se vremena rabio prigodom obreda krštenja i svetkovina Bogojavljenja, koje mi nazivamo *Timkat*. Naravno, sada ovdje svakodnevno dolaze seljaci i iz bunara crpe vodu." Pokazao je na skupinu žena, koje su pažljivo silazile niz vremenom izlizane stube, noseći na glavama tikve s vodom.

Vrijeme nam je proletjelo, te nitko nije primijetio da je podne već odavno prošlo. Zelelew nas je požurivao, podsjetivši kako već sutradan u zoru moramo natrag u Asmaru, a još toliko toga treba vidjeti.

Naše je sljedeće odredište bio takozvani Park stela, svakako najznačajniji među aksumskim arheološkim lokalitetima. Ovdje smo razgledali i fotografirali niz divovskih granitnih obeliska. Vjeruje se da se najmasivniji od njih, kamena gromada koja je ležala na tlu, srušio još prije tisuću godina. Nekoć je bio visok četrdeset metara, te je zasigurno bio najviša građevina na čitavom području. Obelisk je bio težak pet stotina tona, te se smatrao najvećim ikada podignutim komadom kamena u starom svijetu.

Ova srušena stela isklesana je tako da izgledom podsjeća na visoku trinaesterokatnicu - svaki je kat ukrašen vrstom prozora, kao i drugim detaljima, a jedan je od drugoga odijeljen redom simboličnih

kamenih greda. Na dnu stele mogu se uočiti, uklesana u kamenu, lažna vrata s bravom.

Još jedan srušen, no mnogo manji i nerazbijen obelisk, rekao nam je Zelelew, bio je ukraden između 1935. i 1941. godine, tijekom talijanske okupacije, te je uz ogromne poteškoće dopremljen u Rim i ponovno podignut kraj Konstantinova slavoluka. Budući daje i ovaj obelisk bio raskošno izrezbaren, a time i od velike umjetničke vrijednosti, etiopska je vlada vodila kampanju za njegovo vraćanje. Srećom, treći ukrašeni monolit još je stajao na svome mjestu u Parku stela.

Naš je vodič ponosno pokazao na ovaj kameni toranj što se protezao više od dvadeset metara u visinu, s vrhom zakrivljenim u obliku polumjeseca. Poput svoga susjeda, i on je podsjećao na višekatnicu, ovaj put građevinu s devet katova. I ona je bila ukrašena lažnim prozorima i gredama, naizgled horizontalno ugrađenima u zidove. Katovi su bili odijeljeni redovima tih simboličnih kamenih greda, a na dnu su se također nalazila, u kamen uklesana, lažna vrata.

Oko ovog veličanstvenog spomenika poredalo se nekoliko drugih stela različitih veličina, a sve su one očito bile proizvodom napredne, dobro organizirane i bogate kulture. Nigdje drugdje na području subsaharske Afrike ne postoji ništa slično, stoga je Aksum, čiji su prethodnici i izvori nadahnuća nepoznati, i dalje zagonetka.

Kapela svetišta

Preko ceste, nasuprot Parku stela, unutar zidovima ograđenog prostora, nalazile su se dvije crkve. Jednaje starijeg, a druga očito novijega datuma. Obje su, rekao nam je Zelelew, bile posvećene sv. Mariji od Siona. Nova crkva, s kupolom i visokim zvonikom koji je podsjećao na obelisk, izgrađena je šezdesetih godina, prema zapovijedi Hailea Selassija. Starija je izgrađena sredinom sedamnaestoga stoljeća, za vladavine cara Fasilida, koji je poput mnogih etiopskih vladara prije i poslije njega, bio okrunjen u Aksumu, te je ovaj sveti grad posebno štovao, iako mu je prijestolnica bila drugdje.

Pretenciozna moderna "katedrala" Hailea Selassija bila je neukusna jednako kao i nezanimljiva. Fasilidova građevina, međutim, privuk-

la nas je svojim tornjićima zbog kojih je izgledala "jednim dijelom kao Božja kuća, a drugim dijelom kao zamak", kao pravi primjer drevne etiopske tradicije, prema kojoj je razlika između vojske i svećenstva često bila zamagljena.

U slabo osvijetljenoj unutrašnjosti crkve mogao sam proučiti nekoliko iznimnih zidnih freski, uključujući i one koje opisuju Marijin život, raspeće i uskrsnuće Krista, te legendu o svetom Yaredu, navodnom izumitelju etiopske crkvene glazbe. S vremenom izblijedjelo, ovo potonje djelo prikazuje Yareda kako izvodi svoju glazbu pred kraljem Gebre-Maskalom. Svečevo je stopalo bilo probijeno kopljem ispalim iz vladareve ruke, no oba su muškarca bila toliko zanesena glazbom sistruma i bubnja, da to nisu ni primijetili.

U blizini stare crkve nalazile su se ruševine građevine koja je nekoć zasigurno bila vrlo velika, no danas su od nje ostali samo duboki temelji. Ovo su, objasnio je Zelelew, bili ostaci *izvorne* crkve sv. Marije od Siona, izgrađene u četvrtom stoljeću, u vrijeme obraćanja aksumitskoga kraljevstva na kršćanstvo. Tisuću i dvjesto godina poslije, 1535., sravnio ju je sa zemljom fanatični muslimanski osvajač Ahmed Gragn (Ljevoruki), čije su snage krenule iz Harara na istoku afričkoga roga, zaprijetivši iskorjenjivanjem etiopskoga kršćanstva.

Nedugo prije uništenja, ovu "prvu sv. Mariju", kako ju je nazivao Zelelew, posjetio je putujući portugalski fratar Francisco Alvarez. Poslije sam potražio njegov, ujedno i jedini preživjeli opis stare crkve:

> Vrlo je prostrana, te ima pet vrlo širokih i dugačkih nadsvođenih brodova, a svi su stropovi i zidovi oslikani; posjeduje i kor, kakav je i kod nas uobičajen..Ova plemenita crkva ima prostrani atrij, popločen mramornim pločama, poput nadgrobnih, te je opasana zidinama, koje okružuju još jedne, poput zidina kakvoga velikoga grada.

Zelelew je ispravno datirao početak izgradnje prve Sv. Marije, smjestivši ga u 372. godinu, što znači da je to vjerojatno bila najstarija kršćanska crkva na području subsaharske Afrike. Velika bazilika s pet brodova smatrala se oduvijek najsvetijim mjestom u Etiopiji, jer je izgrađena kako bi se u njoj pohranio Kovčeg Saveza, koji je, ako je vjerovati legendama, morao doći u zemlju davno prije Isusova rođenja, a

kršćanska ga je hijerarhija kooptirala nakon što je aksumitska država službeno prihvatila novu religiju.

Kada je Alvarez dvadesetih godina šesnaestoga stoljeća posjetio crkvu sv. Marije, postavši pritom prvim Europljaninom koji je dokumentirao etiopsku verziju legende o kraljici od Sabe i rođenju njezina jedinoga sina Menelika, Kovčeg se još uvijek nalazio u Svetinji nad Svetinjama drevne crkve. Međutim, tamo nije dugo ostao. Tridesetih godina šesnaestoga stoljeća, s približavanjem vojske Ahmeda Ljevorukog, sveta je relikvija bila premještena "na neko sigurnije mjesto" (Zelelew nije znao kamo). Tako je izbjegla Ahmedovu uništenju i pljačkanju Aksuma 1535. godine.

Stotinu godina poslije, kada je u kraljevstvu ponovno obnovljen mir, Kovčeg je trijumfalno donesen natrag i položen u crkvi Sv. Marije, koju je pokraj ruševina prve crkve izgradio Fasilid. Tamo je, navodno, ostao sve do 1965., kada ga je Haile Selassije premjestio u novu i sigurniju kapelu podignutu u isto vrijeme kada i njegova vlastita grandiozna katedrala, no pridruženu crkvi iz sedamnaestoga stoljeća.

Upravo mi je u dvorištu Selassijeve kapele redovnik, čuvar Kovčega, ispričao svoju zapanjujuću priču i upozorio me da je Kovčeg "moćan".

"Moćan?" upitao sam. "Kako to mislite?"

Čuvar se najednom ukočio i zašutio. Nekoliko smo trenutaka sjedili u tišini. Zatim je živnuo i upitao me: "Jeste li vidjeli stele?"

"Da", odgovorio sam, "vidio sam ih".

"Što mislite, kako su podignute?"

Priznao sam da nemam pojma.

"S pomoću Kovčega", prošaptao je redovnik, "s pomoću Kovčega i nebeske vatre. Ljudi nikada ne bi mogli učiniti takvo što."

Vrativši se u Addis Abebu, glavni etiopski grad, iskoristio sam priliku i potražio povijesne dokaze vezane za legendu koju mi je ispričao čuvar. Želio sam saznati postoji li ikakva mogućnost da je kraljica od Sabe bila etiopska vladarica, te ako jest, je li doista posjetila Izrael u Salomonovo doba, prije otprilike tri tisuće godina. Je li zatrudnjela sa židovskim kraljem? Je li mu rodila dijete i nazvala ga Menelik? I, što je još važnije, je li taj sin, kao mladić, stigao u Jeruzalem, proveo godinu dana na dvoru svoga oca, a zatim se vratio u Aksum, donijevši sa sobom Kovčeg Saveza?

II. poglavlje

Nestanak čarolije

Pitanja o Aksumu kao posljednjem čuvaru Kovčega Saveza nisu baš povoljno odjeknula u Addis Abebi 1983. godine. Još je bilo napetosti i previranja nakon revolucije koja je prije manje od devet godina svrgnula Hajlea Selassija (a prošlo je tek nešto manje od osam godina nakon što ga je jastukom ugušio čovjek koji je organizirao njegov pad -- natporučnik Mengistu Haile Mariam). Nepovjerenje, mržnja i strah od vojske bili su prisutni posvuda. Ljudi su se s gorčinom sjećali kraja sedamdesetih, kada su Mengistuove snage sijale crveni teror, proganjajući one koji su zagovarali restauraciju monarhije. Vladini odredi smrti harali su ulicama u potrazi za sumnjivima, izvlačeći ljude iz njihovih domova i ubijajući ih na mjestu. Obitelji žrtava tih čistki morale su nadoknaditi troškove za metke kojima su ubijeni njihovi rođaci, kako bi tek tada mogli zatražiti njihova tijela.

U takvom, emocijama nabijenom okružju, započeo sam svoje pripremno istraživanje o temi koja je bila izravno povezana s pokojnim etiopskim carem i Salomonovom dinastijom kojoj je pripadao. Koliko su zapravo te veze bile čvrste, postalo mi je jasno kada sam pročitao *samizdat* presliku dokumenta sastavljenog na vrhuncu Selassijeve moći i slave. Bio je to izmijenjeni Ustav iz 1955. godine. U namjeri da ohrabri "modernog Etiopljanina da aktivno sudjeluje u svim oblastima Države" i "preuzme na sebe dio veličanstvenog zadatka čije je ostvarenje u prošlosti ležalo na samim etiopskim vladarima", ovaj iznimni primjer zakonodavstva sadrži sljedeću neoborivu potvrdu drevnog božanskog prava monarhije na vladavinu:

> Carsko će dostojanstvo zauvijek ostati vezano za liniju Hajlea Selassija I., koja se bez prekida nastavlja na dinastiju Menelika I. sina kraljice Etiopije, kraljice od Sabe i jeruzalemskog kralja Salomona...Zbog Njegove carske krvi i pomazanja koje je primio, osoba Cara je sveta, Njegovo Dostojanstvo nepovredivo, a Njegova Moć neupitna.

Ubrzo sam ustanovio kako je Zelelew, naš vodič u Aksumu, barem jedanput imao pravo: car je *doista* za sebe tvrdio da je dvjesto dvadeset peti izravni Menelikov potomak. Dapače, vrlo je malo Etiopljana s kojima sam imao prilike razgovarati u Addis Abebi, ozbiljno sumnjalo u sveto podrijetlo Salomonove dinastije. Doista, pričalo se kako je sam predsjednik Mengistu ukrao Salomonov prsten s prsta mrtvoga Hajlea Selassija, kao da je njime želio prisvojiti nešto od karizme i navodnih magičnih moći svoga prethodnika.

Ta su mi se govorkanja i glasine učinili doista zanimljivima. Međutim, nisu mogli zadovoljiti moju želju za podrobnijim informacijama o Kovčegu Saveza i njegovim tajanstvenim vezama sa svrgnutom "lozom Hajlea Selassija I.". Problem je bio u tome što se većina mojih etiopskih izvora bojala reći ono što znaju, te bi zašutjeli svaki put kada bih spomenuo Kovčeg, bivšega cara ili bilo što o predrevolucionamom razdoblju što bi moglo zvučati sumnjivo. Jedina osoba koja mi je mogla pomoći bio je profesor Richard Pankhurst, moj ugledni kolega iz Engleske, koga sam pozvao u Etiopiju kao suautora knjige koju sam tada pripremao za vladu.

Unuk glasovite engleske sufražetkinje Emmeline Pankhurst i sin Sylvije Pankhurst, koja se hrabro borila na strani abesinskog pokreta otpora, tijekom talijanske okupacije tridesetih godina, Richard je bio, i još uvijek jest, vodeći etiopski povjesničar. U vrijeme cara Hajlea Selassija osnovao je ugledan Institut za etiopske studije pri Sveučilištu u Addis Abebi. Ubrzo nakon revolucije 1974. godine napustio je zemlju sa svojom obitelji, no sada se žarko želio ponovno uključiti. Naš je projekt odgovarao njegovim težnjama, pa je na nekoliko dana prekinuo svoj rad u Kraljevskom azijatskom društvu u Londonu kako bi s nama porazgovarao o suradnji na tekstu.

Visok, no prilično pogrbljen čovjek u kasnim pedesetima, imao je skromno, gotovo apologijsko držanje, kojimje, kako sam još prije otkrio,

samo prikrivao svoje veliko samopouzdanje i profinjen smisao za humor. Posjedovao je osebujno znanje o etiopskoj povijesti, te je jedna od prvih stvari o kojima sam s njim razgovarao bio Kovčeg Saveza i tvrdnje koje ga danas vezuju za Aksum. Upitao sam ga misli li da ove predaje imaju ikakav činjenični temelj?

Odgovorio je da se priča o Salomonu i kraljici od Sabe koju sam čuo u Svetom gradu, od davnina prepričava u Etiopiji. Postoje brojne verzije ove pripovijesti, i usmene i pisane. Među potonjima, koje su se očuvale do danas, najstarija je sadržana u rukopisu iz trinaestoga stoljeća, naslovljenog *Kebra Nagast,* za koji većina Etiopljana misli da iznosi "istinu, samo istinu i ništa osim istine". Kao povjesničaru mu to, međutim, nije bilo prihvatljivo, posebno zato što je domovina kraljice od Sabe locirana u Arabiji a ne u Etiopiji. Bez obzira na sve, nije mogao potpuno odbaciti mogućnost da legenda sadrži "barem kap istine". Doista, neki zapisi govore o kontaktima između Etiopije i Jeruzalema (iako ne i u tako ranoj prošlosti kao što je doba Salomonove vladavine), te nema sumnje da je etiopska kultura bila snažno "obojena" judaizmom. Ovo najbolje oslikava prisutnost skupine domorodačkih Židova, poznatih kao Falaši, koji naseljavaju gorje Simien, južno od Aksuma, te obale jezera Tana. Neki široko rasprostranjeni običaji (od kojih mnoge abesinski kršćani dijele sa svojim falaškim susjedima) pružaju barem indicije o ranim vezama s judaističkom civilizacijom. Ovi običaji uključuju obrezivanje, zabrane koje se odnose na hranu i vrlo slične onima koje navodi Levitski zakonik, te praksu slavljenja Sabata subotom, a ne nedjeljom.

Već sam bio obaviješten o postojanju Falaša, zbog čega sam zatražio (ali ne i dobio) službeno dopuštenje da na našem sljedećem putovanju koje bi nas trebalo odvesti do jezera Tana i još sjevernije, do grada Gondara i gorja Simiena, posjetim i fotografiram barem jedno od njihovih sela. Međutim, o "crnim Židovima Etiopije" nisam znao gotovo ništa, te sam zamolio Richarda da mi o njima kaže nešto više.

Odgovorio je da se po vanjskom izgledu i odjeći uopće ne razlikuju od ostalih abesinskih gorštaka. Njihov je materinjski jezik također bio domorodački, narječje jezika agaw, koji se - iako ga sada sve više zamjenjuje amharski, nacionalni *lingua franca* - nekoć naširoko rabio u sjevernim pokrajinama. Ukratko, zaista jedinstvena kvaliteta koju

posjeduju Falaši jest njihova religija, nesumnjivo židovska, iako vrlo arhaičnog i idiosinkratskog oblika. Njihovo pristajanje uz prastare, odavno napuštene običaje, nadahnulo je brojne romantične i ushićene posjetitelje da ih proglase za "izgubljeno pleme Izraelovo". U posljednjem desetljeću dobili su otvoreno priznanje aškenaskih i sefardskih rabina u Jeruzalemu, koji su Falaše proglasili Židovima, čime su ovi stekli pravo na izraelsko državljanstvo prema uvjetima Zakona o povratku.

Ali, upitao sam, odakle zapravo dolaze Falaši? I kako su se našli usred Etiopije, gotovo dvije tisuće kilometara daleko od Izraela?

Richard je priznao kako na ovo pitanje nema lakih- odgovora. Većina znanstvenika prihvaća gledište da je određeni broj Židova iz jugozapadne Arabije tijekom prvog i drugog stoljeća migrirao u Abesiniju, gdje su dio lokalnog stanovništva obratili na svoju vjeru; Falaši se, stoga, smatraju potomcima tih obraćenika. Istina je, dodao je on, da je u prvom stoljeću za vrijeme progona od rimskih okupatora u Palestini uspostavljena jaka židovska zajednica u Jemenu, pa je teoretski bilo moguće da su misionari i trgovci prešli uski prolaz Bab-el-Mandeb u Crvenom moru i ušli u Etiopiju. Nije, međutim, znao ni za kakav povijesni dokaz koji bi potvrdio da se to upravo i dogodilo.

A što kažu Falaši?

Richard se osmjehnuo: "Da potječu od kralja Salomona, naravno... Njihova legenda je u biti jednaka kršćanskoj, iako je mnogo detaljnija. Ako me sjećanje dobro služi, Falaši tvrde da sa Salomonom nije zatrudnjela samo kraljica od Sabe, nego i njezina služavka, stoga je Menelik imao polubrata, koji je osnovao dinastiju falaških kraljeva. Svi ostali etiopski Židovi smatraju se potomcima tjelesne straže sastavljene od prvorođenih sinova izraelskih starješina, koji su pratili Menelika i Kovčeg Saveza."

"Misliš li da postoji mogućnost da je ono što govore istina - mislim, da je Kovčeg Saveza doista bio ukraden iz Salomonova hrama u Jeruzalemu i donesen u Aksum?"

Richard je iskrivio lice: "Iskreno, ne. Baš nikakva mogućnost. Zapravo, Aksum čak *nije ni postojao* u doba kada se sve to, navodno, zbivalo. Jednostavno ga nije bilo...Vidiš, Salomon je umro - ne znam točno kada, no to se moralo dogoditi oko 940. ili 930. god. pr. Kr. Ako je Menelik bio njegov sin, upravo je u to vrijeme, možda čak deset ili

petnaest godina poslije, on donio Kovčeg u Aksum. No, tako jednostavno nije moglo biti. Aksum je osnovan tek u trećem, možda čak u 2. st. pr. Kr. - drugim riječima, sedam ili osam stotina godina *nakon* navodne krađe Kovčega."

"Dakle," rekao sam, "to zaista stavlja točku na čitavu stvar, zar ne?"

"Da - iako je prihvatljivo da je Kovčeg donesen na neko drugo mjesto u Etiopiji, koje je kasnija predaja izjednačila s Aksumom. Međutim, u legendama postoje i brojne druge nedosljednosti, netočnosti i anakronizmi, koje nijedan arheolog ili povjesničar nije smatrao vrijednim potanje istraživati...Pa ipak, nije sve što Falaši za sebe tvrde potpuna izmišljotina. Neke aspekte njihova podrijetla zaista vrijedi podrobnije istražiti."

"Što, na primjer?"

"Legendu koju sam maloprije spomenuo, o tome da je Etiopijom nekoć vladala dinastija židovskih kraljeva...Pogledamo li unatrag, u petnaesto i šesnaesto stoljeće, pronaći ćemo brojne dokaze za tu tvrdnju. Vjerojatno je i davno prije toga postojao monarhijski sustav. Zapravo, prema svim dostupnim podacima Židovi su ovdje nekoć bili vrlo značajna i utjecajna zajednica: ponekad su čak vodili uspješne ratove s kršćanskim vladarima, kako bi zadržali neovisnost. No, s vremenom su počeli slabjeti i nestajati. Znamo da se njihov broj, između petnaestog i osamnaestog stoljeća, znatno smanjio. Taj se smjer razvoja nažalost, nastavlja. Danas ih vjerojatno nema više od dvadeset tisuća, a većina ih pokušava otići u Izrael."

Sljedeća tri dana koja sam proveo s Richardom u Addis Abebi prikupio sam brojne detaljne informacije o etiopskoj kulturi i povijesti. Richard se morao vratiti u London, pa smo Carol, Duncan i ja krenuli na put koji će nas odvesti do jezera Tana, Gondara i gorja Simiena.

Taboti: replike Kovčega

Izlazeći iz Addis Abebe u oronulom Toyotinom Landcruiseru, koji nam je dodijelila vlada kako bi nam olakšala rad, popeli smo se na go-

lem, eukaliptusom prekriven vrh planine Entoto, a zatim nastavili na sjeverozapad, kroz visoke, hladne vrištine.

U Debra Libanosu (ime znači "planina Libanon") zastali smo kako bismo fotografirali crkvu iz šesnaestoga stoljeća, gdje se okupilo na tisuće hodočasnika, u čast života i čuda Tekla Haimanota, čuvenog etiopskog sveca. Obično sramežljivi i konzervativni muškarci i žene sada su zbacili svu odjeću, da bi se goli okupali u izvoru svete vode. Obuzeti duhom vlastita religioznog žara, doimali su se začaranima, izgubljenima u vremenu i prostoru.

Nešto sjevernije, prešli smo veličanstveni tjesnac Plavoga Nila i stigli u Bahar Dar, gradić na sjevernom kraju velikog jezera Tana. Ovdje smo proveli nekoliko dana, ploveći kroz trstiku i šaš u prostranom motornom čamcu što nam ga je priskrbila Pomorska vlast. Posjetili smo nekoliko od ukupno dvadeset samostana na brojnim otocima jezera, i fotografirali prekrasne zbirke iluminiranih rukopisa, religioznih slika i fresaka.

Zbog fizičke "izoliranosti", doznali smo, ti su samostani u burnim vremenima često služili kao sigurna mjesta za pohranu blaga i relikvija iz svih dijelova zemlje. Međutim, njihova je osnovna svrha bila pružiti svojoj subraći mir i samoću. Jedan mi je redovnik rekao kako već dvadeset pet godina nije napuštao svoj mali, šumoviti otok, te da mu takvo što ne pada na pamet. "Ovako odsječen," rekao je, "zaista sam sretan. Sve svoje dane vjerno služim Bogu i tako ću činiti sve dok ne umrem. Odvojio sam se od svjetovnog života. Slobodan sam od njegovih napasti."

Svaka redovnička zajednica ima svoju crkvu, a neke od tih građevina, obično kružnoga, prije negoli četverokutnog oblika, vrlo su stare. Obično imaju vanjski trijem, sa strane otvoren, ali odozgo natkriven, te atrij *(k'ane mahlet),* bogato ukrašen zidnim slikama, zatim još jedan atrij *(keddest,* koji se rabio prilikom pričesti), koji okružuje zidom ograđenu središnju prostoriju *(mak'das)* Svetinje nad Svetinjama.

Posjetio sam brojne etiopske crkve, no one na jezeru Tani bile su prve u kojima sam dobio neku ideju o značenju Svetinje nad Svetinjama. Otkrio sam da svako od unutarnjih svetišta, u koja mogu ući samo najviši svećenici, sadrži jedan predmet od osobitog značenja. U jednom

samostanu iz četrnaestoga stoljeća upitao sam, preko tumača kojega nam je dodijelila vlada, što je zapravo taj sveti predmet.

"To je *tabot"* odgovorio mi je devedesetogodišnji Abba Haile Mariam.

Ova mi je riječ odjeknula poznato, te sam se nakon nekoliko trenutaka razmišljanja prisjetio kako sam je prvi put čuo u Aksumu, dok sam na svetom tlu kapele razgovarao s redovnikom-čuvarem: bio je to etiopski naziv za Kovčeg Saveza.

"Što misli pod *tabot?"* upitao sam našega tumača. "Misli li na Kovčeg Saveza? Prije nekoliko tjedana bili smo u Aksumu, gdje nam je rečeno da se Kovčeg nalazi ondje..." Zastao sam, uistinu zbunjen, a zatim ravnodušno zaključio: "Ne može se nalaziti na dva mjesta odjednom."

Uslijedila je duga rasprava u koju se uključilo još nekoliko redovnika. Neko sam vrijeme gubio nadu u to da ću ikada išta podrobnije saznati od ovih ljudi koji su, maloprije šutljivi i povučeni, najednom postali svadljivi, živahno raspravljajući među sobom. Međutim, uz moju upornost i grozničava objašnjenja moga tumača, konačno je počela izranjati jasnija slika.

Kako sam shvatio, svaka pravoslavna crkva u Etiopiji ima vlastitu Svetinju nad Svetinjama, a u svakoj Svetinji nad Svetinjama nalazi se *tabot.* Nijedan od tih predmeta ne predstavlja istinski Kovčeg Saveza. Postoji samo jedan izvorni Kovčeg Saveza, poznat kao *Tabota Zion,* kojega je u Salomonovo doba u Etiopiju donio Menelik, a danas se nalazi u svetoj kapeli u Aksumu. Svi ostali samo su replike toga svetog i nepovredivog izvornika.

Ove imitacije su, međutim, bile iznimno značajne. Iako po mnogočemu simbolične, iz onoga što sam doznao, one su potpuno utjelovljavale načela svetosti i nepovredivosti. Kako mi je Abba Haile Mariam objasnio tijekom razgovora u Kebran Gabrielu: "Upravo su *taboti,* a ne crkve u kojima se nalaze, posvećeni; bez *tabota* u njezinu središtu, u Svetinji nad Svetinjama, crkva je samo prazna ljuska - mrtva građevina ništa manjeg i ništa većeg značenja od bilo koje druge."

Crni Židovi Etiopije

Kada je naš zadatak u otočnim samostanima bio završen, vratili smo se u Bahar Dar, a zatim odvezli na sjever, duž krivudave istočne obale jezera Tane, u grad Gondar, koji je u sedamnaestom stoljeću osnovao Fasilid, isti onaj car koji je podigao crkvu sv. Marije Sionske u Aksumu. Tijekom putovanja imao sam vremena razmišljati o tradiciji *tabota* za koju sam upravo doznao.

U najmanju ruku, razmišljao sam, bilo je zanimljivo i neobično da su etiopski kršćani pridavali toliku važnost Kovčegu Saveza pa su osjećali potrebu u svaku crkvu smjestiti njegovu repliku. Konačno, Kovčeg je bio *pretkršćanska relikvija,* te nije imao ništa zajedničkog s Isusovim učenjem. O čemu je, zapravo, ovdje bila riječ?

Počeo sam sumnjati u tvrdnje o Aksumu, kraljici od Sabe, kralju Salomonu i njihovu sinu Meneliku. Možda je i bilo neke istine u legendama. Prisutnost crnih židova u zemlji, čije je podrijetlo obavijeno tajnom, bilo je također zanimljivo, a možda čak i povezano s legendom. Stoga sam s nestrpljenjem očekivao posjet falaškim naseljima, za koje sam znao da ćemo ih često susretati u sljedećoj fazi našega putovanja.

Međutim, prije nego što smo napustili Gondar, jedan visoki dužnosnik nas je upozorio da ni u kojemu slučaju ne pokušavamo fotografirati kojeg od etiopskih židova ili razgovarati s njime. S obzirom na okolnosti, ovo me strašno frustriralo, a naljutilo me još više kada sam od našega tumača i službenog vodiča čuo objašnjenje ove zabrane. Potpuno ozbiljnoga lica rekao mi je: "Ove je godine vlada službeno potvrdila da Falaši ne postoje. Budući da ne postoje, tada očito ne možete s njima razgovarati niti ih fotografirati...Bilo bi to proturječno."

Desetak minuta od grada, međutim, na vrhu jedne kolibe u malom selu uz cestu uočio sam Davidovu zvijezdu. "Hajde, Balcha," rekao sam našemu tumaču, "to je falaška kuća, zar ne?"

Balcha je bio inteligentan, osjećajan i visoko obrazovan čovjek, koji je nekoliko godina proveo u Sjedinjenim Državama. Bio je isuviše kvalificiran za posao koji je obavljao. Jednako tako, ljutili su ga besmisleni i sve luđi edikti birokrata u Addis Abebi, kao uostalom i službena tajnost općenito. Iako smo već ostavili za sobom selo Falaša, odlučio sam ga nagovoriti da se vratimo.

Uputio mi je uznemiren pogled krajičkom oka: "Bilo bi to zaista vrlo teško. Nikada ne znamo kakvo će gledište naši šefovi zauzeti sutra... Prošle sam godine ovamo doveo kanadsku filmsku ekipu...zanimali su ih Židovi, a posjedovali su sva službena dopuštenja. Švrljali su naokolo i postavljali mnoga pitanja o vjerskim slobodama, političkim progonima, i slično, a ja sam sve to morao prevoditi. Poslije me uhitila služba sigurnosti i zatvorila na nekoliko tjedana, pod optužbom da omogućavam protudržavnu propagandu. Zar želite da mi se to ponovno dogodi?"

"Ne, naravno ne. No, uvjeren sam kako neće biti nikakvih problema. Mi, zapravo, radimo za vladu i nastojimo napisati knjigu o ljudima i kulturama ove zemlje. To zasigurno mora imati nekakvu važnost?"

"Ne nužno. Prošle godine, kada sam došao s filmskom ekipom, Falaši su službeno postojali - vlada nije poricala njihovo postojanje - a ipak sam završio u zatvoru. Ove godine u Etiopiji nema Židova, stoga, ako vas odvedem u jedno od njihovih sela, bit ću u ozbiljnoj nevolji."

Morao sam priznati da je Balchina logika bila besprijekorna. Tijekom vožnje zamolio sam ga da mi pojasni službeno stajalište, ako je to moguće.

Dio problema, odgovorio je on, sastojao se u činjenici da je većina "šefova" u Addis Abebi pripadala dominantnoj etničkoj skupini Amhari. Falaši su živjeli uglavnom u amharskim pokrajinama Gondaru i Gojjamu, te je između dvaju naroda oduvijek bilo napetosti. U prošlosti je bilo i pokolja, te neprestanih ekonomskih pritisaka. Još i danas Amhare gledaju s prijezirom na svoje židovske susjede. Nakon revolucije bilo je pokušaja smirivanja stanja, no članovi vladajuće elite patili su od vrste kolektivne grižnje savjesti, stoga nisu željeli da se stranci "petljaju tamo gdje im nije mjesto". Dapače, od početka osamdesetih službena je paranoja pojačana protudržavnim gledištem koje se iznjedrilo nakon posjeta američkih i britanskih Židova i njihova javnog izražavanja zabrinutosti za opstanak Falaša. "Na ovo se gledalo kao na miješanje u unutrašnje poslove naše zemlje," objasnio je Balcha.

U razgovoru sam doznao kako je problem mnogo složeniji. Instinktivno stišavajući glas, iako naš vozač nije govorio engleski, Balcha je istaknuo kako je Addis Abeba sjedište Organizacije afričkog jedinstva te da se Etiopija pridružila afričkim državama koje su prekinule

diplomatske odnose s Izraelom, nakon arapsko-izraelskog rata. Činjenica jest, međutim, da su dvije zemlje održale tajne odnose: Izraelci su pružali vojnu pomoć etiopskom režimu. Zauzvrat, svake je godine nekoliko stotina Falaša smjelo emigrirati u Izrael. Međutim, problem je bio u tome što ih je na tisuće ilegalno prešlo granicu, a sada se nalaze u izbjegličkim logorima u Sudanu, odakle se pokušavaju zrakoplovima prebaciti u Tel Aviv.

Čitava je situacija zbog toga postala vrlo delikatnom. S jedne strane, vlada se pribojavala da će njezin tajni sporazum s Izraelom prije ili poslije biti razotkriven, što bi ozbiljno narušilo njezin ugled unutar Organizacije afričkog jedinstva. S druge strane, nikome se nije sviđala činjenica da se veliki broj etiopskih državljana nalazi u izbjegličkim logorima susjednih, i ne baš prijateljski naklonjenih zemalja. Zbog toga se, rekao je Balcha, čini da "šefovi u Adisu" gube nadzor nad zbivanjima - što je bilo točno, no nisu to mogli javno priznati.

Sljedeća tri dana nisam imao mnogo vremena razmišljati o problemu Falaša. Naše nas je putovanje dovelo u srce gorja Simiena, afričku planinsku divljinu koja se prostirala na nadmorskoj visini iznad 1.800 metara, velik dio ležao je na visini od preko 2.500 metara, a pojedini dijelovi bili su čak iznad 4.000 metara nad morem. Snijegom pokriven vrhunac Ras Dashen, najviši vrh Etiopije i četvrti po visini na čitavom afričkom kontinentu uzdiže se 4.620 metara.

Na 3.000 metara nadmorske visine podigli smo logor. Noću je bilo toliko hladno da je golema lomača morala gorjeti čitavu noć. Međutim, kada bi u osvit izmaglice nestale pred izlazećim suncem, toplina bi ispunila zrak, a pred nama se pružio veličanstven pogled na nadrealistični krajolik drevne seizmičke aktivnosti, kojoj su uslijedili milijuni godina erozije, zbog čega se čitava priroda, kojom su dominirale izolirane, stršeće stijene, doimala vijugavom i rascjepkanom.

Putovanje nas je vodilo još pet stotina metara više, kroz daleke, nenaseljene pustopoljine. Na nižim visinama, međutim, bili su uočljivi znaci ljudskoga djelovanja: livade na kojima su pasle ovce, koze i druga stoka, te terasasti brežuljci podijeljeni na parcele, na kojima se uzgajaju žitarice. Promatrajući ova uredna, mala imanja, nametnuo mi se dojam vrlo stare, odavno ustanovljene sheme poljoprivrednog života i seljačke

kulture, koji se vjerojatno nisu bitno mijenjali u posljednjih stotinu, a možda i tisuću godina.

Bilo je nekoliko falaških zajednica koje smo, na Balchino inzistiranje, pomno izbjegavali. Međutim, stanovništvo je većinom bilo amharsko, te nije živjelo u selima, nego u malim zajednicama sa šest ili manje kuća, a svaku je zajednicu činila jedna proširena obitelj. Njihove su kuće obično bile kružne strukture, sa zidovima od šiblja i blata, ponekad od kamena, te polukružnih krovova, iznutra podržanih drvenim stupovima.

Seljaci, čijim su životima upravljali željezni zakoni tla i godišnjih doba, životarili su na rubu bijede. Pa ipak, u njima je bilo dostojanstva i ponosa, jer su, rekao nam je Balcha, vjerovali da pripadaju "superiornoj rasi". Tijekom više od sedam stotina godina, od 1270. do svrgavanja cara Hajlea Selassija 1974., svi su etiopski vladari, osim jednoga, bili Amhare. Dapače, njihov materinjski jezik, amharski, postao je službeni jezik zemlje.

Amharska je kultura, stoga, izražena kroz gotovo univerzalno prihvaćanje kršćanske vjere, ostavila golemi trag. U posljednjih nekoliko stoljeća čitava su plemena i narodi "amharizirani", a u mnogim dijelovima Etiopije taj se proces i dalje nastavlja. U takvim je okolnostima, zaključio je Balcha, doista čudo da su se skupine poput Falaša uopće uspjele održati, a kamoli zadržati vlastiti specifičan identitet.

Buntovnik u srcu, Balcha (koji je nekoliko godina poslije prebjegao u Sjedinjene Države) na povratku u Gondar nas je iznenadio, naredivši vozaču neka stane u istom falaškom selu pokraj kojega smo prošli prije nekoliko dana. "Hajde," rekao je, "dajem vam deset minuta." Zatim je prekrižio ruke praveći se da spava.

Od trenutka kada smo izašli iz Landcruisera oko nas se sjatilo mnoštvo žena i djece kličući *"Shalom, Shalom"*. To je, kako se ubrzo pokazalo, bila jedina hebrejska riječ koju su znali. Budući da je Balcha odlučno odbijao biti našim tumačem, isprva smo imali poteškoća u komunikaciji; međutim, ubrzo se našao jedan mladić koji je pomalo govorio engleski, te je, uz malu novčanu naknadu, pristao povesti nas u razgledavanje.

Iskreno rečeno, nije bilo bogzna što za vidjeti. Stisnuto na obronku, odmah uz cestu, selo koje se zvalo Weleka, bilo je prljavo i prepuno

muha. Ljudi što su se natiskali uz nas vjerojatno su mislili da smo Židovi i da smo došli kako bismo ih odveli u Izrael. Trčali su uz nas nudeći nam svakojake suvenire, većinom izrađene od pečene gline, s prikazima Davidove zvijezde ili navodne ljubavne scene iz priče o Salomonu i kraljici od Sabe. Upitao sam našega vodiča koliko je prošlo otkada je neki stranac posjetio njihovo selo. "Godinu dana," odgovorio je on.

Kratko vrijeme koje smo imali na raspolaganju iskoristili smo fotografirajući sve što smo mogli; tkalački stan postavljen iznad rupe u zemlji, koji čeka svoga majstora; komadiće željeza razbacane oko vatre; frcanje iskri dok kovač kuje oštricu sjekire; kolibu u kojoj se peče glina i drugu, u kojoj neka žena ukrašava grnčariju. Amhare, rekao nam je Balcha, preziru ovakve obrte. Doista, na njihovu jeziku riječ *tabib,* koja označava "manualnog radnika", znači "onaj urokljivoga oka".

Napustivši Weleku, osjetio sam duboko razočaranje. Djelomice zbog onoga što mije Richard Pankhurst ispričao o srednjovjekovnoj povijesti Falaša, a djelomice zato što me uzbudila mogućnost postojanja veze ovoga naroda s pričom o Kovčegu Saveza koju sam Čuo u Aksumu, moja su očekivanja bila prilično nerealistična i ekstravagantna. Romantičar u duši, sanjao sam o susretu s plemenitom i drevnom judaističkom civilizacijom. Stvarnost je međutim, bila degradirana i osiromašena seljačka kultura, željna da se okoristi ushićenjem stranaca. Čak je i svetište, koje Falaše nazivaju *mesgid,* bilo prepuno jeftinih suvenira iz Izraela: kutije *matsosa* bile su nagurane u jedan kut, a nitko nije mogao čitati Toru, tiskanu u Tel Avivu, jer je bila napisana na hebrejskom.

Prije negoli smo izašli iz sela kupio sam jednu od malih skulptura koja predstavlja Solomona i kraljicu od Sabe zajedno u postelji. Još je imam. Tada sam mislio kako njezina niska cijena i sentimentalni imaginarij dovoljno govore o nedostacima same legende. Razočaran i ogorčen, bacio sam još jedan pogled kroz prozor Landcruisera, dok smo se udaljavali od sela.

Coup de grace

Krajem 1983. godine potpuno sam izgubio zanimanje za Aksum i Kovčeg Saveza. *Coup de grace,* međutim, nije predstavljalo neugledno

falaško selo, nego ono što sam ustanovio baveći se pitanjem koje je još uvijek nekako stršalo i nakon završetka našega rada na terenu. Bilo je to pitanje *tabota,* imitacija Kovčega, koje je posjedovala svaka kršćanska crkva u Etiopiji. Ovaj mi se običaj učinio važnim za naše istraživanje, te sam odlučio saznati nešto više o njemu.

U kasnu jesen 1983. posjetio sam Richarda Pankhursta u njegovu domu u otmjenoj londonskoj četvrti Hampsteadu. Tom mi je prigodom potvrdio kako su *taboti* doista replike Kovčega te je dodao: "To je vrlo neobična tradicija. Koliko je meni poznato, za njega nema presedana ni u jednoj grani kršćanstva."

Upitao sam ga zna li koliko su dugo *taboti* prisutni u Etiopiji. Odgovorio je kako zaista ne zna. "U povijesti ih prvi put u šesnaestom stoljeću spominje otac Francisco Alvarez, koji je tada posjetio sjever zemlje. No, on je očito bio svjedokom tradicije koja je već tada bila vrlo stara."

Richard je tada s police uzeo knjigu tiskanu 1970. godine, naslovljenu *The Ethiopian Orthodox Church (Etiopska pravoslavna crkva).* "Ovo je službena crkvena publikacija," rekao je, "pogledajmo nudi li kakav bolji uvid u to pitanje."

Knjiga nije sadržavala kazalo imena i pojmova, stoga smo otvorili prvo poglavlje, pod naslovom "Posvećenje crkve" ("The Consecration of a Church"). U njemu je, između ostaloga, pisalo:

> Posvećenje crkve je svečan i veličanstven obred, s ritualima koji simboliziraju svetu namjenu tih građevina. Pojedini dijelovi svete službe vrlo su stari. ..Tabot ili Kovčeg, koji je prethodno posvetio patrijarh, postavlja se uz osobite počasti, te predstavlja najvažniji predmet obreda.

U poglavlju naslovljenom "Crkvene građevine" naišao sam na sljedeći ulomak: "Upravo je *tabot* ono što daje svetost crkvi u kojoj je pohranjen." Konačno, u rječniku sam pronašao riječ *tabot,* koja se definira jednostavno kao "Kovčeg Saveza".

Upitao sam zatim Richarda zna li kako *taboti* izgledaju. "U Bibliji stoji kako je izvorni Kovčeg Saveza bio škrinja od drveta i zlata. Odgovaraju li *taboti* tom opisu?"

"Zapravo, ne. Naravno, ljudi ih ne smiju vidjeti. Čak kad se iznose u procesijama, uvijek su omotani platnom. No, u svakom su slučaju mnogo manji od onoga biblijskog. Međutim, o tome ne bismo trebali nagađati. Možeš otići u British Museum i sam vidjeti neke *tabote.* Oni su ukradeni u Etiopiji tijekom Napierove ekspedicije u Magdali u devetnaestom stoljeću, a zatim doneseni u Englesku. Ne vjerujem da su još uvijek javno izloženi, no pronaći ćeš ih u Etnografskom odjelu u Hackneyju."

Sljedećeg sam jutra, nakon nekoliko telefonskih poziva, otišao u Orsman Road, London N1, gdje je smješten Etnografski odjel. Bila je to suvremena, neprivlačna i vrlo dobro osigurana zgrada: "Ljudi ponekad pokušavaju provaliti unutra i maznuti nam stvari," objasnio je čuvar dok sam se potpisivao.

Odveo me dizalom na jedan od gornjih katova, a zatim smo ušli u golemo skladište, s visokim policama prepunim metalnih kutija. Police su razdvajali uski prolazi, slabo osvijetljeni fluorescentnom svjetlošću. Čuvar je pogledao u podeblji indeks, nerazumljivo mrmljajući sebi u bradu. "Ovuda, mislim," rekao je konačno. "Slijedite me."

Idući za njim, sjetio sam se završne scene filma *U potrazi za izgubljenim Kovčegom,* u kojoj je presveta relikvija završila zapečaćena u drvenoj kutiji i bačena u savezni trezor, zajedno s tisućama kutija nepoznata sadržaja. Nakon nekoliko pogrešnih skretanja u labirintu polica, konačno smo stigli do prave. Pomalo ceremonijalno čuvar je izvukao.. .veliku kutiju.

S uzbuđenjem sam čekao da vidim što je u njoj. Međutim, unutra se nije nalazilo ništa što bi makar izdaleka odgovaralo mojoj predodžbi o Kovčegu Saveza. Umjesto toga, u kutiji je ležalo devet četverokutnih i pravokutnih drvenih dasaka, umotanih u krep-papir, širokih i dugačkih oko pola metra, a debelih oko osam centimetara. Većina ih je bila vrlo jednostavne izrade, no sve su na sebi imale natpise na *Ge 'ezu,* drevnom liturgijskom jeziku Etiopije. Na nekima od njih bili su naknadno urezani križevi i drugi simboli.

Zamolio sam čuvara neka provjeri u svome indeksu. Je li možda pogriješio?

Pogledao je popis koji je držao u rukama, a zatim odgovorio: "Ne. Nema pogreške. To su vaši *taboti.* Iz Holmesove zbirke. Donijela

ih je britanska ekspedicija iz Abesinije, između 1867. i 1868. godine. Tako ovdje piše."

Zahvalio sam mu na trudu i otišao zadovoljan što sam konačno stavio točku na cijelu stvar. Ovi patetični komadi drveta bili su, navodno, imitacije svete relikvije iz aksumskog svetišta. Što god da je predstavljao ovaj predmet, jedno je bilo posve jasno: to *nije* bio Kovčeg Saveza.

"To je, dakle, to," rekao sam samome sebi. Počela je pljuštati kiša, pa sam u trku prešao Orsman Road, žureći prema svome automobilu.

Nisam slutio koliko sam u krivu.

II. DIO: Europa, 1989.

Sveti Kovčeg i Sveti gral

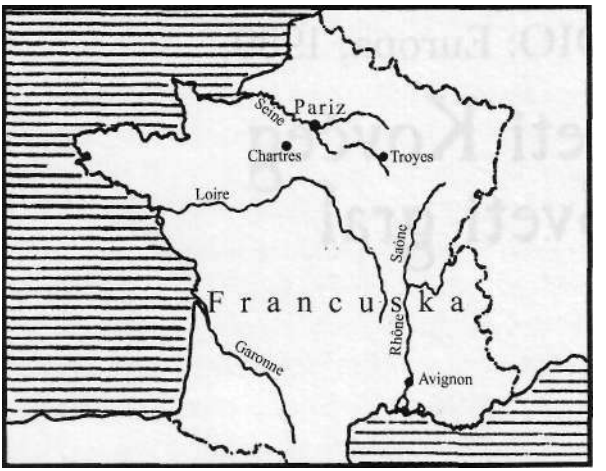

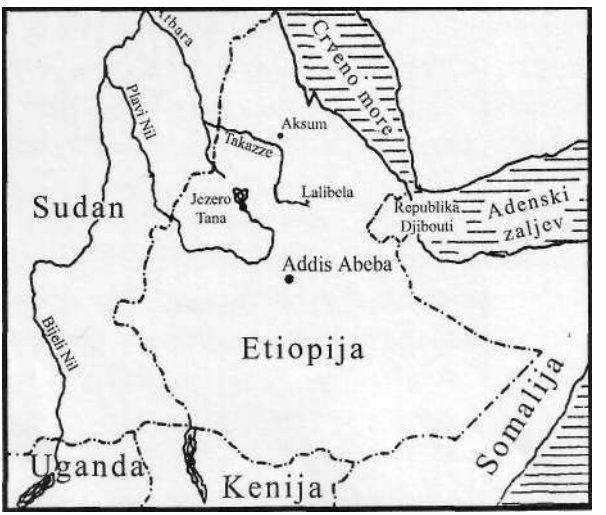

III. poglavlje

Gralska šifra

Godine 1983. posjetio sam Aksum i prvi put doznao za smjelu tvrdnju o Etiopiji kao posljednjem čuvaru Kovčega Saveza. U to sam vrijeme živio u Africi. Godine 1984. preselio sam s obitelji u Englesku. Tijekom godina koje su slijedile nastavio sam redovito posjećivati Addis Abebu, izrađujući brojne publikacije za vladu i jačajući svoje veze s vlašću, uključujući i samoga predsjednika Mengistua Hailea Mariama. Diktator je bio na lošem glasu zbog zloporabe ljudskih prava, no ja sam mu svesrdno podilazio, što mi je priskrbilo brojne povlastice, primjerice pristup na područjima koja su obično zatvorena za strance. Da sam se nastavio baviti zagonetkom Kovčega, sva vrata bi mi nedvojbeno bila otvorena. Međutim, više nisam bio zainteresiran. Nije mi, stoga, bilo žao kada su krajem 1988. godine snage Narodnooslobodilačke fronte Tigraya krenule na Aksum i osvojile ga nakon jednog dana krvave borbe prsa o prsa, u kojoj je poginulo ili zarobljeno više od dvije tisuće vladinih vojnika. Tada je moja suradnja s Mengistuovim režimom bila toliko čvrsta da je uspjeh pobunjenika za mene značio potpuno zatvaranje vrata Svetoga grada. No, ionako se tamo nisam imao zašto vraćati. Ili sam tako barem mislio.

Kraljica od Sabe u Chartresu

Veći dio 1988. i prvu četvrtinu 1989. godine proveo sam pišući popratni tekst za ilustriranu knjigu o sjevernim regijama Etiopije, o religioznim ceremonijama i običajima tamošnjeg stanovništva. Taj projekt

nije naručila vlada, nego je to bilo djelo poznatih fotografkinja i mojih bliskih prijateljica, Angele Fisher i Carol Beckwith.

Zbog prirode predmeta, morao sam provesti neka detaljnija istraživanja o različitim etničkim skupinama - među ostalim i o Falašima, crnim Židovima iz etiopskih planina, koje sam prvi put susreo 1983. godine. Isto tako, zbog njegova značaja za abesinsku kulturu, smatrao sam potrebnim pročitati drevni tekst na koji je profesor Richard Pankhurst skrenuo moju pozornost. Zvan *Kebra Nagast* (Slava kraljeva), tekst potječe iz trinaestoga stoljeća, a izvorno je napisan na jeziku *Ge 'ez*. On sadrži najraniju postojeću verziju priče o kraljici od Sabe i kralju Salomonu, rođenju njihova sina Menelika te o navodnoj krađi Kovčega Saveza iz Prvoga hrama u Jeruzalemu. Godine 1920. na engleski ga je preveo sir E. A. Wallis Budge, nekadašnji kustos egipatskih i asirskih starina pri British Museumu. Tekst se više nije tiskao, no uspio sam nabaviti presliku koju sam pomno proučio i koja mi je dobro poslužila u daljnjim fazama moga rada.

Svoj sam tekst završio u ožujku 1989. Željan odmora, u travnju sam s obitelji otputovao u Francusku. U Parizu smo unajmili automobil a zatim, bez nekog posebnog plana, krenuli na jug. Naša je prva postaja bila Versailles, gdje smo nekoliko dana proveli u razgledavanju dvorca. Nakon toga otputovali smo u Chartres, prekrasan stari grad u departmanu Eure-et-Loire, poznatom po gotičkoj katedrali posvećenoj, poput veličanstvene crkve u Aksumu, sv. Mariji, majci Kristovoj.

Chartres je već u šestom stoljeću postao značajnim kršćanskim gradom, a u devetom je stoljeću postao središtem kulta Madone, kada je Karlo Ćelavi, unuk glasovitoga Karla Velikog, darovao gradu svoju najdragocjeniju relikviju - veo koji je, navodno, nosila Marija dok je rađala Isusa. U jedanaestom stoljeću crkva koju je izgradio Karlo Ćelavi bila je uništena u požaru, a na njezinim je temeljima podignuta nova, mnogo veća katedrala. Slijedeći klasična, romanička načela, koja su naglašavala horizontalnu stabilnost, ova je katedrala također pretrpjela znatna oštećenja u požaru. Tijekom dvanaestog i trinaestog stoljeća preživjeli je kostur crkve modificiran i proširen u novom, stršećem, vertikalnom stilu, koji će postati poznat kao gotički. Doista, visoki sjeverni toranj katedrale u Chartresu dovršen 1134. godine, smatra se najranijim primjerom gotičke arhitekture. Južni toranj gradio se još dva desetljeća,

kao i kraljevski portal koji gleda na zapad. U nevjerojatnoj graditeljskoj ekspanziji između 1194. i 1225. godine najveći dio veličanstvene gotičke građevine stajao je na svome mjestu, i u takvom je, gotovo nedirnutom i neizmijenjenom obliku, ostao sve do danas.

Kada sam 1989. godine posjetio Chartres, manje me zanimala povijest katedrale negoli njezina veličanstvena i slavna ljepota. Bila je to golema građevina, u kojoj se ogledala takva složena graditeljska i kiparska vještina da sam shvatio kako bi mi bio potreban čitav život da je bolje upoznam. Međutim, imali smo i drugih planova na umu, te smo odlučili ostati još samo tri dana, prije nego krenemo dalje na jug.

Sljedeća sam tri dana proveo šetajući oko katedrale, postupno upijajući njezino snažno i numinozno ozračje. Prekrasno oslikana prozorska stakla prikazivala su biblijske motive, iluminirajući unutrašnjost neobičnom igrom svjetlosti. Zagonetni labirint na kamenom podu u središtu broda, šiljasti lukovi i zidovi koji kao da se žele vinuti u nebesa, sve je to pridonosilo osebujnom osjećaju sklada, proporcije, ljupkosti i dostojanstva građevine.

Vodiči koje sam kupio isticali su kako ovdje ništa nije bilo slučajno. Čitavo je zdanje bilo pomno i jasno planirano, poput kakvoga ključa za dublje religiozno razumijevanje. Tako su, primjerice, arhitekti i zidari iskoristili *gematriju (gematria,* drevna hebrejska šifra koja slova alfabeta zamjenjuje brojevima) kako bi "izrazili" opskurne liturgijske rečenice u mnogim od ključnih dimenzija ove veličanstvene građevine. Isto tako, kipari i slikači stakla - obično djelujući prema napucima visokoga svećenstva - osmislili su izražavanje složenih poruka o ljudskoj prirodi, prošlosti i proročanskom značenju Svetoga pisma u tisućama različitih oblika njihova stvaralaštva. Skulpture i prozori sami su po sebi bili prekrasna umjetnička djela, sposobna da i na najpovršnijoj razini razumijevanja u gledatelju izazovu zadovoljstvo i pruže mu moralno vodstvo. Pravi je izazov, međutim, bio u traženju dublje poruke, skrivene iza površnih objašnjenja o ovoj ili onoj grupi skulptura, ovakvom ili onakvom dizajnu oslikanog stakla.

Isprva su mi se ovakve tvrdnje činile prilično neuvjerljivima, te nisam bio spreman prihvatiti da je građevina predstavljala mnogo više od svoje vidljive, vanjske pojavnosti. Istražujući dalje, međutim, postupno sam počeo uviđati kako je katedrala doista bila vrsta "knjige u

kamenu" - zamršeno i provokativno djelo kojemu je moguće pristupiti s nekoliko razina.

Uskoro sam se i sam počeo igrati, pokušavajući odgonetnuti brojne poruke koje je skrivala građevina. Kada bih zaključio da sam pronašao pravo značenje određene skupine skulptura ili kakve slike, provjerio bih u vodiču imam li pravo.

Tada se dogodilo nešto posve neočekivano. Nasuprot južnome trijemu katedrale nalazi se restoran *La Reine de Saba (Kraljica od Sabe),* u koji sam ušao nešto pojesti. Tekst *Kebra Nagast,* koji sadrži legendu o kraljici od Sabe, još mi je uvijek bio svjež, pa sam upitao jednog od poslužitelja zašto restoran nosi kraljičino ime.

"Zato što se na ovome trijemu nalazi skulptura kraljice od Sabe," objasnio je.

Njegov je odgovor pobudio moju radoznalost, stoga sam prešao cestu i popeo se stubama do bogato ornamentiranog trijema, koji se sastojao od širokog središnjeg hodnika ukrašenog lukovima, stisnutog između dva, nešto uža prolaza. Ovdje je gotovo svaki centimetar zida bio ukrašen stotinama malih kipova, kao i brojnim skulpturama u prirodnoj veličini. Međutim, nisam mogao pronaći nijednu koja bi predstavljala kraljicu od Sabe. Poslužio sam se, stoga, najopširnijim od vodiča koje sam nosio sa sobom, naslovljenim *Chartres: Guide of the Cathedral (Chartres: vodič kroz katedralu).* Tako sam saznao gdje trebam tražiti:

> Na unutrašnjem luku vanjskoga svoda nalazi se dvadeset osam kipova starozavjetnih kraljeva i kraljica: prepoznat ćemo Davida s harfom, Salomona sa žezlom i kraljicu od Sabe, koja u lijevoj ruci drži cvijet. Na vrhu stoje četiri velika proroka, bradati likovi koji razgovaraju s četiri, glatko obrijana, manja proroka.

Knjiga me također izvijestila da je čitav južni trijem izgrađen u prvoj četvrtini trinaestoga stoljeća - u doba kada je u Etiopiji sastavljen *Kebra Nagast,* koji pripovijeda o kraljici od Sabe, Meneliku i krađi Kovčega Saveza.

Ovo mi se učinilo zgodnom slučajnošću, pa sam skulpturu kraljice od Sabe proučio s osobitim zanimanjem. Na njoj nije bilo ničega što bi je činilo posebnom, osim činjenice da je pomalo odskakala od dostojan-

stvene skupine židovskih vladara i proroka. Prema *Kebra Nagastu,* kraljica je bila obraćena na židovstvo, no prilično površne biblijske napomene o njezinu posjetu Jeruzalemu to ne spominju. U 10. poglavlju Knjige Kraljeva i 9. poglavlju Knjige Ljetopisa, jedinim mjestima u kojima je se spominje imenom, ona je stigla na Salomonov dvor kao poganka, i kao takva ga je napustila. Upravo je kraljičino poganstvo činilo njezinu prisutnost među židovskim velikašima neobičnom, osim ako graditelji katedrale u Chartresu nisu bili upoznati s etiopskom pričom o njezinu obraćenju. Ovo se, međutim, činilo krajnje nevjerojatnim - doista, Stari zavjet nigdje ne spominje da je kraljica došla iz Etiopije, a većina znanstvenika vjeruje da je njezina domovna bila u južnoj Arabiji, odnosno u Sabi, području na tlu današnjega Jemena.

U tom sam trenutku mogao čitavu stvar ostaviti na miru, kao manju anomaliju među skulpturama na južnome trijemu katedrale u Chartresu, da nisam dalje u vodiču naišao na napomenu o drugoj skulpturi na sjevernom trijemu, koja također predstavlja kraljicu od Sabe. I sjevernije trijem izgrađen između 1200. i 1225. godine, te je bio posvećen starozavjetnoj tematici.

Kovčeg i natpisi

Vjerujem da sam, tijekom prvoga posjeta proveo barem dva sata na sjevernom trijemu, pokušavajući proniknuti u priču koju su pripovijedali kameni likovi.

Lijevi je prolaz sadržavao nekoliko prikaza Bogorodice s Kristom, u društvu starozavjetnih proroka Izaije i Daniela. Bilo je također moralnih priča, poput one koja je opisivala pobjedu Vrlina nad Porocima i druge, koja se bavila slabostima tijela i duše, kakvima ih je opisivao sv. Bernard iz Clairvauxa, slavan klerik iz dvanaestoga stoljeća.

Središnjim je prolazom dominirala skupina starozavjetnih patrijarha i proroka, primjerice Melkisedek, tajanstveni kralj-svećenik iz Salema, o kojemu govore poglavlje 14. Knjige Postanka i 110. Psalam. Tu su bili i Abraham, Mojsije, Samuel i David, kao i Heli (Elisha ili možda Elizej) i sveti Petar. Ostali su prikazi uključivali Edenski vrt s njegove četiri rijeke, te Djevicu Mariju, koja pokraj Isusa okrunjena sjedi na nebeskom prijestolju.

Kraljicu od Sabe pronašao sam u desnom prolazu. Ovaj put ona nije bila tek nezamjetna figura na jednom luku, nego skulptura u prirodnoj veličini. Stajala je uz figuru Salomona, što je imalo smisla, s obzirom na biblijski kontekst. Ono što sam odmah zamijetio bila je figura Afrikanca sklupčanog pod njezinim nogama, koji je u jednom od mojih vodiča opisan kao kraljičin "negroidni sluga", a u drugome kao "njezin etiopski rob".

Drugih podataka nije bilo. Pa ipak, vidio sam dovoljno da bih mogao zaključiti kako su kipari, koji su u trinaestom stoljeću radili na sjevernom trijemu katedrale u Chartresu, odlučili smjestiti kraljicu od Sabe u afrički kontekst. To je značilo da više nisam mogao olako odbaciti mogućnost da su ti kipari znali etiopsku predaju kakva je u trinaestom stoljeću bila podastrta u *Kebra Nagastu.* Ovo bi moglo objasniti zašto je jednoj poganskoj vladarici dodijeljeno tako značajno mjesto u ikonografiji kršćanske katedrale: kako sam već naglasio, samo *Kebra Nagast,* ali ne i Biblija, iznosi da je kraljica bila obraćena na vjeru patrijarha. Međutim, jedno neizbježno pitanje još je uvijek čekalo odgovor: Kako se i na koji način etiopska priča mogla tako rano uvući u sjevernu Francusku?

Tako sam razmišljao sve dok na jednome stupu između središnjeg i desnog prolaza nisam ugledao skulpturu koja me se snažno dojmila. Visoka i široka tek desetak centimetara, prikazivala je vrstu kutije ili škrinje na volovskoj zaprezi. Ispod nje, bile su uklesane ove dvije riječi:

ARCHA CEDERIS

Šetajući oko stupa, u smjeru obrnutom od smjera kazaljke na satu, otkrio sam još jednu skulpturu, vrlo oštećenu i vremenom nagrizenu, koja je prikazivala čovjeka kako kleči pred istom kutijom ili škrinjom. I ovdje je stajao natpis, koji se vrlo teško mogao jasno razabrati:

HIC AMICITUR ARCHA CEDERIS (ili možda HIC AMITTITUR ARCHA CEDERIS, ili HIC AMITITUR ARCHA CEDERIS, ili pak HIC AMIGITUR ARCHA CEDERIS).

Stil slova bio je arhaičan, prilično neuredan i nejasan. Po svemu sudeći, natpis je bio na latinskom, ili nekom obliku latinskog. Budući da su me moji učitelji prisilili da s trinaest godina napustim taj predmet (zbog mojih lingvističkih nesposobnosti), nisam niti pomišljao upustiti se u prevođenje. Međutim, bio sam prilično siguran da riječ ARCHA znači "kovčeg" (engleski "Ark", op. prev.), u smislu Kovčega Saveza (na engleskom "Ark of the Covenant", iako latinska riječ koja označava sanduk, kovčeg, ormar, lijes itd. glasi *arca, ae.f.,* op. prev.). Jednako sam tako mogao zaključiti da dimenzije kutije ili škrinje, usporede li se s proporcijama ostalih figura, otprilike odgovaraju onima biblijskog Kovčega Saveza, kakvim ga opisuje Knjiga Izlaska.

Ako je moja pretpostavka bila točna, tada je i samo smještanje Kovčega u neposrednu blizinu kipa kraljice od Sabe moglo govoriti u prilog hipoteze da su graditelji katedrale u Chartresu, na neki još uvijek neobjašnjiv način, došli u dodir s etiopskom predajom kakvu je podastire *Kebra Nagast.* Doista, činjenica da su kipari smjestili kraljicu u očito afrički kontekst, činila je ovu hipotezu još prihvatljivijom nego što se doimala maloprije, na južnome trijemu, kada mi je prvi put pala na um. Stoga sam odlučio uvjeriti se u to jesu li minijaturni prikazi na stupovima doista predstavljali Kovčeg Saveza, te odgonetnuti značenje latinskih natpisa.

Sjeo sam na kameni pod sjevernoga trijema i počeo listati brošure. Samo su dva vodiča spominjala ukrase na stupovima koji su me zanimali. Jedan nije nudio prijevod natpisa, no potvrdio je kako se ove scene doista odnose na Kovčeg Saveza. Drugi je, pak, ponudio sljedeći prijevod - koji mi se istodobno učinio zanimljivim, ali i sumnjivim:

ARCHA CEDERIS: "Djelovat ćeš putem Kovčega."

HIC AMITITUR ARCHA CEDERIS: "Ovdje stvari uzimaju svoj tijek; djelovat ćeš putem Kovčega."

Čak je i moje poznavanje latinskoga jezika bilo dovoljno da zaključim kako su ova tumačenja vjerojatno bila netočna. Odlučio sam, stoga, da odgonetanje natpisa povjerim stručnjaku. Sjetio sam se da ću za nekoliko dana prolaziti blizu doma profesora Petera Laskoa, povjes-

ničara umjetnosti i bivšeg direktora Instituta "Courtauld", pri Sveučilištu u Londonu, čovjeka posve kvalificiranog da se pozabavi ovim problemom. Lasko, koji je bio otac moga bliskoga prijatelja, čitav je život posvetio proučavanju srednjovjekovne umjetnosti i arhitekture, te mi je mogao ponuditi vjerodostojno mišljenje, ili me barem uputiti u pravome smjeru.

U skladu s tim, počeo sam prepisivati natpise i izrađivati skicu čitavog sjevernog trijema. Čineći tako, opazio sam nešto što mi se učinilo značajnim: iako izbačen prema van, Kovčeg je bio smješten točno na pola puta između Melkisedeka, starozavjetnog kralja-svećenika, čiji je kip dominirao središnjim prolazom, i kipa kraljice od Sabe, koji je dominirao desnim prolazom. Shvatio sam, zatim, da mogu nacrtati trokut koji povezuje sve tri figure - s Melkisedekom i kraljicom od Sabe na krajevima duže stranice trokuta, i Kovčegom Saveza na vrhu gdje se spajaju dvije kraće stranice.

No, ovo nije bilo sve. Pažljivije promatrajući, opazio sam kako je malena zaprega koja je nosila Kovčeg, prikazana kao da se *odmiče* od Melkisedeka i kreće ravno *u smjeru* kraljice od Sabe - duž stranice trokuta koji sam nacrtao. S obzirom na tajanstvenu prirodu većine umjetničkih djela katedrale u Chartresu, i činjenicu da su različite figure često namjerno pozicionirane na način koji upućuje na njihov međusobni odnos, neku priču ili tajnu, činilo mi se kako poredak ovih triju figura nije bio slučajan. Naprotiv, on je mogao govoriti u prilog mojoj novonastaloj hipotezi - da su graditelji katedrale u Chartresu na neki način bili izloženi etiopskoj legendi o kraljici od Sabe, kakvu podastire *Kebra Nagast.* Iako ni izdaleka nisam imao dovoljno dokaza koji bi opravdali izvođenje čvrstih zaključaka, bilo je barem moguće da je neobična ikonografija na sjevernom trijemu sadržavala odjeke predaje o odnošenju Kovčega Saveza *iz* drevnoga Izraela (koji predstavlja kralj-svećenik Melkisedek), i njegovu donošenju *u* Etiopiju (koju predstavlja kraljica od Sabe).

Prije negoli sam napustio sjeverni trijem, s posebnom sam pozornošću proučio kip Melkisedeka. Istina, on me privukao čim sam stigao, no sada, dok sam ga skicirao, počeo sam primjećivati i druge detalje. U desnoj je ruci, primjerice, držao kandilo, vrlo slično onima koje sam imao prilike vidjeti u etiopskim crkvenim obredima. U lijevoj ruci držao je pehar ili kalež, u kojemu se nalazio neki predmet cilindričnoga oblika.

Provjerio sam ima li kakve naznake o tome u vodičima koje sam neprestano nosio sa sobom, no nisam pronašao nikakvu bilješku o kandilu, a o kaležu su bila dana samo oprečna objašnjenja. Jedan je izvor objašnjavao kako se Melkisedek ovdje pojavljuje u ulozi Kristova preteče, te da kalež i predmet koji se u njemu nalazi predstavljaju "kruh i vino, simbole euharistije". U drugome je pak ispod fotografije kipa stajalo: *Melkisedek nosi Gral iz kojega izlazi Kamen,* i dalje (pomalo zagonetno):

> S ovime bismo mogli povezati poemu Wolframa von Eschenbacha, navodno, templara - iako za to nema dokaza - prema kojemu je Gral bio Kamen.

Ništa pametniji, konačno sam napustio sjeverni trijem i pridružio se supruzi i djeci u vrtovima iza veličanstvene katedrale. Sljedećeg smo dana krenuli iz Chartresa na jug, prema Bordeauxu i Biarritzu. Zatim smo nastavili na istok, prema Azurnoj obali, i stigli u departman Tarnet-Garronne pokraj Toulousea. Ondje smo s pomoću dobrog zemljovida pronašli dom povjesničara umjetnosti, profesora Petera Laskoa, kojemu sam telefonirao iz Chartresa, i koji nije imao ništa protiv toga da sa mnom porazgovara o kipovima na sjevernom trijemu, iako se, dodao je skromno, ne smatra stručnjakom za njih.

Etiopska veza?

Poslijepodne sam proveo s Peterom Laskoom, u njegovoj kući u selu Montaig de Quercy. S ovim dostojanstvenim, sjedokosim čovjekom u šezdesetima razgovarao sam već nekoliko puta te mu je bilo poznato da sam se, kao pisac, specijalizirao za Etiopiju i Afrički rog. Stoga me upitao zašto sam se iznenada počeo zanimati za srednjovjekovne francuske katedrale.

Odgovorio sam iznijevši mu ukratko svoju teoriju, prema kojoj su kipovi sa sjevernoga trijema katedrale u Chartresu nastali kao pod utjecajem *Kebra Nagasta:* "Melkisedek s kaležom mogao je predstavljati starozavjetni Izrael," zaključio sam. "On je, konačno, bio kralj-svećenik Sa-

lema, kojega su mnogi znanstvenici izjednačili s Jeruzalemom. Jednako tako kraljica od Sabe, sa svojim afričkim slugom, mogla je predstavljati Etiopiju. Između njih nalazi se Kovčeg, prikazan kao da se kreće u smjeru Etiopije. Stoga bi poruka mogla biti da je Kovčeg iz Jeruzalema otišao u Etiopiju - što je upravo ono o čemu govori *Kebra Nagast.* Kako vam to zvuči?"

"Iskreno govoreći, Grahame, to zvuči besmisleno."

"Ali, zašto?"

"Pa...pretpostavljam kako je moguće da je etiopska predaja ušla u Europu već u trinaestom stoljeću, zapravo, kad bolje razmislim, postoji barem jedan znanstveni rad koji raspravlja o toj mogućnosti. Sam, međutim, ne podupirem takvo gledište. Pa ipak, čak ako je priča iz *Kebra Negasta* bila u to vrijeme poznata u Chartresu, ne vidim zašto bi itko osjetio potrebu da je prenese u ikonografiju katedrale. Bio bi to doista neobičan pothvat - posebice na sjevernom trijemu koji je posvećen starozavjetnim pretečama Krista. Melkisedek, koji je u poslanici Hebrejima izjednačen s Kristom, nalazi se tamo upravo iz toga razloga."

"Prikazan je kako drži kalež koji sadrži neki predmet cilindričnoga oblika."

"Vjerojatno taj predmet predstavlja kruh - kruh i vino euharistije."

"To tvrdi i jedan od vodiča kroz katedralu. No, u drugome je kalež izjednačen sa Svetim gralom, a cilindrični predmet s kamenom."

Peter Lasko me upitno pogledao. "Nikada nisam čuo takvo što. Zvuči još neuvjerljivije od tvoje teorije o etiopskoj vezi..." Nekoliko je trenutaka razmišljao, a zatim dodao: "Međutim, postoji nešto. Onaj znanstveni rad koji sam spomenuo, o dotoku etiopskih ideja u srednjovjekovnu Europu..."

"Da?"

"Čudno, ali i u njemu se spominje Sveti gral. Ako me sjećanje dobro služi, autor iznosi kako je na Wolframa von Eschenbacha, za koga je Gral bio kamen, a ne kalež, utjecala vrsta kršćanske etiopske predaje."

Uspravio sam se u naslonjaču: "Zanimljivo...Vodiči također spominju Wolframa von Eschenbacha. Tko je on bio?"

"Jedan od najranijih srednjovjekovnih pjesnika koji su se zanimali za Sveti gral. O tome je napisao i knjigu naslovljenu *Parsifal.'"*

"Zar to nije ime jedne opere?"

"Da, Wagnerove. Wagner je bio nadahnut Wolframovim djelom."

"Taj Wolfram...kada je djelovao?"

"Krajem dvanaestog ili početkom trinaestog stoljeća."

"Drugim riječima, u isto vrijeme kada je izgrađen sjeverni trijem katedrale u Chartresu?"

"Da."

Neko smo vrijeme obojica sjedili u tišini, a zatim sam rekao: "Onaj rad koji ste mi spomenuli, a iznosi da je na Wolframovo djelo utjecala etiopska predaja - možda se sjećate njegova naslova?"

"...Ah. Ne. Bojim se da se ne sjećam. Pročitao sam ga prije dvadeset godina. Mislim da se autor zvao Adolf. Kako bilo, to mi se ime vrzma po glavi. Wolfram je bio Nijemac, stoga bi doista trebao razgovarati sa stručnjakom za srednjevisoku njemačku književnost ako želiš saznati nešto više."

Odlučan da upravo to i učinim, zamolio sam Petera da mi pomogne prevesti natpise s katedrale u Chartresu, koji su toliko zaokupili moju pažnju. U vodiču je, rekao sam mu, natpis ARCHA CEDERIS preveden kao "Djelovat ćeš putem Kovčega", a HIC AMITITUR ARCHA CEDERIS kao "Ovdje stvari uzimaju svoj tijek; djelovat ćeš putem Kovčega." Ova su tumačenja, po njegovu mišljenju, bila potpuno pogrešna. ARCHA je u svakom slučaju značilo Kovčeg, a CEDERIS je najvjerojatnije bio iskrivljeni oblik riječi FOEDERIS, što znači Savez. ARCHA CEDERIS bi se stoga vrlo lako moglo prevesti kao "Kovčeg Saveza". Druga je pak mogućnost bila da je CEDERIS oblik glagola *cedere,* što znači "odreći se" ili "otići". Glagolsko je vrijeme svakako bilo neuobičajeno, no najbolji prijevod izraza ARCHA CEDERIS u tom bi slučaju glasio "Kovčeg koji ćeš predati" (ili kojega "ćeš se odreći" ili kojega "ćeš poslati").

Što se drugog natpisa tiče, problem je bio u neraspoznatljivosti četvrtoga slova druge riječi. U vodiču je iznesena pretpostavka da je to slovo "T". No, mnogo je vjerojatnije da se radi o skraćenom obliku za dva uzastopna slova "T" (jer u latinskom ne postoji riječ AMITITUR s jednim "T"). Ako se doista radilo o dva slova "T", tada bi rečenica

glasila HIC AMITTITUR ARCHA CEDERIS, te bi se otprilike mogla prevesti kao "Evo, pušten je Kovčeg koji ćeš predati", ili možda "Evo, pušten je, o Kovčeže, predan si", ili ako je CEDERIS iskrivljeni oblik riječi FOEDERIS - "Evo, predan je Kovčeg Saveza."

Međutim, također je moguće da je četvrto slovo druge riječi bilo "C" (kako je zapravo i izgledalo). U tome bi slučaju rečenica glasila HIC AMICITUR ARCHA CEDERIS - a njezin prijevod "Ovdje je skriven Kovčeg Saveza", ili "Ovdje je skriven Kovčeg koji ćeš predati" (ili kojeg "ćeš se odreći" ili kojeg "ćeš poslati").

"Čak je i riječ skriven prilično neodređena," zaključio je Peter, zatvorivši svoj latinski rječnik. *"Amicitur* bi u ovom kontekstu moglo značiti i prikriven - iako smisao ostaje isti, zar ne? Ne znam. Sve je to prilično zagonetno."

S time sam se mogao složiti. Čitava je situacija doista predstavljala zagonetku. Dapače, bila je to zagonetka koja me uporno izazivala i koju sam žarko želio riješiti.

Ostatak svoga odmora u Francuskoj proveo sam neprestano razmišljajući o malim skulpturama na sjevernom trijemu katedrale u Chartresu. Nikako nisam mogao zaboraviti način na koji je prikazana relikvija na volovskoj zaprezi, koja kao da se kretala prema kraljici od Sabe. Jednako tako, nisam mogao odbaciti mogućnost da je taj prikaz sugerirao putovanje u Etiopiju.

Znao sam da se upuštam u lude špekulacije za koje nije bilo nikakvog akademskog opravdanja, te sam potpuno prihvaćao stajalište Petera Laskoa, prema kojemu kipari iz Chartresa nikada ne bi dopustili da na njihovo djelo utječe etiopska predaja. Međutim, ovo mi je ostavilo mnogo zanimljiviju mogućnost o kojoj sam mogao razmišljati: možda je sjeverni trijem katedrale (koji se još nazivao i "vratima iniciranih") predstavljao tajanstvenu šifru koju su budući naraštaji imali razotkriti, a upućivala je na lokaciju najsvetijeg i najdragocjenijeg blaga na svijetu. Možda su graditelji sjevernoga trijema znali da je Kovčeg Saveza doista bio odaslan (pušten, ili predan) iz Izraela u starozavjetna vremena, nakon čegaje bio skriven (ili prikriven) u Etiopiji. Možda je to bilo pravo značenje malih kipova i zagonetnih natpisa. Ako je doista bilo tako, tada su aksumske predaje, koje sam 1983. godine tako olako odbacio, zavrijedile barem da ih se detaljnije prouči.

Marija, Gral i Kovčeg

Vrativši se iz Francuske krajem travnja 1989., zadužio sam svoga pomoćnika da potraži znanstveni rad koji mi je spomenuo Peter Lasko. Znao sam da se autor teksta zvao Adolf, te da se bavio mogućnošću etiopskog utjecaja na priču o Svetom gralu Wolframa von Eschenbacha. Međutim, nisam znao ni gdje ni kada je rad bio objavljen, pa čak ni na kojemu jeziku, stoga sam savjetovao svoga pomoćnika neka se raspita u sveučilištima, o stručnjaku za srednjovjekovnu njemačku književnost koji bi mu mogao pomoći.

Dok sam čekao odgovor, pribavio sam nekoliko različitih verzija gralskih "romansi". One su, među ostalim, uključivale i nedovršenu *Conte du Graal* Cretiena de Troyesa iz 1182. godine; *Le Morte D'Arthur,* mnogo kasniji ep sir Thomasa Maloryja iz sredine petnaestoga stoljeća; te *Parsifal,* koji je navodno napisao Wolfram von Eschenbach između 1195. i 1210. godine, gotovo istodobno s glavnom fazom izgradnje sjevernoga trijema katedrale u Chartresu.

Počeo sam čitati ove knjige, te mi se činilo da je Maloryjeva verzija bila najprijemčivija, budući da je nadahnula brojne priče i filmove o potrazi za Svetim gralom, u kojima sam, kao dijete, toliko uživao.

Međutim, ubrzo sam uvidio kako je zapravo Malory podastro idealiziranu, pročišćenu i iznad svega *kristijaniziranu* verziju priče o "jedinoj istinskoj potrazi". Wolframova je priča, naprotiv, bila mnogo prizemnija, likovi mnogo stvarniji, a sam Gral potpuno lišen starozavjetnoga simbolizma.

Malory je svetu relikviju opisao kao "zlatnu posudu" koju je nosila "potpuno čista djevica", a koja je sadržavala "krv našega Gospodina Isusa Krista". Bio sam svjestan kako je upravo to slika koja se ukorijenila u popularnoj kulturnoj svijesti, te da je Gral uvijek opisivan kao kalež ili posuda (obično ona u kojoj je Josip iz Arimateje pohranio nekoliko kapi Isusove krvi dok je Spasitelj trpio muke na križu).

I sam sam bio pod utjecajem ove popularne predodžbe, te mi je bilo teško zamisliti Gral kao bilo što drugo, osim kaleža. Međutim, čitajući Wolframova *Parsifala,* naišao sam na potvrdu onoga što sam vidio u Francuskoj, naime, da je relikvija, iako ju je kao i u Maloryjevoj verziji nosila djevica, zapravo bila *kamen.*

> Ma kako bolestan čovjek bio, tjedan dana od trenutka kada ugleda Kamen neće umrijeti niti izgubiti svoju svježinu. Ako bi tko, žena ili muškarac, gledali Gral dvije stotine godina, morali biste priznati kako su ostali jednako svježi kao u svojoj najljepšoj mladosti... Kamen daje smrtniku takve moći da se njegovo tijelo i kosti odmah pomlađuju. Taj se kamen zove Gral.

Ovaj zanimljiv i neobičan opis potaknuo me da se upitam: Zašto bi *Morte D'Arthur* opisivao Gral kao "posudu", kada ga je mnogo raniji *Parsifal* posve jasno i određeno opisao kao "kamen"? O čemu je zapravo bila riječ?

Istražujući dalje, otkrio sam kako je jedan stručnjak za gralsku književnost iznio mišljenje da je Malory, u svojoj *Morte D'Arthur,* "tek površno obradio temu čije pravo značenje nije razumio". A o Gralu su,, više od dvije stotine godina prije Maloryja, pisali Wolfram u svome *Parsifalu* i Chretien de Troyes u *Conte du Graal.*

Započeo sam čitati nedovršenu priču Chretiena de Troyesa, koja iznosi sljedeći (i prvi u povijesti zabilježen) opis Grala. Kao i u Wolframovu i Maloryjevu djelu, dragocjeni je predmet nosila djevica:

> Kada je ušla noseći ovaj gral u svojim rukama, zabljesnula je takva svjetlost da su pred njom svijeće izgubile svoj sjaj, kao što se zvijezde gube pred svjetlošću izlazećega sunca i mjeseca... Gral... je bio od čistoga zlata [i] optočen dragim kamenjem, najskupljim i najdragocjenijim od svega kamenja zemaljskoga i morskoga.

Primijetio sam kako Chretien nigdje nije izričito opisao Gral kao kalež ili posudu. Iz konteksta je bilo razvidno da ga je vidio upravo u tom obliku. Na nekoliko je mjesta napomenuo kako je glavni lik - "Kralj ribara" - bio "posluživan iz grala", i poslije dodao: "u gralu mu donose posvećeni kolač koji ga održava u punoj snazi, toliko je svet taj gral". Sama riječ "gral", kako sam poslije otkrio, podrijetlo vodi iz starofrancuske riječi *gradale* (latinski *gradalis),* koja označava "široku posudu u kojoj se poslužuje ukusna hrana". U govornom jeziku Chretienova doba riječ *gradale* često je uzimala oblik *greal.* U pojedinim

područjima na jugu Francuske još su i danas u uporabi riječi poput *grazal, grazau* i *grial,* koje označavaju različite vrste posuda.

Ovdje je, dakle, ležao izvor Maloryjeve predodžbe o svetom predmetu kao posudi. Osim spominjanja "posvećena kolača", Crethienov Gral nije imao nikakve veze s kršćanstvom (čak ni kada se Gral naziva "svetim predmetom", što ga je jednako lako moglo smjestiti i u starozavjetni i u novozavjetni kontekst). Poput Wolframa, ni francuski pjesnik nigdje ne spominje Kristovu krv, te ni na koji način ne daje naslutiti da ju je relikvija u sebi sadržavala.

Iz svega rečenog slijedi da je ideja o "svetoj krvi", koja se u popularnoj kulturi povezivala s Gralom, nastala poslije, pri čemu je sama priča, u tom novom i proširenom kontekstu, izgubila dosta od svoje izvornosti. Dopunivši svoje znanje o toj temi, shvatio sam kako je za njezinu "kristijanizaciju" umnogome bio odgovoran cistercitski monaški red. S druge strane, na cistercite je duboko utjecao sv. Bernard iz Claivauxa, koji se redu pridružio 1112. godine te postao, prema mišljenju mnogih, najznačajnijim klerikom svoga vremena.

Taj je isti sv. Bernard odigrao odlučnu ulogu u evoluciji i širenju gotičke arhitektonske formule (godine 1134., u vrijeme izgradnje sjevernoga tornja katedrale u Chartresu, Bernard je bio na vrhuncu moći, neprestano upućujući na načela svete geometrije, koja su u ovoj veličanstvenoj građevini pronašla svoju praktičnu primjenu). Dapače, dugo nakon Bernardove smrti 1153. godine, njegove su propovijedi i ideje predstavljale osnovni izvor nadahnuća za daljnju evoluciju gotičke arhitekture i kiparstva.

Spoj između ranijih nekršćanskih verzija priče o Svetom gralu i stilizirane novozavjetne trakavice kakvom je postala u Maloryjevo doba, pronašli su u trinaestom stoljeću cistercitski redovnici, sastavivši takozvanu *Queste del Saint Graal (Potragu za Svetim gralom).* Iako je u vrijeme započinjanja ove velike antologije sv. Bernard već odavno bio mrtav, činilo mi se da je njegova čvrsta ruka upravljala i ovim djelom. Zaključio sam to na osnovi činjenice da je taj veoma utjecajan klerik propovijedao mistično viđenje Kristove krvi, gledište koje su usvojili sastavljači *Queste del Saint Graal,* i unijeli ga u svoju novu koncepciju. Wolframov je Kamen tako zaboravljen, a Chretienova se "posuda" ispunila Kristovom krvlju.

Ono što me posebno zainteresiralo bilo je tumačenje koje je Crkva smjesta usvojila. Naime, kroz hvalospjeve, mise i poslanice, idući su naraštaji kršćana počeli simbolički izjednačavati Gral s Blaženom Djevicom Marijom, kojoj je, usput valja naglasiti, bila posvećena i katedrala u Chartresu. Logika iza ove pobožne alegorije bila je u sljedećem: Gral (kakvim ga prikazuje *Queste* i druge kasnije redakcije ove legende) sadržavao je Kristovu krv; prije negoli ga je donijela na svijet, Marija je nosila Krista u svojoj utrobi; stoga je Gral, *quod erat demonstrandum,* bio simbolom Marije.

Iz toga slijedi da je *Maria Theotokos,* "Nositeljica Boga", bila sveta posuda koja je sadržavala utjelovljeni Duh. Tako je ona, u *Lorettovoj litaniji* iz šesnaestoga stoljeća, bila *vas spirituale* (duhovna posuda), *vas honorabile* (posuda časti) i *vas insigne devotionis* (jedinstvena posuda obožavanja).

Zašto je ovaj simbolizam privukao moju pozornost? Jednostavno zato što je *Lorettova litanija* spominjala Blaženu Djevicu kao *arcam foederis,* što je, kako sam već znao, na latinskom značilo "Kovčeg Saveza". Istražujući dalje, otkrio sam kako *Litanija* nije jedino djelo koje je Djevicu povezivalo s Kovčegom Saveza. U dvanaestom stoljeću sv. Bernard iz Clairvauxa u svojim je brojnim zapisima opetovano uspoređivao Mariju s Kovčegom Saveza. Još u četvrtom stoljeću milanski biskup, sv. Ambrozije, održao je propovijed u kojoj je istaknuo kako je Kovčeg bio proročka alegorija o Mariji: kao što je Kovčeg sadržavao Stari zakon u obliku Deset zapovijedi, tako je Marija sadržavala Novi zakon u obliku tijela Kristova.

Poslije sam otkrio kako su takve koncepcije preživjele sve do dvadesetog stoljeća i utkane su u sustav suvremenog kršćanskog vjerovanja. Tijekom boravka u Izraelu, primjerice, naišao sam na prekrasnu malu dominikansku crkvu, izgrađenu 1924. godine i posvećenu *A la Vičrge Marie Arche d Alliance,* odnosno Djevici Mariji, Kovčegu Saveza. Crkva se nalazila u Kiriath-Jearimu, na cesti koja je iz Tel Aviva vodila u Jeruzalem, a na vrhu njezina sedam metara visokog zvonika, u svojoj punoj veličini, stajao je Kovčeg Saveza. Bilo je i nekoliko slika, koje su prikazivale ovu svetu relikviju, poredanih duž unutrašnjih zidova građevine. Sestra Rafael Mihael ponudila mi je (vrlo "ambrozijansko") objašnjenje ove posvete i njezina simbolizma:

"Mariju uspoređujemo sa živućim Kovčegom. Marija je bila Isusova mati, a Isus gospodar Zakona i Saveza. Mojsije je u Kovčeg položio kamene ploče s Deset zapovijedi Zakona; jednako tako Bog je položio Isusa u Marijinu utrobu. Ona je tako živući Kovčeg."

Činilo mi se vrlo znakovitim da su se Kovčeg i Gral, naizgled različiti predmeti, opetovano uspoređivali s *istom* biblijskom osobom i na potpuno jednak način. Ako je Marija istodobno bila "živi Kovčeg" i "živi Gral", tada se posve opravdano moglo pretpostaviti da dva sveta predmeta zapravo i nisu bila toliko različita, nego da su predstavljali *jedinstven predmet.*

Ova me mogućnost zaista zaintrigirala. Koliko god se isprva doimala neuvjerljivom, nudila je vrlo zanimljivo objašnjenje za pozicioniranje skulptura na sjevernom trijemu katedrale u Chartresu. Ako sam imao pravo, tada je Melkisedekov "Gral" u kojemu se nalazio "Kamen" mogao, s jedne strane, predstavljati Mariju, dokje, s druge strane, mogao predstavljati ezoteričan simbol za Kovčeg Saveza i u njemu pohranjene kamene ploče.

Takvo je tumačenje dodatno podupiralo hipotezu da se ostala ikonografija sjevernoga trijema bavila odnošenjem svete relikvije u Etiopiju. No, shvatio sam također da za takav zaključak nisam imao nikakvih stvarnih temelja, tek slučajna otkrića, indicije i snažnu intuiciju koja me uvjeravala da sam na tragu nečeg vrlo značajnog.

Uvijek sam bio spreman slijediti intuiciju i vidjeti kamo me ona može odvesti. Međutim, počeo sam uviđati da će mi, budem li se odlučio na ovu složenu, skupu i dugotrajnu istragu, biti potrebno mnogo više od nekoliko sretnih slučajeva i predosjećaja.

Nisam trebao dugo čekati. U srpnju 1989. godine moj je pomoćnik konačno uspio pronaći znanstveni rad koji se, prema riječima Petera Laskoa, bavio mogućim etiopskim utjecajem na *Parsifal,* djelo Wolframa von Eschenbacha, i njegovu ideju o Gralu. Taj me rad ohrabrio da nastavim potragu koja je imala obilježiti sljedeće dvije godine moga života.

Književni utjecaj - ili nešto više?

Tekst naslovljen "New light on Oriental Sources for Wolfram's *Parsifal"* ("Nov uvid u orijentalne izvore Wolframova *Parsifala")* objavljenje 1947. godine u akademskom časopisu *PMLA (Publications of the Modem Languages Association of America; Publikacije Američke udruge za moderne jezike).* Autorica Helen Adolf bila je ugledna stručnjakinja za srednji vijek, te se posebno zanimala za književni pedigre Svetoga grala. Priznavši da se njezino gledište nastavlja na dva ranija znanstvena rada, Helen Adolf iznijela je tezu prema kojoj je Wolfram, na kojega je znatno utjecao Chretien de Troyes, zasigurno poznavao "priču o Gralu u njezinu orijentalnom okružju."

I prije nego sam pročitao ovaj tekst, iz nekih svojih istraživanja znao sam da je Chretien de Troyes faktički "izmislio" Gral 1182. godine. Prije toga on jednostavno nije postojao, ni u povijesti, ni u mitu. Mnogi se stručnjaci slažu da je bilo ranijih legendi koje su opisivale junačke pothvate i viteška djela kralja Artura i njegovih vitezova, a dvorski su ih pjesnici obilno koristili kako bi svoje priče o Gralu učinili slojevitijima. Te starije predaje, koje su se usmeno prenosile s naraštaja na naraštaj, bile su suviše dobro poznate, suviše "izlizane" i zamorno jednolične, te nisu mogle pružiti kreativan poticaj za sasvim specifičan ciklus romansi koji je krajem dvanaestog stoljeća započeo Chretien de Troyes.

Veliki francuski pjesnik nikada nije dovršio svoje glasovito djelo *Conte du Graal (Priča o Gralu).* Međutim, Wolfram von Eschenbach je, nastavivši graditi na temeljima koje je ustanovio Chretien, u samo nekoliko godina proširio i dovršio priču svoga prethodnika, u isto vrijeme optužujući Chretiena za "krivotvorenje", dodajući kako je upravo njegova verzija predstavljala "vjerodostojnu priču".

Ono što je Wolframove prosvjede činilo neutemeljenima bila je činjenica da se on u mnogim pojedinostima očito izravno nastavljao na *Conte du Graal,* ostajući vjeran zapletu i likovima tog djela. Doista, njegova se verzija od Chretienove razlikovala samo u jednoj upadljivoj pojedinosti - bizarnoj inovaciji koja je Gral pretvorila u Kamen. Međutim, motivi za ovakvu transformaciju i dalje ostaju nepoznanicom. Zasigurno nije moglo biti riječi o Wolframovoj pogreški - on je bio

suviše bistar i precizan pripovjedač da bi sebi mogao dopustiti takav nemar. Jedino što se moglo iz ovoga zaključiti jest da je Wolfram zasigurno imao dobar razlog da sveti predmet opiše onako kako je to učinio u svome djelu.

Upravo se ovim pitanjem bavila Helen Adolf u svom kratkom tekstu, ponudivši odgovor koji mi se učinio vrlo zanimljivim. Na jedan ili drugi način, pisala je ona, Wolfram je dobio uvid u *Kebra Nagast.* Svidjela mu se priča o premještanju Kovčega Saveza iz Jeruzalema u Aksum, te je odlučio njezine elemente uključiti u vlastito djelo - *Parsifal.* Utjecaj je bio samo "posredan", smatrala je, pa ipak, najvjerojatnije objašnjenje neobične prirode Wolframova Grala moglo se pronaći "u svakoj abesinskoj crkvi, u obliku takozvanih *tabota,* dasaka ili kamenih ploča".

Helen Adolf objasnila je kako ova praksa ima izvore u religioznoj predaji kakvu podastire *Kebra Nagast,* što mi je već bilo poznato. Godine 1983. saznao sam da je *tabot* bilo lokalno ime za svetu relikviju, odnosno za Kovčeg Saveza koji je navodno Menelik donio iz Jeruzalema, a danas se čuva u kapeli u Aksumu. Čitatelj će se prisjetiti da sam posliije otkrio, što je potvrdila i Helen Adolf, da svaka etiopska pravoslavna crkva posjeduje vlastiti *tabot.* Ovi predmeti, o kojima se često govori kao o *replikama* izvornika što se čuva u Aksumu, nisu bili kutije ili škrinje, nego drvene ili kamene ploče. One koje sam imao prilike vidjeti bile su načinjene od drveta. Međutim, istražujući dalje, otkrio sam kako su mnoge doista bile od kamena.

Na temelju nekoliko usporedbi, Helen Adolf je izjavila kako je ova činjenica bila poznata i Wolframu, koji je nadahnuće za svoj gralski Kamen pronašao upravo u etiopskom *tabotu.* Istaknula je, također, kako nisu svi likovi iz *Parsifala* bili posuđeni od Chretiena de Troyesa, jer je u Wolframovu djelu bilo nekoliko dodatnih likova čije je podrijetlo prilično zagonetno, te bi ih se možda moglo povezati s *Kebra Nagastom.* Međutim, autorica nije mogla uvjerljivo objasniti kako se uopće njemački pripovjedač upoznao s *Kebra Nagastom.* Umjesto toga, ponudila je mogućnost da su ovu predaju u Europu donijeli lutajući Židovi. U srednjem vijeku, istaknula je ona, "Židovi nisu bili samo posrednici između Arapa i kršćana općenito. Poseban status uživali su u Etiopiji, gdje je njihova zajednica i danas brojna."

Argumente Helen Adolf smatrao sam uvjerljivima, ali i krajnje ograničenima. Naime, autorica se orijentirala na usko područje književne kritike, te su u skladu s time i njezini osvrti bili književni. Želeći upozoriti na mogućnost veze između *Kebra Nagasta* i *Parsifala* (pri čemu je prvi "posredno utjecao" na potonji), ona je stavila točku kada je zaključila da je u tome uspjela. Unatoč tome bio sam joj neizmjerno zahvalan, jer me upozorila na nešto mnogo uzbudljivije i mnogo značajnije.

Na temelju usporedbi između Kovčega Saveza, Svetoga grala i Marije, majke Kristove, o kojima sam maloprije govorio, počeo sam se pitati jesu li identiteti Kovčega i Grala doista bili toliko različiti i odvojeni kakvima su se isprva činili. Ako je na Wolframovu sliku Grala utjecala etiopska predaja o Kovčegu Saveza, tada je postojala mogućnost da čitava priča skriva mnogo više - više negoli je to Helen Adolf ikada mogla pretpostaviti. Kratko rečeno, počeo sam se pitati nije li njemački pjesnik namjerno konstruirao svoj Gral, kao vrstu "koda" za stvarni, povijesni Kovčeg Saveza. Ako je doista bilo tako, tada je potraga koja je činila središnju temu *Parsifala* također mogla predstavljati šifru i, poput kakvog tajanstvenog vodiča do zakopanog blaga, pokazivati put prema posljednjem prebivalištu Kovčega Saveza.

Već me zaintrigirala mogućnost da je slična šifra na sjevernom trijemu katedrale u Chartresu, ovaj put uklesana u kamenu, upućivala na to da je Kovčeg bio odnesen u Etiopiju. Stoga sam bio još odlučniji u svom pokušaju dešifriranja *Parsifala*.

Nebeski natpisi, zakoni i znamenja

Moj prvi zadatak bio je utvrditi je li Wolframov Gral doista mogao predstavljati vrstu kriptograma. U skladu s tim ciljem, odlučio sam privremeno napustiti istraživanje etiopske veze kakvu je predlagala Helen Adolf. Umjesto toga, počeo sam tražiti izravne podudarnosti između osobina Grala i Kovčega Saveza, kakvima ih opisuje Stari zavjet i drugi drevni židovski izvori. Držao sam da će biti mjesta daljnjem istraživanju samo ako se te podudarnosti pokažu dovoljno uvjerljivima.

Prvo je moju pozornost privukla Wolframova transformacija Chretienova kaleža (ili posude) u kamen. Uvidio sam da je Francuzov opis

Grala bio dovoljno neodređen i tajanstven da Wolframu dopusti da mu *nametne* identitet, te da prilično nepreciznoj ideji svoga preteče - svetoj posudi - da oblik koji je odgovarao njegovim vlastitim ciljevima, ukratko da *definira* tu posudu neizravno, govoreći o njezinu *sadržaju*.

Konačno, i sam Kovčeg Saveza bio je vrsta posude koja je sadržavala kamen - ili bolje reći dvije kamene ploče na kojima je prstom Božjim ispisano Deset zapovijedi. Bilo je stoga vrlo zanimljivo špekulirati da je Wolframov Gral, poput ploča Zakona, s vremena na vrijeme bio nositeljem nebeskog pismena koje je podastiralo određena pravila.

Bilo je i drugih, sličnih podudarnosti, primjerice proročanska funkcija Grala i s tim u vezi njegova važnost za zajednicu koja se u njega uzdala:

> Padosmo na koljena pred Gralom te iznenada vidjesmo gdje stoji napisano da će k nama doći vitez i ako bude postavio Pitanje, našim će nesrećama doći kraj; no, ako ga bilo koje dijete, žena ili muškarac unaprijed upozore na Pitanje, ono će izgubiti na svojoj snazi, što će prouzročiti još veću bol. "Jeste li razumjeli?", upitao je Natpis. "Ako ga upozorite, to bi se moglo pokazati kobnim. Ako propusti pitanje prve večeri, njegova će moć oslabjeti. Ali, ako postavi Pitanje na vrijeme, Kraljevstvo će biti njegovo.

I Kovčeg je često imao proročansku ulogu, dajući savjete koji su bili od ključne važnosti za život Izraelaca. U Knjizi Sudaca, primjerice, gdje se identitet samoga Boga često ispreplitao s Kovčegom, naišao sam na ovaj ulomak:

> I tad opet Izraelci upitaše Jahvu, jer se u ono vrijeme Kovčeg Saveza Božjega nalazio na tome mjestu, i služivaše ga. Oni upitaše: "Moramo li opet izići u boj protiv sinova našega brata Benjamina?" A Jahve im odgovori: "Pođite, jer ću ih sutra predati u vaše ruke."

Poslije sam naišao na biblijski ulomak u kojemu stoji da Kovčeg sada sve rjeđe govori, te da su "viđenja" postala "neuobičajena". Pa ipak, kada je prorok Samuel "spavao u svetištu Jahvinu, ondje gdje je bio Kovčeg Božji", glas Božji, koji je dolazio iz svete relikvije upozorio

je: "Evo, učinit ću nešto u Izraelu da će oba uha zujati svakome koji čuje."

Takve objave i viđenja nisu bili jedini načini na koji je Kovčeg priopćavao svoje proročanske poruke. Poput Grala, i Kovčeg se katkada služio pisanom riječju, kao kada je kralju Davidu dao naputke za izgradnju Hrama, zadatak za čije će izvršenje biti odgovoran njegov sin Salomon.

Težina grijeha, zlatno tele i kamenje s nebesa

Kako je moje istraživanje napredovalo, otkrio sam i druga obilježja koja su povezivala Gral s Kovčegom, posebice s kamenim pločama Zakona. Jedan se primjer odnosio na težinu same relikvije, koja se, kako izgleda, mogla duhovno kontrolirati. Prema Wolframu: "Gral [koji su mogli nositi samo oni čistoga srca] toliko je težak da ga griješni smrtnici ne mogu ni pomaknuti s mjesta."

U ovome sam navodu pronašao sličnost s drevnom židovskom legendom, koja opisuje trenutak kada je prorok Mojsije sišao sa Sinajske gore, noseći kamene ploče s urezanih Deset zapovijedi Božjih. Stigavši u tabor, prorok je ugledao djecu Izraela kako se klanjaju zlatnome teletu, što je bio grijeh toliko neizreciv da je:

> zapis odmah nestao s ploča, a on najednom postao svjestan njihove neizmjerne težine; jer, dok je nanjima bio nebeski zapis, one su nosile vlastitu težinu, ne opterećujući Mojsija. No, kada je zapis nestao, sve se promijenilo.

Zlatno se tele pojavljuje i u Wolframovoj kriptičnoj pripovijesti. Dapače, pojavljuje se u kontekstu koji me posve uvjerio da ga je pisac namjerno upotrijebio kako bi njime prikrio stvarnu poruku koja Gral izjednačava s Kovčegom Saveza:

> Bijaše jedan poganin imena Flegetanis [stoji u 9. poglavlju Parsifala] nadaleko poznat po svojim postignućima. Taj je čovjek bio potomak Salomonove loze i roda Izraelova, što svoje podrijetlo vuče od drevnih vremena... Pisao je o čudesima Grala. Flegetanis,

> koji se klanjao teletu kao svome bogu, po ocu bijaše poganinom...mogao nam je objasniti kretanje svakog planeta i koliko se dugo oni vrte u svojim orbitama prije negoli ponovno stanu na svojim mjestima. Čitava ljudska vrsta ovisi o kretanju planeta. Vlastitim je očima poganin Flegetanis vidio - a o tome je govorio s dubokim poštovanjem - skrivene tajne konstelacija. Izjavio je da postoji predmet što se zove Gral, čije je ime pročitao u zvijezdama. "Anđeli su ga ostavili na zemlji, a zatim se ponovno vinuli prema zvijezdama, kao da ih je njihova nevinost vukla natrag."

Ovaj sam ulomak smatrao posebno važnim jer spominjanje Flegetanisa i njegova salomonskog i židovskog/poganskog podrijetla) upućuje na *nebesku* prirodu Grala.

I najozbiljniji bibličari, s čijim sam se radovima imao prilike susresti, tvrdili su kako su dvije kamene ploče, pohranjene u Kovčegu Saveza, bile zapravo *meteroriti*. Takvo tumačenje nije bilo posve neutemeljeno, a možda su isto mišljenje dijelili i Mojsije i levitsko svećenstvo zaduženo brinuti se za Kovčeg. Naime, još od pradavnih vremena semitska plemena, poput djece Izraela, štovala su kamenje "koje je palo s nebesa".

Najbolju ilustraciju ovoga običaja, koji se nastavio do današnjih dana, pruža Crni kamen, ugrađen u zid *Ka 'abe* u Meki, hodočasničkom središtu muslimana. Prema riječima proroka Muhameda, ovaj je kamen *pao s nebesa* na zemlju, gdje je prvi put dan Adamu kako bi ga očistio od grijeha nakon njegova izgona iz Raja; poslije je isti kamen anđeo Gabriel predao Abrahamu, hebrejskom patrijarhu, da bi konačno postao temeljnim kamenom *Ka 'abe* - "žile kucavice" islamskoga svijeta.

I geolozi su se, kako izgleda, složili o meteorskom podrijetlu Crnog kamena. Jednako se tako smatra da su *parovi* svetog kamenja, poznati kao *betyl,* koje su neka predislamska arapska plemena nosila sa sobom dok su lutala pustinjskim prostranstvima, bili aeroliti, te da je izravna kulturna predaja povezivala te *betyle* (često smještene u prenosivim svetištima) s Crnim kamenom *Ka 'abe* i kamenim pločama Zakona, pohranjenim u Kovčegu Saveza.

Poslije sam otkrio kako su u srednjovjekovnoj Europi *betyli* bili poznati kao *lapis betilis* - naziv:

> semitskoga podrijetla, koji su preuzeli Grci i Rimljani kao naziv za sveto kamenje koje je, navodno, posjedovalo božanski život, kamenje s dušom, koje je svoju primjenu pronašlo u magiji i proricanju sudbine. Bilo je to meteorsko kamenje što je palo s neba.

S obzirom na takav kontekst, bilo mi je teško povjerovati da je Wolfram tek udovoljavao svome hiru kada je upozorio na meteorsko podrijetlo svoga gralskog kamena. Upravo s tom namjerom on je uveo lik Flegetanisa, ali i još nešto. Naime, nekoliko stranica dalje Wolfram navodi kako Gral ima još jedno, neobično ime - *Lapsit exillis.* Iako sam naišao na brojne interpretacije pravog značenja ovog pseudolatinskog epiteta, najvjerojatnija mi se učinila ona koja njegovo podrijetlo nalazi u *lapis ex caelis* ("kamen s nebesa"), *lapsit ex caelis* ("pao je s nebesa") ili pak u *lapis, lapsus ex caelis* ("kamen pao s nebesa"). U isto vrijeme, činilo mi se kako je *Lapsit exillis* bio iskrivljen oblik naziva *lapis betilis,* što je bilo dovoljno da pretpostavim kako se njemački pjesnik, na svoj karakterističan način, namjerno igrao riječima.

Krštenja, natprirodna svjetlost i moć izbora

Osim njegovih već navedenih osobina, Wolfram opetovano opisuje Gral kao izvor blagoslova i izobilja za ljude čistoga srca koji s njime dođu u dodir. Navest ću samo jedan od mnogih primjera, koji sam pronašao u 5. poglavlju *Parsifala:*

> Za čime god čovjek posegnuo u nazočnosti Grala, već je čekalo na nj, spremno za kušati - topla i hladna jela, najnoviji specijaliteti i ponajbolja od starih jela...jer, Gral bijaše pravi izvor izobilja, blaženstva i svih slasti ovoga svijeta.

Činilo mi se vrlo vjerojatnim da je ovaj opis odražavao dio drevne talmudske predaje, koja navodi sljedeće:

> Kada je Salomon donio Kovčeg u Hram, sve zlatno hramsko drveće ispunilo se mirisom i obremenilo plodovima, na veliku korist i užitak svećenstva.

Još veću sličnost između Kovčega i Grala pronašao sam u natprirodnoj *svjetlosti* koju su isijavala oba predmeta. Dvorana Svetinje nad Svetinjama u Salomonovu hramu (gdje se nalazio Kovčeg prije nego što je zagonetno nestao) bila je, prema Bibliji, mjesto zavijeno u tamu. Talmudski izvori, međutim, bilježe: "Veliki svećenik Izraela ušao je i izašao u okrilju *svjetlosti koju je isijavao Sveti Kovčeg".* Takvo je, barem, bilo stanje prije nestanka relikvije. Nakon njezina nestanka svećenik je "u mraku s mukom pronalazio put".

Kovčeg je, dakle, bio izvor natprirodne luminiscencije: blistao je snažnom svjetlošću, što potvrđuju brojni biblijski navodi. Na sličan je način Chretienov Gral isijavao svjetlost "toliko snažnu...da su pred njom zvijezde izgubile sjaj, kao što se zvijezde gube pred svjetlošću izlazećega sunca i mjeseca."

Tako je Chretienov Gral bio načinjen od "čistoga zlata" dok je Kovčeg Saveza iznutra i izvana bio obložen zlatom i pokriven poklopcem (nazvanim *Pomirilište),* također načinjenim od čistoga zlata. No, nisu tom plemenitom metalu Kovčeg i Gral imali zahvaliti svoj natprirodni sjaj; on je prije bio posljedicom strahovito snažne nebeske energije kojom su oba predmeta bila ispunjena. Zbog te je energije (kojom su bile nabijene kamene ploče nakon što je na njima, prstom Božjim, urezano Deset zapovijedi) Mojsijevo lice, kada je ovaj sišao sa Sinaja, sjalo zastrašujućim, natprirodnim sjajem:

> Napokon Mojsije siđe sa Sinajskog brda. Silazeći s brda, nosio je u rukama ploče Svjedočanstva. Nije ni znao da iz njegova lica, zbog razgovora s Jahvom, izbija svjetlost. Kad su Aron i svi Izraelci vidjeli kako iz Mojsijeva lica izbija svjetlost, ne usudiše se k njemu pristupiti.

Smatrao sam stoga kako nije puka slučajnost da je Wolframov gralski kamen, kada se prvi put pojavio u *Parsifalu,* u procesiji nosila izvjesna Repanse de Schoye, čije je lice "blistalo takvim sjajem da se svima učinilo kako izlazi sunce".

Nebeski poslanik

Repanse de Schoye bila je "Princeza", a isto tako i "potpuno kreposna". Činjenica daju je Gral *izabrao,* bila je njezina najvažnija osobina: "Ona koju je Gral odredio", objasnio je Wolfram, "zvala se Repanse de Schoye...Samo je ona, i nitko drugi, smjela nositi Gral."

Ovakve su izjave upućivale na vrstu inteligencije koju je posjedovao sveti predmet. S time u vezi, navodi se još jedno njegovo obilježje: "Nijedan čovjek ne može osvojiti Gral", stoji u 9. poglavlju *Parsifala,* "osim onoga koga za to djelo odrede Nebesa." Isto se ponavlja i u 15. poglavlju: "Nitko ne može silom osvojiti Gral, osim onoga koga k njemu dovede Bog."

Ove dvije osobine Grala, kao predmeta koji posjeduje moć izbora i predmeta koji predstavlja nagradu za one "određene od Nebesa", bile su od presudnog značenja u Wolframovoj shemi. Dapače, uvidio sam da je svoje nadahnuće obilato crpio iz biblijskih opisa Kovčega Saveza. U Knjizi Brojeva 10:33 Kovčeg je *izabrao* put kojim su imala kročiti djeca Izraela i odlučivao je na kojim će mjestima oni podići tabor. Nadalje, u Knjizi Ljetopisa navodi se kako je briga za Kovčeg Nebesa povjerena određenim pojedincima:

> Ne smije nositi Kovčeg Božji nitko, osim levita, jer je njih izabrao Jahve da nose Kovčeg Jahvin i da mu služe dovijeka.

Međutim, najočitiju sličnost između Kovčega Saveza i Wolframova Grala, poslanog s Nebesa, nisam pronašao u Bibliji, nego u *Kebra Nagastu,* legendi o donošenju Kovčega u Etiopiju. U engleskom prijevodu sir E. A. Wallisa Budgea naišao sam na ulomak koji o svetome predmetu govori kao o ženskoj osobi (koja je, poput svih dama, prevrtljiva):

> A s obzirom na ono što ti reče o odnošenju Kovčega Saveza u njihov grad, u zemlju Etiopljana, ako je tako htio Bog, i ako je to bila i njezina volja, tadaje nitko nije mogao u tome spriječiti; jer, svojom je voljom otišla, i svojevoljno će se vratiti ako se tako Bogu svidi.

Uočio sam i druge neobične navode, koji su upućivali da je relikvija posjedovala inteligenciju, te da su njezini čuvari bili nebeski odabranici.

> Kovčeg je posjedovao vlastitu volju te je išao kamo je htio, a nitko ga nije mogao pomaknuti s mjesta ako to sam nije želio.
>
> Ako to nije bila Volja Božja, Kovčeg Božji nije se zadržavao ni na jednom mjestu.
>
> No, Božji je odabranik bio narod Etiopije. Jer, tamo se nalazi prebivalište Božje, nebeski SION, Kovčeg Njegova Saveza.

I posljednje, ali ne i manje važno, u 60. poglavlju *Kebra Nagasta,* pronašao sam podužu tužaljku koja se pripisuje Salomonu, nakon što je saznao da je njegov sin Menelik ukrao Kovčeg iz dvorane Svetinje nad Svetinjama u Jeruzalemskom hramu. U trenutku kada ga je bol potpuno shrvala, pred njim se pojavio anđeo i upitao ga:

> "Zašto si tako tužan? Ta bijaše to volja Božja. Kovčeg...bijaše predan...tvome prvorođenom sinu..." I kralja utješe ove riječi, te izusti: "Neka bude volja Božja a ne volja čovjekova."

Pitao sam se nije li upravo to Wolfram imao na umu kada je napisao da "nijedan čovjek ne može silom osvojiti Gral, osim onoga koga za to djelo odredi Bog"? Drugim riječima, ako je Gral doista bio kriptogram za Kovčeg Saveza, nije li prototip "nebeskog poslanika" njemački pjesnik pronašao upravo u Meneliku?

Kako bih pronašao odgovor na to pitanje, ponovno sam pročitao *Parsifala*. Nisam poput Helen Adolf tražio književne utjecaje *Kebra Nagasta,* nego ključeve skrivene u tekstu, koji bi mogli upućivati na Etiopiju. Želio sam znati je li postojalo išta iz čega bi se dalo zaključiti da je zapravo Etiopija bila Wolframova tajanstvena *Terre Salvaesche* - zemlja Grala, a ujedno i zemlja Kovčega.

IV. poglavlje

Karta skrivenoga blaga

Dok sam tijekom proljeća i ljeta 1989. godine čitao *Parsfal,* postao sam svjestan zapanjujuće mogućnosti da je izmišljeni predmet poznat kao Sveti gral zapravo predstavljao složeni simbol za Kovčeg Saveza. Ovo me navelo da konstruiram hipotezu prema kojoj je u pozadini lika gralskog junaka i nebeskog poslanika iz djela Wolframa von Eschenbacha stajala još jedna figura, koja je, ako je se prepozna, mogla pokazati put u srce tajne o posljednjem prebivalištu Kovčega Saveza - figura čiji je stvarni identitet pjesnik prikrio posluživši se brojnim zagonetnim, a katkada i varljivim pojedinostima. Ovaj je lik, razmišljao sam, mogao biti samo Menelik I. sin kraljice od Sabe i kralja Salomona, koji je prema abesinskim legendama Kovčeg Saveza donio u Etiopiju. Ako su ovakve špekulacije bile imalo utemeljene, tada sam se mogao nadati da ću u *Parsifalu* pronaći još skrivenih ključeva, možda namjerno neodređenih i dvosmislenih, no koji bi, i unatoč tome, mogli potvrditi hipotezu o etiopskoj vezi, ako ih se ispravno poveže i učini razumljivima.

Ebanovina i slonovača

Prvi sam ključ pronašao u poglavlju *Parsifala* koje govori o dalekoj zemlji, zvanoj "Zazamanc", čiji su stanovnici bili "crni poput noći". U tu je zemlju stigao lutajući europski aristokrat, "Gahmuret od Anjoua", i zaljubio se, ni u koga drugoga do u kraljicu - "slatku i vjernu Belacane".

Nisam mogao odoljeti da u imenu "Belacane" ne čujem odjek imena "Makeda". "Makeda" je, naime, bilo etiopsko ime kraljice od Sabe, koje sam prvi put čuo tijekom svoga boravka u Aksumu, 1983. godine. Znao sam da je tu istu vladaricu muslimanska predaja poznavala kao Bilquis. Budući da sam sada već bio svjestan Wolframove strasti spram neologizama i njegove sklonosti da, kombiniranjem i povezivanjem starih, izmišlja nova i fantastična imena, činilo mi se nerazboritim odmah odbaciti mogućnost da je "Belacane" možda vrsta složenice, sastavljene od imena "Bilquis" i "Makeda", to više što je ovu vladaricu pjesnik opisivao kao " tamnoputu kraljicu".

U ljubavnoj priči između Belacane i Gahmureta, koja se opširno prepričava u prvom poglavlju *Parsifala,* pronašao sam mnoge sličnosti s pričom o kralju Salomonu i kraljici od Sabe, kakvu je donosi *Kebra Nagast,* kao i brojne druge etiopske legende. Naime, Wolfram se svojski potrudio učiniti jasnim kako je Salomon bio bijel, dok je Belacane, poput Makede, bila crna, što se, mislio sam, nije moglo pripisati slučaju.

Primjerice, nakon dolaska "bjeloputa" anžuvinskog viteza u Zazamanc, Belacane je svojim sluškinjama uputila ove riječi: "Boja njegove kože drukčija je od naše. Nadam se da to nije znak njegove slabosti." To posve sigurno nije bilo tako, jer je u sljedećih nekoliko tjedana među njima buknula strast, te se konačno par povukao u kraljičinu ložnicu:

> Kraljica ga je razoružala svojim tamnim rukama. Na veličanstvenom krevetu, s pokrivačima od samurovine, čekale su ga nove počasti. Sada bijahu sami: mlade kraljičine sluškinje napustile su sobu i zatvorile vrata za sobom. Kraljica se prepustila slatkoj i plemenitoj ljubavi Gahmureta, ljubimca njezina srca, te su se uskoro boje njihovih tijela izjednačile.

Ljubavnici su uplovili u bračnu luku. No, budući da je Belacane bila poganka, a Gahmuret kršćanin kojega su čekala još mnoga viteška djela, on je napustio Zazamanc "u dvanaestom tjednu njezine trudnoće", ostavivši joj samo ovo pismo:

> "Iskrah se poput lopova. Učinih to da nas poštedim suza. Gospo, živjet ćete u svakom mome djelu, i zauvijek ću čeznuti za vama.

Već sada zbog svoje strasti beskrajno patim! Ako rodite sina, kunem vam se da će izrasti u junaka."

Još dugo nakon svoga odlaska, Gahmuret je patio zbog ovoga čina, jer mu je "tamnoputa gospa bila draža od života".
Poslije je izjavio:

Možda će mnogi misliti da sam pobjegao od njezine tamne puti, no u mojim očima ona bijaše svijetla poput sunca! I sama pomisao na njezinu žensku izvrsnost duboko me dira, jer, da je plemenitost štit, ona bi bila njegov najčvršći dio.

Toliko o Belacane i Gahmuretu. No, što se dogodilo s njihovim djetetom?

Kada je za to došlo vrijeme, gospa je na svijet donijela sina. Bog je htio da od njega učini čudo, jer dijete bijaše i crno i bijelo. Kraljica iznova i iznova ljubljaše njegove bijele mrlje. Svome je malom dječaku dala ime Feirefiz Anžuvinac. Kada je odrastao, čitave je šume sravnio sa zemljom - slomio je mnoga koplja i probio mnoge štitove. Njegova kosa i koža bijahu dvobojne, kao perje u svrake.

Teško da je Wolfram mogao izabrati slikovitiji način da naglasi kako je Feirefiz bio polutan - rezultat sjedinjenja crnkinje i bijelca. Nadalje, ovaj je polutan imao odigrati ključnu ulogu u *Parsifalu*. Njegov otac, ljubavlju obuzet Gahmuret, vratio se u Europu, gdje se oženio još jednom kraljicom, izvjesnom Herzeloyde, koja je s njime odmah zatrudnjela. Poslije je i nju napustio, nakon čega je uslijedilo još nekoliko pustolovina i mnoge bitke u kojima je zavrijedio velike počasti, da bi ga konačno snašla smrt. "Nakon dva tjedna," pripovijeda Wolfram "Herzeloyde je rodila sina, toliko velikog da je jedva preživjela porod." Taj je sin bio Parsifal glavom, eponim Wolframove priče i - preko Gahmureta - polubrat Feirefizov.

U *Kebra Nagastu* i drugim relevantnim etiopskim legendama uočio sam brojne paralele sa zamršenim odnosima koji su uključivali Gahmureta, Belacane, Feirefiza, Parsifala i druge likove. Ti su tragovi često

bili neizravni, no dovoljno škakljivi da me uvjere u to kako je Wolfram postavio smjerokaze koji će me, unatoč mnogim slijepim ulicama i pogrešnim stazama, konačno dovesti do Etiopije.

Neprestano ukazivanje na suprotnost između Belacaneine crne i Gahmuretove bijele puti čini najveći dio sadržaja prvog poglavlja *Parsifala*. U *Kebra Nagastu* ljubavnici su bili kralj Salomon i kraljica od Sabe. Poput Gahmureta i Belacane, i oni su se povukli u kraljevsku ložnicu. Slično kao u priči o Gahmuretu i Belacanei, jedan je partner napustio drugoga (u ovome slučaju Makeda je napustila Salomona), i otišao na dalek put. Nadalje, plod njihove veze bilo je polutansko dijete, u ovome slučaju Menelik. I konačno razlika u boji njihove kože opetovano se naglašavala u svim relevantnim tekstovima, pa tako i u *Kebra Nagastu*. U jednoj tipičnoj sceni, židovski je monarh bio pozvan na odgovornost zbog Menelikove krađe Kovčega Saveza sljedećim nedvosmislenim riječima:

> Tvoj je sin odnio Kovčeg Saveza, tvoj sin kojega si začeo i koji je potekao od stranoga naroda među kojim ti je Bog zabranio tražiti ženu, odnosno, od etiopske žene, čija je put drukčije boje od tvoje i koja nije sklona tvojoj zemlji, te je štoviše crna.

Postoje još neke sličnosti između Menelika i Feirefiza, koje se ne tiču samo njihovih rasnih obilježja. Među ostalim valja upozoriti na neobičnost samoga imena "Feirefiz". Kojem jeziku pripada to ime i što ono znači? Potražio sam odgovor i otkrio kako su mišljenja književnih znalaca prilično jasno podijeljena. Ovaj neobičan epitet većina tumači kao karakterističan Wolframov neologizam izveden iz francuskih riječi "vair fils", što doslovno znači "šareni sin". Drugi pak zastupaju jednako uvjerljivo tumačenje, koje ime "Feirefiz" izvodi iz riječi "vrai fils", odnosno "pravi sin".

U *Kebra Nagastu* nisam mogao pronaći nikakav navod koji bi izravno upućivao na bilo koje od dva tumačenja (iako je u 36. poglavlju, kada je prvi put ugledao Menelika, Salomon izjavio: "Pogledajte, ovo je moj sin."). Nešto drukčija, no jednako drevna etiopska verzija iste legende (koju je 1904. godine na engleski preveo profesor Erno Liftman sa sveučilišta Princeton), također opisuje trenutak susreta Salomona i Menelika, i to sljedećim riječima:

Menelik mu smjesta priđe i primi ruku u znak pozdrava. Tada reče Salomon: "Ti si moj pravi sin."

Drugim riječima, "vrai fils"!

Lukavstva

Zbog ovakvih slučajnosti bilo mi je teško oteti se dojmu da je paradigmu za svoga Feirefiza Wolfram doista pronašao u Meneliku. Zašto je to učinio? Zasigurno ne zato što je na njega *utjecao Kebra Nagast* (kao što je to četrdesetih godina pretpostavila Helen Adolf), nego prije zato što mu je *bilo poznato* da je posljednje prebivalište Kovčega Saveza Etiopija, te je svoje znanje želio šifrirati u priči o Parsifalu, kao vrsti "karte zakopanog blaga", pri čemu je Gral predstavljao kriptogram za sam Kovčeg Saveza.

Wolfram je bio sklon lukavstvima i domišljatim igrama riječi, koje su bile i zbunjujuće i zabavne. Osjećao sam, međutim, da sam uspio prozrjeti većinu njegovih trikova i približiti se tajni, skrivenoj u samome srcu njegove priče, tajni koju je tako vješto skrivao od svojih čitatelja. Nije me stoga uznemiravala činjenica da sam Feirefiz nije bio onaj koji je tragao za Gralom i konačno pronašao dragocjeni predmet. Takav se završetak činio suviše *izravnim* i očitim. Uz to, Wolfram nije mogao dopustiti da poganin, polutanski sin crnopute kraljice, postane junakom romanse napisane za zabavu i užitak kršćana u srednjovjekovnoj Europi.

Ti su me razlozi naveli da zaključim kako je lukavi njemački pjesnik mirne savjesti pustio da bijeli, plemeniti Parsifal pobijedi u potrazi za nepostojećim Gralom, a to je bilo jedino što je većinu njegovih čitatelja doista zanimalo. Malobrojni su, međutim, u Feirefizu -*pravome sinu* - prepoznali istinu o Kovčegu Saveza.

Kako bilo, da bih potvrdio ovu hipotezu, trebalo mi je mnogo više od niza slučajnosti, bez obzira na to koliko se one doimale sugestivnima i uvjerljivima. Stoga sam se bacio na mukotrpan posao i još jednom pročešljao čitavog *Parsifala*.

Ubrzo sam pronašao ono što sam tražio. Iz prethodnih sam se čitanja sjećao da se Feirefiz nije oženio Repansom de Schoye - čistom

i krjeposnom nositeljicom Grala koja se, okružena aurom svetosti i moći, kroz čitavu priču neprestano pojavljivala i nestajala. Sada sam naišao na sitan, ali neizmjerno značajan detalj, sadržan u samo jednoj rečenici koja mi je prije izmaknula. Naime, navodi Wolfram, sin Feirefiza i Repanse de Schoye zvao se "svećenik Ivan".[27]

Smjesta mi je postalo jasno da je ovo mogao biti ključ koji sam tražio. Bilo mi je poznato da su prvi Europljani koji su došli u Etiopiju, vladare te zemlje nazivali "svećenik Ivan".[28] Također sam znao da je legendarni osnivač takozvane "salomonske" dinastije, kojoj su ti vladari pripadali, bio Menelik I., navodni sin Salomona i kraljice od Sabe. Stoga nisam mogao sakriti uzbuđenje kada sam pročitao da su Repanse de Schoye i Feirefiz odlučili "svoga sina nazvati Ivanom", i dapače da su ga zvali "svećenik Ivan", te da su od tada Etiopljani "svoje kraljeve nazivali samo tim imenom".

Naravno, bilo bi vrlo lijepo da sam povremeno mogao dokazati kako je zemlja Grala - *Terre Salvaesche* - bila upravo ona zemlja kojom je vladao "svećenik Ivan". Takva izravna veza u najmanju je ruku mogla poduprijeti moju teoriju o Wolframovu djelu kao vrsti "karte zakopanog blaga". Nažalost, u *Parsifalu* nisam pronašao ni trunčice dokaza koji bi mogao opravdati takvo gledište: *Terre Salvaesche* spominjala se samo krajnje neodređeno te ni na koji način nije dano na znanje da je njezin kralj bio "svećenik Ivan".

Kada sam otkrio da postoji još jedan njemački ep u kojem je svećenik Ivan postao čuvarem Grala, zaključio sam kako sam se prepun optimizma našao u najmračnijoj slijepoj ulici. Naslovljen *Der Jungerer Titurel (Titurel Mlađi),* ep je napisan u stilu toliko bliskom *Parsifalu* da su ga znanstvenici dugo vremena pripisivali samom Wolframu (zapravo, još od trinaestoga stoljeća). Međutim, tek je relativno nedavno otkrivena ruka nešto kasnijeg autora, izvjesnog Albrechta von Scharfenberga, za kojeg se vjeruje da je *Titurela Mlađeg* sastavio između 1270. i 1275. godine (otprilike pedeset godina nakon Wolframove smrti), *na temelju do tada neobjavljenih fragmenata Wolframova djela.* I doista, Albrechtovo poistovjećivanje s "učiteljem" bilo je toliko potpuno da je čak i za sebe tvrdio da je Wolfram, "usvojivši ne samo njegovo ime i područje zanimanja, nego i njegov pripovjedački stil, pa čak i pojedinosti iz njegove osobne povijesti."

Bilo mi je poznato da su srednjovjekovni pisci često bili skloni proširivati i dovršavanju djela svojih preteča. I Wolframov je *Parsifal* proizašao iz pripovijesti o Svetom gralu Chretiena de Troyesa. Na trećem je pjesniku, Albrechtu, bilo da završi čitavu priču - da napiše završetak u kojemu će Gral konačno pronaći svoje posljednje prebivalište.

To posljednje prebivalište, kao što jasno stoji u *Titurelu Mlađem,* bila je zemlja svećenika Ivana. Činila mi se iznimno važnom činjenica da gralska književnost sadrži ovakvu izjavu i dapače da ju je iznio Wolframov nasljednik koji je čini se imao privilegirani pristup Wolframovim bilješkama. Smatram kako je to bila upravo ona vrsta lukavstava kojima se "učitelj" znao poslužiti u *Parsifalu* - otkrivajući samo djelić tajne i istodobno osiguravajući njezino prenošenje na buduće naraštaje.

Možda je ovakav zaključak bio utemeljen, a možda i nije. No, njegova vrijednost nije bila toliko akademska koliko je ležala u činjenici da sam Wolframov navod o "svećeniku Ivanu" shvatio prilično ozbiljno, što me potaknulo da nastavim iscrpljujuće, ali, kako se poslije pokazalo, i vrlo plodno istraživanje.

Cilj mi je bio pronaći odgovor na jedno jedino pitanje: Kada je Wolfram govorio o "svećeniku Ivanu", je li možda mislio na etiopskoga vladara?

Isprva mi se činilo da nije tako; doista, on je jasno rekao da je "svećenik Ivan" rođen u "Indiji" - zemlji čiji je kralj očito bio Feirefiz i u koju su se on i Repanse de Schoye vratili nakon brojnih pustolovina opisanih u *Parsifalu*.

Priča je dalje zamršena navodom da je "Indija" također bila poznata kao "Tribalibot" ("Ovdje je zovemo Indijom: tamo je ljudi nazivaju Tribalibot."). Pronašao sam i neke odlomke u kojima se o Feirefizu govori kao o "gospodaru Tribalibota", što je zvučalo dovoljno uvjerljivo, jer sam sada znao da ga je njegov sin, "svećenik Ivan", naslijedio na prijestolju Tribalibota/Indije. Međutim, nisam tako lako mogao zaboraviti da je sam Feirefiz bio sin Belacane, kraljice "Zazamanca". Stoga me nije iznenadilo kada sam saznao da je o Feirefizu Wolfram govorio kao o "kralju Zazamanca."

Jedini razuman zaključak koji se mogao izvući iz ovoga spektra egzotičnih titula i imena jest da su "Zazamanc", "Tribalibot" i "Indija" bili zapravo isto mjesto. No, je li to mjesto mogla biti Etiopija? S obzirom na činjenicu da je Wolfram izričito spomenuo "Indiju", nije li bilo

mnogo razumnije pretpostaviti da je sve vrijeme imao na umu indijski potkontinent?

Kako bih pojasnio ovo pitanje, odlučio sam istražiti stvarni, povijesni pedigre "svećenika Ivana".

Stvarni kralj

"Svećenik Ivan", kako sam uskoro otkrio, bio je potpuno nepoznat sve do dvanaestog stoljeća - stoljeća u kojem su Jeruzalem osamdeset godina zaposjedali europski križari (koje su 1187. godine konačno istjerali Saraceni). Povjesničari se slažu da se svećenik Ivan prvi put spominje oko 1145. godine u *Kronici* biskupa Otta iz Freisingena. Tvrdeći da je njegov izvor bio sirijski crkvenjak, biskup je pisao o izvjesnom "Ivanu, kralju i svećeniku *[rex et sacerdos]",* kršćaninu koji je živio "na krajnjem Istoku", gdje je zapovijedao vojskama koje je očito želio staviti na raspolaganje braniteljima Jeruzalema. "Svećenik Ivan" - naime, želio je da mu se tako obraćaju - navodno je bio toliko bogat da mu je žezlo bilo načinjeno od čista smaragda.

Poslije, godine 1165. u optjecaju se našlo pismo koje je navodno napisao sam svećenik Ivan, i to "raznim kršćanskim kraljevima, posebice caru Manuelu u Konstantinopolu te rimskom caru Fridriku". Prepuno zaprepašćujućih, fantastičnih i nemogućih tvrdnji, to je podugačko pismo, među ostalim, otkrivalo da je Ivanovo kraljevstvo bilo podijeljeno na četiri dijela, "jer, toliko je bilo Indija".

Sljedeći se značajan događaj zbio 1177. godine, kada je papa Aleksandar III. (koji se tada nalazio u Veneciji) poslao pismo svome *"najdražem sinu po Kristu, Ivanu, slavnom i veličanstvenom kralju Indijaca".* Iako je papa vjerovao da se obraća autoru pisma iz 1165. godine, jasno je dao na znanje kako je o "Ivanu" obaviješten iz drugog izvora. Primjerice, govorio je o osobnom liječniku, "krvopiji Filipu", kojemu su se u Jeruzalemu obratili Ivanovi poslanici. Zanimljivo je da su ti poslanici - "uglednici iz vladareva kraljevstva" - izrazili želju svoga vladara da mu se dodijeli nešto što u pismu iz 1165. nije čak ni spomenuto, naime, svetište u crkvi Svetoga groba u Jeruzalemu. Odgovarajući na ovaj zahtjev, papa je izjavio:

Što si plemenitiji i velikodušniji i manje žudiš za bogatstvom i moći, to smo i mi spremniji udovoljiti tvojoj želji za ustupanjem [oltara] u crkvi Groba Gospodina našega u Jeruzalemu.

U ovim dokumentima iz dvanaestoga stoljeća bilo je mnogo toga zbunjujućeg. No, bilo je posve jasno da se svećenik Ivan, u svojim najranijim inkarnacijama, izričito povezivao s "Indijom". Podrobnije istražujući ovo pitanje, uvidio sam kako je doista bilo tako: o kraljevstvima svećenika Ivana opetovano se govorilo kao o Indiji, ili pak o "Indijama".

Međutim, bilo je očito da nitko nije znao gdje se točno nalazi Indija i/ili Indije. Jednako je tako bilo jasno da su srednjovjekovni pisci govoreći o "Indiji", rijetko mislili na sam indijski potkontinent. Većina se navoda posve jasno odnosila na neko drugo mjesto, možda u Africi ili negdje drugdje, iako to nitko nije znao.

Istražujući dalje, činilo mi se da sam postupno ušao u trag izvoru te nesigurnosti. Naime, *i prije* najranijeg podatka o svećeniku Ivanu, više od tisuću godina vladala je terminološka zbrka, u kojoj se "Indija" često izjednačavala s "Etiopijom". Doista, od prvog stoljeća prije Krista (kada je Virgilije pisao o Nilu koji izvire u "Indiji") sve do vremena Marca Pola, kada su se sve zemlje na obalama Indijskog oceana nazivale "Indijama", nazivi "Etiopija" i "Indija" upotrebljavali su se kao istoznačnice.

Klasičan primjer za ovo pruža nam djelo Rufinija, bizantskog teologa iz četvrtog stoljeća, koji je pisao o obraćanju Etiopljana na kršćanstvo. To sam djelo proučavao 1983. godine. Detalji ove značajne rasprave (koja uključuje toponime kao što su Aksum i imena povijesnih osoba poput Frumencija i kralja Ezane) nesumnjivo potvrđuju da je zemlja o kojoj je pisao Rufmije doista bila Etiopija, iako je sam o njoj govorio kao o "Indiji".

Razlog tome, objašnjavao je jedan povjesničar, leži u činjenici da su "rani geografi oduvijek smatrali Etiopiju zapadnim dijelom velikog Indijskog Carstva". Dapače, činilo se da je pogreška tih geografa, zajedno s neobičnim pismima koja su kružila u dvanaestom stoljeću, pridonijela stvaranju dojma da je svećenik Ivan bio azijski, točnije indijski kralj.

Ovo se uvjerenje, iako pogrešno, ukorijenilo do te mjere da je vladalo još dugo nakon što je svećenik Ivan prestao biti mitski lik, i dugo nakon što su njegova kraljevstva konačno locirana na afričkom kontinentu. Krajem trinaestoga stoljeća, primjerice, Marco Polo pružio nam je uvid u vladajuće uvjerenje svoga doba, napisavši kako je "Abesinija velika pokrajina koja se naziva srednjom ili drugom Indijom. Vladar ove zemlje je kršćanin." U četrnaestom stoljeću, slično je govorio i firentinski putnik Simone Signoli, spominjući svećenika Ivana ("Presto Giovanni") kao monarha koji živi u Indiji; ova je "Indija", međutim, bila zemlja koja je graničila s dominionima egipatskog sultana, a njezin je kralj opisan kao "gospodar Nila", koji je navodno mogao kontrolirati utjecanje rijeke u Egipat. Mnogo poslije, kada je u šesnaestom stoljeću u Etiopiju stiglo prvo službeno portugalsko poslanstvo, njegovi su članovi vjerovali da će se susresti sa "svećenikom Ivanom od Indija". Zapis o toj misiji poslije je sastavio otac Francisco Alvarez, koji se u travnju 1520. godine iskrcao u crvenomorskoj luci Masawi i proveo šest godina putujući Etiopijom. Unatoč iscrpljujućim putovanjima koja su obuhvaćala područja što su nesumnjivo pripadala *afričkom* kopnu, naslov njegova djela i dalje je odražavao staru terminološku zbrku: *Verdadera Informacam das terras do Preste Joam das Indias (Istinita informacija o zemljama svećenika Ivana od Indija).*

U svome učenom i informativnom djelu Alvarez je o etiopskom caru govorio kao o "svećeniku" ili "svećeniku Ivanu".[52] Također sam ustanovio da je mnogo prije, još 1352. godine, franjevac Giovanni de Marignolli, apostolski poslanik u Aziji, pisao (u svojim *Kronikama)* o "Etiopiji gdje žive crnci i koja se naziva zemljom svećenika Ivana". Slično tome, izvjesni je fratar Jordanus "Catalani" 1328. godine pisao o caru Etiopljana *"quern vos vocatis Prestre Johan" ,* Poslije, godine 1459. poznata karta svijeta fra Mauroa uključivala je i veliki grad, smješten unutar granica današnje Etiopije, uz popratni tekst: *"Qui il Preste Janni fa residentia principal"*

Sučeljen s mnoštvom protuslovnih navoda, bio sam potpuno zbunjen. Ponekad se činilo da je zemlja svećenika Ivana nesumnjivo u Etiopiji. U drugim pak slučajevima svećenik Ivan spominje se kao vladar "Indija", iako se locira u Etiopiji, a ponekad se njegovim kraljevstvom smatra sama Indija, ili neka druga zemlja na Dalekom istoku. Međutim, unatoč općoj zbrci nisam nimalo sumnjao da je stvarni svećenik Ivan,

taj izvor brojnih mitova, bio doista vladar Etiopije, jedinog neeuropskog srednjovjekovnog kršćanskog kraljevstva, a time i jedina osoba koju je Wolfram mogao imati na umu kada je govorio o "Indiji" kojom vlada "svećenk Ivan", kršćanski sin Feirefiza i Repanse de Schoye.

Encyclopaedia Britannica je, nadao sam se, imala dati konačnu i definitivnu riječ. Ona je iznosila sljedeće:

> Prilično je vjerojatno da se naslov "svećenik Ivan" od najranijih dana pripisivao abesinskom kralju, iako je neko vrijeme prevladavalo tumačenje da je njegovo podrijetlo azijsko. Razlog toj nesigurnosti nesumnjivo leži u činjenici da se još od Virgilijeva vremena, a možda i prije, Etiopija počela izjednačavati s Indijom.

Za moje je istraživanje *Encyclopaedia* donosila značajan odlomak, koji se osvrće na razmjenu pisama između pape i svećenika Ivana, koja se, kao što sam već naveo, zbila u drugoj polovici dvanaestog stoljeća:

> Iako je papa Aleksandar III. možda imao posve maglovitu sliku o zemljopisnom položaju moćnika kojemu je 1177. godine uputio pismo iz Venecije, jedina stvarna osoba kojoj se tim putem mogao obratiti bio je abesinski kralj. Imajmo na umu da su "uglednici iz vladareva kraljevstva" koji su se na Istoku susreli s krvopijom Filipom, morali biti predstavnici neke stvarne, a ne tek fantomske sile. Samo je stvarni kralj mogao izraziti želju...za ustupanjem...oltara u Jeruzalemu. Dapače, znamo da je Etiopska crkva doista duže vrijeme posjedovala kapelu i oltar u crkvi Svetoga groba.

Tome je doista bilo tako. Zapravo, ubrzo sam i sam ustvrdio da kapelu i oltar 1189. godine prvi put Etiopiji nije dodijelio papa (koji tada više nije bio u mogućnosti činiti takve ustupke), nego muslimanski general Saladin, koji je 1187. godine preoteo Jeruzalem križarima. Još je važnije da su te povlastice na Svetom Grobu dodijeljene Etiopskoj pravoslavnoj crkvi, kao rezultat izravnog obraćanja Saladinu nikoga drugoga do samog etiopskoga kralja.

Ovi su se događaji zbili samo jedno desetljeće prije nego što su nepoznati klesari u sjevernoj Francuskoj oblikovali zagonetne kipove Svetoga grala, Kovčega Saveza i etiopske kraljice od Sabe, na sjever-

nom trijemu katedrale u Chartresu, i samo jedno desetljeće prije negoli je Wolfram von Eschenbach započeo pisati svog *Parsifala*. Dapače, činilo mi se da takve slučajnosti nisu bile *tek* slučajnosti. Naprotiv, sada sam bio i više nego ikada uvjeren u to da su te indicije snažno podupirale moju hipotezu, prema kojoj su kipovi iz Chartresa i Wolframova izvanredna poema, stvoreni u namjeri da posluže kao vrsta ezoterične karte skrivenoga blaga. Iako nije bilo označeno znakom "X", jedino mjesto na kojemu je takvo blago moglo biti pohranjeno bila je samo Etiopija, zemlja svećenika Ivana i posljednjeg prebivališta Svetoga grala, a samim time (ako je moja teorija bila točna) i zemlja u kojoj se nalazi Kovčeg Saveza, stvarni predmet čiji je Gral bio simbol.

Sada su se, međutim, pojavila i druga pitanja koja su zahtijevala odgovore:

- Kako je krajem dvanaestog stoljeća podatak da se Kovčeg Saveza možda nalazi u Etiopiji dospio do njemačkog pjesnika i skupine francuskih ikonografa?
- Što je njemačkog pjesnika povezivalo s ikonografima? - Jer, oni su na neki način *morali* biti povezani, budući da njihova djela skrivaju istu poruku.
- I konačno, zašto bi se netko poslužio književnošću i kiparstvom kao načinima da se sačuva tajna o prebivalištu Kovčega Saveza?

  Već sam zaključio da su možda ove metode izabrane kako bi se osiguralo prenošenje tajne budućim naraštajima. Međutim, šifre - a posebice ona Wolframova - bile su vrlo teško odgonetljive. Unatoč istraživačkim pomagalima dvadesetog stoljeća koja su mi bila na raspolaganju, ja sam dospio do ove točke samo zato što sam *bio* u Aksumu, te sam samim time bio spreman prihvatiti mogućnost da se Kovčeg Saveza nalazi u Etiopiji. U dvanaestom i trinaestom stoljeću, međutim, takve prednosti nije imao nitko. Iz toga je slijedilo da u srednjem vijeku nitko nije mogao biti sposoban razotkriti poruku skrivenu u *Parsifalu,* osim ljudi koji su možda posjedovali privilegirani uvid u neko osobito znanje. Budući da nije bilo nikakva smisla u stvaranju šifre

koju nitko nije mogao odgonetnuti, činilo mi se logičnim pretpostaviti da su takvi ljudi doista postojali. No, tko su oni mogli biti?

Pronašao sam skupinu Europljana koja je savršeno odgovarala ovom opisu. Kao dio križarske okupatorske vojske, oni su u velikoj mjeri bili prisutni u Jeruzelemu u dvanaestom stoljeću: bili su tamo 1145. godine, kada su se prvi put pojavile legende o svećeniku Ivanu, a tamo su bili i 1177. godine, kada su poslanici etiopskog kralja stigli u Sveti grad sa zahtjevom za dodjelom oltara u crkvi Svetog groba. Izravni kontakti između Etiopijana i članova ove europske skupine bili su, stoga, i više nego mogući.

Odnosna je skupina čak bila sklona tajnovitosti, te je redovito rabila šifre kao uobičajenu metodu u svojim međunarodnim komunikacijama. Treba također reći da je to bila skupina koja je odigrala ključnu ulogu u razvitku i širenju gotičke arhitekture u Europi (kao i u arhitekturi i ikonografiji katedrale u Chartresu). Konačno, i najvažnije, bila je to skupina koju je Wolfram von Eschenbach nekoliko puta *izričito spomenuo,* a koja se, kako sam uvidio, povezivala i s neobičnim kaležom koji su umjetnici odgovorni za sjeverni trijem katedrale u Chartresu smjestili u lijevu ruku dostojanstvenog kipa kralja-svećenika Melkisedeka (koji, usput valja reći, *jest jedini* prikaz Melkisedeka u čitavoj srednjovjekovnoj Europi).

Kako se, dakle, nazivala ova neobično utjecajna i moćna skupina svjetskih putnika?

Njezin puni i službeni naziv glasio je Siromašni vitezovi Krista i Salomonova hrama - no, njezini su članovi bili poznatiji kao templari ili templarski vitezovi. Bio je to zapravo religiozni red, red monaharatnika, čiji se stožer većim dijelom dvanaestog stoljeća nalazio u Jeruzalemu, na području nekadašnjeg Salomonova hrama - na istome mjestu s kojeg je u starozavjetno doba neobjašnjivo nestao Kovčeg Saveza.

V. poglavlje

Bijeli vitezovi, crni kontinent

Prema Emmi Jung, analitičarki, profesorici i supruzi glasovitog psihijatra Carla Gustava Junga, pojava književnog žanra krajem dvanaestog stoljeća koji se bavio tematikom Svetoga grala, bio je iznenadan jednako kao i neobjašnjiv. U studiji o gralskoj legendi (koju je napisala u ime zaklade Jung) objašnjavala je kako je u pozadini ove nagle i dramatične materijalizacije moralo biti nešto iznimno značajno. Doista, nastavlja ona, u *Conte du Graal* Chretiena de Troyesa i u Wolframovu *Parsifalu,* dvama prvim primjerima ovoga žanra, bilo je gotovo moguće "uočiti neki podzemni tok.", Štoje mogao biti taj "podzemni tok"?

Odgovor je, kako sam mislio, trebalo tražiti u povijesnom razdoblju u kojem su nastale gralske romanse. Konačno, bilo je to doba križarskih ratova, kada su Europljani prvi put došli u bliski kontakt s arapskom i židovskom kulturom i razdoblje osamdesetosmogodišnje okupacije Jeruzalema od kršćanske vojske (od 1099. do 1187. godine, kada je Sveti grad osvojio Saladin). Ljeta 1182., osamdeset treće godine okupacije, Chretien je napisao svoju verziju priče o Gralu. Ubrzo nakon pada Jeruzalema Wolfram von Eschenbach započeo je rad na svom *Parsifalu.*

Bilo mi je stoga teško ne zaključiti da su se ove rane gralske romanse možda temeljile na stvarnom događaju, ili pak na podacima koji su izašli na vidjelo u doba kada su Jeruzalem nadzirale europske snage. Pažljivo sam proučio tekst *Parsifala,* ne bih li u njemu pronašao kakav dokaz koji bi potvrdio ovakvo gledište. Otkrio sam da je Wolfram ne-

koliko puta spomenuo svoj tajanstveni izvor informacija, čovjeka imenom Kyot, koji srećom:

> bio je kršćanin, jer bi inače ova priča i dalje ostala nepoznata. Nikakvo pogansko znanje ne bi nam moglo razotkriti prirodu Grala i način na koji čovjek može spoznati njegove tajne.

Ovo nikako nije bilo jedino mjesto *u Parsifalu* u kojemuje njemački pjesnik dao naslutiti da u njegovu Gralu ima mnogo više nego što se to na prvi pogled čini. Ja sam, međutim, bio čvrsto uvjeren u to da se iza ovog prekrasnog simbola skrivao zapravo Kovčeg Saveza. A Kyot, taj tajanstveni lik čiji identitet nikada nije sasvim pojašnjen, mogao je biti onaj izvor koji je uputio Wolframa u tajnu o posljednjem prebivalištu Kovčega Saveza. Na jednome mjestu spomenut kao "Kyot, koji nam je ispričao istinitu priču", on je morao biti iznimno važan. Tko je zapravo bio taj Kyot?

Sam *Parsifal* otkrivao je vrlo malo. U njemu se o Kyotu govori kao o "Meštru" te se čini da je njegov materinski jezik bio francuski. No, osim pokojeg miga poput ovoga, detaljnijih informacija nije bilo. Stoga sam se okrenuo stručnjacima za književnost i otkrio kako su neki od njih identificirali Kyota kao Guyota de Provinsa, francuskog pjesnika iz dvanaestog stoljeća, koji je hodočastio u Jeruzalem neposredno prije nego što su Sveti grad osvojili Saraceni, i koji je neko vrijeme boravio na dvoru svetog rimskog cara Fridrika Barbarosse.

Ovaj potonji privukao je moju pozornost jer sam znao da je Fridrik, kao i Wolfram, bio Nijemac (prije nego što je izabran za cara 1152. godine bio je švapski vojvoda). Taj je isti Fridrik (vidi prethodno poglavlje) bio jedan od dvaju monarha čija se imena, za razliku od ostalih kršćanskih kraljeva, izrijekom spominju u "pismu svećenika Ivana" iz 1165. godine.

Istražujući dalje, saznao sam još nešto što se pokazalo veoma značajnim: Guyot/Kyot čvrsto se povezivao s templarima koji su se, prema studiji Emme Jung, "smatrali čuvarima Salomonova hrama". Bilo mi je poznato da je u starozavjetno doba Kovčeg Saveza tajanstveno nestao upravo iz Salomonova hrama. Stoga sam bio vrlo uz-

buđen kada sam otkrio da je Wolfram *čuvare Grala* nazvao "templarima" hvaleći ih kao:

> plemenito Bratstvo...koje je oružjem istjeralo ljude iz svete zemlje, jer se Gral otkrivao samo onima koji su bili pozvani u Munsalvaesche, kako bi se pridružili Gralskoj družbi.

Jesu li Wolframovi "templari" bili oni pripadnici glasovitog Reda koji je nosio isto ime?

Ustanovio sam da je riječ "templari" na srednjem gornjonjemačkom jeziku, kojim je napisan *Parsifal,* glasila *Templeis.* Bilo je akademskih rasprava o tome što je ona, zapravo, trebala označavati. Prihvaćeno je mišljenje da je izraz "očita varijanta pravilnih oblika *templarius, templier,* eng. *Templar* te da se Wolframov "Red posvećen služenju Gralu" mogao "identificirati kao Red templarskih vitezova".

Tada sam se sjetio da je jedan od vodiča koje sam rabio tijekom posjeta Chartresu govorio o "Wolframu von Eschenbachu, koji je navodno bio templar, iako za to nema dokaza". Uspio sam ustanoviti da su o tome doista kružile prilično ustrajne glasine. Otkrio sam također kako su neki vrlo ugledni znanstvenici smatrali da je njemački pjesnik, dok je pisao *Parsifala,* i sam posjetio Svetu zemlju.

Tragajući za skrivenim blagom

Izjava Emme Jung da su templari u Wolframovo doba "smatrani čuvarima Salomonova hrama" privukla je moju pozornost. Nisam shvaćao zašto je tome bilo tako. No, pažljivije proučivši povijest Reda, otkrio sam da je takvo mišljenje proizlazilo iz njegova službenog imena (Siromašni vitezovi Krista i Salomonova hrama) i činjenice da je njegov jeruzalemski stožer bio na vrhu brda Morija, gdje je nekoć stajao Salomonov hram, prije nego što su ga 587. godine srušili Babilonci. Hram je izgrađen u desetom stoljeću prije Krista, a njegova je *isključiva* uloga bila da služi, kao što navodi Biblija, kao "dom gdje bi počivao Kovčeg Saveza Jahvina".

Budući da su bili najčvršće vezani za Salomonov hram, činilo mi se razumljivim da su se templari povezivali i s Kovčegom Saveza. Kako sam dublje ulazio u istraživanje neobične povijesti Reda, postajao sam u to sve uvjereniji.

Templarski su red osnovala devetorica francuskih plemića, koji su u Jeruzalem stigli 1119., dvadeset godina nakon što su Sveti grad zaposjele europske snage. Povjesničar iz dvanaestog stoljeća, Vilim iz Tira, zabilježio je da su "najugledniji i najplemenitiji" među devetoricom muškaraca bili "časni Hugh de Payens i Godfrey de St Omer."

Zatim sam otkrio nešto vrlo zanimljivo. Hugh de Payens, ujedno i prvi veliki meštar Reda, bio je rođen u staroj francuskoj grofoviji Champagne. Dapače, izgledalo je daje devet osnivača potjecalo iz iste oblasti. Postojalo je još nekoliko podudarnosti koje ovdje valja spomenuti:

1. Chartres, sa svojom veličanstvenom katedralom, bio je u dvanaestom i trinaestom stoljeću, područjem grofova od Champagne.
2. Jedan od utemeljitelja Reda, Andre de Montbard (koji je poslije postao petim velikim meštrom), bio je ujak sv. Bernarda iz Clairvauxa, koji je pak i sam potjecao iz Champagne. Ovaj nevjerojatno utjecajan klerik posebno se zanimao za gotičku arhitekturu i gralske romanse.
3. Grad Troyes, smješten u blizini rodnog mjesta Hugha de Payensa, prvog templarskog velikog meštra, bio je također dom Chretiena de Troyesa, "izumitelja" Svetoga grala.
4. Hugh de Payens bio je bratić grofa od Champagne, koji se 1125. godine pridružio Redu.
5. Kada je krajem dvanaestog stoljeća Chretien de Troyes stekao ugled, njegova je glavna pokroviteljica bila grofica od Champagne.

Uočivši ovaj niz podudarnosti, nastavio sam proučavati ranu povijest templara.

Mnogo je toga u njoj bilo neobično. Možda je najneobičnije od svega bio način na koji je 1119. godine devetoricu vitezova primio jeru-

zalemski kralj Badouin I. Čim su stigli u Sveti grad, otkrili su mu namjeru da svoj stožer ustanove na Brdu Hrama, gdje je monarh nedavno pretvorio džamiju Al-Aqsa u vlastitu kraljevsku palaču. Kralj je smjesta udovoljio njihovu zahtjevu, dodijelivši im isključivo pravo korištenja velikog dijela nekadašnje džamije i zgrada u neposrednoj blizini glasovite "Kupole na Stijeni", koja je obilježavala mjesto gdje je nekoć stajao Salomonov hram.

Vitezovi su, poput današnjih arheologa na posebnom zadatku, živjeli, jeli, spavali i radili na ovom jedinstvenom lokalitetu: doista, u sedam godina svoga boravka rijetko su ga napuštali i tvrdoglavo su odbijali primiti nove članove. U javnosti su isticali da je njihov zadatak u Svetoj zemlji bio "čuvati put, koji od obale vodi do Jeruzalema, od razbojničkih bandi". Međutim, nisam mogao pronaći nijedan dokaz koji bi upućivao na to da su, tijekom prvih sedam godina svoga postojanja, poduzeli bilo što da taj zadatak i ispune; naprotiv, prema riječima jednog povjesničara "novi je Red u tom razdoblju učinio vrlo malo". Konačno, jednostavna logika nameće zaključak da je devet muškaraca teško moglo zaštititi bilo koga na cesti dugoj gotovo osamdeset kilometara, a članstvo Reda nije se obnavljalo sve do 1125. godine, kada im se pridružio grof od Champagne. U vrijeme kada su u Svetu zemlju stigli templari članovi jednog starijeg i mnogo brojnijeg vojnog reda - vitezova sv. Ivana - već su obavljali dužnost zaštite hodočasnika.

Iz svega sam ovoga mogao zaključiti da su namjere Hugha de Payensa i njegovih drugova bile potpuno drukčije prirode. Kao što sam već istaknuo, oni su se za prvih sedam godina svog boravka u Jeruzalemu ograničili na područje Brda Hrama, pa mi se nametao zaključak da su njihovi motivi bili vezani upravo za to područje.

Templari su od samoga početka bili vrlo tajnoviti, i zato ne postoje vjerodostojni podaci o njihovu prvotnom djelovanju. Moguće je, međutim, da su nešto tražili, čak sam u to bio prilično uvjeren, jer sam ubrzo saznao da su boravak na Brdu Hrama iskoristili kako bi tamo poduzeli opsežna iskapanja.

Budući da se danas na Brdu Hrama nalaze treće i četvrto najsvetije mjesto muslimana - Kupola na Stijeni i džamija Al-Aqsa - suvremenim arheolozima tamo nikada nisu dopuštena iskopavanja. Pa ipak, posljednjih su godina izraelski istraživači radili na lokalitetu južno od

Brda Hrama, gdje su otkrili izlaz iz tunela koji su, kako su ustvrdili, prokopali templari u dvanaestom stoljeću. U službenom izvješću arheolozi su izjavili sljedeće:

> Tunel koji od južnog zida vodi dalje u unutrašnjost dugačak je barem trideset metara, a prolaz je dalje zatrpan kamenim blokovima i žbukom. Znamo da on vodi i dalje, no odlučili smo strogo se pridržavati pravila o zabrani iskopavanja u granicama Brda Hrama, koje je trenutačno pod muslimanskom jurisdikcijom, sve dok ne dobijemo dopuštenje nadležnih muslimanskih vlasti. Imamo dopuštenje za mjerenja i fotografiranja vidljivog dijela tunela, ali ne i za iskopavanja. Završivši posao...kamenjem smo zapečatili izlaz iz tunela.

Ovo je sve što je do sada poznato o templarskom tunelu. Arheolozi su mogli samo potvrditi da se tunel nastavlja dalje nego što je njima bilo dopušteno ići. Protežući se od južnoga zida dublje u unutrašnjost, možda je vodio do samoga srca svetog prostora, a vrlo je vjerojatno da je prolazio i ispod same Kupole na Stijeni, više od stotinu metara sjeverno od džamije zvane Al-Aqsa.

Kupola na Stijeni dobila je ime po golemom kamenu koji Židovi nazivaju *Shetiyyah* (doslovno "temelj"). Kada je upravo na tome mjestu sredinom desetog stoljeća prije Krista podignut Salomonov hram, Kovčeg Saveza položen je na *Shetiyyah,* koji je činio pod dvorane Svetinje nad Svetinjama. Hram su 587. god. pr. Kr. razrušili Babilonci, a većina je stanovnika Jeruzalema bila odvedena u zarobljeništvo. Nije, međutim, bilo dokaza da su osvajači odnijeli i Kovčeg Saveza; naprotiv, čini se da je Kovčeg netragom nestao.

Poslije je počela kružiti legenda s mogućim objašnjenjem za ono što se dogodilo, a to je objašnjenje prihvatila većina Židova. Prema toj legendi, samo nekoliko trenutaka prije nego što su babilonski pljačkaši upali u dvoranu Svetinje nad Svetinjama Kovčeg Saveza bio je skriven u zapečaćenoj i tajnoj špilji odmah ispod *Shetiyyaha.*

Budući da su je u takvom obliku navodili brojni talmudski i midrački svici, te apokalipsa poznata kao "Viđenje Baruhovo" - a sve je to bilo u optjecaju u Jeruzalemu dvanaestog i trinaestog stoljeća - zaključio sam da su templari vrlo lako mogli saznati pojedinosti ove zanim-

ljive legende. Dapače, ubrzo sam ustanovio da su to mogli saznati i nekoliko godina *prije* 1119. kada su službeno stigli u Jeruzalem. Hughes de Payens, osnivač Reda, hodočastio je u Svetu zemlju 1104. godine u pratnji grofa od Champagne. Zajedno su se vratili u Francusku, koliko je poznato 1113. godine. Nakon tri godine Hughes de Payens sam se vratio u Svetu zemlju pa zatim ponovno u Francusku, ovaj put kako bi okupio osmoricu vitezova i 1119. godine utemeljio jezgru templarskoga reda.

Što sam više saznavao o ovim zbivanjima, to mi se sve vjerojatnijim činilo da su Hughes de Payens i grof od Champagne, tijekom hodočašća 1104. godine, postali svjesni zapanjujuće mogućnosti da je Kovčeg Saveza skriven negdje u unutrašnjosti Brda Hrama. Ako je doista bilo tako, razmišljao sam, nije li jednako vjerojatno da su tada odlučili pokušati pronaći sveti predmet? Nije li to moglo objasniti odlučnost kojom je devet vitezova 1119. godine preuzelo nadzor nad Brdom Hrama, kao i mnoge druge neobičnosti u njihovu ponašanju tijekom prvih godina postojanja Reda?

Potporu za takvo zaključivanje pronašao sam u studiji Emme Jung o gralskoj legendi. Psihoanalitičarka izjavljuje da je okupacija Jeruzalema u dvanaestom stoljeću barem djelomice bila nadahnuta uvjerenjem da je taj grad skrivao neku moćnu, svetu i neizmjerno dragocjenu relikviju. Emma Jung dalje komentira:

> Ova duboko ukorijenjena zamisao o skrivenom blagu potvrdila je činjenicu da je poziv na oslobođenje Svetoga groba naišao na snažan odjek [i] da je bio motiv za križarske ratove, ako ne i njihov stvarni povod.

Nije bilo dragocjenijeg i svetijeg blaga od Kovčega Saveza, koji je u stoljeću neobične opsjednutosti vjerskim relikvijama mogao predstavljati nagradu nad nagradama. Stoga mi se nije činilo samo mogućim, nego i vrlo vjerojatnim, da su Hughes de Payens i njegov prijatelj grof od Champagne doista željeli pronaći Kovčeg Saveza, a kako bi postigli taj cilj, osnovali su templarski red i preuzeli nadzor nad Brdom Hrama.

Ako je doista bilo tako, tada su se njihovi napori izjalovili. U dvanaestom stoljeću, kako je izjavio jedan stručnjak, "vrijednost glasovite

relikvije bila je neprocjenjiva". Uz to, tako dragocjen predmet kakav je bio Kovčeg Saveza, donosio je vlasniku neizmjernu moć i ugled. Iz toga je slijedilo da bi ga templari, ako su ga pronašli, zasigurno trijumfalno donijeli u Europu. Budući da se to nije dogodilo, bio sam slobodan zaključiti da ga *nisu* uspjeli pronaći.

Pa ipak, sudeći po glasinama, templari su doista *nešto* pronašli tijekom svog sedmogodišnjeg intenzivnog iskopavanja na području Brda Hrama. Nijedna od tih glasina ne posjeduje nikakvu akademsku vrijednost, no neke su bile prilično zanimljive. Prema jednom tajanstvenom djelu, čiji je autor pokušao objasniti stvarnu prirodu templarskog djelovanja u Jeruzalemu između 1119. i 1126. godine:

> Stvarni zadatak devetorice vitezova bio je provesti istraživanja na tom području, kako bi pronašli određene relikvije i rukopise, koji su sadržavali samu bit drevnih egipatskih i judaističkih predaja, od kojih neke vjerojatno potječu iz Mojsijeva vremena...Nema sumnje da su [templari] uspješno završili ovu misiju, i da se znanje pribavljeno tijekom njihovih istraživanja prenosilo usmenom predajom u tajnim krugovima unutar Reda.

Nije ponuđen nijedan dokaz kao potvrda ove privlačne izjave. Međutim, isti izvor spominje ime na koje sam u svome istraživanju naišao nekoliko puta. Naime, navodi se da je sv. Bernard od Clairvauxa (još jednom bez dokaza koji bi to potvrdio) *poslao* devetoricu vitezova u Jeruzalem.

Već mi je otprije bilo poznato da je sv. Bernard bio rođak jednog od devetorice osnivača templarskog reda. Također sam znao da se 1112. godine pridružio cistercitskom redu, da je 1115. godine postao opat, te da je 1119., kada su prvi templari stigli u Jeruzalem, zauzimao vrlo visoko mjesto u francuskim klerikalnim krugovima. Smatrao sam stoga kako bi bilo vrlo nerazborito odmah odbiti mogućnost da je Bernard imao ulogu u planiranju njihove misije. U to sam se uvjerio proučavajući povijest Reda nakon prvih sedam godina njegova postojanja.

Razmjena?

Krajem 1126. godine Hughes de Payens iznenada je napustio Jeruzalem i vratio se u Europu u pratnji Andrea de Montbarda, ujaka sv. Bernarda. Vitezovi su stigli u Francusku 1127. godine, a u siječnju 1128. sudjelovali na sinodi u Troyesu, najznačajnijem događaju u ranoj povijesti templara. Sinoda je sazvana isključivo zato da se pribavi službeno crkveno priznanje templarskog reda.

Ovaj značajan sastanak bio je zanimljiv iz triju razloga. Kao prvo, održan je u rodnome gradu pjesnika koji je poslije izmislio Sveti gral; kao drugo, njime je u svojstvu tajnika predsjedao sv. Bernard, i treće, upravo je Bernard za trajanja sinode sastavio službeno pravilo templarskog reda koje će, od tada nadalje, određivati njegov razvitak i napredak.

Ako su moje sumnje bile opravdane, čini se da su devetorica vitezova isprva bili potpuno zauzeti iskopavanjima na području Brda Hrama u Jeruzalemu. Što god da su tamo otkrili, do 1126. postalo im je jasno da neće pronaći glavni predmet svoje potrage, Kovčeg Saveza. Ova ih je spoznaja potaknula da razmisle o svojoj budućnosti. Izgubivši svoj *raison d'etre,* jesu li jednostavno trebali prestati postojati kao Red?

Povijest pokazuje da je Red 1126. godine doista trpio krizu identiteta. Ona je prevladana, te su templari nastavili djelovati, uz snažnu potporu sv. Bernarda. Na sinodi u Troyesu on je sastavio njihovo pravilo i postigao punu suglasnost Crkve za širenje Reda. Poslije je, u nizu propovijedi i panegirika poput *De laude novae militiae (U slavu novoga viteštva),* Bernard zdušno promicao mladi Red, koristeći se vlastitim ugledom i utjecajem kako bi zajamčio njegov uspjeh.

Rezultati su bili spektakularni. Novaci su pristizali iz svih dijelova Francuske, a poslije i iz drugih dijelova Europe. Bogati pokrovitelji obasipali su Red darovima u novcu i zemlji, nakon čega je ubrzo stekao i političku moć. Do kraja dvanaestog stoljeća Red je postao nevjerojatno bogat, razvivši sofisticirani međunarodni bankarski sustav i stekavši posjede diljem poznatog svijeta.

Templari su, u vrlo stvarnom smislu, sve postignuto dugovali intervenciji sv. Bernarda na crkvenoj sinodi u Troyesu 1126. godine, kao i njegovoj svesrdnoj pomoći i potpori u godinama koje su uslijedile. Je

li ovu ulogu u uzdizanju templarskog reda odigrao vođen čistim altruizmom, ili su mu zauzvrat templari nešto dali?

Imajući na umu da je tridesetih godina dvanaestog stoljeća Francuska doživjela tajanstven i iznenadan procvat gotičke arhitekture, da je Bernard bio glavni pokretač širenja gotičke formule, te da su u to vrijeme kružile glasine da su templari u Jeruzalemu dobili pristup nekom tajnom i drevnom izvoru znanja, morao sam se zapitati nije li doista posrijedi bila razmjena. Valja naglasiti kako vitezovi posve sigurno nisu uspjeli pronaći Kovčeg Saveza. No, što ako su tijekom iskopavanja na Brdu Hrama otkrili svitke, rukopise, planove ili neke druge dokumente koji su se odnosili na Salomonov hram? Što ako su njihova otkrića uključivala izgubljene tajne geometrije, propocije, ravnoteže i harmonije, koje su u drevnim vremenima bile poznate? I konačno što ako su templari te tajne podijelili sa sv. Bernardom, iz zahvalnosti za njegovu oduševljenu potporu.

Ove špekulacije nisu bile posve bez osnove. Naprotiv, templari su, medu ostalim vještinama kojima su se isticali, bili poznati i kao osobiti graditelji. Godine 1139. papa Inocent II. (čiju je kandidaturu zdušno podupirao sv. Bernard), dodijelio je Redu jedinstven privilegij - pravo građenja vlastitih crkava. Ovaj su privilegij templari svojedobno iskoristili u najvećoj mogućoj mjeri: prekrasne crkve, često kružnoga oblika, poput crkve Temple u Londonu, postale su glavnim obilježjem templarskog djelovanja.

Vitezovi su bili poznati i po svojim vojnim građevinama. Njihovi zamkovi u Palestini bili su iznimno maštovito planirani i gotovo neprobojni. Jedna od najdojmljivijih templarskih utvrda bio je Atlit (Chateau Pelerin ili Zamak hodočasnika), koji je 1218. godine izgradio četrnaesti veliki meštar Reda, Vilim iz Chartresa - čije ime razotkriva još jednu vezu s veličanstvenom gotičkom katedralom.

Smješten južno od Haife i s tri strane okružen morem, Atlit je bio opskrbljen vodom, uređenim voćnjacima i povrtnjacima, te je čak posjedovao vlastitu luku, brodogradilište i pristanište dugo 600 metara. Saraceni su ga često opsjedali, ali ga nikada nisu uspjeli osvojiti. Atlit je mogao smjestiti čak četiri tisuće ljudi. Njegovi masivni zidovi, koji su počivali na veoma dubokim temeljima, bili su visoki trideset metara, a debeli pet metara - te sagrađeni tako dobro da su i danas uglavnom

netaknuti. Arheolog C. N. Johns provodio je opsežna iskopavanja na tome mjestu 1932. godine. Zaključio je da su graditeljske vještine templara bile zapanjujuće napredne u usporedbi sa srednjovjekovnim, pa čak i suvremenim standardima.

Templari su naširoko gradili i u Jeruzalemu, gdje se na Brdu Hrama nalazio njihov stožer sve dok 1187. godine grad osvojio muslimanski vođa Saladin. Saznao sam da je 1174. godine u Jeruzalem hodočastio njemački redovnik Teodorik, kojom prilikom je izvijestio kako su sve zgrade u sklopu Kupole na Stijeni još uvijek "u posjedu templarskih vojnika". On dodaje:

> [Templari] su smješteni u ovim i drugim zgradama u njihovu vlasništvu...Ispod njih nalaze se staje koje je nekoć podignuo kralj Salomon...sa svodovima, lukovima i krovovima najrazličitijih oblika...Prema našim procjenama, u njima se nalazi deset tisuća konja s konjušarima.

Staje, međutim, nije podignuo Salomon, nego su izgrađene tijekom vladavine Heroda Velikog (otprilike u Kristovo doba). Svodovi, lukovi i krovovi bili su zapravo djelo samih templara, koji su znatno proširili ove podzemne dvorane i prvi put ih upotrijebili za smještaj konja.

Teodorikovo svjedočanstvo o stanju na Brdu Hrama 1174. godine nastavlja se ovim riječima:

> Na drugoj strani palače [odnosno džamije Al-Aqsa] templari su sagradili novu kuću, čija visina, dužina i širina, te svi njezini podrumi i kuhinje, stubišta i krov, uvelike nadilaze običaje ove zemlje. Doista, krov je toliko visok da mi, ako spomenem kolika je zapravo njegova visina, nitko tko to čuje neće vjerovati.

"Nova kuća" o kojoj je 1174. godine govorio Teodorik, bila je nažalost srušena 1950., tijekom obnova koje su na Brdu Hrama poduzele muslimanske vlasti. Svjedočanstvo njemačkog redovnika bilo je samo po sebi vrijedno, a najviše zbog neskrivenog ushićenja. Očito je redovnik templarske graditeljske vještine smatrao gotovo natprirodno naprednima, te su ga posebno zadivili visoki krovovi i lukovi. Zaključio sam kako nije tek puka slučajnost da su visoki krovovi i lukovi bili glavno obilježje

gotičke arhitektonske formule, u obliku u kojem je ona izražena u Chartresu i drugim francuskim katedralama iz dvanaestog stoljeća, katedralama koje su neki stručnjaci smatrali "znanstveno...daleko iznad standarda koje je nametalo znanje tog razdoblja".

Sve me ovo odvelo natrag do sv. Bernarda iz Clairvauxa. Pobliže proučivši ono što sam već znao o njegovu životu i zamislima, mogao sam samo potvrditi da je Bernardov utjecaj na ikonografiju gotičkih katedrala bio golem, iako posredan, a očitovao se uglavnom u skupinama kipova i prozorima s obojenim staklima, čiji su nastanak nadahnule njegove propovijedi i zapisi. Doista, za života Bernard se opetovano *protivio* nepotrebnom množenju slika, izjavivši: "Ne smije biti ukrasa, samo je proporcija važna".

Ovo naglašavanje proporcije, sklada i ravnoteže u arhitekturi bilo je ključ tajanstvene magije gotike. Kako sam se bolje upoznao s razmišljanjima sv. Bernarda, shvatio sam koliko je dubok bio njegov utjecaj na izgled katedrale u Chartresu, kao i drugih crkava. U tim veličanstvenim građevinama uvođenje tehničkih inovacija, poput rebrastih svodova i šiljastih lukova, omogućilo je graditeljima da geometrijskim savršenstvom izraze složene religiozne ideje. Doista, čini se da su se u gotici dvanaestog stoljeća vjera i arhitektura stopile u jedno, oblikujući novu sintezu. Tu je sintezu prizvao sam sv. Bernard kada je upitao: "Što je Bog?" i na svoje retoričko pitanje odgovorio zapanjujućim riječima: "Onje duljina, širina, visina i dubina."

Gotička arhitektura rođena je 1134. godine, kada je započela izgradnja sjevernoga tornja katedrale u Chartresu. To, međutim, nije bila slučajnost. U godinama koje su neposredno prethodile 1134. Bernard je razvio intimno prijateljstvo s Geoffreyjem, biskupom Chartresa, nadahnjujući ga "neobičnom zanesenošću" gotičkom formulom i "gotovo svakodnevno se savjetujući s graditeljima".

Za moje je istraživanje od posebno velikog značenja bila činjenica da su "godine koje su neposredno prethodile 1134." bile također godine neposredno nakon sinode u Troyesu, na kojoj je sv. Bernard pribavio službeno crkveno priznanje Reda siromašnih vitezova Krista i Salomonova hrama. Povjesničari nikada nisu uspjeli ponuditi prihvatljivo objašnjenje za tako nagli procvat gotičke arhitekture u Francuskoj tridesetih godina dvanaestog stoljeća. Sada su se moje prijašnje pretpostavke o

templarima, koji su u tome mogli sudjelovati, činile posve vjerojatnima. Ponovno pregledavajući sav dokazni materijal koji sam uspio prikupiti, bio sam spreman povjerovati da su templari na Brdu Hrama doista otkrili neko skrovište drevnoga znanja o graditeljskim vještinama, te da su ono što su saznali prenijeli sv. Bernardu, iz zahvalnosti za njegovu potporu.

Zanimanje templara za Kovčeg Saveza, te njihove veze s Wolframom i Chartresom, moglo je, zaključio sam, imati veze i s dvije tajanstvene "poruke", od kojih je jedna bila uklesana na sjevernom trijemu katedrale, a druga skrivena u *Parsifalu*. Te su "šifrirane poruke" možda upućivale na Etiopiju, kao posljednje prebivalište Kovčega Saveza. Pitanje koje sam sada morao postaviti bilo je: Što je templare moglo navesti na zaključak da je presveta relikvija (koju nisu uspjeli pronaći tijekom sedmogodišnjih iskopavanja u Jeruzalemu) zapravo bila odnesena u Etiopiju?

Uvidio sam da je mogući odgovor ležao u samom Jeruzalemu - gdje je dvadeset pet godina boravio etiopski kraljević, prije nego što se 1185. vratio u svoje kraljevstvo i preuzeo vlast. Nakon više od deset godina Wolfram je počeo pisati svog *Parsifala,* a u isto su vrijeme započeli radovi na sjevernom trijemu katedrale u Chartresu.

Etiopski kraljević u Jeruzalemu

Kraljević koji je toliko dugo vremena proveo u progonstvu u Jeruzalemu zvao se Lalibela. Zainteresirao sam se za njega zbog "pisma svećenika Ivana" iz 1165. godine, koje sam spomenuo u prethodnom poglavlju. Znao sam da je 1177. godine papa Aleksandar III. i sam uputio pismo "svećeniku Ivanu", kao odgovor na zahtjev "svećenikovih" poslanika za ustupanjem oltara i kapele u crkvi Svetoga groba u Jeruzalemu. Prema navodima iz *Encyclopaedia Britannica* "jedina stvarna osoba" na koju se moglo odnositi papino pismo bio je etiopski kralj. Naravno, zapitao sam se *koji* je kralj mogao sjediti na etiopskom prijestolju 1177. godine. Istražujući dalje, otkrio sam daje to bio čovjek imena Harbay, te da zahtjev za ustupanjem oltara i kapele nije bio odobren njemu, nego njegovu nasljedniku Lalibeli.

Ni Harbay ni Lalibela nisu vodili podrijetlo od vladara, koji su navodno preko Menelika I. potjecali od kralja Solomona i kraljice od Sabe. Oni su, naime, pripadali uzurpatorskoj dinastiji Zagwe, koja je vladala Etiopijom od 1030. do 1270. godine, kada su se salomonidi konačno vratili na prijestolje.

Danas se o tom razdoblju etiopske povijesti malo toga pouzdano zna. No, uspio sam ustvrditi da je salomonidska linija bila prekinuta oko 980. godine, te da je taj *coup d'etat* učinila plemenska poglavarica Gudit, koja se priklonila židovskoj vjeri, a izgleda da joj je najveća želja bila zatiranje kršćanstva. U svakom slučaju, ona je napala drevni grad Aksum, uništivši ga gotovo do temelja, i pogubivši njegova salomonidskog vladara. Dva su kraljevića također ubijena, a treći se uspio spasiti pobjegavši u pokrajinu koja se zvala Shoa, na krajnjem jugu zemlje, gdje se oženio i dobio potomstvo, te tako osigurao opstanak stare dinastije, iako u manje povoljnim okolnostima.

Gudit je bila na čelu velikog plemenskog saveza poznatog pod imenom Agaw - odakle su potjecali i Falaši, urođenički crni etiopski Židovi. Iako se ne može sa sigurnošću ustvrditi je li Gudit za sobom ostavila izravnog nasljednika, povjesničari se slažu da je pedeset godina nakon njezine smrti većina sjeverne Etiopije bila ujedinjena pod vladarima Zagwe, koji su poput nje vodili podrijetlo od plemena Agaw.

U svojim je počecima ova dinastija - poput Gudit - mogla biti židovska. Ako je tome tako (što nije dokazano), zasigurno se obratila na kršćanstvo mnogo prije rođenja kraljevića Lalibele - rođenog oko 1140. godine u planinskom gradiću Rohi, u današnjoj pokrajini Wollou.

Lalibela, mlađi polubrat kralja Harbaya, bio je izgleda predodređen za velike stvari već od trenutka kada je njegova majka ugledala kako ga okružuje gust roj pčela dok je ležao u kolijevci. Prema starom vjerovanju da životinje mogu pretskazati budućnost važnih ličnosti, legenda govori da je majku obuzeo proročanski duh te je uzviknula:"Lalibela." To doslovno znači "pčele priznaju njegovo vrhovništvo."

Tako je kraljević dobio ime. Proročanstvo sadržano u tom imenu obuzelo je Harbaya strepnjom za vlastito prijestolje, te je pokušao ubiti Lalibelu dok je bio još posve malo dijete. Prvi je pokušaj propao, ali sljedećih su nekoliko godina nastavljeni progoni, koji su kulminirali podmetanjem smrtonosnog otrova zbog čega je mladi kraljević pao u

katatono stanje. Etiopske legende kazuju da je to stanje trajalo tri dana, za koje su vrijeme Lalibelu anđeli odveli do prvog, drugog i trećeg neba. Tamo mu se pak obratio sam Svevišnji i rekao mu neka se ne boji ni za svoj život ni za buduću vladavinu. Objavljena mu je Svrha, zbog čega je primio i pomazanje. Nakon što se probudio iz transa, pobjegao je iz Etiopije i potražio utočište u Jeruzalemu. Mogao je biti siguran, naime, da će se, kada za to dođe vrijeme, vratiti u rodnu Rohu kao kralj. Dapače, bilo mu je suđeno da tamo sagradi mnoge prekrasne crkve, crkve kakve svijet nikada prije nije vidio. Bog je dao Lalibeli i detaljne upute na koji će način graditi crkve, kakav će oblik svaka od njih imati, mjesta gdje će se nalaziti, pa čak i izgled njihovih unutarnjih i vanjskih ukrasa.

Legenda i povijest spojile su se ovdje u dobro sačuvanom zapisu: Lalibela je zaista proveo dugo godina u jeruzalemskom progonstvu, dok je njegov polubrat Harbay sjedio na etiopskom prijestolju. To je progonstvo, kako sam shvatio, započelo oko 1160. godine, kada je Lalibeli bilo dvadesetak godina, a završilo 1185. godine, kada se pobjedonosno vratio u svoju zemlju, svrgnuo Harbaya i proglasio se kraljem.

Od toga datuma nadalje postoje vjerodostojni zapisi o njegovoj vladavini, kojaje trajala do 1211. godine. Stolovao je u Rohi, svojem rodnom gradiću, koji je tada njemu u čast preimenovan u "Lalibela". Tamo je, vjerojatno zbog ispunjenja legendarnog viđenja, gotovo odmah započeo izgradnju jedanaest veličanstvenih monolitnih crkava, isklesanih izravno iz vulkanskih stijena (i sam sam 1983. godine, nakon posjeta Aksumu, imao priliku razgledati te crkve i uvjeriti se da su one i danas mjesta hodočašća).

Lalibela nije zaboravio svoj dvadeset petogodišnji boravak u Svetoj zemlji - čija je mnoga obilježja pokušao prenijeti u Roha-Lalibelu. Primjerice, rijeka koja prolazi kroz gradić preimenovana je u "Jordan"; jedna od jedanaest crkava -*Beta Golgotha* - oponašala je crkvu Svetoga groba u Jeruzalemu; jedno je obližnje brdo nazvano *Debra Zeit (Maslinska gora),* kao podsjetnik na mjesto Kristova uhićenja.

Ne zadovoljivši se tek pretvaranjem svoga gradića u "Novi Jeruzalem", etiopski je kralj sve vrijeme svoje vladavine težio održavanju bliskih veza s Jeruzalemom. No, kako sam otkrio, to nije bilo ništa novo. Još od kraja četvrtog stoljeća, svećenstvo Etiopske pravoslavne crkve bilo je trajno smješteno u Svetom gradu. Upravo je želja da se učvrsti

ta prisutnost navela Harbaya da zatraži papu Aleksandra III. da mu odobri ustupanje oltara i kapele u crkvi Svetoga groba. No, od toga nije bilo ništa - osim što je papa 1177. godine uputio prilično neodređen odgovor na Harbayev zahtjev. Deset godina poslije, doduše, zbila su se dva značajna događaja: godine 1185. Lalibela je osvojio etiopsko prijestolje, a 1187. godine Saladin je protjerao križare iz Svete zemlje i natjerao etiopsku zajednicu u Jeruzalemu da, zajedno s istočnim kršćanima, pobjegnu na Cipar.

Kraljevski ljetopisi svjedoče kako je Lalibela, duboko uznemiren ovakvim razvojem događaja, 1189. godine naredio svojim poslanicima neka nagovore Saladina da Etiopljanima dopusti povratak, i prvi put im dodijeli njihovo vlastito svetište - kapelu Otkrića križa u crkvi Svetoga groba. S vremenom su te privilegije izgubljene, a abesinski su hodočasnici bili obvezani moliti se na krovu kapele - gdje su osnovali samostan. Međutim, u njihovu su posjedu ostale dvije crkve u Jeruzalemu, kao i poveća patrijaršija smještena u srcu Staroga grada, u blizini crkve Svetoga groba.

Lalibelina je vladavina, s obzirom na vanjsku i unutrašnju politiku, kao i za arhitekturu te duhovni razvoj predstavljala vrhunac moći i dostignuća dinastije Zagwe. Nakon njegove smrti nastupilo je razdoblje naglog propadanja. Konačno, godine 1270. njegov je unuk Naakuto Laab bio prisiljen odreći se prijestolja u korist Yekuno Amlaka - vladara koji je tvrdio da vodi podrijetlo od Salomona. Odonda pa sve do svrgnuća Haila Selassija tijekom komunističke revolucije 1974. godine, svi su etiopski vladari pripadali kraljevskoj lozi, koja je preko Menelika I. vodila do jeruzalemskog kralja Salomona.

Model slučajnosti

Lalibelina čuvena vladavina savršeno se uklapala u model "slučajnosti", koji ju je povezivao s križarskim ratovima, templarima i zbivanjima u dvanaestom stoljeću:

- Na samom početku dvanaestog stoljeća (točnije 1099., posljednje godine jedanaestog stoljeća) Jeruzalem su osvojili križari.

- 1119. godine, devetorica osnivača templarskoga reda - od kojih su svi bili francuski plemići - stigli su u Jeruzalem i smjestili se na području izvornog Salomonovog hrama.
- 1128. godine, sv. Bernard iz Clairvauxa ishodio je službeno priznanje templarskoga reda na crkvenoj sinodi u Troyesu.
- 1134. godine, započeli su radovi na sjevernom tornju katedrale u Chartresu, prvom primjeru gotičke arhitekture.
- 1145. godine, u Europi se prvi put spominje "svećenik Ivan".
- 1160. godine, kraljević Lalibela, budući etiopski vladar, stigao je u Jeruzalem bježeći pred progonima svoga polubrata Harbaya (koji je tada zauzeo prijestolje).
- 1165. godine, Europomje počelo kružiti pismo naslovljeno na "razne kršćanske kraljeve", iz čijeg se sadržaja zaključuje da ga je napisao svećenik Ivan i u kojemu se veliča njegova vojska, bogatstvo i moć.
- 1177. godine, papa Aleksandar III. poslao je odgovor na odnosno pismo ali, što je vrlo značajno, u njemu se osvrće na sadržaj druge, nešto poslije iznesene molbe - na zahtjev svećenika Ivana da mu se ustupi oltar u crkvi Svetoga groba u Jeruzalemu. Izgleda da su taj zahtjev postavili "svećenikovi" poslanici, koji su se obratili papinom osobnom liječniku Filipu tijekom njegova boravka u Palestini. ("Svećenik Ivan", koji je zatražio ovaj ustupak, mogao je biti samo Lalibelin polubrat Harbay, koji je 1177. godine još uvijek sjedio na etiopskom prijestolju.)
- 1182. godine, prvi se put u literaturi (pa i u povijesti) spominje Sveti gral, i to u nedovršenoj poemi Chretiena de Troyesa.
- 1185. godine, kraljević Lalibela odlazi iz Jeruzalema i vraća se u Etiopiju, gdje uspješno svrgava Harbaya i zauzima prijestolje. Ubrzo nakon toga započinje gradnju veličanstvenih crkava u svojoj prijestolnici Rohi - koja je poslije, njemu u čast, preimenovana u "Lalibela".
- 1187. godine, Jeruzalem osvajaju muslimanske snage sultana Saladina. Križari su prisiljeni na bijeg, zajedno s članovima etiopske zajednice - koji su na Cipru pronašli privremeno utočište. (Neki su templari također otišli na Cipar - zaista, nakon pada

Jeruzalema, vitezovi su kupili otok, koji im je neko vrijeme služio kao sjedište.)

- 1189. godine, poslanici kralja Lalibele uspijevaju nagovoriti Saladina da dopusti Etiopljanima povratak u Jeruzalem i dodijeli im privilegiju, koju dotada nikada nisu uživali, a koju je 1177. godine od pape zatražio i Harbay - naime, kapelu i oltar u crkvi Svetoga groba.
- Između 1195. i 1200. godine Wolfram von Eschenbach započeo je pisati *Parsifal,* nastavljajući se na ranije djelo Chretiena de Troyesa i transformirajući Gral u Kamen, uvodeći u priču mnoge etiopske elemente, te često spominjući ne samo svećenika Ivana nego i templare.
- U isto su vrijeme započeli radovi na sjevernom trijemu katedrale u Chartresu, gdje se nalaze prikazi etiopske kraljice od Sabe, Grala (koji sadrži Kamen) te Kovčega Saveza.

Templari, gotička arhitektura, Sveti gral i spoznaja da negdje na svijetu kraljuje moćni neeuropski kršćanski kralj zvan svećenik Ivan - sve su to, dakle, bili proizvodi dvanaestoga stoljeća. U istom se stoljeću, neposredno prije završetka *Parsifala* i izgradnje sjevernoga trijema katedrale u Chartresu, budući kršćanski kralj Etiopije - Lalibela - vratio u svoju domovinu kako bi, nakon dvadeset pet godina jeruzalemskog progonstva, vratio svoje prijestolje.

Činilo mi se, nakon svega što sam saznao, da je spomenute događaje povezivao zajednički čimbenik, povijesti nepoznat a možda čak i namjerno prikriven. Potvrdni bi dokazi o templarskoj potrazi za izgubljenim Kovčegom Saveza, najprije u Jeruzalemu, zatim i u Etiopiji, mogli razotkriti tu skrivenu, nedostajuću kariku u složenom lancu međusobno povezanih događaja, ideja i osoba, koje sam uspio identificirati. Znao sam da sam došao do kraja onoga dijela svoje potrage koji se odnosio na Jeruzalem. Ali, što je s Etiopijom? Da li je postojao ikakav dokaz o tome da je upravo potraga za Kovčegom dovela templare u Etiopiju - i da su možda poslije odlučili da rezultate ove potrage šifrira Wolfram s pomoću tajanstvene simbolike svoga "kamena zvanog Gral"?

"Ti izdajnički templari..."

Prvo je otkriće nastupilo kada sam pribavio engleski prijevod pisma, koje je navodno 1165. godine svećenik Ivan uputio raznim kršćanskim kraljevima. Za razliku od pisma pape Aleksandra III. poslanog 1177. godine svećeniku Ivanu (ono je, kako sam tada saznao, bio namijenjeno Lalibelinom polubratu Harbayu), znanstvenici su pismo iz 1165. godine uzimali s velikom rezervom. Njegovo je datiranje bio autentično, ali je bilo malo vjerojatno da ga je mogao napisati netko tko je polagao pravo na naslov "svećenik Ivan", zbog čega se smatra krivotvorinom.

Kada sam ga pročitao, shvatio sam i zašto. Povjeruje li se autoru toga pisma, u njegovu su kraljevstvu, između ostaloga, živjeli "divlji zečevi veliki poput ovaca"; "ptice zvane grifi, koje u svoje gnijezdo s lakoćom mogu ponijeti i vola ili konja"; "rogati ljudi s jednim okom naprijed i tri ili četiri na leđima"; "ljudi, koji imaju konjska kopita"; "strijelci, koji od glave do struka izgledaju poput ljudi, a od struka naniže poput konja"; "izvor mladosti"; "pješčano more" u kojemu se "svaki komad stijene...pretvara u drago kamenje"; "drvo života"; "sedmoglavi zmajevi" i tako dalje. Izgleda da se gotovo svako mitsko stvorenje ili predmet mogao naći u zemlji svećenika Ivana. No, gdje se ta zemlja točno nalazila, iz pisma se ne može razabrati - osim iz nejasnog spominjanja "mnogih Indija", koje sam spomenuo u prošlom poglavlju (što se, kako sam sada doznao, najvjerojatnije odnosilo na Etiopiju a ne na indijski potkontinent). Ukratko, među mnogim fantastičnim stvorenjima živjele su i ostale životinje, koje su pripadale stvarnom svijetu, primjerice "slonovi" i "jednogrbe deve", te životinje sa "samo jednim rogom", što je zvučalo veoma nalik nosorozima - to više što su očito ponekad znali "ubijati i lavove".

Zbog ovakvih pojedinosti zapitao sam se nije li autor pisma bio više od običnog prevaranta - možda je, naime, zaista dobro poznavao Etiopiju (gdje se, naravno, mogu naći i deve, slonovi, lavovi i nosorozi). Uočio sam da se spominje i "kralj Aleksandar Makedonski", i to u kontekstu koji ga povezuje s "Gogom i Magogom". To me zainteresiralo jer sam se prisjetio da je drevni etiopski rukopis *Lefafa Sedek,* koji navodno nije bio poznat izvan granica Abesinije sve do devetnaestoga

stoljeća, Aleksandra, Goga i Magoga spominjao u gotovo identičnom kontekstu.

Zainteresirala me i tvrdnja svećenika Ivana da u njegovu kršćanskom kraljevstvu žive i mnogi Židovi - koji su, izgleda, uživali vrstu autonomije te s kojima su često ratovali. Ovo se poklapalo s činjenicama iz etiopske povijesti, naime, nakon židovske uzurpacije prijestolja u desetom stoljeću i vladavine Gudit (koja je privremeno srušila Salomonidsku dinastiju) uslijedilo je nekoliko stotina godina sukoba između etiopskih Židova i kršćana.

I unatoč mnogim nestvarnim i očito neistinitim navodima, nisam bio spreman prihvatiti da je čitavo pismo bilo prijevara. Nadalje, izgledalo mi je kao da mu je prvenstvena namjera bila ostaviti dojam na europske moćnike i zastrašiti ih. S obzirom na to, uočio sam da se osobito često govori o veličini svećenikovih oružanih snaga-primjerice:

> Imamo...četrdeset dvije utvrde, najjače i najljepše na cijelome svijetu, te mnoštvo ljudi koji ih brane, naime, deset tisuća vitezova, šest tisuća samostrijelaca, petnaest tisuća strijelaca, te četrdeset tisuća konjanika...Kada odlazimo u boj...znamo da pred nama korača četrdeset tisuća svećenika i jednak broj vitezova. Nakon njih dolazi dvjesto tisuća pješaka, da ne spominjem i opskrbna kola, te slonove i deve koji nose oružje i streljivo.

Ovo je nedvojbeno bio ratnički govor, ali ono što najviše upada u oči jest da se, na posebno neprijateljski način, spominju templari. U dijelu pisma, koji je najvjerojatnije bio namijenjen kralju Francuske govori se:

> Među vama ima Francuza, od vašega podrijetla i u vašoj pratnji, koji šuruju sa Saracenima. Vi se na njih oslanjate i vjerujete im, tražeći i primajući pomoć od njih, iako su varalice i izdajnici., .zato budite hrabri i odlučni i, preklinjem vas, ne zaboravite pogubiti te izdajničke templare.

Razmatrajući ovaj zloslutni prijedlog u vezi s ostatkom ovog neobičnog pisma, zapitao sam se: Koji je kandidat za ulogu svećenika Ivana 1165. godine mogao biti vođen željom da zaplaši europske

moćnike, razmećući se veličinom vlastitih oružanih snaga, te da ocrni samo vitezove templare i zatraži da budu "pogubljeni"?

Odgovor koji mi se nametnuo glasio je: Harbay, koji je u to vrijeme, kao vladar iz obitelji Zagwe, sjedio na prijestolju Etiopije, te koji je, kako sam već uočio, posve sigurno 1177. godine primio pismo pape Aleksandra III., naslovljeno na svećenika Ivana.

Jedan od razloga zbog kojih sam istaknuo upravo Harbaya kao autora pisma iz 1165. godine bio je terminološke prirode. Daljnjim sam istraživanjem otkrio kako su svi vladari iz obitelji Zagwe u svojim naslovima rabili etiopski *izraz Jan."* Taj izraz, koji potječe od riječi *Jano,* koja je označavala purpurnu togu koju su nosili samo članovi kraljevske obitelji, označavao je "Kralja" ili "Veličanstvo", te se lako mogao pobrkati s imenom "Ivan" (vidi u 4. poglavlju, svećenika Ivana na latinskom nazivaju "Prestre Johan", op.prev.); možda je upravo iz toga razloga (uz činjenicu da su i neki vladari iz obitelji Zagwe bili svećenici) skovan izraz "svećenik Ivan".

No, postojao je i jači razlog, koji je upućivao na Harbaya. On je, naime, 1165. godine imao mnogo političkih problema. U to je vrijeme njegov nelojalni polubrat Lalibela (koji će ga poslije i svrgnuti) već pet godina bio u jeruzalemskom progonstvu - dovoljno dugo, pretpostavljao sam, da upozna templare te da među nekima od njih stekne i prijatelje. Možda je čak i zamolio templare da mu pomognu svrgnuti Harbaya, a ovaj je, može biti, naslutio urotu.

Takav scenarij, mislio sam, i nije bio toliko nevjerojatan. Nešto kasniji zahtjev, koji su papi uputili "časni ljudi" iz kraljevstva "svećenika Ivana", za ustupanjem crkve Svetoga groba, pokazivao je da je Harbay često slao svoje poslanike u Jeruzalem; ti su poslanici mogli saznati za urotu koju su 1165. godine kovali Lalibela i templari. Ako se sve zaista ovako događalo, onda bi se time mogao objasniti zlokoban prijedlog o tome kako bi bilo poželjno da francuski kralj odmah da pogubiti "izdajničke templare" (koji su u to vrijeme još uvijek većinom bili Francuzi). Tako su "pismo svećenika Ivana" - barem prema oVoj hipotezi - najvjerojatnije zamislili Harbayevi poslanici u Jeruzalemu kako bi osujetili tajni sporazum između templara i kraljevića Lalibele.

Ovakvo je razmišljanje u svakom slučaju bilo privlačna, no ujedno i opasna špekulacija. Nerado bih i dalje podupirao to gledište, da

poslije nisam otkrio kako se iz određenih dijelova *Parsifala* može zaključiti da su templari doista stupili u sličan savez s Lalibelom, savez kojega se Harbay užasavao.

"Daleko u unutrašnjosti Afrike..."

Napisan nekoliko godina *nakon* što je Lalibela nasilno svrgnuo Harbaya s etiopskog prijestolja, *Parsifal je* umnogome izravno upućivao na templare - koji su, kao što sam već naglasio, bili prikazivani kao članovi Družbe Grala.

Osobito me zaokupilo nešto što je Wolfram više puta spomenuo, naime, da su templari povremeno odlazili u prekomorske misije - koje su bile izrazito tajne, a namjera im je bila ojačati politički utjecaj. Primjerice:

> Na Gralu je viđen natpis koji je govorio da svaki templar, koji bi se Božjom voljom našao među stranim narodom...mora [im] zabraniti da ga pitaju za ime ili podrijetlo, ali im mora pomoći da steknu svoja prava. Kada bi mu takvo pitanje bilo postavljeno, ljudi ga više ne bi smjeli zadržavati na tom mjestu.

Ili:

> Ako bi zemlja izgubila svoga gospodara i ljudi u tome prepoznali Božje djelo, te bi u Družbi Grala potražili novoga gospodara, molbe bi im bile uslišane...Bog potajno šalje ljude.

Sve je ovo zvučalo vrlo zanimljivo, ali moju je pozornost doista zaokupio odlomak koji je sadržavao poduži monolog jednog od članova Družbe Grala, koji je, između ostalog, govorio i o putovanju *"daleko u unutrašnjost Afrike...dalje od Rohasa "*

Otkrio sam da su znanstvenici pokušavali "Rohas" izjednačiti s mjestom Rohitscher Berg u Saangau Styriji. Međutim, to mi je izgledalo potpuno nevjerojatno: naime, uopće se ne uklapa u kontekst spomenute Afrike, a ni sami razlozi za donošenje takvoga zaključka nisu mi se činili uvjerljivima. Međutim, znao sam nešto što stručnjaci

za Wolframa na sveučilištima u Njemačkoj i Engleskoj nisu ni trebali znati: *Rohas je* bio drevni naziv za gradić smješten u najudaljenijim predjelima Etiopije - gradić, koji se sada zvao Lalibela, u čast velikoga kralja koji je u njemu rođen i u njemu stolovao nakon svoga slavnoga povratka godine Gospodnje 1185. Ni stručnjaci za srednjovjekovnu njemačku književnost nisu trebali znati da je prije toga taj isti Lalibela proveo četvrt stoljeća u Jeruzalemu, prijateljujući s vojno-vjerskim redom, čije se sjedište nalazilo na mjestu nekadašnjega Salomonovog hrama - vitezovima koji su se osobito zanimali za svakog polagatelja prava na prijestolje zemlje koja je tvrdila da posjeduje izgubljeni Kovčeg zbog čijeg je smještaja Hram i bio izgrađen. Pitanje koje sam trebao postaviti glasilo je: Postoji li ikakav dokaz daje Lalibela, koji je 1185. godine svrgnuo Harbaya, stigao u Etiopiju u pratnji templara?

Nisam očekivao da ću odgovor na to pitanje pronaći tako lako. Srećom, 1983. godine, kada sam radio na knjizi za etiopsku vladu, posjetio sam gradić Lalibelu, o čemu sam vodio i bilješke, koje sam sada pomno proučavao. Na svoje iznenađenje, gotovo odmah sam naišao na nešto vrlo zanimljivo.

Na stropu crkve Beta Mariam (jedne od mnogih svetišta posvećenih Mariji, majci Isusa Krista) uočio sam "izblijedjele crvene križeve nalik križarskima". Tada sam zapisao: "Nisu nimalo slični uobičajenim etiopskim križevima - pronaći nešto o njihovu podrijetlu u Addis Abebi." Načinio sam čak i grubu skicu jednog od tih "križarskih križeva" (s proširenim vrhovima). Očitoo sam ovu materiju pobliže istražio, iako se toga ne sjećam: poslije sam, olovkom u boji, ispod skice zapisao i tehnički izraz *croix pattee* (šapasti križ, op.prev.).

No, 1983. godine nisam znao daje templarski simbol -prihvaćen nakon službenog priznanja reda 1128. godine na sinodi u Troyesu- bio upravo crveni *croix pattee*. Godine 1989. to mi je već bilo poznato. Dapače, znao sam i to da su templari u povijesti bili poznati kao graditelji mnogih prekrasnih crkava.

Neizbježno su se počela nametati i druga pitanja. Zbog svoje osebujnosti, jedanaest crkava u Lalibeli predstavljale su arhitektonski najnaprednije građevine ikada izgrađene u Etiopiji (štoviše, UNESCO ih je svrstao među svjetska čuda). Osim toga, lalibelske je crkve obavijao svojevrsni veo tajne: u zemlji su postojale i druge u kamenu isklesane

crkve, no nijedna se nije mogla mjeriti s osebujnošću crkava u Lalibeli. Sama ideja, a također građevinska vještina i estetika, činila je monolite u Lalibeli doista jedinstvenima. Nitko od stručnjaka nije uspio odgonetnuti na koji su način bile građene, te se često nagađalo da su za njihovo podizanje bili angažirani strani graditelji. Neki su znanstvenici špekulirali i o tome da je kralj Lalibela unajmio Indijce ili egipatske kopte. Etiopske legende spominju pak anđele. Međutim, došao je trenutak kada sam se morao zapitati nisu li pravi graditelji Lalibelinih crkava bili templari?

Moje su bilješke iz 1983. godine opisivale zaista veličanstven građevinski kompleks:

> Crkve (napisao sam), ta golema zdanja, već osam stotina godina mjesta su hodočašća. Potrebno je istaknuti, doduše, da one uopće nisu izgrađene na tradicionalan način, nego su iskopane i isklesane izravno iz čvrste crvene vulkanske stijene na kojoj su podignute. Upravo zbog toga djeluju nadljudski - ne samo po svojoj veličini, nego i po svojoj gradnji i cjelokupnom dojmu.
>
> Potrebno ih je pomno proučiti kako bi se počela cijeniti njihova prava vrijednost. Poput srednjovjekovnih misterija, i njihova je prava priroda zavijena tajnom: neke od njih ukopane su u dubokim jamama, dok su druge skrivene u golemim stijenama. Sve su povezane zamršenim labirintom tunela, uskih prolaza, grobnica, špilja i galerija. Hladan je to, lišajevima prekriven podzemni svijet, sablastan i vlažan, čiju tišinu povremeno prekida prigušeno odzvanjanje koraka svećenika i đakona, dok obavljaju svoje bezvremene poslove.
>
> Četiri su crkve potpuno samostalne građevine, koje s okolnim svijetom povezuju samo temelji. Iako se međusobno razlikuju po veličini i obliku, sve izgledaju poput golemih kamenih brežuljaka, precizno oblikovanih kako bi nalikovali uobičajenim građevinama. Potpuno su izolirane unutar dubokih jaraka iskopanih oko njih, a najdojmljivija je *Beta Giorghis* (crkva sv. Jurja), koja stoji u veličanstvenoj samoći, izolirana od svih ostalih. Viša od dvanaest metara, smještena je u središtu duboke jame i isklesana tako da nalikuje na križ. Iznutra, nad svetištem, uzdiže se besprijekorna kupola, a čitavu crkvu odlikuje raskošna gradnja.

Svoje bilješke iz 1983. godine - čiji sam sadržaj gore ukratko iznio- zaključio sam sljedećim pitanjem:

> Izuzmemo li navodnu pomoć anđela, kako su točno izgrađena lalibelska čuda? Priznajmo, to još uvijek nitko ne zna: tehnike koje su omogućile iskopavanje i klesanje kamena u tako golemim razmjerima i s takvim savršenstvom odavno su zaboravljene.

Godine 1989., ponovno se osvrnuvši na ono što sam napisao prije šest godina, postao sam neugodno svjestan činjenice koliko je malo toga otkriveno. Obuzeo me snažan predosjećaj da su templari zaista mogli sudjelovati u stvaranju Lalibelinih građevina. No, nije postojao nijedan dokaz koji bi mogao potvrditi ovo gledište, osim crvenih križeva koje sam uočio na svodu crkve sv. Marije (jedne od četiriju potpuno samostalnih građevina).

Pa ipak, podrijetlo ovih crkava *doista* je bilo obavijeno tajnom. Znanstvenici nisu mogli objasniti kako su izgrađene i tko su bili njihovi graditelji. Ta je tajnovitost nalazila odjek u neobičnom inzistiranju stanovnika Lalibele na tvrdnji o anđelima-graditeljima. Sada sam, proučavajući svoje bilješke iz 1983. godine, otkrio i druge dimenzije ove zagonetke.

U crkvi sv. Marije, zabilježio sam, svećenik me odveo do zakrivenog ulaza u Svetinju nad Svetinjama, gdje mi je pokazao visok stup koji sam opisao ovako:

> Debljine šireg debla, uzdiže se nad kamenim podom i nestaje visoko u tami. Potpuno je omotan vrlo starom, izblijedjelom tkaninom, na kojoj se naziru blijedi tragovi boje. Svećenik kaže da je stup svet te da je natpise na njemu uklesao sam kralj Lalibela. Ovi natpisi navodno govore o tajnama gradnje crkava isklesanih iz stijene. Upitao sam ga bi li se stup mogao otkriti kako bih pročitao te tajne, no svećenik se zgranuo. "Bilo bi to oskvrnuće", rekao je, "pokrov se nikada ne skida".

Na moju veliku sramotu, bilješke ovdje završavaju. Naskrabao sam i nešto o "križarskim križevima" a zatim napustio crkvu sv. Marije i uputio se prema slijedećoj građevini.

Pročitavši i posljednju stranicu podeblje bilježnice koju sam 1983. godine svugdje nosio sa sobom, osjetio sam bijes zbog ranijeg nedostatka znatiželje. U Lalibeli je bilo toliko mnogo stvari koje sam propustio temeljitije proučiti i toliko mnogo pitanja koja su zahtijevala odgovore. Pružilo mi se mnoštvo zlatnih prilika, a ja sam ih propustio.

Nerado sam se bacio na hrpu primarnih i sekundarnih izvora koje sam prikupio u Etiopiji. Većina ih se sastojala od preslika vrijednih, ali nebitnih akademskih spisa. Međutim, tu je bila i knjiga koja je prilično obećavala. Naslovljena *Svećenik Ivan iz Indije,* knjiga je bila engleski prijevod pripovijesti portugalskog poslanika u Etiopiji između 1520. i 1526. godine. Ovu je opsežnu knjigu, s više od pet stotina stranica napisao otac Francisco Alvarez, a prvo je izdanje doživjela u Lisabonu 1540. godine, nakon čega ju je na engleski preveo Stanley, barun od Alderleya.

Pred sobom sam imao upravo prijevod lorda Stanleyja - u prilično novom izdanju nakladničke kuće Hakluyt Society iz 1961. godine. Urednici, profesori C.F.Beckingham i G.W.B.Huntingford s Londonskog sveučilišta, ovako su opisali Alvareza: "Pomalo luckast...drag, obziran, osjećajan čovjek...nesputan nepoštenjem putnika, koji pokušava preuveličati svoje iskustvo." Upravo su zato njegovu knjigu mnogi znanstvenici prihvaćali kao "iznimno zanimljiv...neprocjenjiv, detaljan (i) veoma važan izvor etiopske povijesti."

Uz ovakve preporuke, otvorio sam 205. stranicu I. sveska, gdje Alvarez počinje svoju pripovijest o Lalibeli. Uslijedio je podugačak opis svake crkve, kojemu sam se divio zbog iscrpnog iznošenja pojedinosti jednostavnim, nedvosmislenim jezikom. Najviše me iznenadilo koliko se malo toga promijenilo u četiri i pol stoljeća, koliko je prošlo između Alvarezovog i moga posjeta. Čak je i stup u crkvi sv. Marije bio omotan istom tkaninom! Nakon iznošenja ostalih pojedinosti o crkvi portugalski je putnik dodao: "Osim toga, u poprečnoj lađi crkve nalazi se visok stup, omotan tkaninom, koja kao da je na sebi imala tragove voska."

Spominjući činjenicu da su sve crkve "podignute iz žive, vješto isklesane stijene" Alvarez na jednom mjestu izjavljuje:

> Već me umara pisati o ovim građevinama, jer mi se čini da mi, dodam li još što, nitko neće vjerovati, te bi me mogli optužiti za

> iznošenje neistina. Zbog toga se kunem Bogom, u čijoj sam moći, da je sve što sam napisao istina, da ništa nisam izmislio, te da postoji još stvari koje sam namjerno izostavio kako me ne bi teretili za laži. Tolika je bila moja želja da obavijestim svijet o ovoj raskoši.

Kao dobar izvjestitelj, što je nesumnjivo bio, Alvarez je na kraju svoga posjeta - koji je, vrijedi spomenuti, uslijedio samo tri i pol stoljeća nakon izgradnje crkava - razgovarao s nekima od starijih svećenika. Oduševljen onime što je vidio, portugalski ih je svećenik upitao znaju li koliko su trajali radovi na klesanju i iskopavanju monolita te tko je izvodio radove. Izravnost odgovora zaista me zapanjila:

> Rekli su mi da je rad na ovim crkvama trajao dvadeset četiri godine, o čemu postoje i zapisi, te da su ih izgradili bijeli ljudi...Rekli su daje njihovu gradnju naredio kralj Lalibela."

Približavajući se kraju svega što sam saznao, osjećao sam da ne smijem zanemariti ovo jasno i rano svjedočanstvo. Bio sam siguran da povijesne knjige s mojih polica nigdje ne spominju "bijele ljude" u Etiopiji prije Alvarezova vremena. To, međutim, nije značilo da bijeli ljudi tamo nisu odlazili - bijeli ljudi, koji su pripadali vojno-vjerskom redu glasovitom po svom međunarodnom utjecaju i tajnovitosti; bijeli ljudi koji su, prema riječima Wolframa von Eschenbacha, "oduvijek zazirali od pitanja"; bijeli ljudi koji su ponekad odlazili među "daleke narode" kako bi im pomogli "da steknu svoja prava";" bijeli ljudi čije je sjedište u dvanaestom stoljeću bilo na području nekadašnjega Salomonova hrama u Jeruzalemu.

Svećenikovu sam neobičnu tvrdnju o "bijelim ljudima" koji su došli u Lalibelu smatrao iznimno značajnom. To više što je učvrstila moje uvjerenje da se Wolfram u *Parsifalu* nije odavao samo pukoj fantastici, kada je povezao templare s gralskim kriptogramom i Etiopijom. Uostalom, on nikada nije bio pisac fantazija; naprotiv, bio je pragmatičan, pronicav i duboko usredotočen. Sada sam se, dakle, još više uvjerio u opravdanost svojih sumnji o tome da je Wolfram zaista bio upućen u veliku i strašnu tajnu - tajnu posljednjeg prebivališta Kovčega Saveza. Možda ga je njegov "izvor", templarski akolit Guyot de Provins, ili pak

netko s višeg položaja unutar Reda, ovlastio da šifrira tu tajnu u veličanstvenoj priči, koja će se prenositi još stoljećima.

Zašto bi takvo što templari tražili od Wolframa? Mogao sam se domisliti barem jednog razloga. Da je tajna o tome gdje se Kovčeg nalazi zapisana i pohranjena u nekom skrovištu (primjerice u škrinji zakopanoj pod zemlju) već bi stoljećima bila zaboravljena, a svijet bi za nju saznao tek ako bi je netko ponovno iskopao. No, mudrim šifriranjem u popularnoj poemi kao što je *Parsifal* (koja je prevedena na gotovo sve suvremene jezike i, samo u izdanju Penguinovih klasika, osamdesetih godina ovog stoljeća, doživjela pet ponovljenih izdanja na engleskom jeziku), opstanak ove tajne u svjetskoj kulturi bio bi osiguran. Na taj bi način stoljećima bila dostupna ljudima koji bi je pokušali razotkriti. Ukratko, u njoj, kao u "zanimljivoj izmišljotini", mogao bi uživati svatko, dok bi samo odabranima mogla poslužiti kao karta izgubljenog blaga, što je doista i bila.

VI. poglavlje

Razbijanje sumnji

Moj posjet katedrali u Chartresu te čitanje Wolframova *Parsifala* u proljeće i ljeto 1989. godine, upozorili su me na mnogo toga što sam propustio uočiti - prvenstveno na revolucionarnu mogućnost da su vitezovi templari u dvanaestom stoljeću organizirali ekspediciju u Etiopiju, u potrazi za izgubljenim Kovčegom. Kako sam objasnio u prethodnom poglavlju, nije mi bilo teško shvatiti što ih je moglo potaknuti na takav čin. No, ono što sam sada morao ustanoviti bilo je sljedeće: Da li je, osim templarske "potrage", za koju sam vjerovao da se zaista zbila, postojao ijedan čvrst dokaz na temelju kojeg bi se dalo zaključiti da je posljednje prebivalište Kovčega Saveza bilo baš aksumsko svetište?

Postoji doslovno na stotine gradova i crkava diljem svijeta koji se razmeću tvrdnjama o posjedovanju neke svete relikvije, primjerice, dijelove pravog križa, Kristova pokrova, kosti s prsta sv. Sebastijana, Longinova koplja i tako dalje. Te su se tvrdnje, u gotovo svim slučajevima, pokazale isprazninma. Zašto bi s Aksumom bilo drukčije? Sama činjenica da su njegovi stanovnici očito *vjerovali* u svoje legende ne dokazuje ništa - osim, možda, njihovo praznovjerje.

I na samome mjestu događaja moglo se naći nekoliko dobrih razloga koji su upućivali na to da Etiopljani nisu posjedovali Kovčeg Saveza

Nevolje s *tabotima*

Sredinom devetnaestog stoljeća u Aksum je stigao poslanik armenskog patrijarha, odlučan dokazati kako je predaja "u koju je vjero-

vala čitava Abesinija", zapravo bila "besramna laž". Poslanik, koji se zvao Dimotej, bio je neobično uporan, te su svećenici konačno popustili i pokazali mu komad "crvenkastog mramora, dvadeset četiri centimetra dugog, dvadeset dva centimetra širokog te debelog samo tri centimetra", za koji su tvrdili da predstavlja jednu od dvije ploče pohranjene u Kovčegu Saveza. Nisu mu, međutim, pokazali i sam predmet za koji su Etiopljani vjerovali da predstavlja Kovčeg, nadajući se da će se poslanik zadovoljiti samo kratkim pogledom na ploču - koju su nazivali "Mojsijev *tabot".*

Dimotej je uistinu bio zadovoljan. Sa žarom čovjeka, koji je upravo razotkrio veliku laž izvijestio je sljedeće:

> Kamen je gotovo netaknut i na njemu se ne vide tragovi vremena. Potječe najkasnije iz trinaestog ili četrnaestog stoljeća po Kr....Glupi Abesinci, koji ovaj kamen drže izvornikom, uživaju u beskorisnoj slavi njegova posjedovanja, jer on uopće nije izvoran. Onima koji poznaju Sveto pismo ne treba daljnjih dokaza: činjenica jest da su ploče na kojima su zapisani božanski zakoni smještene u Kovčeg Saveza i potom zauvijek izgubljene.

Što sam iz ovoga mogao zaključiti? Ako je kamena ploča, koju je vidio armenski poslanik zaista potjecala iz relikvije za koju su Aksumiti tvrdili da je Kovčeg Saveza, tada je dobro zaključio da uživaju u beskorisnoj slavi, jer nešto što potječe "iz trinaestog ili četrnaestog stoljeća po Kr." ne može nikako biti jedna od dvije "ploče zakona" na kojima je dvanaest tisuća godina prije Kristova rođenja navodno zapisano Deset Božjih zapovijedi. Drugim riječima, ako je sadržaj Kovčega krivotvorina, onda je krivotvorina i sam Kovčeg, što znači da čitava Aksumitska predaja doista predstavlja "besramnu laž".

No, smatrao sam da takvo što ne bi trebalo zaključivati prije negoli se pokuša odgovoriti na važno pitanje: Da li je Dimoteju pokazan predmet za koji se vjerovalo da je pravi Mojsijev *tabot,* ili je on vidio nešto posve drugo?

Ovo je pitanje bilo osobito umjesno, jer je armenski poslanik očito bio zaprepašten mogućnošću da bi tako "glupi" ljudi kao što su Etiopljani mogli posjedovati tako dragocjenu relikviju kao što je Kovčeg Saveza, zbog čega je tako žarko želio dokazati nevjerodostojnost nji-

hove predaje. Dapače, što sam više čitao njegovo izviješće, postajalo mi je sve jasnije kako je njegova želja da opravda svoje predrasude bila jača od želje za istraživanjem, te da je potpuno previdio podmuklu i lukavu prirodu samih Etiopljana.

Za vrijeme njegova posjeta Aksumu 1860. godine svetište još nije bilo izgrađeno, a Kovčeg - ili predmet za koji se vjerovalo da jest Kovčeg - još uvijek se čuvao u dvorani Svetinje nad Svetinjama u crkvi sv. Marije Sionske (kamo ga je u sedamnaestom stoljeću dao smjestiti car Fasilid, nakon obnove toga veličanstvenog zdanja). Dimoteju, doduše, *nije* bio dopušten ulaz u Svetinju nad Svetinjama. Umjesto toga, on je odveden u neku trošnu drvenu prostoriju "smještenu izvan crkve, na lijevoj strani". Upravo u toj prostoriji otkriven mu je komad "crvenkastog mramora".

Činilo mi se stoga vrlo vjerojatnim da su svećenici dobro nasamarili armenskog legata. Znao sam da je Etiopska pravoslavna crkva Kovčeg držala jedinstvenom svetinjom. Zato nije bilo prihvatljivo da ga se, ili neki njegov dio, makar i na trenutak iznese iz dvorane Svetinje nad Svetinjama u crkvi sv. Marije Sionske, osim ako ga treba nužno iznijeti zbog nekog iznimno važnog razloga. A udovoljavanje voajerskom hiru običnoga stranca zasigurno se ne bi moglo nazvati važnim razlogom. S druge strane, taj je stranac bio poslanik armenskog patrijarha u Jeruzalemu te je bilo mudro odnositi se prema njemu s dužnim poštovanjem. Što su, dakle, svećenici mogli učiniti? Možda su, razmišljao sam, odlučili pokazati mu jedan od mnogih *tabota,* koji su se čuvali u Aksumu. Zato što je na tako grub način izrazio želju da mu se pokaže bilo što vezano za Kovčeg, ako ne i sam Kovčeg, ostalo je samo da mu se ljubazno i pristojno udovolji riječima, koje je očito toliko želi čuti, da je ono što mu se pokazuje "pravi Mojsijev *tabot*".

Kako bih provjerio svoju pretpostavku, nazvao sam profesora Richarda Pankhursta - moga suradnika na knjizi iz 1983.godine - u Addis Abebu, gdje je tada živio (1987. godine vratio se u grad na svoj stari položaj u Institutu za etiopska istraživanja). Izvijestivši ga o mome ponovno probuđenom zanimanju za aksumitsku predaju vezanu za Kočeg Saveza, zamolio sam ga da mi ispriča ponešto o zgodi s Dimotejem. Smatra li daje *tabot,* koji su svećenici pokazali armenskom legatu,

zaista mogao biti jedan od predmeta koji je, prema vjerovanju Etiopljana, Mojsije smjestio u Kovčeg Saveza?

"Malo je vjerojatno", odgovorio je Richard. "Takvu svetinju oni ne bi pokazali nijednom strancu. Osim toga, i sam sam pročitao Dimotejevu knjigu i uočio da je prepuna pogrešaka i zabluda. On je bio uobražen čovjek, koji se prilično beskrupulozno odnosio spram Etiopske pravoslavne crkve, te nije bio baš pošten. Pretpostavljam da su ga aksumski svećenici vrlo brzo razotkrili i nasamarili ga pokazavši mu neki drugi *tabot,* koji im nije bilo toliko značajan."

Razgovarali smo još neko vrijeme, nakon čega mi je Richard dao imena i brojeve telefona etiopskih znanstvenika, za koje je mislio da bi mi mogli biti od pomoći: doktor Belai Gedai (koji je nekoliko godina posvetio opsežnom istraživanju drevne povijesti svoje zemlje, osobito rijetkim amharskim i *Ge 'ez* dokumentima) te doktor Sergew Hable-Selassie iz Instituta za etiopska istraživanja, autor visoko priznatog djela *Ancient and Medieval Ethiopian History to 1270 (Drevna i srednjovjekovna etiopska povijest do 1270. godine),* koje sam imao već prilike upoznati.

Još me zaokupljalo pitanje o tome što jest, ili bolje reći što nije Dimotej vidio u Aksumu. Nazvao sam stoga Hable-Selassija, predstavio se i zamolio ga za mišljenje.

Nasmijao se: "Sigurno jest da taj momak nije vidio pravi Mojsijev *tabot.* Kako bi mu udovoljili, svećenici su mu pokazali repliku, a ne izvornik...U Etiopiji je uobičajeno da svaka crkva posjeduje više od jednog *tabota.* Štoviše, neke imaju čak deset ili dvanaest *tabota,* kojima se služe u raznim obredima. Tako mu je zasigurno bio pokazan jedan od njih i u to nema nikakve sumnje."

Povjesničarev uvjerljiv odgovor otklonio je svaku nesigurnost iz svjedočanstva armenskog poslanika. Komad "crvenkastog mramora" koji mu je bio pokazan nije dokazivao tvrdnju Etiopljana o posjedovanju Kovčega Saveza, niti je dokazivao suprotno. Međutim, njegov je izvještaj o Aksumu u meni izazvao druge ograde, koje su se odnosile na sam pojam *tabota,* kao svetih relikvija. Koliko mi je bilo poznato, ti su predmeti, navodno, predstavljali *replike* Kovčega Saveza, čije su dimenzije, u što sam bio prilično uvjeren, odgovarale uobičajenim dimenzijama kakvog sanduka. Međutim, onaj mali komad crvenkastog mramo-

ra koji je vidio Dimotej, nazivao se *tabot* i opisivao kao jedna od *kamenih ploča* pohranjenih unutar Kovčega.

Ovo sam zaista trebao pojasniti. Svaka etiopska crkva imala je vlastiti *tabot* (ponekad i više njih). Ali, jesu li ti *taboti* zaista bili replike svetog predmeta, pravoga Kovčega, koji se, navodno, čuvao u svetištu u Aksumu? Ako je to bila istina, i ako su svi *taboti* bili kamene ploče, znači da je i sam sveti predmet morao biti kamena ploča - što opet znači da *tabot* nikako nije mogao biti Kovčeg (iako je mogao biti jedna od ploča na kojima je bilo ispisano deset Božjih zapovijedi).

Taboti, koje sam svih ovih godina imao prilike vidjeti u Etiopiji bili su prije ploče negoli škrinje - katkad drvene, katkad kamene. Zasigurno je upravo ova karakteristika navela znanstvenicu Helen Adolf da zaključi kako je Wolfram von Eschenbach znao nešto o *tabotima* kada je zamislio svoj Gralski kamen.

Ovo je zvučalo sasvim prihvatljivo - u slučaju da su *taboti* zaista predstavljali kamene ploče pohranjene u Kovčegu. S druge strane, ako su ti predmeti bili replike samoga Kovčega, onda bi aksumitska tvrdnja o posjedovanju relikvije bila znatno uzdrmana. Upravo je tu ležao problem kojim se, nakon posjeta Etnografskom odjelu Britanskog muzeja 1983. godine, više nisam imao namjere baviti, te sam prekinuo svoje istraživanje velikog misterija koji je sada ponovno privukao moju pozornost. Smatrao sam stoga da je, prije negoli nastavim istraživanje, veoma važno da jednom za svagda ustanovim što su točno bili *taboti*. Zbog toga sam nazvao dr. Belai Gedaija, jednog od etiopskih znanstvenika na koje me uputio Richard Pankhurst. Predstavivši se, odmah sam prešao na stvar: "Vjerujete li", upitao sam ga "da se Kovčeg Saveza nalazi u Etiopiji?"

"Da", odlučno je odgovorio. "Ne samo ja, nego i svi Etiopljani vjeruju da se Kovčeg Saveza čuva u Etiopiji, u crkvi sv. Marije Sionske u Aksumu. Donesen je ovamo nakon povratka cara Menelika I. iz Jeruzalema, gdje je bio u posjetu svome ocu Salomonu."

"A etiopska riječ *taboti* Znači li ona "kovčeg"? Jesu li *taboti* replike Kovčega iz Aksuma?"

"U našem jeziku točna množina riječi *tabot* glasi *tabotat*. I da, oni jesu replike. Zato što postoji samo jedan pravi Kovčeg i zato što običnim ljudima treba nešto opipljivo kako bi mogli vjerovati, sve ostale

crkve posjeduju ove replike. Danas u Etiopiji postoji više od dvadeset tisuća crkava i samostana, a svi oni imaju barem jedan *tabot."*

"To sam i mislio. Ali, zbunjen sam."

"Zašto?"

"Uglavnom zato što nijedan *tabot* koji sam vidio uopće ne odgovara biblijskom opisu Kovčega. Svi su oni bili plosnati, katkad drveni, katkad kameni, a nijedan nije bio duži ni širi od trideset centimetara, te tek desetak centimetara debeo. Ako ti predmeti predstavljaju replike relikvije koja se čuva u crkvi sv. Marije Sionske u Aksumu, logičan bi zaključak bio da ta relikvija nikako ne može biti Kovčeg Saveza..."

"Zašto?"

"Zbog biblijskog opisa. Knjiga Izlaska jasno opisuje Kovčeg kao četverokutnu škrinju. Pričekajte čas, pogledat ću pojedinosti..."

Uzeo sam svoj primjerak Jeruzalemske Biblije s police iznad stola, okrenuo stranicu 37. na kojoj započinje Knjiga Izlaska, pronašao odnosno poglavlje i pročitao kako je zanatlija Besalel načinio Kovčeg prema božanskim uputama koje mu je dao Mojsije:

> Besalel napravi Kovčeg od bagremova drva, dug dva i pol lakta, širok lakat i pol, a lakat i pol visok. Iznutra ga i izvana okuje čistim zlatom.

"Kolika je zapravo dužina lakta?", upitao me Gedai.

"To je dužina od lakta do vrha srednjeg prsta - drugim riječima, iznosi oko četrdeset pet centimetara. To, dakle, znači da je Kovčeg bio dugačak oko jedan metar i sedamdeset centimetara dubok. *Tabotat* jednostavno ne odgovaraju ovim dimenzijama. Premaleni su."

"Imate pravo", zamislio se Gedai. "Pa ipak, mi posjedujemo Kovčeg Saveza. To je sigurno. Štoviše, o tome postoji čak i jedno svjedočanstvo."

"Mislite na ono armenskoga poslanika Dimoteja?"

"Ne, ne. Naravno ne. On nije vidio ništa. Mislim na nekoga tko je došao mnogo prije, geograf Abu Salih koji je, usput, također bio Armenac. On je živio početkom trinaestog stoljeća, te je obilazio kršćanske crkve i samostane, koji su uglavnom bili u Egiptu. No, posjetio je i neke susjedne zemlje, pa i Etiopiju, pa njegova knjiga sadrži i podatke o

tim zemljama. Upravo je u toj knjizi dan opis Kovčega. I, ako se dobro sjećam, prilično se podudara s onim što ste mi upravo pročitali iz Knjige Izlaska."

"U toj knjizi Abu Saliha? Da li je ona ikada prevedena na engleski jezik?"

"O da. Postoji vrlo dobar prijevod iz devetnaestoga stoljeća. Vjerojatno ćete moći pronaći primjerak. Izdavač je bio stanoviti gospodin Evetts..."

Dva dana poslije pobjedonosno sam uletio u knjižnicu Škole za orijentalne i afričke studije u Londonu. Uskoro sam u ruci držao B.T.Evettsov prijevod Abu Salihove veličanstvene knjige *Churches and Monasetries of Egypt and some Neighbouring Countries (Crkve i samostani Egipta i nekih susjednih zemalja)* Na 284. stranici pronašao sam sitnim slovima ispisan podnaslov "Abesinija", koji se sastojao od osam stranica komentara, između ostalih i ovoga:

> Abesinci posjeduju Kovčeg Saveza, u kojemu su smještene dvije kamene ploče na kojima su ispisane zapovijedi što ih je sam Bog postavio djeci Izraela. Kovčeg Saveza smješten je na oltaru, ali nije širok kao oltar; visine je čovjekova koljena i obložen zlatom.

Posudio sam ravnalo od knjižničara i izmjerio svoju nogu od stopala do koljena: pedeset osam centimetara. To je, pomislio sam, bilo vrlo blizu onih šezdeset sedam centimetara koje navodi Knjiga Izlaska - osobito ako se tvrdnja "visine čovjekova koljena" odnosi na čovjeka koji nosi čizme ili cipele. Znao sam da ovako okvirna mjera nikada ne može biti uzeta kao dokaz; s druge pak strane ne može niti isključivati mogućnost da je armenski geograf *zaista* vidio pravi Kovčeg Saveza kada je u trinaestom stoljeću posjetio Etiopiju. Uostalom, s moje točke gledišta pravo značenje njegova prikaza bilo je ovo: nesumnjivo je opisana određena kutija ili škrinja obložena zlatom, a ne drvena ili kamena ploča debljine tek nekoliko centimetara, kao što su bili *tabotat* koje sam vidio - ili pak *tabotat* koji su pokazani Dimoteju u devetnaestom stoljeću.

Jednako su tako značajni bili i detaljni Abu Salihovi opisi o tome kako su aksumski kršćani rabili odnosni predmet:

> Četiri puta na godinu u kraljevoj se palači održavaju liturgije u čast Kovčega; kada se iznosi iz svoje crkve i donosi u kraljevu palaču, nad njime se prostire zavjesa: to se zbiva na blagdan Velikog Rođenja, na blagdan slavnoga Krštenja, na blagdan Svetog Uskrsnuća te na blagdan Prosvjetljujućeg križa.

Činilo mi se, dakle, kako nema nikakve sumnje da ovaj rani i prilično objektivan iskaz svjedoka podupire tvrdnju Etiopljana da se kod njih nalazi pravi Kovčeg Saveza. Njegove su dimenzije i izgled odgovarali izvornima, te je čak i Abu Salihov opis načina na koji je relikvija, koju je vidio, bila prekrivena "zavjesom" kada se prenosila do kraljeve palače, odgovarao biblijskom opisu:

> Kad se tabor diže na put...te skinu zaštitnu zavjesu i njom pokriju Kovčeg svjedočanstva. Neka onda...po njemu razastru platno...

Za sada se sve uklapalo. No, iako je armenski geograf bio od velike pomoći, još uvijek nisam dobio odgovor na pitanje o tome kakvog su oblika bili predmeti zvani *tabotat.* Zbog toga sam odlučio provjeriti etimologiju etiopske riječi. Da li je riječ *tabot u* svom izvornom obliku značila "kovčeg"? Da li je označavala "kamenu ploču" ili pak nešto posve drugo?

Moje me istraživanje odvelo u područje u koje prije toga nikada nisam zalazio (i nadam se da više nikada neću ni trebati), naime, u lingvistiku. Utapajući se u masi opskurnih i dosadnih dokumenata, ustanovio sam da drevni etiopski jezik *Ge 'ez* i njegov suvremeni i rasprostranjeni nasljednik- amharski jezik - pripadaju porodici semitskih jezika, kao i hebrejski.

Tada sam saznao i da se u biblijskom hebrejskom jeziku za označavanje Kovčega Saveza najviše rabila riječ *'aron,* koja očito nije ni približno nalikovala riječi *tabot.* Međutim, postojala je druga hebrejska riječ - *tebah* - za koju znanstvenici vjeruju da je iz nje proizašla etiopska riječ *tabot.*

Nakon toga, morao sam ustvrditi spominje li se riječ *tebah* u hebrejskom Starom zavjetu. Daljnjim istraživanjem to sam zaista i potvrdio, iako se spominje samo dvaput. Značajno je da se u oba slučaja ovom rječju označava *spremište* nalik brodu: prvi put u opisu Noine

lađe u koju su smješteni svi preživjeli nakon Potopa, a drugi put u opisu košarice od papirusove trske u koju je, na obali Nila, majka položila maloga Mojsija kako bi ga spasila od faraonova gnjeva.

U tekstu *Kebra Nagast* pronašao sam odlomak u kojemu se Kovčeg Saveza opisuje kao "utroba broda...Dva i pol lakta će biti duljina, a lakat i pol dubina njegova, i prekrit će čistim zlatom i vanjštinu i unutrašnjost njegovu." Unutar te "utrobe broda", bit će položene "Dvije Ploče ispisane prstom samoga Boga."

Ovdje doista nije bilo mjesta sumnji. Kako u etimološkom smislu tako i u njezinoj ranijoj uporabi, etiopska riječ *tabot* nedvojbeno je označavala biblijski Kovčeg Saveza, u njegovu izvornom obliku kao zlatom prekriveno spremište, pri čemu je "utroba broda" mogla lako poslužiti kao metafora, ne samo za odnosni predmet, nego i za ranije "brodove": Noinu lađu i košaricu od papirusove trske, koje su također sadržavale nešto sveto i dragocjeno.

Iz svega gore rečenoga, međutim, dalo se zaključiti kako *tabot* sigurno nije imao značenje kamenih ili drvenih ploča. Ovaj misterij konačno mi je pojasnio profesor Edward Ullendorff, član Britanske akademije i nekadašnji profesor na katedri za etiopske studije pri Londonskom sveučilištu. Taj je proslavljeni, danas umirovljeni znanstvenik, koji živi u Oxfordu, tvrdio da može lako objasniti zašto su Etiopijani drvene ili kamene ploče nazivali "kovčezima":

> Pravi Kovčeg navodno počiva u Aksumu; sve ostale crkve mogu posjedovati samo replike. Doduše, u većini slučajeva one nisu replike čitavoga Kovčega, nego samo njegova navodnog sadržaja, odnosno, ploča Zakona...Drugim riječima, opis ovih kamenih ili drvenih ploča, odnosno, tabotat, odnosi se na najvažniji dio Kovčega, na ploče Saveza.

Muhe u jantaru

Objašnjavajući očito protuslovlje, Ulledorffovo rješenje problema *tabotat* odagnalo je jednu od sumnji u tvrdnju Etiopljana da posjeduju izgubljeni Kovčeg. Međutim, preostala su brojna druga pitanja,

a na jedno od njih upozorio me sam Ullendorff. U svom znanstvenom radu naslovljenom "The Queen of Sheba in Ethiopian Tradition" ("Kraljica od Sabe u etiopskoj predaji"), jasno je istaknuo da se *Kebra Nagast* ne smije ozbiljno uzimati kao povijesno djelo; njegova je svrha prvenstveno bila veličanje Etiopije i upravo se zbog toga u njemu spominje Kovčeg.

Ullendorff nije bio usamljen u mišljenju da je *Kebra Nagast* većim dijelom apokrifan. Tako je, primjerice, u Uvodu u svoj prijevod ove veličanstvene poeme, sir E.A.Wallis Budge istaknuo kako je malo vjerojatno da je kraljica od Sabe bila Etiopljanka: "Mnogo je vjerojatnije", napisao je (ponovno upućujući na razlog o kojem sam već donekle bio obaviješten) "da je njezina postojbina bila Sebha, ili Saba, na jugozapadu Arabije."

Neki su znanstvenici potvrdili kako u Salomonovo doba - tisuću godina prije Krista - u Etiopiji nije postojala nikakva specifična civilizacija, a još manje napredna urbana zajednica sposobna proizvesti tako čuvenu vladaricu poput kraljice od Sabe. Zaista, općeprihvaćeno je mišljenje da do šestog stoljeća prije Krista u brdima Abesinije još nije ni počela cvjetati kultura, te da je neki profinjeniji civilizacijski stupanj trebalo pričekati još barem četiri stotine godina. Ni ovo razdoblje napretka nije se moglo pripisati etiopskim dostignućima: umjesto njih, glavni su katalizator bila tada pristigla arapska plemena, koja su svojim "izvanrednim sposobnostima" revolucionarizirala uspavanu kulturu starosjedilaca. Pristižući uglavnom iz Jemena, ovi su se semitski doseljenici

> naselili na sjeveru Etiopije i, izmiješavši se s lokalnim stanovništvom potaknuli kulturni preobražaj. Sa sobom su donijeli neprocjenjive darove: religiju, visoko razvijenu društvenu organizaciju, arhitekturu, umjetnost te sustav pisma.

Ukratko, ne samo da se etiopska civilizacija razvila mnogo poslije negoli su to tvrdile aksumitske legende, nego je ona i uvelike bila posuđena. U dubini duše većina je Etiopljana znala da je to istina, zbog čega su osjećali duboku nesigurnost u vlastito naslijeđe. Štoviše, jedna povijesna knjiga ide tako daleko da sugerira kako *Kebra Nagast* uživa toliku popularnost jer udovoljava psihološkoj potrebi Abesinaca da

dokažu svoje drevno podrijetlo..."Kao i pojedinci-skorojevići, tako i čitavi narodi čeznu za svojim precima, te kada krivotvore svoja obiteljska stabla, čine to prilično bezobzirno."

Držao sam da značenje ovih argumenata ne leži toliko u stajalištu da je *Kebra Nagast* većim dijelom izmišljena (budući da ne odbacuje mogućnost da se pripovijest o otmici Kovčega temelji na stvarnom događaju) koliko u općeprihvaćenoj tvrdnji da je etiopska civilizacija relativno mlada te da potječe iz južne Arabije.

Ova je tvrdnja doista mnogo pridonijela mojim pokušajima da otkrijem opravdanost etiopskog uvjerenja o posjedovanju Kovčega, jer se odnosila ne samo na cjelokupno kulturno naslijeđe ovoga područja nego, prilično konkretno, i na Falaše. *Kebra Nagast* posve otvoreno kazuje da je židovska vjera uvedena u Etiopiju 950. god. pr.Kr., kada su tamo s Kovčegom stigli Menelik i njegovi drugovi (doista, prema *Kebra Nagastu,* i kraljica od Sabe se obratila na židovstvo). Tako se, dakle, postojanje urođeničkih Židova moglo uzeti kao potvrda da je Kovčeg u Etiopiji. Međutim, temeljitim se istraživanjem ta pretpostavka pokazala netočnom, ili su barem tako mislili znanstvenici. Prema izjavi Richarda Pankhursta iz 1983. godine, akademska je zajednica zastupala mišljenje da židovska vjera nije mogla stići u Etiopiju prije drugog stoljeća posl.Kr. Ona je morala stići preko mora, iz Jemena, gdje je zaista postojala brojna židovska zajednica, koju su 70. godine po Kr., bježeći pred Rimljanima, ustanovili židovi iz Palestine.

Jedan od najvatrenijih pristaša ovog stajališta bio je profesor Ullendorff, koji je o tome naširoko pisao u svom utjecajnom djelu *Ethiopia and the Bible (Etiopija i Biblija),* u kojemu zastupa gledište da su preci Falaša najvjerovatnije bili preobraćeni židovi koji su "stigli u Etiopiju iz južne Arabije" tijekom dugog vremenskog razdoblja između 70. god. po Kr. i otprilike 550. god. po Kr.

Odlučio sam temeljito istražiti ovo pitanje. Ako je u Falaša judaizam doista bio prisutan tek dvije tisuće godina, te ako je stigao iz Arabije, tada bi takozvana "kulturna potvrda" o izravnim kontaktima između Etiopije i Jeruzalema u starozavjetno doba u trenu izgubila na vjerodostojnosti, baš kao i aksumitska tvrdnja o posljednjem prebivalištu Kovčega Saveza.

Ubrzo nakon što sam započeo novu fazu svoga istraživanja, postalo mi je jasno da je akademska zajednica spremno prihvaćala "jemensku teoriju", prvenstveno zato što za alternativnu teoriju nije bilo nikakvih dokaza. Nije postojalo ništa što bi dokazivalo da judaizam *nije* stigao nekim drugim putem; s druge strane, nije bilo dokaza ni za suprotno. Zbog toga se trebalo orijentirati na južnu Arabiju kao potencijalan izvor, jer je bilo poznato da su iz tog područja prema Etiopiji tekli i drugi migracijski valovi.

Ovo mi se činilo kao žalostan nedostatak u logičnom rasuđivanju, pri čemu se nepostojanje dokaza zapravo smatralo dokazom o nepostojanju - što je bilo nešto sasvim drugo. Naime, treba ponovno istaknuti da je problem bio u nedostatku dokaza da je judaizam u Etiopiju mogao stići znatno prije i nekim drugim putem, no istodobno nije bilo nikakvih dokaza koji bi upućivali na suprotno.

Kako bih zadovoljio svoju znatiželju, smatrao sam da je potrebno detaljnije proučiti običaje, vjerovanja i način života samih Falaša, te otuda izvući neke zaključke o njihovu podrijetlu. Bio sam svjestan, doduše, da su tijekom dvadesetog stoljeća njihova religiozna uvjerenja pretrpjela znatne promjene pod utjecajem zapadnih i izraelskih posjetitelja. Zbog toga sam se okrenuo starijim zapisima o njihovu načinu života prije kontaminacije od strane suvremenih kulturnih utjecaja.

Ironično je da su neke od tih prikaza napisali stranci koji su došli u Etiopiju kako bi tamo proveli kulturne promjene. To su u prvome redu bili kršćanski misionari u devetnaestom stoljeću, koji su, čuvši glasine o postojanju poveće populacije abesinskih Židova, pohitali da ih preobrate.

Jedan od tih evanđelista bio je i Martin Flad, mladi Nijemac koji je stigao u Etiopiju 1855. godine kako bi u ime Londonskog društva za promicanje kršćanstva (London Society for Promoting Christianity) poticao židove da se obrate na kršćanstvo. Godine 1869. pojavila se njegova knjiga *The Falashas of Abyssinia (Falaši iz Abesinije)*. U Britanskoj knjižnici pronašao sam prilično trošan primjerak te knjige, u kojoj su moju pozornost uskoro privukla određena poglavlja, gdje autor ističe kako su židovi gotovo sigurno u Etiopiji bili prisutni već u vrijeme proroka Jeremije (oko 627.god. pr. Kr.), a vjerojatno i u Salomonovo doba. Flad je ovu tvrdnju temeljio na činjenici da:

> Falaši ne poznaju ni babilonski ni jeruzalemski Talmud, koji su nastali tijekom i nakon progonstva. Ne slave ni blagdan Purim ni blagdan Posvećenja hrama... koje još uvijek svetkuju Židovi našega doba.

Daljnjim sam istraživanjem otkrio kako se blagdan Posvećenja hrama naziva Hanuka (što, doslovno, znači "posvećenje"). Za mene je u tom pogledu najvažnija bila činjenica da je svetkovanje Hanuke ustanovljeno 164. god. pr. Krista, te da bi ga, u skladu s time, sigurno slavila i židovska zajednica utemeljena u Jemenu nakon 70. god. po Kristu. Općeprihvaćeno stajalište akademske zajednice, koje je zagovaralo teoriju da su Falaši potomci Etiopljana, koje su preobratili jemenski Židovi, odjednom mi se učinio krajnje neuvjerljivim. Naime, činjenica da Falaši nisu svetkovali Hanuku mogla se objasniti samo na jedan način: Falaši su prihvatili judaizam *prije* god. 164. pr. Kr., ne preko jemenskih Židova, nego preko nekog drugog izvora.

Osvrnuo sam se, zatim, na blagdan Purim koji, kako navodi Flad, etiopski Židovi također nisu slavili. Ovaj se blagdan svetkovao već u drugom stoljeću pr. Kr., a možda i ranije. Događaji koje je obilježavao zbili su se sredinom petog stoljeća pr. Kr., a neki stručnjaci koje sam savjetovao tvrde da je do 425. god. pr. Kr. njegovo svetkovanje bilo široko prihvaćeno. Ovo je omogućilo zanimljivu pojavu - u koju je očito i Flad bio uvjeren - da su se Falaši izolirali od nastajućeg judaizma znatno prije toga datuma, možda već i tijekom šestog stoljeća pr. Kr.

Osjećao sam da se jaz između abesinske legende i povijesne činjenice ubrzano zatvara: napokon, pet stotina godina prije Krista bilo je samo četiri stotine godina nakon Salomona. Činilo se sve vjerojatnijim da je judaizam *zaista* stigao u Etiopiju u rano starozavjetno doba-baš kao što su *Kebra Nagast* i Falaši oduvijek tvrdili. Ako je tome bilo tako, implikacije ove tvrdnje bile su jasne: priča o Menelikovoj otmici Kovčega i njegovu dolasku u Etiopiju zasluživala je da je se shvati ozbiljnije negoli je to dopuštala znanstvena javnost.

Daljnji sam dokaz za ovo stajalište pronašao u zapisu još jednog misionara iz devetnaestog stoljeća, Henryja Aarona Sterna, koji je, kao Nijemac židovskog podrijetla i sam bio preobraćeni kršćanin. Putovao je i radio u Etiopiji zajedno s Fladom, te je 1862. godine objavio i knjigu

naslovljenu *Wanderings among the Falashas in Abyssinia (Lutajući među Falašima u Abesiniji).*

Čitajući ovaj tekst od tristo stranica, osjetio sam duboko neprijateljstvo spram njegovu autoru, koji se pokazao arogantnim, grubim i beskrupuloznim obraćenikom, koji nije imao nikakva poštovanja prema kulturi i običajima ljudi među kojima je živio i radio. Također sam smatrao da su, općenito uzevši, njegovi opisi religije i načina života Falaša bili siromašni i nedovoljno istraženi. Kako sam stizao do polovice knjige, postajao sam sve manje spreman pročitati je do kraja.

Na 188. stranici naišao sam na nešto zanimljivo. Ovdje, nakon široke rasprave o apsolutnoj zabrani "stupanja u brak s pripadnicima drugog plemena ili druge vjere", Stern opisuje kako su etiopski Židovi vjerni Mojsijevom zakonu "koji je...formula prema kojoj su oblikovali svoje vjerske obrede". Nadalje, dodaje Stern:

> Neobično je u srednjoj Africi slušati o židovskom oltaru i žrtvama okajnicama...(Pa ipak) iza svakog svetišta nalazi se mali ograđeni prostor u središtu kojega je golem kamen; na tom grubom oltaru obavlja se žrtveno klanje, te svi ostali žrtveni obredi.

Iako sam tada o judaizmu znao vrlo malo, bio sam prilično siguran da suvremeni Židovi više ne prakticiraju žrtvovanje životinja. Međutim, nisam znao je li danas, potkraj dvadesetog stoljeća, ova drevna institucija još uvijek prisutna među Falašima; no, Sternov zapis jasno upućuje na to da se prije stotinu i trideset godina žrtvovanje životinja i te kako prakticiralo.

Nastavljajući svoj opis žrtvenika, njemački misionar primjećuje:

> Svetište se pomno čuva od nedopuštenih upada...i jao strancu koji se, neupućen u običaje Falaša, suviše približi zabranjenom području..Jednoga sam dana umalo počinio ovaj neoprostiv zločin. Bilo je vrlo sparno prijepodne kada smo, nakon nekoliko sati zamornoga hoda, stigli u falaško selo. Očajnički žudeći za kratkim počinkom, otišao sam potražiti neki sjenovit i miran zaklon, kada sam slučajno, usred puste tratine, naišao na glatki kameni blok, koji kao da je bio postavljen za umornog putnika, da pod njega sjedne i odmori se. Svojim sam štapom lako podig-

> nuo bodljikavu žicu, i baš kada sam se namjeravao udobno smjestiti pod ravnim kamenom, žamor ljutitih glasova...upozorio me na moju pogrešku i naveo na bijeg.

Gotovo sam zažalio što Sterna nije stigla zaslužena kazna zbog skvrnavljenja svetoga mjesta. Istodobno, bio sam mu zahvalan, jer je moju pozornost skrenuo na žrtvene običaje Falaša. Ovaj je trag valjalo slijediti, jer je mogao pružiti odgovor na pitanje kada su se etiopski Židovi odvojili od prvobitnog religioznog korpusa.

Uložio sam prilično mnogo napora istražujući opskurnu materiju koja se odnosila na starozavjetne židovske žrtvene obrede. Tako je iz mnoštva znanstvenih radova konačno izronila slika institucije koja je započela kao jednostavna žrtva Bogu, koju je mogao prinijeti bilo tko, svećenik ili laik, i na svakome mjestu na kojemu se nalazio žrtvenik. Ova se praksa, doduše, počela mijenjati nakon Izlaska iz Egipta oko 1250. god. pr. Kr. Tijekom lutanja Hebreja divljinama Sinaja sagrađen je Kovčeg Saveza i smješten u prenosiv šator ili "tabernakul" (misli se na Šator sastanka, op. prev.). Od tada nadalje, sve su se žrtve imale prinositi na ulazu u taj šator, a onaj tko ne bi poštivao Novi zakon, bio bi kažnjen izgonom:

> Svaki pojedinac iz doma Izraelova...koji prinese paljenicu ili klanicu, a ne donese je na ulaz u Šator sastanka da se prinese Jahvi, taj neka se odstrani iz svoga naroda.

Saznao sam, međutim, da ova zabrana nije bila toliko čvrsta kako se isprva činilo. Osnovno značenje ovoga pravila nije bilo u ukidanju žrtvovanja na svim lokalnim žrtvenicima, nego u prinošenju žrtava isključivo na središnjem nacionalnom svetištu *kada i ako je takvo mjesto postojalo*. Takvoje središnje mjesto u divljini bio šator u kojemu je bio smješten Kovčeg. Poslije, između 1200. i 100. god. pr. Kr., ustanovljeno je nacionalno izraelsko svetište u mjestu Šilu, koje je tako postalo novim središnjim svetištem. Značajno je, naime, da je u razdobljima političkih prevrata Šilo napušteno, nakon čega su Hebreji ponovno smjeli prinositi žrtve na lokalnim žrtvenicima.

Do 950. god. pr. Kr. Salomonov je hram u Jeruzalemu istisnuo Šilo kao nacionalno vjersko središte. Postoje dokazi, međutim, da su se

s vremena na vrijeme prinosile žrtve u raznim lokalnim svetištima, osobito među Zidovima koji su živjeli daleko od glavnog središta. I zaista, tek je za vladavine kralja Jošije (640.-609. god.pr. Kr.) donesena apsolutna zabrana obavljanja bilo kakvih žrtvenih obreda, osim u samom Hramu.

Čini se da je ova zabrana toliko djelovala na Židove da desetljećima nakon što je 587. god. pr. Kr. Nabukodonozor razorio Hram, nisu pokušali obavljati nikakve žrtvene obrede. Čini se također da je prijašnji običaj vraćanja lokalnim svetištima zbog nepostojanja središnjeg nacionalnog svetišta potpuno napušten. Budući da Hram više nije postojao, nisu se mogli obavljati ni žrtveni obredi.

Nakon povratka iz babilonskog ropstva, u Jeruzalemu je izgrađen Drugi hram, a institucija žrtvovanja je ponovno ustanovljena; žrtve su se imale prinositi isključivo unutar Hrama. U međuvremenu je provedena potpuna zabrana žrtvovanja na mjesnim svetištima i čini se da se ona strogo poštivala. Ovaj je sustav centraliziranog svetišta postojao od 520. god. pr. Kr., kada je izgrađen Drugi hram, sve do 70. god. po. Kr., kada ga je spalio rimski car Tit.

O izgradnji Trećega hrama više nitko nije razmišljao, ne uzmemo li u obzir razne milenijske skupine, koje su težile ispuniti san o toliko žudno očekivanom ponovnom dolasku Mesije. Kao posljedica ovih događaja Židovi su od 70. god. po. Kr. posvuda napustili žrtvene obrede. *Falaši su bili jedina iznimka od ovoga pravila*. Štoviše, Stern tvrdi da su u devetnaestom stoljeću, kada je on živio među njima, prinosili žrtve u svim svojim svetištima. Daljnjim sam istraživanjem uspio potvrditi da je ova tradicija ostala toliko čvrsta da su danas u većini falaških zajednica nastavljeni žrtveni obredi, unatoč sve većoj izloženosti suvremenim židovskim običajima.

Razmatrajući ovu činjenicu, shvatio sam da bi se za nju moglo naći mnoštvo mogućih objašnjenja. Najočitije i najprivlačnije od njih, bilo je ujedno i najjednostavnije, a vjerojatno i najtočnije. U svoju sam bilježnicu zapisao sljedeće:

> Preci Falaša zasigurno su bili obraćeni na judaizam u doba kada se još uvijek prinošenje žrtava na lokalnim žrtvenicima dopuštalo onima koji su bili udaljeni od središnjeg nacionalnog sve-

tišta. To bi značilo da se obraćenje dogodilo prije zabrane kralja Jošije - dakle, ne nakon sedmog stoljeća pr. Kr., a vjerojatno i prije toga.

HIPOTEZA: U određenom vremenu nakon izgradnje Salomonova hrama (sredinom 10. st. pr. Kr.) ali prije Jošije (sredinom 7. st. pr. Kr.), skupina Židova došla je iz Izraela i naselila se u Etiopiji. Ustanovili su mjesna svetišta u kojima su prinosili žrtve svome Bogu i započeli obraćati urođenike na svoju vjeru. U početku su možda održavali vezu s domovinom. No, udaljenost je bila velika te je razumno pretpostaviti kako su se s vremenom potpuno izolirali. Zbog toga su ostali nedirnuti prevratima u teološkoj misli koji su se tijekom sljedećih nekoliko stoljeća zbivali u židovskom svijetu.

Ovo objašnjava zašto su Falaši jedini Židovi koji još uvijek prakticiraju žrtvene obrede. Zamrznuti poput muha u jantaru, zaustavljeni u vremenu, oni su posljednji živući sljedbenici izvornog judaizma iz vremena Prvog hrama.

Za sada se sve prilično dobro uklapalo. Ali, PITANJE jest: *Zašto* bi skupina Židova otišla iz Izraela u tako daleku zemlju kao što je Etiopija? Ovdje, naime, govorimo o razdoblju između desetog i sedmog stoljeća pr. Kr., a ne o nekom novijem dobu. Emigranti su, prema tome, morali imati vrlo jak razlog za takav pokret. Koji je to razlog mogao biti?

ODGOVOR: *Kebra Nagast* o tome uopće ne dvoji. Iznosi se da su emigranti bili prvorođeni sinovi izraelskih starješina, te da su došli u Menelikovoj pratnji, koja je čuvala sveti Kovčeg Saveza, ukraden iz jeruzalemskoga Hrama.

Propadanje i pad

Ako su navodi *Kebra Nagasta* o dolasku judaizma u Etiopiju bili točni, smatrao sam da bi neki povijesni zapisi mogli sadržavati dokaz da je židovska vjera u toj zemlji nekada uživala puno veće značenje nego što je to slučaj danas. To bi svakako imalo smisla da je od samoga početka bilo povezano s tako veličanstvenim likom kao što je bio Menelik I. Dosjetio sam se, štoviše, da mi je moj stari prijatelj Richard Pankhurst spomenuo nešto što je bilo značajno za ovaj dio istrage. Godine 1983.,

kada smo zajedno radili na vladinom projektu, rekao mi je da su Falaši nekada bili napredan i moćan narod, koji je imao i svoje kraljeve.

Stoga sam ponovno nazvao Richarda u Addis Abebu, ne bi li me uputio na neke izvore iz kojih bih mogao saznati nešto o propadanju i padu Falaša.

Spomenuo mi je knjigu koja mi je već donekle bila poznata: *Travels to Discover the Source of the Nile in the Years 1768.-1773. (Putovanja u potrazi za izvorom Nila između 1768. i 1773.),* koju je napisao škotski pustolov James Bruce od Kinnairda. Pankhurst mi je predložio da zavirim i u *Kraljevske kronike (Royal Chronicles),* koje prate vladavine brojnih etiopskih vladara još od srednjeg vijeka, te dokumentiraju mnoge ratove koji su vođeni između kršćana i židova. "Osim u ovim djelima", dodao je, "nisam siguran gdje bi još mogao pronaći podatke koji te zanimaju. Problem je u tome što se Falašima prije Brucea gotovo nitko nije detaljnije pozabavio."

Otkrio sam da je James Bruce od Kinnairda bio prilično zagonetna osoba. Ponikao je u strogoj prezbiterijanskoj obitelji iz Stirlingshirea, koja je pripadala nižem plemstvu, i od koje je naslijedio bogatstvo dovoljno veliko da udovolji njegovoj neutaživoj strasti za prekomorskim putovanjima. Isprva mi se činilo kako ga je upravo ta želja za lutanjem odvela u samo srce etiopskih planinskih predjela. Međutim, čitajući njegovu knjigu o Falašima, postupno sam počeo uviđati da je njegovo zanimanje za taj narod bilo veoma snažno i usredotočeno da bi se moglo objasniti tek znatiželjom jednog inteligentnog putnika. Tijekom nekoliko godina proveo je detaljna istraživanja vezana uz vjeru, običaje, povijest i podrijetlo abesinskih crnih Židova. Razgovarajući s falaškim starješinama i značajnim vjerskim osobama, zapisao je brojne drevne predaje, spasivši ih tako od povijesnog zaborava.

Jedna od tih predaja govorila je kako se aksumitski kralj Exana, čitajući Davidove psalme prvi put upoznao s Frumencijem, mladim Sirijcem, te da se poslije preobratio na kršćanstvo. Nadalje, Bruce tvrdi da je vladarevo poznavanje ove starozavjetne knjige u stihu bilo posljedica *tadašnje rasprostranjenosti judaizma u Etiopiji* - dakle, početkom četvrtog stoljeća.

U kontekstu onoga što sam do sada saznao o falaškim običajima, mogao sam sa zadovoljstvom potvrditi ovu izjavu. Štoviše, upotrijebio

sam je kao potporu za vlastitu hipotezu, po kojoj je oblik judaizma, koji je u sebi inkorporirao drevne običaje žrtvenih obreda, postojao u Etiopiji barem tisuću godina prije negoli je Frumencije došao propovijedati Kristovo učenje.

U starom i iznimno vrijednom etiopskom rukopisu, koji se nekada nalazio u tigrajskoj utvrdi Magdali (koju su u devetnaestom stoljeću zauzele i opljačkale britanske vojne snage pod zapovjedništvom generala Napiera), naišao sam na dodatnu potporu mojoj hipotezi. Naslovljen *A History and Genealogy of the Ancient Kings (Povijest i rodoslovlje drevnih kraljeva),* rukopis je sadržavao sljedeći odlomak:

> Abesiniju je s kršćanstvom, 331 godinu nakon Kristova rođenja, upoznao Abuna Salama, koji se prije nazivao Frumentos ili Frumentius. U to su vrijeme Aksumom vladali etiopski kraljevi. Prije kršćanstva polovica etiopskog stanovništva bili su židovi, koji su se pridržavali Zakona, dok su drugu polovicu činili obožavatelji zmaja Sandoa.

Spominjanje obožavatelja "zmaja" - naziv koji se, vjerojatno, rabio za sve oblike primitivnih animističkih božanstava - bilo je zanimljivo. Iz toga je proizlazilo da judaizam nikako nije bio jedina državna religija u Etiopiji, te da su u pretkršćanska vremena Falaši - kao i židovi drugdje u svijetu - prihvatili suživot s mnogim poganskim oblicima vjerovanja. Smatrao sam, međutim, kako su nesumnjivo morali biti na oprezu, i u iskušenju da napuste svoju tradicionalnu toleranciju nakon dolaska ratoborne evanđeoske sljedbe kakva je bila kršćanska, koju su s dobrim razlogom smatrali pravom prijetnjom židovskoj nadmoći i religioznim uvjerenjima. Obraćenje aksumskoga kralja u tom bi se smislu činilo osobito zlokobnim, zbog čega su se židovi i kršćani doista mogli upustiti u silovite sukobe.

Među predajama koje je zapisao Bruce nalazi se dovoljno potvrda za ovu pretpostavku. Škotski je pustolov, primjerice, ustvrdio, da su Falaši

> bili vrlo moćni u doba obraćanja na kršćanstvo, ili, kako to oni nazivaju, u doba svoje "apostaze". Tada je njihovim vladarem postao kraljević iz plemena Judinog i od roda Salomonova i

> Menelikova...Taj je kraljević...odbio napustiti vjeru svojih predaka.

Takav je slijed događaja, dodaje Bruce, neizbježno vodio u sukob, jer su kršćani tvrdili da i njihov kralj vodi podrijetlo od Salomona. Sukob su, tako, prouzročili svjetovni razlozi:

> Vjerske suprotnosti nisu bile razlog za prolijevanje krvi, nego su se, budući da su obje strane imale vlastitoga kralja s jednakim težnjama, mnoge bitke vodile upravo zbog vladarskih ambicija i suparništva.

Bruce nije detaljnije pisao o "mnogim bitkama", a i povijesne su knjige o tome šutjele, iako spominju kako je u šestom stoljeću po. Kr. kršćanski kralj Kaleb iz Aksuma skupio golemu vojsku i poveo je preko Crvenog mora u rat protiv židovskog vladara u Jemenu. Nije li onda posve moguće, razmišljao sam, da je ovaj arapski ratni pohod izazvala eskalacija sukoba između Židova i kršćana u Etiopiji?

Moguću potvrdu ove teze sadržavao je *Kebra Nagast.* Na završetku ovog veličanstvenog epa, u poglavlju koje je kipjelo antijudaizmom, spominje se kralj Kaleb: ovdje se, bez ikakva očita razloga, etiopski Židovi odjednom opisuju kao "neprijatelji Božji"; nadalje, u tekstu stoji kako bi ih trebalo "raskomadati" i uništiti njihove posjede.

Sve se ovo spominjalo u kontekstu Kalebovih sinova. Jedan se zvao "Izrael", a drugi "Gebra Maskal" (što na etiopskom znači "rob križa"). Lako je uočljiv simbolizam židovsko-kršćanskog rascjepa (kod kojeg kršćansku frakciju predstavlja Gebra Maskal, a židovsku Izrael). Ova se teza doimala sve uvjerljivijom, pogotovo ako se u obzir uzme činjenica da Falaši sebe nikada nisu nazivali "Falašima" nego "Beta Israel", odnosno "Kuća Izraelova".

Osnovna se poruka, dakle, činila jasnom; međutim, čitavo je poglavlje zamršena mreža opskurnih slikovitih prikaza. Tako su nekoliko puta iskrsavale riječi "Kočija" i "Sion". Nikako nisam mogao razabrati značenje prve riječi. Druga je pak, riječ - "Sion" - predstavljala jedan od mnogih epiteta vezanih za Kovčeg Saveza, te se često spominjala u *Kebri Nagastu.*

Sve mi je postalo jasnije kada sam pročitao da su se Izrael i Gebra Maskal morali međusobno boriti. Nakon opisa bitke, u tekstu dalje piše:

> Bog će reći Gebra Maskalu: "Izaberi, hoćeš li Kočiju ili Sion"; i On će ga natjerati da uzme Sion, te će otvoreno vladati na prijestolju svoga oca. I Bog će natjerati Izraela da odabere Kočiju, te će on vladati tajno i nevidljivo.

Kebra Nagast završava sljedećim riječima:

> Svršit će kraljevstvo Židova i započeti kraljevstvo Kristovo...Tako Bog dade kralju etiopskom veću slavu i milost i veličanstvo od svih drugih kraljeva zemaljskih, zbog uzvišenog Siona, Kovčega Zakona Božjeg.

Ono što je ovdje opisano, iako tajanstvenim jezikom simbola, bio je nesumnjivo sukob između židova i kršćana u Etiopiji - borba za prevlast iz koje su sljedbenici nove vjere izašli kao pobjednici. Nakon toga, poraženi sljedbenici stare vjere bili su prisiljeni na život u tajnosti. Bilo je razvidno i to da je Kovčeg Saveza - "Sion" - stajao u središtu ove borbe za vlast i da su ga kršćani nekako uspjeli oduzeti Židovima, koji su se tako morali zadovoljiti "Kočijom", drugim riječima, predmetom od drugorazredna značenja.

Međutim, polako sam počeo uviđati da Falaši *nisu* mirno prihvatili svoju nevidljivost i drugorazredni status, koji su im nametnuli kršćani. Upravo suprotno, pronašao sam mnoge navode koji su potvrđivali da su tijekom prilično dugog vremenskog razdoblja vodili borbe koje je obilježavala velika odlučnost i upornost.

Prvo izvješće o neprestanim sukobima između abesinskih Židova i kršćana napisao je u devetom stoljeću putnik Eldad Hadani - poznatiji kao "Danovac", jer je tvrdio da potječe od izgubljenog izraelskog plemena Danova. Tko je zapravo bio Hadani i odakle je došao, nikada se nije saznalo. U čuvenom pismu iz 833. godine on tvrdi da su Danajci, zajedno s još tri "izgubljena" židovska plemena, živjeli u Etiopiji, gdje su se neprestano sukobljavali s kršćanskim vladarima: *"I pobiše oni etiopske muževe, a još se i danas bore s djecom kraljevstava etiopskih. "*

Ustanovio sam potom da su neki stručnjaci Eldada smatrali šarlatanom, a njegovo pismo pukom izmišljotinom. Drugi su pak smatrali da se većina onoga što je rekao može uzeti kao istina. Nisam se nimalo ustručavao prikloniti drugom taboru - jednostavno zato što su Eldadove izjave o abesinskim židovima bile suviše blizu istini o Falašima da bi ih se proglasilo izmišljotinama. Eldad, primjerice, kazuje da su Falaši stigli iz Svete zemlje i naselili se u Etiopiji u razdoblju Prvog hrama, ubrzo nakon razdvajanja Judina i Izraelova kraljevstva (dakle, oko 931. god. pr. Kr.). Zbog toga, rekao je, nisu slavili poslije ustanovljene blagdane, kao što su Purim i Hanuka. Nisu imali ni rabine *"jer oni potječu iz vremena Drugoga hrama, stoga ih nisu prihvaćali."*

Već mi je otprije bilo poznato da Falaši nisu slavili poslije ustanovljene blagdane. Sada sam, međutim, otkrio da nisu imali ni rabine: i zaista, njihovi su se vjerski službenici nazivali *kahen,* od hebrejske riječi *kohen* (možda poznatije po svom obliku Cohen, što je danas prilično uobičajeno ime), koja znači "svećenik" i datira iz vremena Prvog hrama.

Općenito, činilo se da je Eldad zaista bio u Etiopiji kako je i tvrdio, te da je vjerno opisao položaj u kojemu se sredinom devetog stoljeća nalazio judaizam. Njegovo se izviješće o neprestanim sukobima između abesinskih Židova i njihovih susjeda također činilo prilično vjerodostojnim:

> Njihov je stijeg bijele boje, a na njemu je crnim slovima napisano: "Čuj, o Izraele, Gospodin Bog naš je i jedini Bog"...Brojni su poput zrna morskoga pijeska i nemaju drugoga posla do ratovanja. Govore kako nije dobro da snažni ljudi bježe; nek' umru mladi, ali nek' ne bježe, nek' bodre svoja srca vjerom u Boga. Nekoliko puta ponavljaju, kličući, ove riječi: "Čuj, o Izraele, naš Bog je jedan Bog." A zatim svi pažljivo motre.

Eldad zaključuje svoje izviješće izjavom da su židovska plemena u Etiopiji bila vrlo uspješna u svojim ratničkim pohodima, te da su "svoje ruke stisnuli oko vratova neprijateljskih". Ovo je bio manje-više točan opis pravog omjera kršćanskih i židovskih snaga u devetom i početkom desetog stoljeća. Treba istaknuti kako je upravo u to doba bila svrgnuta kršćanska salomonska dinastija u Aksumu. Osim toga,

znao sam iz svojih prijašnjih istraživanja da je ovaj prevrat bio djelo židovske vladarice - slavne kraljice Gudit (ili Judit, a možda i Yehudit).

Kako je prikazano u V. poglavlju, nakon Guditine kratke i krvave vladavine, možda stoljeće i pol nakon toga, uspostavljena je dinastija Zagwe, kojoj je pripadao i kralj Lalibela. Iako su u početku gotovo sigurno bili Židovi, Zagwe su poslije prihvatili kršćanstvo i (nekih pedeset godina nakon Lalibeline smrti) odrekli se prijestolja u korist vladara koji je tvrdio da potječe od Salomona.

Ubrzo mi je postalo jasno da za vladavine dinastije Zagwe, bez obzira na njena ostala postignuća, nije završen sukob između abesinskih židova i kršćana. Nastavljajući svoje istraživanje, saznao sam da je španjolski trgovac i svjetski putnik Benjamin iz Tudele, koji je živio u dvanaestom stoljeću, pisao kako u Etiopiji postoje židovi, koji ne žive "pod jarmom nežidova" i koji posjeduju "gradove i zamkove na vrhovima planina". Govorio je o ratovima s kršćanima, u kojima su Falaši obično pobjeđivali, slobodno "otimajući i pljačkajući" jer ih "nitko nije mogao zaustaviti".

U petnaestom stoljeću židovski putnik Elija iz Ferrare zabilježio je kako je u Jeruzalemu sreo mladog Falaša, koji mu je rekao da su njegova braća po vjeri "sačuvala svoju neovisnost u brdovitom kraju iz kojega su neprestano odlazili u ratove protiv kršćanskih vladara u Etiopiji."

Stotinu godina poslije, jezuitski je biskup iz Ovieda izjavio da su se Falaši sakrili "u prostranim i nepristupačnim planinama, otevši kršćanima mnoga područja kojima su ovi nekoć gospodarili. Etiopski ih kraljevi nisu mogli svladati jer im je vojska preslaba, a u ta je stjenovita područja vrlo teško prodrijeti."

Biskup, međutim, nije imao pravo. Njegova je izjava potjecala iz 1557. godine, kada su sami Falaši bili izloženi stalnim napadima kršćanskih snaga, koje su, kako izgleda, provodile genocid. Salomonidski kralj Sarsa Dengel, koji je vladao od 1563. do 1594. godine, sedamnaest je godina ratovao protiv Falaša. Taj je rat, koji je jedan cijenjeni znanstvenik opisao kao "pravi križarski rat", bio "nadahnut vjerskim fanatizmom."

Tijekom okrutnih borbi i neprestanih napada na falaška uporišta u planinama Simiena, zapadno i južno od rijeke Takazze, branitelji su

zadržali zadivljujuću odlučnost i dostojanstvo. Čak se ni kroničar Sarse Dengela nije mogao suzdržati da ne izrazi udivljenje jednoj skupini židovskih žena, koje su se, radije nego da budu zarobljene i učinjene vladarevim priležnicama, sjurile niz liticu vičući *"Adonai* (Bože), pomozi mi".

Poslije je zarobljen i falaški kralj Radai. Zapisi kazuju kako je, kada su mu ponudili život uz uvjet da Djevicu Mariju zamoli za milost, rekao: "Nije li zabranjeno samo spominjanje imena Marijina? Požurite! Bolje je za mene da napustim svijet laži i odem u svijet pravde, da iz tame odem u svjetlost; ubijte me, brzo!" Vladarev muje general Yoanel na to odgovorio: "Ako ti je draža smrt, onda umri hrabro i pogni glavu." Radai je na to pognuo glavu, a Yoanel ga je sasjekao velikim mačem: samo jedan udarac bio je dovoljan da glava falaškoga monarha, skotrljavši se preko njegovih koljena, konačno padne na zemlju. Govorilo se da su svjedoci ovog strašnog prizora bili ushićeni "hrabrošću umirućeg židova, koji je izjavio da su zemaljske stvari loše, a one nebeske dobre."

Ovaj je ratni pohod, unatoč velikoj hrabrosti branitelja, završio osvajanjem dvaju posljednjih falaških utvrda u planinama Simiena. U oba su slučaja njihovi vođe, kao i ponajbolji među braniteljima, radije odabrali smrt negoli zarobljeništvo.

Međutim, smaknuća su nastavljena i nakon 1607. godine, kada se na prijestolje popeo Susneyos. Štoviše, za njegove vladavine počinjena su još gora zvjerstva. Susneyos je započeo krvav porogon preostalih Falaša, koji su još uvijek živjeli u brdovitim prostranstvima između jezera Tane i planine Simien. Sljedećih su dvadeset godina obilježile okrutne bitke i pokolji tisuća ljudi, čija su djeca bila prodana u roblje. Prema detaljnom izvješću škotskoga pustolova Jamesa Brucea, nekolicini je preživjelih

> naređeno, pod prijetnjom smrću, neka se odreknu svoje vjere i pokrste. Vidjevši kako im nema drugoga spasa, na to su pristali...Tako su mnogi od njih bili pokršteni i natjerani da na Sabat oru zemlju.

Zbog neprestanog ugnjetavanja i osvete, etiopski su Židovi zauvijek izgubili autonomiju koju su očito nekada uživali, te su bili prisiljeni na život u tajnosti. Ponovno pregledavajući šture povijesne zapise koje sam imao na raspolaganju, uvidio sam kako je ovo postupno nestajanje i uranjanje u tajnost bilo moguće čak i brojčano izraziti.

Primjerice, ističe se kako su početkom 17. stoljeća Falaši imali oko "stotinu tisuća za rat sposobnih ljudi". Pretpostavljajući da je svaka obitelj, koja je brojala pet članova, davala jednoga vojnika, proizlazi da je u to vrijeme bilo oko pet stotina tisuća Falaša. Gotovo tristo godina poslije - krajem devetnaestog stoljeća - židovski znanstvenik Joseph Halevy navodi da Falaša ima oko stotinu pedeset tisuća. Krajem prve četvrtine dvadesetog stoljeća taj se broj spustio na samo pedeset tisuća ljudi - sudeći prema nedvojbenoj vjerodostojnosti još jednog židovskog istraživača, Jacquesa Faitlovicha. Šezdeset godina poslije, 1984., kada je zemljom harala velika glad, falaška populacija u Etiopiji procijenjena je na dvadeset osam tisuća stanovnika.

Dalje sam pročitao kako se početkom sedamnaestog stoljeća, za vrijeme Susneyosovih ratnih pohoda, dogodio veliki preokret u zbivanjima, koji je očito slomio pozadinu falaškog otpora. Prije toga, Falaši su bili mnogobrojan i moćan narod s vlastitim kraljevstvom i vlastitim vladarima; poslije, nakon dugog razdoblja ugnjetavanja i gubitka prava, njihov je broj počeo nezaustavljivo opadati.

Povijesni su podaci, dakle, riješili protuslovlja koja su mi do tada zadavala prilične muke. Naime, nisam znao kako objasniti kasniju viktimizaciju i osiromašenje Falaša ako je bila istina da je judaizam u Etiopiju uveo Menelik I., koji je sa sobom donio i sveti Kovčeg Saveza, jednu od najdragocjenijih i najvažnijih relikvija drevnoga doba. Sada sam uvidio da protuslovlja nije ni bilo. Upravo je nekadašnji golem utjecaj židovske religije bio jedini mogući razlog za nemilosrdne progone, ubijanja i masovno porobljavanje, koje su Susneyos i ostali kršćanski vladari provodili nad falaškim sunarodnjacima. Jednostavno rečeno, takvo je bizarno i paranoično ponašanje imalo smisla ako su se kršćani zaista *bojali* mogućeg ponovnog buđenja judaizma i ako je njihov strah proizlazio iz činjenice da je u Etiopljana ova suparnička monoteistička religija nekoć uživala iznimno snažan i dugotrajan utjecaj.

"Ispunjenje svih želja..."

Sve je *ovo* govorilo u prilog gledištu da je judaizam u Etiopiju stigao davno prije kršćanstva. Isto tako, to je određena društvena potvrda legenda o Menelikovoj otmici Kovčega. Svoja sam saznanja sažeo ovako:

- Falaški drevni običaji krvnih žrtava, kao i neki drugi vjerski obredi, dovode u pitanje općeprihvaćenu teoriju koja govori u prilog kasnijem (i to južnoarapskom) podrijetlu etiopskog judaizma. Tome se suprotstavljaju snažni dokazi iz kojih se da zaključiti da je židovska vjera u Etiopiju najvjerojatnije stigla u vrijeme Prvoga hrama i da je tamo ostala izolirana. Nadalje, najbolje objašnjenje za tako rano datiranje judaizma u samom srcu Afrike pruža *Kebra Nagast.* Budući da u tom zapisu središnje mjesto zauzima priča o otmici Kovčega, slijedi da etiopska tvrdnja o posjedovanju svete relikvije zaslužuje da je se shvati ozbiljno.
- Postoji jasan dokaz koji upućuje na to da je židovska vjera zauzimala iznimno značajno mjesto u Etiopiji davno prije dolaska kršćanstva u četvrtom stoljeću po Kr. Isti taj dokaz potvrđuje da su Židovi i kršćani neprestano vodili dugotrajne borbe za uništenje. Iz tih su borbi kao pobjednici izašli kršćani, koji su, među ostalim, od židova preoteli i Kovčeg Saveza. Tada su ga počeli postupno uvoditi u vlastite nežidovske vjerske obrede. Ovo je bilo jedino prihvatljivo objašnjenje za, u kršćanskom svijetu, jedinstvenu praksu koja je središnje mjesto u crkvenim obredima svih etiopskih crkava pridavala jednoj starozavjetnoj relikviji.
- Ove su replike prije predstavljale sadržaj Kovčega, odnosno kamene ploče, negoli sam Kovčeg. To me u početku zbunjivalo, no sada sam shvatio da je ovdje bila riječ o kulturi koja se "ekonomično služila svojim simbolima". Svaka od dvadeset, pa i više tisuća pravoslavnih crkava u Etiopiji, u svojoj je dvorani Svetinje nad Svetinjama čuvala jedan *tabot.* Ti su *tabotat* bili povezani s nekim tajanstvenim i moćnim predmetom, zbog

čega je i čitava populacija bila obuzeta praznovjernim strahom. Bio sam sve uvjereniji u to da bi taj predmet mogao biti Kovčeg Saveza.

Naravno, bilo je još nekoliko pitanja koja su zahtijevala odgovore. Među ostalim, bio je tu i problem etničkog identiteta kraljice od Sabe. (Je li ona doista bila Etiopljanka?) S tim u vezi trebalo je razmotriti i opravdanu sumnju koju su izrazili znanstvenici: Je li Etiopija u Salomonovo doba imala dovoljno "razvijenu" civilizaciju, koja je mogla uspostaviti kulturne veze s drevnim Izraelom? Konačno, trebalo je riješiti pitanje vezano za Aksum, na koje me je 1983. godine upozorio Richard Pankhurst. U Salomonovo doba taj sveti grad nije postojao, što znači da Kovčeg tamo nije mogao biti donesen. Ovo, međutim, nije isključivalo mogućnost da je relikvija najprije bila pohranjena na nekom drugom mjestu u Etiopiji, a tek je poslije prenesena u Aksum. Ako je zaista bilo tako, gdje se nalazilo to "drugo mjesto" i zašto se ono nigdje ne spominje?

Znao sam da ću jednom morati pronaći odgovore na ova, kao i na brojna druga pitanja. Zaista, možda je tajanstvenoj prirodi Kovčega Saveza bilo svojstveno da za sobom *uvijek* povlači pitanja, dvosmislenosti i zablude. Ne može se očekivati da jedinstven, dragocjen i moćan predmet, stoljećima obožavan s tolikim zanosom, i nabijen numinoznom energijom samoga Boga, tako lako razotkrije svoju tajnu običnom istraživaču.

Osjećao sam, međutim, kako je dokaz koji je govorio u prilog etiopskoj tvrdnji o posljednjem prebivalištu relikvije, bio dovoljno provokativan da zaslužuje daljnje istraživanje. Štoviše, kombinirajući taj dokaz s rezultatima svojih pokušaja dešifriranja Wolframova *Parsifala,* teško sam se mogao oduprijeti zaključku da su dva i dva doista četiri.

Kratko rečeno, naoružanog ovim spoznajama, nimalo me nije iznenadila mogućnost da se tajna predaja o potrazi za Kovčegom Saveza odnosila na abesinske visoravni. Konačno, za viteški red, čiji se identitet vezivao za tajne Salomonova hrama, nijedna stvarna povijesna relikvija nije se, po svome značenju, mogla mjeriti s Kovčegom niti predstavljati tako dobar motiv za viteške pothvate. Takvi su pothvati mogli polučiti uspjehe u samo jednoj zemlji, onoj u kojoj je postojala institu-

čija obožavanja Kovčega, zemlji Salomonova nasljeđa, zemlji čija je tvrdnja da posjeduje sam Kovčeg imala temelja.

Bio sam, stoga, uvjeren u točnost svoje hipoteze, prema kojoj su templari krajem dvanaestog stoljeća svoju potragu započeli u Etiopiji, gdje su doista pronašli dragocjenu relikviju, kojuje Wolfram opisao kao "ispunjenje svih želja". Međutim, kao što ću objasniti u sljedećem poglavlju, jednako sam tako bio uvjeren da su templari svojedobno izgubili relikviju, da im ju je netko oduzeo, te da su zbog toga bili prisiljeni bez nje napustiti Etiopiju.

Zašto sam tako mislio? Zato što se samo nekoliko hrabrih ljudi, dugo nakon konačnog uništenja vitezova Salomonova hrama u četrnaestom stoljeću, usudilo nastaviti potragu za Kovčegom. Nadalje, iako su putovali u različitim vremenskim razdobljima, i dolazili iz različitih zemalja, svi su ti kasniji pustolovi bili u izravnoj vezi s templarima i njihovom predajom.

VII. poglavlje

Tajna i vječna potraga

Posve se opravdano može tvrditi da je carstvo sa sjedištem u Aksumu u sjevernoj Etiopiji, u razdoblju između prvog i šestog stoljeća po Kr., bilo jedno od najmoćnijih i najbogatijih u ondašnjem svijetu. Ono je trgovalo i s Rimom i s Perzijom, a njegovo je brodovlje uplovljavalo u daleke luke Egipta, Indije, Cejlona i Kine. Njegova su graditeljska i umjetnička dostignuća ostavljala snažan dojam, a postao je i prvim bastionom kršćanstva u subsaharskom području Afrike, kada je, početkom četvrtoga stoljeća nova vjera dobila status službene religije (što se, kojeg li slučaja, poklapalo s vremenom čudesnog obraćenja Konstantina Velikog).

Međutim, u sedmom je stoljeću sjaj Aksuma počeo blijedjeti. Njegova su poslanstva u inozemstvu postajala sve rjeđa i malobrojnija, a i njegov status vojne sile sve je više gubio na značenju. Ova znakovita promjena, koja je konačno dovela do potpune izolacije, bila je uvelike uzrokovana napredovanjem neprijateljskih islamskih snaga tijekom života i nakon smrti proroka Muhameda (570.-632. god. po Kr.). "Okruženi neprijateljima svoje vjere", piše Edward Gibbon u svojoj knjizi *Decline and Fall of the Roman Empire,* "Etiopljani su spavali gotovo tisuću godina, zaboravivši svijet koji je zaboravio njih."

To je tisućljeće, o kojemu govori slavni engleski povjesničar, trajalo od sedmog do šesnaestog stoljeća, za koje je vrijeme, slobodno možemo reći, Etiopija jednostavno iščeznula iz svijesti ostatka svijeta. Nekoć vrlo dobro poznata strancima, koji su je proputovali uzduž i poprijeko, ova se kršćanska zemlja, smještena u udaljenim brdovitim predjelima Afrike, pretvorila u tajanstveno carstvo mitova i magije u

kojemu su, vjerovalo se, obitavali zmajevi i ostala čudovišta - *terra incognita,* u koju se nitko nije usudio (niti želio) ući.

Zamalo sam došao u iskušenje da pretpostavim kako su Abesinci ponovno zapali u barbarstvo ili kako su pak stagnirali tijekom duga razdoblja mraka u njihovoj povijesti. No, moja su me istraživanja uvjerila u suprotno: kako to pokazuju izvanredne, iz stijena isklesane crkve u Lalibeli, u svakom je pogledu sačuvana bogata i idiosinkratska kultura. Štoviše, iako je ova kultura bila zatvorena i nesklona stranim silama, ipak je *ostala* u vezi s vanjskim svijetom. Sam je kraljević Lalibela polovicom dvanaestog stoljeća proveo dvadeset pet godina u progonstvu u Jeruzalemu. Upravo se iz Jeruzalema vratio u Etiopiju kako bi vratio svoje kraljevstvo i izgradio monolitne crkve koje danas nose njegovo ime.

Kako je istaknuto u V. poglavlju, moja su me otkrića uvjerila u mogućnost da je Lalibela, kada je 1185. godine napustio Svetu zemlju kako bi vratio svoje prijestolje, stigao u Etiopiju u pratnji templarske vojske. Ovi su vitezovi, vjerovao sam, prvenstveno bili motivirani željom da u Etiopiji pronađu Kovčeg Saveza. Bilo je logično pretpostaviti da su vitezovi bili i više nego spremni pomoći kraljeviću da ostvari svoje političke ciljeve, budući da su mogli očekivati da će na taj način steći velik utjecaj.

Čitatelj će se prisjetiti da sam tada saznao za drevnu etiopsku predaju o sudjelovanju tajanstvenih "bijelih ljudi" u gradnji Lalibelinih crkava. Ova je predaja već bila vrlo stara, kada ju je u šesnaestom stoljeću zapisao portugalski posjetitelj, otac Francisco Alvarez. Znao sam da su templari bili slavni graditelji i arhitekti, zbog čega je bilo lako zaključiti kako su možda baš oni bili "bijeli ljudi" koji su sudjelovali u podizanju monolitnih građevina. Budući da je gradnja crkava trajala dvadeset četiri godine, zaključio sam da su vitezovi - ako ništa drugo - prilično dugo boravili u Etiopiji, te da su možda planirali i dugoročniji boravak i aktivnije sudjelovanje u poslovima te zemlje.

Kako su moja istraživanja napredovala, bivao sam sve uvjereniji u ispravnost ove teorije. Kako bih bolje objasnio svoje gledište, potrebno je čitatelja obavijestiti o zbivanjima tijekom i neposredno nakon brutalnog potiskivanja Reda, početkom četrnaestog stoljeća. Isto je tako

potrebno ove podatke povezati s određenim zbivanjima, koja su se otprilike u isto vrijeme događala u Etiopiji.

Razdoblje obavijeno tamom

Osnovan 1119. godine i službeno priznat na crkvenoj sinodi u Troyesu 1128. godine, templarski se red ubrzo uzdigao do velike moći, bogatstva, prestiža i međunarodnog utjecaja, a taj je položaj, unatoč tome, nakon dva stoljeća izgubio. Toliko se često i naširoko pisalo o katastrofalnoj propasti Reda, da ovdje nije potrebno o tome detaljno govoriti. Dovoljno je reći kako su iznenada, u zoru u petak 13. listopada 1307. godine, uhićeni svi templari stacionirani u Francuskoj. Bila je to vrlo dobro organizirana akcija, koju su proveli službenici i vazali francuskoga kralja Filipa IV, iznenadnim napadom na stotine templarskih posjeda, te se do večeri u lancima našlo 15 000 ljudi. Petak 13. je tako u popularnoj svijesti ostao zabilježen kao jedan od najnesretnijih i najzloslutnijih dana u godini.

Optužbe koje su se pripisivale templarima, kako bi se opravdala njihova dramatična i ponižavajuća uhićenja, bile su jednako strašne koliko i nestvarne. Tako su bili optuženi za poricanje Krista i pljuvanje po njegovu liku, te za opsceno cjelivanje, "na sramotu dostojanstva ljudskoga, u skladu s vulgarnim ritualom Reda." (Govorilo se da je svaki inicijant prilikom svoga uvođenja u Red primao poljupce na anus, pupak i usta.) Tvrdilo se, nadalje, da su održavali homoseksualne odnose (koji su bili "obvezni, bez mogućnosti odbijanja"), te da su prinosili žrtve idolima.

U to je vrijeme (sve do 1377. godine) službena papinska rezidencija bila u Avignonu, u pokrajini Provansi. Ovdje ne trebamo ulaziti u razloge napuštanja vatikanske rezidencije. Očito je, međutim, da je premještanje Svete Stolice u neposrednu blizinu francuskoga područja omogućavalo kralju Filipu da snažno utječe na papu (Klementa V. koji je u nazočnosti Filipa IV 1305. godine u Lyonsu, službeno proglašen papom). Ovaj je utjecaj štetio templarima, čije je uništenje Filip odlučio osigurati ne samo u Francuskoj, nego i u svakoj zemlji u kojoj su templari imali sjedišta. Filip je stoga utjecao na Klementa V, koji je ko-

načno izdao bulu *(Pastoralis praeeminentiae,* s nadnevkom 22. studenog 1307. godine), naredivši uhićenje templara diljem kršćanskoga svijeta.

Slijedila su uhićenja u Engleskoj, Španjolskoj, Njemačkoj, Italiji i na Cipru, a 1312. godine marionetski je papa izdao drugu bulu, kojom je Red i službeno ukinut. U međuvremenu je na tisuće templara bilo podvrgnuto najstrašnijim torturama i ispitivanjima. Mnogi su od njih nakon toga bili spaljeni na lomačama, a među njima i veliki meštar Reda, Jacques de Molay te preceptor Normandije, Geoffroi de Charnay.

Ne namjeravam ovdje detaljnije govoriti o progonima, suđenjima i uništenju templara. Ova su zbivanja pobudila moju pozornost samo zbog dokaza koji je upućivao na mogućnost da su krajem dvanaestoga stoljeća templari krenuli u potragu za Kovčegom. Ustvrdivši kako je moguće da se Lalibela 1185. godine vratio iz Jeruzalema u pratnji templara, zapitao sam se što se nakon toga moglo dogoditi. Upravo me ta znatiželja potaknula da odgovore potražim u kasnijoj povijesti templarskoga reda.

Ta je povijest bila prilično kratka: manje od 130 godina nakon Lalibelina stupanja na etiopsko prijestolje templari su bili zarobljavani, mučeni i spaljivani. Njihove su posjede i novac podijelile vladajuće europske kuće; njihov je red prestao postojati, a njihov je dobar glas bio okaljan optužbama za sodomiju, blasfemiju i idolatriju.

Ni u zapisima iz posljednjeg stoljeća njihova postojanja nisam mogao pronaći nijedan dokaz koji bi potvrdio tezu o templarskim aktivnostima u Etiopiji. Početkom 13. stoljeća trag se jednostavno zameo; od tada pa sve do uhićenja 1307. godine, Red je, izgleda, bio zaokupljen samo svojim ratnim pohodima na Bliskom istoku te jačanjem svoje moći i bogatstva.

Pitao sam se gdje bih mogao pronaći informaciju koju sam tražio. Nekoliko mojih pokušaja odnosilo se na proučavanje zapisa o događajima u Etiopiji u razdoblju koje me sada zanimalo. Znao sam, doduše, da je u osamnaestom stoljeću, tijekom svoga dugog boravka u Etiopiji, James Bruce uložio goleme napore kako bi prikupio i zapisao drevne predaje. Stoga sam se okrenuo njegovim *Putovanjima* - koja su od tada neprestano ležala na mom stolu.

Na samom kraju I. knjige, kao što sam se i nadao, naišao sam na nekoliko stranica o vladavini kralja Lalibele. Nažalost, većina onoga što je škotski pustolov napisao nije bilo bitno za moju istragu. Međutim, jedna je pojedinost ipak zaokupila moju pozornost. Opisujući "najizvorniju etiopsku povijest i predaju", Bruce izvještava kako je Lalibela iznio plan kako ograničiti nizvodni tok voda u riječni sustav Nila, i time "izgladnjeti Egipat". Nakon "preciznih ispitivanja i proračuna" čini se da je taj glasoviti vladar iz dinastije Zagwe ustanovio:

> U najvišim dijelovima (Etiopije) teče nekoliko rijeka, čiji bi se tok mogao skrenuti i usmjeriti na niža područja zemlje, prema jugu, umjesto da se spajaju s Nilom, povećavajući njegovu vodenu masu koja se slijeva sjeverno. Smatrao je da bi na taj način mogao smanjiti rast rijeke, tako da Nil više ne dosegne onu vodenu masu potrebnu za napajanje Egipta.

Nisam mogao odoljeti pomisli da bi takav projekt zasigurno odgovarao težnjama templarskoga reda koji je, pred kraj Lalibeline vladavine (1211. godine), počeo planirati osvajanje Egipta. U to se vrijeme na obalama Nila vodilo nekoliko dugotrajnih bitaka, te su templari više od godinu dana opsjedali arapsku utvrdu Damiettu, smještenu u delti Nila. Stoga nije bilo nikakve sumnje da je templarima mogao odgovarati plan o "izgladnjivanju" i slabljenju Egipta.

Međutim, slučaj je htio da se plan o odvajanju rijeka nikada ne ostvari: "Smrt, taj neumoljiv neprijatelj svih izvanrednih pothvata, zaustavila je Lalibelu u njegovoj nakani." Bruce je zatim kratko prokomentirao vladavinu dvojice posljednjih vladara iz dinastije Zagwe:

> Lalibelu je naslijedio Imrahana Christos, glasovit samo po činjenici da je bio sin takvoga oca kao što je bio Lalibela, te otac takvoga sina kao što je bio Naakuto Laab; obojica su se odlikovala osobitim djelima, iako vrlo različite prirode. Prva smo djela, ona očeva, već naveli, a sastojala su se u velikim fizičkim pothvatima. Druga su bila djela uma, djela još teže prirode, a sastojala su se u pobjedi nad ambicijom - dobrovoljnom odricanju od krune.

Bio sam već obaviješten o povijesnim pojedinostima koje su slijedile. Naakuto Laab - posljednji vladar iz dinastije Zagwe - bio je 1270. godine nagovoren da se odrekne kraljevskog naslova u korist stanovitog Yekuno Amlaka, vladara koji je tvrdio da vuče podrijetlo od Salomona. Taj je kralj, prisjetit će se čitatelj, čekao pravi trenutak u dalekoj pokrajini Shoi, gdje su Salomonsku lozu održavali potomci jednog kraljevića, koji je u desetom stoljeću pobjegao kada se na prijestolje popela židovska kraljica Gudit.

Bruce je vrlo malo rekao o samom Yekuno Amlaku ili njegovim neposrednim nasljednicima, Yagbi Zionu (1285.-1294.) i Wedem Ara'adu (koji je vladao do 1314. godine). Zaista, izgleda da osebujne istraživačke metode kojima je prednost davao škotski putnik nisu iznjedrile nijednu vjerodostojnu informaciju o stoljeću nakon Lalibeline smrti 1211. godine: "Ovo je razdoblje obavljeno tamom", potužio se Bruce. "Možemo samo nagađati, ali kako ne možemo učiniti više od toga, ništa nećemo postići ni nagađanjem."

Slična je "tama", kao što sam već znao, obavijala i razdoblje *prije* Lalibelina uspona na prijestolje. Tako sam ostao s gomilom pitanja koja su i dalje zahtijevala odgovore. Jedno je od njih, i to daleko najvažnije, bilo pitanje koje se odnosilo na Kovčeg Saveza: trebao sam saznati što se s njime dogodilo u razdoblju između desetog i trinaestog stoljeća, kada je vladavina Salomonske dinastije bila prekinuta. Također sam trebao saznati je li templarima bio dopušten izravan pristup svetoj relikviji ako su, kako sam pretpostavljao, bili aktivni u Etiopiji tijekom Lalibeline vladavine.

Ponovno sam nazvao povjesničara Belai Gedaija u Addis Abebu ne bi li mi pomogao svoj im poznavanjem lokalnih predaja.

"Mi Etiopljani vjerujemo", rekao mi je, "da su u desetom stoljeću svećenici i narod iznijeli Kovčeg iz Aksuma, kako bi ga sačuvali od razaranja kraljice Gudit, i odnijeli ga na otok na jezeru Zwai..."

"Mislite u dolinu Rift - južno od Addis Abebe?"

"Da."

"To je prokleto velika udaljenost."

"Da, ali nigdje bliže ne bi bilo dovoljno sigurno. Gudit je, znate, bila Židovka. Htjela je uspostaviti falašku religiju u cijeloj zemlji i uništiti kršćanstvo. Palila je i pljačkala crkve u Aksumu. Stoga su svećenici

iznijeli Kovčeg kako ne bi dospio u njezine ruke i odnijeli ga vrlo daleko - sve do Zwaija! - gdje su bili sigurni da će biti izvan Guditina dosega."

"Znate li koliko je dugo ostao na otoku?"

"Naše predaje govore da je tamo bio sedamdeset godina nakon čega je vraćen u Aksum."

Zahvalio sam Gedaiju na pruženoj pomoći i spustio slušalicu. Ono što mi je rekao poklapalo se - više-manje - s mojim dotadašnjim saznanjima o srednjovjekovnoj povijesti Etiopije. Znao sam da je, nekoliko godina nakon što je svrgnula salomonide, na etiopskom prijestolju sjedila Gudit. Također sam znao da ju je svojedobno naslijedio prvi vladar iz dinastije Zagwe, koji je vjerovatno bio Židov.

Doduše, poslije (i sigurno davno prije Lalibelina vremena) Zagwe su se obratili na kršćanstvo. Stoga se činilo veoma vjerojatnim da su dopustili siguran povratak Kovčega u njegovo izvorno prebivalište u Aksumu - gdje se vjerojatno nalazio i kada je Lalibela sjeo na prijestolje.

Veliku je važnost ovoj tvrdnji davalo svjedočanstvo armenskoga geografa Abu Saliha, koji u svome djelu *Churches and Monasteries of Egypt and some Neighbouring Countries {Crkve i samostani u Egiptu i nekim susjednim zemljama),* iznosi neke pojedinosti o Kovčegu u Etiopiji. Prema vanjskom dokazu koji predstavlja sam tekst (objašnjava prevoditelj i urednik ovog značajnog djela u svom Uvodu), jasno se vidi kako je on napisan "početkom trinaestog stoljeća" - drugim riječima, u vrijeme Lalibeline vladavine. Iako Abu Salih nigdje izričito ne navodi u *kojem* je etiopskom gradu vidio svetu relikviju, nema razloga sumnjati da je taj grad bio Aksum. Štoviše, iščitavajući spomenuti odlomak, uočio sam neke pojedinosti koje sam ranije previdio. Opisujući ceremonijalno iznošenje Kovčega, geograf je zabilježio da su njegovi nosači bili *"bijele i rumene puti, te crvene kose. "*

Proželi su me trnci uzbuđenja, jer sam upravo shvatio da u rukama držim jedno od dva izvorna i rana svjedočanstva o prisustnosti tajanstvenih bijelih ljudi u Etiopiji u vrijeme kralja Lalibele (osobito zato što oba prijevoda istog odlomka tumače "crvenu kosu" kao "svijetlu kosu"). Alvarez me već bio upozorio na staru predaju o bijelim ljudima koji su izgradili prekrasne kamene crkve - predaju koja se sada izvrsno uklapala u ono što sam znao o naprednim graditeljskim tehnika-

ma kojima su raspolagali templari. Sada se, kao da potvrđuje moju evoluirajuću teoriju, ovdje našao Abu Salih, koji mi je, s udaljenosti od sedam stoljeća, prenio uzbudljivu informaciju o ljudima bijele i rumene puti, i crvene ili čak plave kose - drugim riječima, o ljudima umnogome sličnima sjevernim Europljanima - koji su bili izravno povezani s Kovčegom Saveza.

Mogućnost da su ti ljudi možda bili templari činila se vrlo primamljivom, ali ona je još uvijek moju istragu zaustavljala u trinaestom stoljeću i mnoga je pitanja ostavljala neodgovorenima. Ako su sjeverni Europljani, koje je vidio Abu Salih zaista bili templari, jesu li se oni zadovoljili tek povremenim nošenjem relikvije, ili su je pak pokušali iznijeti iz Etiopije i vratiti u Europu? I, najvažnije od svega, ako su to doista pokušali, jesu li bili uspješni?

Morao sam priznati da sam bio potpuno blokiran nedostatkom povijesnih informacija. Nije me odviše čudilo to što su templarski dokumenti i zapisi, obavijeni tajnovitošću, kao uostalom i sam templarski red, otkrivali toliko malo. Nisu mi mnogo pomogli ni etiopski ljetopisi: proučivši najrazličitije izvore, morao sam prihvatiti činjenicu da je stoljeće nakon smrti kralja Lalibele bilo doista razdoblje "obavijeno tamom", kako je primijetio James Bruce. O događajima koji su se zbili u tom razdoblju, nije bilo poznato gotovo ništa.

Osjećao sam da se nikada neću pomaknuti s mrtve točke moje istrage. No, unatoč rastućem pesimizmu, nazvao sam Richarda Pankhursta u Addis Abebu i upitao ga postoje li *ikakvi* zapisi, koji bi mogli upućivati na veze između Etiopljana i Europljana tijekom odnosnog razdoblja.

"Koliko je meni poznato, ne postoji nijedan zapis prije 1300. godine" odgovorio mi je.

"A nakon 1300. godine? Pretpostavljam da je prvi dokumentirani etiopski kontakt bio onaj s portugalskim poslanikom, koji je stigao u Etiopiju 1520. godine?"

"To nije baš točno. Malobrojne su misije i prije toga putovale, ali u suprotnom smjeru. Naime, iz Etiopije u Europu. Kako izgleda, prva je misija *zaista bila* otposlana otprilike stoljeće nakon Lalibeline smrti - tako da ona ulazi u razdoblje koje te zanima."

Promeškoljio sam se u naslonjaču: "Da li ti je možda poznat točan datum?"

"Da," odgovorio je Richard. "Bilo je to 1306. godine, a misija je bila prilično brojna. Otposlao ju je vladar Wedem Ara'ad, a sastojala se, ako se dobro sjećam, od tridesetak članova."

"Sjećaš li se koju je svrhu imala ta misija?"

"Nisam posve siguran. Morat ćeš provjeriti izvor. Ali, znam da joj je odredište bio Avignon, na jugu Francuske."

Konačno rješenje?

Richard nije bio svjestan da je upravo ispustio malu bombu. Avignon je bio sjedište pape Klementa V. - okrunjenog u Lyonsu 1305. godine u nazočnosti francuskog kralja Filipa. Štoviše, upravo je Klement V. godine 1307. naredio uhićenja templara diljem kršćanskog svijeta. Sada sam saznao da je ugledno etiopsko izaslnstvo (prvo koje je ikada poslano u Europu) posjetilo Avignon 1306. godine - samo godinu dana prije uhićenja. Jesu li se ovi datumi i događaji tek slučajno poklopili, ili je pak između njih postojala uzročno-posljedična veza? Kako bih dobio odgovore na ta pitanja, morao sam ustanoviti jesu li se abesinski poslanici uopće susreli s papom tijekom svoga posjeta, te ako jesu, o čemu su mogli razgovarati?

Prvi je izvor informacije o misiji iz 1306. godine bio genovski kartograf Giovanni da Carignano, koji je djelovao između od 1291. i 1329. godine. Zaintrigiralo me otkriće daje taj isti Carignano bio odgovoran za značajne promjene u europskoj predodžbi o Etiopiji: nakon mnogih stoljeća zabune, on je bio prvi mjerodavan pisac koji je nedvojbeno utvrdio da je "svećenik Ivan" vladao u Africi, a ne u "Indiji".

Carignano se sastao s članovima etiopskog izaslanstva kada su oni 1306. godine prolazili kroz Genovu na povratku iz Avignona. Zbog nepovoljnih vjetrova, proveli su "mnogo dana" u talijanskoj luci, gdje ih je kartograf ispitivao o "obredima, običajima i drugim obilježjima njihove zemlje."

Nažalost, Carignanove su se bilješke, zajedno sa svim podacima koje su mu dali Etiopljani, s vremenom izgubile. Ostao nam je sačuvan

tek kratak pregled u bergamskoj kronici s kraja petnaestog stoljeća, koju je sastavio stanoviti Jacopo Filippo Foresti.

Uspio sam pribaviti engleski prijevod Forestijeve kronike, u kojoj se samo jedan kratak odlomak odnosi na Carignanov razgovor s Etiopljanima:

> Među ostalim što je rečeno o državi [Etiopljana]...navodi se da je njihov vladar kršćanin, kojemu je sedamdeset četiri kralja i gotovo bezbroj prinčeva prisegnulo na vjernost...Poznato je da je taj vladar... 1306. godine našega spasenja poslao trideset izaslanika [koji]...su se s velikim poštovanjem predstavili papi Klementu V. u Avignonu.

To je - osim pokoje pretjerano kićene izjave i već spomenute opaske o "svećeniku Ivanu" - bilo sve što se znalo o prvoj etiopskoj misiji u Europi. Iako su podaci bili oskudni, oni su ipak potvrdili da su se poslanici doista sastali s Klementom V., i to samo godinu dana prije nego što je papa odobrio masovna uhićenja templara.

Nije bilo nikakvih podataka o samome sastanku, niti je bilo ikakva navještaja *zašto* je etiopski vladar toliko žudio uspostaviti vezu s papom Klementom V. godine 1306. Činilo mi se nevjerojatnim da bi Wedem Ara'ad odaslao tako veliku misiju, za koju do tada nije bilo presedana, a da za to nije imao snažan razlog. Osjetio sam se slobodnim špekulirati o tim razlozima.

Palo mi je na um nekoliko pretpostavki koje sam tada brzo zapisao u svoju bilježnicu:

> Pretpostavimo da su jeruzalemski templari 1185. godine zaista došli u Etiopiju s kraljevićem Lalibelom i da su mu pomogli zauzeti prijestolje. Pretpostavimo da su "bijeli ljudi" za koje se govori da su izgradili Lalibeline crkve zapravo bili templari. Pretpostavimo također da su ti isti templari bili oni "bijeli ljudi", koji su početkom 13. stoljeća u Etiopiji viđeni kako nose Kovčeg Saveza.
>
> Pretpostavimo da je Red uspio steći moć, povjerenje i utjecaj kod Lalibele kao i dinastije Zagwe, kojoj je on pripadao. Ako je bilo tako, onda je razumno pretpostaviti da su i posljednja dva

vladara iz dinastije Zagwe (Imrahana Christos i Naakuto Laab) također održavali dobre odnose s templarima, koji su time zadržali povlasticu izravnog pristupa Kovčegu Saveza.

Pretpostavimo da se ovo zaista dogodilo te da su još šezdeset godina nakon Lalibeline smrti 1211. godine templari imali pristup svetoj relikviji, ali naravno ne i pravo njezina iznošenja iz Etiopije. Možda su je *planirali* iznijeti, ali su jednostavno čekali pravu priliku za taj pothvat. U međuvremenu, kada su prvi vitezovi koji su došli u Etiopiju ostarjeli, Red je vjerojatno poslao nove vitezove iz Svete zemlje, koji su ih trebali zamijeniti. Nije bilo baš nikakva razloga za žurbu; doista, možda su bili posve zadovoljni time da Kovčeg ostane u Etiopiji.

Međutim, ovakvo se stanje vjerojatno dramatično promijenilo 1270. godine, kada je (ma kakav razlog bio tome) Naakuto Laab bio nagovoren da abdicira u korist Yekuno Amlaka - vladara koji je tvrdio da je Salomonov potomak. Za razliku od Zagwa, identitet Salomonida bio je čvrsto povezan s Kovčegom Saveza i predajom prema kojoj ga je osnivač njihove dinastije - Menelik I. - donio iz Jeruzalema u vrijeme vladavine kralja Salomona. U vezi s tim valja još jedanput istaknuti kako je prva *pisana* verzija *Kebra Nagasta* sastavljena na zahtjev Yekuno Amlaka. Drugim riječima, iako je ta legenda već dugo vremena kružila u obliku usmene predaje, Yekuno Amlak ju je htio formalizirati. Zašto? Zato što je išla u prilog isticanju i legitimizaciji njegova prava na prijestolje.

Odatle slijedi da je Yekuno Amlak morao biti prestravljen činjenicom da u njegovoj zemlji djeluje skupina naoružanih, ratobornih (i tehnološki naprednijih) stranaca kakvi su bili templari: stranaca koji su mogli dobiti pojačanje tisuća drugih članova svojega Reda koji su se nalazili na Bliskom istoku; stranaca koji su se očito jako zanimali za Kovčeg i vjerojatno kovali urotu kako ga ukrasti i iznijeti iz zemlje.

Pretpostavimo, međutim, da je Yekuno Amlak (koji je tek zasjeo na prijestolje i samim time još uvijek bio vrlo nesiguran u svoju moć) isprva pokušao umiriti te moćne i opasne bijele ljude, hineći da je s njima spreman surađivati onako kako su to činili Zagwe. To bi bila logična strategija - osobito zato što je poznato da je njegova vojska bila malobrojna - koja bi mogla objasniti zašto se tijekom njegove vladavine nije dogodilo ništa spektaku-

larno. Tako bi na njegovim nasljednicima ostalo da iznađu način kako se konačno riješiti templara i zadržati Kovčeg.

Sin Yekuno Amlaka (Yagba Zion, 1285.-1294. godine) bio je čak slabiji od svog oca u vojnoj snazi. Yagba Ziona je, međutim, naslijedio mnogo snažniji Wedem Ara'ad, koji je vladao do 1314. godine. Značajno je to što je upravo Wedem Ara'ad 1306. godine uputio brojno izaslanstvo papi Klementu V. u Avignon.

Nije li moguće da je cilj tog izaslanstva bio uzdrmati templarski red, a možda i papi i francuskom kralju (Filipu IV.) podastrti dovoljno snažan razlog za uništenje Reda? Taj je razlog mogao biti izvještaj o planovima templara da donesu Kovčeg Saveza u Francusku. Konačno, bilo je to razdoblje u kojem je popularnom sviješću uvelike dominiralo praznovjerje. Ako bi raspolagali tako svetom i moćnom relikvijom, templari bi bili u jedinstvenom položaju da izazovu svjetovne i vjerske autoritete u zemlji, koji bi posve sigurno bili spremni poduzeti sve moguće mjere da spriječe takve pokušaje.

Ova je teorija osobito privlačna stavimo li je u kontekst uhićenja templara u Francuskoj i drugdje na svijetu. Sva su se ta uhićenja zbila 1307. godine, dakle, nekih godinu dana nakon odlaska etiopske misije iz Avignona. Ovo se savršeno uklapa u ono što nam je poznato o mjerama koje je u tom pitanju poduzeo kralj Filip IV.: postoje dokazi daje on započeo planirati akciju protiv templara otprilike godinu dana prije samih uhićenja (dakle, 1306. godine) te daje nekoliko puta tijekom te godine o svojim planovima razgovarao s papom Klementom.

Naravno, bilo bi pogrešno misliti da je uništenje templara uslijedilo *isključivo* zbog lobiranja etiopskih izaslanika. U tome je također veliku ulogu igrala zloba i pohlepa kralja Filipa IV. (zloba zato što su templari nekoliko puta ponizili kralja, a pohlepa jer je kralju za oko nedvojbeno zapelo silno bogatstvo koje je počivalo u templarskim riznicama diljem njegova kraljevstva).

S druge strane, bilo bi jednako pogrešno misliti da etiopska misija koja je 1306. godine stigla u Avignon nije imala *nikakve* veze s događajima iz 1307. godine. Upravo suprotno, mnogo je vjerojatnije da je između njih doista postojala veza, a ta je veza, uvjeren sam, bio Kovčeg Saveza.

Portugalske i škotske veze

Templari su bili bogato i moćno internacionalno bratstvo monaha-ratnika. Kao takve ih, unatoč najvećim nastojanjima kralja Filipa IV. i pape Klementa V., nije bilo lako uništiti. Njihovo je potiskivanje bilo najuspješnije i najpotpunije provedeno u Francuskoj; međutim, čak su i tamo neka braća uspjela izbjeći uhićenje (kao uostalom i čitava templarska flota, koja je ujutro, na dan uhićenja, jednostavno isplovila iz atlantske luke La Rochelle, nakon čega više nikada nije bila viđena).

U ostalim su se zemljama suđenja i ispitivanja provodila s mnogo manje žara nego u Francuskoj; međutim, mučenja, zatvaranja, pogubljenja, oduzimanje imovine i konačno ukinuće Reda bili su konačni rezultat u Engleskoj (nakon podužeg odgađanja), Španjolskoj, Italiji, Njemačkoj, na Cipru i drugdje.

U Portugalu i Škotskoj, međutim, templari su, izgleda, potpuno izbjegli progone. I zaista, u tim su se zemljama okolnosti pokazale pogodnima do te mjere da se, pod raznim imenima, Red uspio održati.

Kada je u studenom 1307. godine papa Klement V. izdao svoju bulu kojom naređuje uhićenje templara diljem kršćanskog svijeta, Škotska je bila zaokupljena krvavom borbom za očuvanje svoje neovisnosti od kolonijalnih težnji Engleske. Na čelu te borbe stajao je jedan od najslavnijih škotskih vladara - kralj Robert Bruce, koji je u bitki kod Bannockburna 1314. godine teško porazio Engleze te je još stoljećima nakon toga njegova zemlja uživala slobodu. Potpuno usredotočen na rat, Bruce nije bio suviše zainteresiran za provedbu papina osvetničkog plana. Zbog toga je Bruce templare progonio samo prividno: samo su dva viteza uhićena a od ostalih je, izgleda, tek bilo zatraženo da se ne pojavljuju u javnosti.

Škotski se kralj doista ponašao na osobit način: svi dokazi upućuju na to da je pružio sigurno utočište ne samo lokalnim templarima nego i onim članovima Reda koji su bježali pred progonima u drugim zemljama. Izgleda da Bruce ovu velikodušnu politiku nije provodio toliko iz vlastita altruizma koliko u želji da odbjegle vitezove pridobije da se pridruže njegovoj vojsci. Nadalje, bilo je govora i o tome da su se, kod Bannockburna, templarske jedinice *zaista* borile na Bruceovoj strani. Podatak je to koji bi vrijedilo pobliže istražiti, osobito zato što je poznato

da su pobjedonosni Škoti u toj slavnoj bitki marširali iza male relikvije nalik na Kovčeg Saveza.

Naklonost koju je Bruce iskazivao templarima u Škotskoj te činjenica da su mnogi templari izbjegli uhićenja u Engleskoj (jer se odgađalo izvršenje papine bule) omogućili su Redu da na Britanskom otočju, umjesto potpunog uništenja, opstane u tajnom obliku. Stoljećima se nagađalo da je Red preživio u obliku slobodnog zidarstva, a to stajalište podupire i masonska predaja prema kojoj je kralj Robert Bruce nakon bitke kod Bannockburna osnovao najstariju škotsku ložu (Kilwinning) "za prijem onih vitezova templara koji su pobjegli iz Francuske". U osamnaestom je stoljeću Andrew Ramsay, istaknuti škotski mason i povjesničar, potvrdio to gledište napisavši brojna djela o vezama između slobodnog zidarstva i templara. Gotovo u isto vrijeme barun Carl von Hund, vodeći njemački mason, izjavio je kako "slobodno zidarstvo vuče korijene od templarskoga reda te je prema tome svaki mason ujedno i templar".

Za razliku od situacije u prijašnjim vremenima, ovako izravne izjave nisu bile neobične u osamnaestom stoljeću. Bilo je to razdoblje u kojem su slobodni zidari konačno "izašli iz skrovišta" i počeli govoriti o sebi i svojoj povijesti. Poslije, kako je duh otvorenosti ohrabrivao daljnja istraživanja, postalo je jasno da je "templarsko viteštvo" oduvijek bila važna snaga unutar masonskog sustava. Ova su istraživanja, zajedno s ostalom do tada nepoznatom građom, nedavno obuhvaćena u detaljnoj i mjerodavnoj studiji koja objašnjava moguće načine na koje su odbjegli templari oblikovali i provodili utjecaj na slobodno zidarstvo.

Ni u kojemu slučaju ne bih ovdje želio započinjati zamršenu i visoko specijaliziranu raspravu. Jednostavno bih želio istaknuti da se sustav masonskih rituala u velikoj mjeri nastavlja na onaj Reda Salomonova hrama, te da su to nasljeđe prenijeli, najprije u Britaniju, u razdoblju između 1307. i 1314. godine, templari koji su preživjeli papine progone, zahvaljujući osobito povoljnim okolnostima koje su vladale u Škotskoj.

Kao što sam spomenuo, Škotska nije bila jedina zemlja u kojoj su templari izbjegli progone. Istina, u Portugalu im se sudilo, ali su bili oslobođeni krivnje, stoga nisu trpjeli ni mučenja ni zatvaranja. Naravno, portugalski vladar (Denis I.), kao dobar katolik, nije mogao pot-

puno ignorirati papine naputke: kako bi mu udovoljio, Denis I. je 1312. godine službeno ukinuo Red. Međutim, samo šest godina poslije Red se ponovno okupio pod novim imenom: Militia Christi (poznat i kao Kristovi vitezovi ili jednostavno Red Krista).

Ovaj je preobražaj iz jednog reda u drugi omogućio portugalskim templarima ne samo da prežive inkvizicijske progone između 1307. i 1314. godine, nego također da se 1318. godine poput feniksa uzdignu iz vlastita pepela, nakon čega su, izgleda, nastavili svoje djelovanje. Templarska imovina, novac i osoblje, sve je to u nepromijenjenom obliku pretočeno u Red Krista. Štoviše, 14. ožujka 1319. godine novoosnovana je organizacija dobila i službeno priznanje od pape Ivana XXII. (koji je naslijedio Klementa nakon njegove smrti).

Ukratko, unatoč okrutnom potiskivanju Reda u Francuskoj i drugim zemljama, portugalski Red Krista kao i britansko (osobito škotsko) slobodno zidarstvo osigurali su prenošenje templarskog nasljeđa na buduće naraštaje, a možda je to nasljeđe preživjelo sve do današnjih dana.

Kako je moja istraga napredovala, postajao sam sve uvjereniji u to da se dio toga nasljeđa odnosio na potragu za Kovčegom Saveza.

"Boriti se poput vukova i klati poput lavova..."

Čak u slučaju da se moja teorija o templarima u Etiopiji pokaže točnom, znao sam da ni na koji način neću moći ustanoviti što se s njima u toj zemlji događalo nakon što su u Europi 1307. godine započeli progoni. Povijesnih zapisa iz vremena vladavine Wedem Ara'ada gotovo da nije ni bilo. Pretpostavljao sam, međutim, da je on, nakon što je odaslao misiju u Avignon, zasigurno pratio događanja i bio obaviješten o uništenju Reda. Siguran da u njegovu zemlju više neće pristizati nove templarske snage, vladar je mogao poduzeti mjere protiv vitezova koji su se još uvijek nalazili u Etiopiji, protjerati ih ili potpuno iskorijeniti, što je zacijelo i učinio.

U svakom slučaju, ovo je bila moja radna hipoteza i o toj razini svog istraživanja vjerojatno ne bih više razmišljao da nisam saznao za "portugalsku vezu" u obliku Reda Krista. Naime, uz samo dvije nebitne

iznimke, *svi* poznati rani posjetitelji Etiopije bili su Portugalci. Štoviše, to je portugalsko zanimanje za kraljevstvo "svećenika Ivana" bilo izraženo već stoljeće nakon uništenja templara, pri čemu je Red Krista od samog početka bio idejni nositelj tog interesa.

Kao najprivlačniji i najdjelotvorniji primjer takvih nastojanja valja spomenuti osobu o kojoj su dostupni koliko-toliko vjerodostojni podaci. Bio je to princ Henrik Pomorac, veliki meštar Reda Krista, kojega je njegov biograf opisao kao čovjeka "izvanredne čvrstine srca i oštrine uma...(koji je), neizmjerno žudio da učini slavna i uzvišena djela."

Henrik je rođen 1394. godine, a od 1415. godine počeo se aktivno baviti pomorstvom, te mu je najveća želja - kao što je i sam izjavio - bila da "upozna zemlju svećenika Ivana". Njegovi suvremenici, kao i suvremeni povjesničari potpuno se slažu s time da je Henrik velik dio svoje svijetle karijere posvetio upravo ostvarenju tog cilja. Međutim, njegove su aktivnosti bile obavijene tajnama i intrigama. Kakoj e Edgar Prestage, preminuli profesor portugalskog jezika, književnosti i povijesti na Londonskom sveučilištu, primijetio:

> O Henrikovim nam je putovanjima malo toga poznato, što je uvelike rezultat politike šutnje koja je uključivala i potiskivanje... povijesnih činjenica... o morskim putovima, kartama, napucima za pomorce i o njihovim izvještajima.

U Henrikovo je vrijeme zaista postojao "zavjet šutnje", prema kojemu se odavanje podataka o rezultatima raznih istraživačkih putovanja kažnjavalo smrću. Unatoč tome, poznato je da je princ bio opsjednut idejom o uspostavljanju izravne veze s Etiopijom, što je namjeravao postići oplovljavanjem Afrike (budući da su kraći put do Egipta, preko Sredozemnog i Crvenog mora, zatvorile neprijateljske muslimanske snage). Nadalje, čak i prije nego što je oplovljen Rt dobre nade, vještim je portugalskim pomorcima, koji su poduzeli smiona istraživanja zapadnoafričke obale, bilo naređeno neka se kod "svećenika Ivana" raspitaju ne bi li možda do njegova kraljevstva brže stigli nekim kopnenim putem.

Možemo samo nagađati koji je bio stvarni cilj portugalskog princa. Općeprihvaćeno je mišljenje da je - kao "dobar križar" - namje-

ravao sklopiti anti-islamski savez s kršćanskim etiopskim vladarom. Možda je doista bilo tako. Međutim, kako se već više od stotinu godina prije Henrikova rođenja odustalo od svih ozbiljnih planova o osvajanju Svete zemlje, teško sam se mogao oteti misli da su Henrikovi motivi bili posve drukčije prirode. Možda je u pitanju bio neki skriveni plan, koji bi objašnjavao njegovu tajanstvenost i očaranost svećenikom Ivanom.

Što sam duže proučavao život slavnog pomorca, postajao sam sve uvjereniji u to da su njegovi motivi bili ukorijenjeni u činjenici da je obnašao dužnost velikog meštra Reda Krista, u kojem je svojstvu zasigurno dobio uvid u tajanstvene predaje Reda Salomonova hrama. Značajno je to što je i sam bio duboko zainteresiran za proučavanje matematike i kozmografije, "nebeskih kretanja i astrologije", te da su mu društvo najčešće pravili židovski liječnici i astronomi - ljudi koji su po svemu bili slični Wolframovu Flegetanisu, koji je "vidio skrivene tajne u položaju zvijezda i tvrdio da postoji predmet koji se zove Gral, čije je ime pročitao u zvijezdama".

Bio je tu, međutim, još jedan podatak, na osnovi kojeg sam pretpostavio da je portugalski princ bio duboko prožet templarskom predajom. Naime, Henrik Pomorac prakticirao je celibat. Kristovi vitezovi nisu bili vezani tako strogim pravilima kao njihovi preteče iz Reda Hrama. Bez obzira na to, Henrik se, poput svih velikih meštara prije njega, "nikada nije oženio, nego je očuvao čistoću i čednost, te je do smrti ostao djevac". Isto tako, morao sam se zapitati je li doista bila slučajnost da je slavni pomorac odlučio sastaviti svoju oporuku na dan 13. listopada 1460. , na 153. godišnjicu uhićenja templara u Francuskoj (koje se zbilo 13. listopada 1307. godine).

Henrik je umro 1460. godine, ubrzo nakon što je sastavio oporuku, a tek su početkom dvadesetog stoljeća na vidjelo izašli neki zapisi o posljednjih deset godina njegova života. Među tim je zapisima (čije je detalje 1924. godine objavio dr. Jaime Cortezao u časopisu *Lusitania)* pronađena kratka bilješka o tome kako je "poslanik svećenika Ivana posjetio Lisabon osam godina prije Henrikove smrti" Nije poznato koja je bila svrha ove misije niti o čemu su princ i etiopski izaslanik razgovarali. Međutim, sigurno se nije moglo pripisati slučajnosti da je dvije godine nakon njihova sastanka portugalski kralj Alfonso V. Redu Krista dodijelio duhovnu jurisdikciju nad Etiopijom. "Još uvijek ne

znamo", priznaje profesor Prestage, "koji su razlozi prethodili dodjeljivanju toga prava"

Iste godine kada je umro Henrik Pomorac - 1460. - u Sinesu, luci na jugu Portugala, rođen je njegov nasljednik. Taj je nasljednik," također vitez Reda Krista, bio Vasco da Gama, koji će 1497. godine otvoriti put do Indije preko Rta dobre nade.

Treba istaknuti kako je Da Gama, krenuvši na svoje slavno putovanje, sa sobom ponio dvije stvari: bijelu svilenu zastavu s izvezenim dvostrukim crvenim križem Reda Krista i vjerodajnice koje je trebao predati svećeniku Ivanu. Štoviše, iako je njegovo krajnje odredište zaista bila Indija, portugalski je admiral veliki dio svoje ekspedicije posvetio istraživanju Afrike. Jedan zapis navodi da je zaplakao od sreće kada je, usidrivši se u Mozambiku, saznao da svećenik Ivan živi daleko na sjeveru, u unutrašnjosti kontinenta. Isti su izvjestitelji tvrdili da je etiopski vladar "držao mnoge priobalne gradove". Ta je tvrdnja bila netočna, ali Da Gamina su česta zaustavljanja u Malindi, Mombasi, Bravi (gdje je sagradio i svjetionik, koji se tamo i danas nalazi) i Mogadišu bila donekle rezultatom njegove neprekidne želje da uspostavi vezu sa svećenikom Ivanom.

U međuvremenu, 1487. godine, deset godina prije Da Gamina isplovljavanja, Red Krista je financirao razne pothvate kojima je cilj također bila Etiopija. Te je godine portugalski kralj Ivan II., tadašnji veliki meštar Reda, poslao svog povjerenika, koji se zvao Pero de Covilhan na opasno putovanje preko Sredozemnog mora, Egipta i Crvenog mora do dvora svećenika Ivana. Prerušen u trgovca, Covilhan je prošao kroz Aleksandriju i Kairo do Suakina, gdje je 1488. godine unajmio mali arapski jedrenjak koji ga je doveo do jemenske luke Adena. Tamo je pak doživio razne pustolovine, koje su na duže vrijeme odgodile njegovo daljnje putovanje. Tek je 1493. godine konačno uspio ući u Abesiniju. Stigavši ondje, odmah se uputio na vladarev dvor, gdje je isprva bio primljen s dobrodošlicom, da bi zatim bio smješten u udoban kućni pritvor. Možemo samo nagađati uzrok takvom obratu, no kako je poznato da je Covilhan slovio za jednog od najvještijih špijuna (nekada je radio kao tajni agent u Španjolskoj), ne možemo ne pomisliti da ga je možda Red Krista poslao da pribavi informacije o Kovčegu Saveza.

Moguće je da je pobudio sumnje raspitujući se o svetoj relikviji. U svakom slučaju, bio je zadržan u Etiopiji do kraja života.

Covilhan je još bio živ kada je, 1520. godine, prvo službeno portugalsko izaslanstvo stiglo u luku Massawu kako bi se susrelo sa svećenikom Ivanom. Nakon toga, poslanici su se u unutrašnjosti zemlje sastali s Lebnom Dengelom (Lebna Dengel), salomonidskim vladarem, koji je kraljevao od 1508. godine. Jedan od članova tog izaslanstva bio je otac Francisco Alvarez, a čitatelj će se prisjetiti kako su upravo Alvarezu svećenici priopćili drevnu predaju o kamenim crkvama u Lalibeli, koje su "izgradili bijeli ljudi".

Sada sam u rukama držao engleski prijevod opširne pripovijesti, koju je Alvarez napisao nakon povratka iz Etiopije 1526. godine. Ponovno čitajući poglavlje o Lalibeli, osupnuo me njegov opis crkve sv. Jurja. Na krovu tog velikog zdanja, rekao je, izrezbaren je "dvostruki križ, odnosno jedan križ unutar drugoga, nalik na križeve Reda Krista".

Naravno, Lalibeline su crkve bile izgrađene u vrijeme templara, davno prije osnutka Reda Krista, njihova nasljednika. Činilo se razumnim pretpostaviti da je križ Reda Krista nastao prema uzoru na templarski. Stoga je bilo zanimljivo ustanoviti da se sličan križ nalazio na crkvi sv. Jurja, nedvojbeno najljepšoj u Lalibelinu kompleksu. Vrativši se u mislima svom posjetu Lalibeli 1983. godine, nisam bio siguran da sam tamo zamijetio motiv dvostrukog križa. No, kada sam pogledao fotografije, koje sam snimio tijekom toga posjeta, one su potvrdile da je Alvarezov opis crkve sv. Jurja bio potpuno točan - dvostruki se križ doista tamo nalazio.

Sredinom dvadesetih godina šesnaestog stoljeća, dok je portugalsko izaslanstvo još uvijek boravilo na dvoru Lebne Dengela, postalo je jasno kako će Etiopiju uskoro napasti muslimanske snage koje su nadolazile iz Haranskog emirata na istoku Afrike. Te je snage predvodio okrutan i karizmatičan ratnik, Ahmed Ibn Ibrahim el Ghazi, koji je nosio nadimak "Gragn" (što znači "ljevoruki").

Nakon nekoliko godina pažljivih priprema, Gragn je 1528. godine konačno objavio sveti rat i poveo horde divljih somalijskih jedinica (potpomognut arapskim i turskim plaćenicima) na pohod u kršćanska brda. Ovaj se kratak pohod pretvorio u dugotrajni rat, koji se, bez

popuštanja, nastavljao iz godine u godinu. Diljem Etiopije gorjeli su gradovi i sela, uništavane crkve, otimana neprocjenjiva blaga, a ubijeno je na tisuće ljudi.

Lebna Dengel bio je prilično hladnokrvan prema Portugalcima. Tijekom šestogodišnjeg boravka njihova poslanstva u Etiopiji (od 1520. do 1526. godine) neprestano se pozivao na samodovoljnost, govoreći, unatoč muslimanskoj prijetnji (koja se oko 1526. godine činila sve uvjerljivijom), da još ne vidi razloga za sklapanje bilo kakva saveza s nekom stranom silom. To je neobično ravnodušno gledište, vjerujem, mogla prouzročiti briga o pravim motivima europskih posjetitelja - osobito onih vezanih za Kovčega Saveza.

Međutim, kakvi god strahovi zaokupljali etiopskog vladara, s vremenom mu je postalo jasno da Gragn predstavlja mnogo veću prijetnju od bijelih ljudi - i to ne samo sigurnosti svete relikvije nego i opstanku etiopskog kršćanstva. Muslimani su 1535. godine napali Aksum i do temelja uništili drevnu i najštovaniju crkvu svete Marije Sionske (iz koje su, kako ću poslije izložiti, svećenici već iznijeli Kovčeg i pohranili ga na nekom drugom, sigurnijem mjestu). Također, 1535. godine - i ne pukom slučajnošću - Lebna Dengel je konačno nadvladao svoju nesklonost sklapanju saveza sa stranom državom, i sa žurnom molbom za vojnom pomoći, poslao izaslanika portugalskom kralju.

U međuvremenu je uspostavljanje veza između Etiopije i Europe postalo znatno otežano (jer su Turci preuzeli nadzor nad većim dijelom obale Afričkog roga, kao i u većini luka na Crvenome moru). Trebalo je dugo da vladarev poziv u pomoć stigne na odredište, te je tek 1541. godine skupina od 450 portugalskih mušketira stigla u Massawu kako bi pomogli abesinskoj vojsci, koja se u tom času činila potpuno skršenom i demoraliziranom (Lebna Dengel je, nakon godina provedenih u bijegu, umro od iscrpljenosti, nakon čega ga je naslijedio njegov, tada još uvijek maloljetni, sin Klaudije).

Mnogo se nade polagalo u portugalsku vojsku, budući da je bila naoružana mačetama, puškama i teškim topništvom. Etiopska kraljevska kronika iz 1541. godine govori o samopouzdanju kojim su portugalske jedinice marširale od obale preko brda, veličajući ih kao "smione i neustrašive ljude koji su žudjeli boriti se poput vukova i klati poput lavova". Ovaj opis ni u kojemu slučaju nije bio pretjeran: iako malo-

brojne, portugalske su se jedince borile s nadahnjujućim junaštvom i dobile nekoliko odlučujućih bitaka. Britanski je povjesničar Edward Gibbon poslije opisao njihova postignuća u samo osam riječi: "Etiopiju je spasilo četiri stotine pedeset Portugalaca."

Po mome je mišljenju vrlo značajno to što je zapovjednik oslobodilačkih snaga bio nitko drugi, do sam don Christopher da Gama, sin slavnog Vasca i, poput svoga oca, veliki meštar Reda Krista. James Bruce je bio pretjerano zainteresiran za ovog mladog pustolova kojega je opisao sljedećim rječima:

> Bio je izvanredno hrabar; nagao i odlučan; isticao je važnost vojničke časti; uporan u svojim odlukama. (Međutim), među brojnim vrlinama koje je posjedovao nije se nalazilo ono malo strpljenja, toliko nužnog za one koji zapovijedaju vojskama.

Vjerujem da je don Christopher, kao vitez Reda Krista, zasigurno imao skriveni motiv za svoje akcije u Etiopiji: prvo bi porazio muslimane, a zatim krenuo u potragu za Kovčegom Saveza. Međutim, njegova ga je brzopletost i nestrpljivost, i prije negoli je uspio ostvariti ijedan od ovih ciljeva, konačno stajala života.

Unatoč očitoj nadmoći neprijatelja, uspijevao je neprestano održavati bitku sa snagama Ahmeda Gragna (tako su, jednom prilikom, nakon što su ih Abesinci napustili, Portugalci ostali sučeljeni s 10 000 kopljanika - i porazili ih). Takvi su hrabri pothvati, doduše, bili veoma riskantni, te je 1542. godine don Christopher zarobljen (jedan je svjedok opisao kako je neposredno prije svoga uhićenja don Christopher "bio pogođen u desno koljeno te se borio s mačem u lijevoj ruci, budući da mu je desna bila ranjena").

Bruce opisuje da je portugalski zapovjednik, pretrpjevši najokrutnija mučenja, posljednje sate svoga života proveo na sljedeći način:

> doveli su ga pred maurskoga generala Gragna, koji ga je obasuo pogrdama na koje je ovaj uzvratio takvim psovkama da je Maur, u naletu bijesa, izvukao mač i vlastitim mu rukama odsjekao glavu.

Samo godinu dana poslije, ubijen je i muslimanski vođa. U bitki koja se vodila na obalama jezera Tane, 10. veljače 1543. godine, ubio ga je stanoviti Peter Leon,

> čovjek nižega podrijetla, ali vrlo poduzetan i hrabar, koji je bio Don Christopherov valet de chambre...Maurska je vojska ubrzo osjetila da joj nedostaje general, te je, ustanovivši taj gubitak, pala u nered, nakon čega su se Portugalaci i Abesinci upustili u pokolj koji je potrajao sve do večeri.

Tako je, nakon petnaest godina neviđenog uništenja i nasilja završio muslimanski pokušaj podjarmljivanja kršćanskog Etiopskog Carstva. Portugalske oslobodilačke snage pretrpjele su velike žrtve: osim strašnog don Christophera, više od polovice od ukupno 450 mušketira bilo je ubijeno u borbama. Abesinske su žrtve, naravno, bile još veće (bilo ih je čak na desetke tisuća), a zbog tada nanesene kulturne štete - spaljenih rukopisa, ikona i slika, srušenih crkava i opljačkanih blaga - civilizacija u brdima Etiopije stoljećima će spavati u gotovo potpunoj tami.

Međutim, najveće je blago ipak bilo spašeno: samo nekoliko dana prije spaljivanja grada 1535. godine, svećenici su Kovčeg iznijeli iz Aksuma i smjestili ga na jednom od brojnih otoka-samostana na jezeru Tani. Tamo je ostao još dugo nakon Gragnove smrti. A onda je, sredinom 17. stoljeća, vladar Fasilid (kojeg Bruce opisuje kao "najvećeg kralja koji je ikada sjedio na abesinskom prijestolju") na razorenim temeljima stare crkve sagradio novu katedralu sv. Marije Sionske - gdje je, uz prigodnu ceremoniju, sveta relikvija ponovno pronašla svoj dom i nekadašnju slavu.

Fasilid je učinio još nešto. Unatoč dubokoj zahvalnosti koju je njegova zemlja dugovala Portugalcima (čiji se broj uvećao nakon pobjede u ratu protiv Gragna), on je dao protjerati sve doseljenike. Doista, toliko je sumnjao u njihove namjere da je sklopio poslovni sporazum s Turcima u Massawi: svi portugalski putnici koji bi tamo pristigli i zatražili ulazak u Etiopiju, bili bi uhićeni a njihove glave odsječene, uz odgovarajuću nagradu u zlatu za svaku odsječenu glavu.

Izvor tajne

Izgleda da je nakon smrti don Christophera da Game splasnulo zanimanje Reda Krista za Etiopiju. Po završetku vladavine Fasilida, *nijedan* Portugalac više nije pokazivao nikakvu namjeru da taj interes obnovi.

Međutim, kako sam već istaknuo, Red Krista nije bio jedini nastavljač templarske tradicije. Škotsko je slobodno zidarstvo također naslijedilo ponešto od tajanstvene ostavštine Salomonova hrama, u kojoj je središnju ulogu imao Kovčeg Saveza. Zbog ove škotske veze kao i zato što je tvrdio da je daleki potomak kralja koji je u četrnaestom stoljeću prihvatio odbjegle templare, osjećao sam da bih se trebao ozbiljnije pozabaviti životopisom jednog od najsmjelijih i najodlučnijih stranaca koji je ikada posjetio Etiopiju: Jamesa Brucea od Kinnairda.

Visok gotovo dva metra i vrlo snažan, Bruce je bio golem čovjek ("najviši čovjek kojega ste mogli gledati besplatno", kako ga je opisao jedan suvremenik). Bio je također bogat i visoko obrazovan. Rođen je 1730. godine u škotskim dolinama na obiteljskom imanju u Kinnairdu. Kada je navršio dvanaest godina, otišao je na školovanje u Harrow, gdje su učitelji na sva usta hvalili njegovo izvanredno poznavanje klasičnih jezika. Svoje je studije konačno završio na Sveučilištu u Edinburghu.

Slijedilo je razdoblje duge bolesti nakon koje je, oporavivši se, otišao u London preuzeti službu u East India Company. Tamo se pak strastveno zaljubio u prekrasnu ženu Adrianeu Allan, kojom se 1753. godine i oženio. Ubrzo je postao partner svoga punca u trgovini vinom.

Dogodila se tragedija. Godine 1754., na putu za Francusku, Adriane je iznenada umrla, a Bruce, iako se mnogo godina poslije ponovno oženio i postao ocem sedmoro djece, proveo je izgleda dugo vremena oporavljajući se od gubitka svoje prve supruge.

Nemiran i potišten, gotovo neprestano je putovao i s velikom lakoćom učio nove jezike. Njegova su ga lutanja odvela najprije u Europu, gdje se borio u dvoboju u Belgiji, plovio Rajnom, pretraživao rimske ruševine u Italiji i proučavao arapske rukopise u Španjolskoj i Portugalu. Nakon što je vlada otkrila njegove lingvističke sposobnosti, počeo je obnašati dužnost britanskog konzula u Alžiru. Odatle je započinjao brojna

putovanja po sjevernoafričkoj obali, posjetivši najprije ruševine Kartage a zatim istražujući drevne lokalitete u Svetoj zemlji. Nalazio je i vremena da povremeno posjeti Škotsku kako bi se posvetio obiteljskim posjedima, koje je naslijedio nakon očeve smrti 1758. godine.

Mladi je Škot tijekom vremena razvio zanimanje i za astronomiju, pribavivši dva, tada najsuvremenija teleskopa, koje je od tada uvijek nosio sa sobom. Također je ovladao kartografskim i pomorskim vještinama, koje će mu postati prijeko potrebne na putovanjima Abesinijom.

Nije potpuno jasno kada mu je točno pala na um zamisao o ovoj posljednjoj pustolovini, no postoji dokaz koji upućuje na vrlo pomno planiranje ovoga pothvata (poznato je, primjerice, da je već oko 1759. godine počeo učiti *Ge'ez,* drevni etiopski jezik). Provodeći posebne pripreme, koje su uključivale detaljna proučavanja djela prijašnjih putnika, do 1768. godine, kada je stigao u Kairo i počeo svoje epsko putovanje, stekao je obuhvatno znanje o toj zemlji.

Što je Brucea potaknulo da ode u Etiopiju? Njegov odgovor na to pitanje bio je nedvosmislen. Otišao je, kako je rekao, riskirajući "nebrojene opasnosti i patnje, koje su me mnogo puta mogle svladati da uza me nije neprestano bila milosrdna i zaštitnička Sudbina", kako bi otkrio izvor Nila." Kako ne bi bilo nikakve sumnje u njegove stvarne motive, svoju je opširnu knjigu naslovio: *Travels to Discover the Source of the Nile in the Years 1768, 1769, 1770, 1771, 1772 and 1773. (Putovanja u potrazi za izvorom Nila u godinama 1768, 1769, 1770, 1771, 1772 i 1773).*

Postoji, međutim, zagonetka koja odavno privlači pozornost povjesničara (iako za nju nikada nije ponuđeno odgovarajuće objašnjenje). Zagonetka se sastoji u ovome: davno prije svoga putovanja u Etiopiju, James Bruce je *znao* da su izvor Plavog Nila već otkrila i detaljno istražila dvojica Europljana: Pedro Paez i Jeronimo Lobo (obojica svećenici, koji su živjeli u Etiopiji u 17. stoljeću, prije nego što je na snagu stupila Fasilidova zabrana).

Kako je tijekom 1989. godine napredovala moja istraga o Kovčegu Saveza, tajanstvenost Bruceovih namjera sve je više zaokupljala moju pozornost. Pet je golemih knjiga njegovih *Putovanja (Travels)* postalo važnim izvorom mojih istraživanja jer su pružali jedinstven uvid u etiopsku kulturu u razdoblju kada je još uvijek bila bliska svojim drev-

nim korijenima. Osim toga, znao sam da je škotski pustolov bio izvanredno učen, te sam od samoga početka bio impresioniran točnošću njegovih zapažanja i uopće vrijednošću njegovih stajališta o povijesnim pitanjima. Isto tako, doimao me se kao pošten čovjek, prilično nesklon preuveličavanju i pogrešnim tumačenjima. Kako je onda, morao sam se zapitati - budući da je iz njegovih izjava jasno proizlazilo da je pažljivo pročitao i djela Paeza i Loboa - mogao a da se ne osvrne na značenje njihovih postignuća? Kako sam bespogovorno prihvaćao vladajuće mišljenje (naime, "osim što je bio romantičar, Bruce je bio i najpouzdaniji vodič") potpuno me zbunilo njegovo očito zanemarivanje ove iznimno važne povijesne činjenice, kada je smjelo izjavio da "nijedan Portugalac...nikada nije vidio, niti se čak pretvarao da je vidio izvor Nila".

Uskoro sam otkrio da ovo nije bila jedina Bruceova laž. Njegove su izjave o Kovčegu Saveza bile krajnje neodređene i varljive. Opisujući posjet svetom gradu Aksumu, komentirao je kako je Ahmed Gragn uništio prvu crkvu sv. Marije Sionske i dodao, što je bilo točno, da na njenom mjestu sada stoji nova crkva:

> U njoj se navodno čuva Kovčeg Saveza...koji je Menelik...kako kazuju njihove glasovite legende, na povratku u Etiopiju ukrao svome ocu Salomonu...Ondje je, vjerujem, bio pohranjen neki drevni primjerak Starog zavjeta...no, kakav god to predmet bio, uništio ga je Gragn, iako se tvrdi da se još uvijek tamo nalazi. Ovo mi je rekao sam kralj.

Ukratko, izgleda da je Bruce govorio o tome kako Kovčeg nije nikada bio donesen u Aksum (budući da je priča o Meneliku i Salomonu bila samo "glasovita legenda"), da je zbog toga relikvija koja je nekoć počivala u crkvi mogla biti samo "neki drevni primjerak Starog zavjeta", te da ni ta relikvija više ne postoji budući da ju je "uništio Gragn". Izjava da ih je potkrijepio "sam kralj", trebala je dokazivati vjerodostojnost tvrdnji.

Da nije bilo ove posljednje primjedbe, čak bih se zadovoljio činjenicom da Bruce jednostavno nikada nije saznao da je Kovčeg bio spašen tijekom rata s muslimanima, te da je poslije, nakon izgradnje nove crkve sv. Marije Sionske, bio vraćen u Aksum. Međutim, tvrdnja

da je "sam Kralj" posvjedočio kako je relikvija bila uništena očito je neistina: Godine 1690., dugo nakon Gragnovih ratnih pohoda i samo osamdeset godina prije Bruceova posjeta, etiopski je vladar ušao u Svetinju nad Svetinjama u crkvi sv. Marije, gdje je, naime, *vidio* Kovčeg (čime je potvrdio da je relikvija postojala). Taj je vladar (Iyasu Veliki) bio ujedno i svećenik, zbog čega je uživao pravo ne samo pristupa svetoj relikviji, nego i pravo razgledavanja njezina sadržaja. Kako je nezamislivo da kralj u Bruceovo vrijeme nije znao za taj poznati događaj, morao sam zaključiti daje škotski putnik još jednom "ekonomično baratao istinom".

U to sam se još bolje uvjerio kada sam, suprotno njegovim gore navedenim izjavama, shvatio da etiopsku predaju o Meneliku, Salomonu i kraljici od Sabe Bruce *nije* smatrao tek "glasovitom legendom". Upravo suprotno, prema njoj se odnosio s najvećim poštovanjem. U prvoj knjizi svojih *Putovanja* - nekih tisuću stranica prije nego je spomenuo posjet Aksumu - naširoko je pisao o bliskim kulturnim i trgovačkim vezama između Etiopije i Svete zemlje u starozavjetnim vremenima. Ovdje je, među ostalim, jasno iznio vlastito stajalište prema kojemu je kraljica od Sabe bila stvarna povijesna ličnost (a ne tek mitski lik), da je zaista otputovala u Jeruzalem gdje je boravila na dvoru kralja Salomona ("nikako se ne može sumnjati u ovu ekspediciju") i - najvažnije od svega - da je potjecala iz Etiopije, a ne iz neke druge zemlje: "(Drugi) smatraju da je ova kraljica bila Arabljanka", zaključio je, "(ali) mnogi su me razlozi...uvjerili u to da je bila Etiopljanka."

Dalje u tekstu, Bruce izražava mišljenje da pripovijest iz *Kebre Nagasta,* o ljubavnoj vezi između kraljice i Salomona i rođenju Menelika "nije nimalo nevjerojatna". Zatim iznosi priču o Menelikovu posjetu Jeruzalemu i povratku u Etiopiju, kada je sa sobom doveo i "koloniju Židova, među kojima je bilo mnogo "učenih poznavatelja Mojsijeva zakona". Ovi su događaji, zaključuje Bruce, doveli do "utemeljenja etiopske monarhije i prihvaćanja žezla od Judina plemena, što se nastavilo sve do današnjih dana...isprva su bili Židovi, da bi zatim...prigrlili kršćanstvo."

Sve je ovo bio ni više ni manje nego kratak izvod iz *Kebre Nagasta* u kontekstu koji je toj pripovijesti davao povijesnu vjerodostojnost. Budući daje Bruce izložio svaku drugu bitnu pojedinost, doista je čud-

no da do tada nijednom nije spomenuo Kovčeg Saveza - što je, s njegove strane, mogao biti namjeran propust, jer je morao biti svjestan središnje i sveprožimajuće uloge koju je ta sveta relikvija igrala u etiopskoj narodnoj poemi.

Ponovno mi se, dakle, nametao zaključak da je škotski putnik, što se Kovčega tiče, svjesno dovodio svoje čitatelje u zabludu. Ali, koji bi ga razlog mogao navesti na to? Kako je moja znatiželja sve više rasla, ponovno sam pažljivo pročitao njegov opis Aksuma, te sam naišao na važnu pojedinost, koju sam u prvom čitanju previdio: Bruce je posjetio Aksum 18. i 19. siječnja 1770. godine.

Vrijeme njegova posjeta nikako se nije moglo objasniti slučajnošću, jer je upravo tih dana mogao biti svjedokom proslave *Timkata* (Timkat), najvažnije svetkovine Etiopske pravoslavne crkve. Kako sam ustanovio 1983. godine u razgovoru sa svećenikom, čuvarem ulaza u dvoranu Svetinje nad Svetinjama, samo za trajanja svetkovine, i nijednog drugog dana, Kovčeg Saveza tradicionalno se ornata debelom tkaninom "kako bi se od njega zaštitili laici" i nosi se u procesiji. Bruce je, dakle, za svoj posjet Aksumu odabrao upravo te dane u godini, ne bi li, kao laik, dobio priliku da se koliko-toliko približi svetoj relikviji.

Sada sam se ozbiljno počeo pitati nije li sve vrijeme Kovčeg Saveza bilo ono što je vabilo škotskog putnika: njegova navodna potraga za izvorom Nila bila je zapravo paravan koji je imao prikriti pravi cilj njegova putovanja. Štoviše, to što je izbjegavao spomenuti sam Kovčeg bilo je vrlo neobično i moglo se objasniti jedino time da je upravo Kovčeg bio predmet za koji se posebno zanimao, što je namjeravao ostaviti tajnom.

Ubrzo sam saznao i druge pojedinosti koje su produbile moje sumnje. Tako sam otkrio da je Bruce tečno govorio drevni hebrejski, aramejski i sirijski jezik - mrtve jezike koje nije imao potrebe naučiti, osim ako nije imao namjeru proučavati rane biblijske tekstove. Štoviše, nema nikakve sumnje u to da ih je *zaista* i proučavao: njegovo poznavanje Starog zavjeta, koje je bilo vidljivo gotovo na svakoj stranici *Putovanja,* jedan je biblicist opisao kao "izvanredno".

Ovo nije bio jedini primjer Bruceove "nevjerojatne učenosti". Kao što mi je već bilo poznato, temeljito je proučavao kulturu i tradiciju crnih Židova u Etiopiji. "Nisam", kako je sam rekao, "štedio trud da saznam štogod o povijesti ovih zagonetnih ljudi, stoga sam živio u pri-

jateljstvu s onima koje su poštivali kao najučenije među njima." Zbog takvih je postignuća uspio dati velik doprinos proučavanju falaškog društva, doprinos koji se nije poklapao s njegovim otvorenim oduševljenjem zemljopisnim istraživanjima nego je proizlazio iz njegove osebujne potrage za izgubljenim Kovčegom.

Nazvao sam povjesničara Belai Gedaija u Addis Abebu i pitao ga za mišljenje o Bruceovim motivima. Njegov me odgovor zaprepastio." "Ono što mi Etiopljani običavamo govoriti jest da gospodin James Bruce nije došao u našu zemlju kako bi otkrio izvor Nila. To mu je bio samo paravan. Mislimo da su njegovi motivi bili potpuno drukčiji."

"Recite mi nešto više o tome", zamolio sam ga, "Ako to nije bio Nil, što je onda moglo biti posrijedi?"

"Pravi razlog zbog kojega je došao bio je da ukrade naša blaga", rekao je Gedai uvrijeđeno, "naša kulturna blaga. Mnoge je dragocjene rukopise odnio sa sobom u Europu. Primjerice, *Knjigu Henokovu*. Odnio je i drevni primjerak *Kebre Nagasta* iz kraljevske riznice u Gondaru."

Ovo je za mene bila novost - ali uzbudljiva novost. Daljnjim istraživanjem ustanovio sam kako je Gedai bio potpuno u pravu. Napustivši Etiopiju, Bruce je zaista sa sobom odnio *Kebru Nagast* - i to ne samo jedan izniman primjerak iz vladarske riznice nego i kao vlastoručni *prijepis* tog primjerka (budući da je gotovo savršeno poznavao stari etiopski jezik *Ge'ez).* Mnogo poslije, oba je rukopisa darovao knjižnici Bodleian u Oxfordu, gdje se nalaze i danas (katalogizirane pod nazivom "Bruce 93" i "Bruce 97").

No, to nije bilo sve. Sve do osamnaestog stoljeća znanstvenici su vjerovali da je *Knjiga Henokova* nepovratno izgubljena: sastavljena davno prije Kristova rođenja, i smatrana jednim od najznačajnijih djela židovske mistične književnosti, bila je poznata samo preko fragmenata i sekundarnih izvora. James Bruce je sve to promijenio pribavivši nekoliko primjeraka izgubljenog djela tijekom boravka u Etiopiji. *Bila su to prva kompletna izdanja Knjige Henokove ikada viđena u Europi.*

Naravno, zainteresiralo me otkriće da je Bruce donio *Kebru Nagast* u Europu te da je vlastitom rukom prepisao jedan golem svezak. Zbog toga se nespominjanje Kovčega Saveza u njegovu sažetku toga djela činilo još sumnjivim negoli sam to isprva mislio. Sumnje, međutim, nisu i neosporne činjenice. Tek kada sam saznao za *Knjigu Henokovu,*

kojom je Bruce dao svoj veliki obol znanosti, konačno sam se uvjerio da sam na pravome putu.

Saznao sam da je *Knjiga Henokova* oduvijek imala veliko značenje za slobodne zidare, te da se u nekim masonskim ritualima, koji potječu davno prije Bruceova vremena sam Henok izjednačava s Thotom, egipatskim bogom mudrosti. U *Kraljevskoj masonskoj enciklopediji (Royal Masonic Cyclopaedia)* naišao sam na opširan uvod, koji navodi druge važne predaje - primjerice, da je Henok izumio pismo, "da je naučio ljude umijeću gradnje", te da je prije Potopa, "strahovao da će prave tajne biti izgubljene - a kako bi to spriječio, uklesao je Veliku Tajnu u bijeli orijentalni porfir i sakrio ga u utrobu zemlje." Uvod u *Enciklopediju* završava ovim riječima: "Poznato je da *Knjiga Henokova* potječe iz drevnih vremena, te da su se crkveni oci na nju neprestano pozivali. Bruce je sa sobom iz Abesinije donio tri primjerka ovoga djela."

Ovo kratko i neformalno spominjanje Brucea te činjenica da je prešao toliki put kako bi pribavio čak tri primjerka *Knjige Henokove,* upućivali su na mogućnost da je on sam možda bio slobodni zidar. Ako je to istina, onda se rješenje svih zagonetki koje se tiču njegove rezerviranosti i neiskrenosti nameće samo po sebi. Već sam se uvjerio kako se Bruce posebno zanimao za Kovčeg Saveza, što je po svaku cijenu želio prikriti. Sada sam napokon mogao shvatiti i zašto. Kao slobodni zidar- i to škotski slobodni zidar - morao je biti upućen u templarske predaje o Kovčegu, koji se nalazi u Etiopiji.

Ali, je li Bruce doista bio mason? Nije bilo lako pronaći odgovor na to pitanje. U više od 3000 stranica njegovih *Putovanja* nisam naišao niti na jedan trag koji bi mi pomogao da o tome zauzmem neko stajalište. Ni dvije detaljne i opširne biografije (od kojih je prva napisana 1836. a druga 1968. godine) nisu uspjele rasvjetliti ovo pitanje.

Tek sam u kolovozu 1990. godine konačno otputovao u Škotsku kako bih posjetio Bruceovo obiteljsko imanje, gdje sam se nadao da ću dobiti neke konkretne informacije. Kuću Kinnairda (Kinnaird House) pronašao sam izvan falkirškog (Falkirk) predgrađa zvanog Larbert. To veličanstveno zdanje od siva kamena smješteno je na prostranom osamljenom zemljištu daleko od glavne ceste. Nakon razumljivog oklijevanja sadašnji vlasnik - gospodin John Findlay Russell - pozvao me da uđem

i razgledam imanje. Prema mnogim arhitektonskim pojedinostima mogao sam zaključiti kako zgrada ne potječe iz Bruceova vremena.

"To je potpuno točno", potvrdio je Findlay Russell. "Kinnaird House je prestala biti u vlasništvu Bruceove obitelji 1895. godine, nakon čega ju je srušio novi vlasnik, doktor Robert Orr. Na njezinom je mjestu 1897. godine izgradio ovu kuću."

Stajali smo u prostranom, drvom obloženom hodniku, ispod širokog kamenog stubišta. Findlay Russell je, pokazujući prema stubištu, ponosno dodao: "Samo su one ostale sačuvane u svom prvobitnom obliku. Dr. Orr ih je ostavio gdje su i bile i oko njih je sagradio kuću. Znate, one imaju neko povijesno značenje."

"Zaista? Zašto?"

"Zato što je James Bruce na njima umro. Bilo je to 1794. godine. Priredio je večeru u jednoj od gornjih soba te se, ispraćajući gosta, spotaknuo i pao niza stube, udarivši glavom u pod. Bio je to njegov kraj. Velika tragedija."

Na izlasku sam upitao Findlaya Russella zna li možda je li Bruce bio slobodni zidar.

"Ne", rekao je. "Nemam pojma. Svakako da me on vrlo zanima, ali ne bih rekao da sam stručnjak na tom području."

Razočarano sam kimnuo glavom. Već sam bio na vratima kada mi je palo na um još jedno pitanje: "Znate li možda gdje je pokopan?"

"U Staroj crkvi u Larbertu (Larbert Old Church). Međutim, teško ćete pronaći njegov grob. Nekoć je nad njim stajao visoki željezni obelisk, ali su ga prije nekoliko godina srušili jer je počeo hrđati. Smatrali su ga prilično opasnim."

Vožnja do crkve trajala je samo deset minuta. Međutim, potraga za posljednjim počivalištem jednog od najvećih škotskih istraživača trajala je znatno dulje.

Bilo je tmurno, kišovito popodne te sam, lutajući uz nizove nadgrobnih ploča, postajao sve očajniji. Nisam sumnjao da je Bruce kao osoba imao mnogih nedostataka. No, smatrao sam da je taj hrabar i zagonetan čovjek zaslužio neki dugovječniji spomenik: bilo je sramotno ostaviti ga da leži na neobilježenom komadu zemlje.

Temeljito pretraživši glavno groblje na kojemu nisam našao ništa, uočio sam parcelu obraslu gustim žbunjem i okruženu niskim kamenim

zidom s ugrađenim malim vratima. Otvorio sam vratašca i zaputio se kratkom stazicom, koja je vodila do...smetlišta. Hrpe stare odjeće, iznošenih cipela, limenki i komada slomljenog namještaja, sve je to ležalo razbacano usred gustoga grmlja kopriva i kupina. S nekoliko golemih stabala spuštale su se niske grane, čije je isprepleteno lišće visjelo poput zavjese, propuštajući vrlo malo svjetlosti.

Proklinjući rojeve pčela i osa što su se najednom sjatili oko mene, nastavio sam gaziti po raslinju. Budući da sam već tražio svugdje, pomislio sam, zašto ne bih potražio i ovdje. Već sam bio spreman odustati kada sam, konačno, naišao na nekoliko kamenih ploča, koje su ležale na zemlji potpuno prekrivene mahovinom i koprivom. S osjećajem dubokog poštovanja - ali i bijesa - očistio sam ploče koliko sam mogao i zagledao se u njih. Na njima nije pisalo ništa o čovjeku koji pod njima leži, ali nešto mi je govorilo da je to bio Bruce. Nesvjesno sam progutao knedlu. Ovdje je, dakle, ležao čovjek - veliki čovjek - koji je prije mene otišao u Etiopiju. Štoviše, ako je moja pretpostavka o njegovim masonskim vezama bila točna, onda je nesumnjivo u tu daleku zemlju otišao tragajući za izgubljenim Kovčegom. Sada se, međutim, činilo kako možda nikada neću uspjeti dokazati te veze. Jedino što je bilo sigurno jest da je sam Bruce bio izgubljen - izgubljen i zaboravljen u vlastitoj zemlji.

Stajao sam tamo obuzet mračnim mislima. Nakon nekog vremena konačno sam se uputio natrag. Ovaj put nisam izašao kroz vratašca nego sam se preko zida spustio u obližnje dvorište. Tamo sam gotovo odmah ugledao nešto zanimljivo: pokraj mene je ležao golem metalni obelisk. Pogledavši bolje, ustanovio sam da je na njemu urezano ime Jamesa Brucea i sljedeći epitaf:

Svoj je život proveo čineći korisna i veličanstvena
djela.
Istražio je mnoge daleke zemlje.
Otkrio je izvor Nila.
Bio je privržen muž, blag roditelj,
Strastveni ljubavnik svoje zemlje.
Čovječanstvo jednoglasno njegovo ime
svrstava među one koji su se isticali
nadarenošću, junaštvom i vrlinom.

Ono što me najviše iznenadilo bila je činjenica da je obelisk bio potpuno netaknut - niti je bio zahrđao niti su na njemu bili vidljivi znakovi propadanja. Naime, ustanovio sam da je nedavno bio premazan temeljnom crvenom bojom, koja je još uvijek bila svježa. Nekome je očito još uvijek bilo stalo do istraživača i njegova spomenika, ali ne i toliko da bi spomenik ponovno postavio na njegov grob.

Kasnije toga poslijepodneva raspitao sam se u crkvi i otkrio identitet tajanstvenog dobročinitelja. Izgleda da je obelisk prije nekoliko godina bio odnesen na popravak i vraćen u Larbert dan prije moga dolaska. Restauraciju je financirao nitko drugi do nominalna glava Bruceove obitelji u Škotskoj - grof od Elgina i Kincardinea, ujedno i veliki meštar.

Ovo je bio obećavajući trag, koji sam pratio sve do Broomhalla, prekrasnog imanja sjeverno od Firth of Fortha, gdje je živio grof Elgin. Najprije sam telefonirao - broj Broomhalla nije se nalazio u telefonskom imeniku - i dogovorio sastanak za subotu ujutro, 4. kolovoza.

"Mogu vam posvetiti samo petnaest minuta", upozorio me grof.

"Petnaest minuta će biti posve dovoljno", odgovorio sam.

Elginje bio nizak, zdepast, postariji čovjek, koji je izrazito šepao (vjerojatno zbog ozljeda zadobivenih u japanskom zarobljeništvu tijekom Drugog svjetskog rata). Bez nekih pretjeranih ceremonija uveo me u raskošan salon kojim su dominirali obiteljski portreti, te mi predložio da odmah prijeđem na stvar.

Do tada je njegovo ponašanje bilo prilično grubo. No, kada smo počeli razgovarati o Bruceu prilično se smekšao, te mi je, sudeći po njegovu detaljnom i opsežnom znanju, postalo jasno da je vrlo pomno proučio život škotskog istraživača. Poslije me odveo u drugu sobu, u kojoj mi je pokazao nekoliko polica prepunih starih, ezoteričnih knjiga napisanih na raznim jezicima. "Ovo su knjige iz Bruceove osobne knjižnice", objasnio je. "On je bio čovjek širokih interesa...posjedujem i njegov teleskop, kvadrant i kompas...mogu ih potražiti ako želite."

Tako se obećanih petnaest minuta pretvorilo u sat i pol. Očaran Elginovom zanesenošću, još uvijek nisam uspio od njega zatražiti odgovor na pitanje zbog kojeg sam i došao. Iznenada, pogledavši na svoj sat, rekao je: "Bože, pogledajte koliko je sati. Nažalost, morat ćete otići.

Znate, imam posla...poslijepodne moram otići u Highlands. Možda biste mogli doći nekom drugom prilikom?"

"Hm...da. Vrlo rado."

Ljubazno se nasmješivši, grof je ustao. Ustao sam i ja te smo se rukovali. Iako sam se osjećao prilično luckasto, odlučio sam da neću otići a da ne zadovoljim svoju znatiželju.

"Ako dopuštate", rekao sam ," postoji još jedno pitanje koje bih vam želio uputiti. Radi se o teoriji koju sam razvijao, a koja se odnosi na motive zbog kojih je Bruce poduzeo svoju ekspediciju u Etiopiji. Da li možda znate...hm..pa...mislim, ima li ikakve šanse, ikakve mogućnosti da je on bio slobodni zidar?"

Elgin je djelovao pomalo začuđeno. "Dragi moj dječače", odgovorio je. *"Naravno* da je bio mason. To je bila vrlo, *vrlo* bitna stvar u njegovu životu."

III. DIO: Etiopija, 1989.-1990.

Labirint

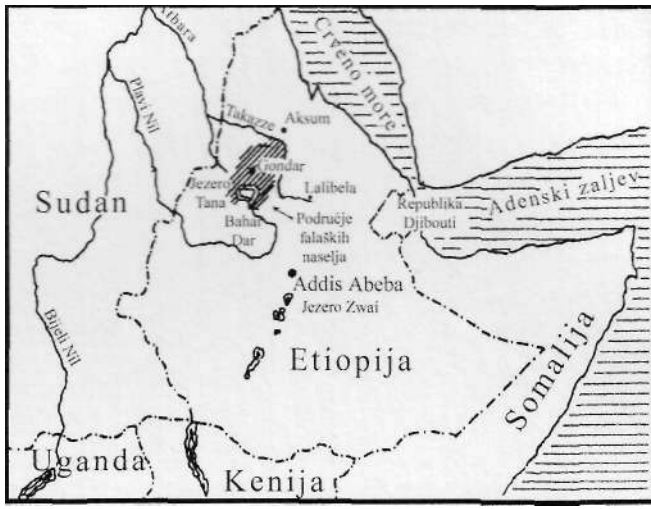

VIII. poglavlje

U Etiopiji

Tijekom moga posjeta njegovu imanju u Škotskoj grof od Elgina je potvrdio točnost mojih pretpostavki o Jamesu Bruceu: ovaj je istraživač doista bio slobodni zidar (član Canongate Kilwinning Lože br.2 u gradu Edinburghu).

Elgin mi je također rekao da je Bruce bio orijentiran na "spekulativnu" stranu slobodnog zidarstva - za razliku od one pragmatičnije i svjetovnije masonerije. To je značilo da je zasigurno razvio zanimanje za ezoterične i okultne predaje bratstva - predaje koje uključuju i "templarstvo" o kojima suvremeni masoni ne znaju ništa niti ih takvo što zanima.

Trebao bih ovdje napomenuti da nikada nisam smatrao da su svi masoni imali pristup templarskom nasljeđu; upravo suprotno, smatrao sam da je taj pristup u povijesti bio omogućen samo malom broju ljudi.

Bruce se, doduše, činio kao pravi kandidat za članstvo u toj privilegiranoj skupini. Zbog osebujnog poznavanja Svetog pisma, svoje učene zanesenosti mističnim djelima kao što je *Knjiga Henokova* te "spekulativnim" pristupom masonstvu, bio je pravi čovjek koji je mogao posjedovati dublje znanje o templarskim predajama o posljednjem prebivalištu Kovčega Saveza.

Nakon sastanka s lordom Elginom, bio sam više nego ikada uvjeren u to da je upravo Kovčeg, a ne Nil, privukao škotskog pustolova u Etiopiju 1768. godine. Njegova je paradoksalna neiskrenost o ključnim pitanjima (paradoksalna jer je obično bio potpuno iskren) sada imala smisla, kao i njegovo okolišanje i tajanstvenost. Možda nikada neću saznati koje je sve tajne Bruce otkrio u abesinskim brdima, no i unatoč

tome mogao sam biti barem donekle siguran u to koji su bili njegovi stvarni motivi.

U ljeto 1989. godine prvi sam se put zapitao je li Bruce bio mason, no tek u kolovozu 1990. godine imao sam priliku razgovarati s lordom Elginom. U međuvremenu, kako sam opisao u prošlom poglavlju, pratio sam "portugalsku vezu" u obliku Reda Krista, čiji su pripadnici posjetili Etiopiju u petnaestom i šesnaestom stoljeću.

Činilo se da svi dokazi koje sam uspio prikupiti upućuju na neprestanu potragu za Kovčegom - na tajni pothvat zbog kojeg su putnici, u različitim povjesnim razdobljima i iz različitih zemalja, težili prema istom uzvišenom cilju. Štoviše, ako je tako bilo nekoć, zašto tako ne bi bilo i danas? Možda je i druge, poput mene, u Etiopiju dovela potraga za Kovčegom Saveza? Kako je moja istraga napredovala, ovo sam pitanje ostavio otvorenim i nastavio sam skupljati podatke o ljudima kao što su James Bruce i Christopher da Gama. Doduše, moja su me otkrića tijekom proljeća i ljeta 1989. godine uvjerila u to kako je krajnje vrijeme da se vratim u Etiopiju i obavim neka istraživanja na samome terenu, o onome što je do tada bila prvenstveno intelektualna vježba.

Teška vremena

Tu sam odluku donio još u srpnju 1989. godine, ali prošlo je nekoliko mjeseci dok je konačno nisam proveo u djelo. Zašto? Zato što je 19. svibnja te godine pokušan državni prevrat u Addis Abebi, zbog čega su čitavu Etiopiju zahvatili nemiri.

Vlada predsjednika Mengistua Haile-Mariama je opstala, ali uz veliku cijenu. Nakon što se prašina slegla stotinu sedamdeset šest pobunjeničkih časnika opkoljeno je i uhićeno, uključujući i dvadeset četiri generala, među kojima su bili i zapovjednik zemaljskih snaga te šef vojnih akcija. Glavni zapovjednik oružanih snaga i zapovjednik zrakoplovnih snaga su, umjesto uhićenja i odvođenja pred sud, odabrali samoubojstvo. Jedanaest je drugih generala poginulo u borbama, a ministra obrane ubili su urotnici.

Posljedice toga groznog krvoprolića pratile su Mengistua i njegov režim još dugo nakon toga: učinkovitim uklanjanjem časnika donošenje

vojnih odluka bilo je potpuno onemogućeno, a posljedice takvoga stanja bile su posebno očite na bojištima. Zaista, nekoliko mjeseci nakon državnog prevrata etiopska je vojska pretrpjela mnoge teške poraze, koji su konačno doveli do njenog istjerivanja iz pokrajine Tigraya (koju je TPLF proglasio "oslobođenim područjem") kao i iz većine Eritreje (gdje je EPLF već postavljao temelje neovisne države). Borbe su se velikom brzinom proširile i na druga područja - uključujući sjeveroistočni Wollo, gdje je u rujnu 1989. godine opustošen drevni grad Lalibela, te Gondar, čiji je glavni grad opkoljen.

Najgora je prepreka, barem s mog sebičnog gledišta, bila ta što vlada više nije nadzirala Aksum. Naime, kako je rečeno u III. poglavlju, Sveti grad je zauzeo TPLF potkraj 1988. godine, nekoliko mjeseci prije pokušaja državnog prevrata. Isprva sam se nadao da će to biti samo privremeno stanje. Međutim, kako su prilike u drugoj polovici 1989. godine bivale sve teže i mračnije, morao sam se suočiti s činjenicom da bi nazočnost gerilaca u Aksumu mogla trajati neograničeno dugo.

Naravno, mogao sam se obratiti TPLF-u u Londonu i zamoliti ih da mi omoguće ulazak u područja kojima su oni sada upravljali. Međutim, nisam bio spreman to učiniti odmah. Zbog mojih dugogodišnjih veza s etiopskom vladom, moja zamolba izazvala bi veliku sumnju kod Oslobodilačke fronte. Jedini rezultat, ako ne bih pametno postupao, bilo bi odlučno odbijanje moga zahtjeva za ulazak u Aksum. No, iskreno rečeno, više sam strahovao za svoju kožu u slučaju da mom zahtjevu bude udovoljeno; nije li bilo moguće da neki lokalni zapovjednik gerilaca, na dugom i opasnom putu za Tigray, pomisli da sam, kao poznati prijatelj omraženog Mengistua, špijun i dade me ubiti - iako mi je Londonska služba odobrila posjet?

U ozračju kakvo je vladalo nakon državnog prevrata u Etiopiji više ništa nije moglo biti sigurno; nikakvi se planovi nisu mogli temeljiti na čvrstom obećanju; i nikako se nije moglo znati što će se dogoditi sljedećeg tjedna. Osim toga, bili su mogući i najrazličitiji iznenadni raspleti - ne samo pad Mengistua i pobjeda udruženih snaga EPLF-a i TPLF-a. Zato sam, dok se stanje malo ne smiri, odlučio preusmjeriti pozornost na druge aspekte istraživanja. Stoga sam tek u studenom 1989. konačno stigao u Etiopiju.

Tajno skrovište?

Moj je povratak ubrzala informacija koju mi je dao velečasni Liqa Berhanat Solomon Gabre Selassie. Ovog čovjeka s nevjerojatno dugim imenom prvi sam put upoznao u Londonu, 12. lipnja 1989. godine, kada sam otkrio da i on ima veoma dugu i gustu sijedu bradu, tamnosmeđu put, svjetlucave oči, raskošno ceremonijalno odijelo i, oko vrata obješen, poveći drveni križ. Visoki je svećenik crkve sv. Marije Sionske pri Etiopskoj pravoslavnoj crkvi u Ujedinjenom Kraljevstvu zapravo bio misionar. Nekoliko godina prije u Britaniju ga je poslao patrijarh Addis Abebe kako bi širio pravoslavnu poruku. Štoviše, uspio je privući mnogo obraćenika, većinom mladih Londončana zapadnoindijskog podrijetla, od kojih je neke poveo sa sobom na naš sastanak, koji sam dogovorio u želji da od njega izvučem neke informacije o Kovčegu Saveza.

Visoki svećenik Solomon doimao se poput pravog starozavjetnog patrijarha. Dostojanstvene brade, oštrouman, a opet pomalo vragolast, karizmatičan u svojoj iskrenoj skromnosti, bio je to čovjek koji nimalo nije sumnjao u ispravnost svojih uvjerenja.

Dok smo razgovarali, ubrzo mi je postalo jasno da je bio čvrsto uvjeren u to kako se sveta relikvija zaista nalazi u Etiopiji. Kao inteligentan i očito visoko obrazovan čovjek, koji je o biblijskim događajima govorio sa sigurnošću koja je svjedočila o dugotrajnom proučavanju odnosne građe, svoje je stajalište izložio staloženo i smireno odbijajući bilo kakvu mogućnost da možda griješi.

Na komadu papira pažljivo sam bilježio ono što je neprestano ponavljao: izvorni Kovčeg Saveza, koji je bio načinjen u podnožju gore Sinaja kako bi u njega bile položene kamene ploče na kojima je ispisano Deset zapovijedi - taj isti, autentični predmet, danas se nalazi u Aksumu. Osim toga, dodao je odlučno, relikvija još uvijek "posjeduje moći, zahvaljujući milosti Božjoj, a štiti je čitav narod Tigraya". "Danas se nalazi u sigurnim rukama crkve i kršćana, koji su neprestano prisutni na crkvenom dobru."

Prijenego što je svećenik otišao, sastavio sam petnaest pitanja na koja sam od njega želio dobiti detaljne odgovore. Međutim, oni su stigli poštom tek sredinom srpnja, a tada sam već bio u Egiptu. Nekoliko tjedana nakon moga povratka stigao sam tek na brzinu pregledati dese-

tak stranica koje mi je poslao. Doista, bio sam toliko zaokupljen građom koju sam prikupio u Egiptu da mu nisam čak ni zahvalio na trudu.

Tek sam početkom studenog našao vremena i konačno temeljito pročitao njegovo pismo koje je već više od tri mjeseca ležalo na mom stolu. Ono je, kako sam ubrzo otkrio, sadržavalo odgovore na svako od mojih petnaest pitanja. Štoviše, neki su odgovori bili jednako zanimljivi koliko i provokativni.

Primjerice, upitao sam ga jesu li navodne "natprirodne" moći Kovčega Saveza ikada zloporabili etiopski vladari u svojoj želji za pobjedom u ratu. Biblija jasno upozorava na nekoliko takvih zloporaba u drevnom Izraelu. Ako se Kovčeg Saveza doista nalazio u Etiopiji, nije li bilo logično pretpostaviti da se takva tradicija održala?

"Prema učenju naše Crkve", odgovorio je Solomon, "Bog je jedina moć u svemiru. Onje stvoritelj svega živoga, vidljivog i nevidljivog. On je sam nestvoreno vječno svjetlo, koje nam pruža svjetlost, moć i milost. Međutim, postoji opipljiva dimenzija u kojoj možemo spoznati odnos između Boga i Kovčega, jer, budući da Kovčeg sadrži deset svetih riječi Zakona koje je napisao Bog, dar njegove svetosti unutar Kovčega ostaje neumanjenim. Stoga još i danas Njegova milost počiva na Kovčegu Saveza, te je po imenu Božjem on svet i od velikog duhovnog značenja."

Prijašnji su etiopski vladari, nastavio je svećenik, to znali. Budući da je njihova osnovna zadaća bila da štite i brane pravoslavnu kršćansku vjeru, oni su se, tijekom mnogih ratova koji su se stoljećima vodili, s vremena na vrijeme obraćali Kovčegu "kao izvoru duhovne snage u borbi protiv napadača...Kralj bi okupio ljude za bitku, a svećenik bi stajao kao onoga dana kada je Jošua nosio Kovčeg oko grada Jerihona. Tako bi i naši svećenici nosili Kovčeg, pjevali pjesme i odlazili u bitku na slavu Božju."

Uporaba svete relikvije kao ratnog paladija - i to vrlo učinkovitog - nije bila ograničena, kako je svećenik Solomon rekao, na etiopsku daleku prošlost. Upravo suprotno: "Naime, 1896. godine kada se kralj kraljeva, Menelik II., borio protiv talijanskih napadača u bitki kod Adowe u pokrajini Tigrayu, svećenici su donijeli Kovčeg Saveza na bojno polje. Kao posljedica toga, Menelik je izvojevao veliku pobjedu i slavodobitno se vratio u Addis Abebu."

Ovaj sam dio odgovora ponovno pročitao s velikim zanimanjem jer sam znao da je Menelik II. 1896. godine zaista "izvojevao veliku pobjedu". Pod zapovjedništvom generala Baratierija, 17.700 talijanskih vojnika, naoružanih teškim topništvom i najsuvremenijim oružjem, prodrlo je preko eritrejske obale u abesinska brda u namjeri da koloniziraju čitavu zemlju. Menelikove su ih snage, iako slabo pripremljene i ne tako dobro naoružane, dočekale u Adowi ujutro 1. ožujka i u samo šest sati odnijele, kako je poslije opisao jedan povjesničar, "najveličanstveniju pobjedu Afrikanaca nad europskom vojskom još od doba Hanibala." Jednako je tako prokomentirao i londonski list *Spectator,* u broju od 7. ožujka 1896. godine: "Talijani su pretrpjeli strašnu tragediju...najveću koja se bijelim ljudima ikada dogodila u Africi."

Navještaj da je Kovčeg bio korišten u Adowi potaknuo me da razmotrim mogućnost kako se on možda rabi i danas - od TPLF-a, koji je sada nadzirao Aksum i koji je, poput Menelika II., proteklih mjeseci zaista odnosio velike pobjede. Solomon, međutim, u pismenim odgovorima o tome nije govorio. Umjesto toga (odgovarajući na moje pitanje koje se odnosilo na sigurnost Kovčega u aksumskom svetištu tijekom rata, koji se u tom trenutku vodio između vlade i pobunjeničkih snaga) iznio je sasvim drukčiji scenarij.

Kada sam u lipnju razgovarao s njim, djelovao je prilično uvjeren u to da se sveta relikvija još uvijek nalazi na uobičajenome mjestu, te da je "štiti čitav narod Tigraya". Sada je, izgleda, bio manje siguran. "U razdobljima nasilja i velikih nemira", objasnio je, "svećenik-čuvar, koji je bio dužan sve do svoje smrti danonoćno čuvati Kovčeg Saveza, bio je obvezan prekriti Kovčeg, iznijeti ga iz Aksuma i smjestiti na sigurno. To se, međutim, događalo rijetko. Poznato nam je, primjerice, da se to dogodilo u šesnaestom stoljeću kada je Tigray napala muslimanska vojska Ahmeda Gragna, koja je razorila velik dio Aksuma. Tada je čuvar odnio Kovčeg u samostan Daga Stephanos, smješten na otoku u jezeru Tani. Tamo je bio položen u tajno skrovište."

Svećenikova je izjava zaista bila zanimljiva. Veoma je moguće, rekao je, da u okolnostima rata i kaosa, koje danas vladaju u Tigrayu, čuvar ponovno iznese Kovčeg iz Aksuma.

Dva jezera, dva otoka

U Addis Abebu sam stigao u srijedu ujutro, 15. studenog, 1989. godine. Unatoč neprestanim borbama koje su se vodile u sjevernoj Etiopiji, odlučnost me nije napuštala. Ako je analiza visokog svećenika Solomona bila točna, mislio sam, onda sveta relikvija, za koju se tvrdi da je Kovčeg Saveza, možda i sada počiva na otoku-samostanu Daga Stephanos - u onom istom "tajnom skrovištu" u koje je bila odnesena u šesnaestom stoljeću?

Nadalje, Daga Stephanos nije bilo jedino mjesto na kojem je relikvija mogla biti skrivena. Naime, dobro sam se sjećao da mi je doktor Belai Gedai u jednom od naših telefonskih razgovora spomenuo stariju predaju, koja se odnosila na čuvanje Kovčega tijekom vladavine kraljice Gudit u desetom stoljeću. Tada je, objasnio mi je etiopski povjesničar, bio odnesen na jedan od otoka u jezeru Zwai.

Tako sam odlučio razgledati i jezero Tanu i jezero Zwai: prvo se nalazi na ratom pogođenom sjeveru zemlje, iako je to područje još uvijek nadzirala vlada; drugo se jezero nalazi na sigurnijem području, otprilike dva sata vožnje južno od Addis Abebe.

Prvih dana provedenih u etiopskome glavnom gradu bio sam nevjerojatno užurban. Napustio sam Englesku samo tjedan dana nakon što sam pročitao odgovore svećenika Solomona, a razlog mojoj žurbi bio je jednostavan: iako je u to vrijeme jezero Tana bilo prilično sigurno, nije bilo nikakva jamstva da će ono još dugo ostati pod nadzorom vlade. Znao sam da su pobunjeničke snage zauzele utvrđeni grad Gondar, koji leži pedesetak kilometara sjeverno od velikog jezera. U međuvremenu, bilo je sporadičnih napada i na luku Bahar Dar, koja se nalazi na južnoj obali. Budući da je jedini način na koji sam mogao doći u Daga Stephanos bio preko Bahar Dara, znao sam da ne smijem gubiti vrijeme.

Nisam imao nikakvu namjeru prolaziti kroz uobičajene birokratske kanale kako bih dobio propusnicu. U pratnji mog starog prijatelja Richarda Pankhursta iz Instituta za etiopske studije, koji je uzeo nekoliko dana odmora kako bi mi pomogao, sastao sam se s jednim od najviših etiopskih dužnosnika koje sam poznavao - Shimelisom Mazengi-

jom, šefom Ideologije i starijim članom vladajućeg Politbiroa Radničke stranke Etiopije.

Shimelis je bio visok i vitak čovjek, koji je tečno govorio engleski. Bio je predani marksist ali i jedan od najinteligentnijih i najobrazovanijih članova Politbiroa. U režimu je uživao veliki utjecaj, a znao sam da se strastveno zanimao za drevnu povijest svoje zemlje. Zbog toga sam se nadao kako ću ga uspjeti nagovoriti da iskoristi svoj utjecaj i time podupre istragu koju sam namjeravao provesti - i u tome se nisam razočarao. Nakon što sam mu ukratko iznio svoj projekt, odmah je izrazio spremnost da mi omogući putovanja na jezera Tanu i Zwai. Jedini je uvjet bio da moj boravak na području jezera Tane bude što je moguće kraći. "Imate li na umu kakav raspored?", pitao je.

Otvorio sam svoj dnevnik i, nakon kraćeg razmišljanja, predložio ponedjeljak 20. studenog, za dan odlaska na jezero Tanu: "Otputovat ću zrakoplovom u Bahar Dar, unajmiti motorni čamac od Pomorskih vlasti, posjetiti Daga Stephanos i zatim se vratiti u Addis Abebu, recimo u srijedu, 22. studenog. Mislim da će to biti dovoljno vremena...Ako se vi slažete, nakon toga bih se u četvrtak 23. odvezao do jezera Zwai."

Shimelis se obratio Richardu: "Hoćete li i vi ići, profesore Pankhurst?"

"Pa, ako je moguće...svakako bih želio ići."

"Naravno da je moguće."

Nakon toga je Shimelis nazvao Stožer Policije za nacionalnu sigurnost u Addis Abebi i na brzom amharskom jeziku razgovarao s nekim od predstavnika tamošnje vlasti. Spustivši slušalicu, rekao nam je da će naše propusnice biti spremne istog poslijepodneva i da ih tada možemo podignuti.

"Posjetite me ponovno sljedećeg petka", rekao je, "kad završite istraživanja na jezerima Tani i Zwai. Možete dogovoriti sastanak s mojom tajnicom."

Napustili smo zgradu Partije u dobrom raspoloženju. "Nisam mislio da će biti tako jednostavno", rekao sam Richardu.

ix. poglavlje

Sveto jezero

Jutarnji let iz Addis Abebe za Bahar Dar, na južnoj obali jezera Tane, trajao je oko sat i pol. Unatoč borbama koje su se vodile na tom području, slijetanje nije zahtijevalo nikakvu posebnu proceduru, te je zrakoplov letio nisko i polako iznad slikovitih slapova Plavog Nila, sletjevši zatim na neravnu, šljunčanu stazu. Odatle smo se, unajmivši taksi, Richard i ja odvezli preostalih nekoliko kilometara do grada, cestama uz koje su rasla egzotična stabla plavih i crvenih cvjetova.

Uzeli smo dvije od stotinu praznih soba u Hotelu "Tana", smještenom na rubu jezera, nakon čega smo se odvezli do pristaništa Pomorskih vlasti, gdje je bio usidren motorni čamac kojim smo namjeravali otploviti. Nakon dugotrajnih pregovora s tamošnjim službenicima, konačno smo uspjeli dogovoriti najam broda - ali tek za sljedeći dan, utorak 21. studenog, i to pod uvjetom da ovim gusarima platimo 50 dolara po satu. Budući da nisam imao drugog izbora, nerado sam pristao na ovaj iznuđivački iznos i zamolio da brod svakako bude spreman za isplovljavanje u 5 sati ujutro.

Tog smo se prekrasnog poslijepodneva odvezli iz Bahar Dara u obližnje selo Tissisat, nakon čega smo pješačili zlatastim krajolikom prekrivenim poljima do golemog kamenog mosta, koji je spajao dvije strane strmog klanca. Ovo je ruševno zdanje, koje su izgradili Portugalci početkom sedamnaestog stoljeća, djelovalo vrlo opasno; Richard me, međutim, uvjeravao da je most još uvijek upotrebljiv. Tako smo prešli preko i popeli se na vrh brda. Iz šipražja su odjednom izronila dva policajaca. Pretražili su nas, pregledali naše putovnice (moju su, kao i obično, pregledali od korica do korica) i zatim nas mirno propustili.

Petnaest minuta poslije, nakon prolaska kozjom stazicom uz koju je raslo tropsko šipražje i žute tratinčice, pod nogama smo osjetili snažne, potmule vibracije. Nastavili smo hodati, svjesni sve veće vlage u zraku, i ubrzo ugledali ono zbog čega smo i došli - spektakularnu bazaltnu stijenu, preko koje se nevjerojatnom snagom kotrljao Plavi Nil, napuštajući abesinska brda i nastavljajući svoje epsko putovanje.

Slapove Plavog Nila i selo preko kojeg se do njih dolazi, tamošnji ljudi nazivaju Tissisat, što znači "voda koja se dimi". Shvatio sam odakle potječe to ime dok sam stajao, obuzet duginim bojama u vodenim kapljicama, koje su letjele visoko iznad ključajućeg slapa. Sjetio sam se također kako je uvjerljivo škotski istraživač James Bruce opisao ovo mjesto nakon svoga posjeta 1770. godine:

> Rijeka... široka više od jedne engleske milje...u neprekinutom se toku spuštala takvom silinom i zaglušujućom bukom koja je doista bila stravična, te sam neko vrijeme ondje stajao obuzet, osjećajući strašnu vrtoglavicu. Gusta magla uzdizala se iznad slapa poput dima, obavijajući ga sa svih strana, označavajući njegov pad. iako voda nije bila vidljiva...Bio je to toliko veličanstven prizor da ga, ni kada bih živio duže od ikoga, ništa ne bi moglo izbrisati iz moga sjećanja. Bio sam u stanju potpune oduzetosti, nesvjestan tko sam i gdje se nalazim.

Etiopija se doista ponekad činila zemljom u kojoj je vrijeme stalo: krajolik koji je ležao preda mnom ničim nije odavao da je prošlo više od dva stoljeća od Bruceova posjeta. Nisam prvi put osjetio blisku povezanost sa škotskim putnikom, s kojim sam slučajno dijelio i obiteljsko ime (iako s majčine strane - djevojačko prezime moje bake bilo je Bruce, a Bruce je i moje drugo ime).

Poslije smo, okruženi skupinom lokalne djece, koja su se stvorila niotkud tražeći od nas novac, olovke i slatkiše, Richard i ja krenuli pješice natrag prema selu Tissisatu. Bilo je nečeg gotovo idilično mirnog i ljupkog u tom poslijepodnevu; čak su i policajci, koji su nas ranije pretražili učinili to prilično tromo i dobrodušno. Međutim, ponovno prešavši portugalski most, dok je svježina u zraku naviještala skori zalazak sunca, ugledali smo prizor koji nam je utjerao strah u kosti: gotovo tri stotine

dobro naoružanih vojnika, odjevenih u zelene odore, približavali su nam se iz suprotnog smjera.

Nismo odmah mogli ustvrditi jesu li to bile vladine ili pobunjeničke jedinice. Vojnici nisu nosili nikakve oznake, niti su djelovali disciplinirano, te se činilo da među njima nije bilo zapovjednika. Slobodno su lunjali unaokolo, ljutitih i prezrivih izraza lica. Ustanovio sam da se većina vojnika svojim oružjem služila prilično nemarno: jedan je pušku iskoristio kao štap, drugi je svoju AK- 47 nosio na ramenu, dok je cijev puške opasno stršala naprijed; treći je opušteno mahao raketnim bacačem koji je, da je slučajno opalio, mogao srušiti poveću zgradu - ili, kad smo već kod toga, most na kojemu smo stajali.

Richard, koji je amharski govorio bolje od mene, prijateljski je pozdravio nekoliko članova ove mračne skupine, i srdačno se rukovao s još bar dvanaestoricom, uputivši ostalima nekoliko grotesknih gesta, koje su trebale svjedočiti o našim prijateljskim namjerama. "Oni misle da su svi stranci pomalo ludi," objasnio mi je šaptom. "Samo potvrđujem stereotip. Vjeruj mi, tako je najbolje."

Dragulj Etiopije

Sljedećeg dana, u pet sati ujutro, stigli smo na pristanište Pomorskih vlasti. Tamo nije bilo nikoga, te je Richard, umotan u pokrivač i dršćući od hladnoće, progunđao nešto o *"maambfak* sindromu".

"Što je to?", upitao sam.

"Mnogi se sastanci dogovaraju, ali ih se malo ostvaruje", promrmljao je.

Međutim, pola sata poslije pojavio se kapetan *Dahlaka*. Pojavio se i glatko obrijan mladić u dobro skrojenom odijelu, koji se predstavio kao Wondemu i, skromno napomenuvši, drugi zamjenik regionalnog upravitelja: "Jučer poslijepodne moj je šef primio poziv, koji je uputio drug Shimelis Mazengia iz Addis Abebe, koji mu je napomenuo neka pazimo na vas. Odmah sam nazvao vaš hotel, no niste bili tamo. Od recepcionara sam saznao za istraživanje koje namjeravate danas poduzeti. I," rekao je široko se osmijehnuvši, "sada sam ovdje."

U 5.45, dršćući na jutarnjoj hladnoći, zaplovili smo prema Daga Stephanosu, udaljenom tridesetak kilometara sjeverno. Nad planinom koja se pružala duž istočne obale golemog jezera, sunce je već izlazilo. Svjež povjetarac prenosio je pjesmu ptica miješajući je s lavežom pasa.

Richard i Wondemu bili su već odavno u kabini, čavrljajući uz čaj. Očaran krajolikom, blagotvornim planinskim zrakom i romantičnom prirodom ovoga putovanja, ostao sam na palubi, promatrajući vodenu panoramu koja se neprestano mijenjala, podsvjesno računajući koliko će me točno stajati ovo ljupko krstarenje. Do Dage, rekao je kapetan, bit će nam potrebno otprilike dva i pol sata. Budući da ćemo na otoku morati ostati barem toliko, te da ćemo jednako dugo putovati natrag, zaključio sam kako se neću moći izvući ispod 400 dolara.

Dok sam se bavio ovom pomalo mračnom mentalnom aritmetikom, ugledao sam dva domorodačka čamca, visokih, zakrivljenih pramaca, kako nam se približavaju s udaljene obale. Na ružičastoj svjetlosti ranog jutra, uočio sam pet ili šest ljudskih silueta kako, skvrčeni u svojim čamcima, skladnim pokretima zamahuju veslima.

Poznati kao *tankwai,* sjetio sam se iz mog ranijeg posjeta 1983. godine, ova domorodačka plovila bila su uobičajen prizor na jezeru Tani. Dva čamca koja su nakratko plovila uz nas, ali u suprotnom smjeru, bila su, međutim, mnogo veća od onih koje sam vidio prije. Pa ipak, i oni su, poput svih ostalih, bili načinjeni od svežnjeva papirusne trske.

Budući da sam proteklih nekoliko mjeseci proveo u Egiptu razgledavajući arheološke lokalitete, mogao sam se i vlastitim očima uvjeriti u ono što su povjesničari već prije uočili, naime, da su etiopski *tankwa-i* bili zapanjujuće slični čamcima od trske, koje su rabili egipatski faraoni, kada su odlazili na Nil, u lov i ribolov. Prikaze ovih vrlo učinkovitih plovila vidio sam na freskama koje ukrašavaju grobnice u Dolini kraljeva, te reljefima na zidovima hramova u Karnaku i Luksoru.

Ponovno sam se zapitao jesu li drevni Egipćani ikada posjetili područje jezera Tane. Nije samo sličnost u izgledu čamaca upućivala na snažan kulturni utjecaj, nego i činjenica da je jezero bilo iznimno važno kao glavni rezervoar vode Plavoga Nila.

Službeno, samo jezero Tana ne smatra se izvorom ove velike rijeke. Njezina dva izvora otkrivena su u planinama na jugu, koje je posjetio Bruce, kao i drugi putnici prije njega. Iz ovih izvora potječe rije-

ka poznata kao "Mali Abai", koja teče duž južnog ruba jezera (gdje je struja prilično jaka), nastavljajući se dalje, kao "Veliki Abai", što je lokalni naziv za Plavi Nil.

Unatoč tome, kao i prema mišljenju geografa i inženjera, pravi izvor Plavoga Nila *jest jezero* Tana, koji svoju vodenu masu ima zahvaliti ne samo "Malom Abaiju", nego i mnogim drugim rijekama, navodnjavajući tako veliki dio abesinskoga gorja. Doista, s površinom od 3.673 četvorna kilometra, ovo golemo jezero sadrži otprilike 6/7 ukupne vodene mase Plavog i Bijelog Nila. Osim toga, važno je napomenuti da su duge kišne sezone u Etiopiji ono što uzrokuje golem porast vodene mase jezera Tane, a time i Plavoga Nila. Upravo su kiše, još od drevnih vremena, pridonosile plodnosti egipatske delte. Nasuprot tome, doprinos dužeg Bijelog Nila, koji više od polovice svoje vodene mase gubi u močvarama južnoga Sudana, gotovo je zanemariv.

Promatrajući tako *tankwae* od papirusne trske, činilo mi se nezamislivim da svećenici iz Karnaka i Luksora, koji su štovali Nil kao životvornu snagu i simbolično kao blagoslovljenog boga, nisu, u određenom trenutku svoje duge povijesti, stigli do Etiopije. Obuzet numinoznim sjajem dana koji je tek svitao, bio sam uvjeren da je tako doista bilo.

U svakom slučaju, grčki geograf Strabon, koji je živio u Isusovo doba, te je bio dobro upućen u egipatsko znanje, bio je svjestan (za razliku od kasnijih znanstvenika) da Plavi Nil izvire iz golemog jezera u Etiopiji, kojeg je nazivao "Pseboe".[7] U drugom stoljeću egipatski geograf Klaudije Ptolemej izrazio je slično mišljenje, iako je ime koje je dao jezeru Tana bilo "Coloe". Jednako tako, smatrao sam da atenski tragičar Eshil nije samo jednom nadahnuo pjesničku maštu, kada je u 5. st. pr. Kr. pisao o "jezeru boje bakra...dragulju Etiopije, gdje se sveprožimajuće sunce iznova i iznova vraća, kako bi uronilo svoje besmrtno obličje i odmorilo svoj umorni prsten u nježnom mreškanju, poput blagog milovanja."

Nisu ovo bili jedini navodi koji povezuju tajanstvene vode jezera Tane s drevnim kulturama Grčke, Egipta i Srednjeg istoka. Dok sam sjedio na palubi *Dahlaka,* na putu prema Daga Stephanosu, sjetio sam se kako su i sami Abesinci čvrsto vjerovali da Plavi Nil nije ništa drugo do Gihon koji se spominje u Knjizi Postanka 2:13: "Drugoj je rijeci ime

Gihon, a optječe svu zemlju Kuš" (u izvorniku stoji "the whole land of Ethiopia", odnosno "svu zemlju etiopsku", op. prev.). Nadalje, ovo je bila vrlo stara predaja, gotovo sigurno pretkršćanska, što je dodatno pridonosilo pretpostavci prema kojoj je jezero, zajedno sa svojim rijekama i otocima, doista moglo biti povezano s Kovčegom Saveza.

Stoga sam s izrazitim optimizmom gledao naprijed, na kilometre koje smo još trebali prijeći, i zelene kape otoka Daga koje su se uzdizale iznad blistavo čiste vode, poput vrhova kakve potopljene planine.

Daga Stephanos

Bilo je oko 8.30 kada smo konačno stigli na otok. Sunce je već bilo visoko i unatoč nadmorskoj visini (većoj od 1800 metara), jutro je bilo vruće, vlažno i sparno.

Na drvenoj barki dočekali su nas redovnici odjeveni u zapanjujuće prljave odore. Očito su već neko vrijeme promatrali naše približavanje, no nisu se činili nimalo sretnima što nas vide. Wondemu je s njima nakratko porazgovarao, nakon čega su nas, s očitim oklijevanjem, redovnici poveli kroz malu plantažu banana, a zatim strmom, uskom stazicom, do vrha otoka.

Svukao sam džemper, protegnuo ruke i nekoliko puta duboko udahnuo. Staza koju smo slijedili prolazila je kroz gustu šumu visokog drveća, čije nas je lišće natkrivalo poput zavjese. Zrak je bio težak, ispunjen mirisom tek preorane zemlje i tropskoga cvijeća. Pčele i drugi veliki kukci užurbano su zujali oko nas, dok je iz daljine dopirala monotona zvonjava tradicionalnih kamenih zvona.

Nekih stotinu metara iznad površine jezera, naišli smo na niske kružne građevine slamnatih krovova - domove redovnika. Prošli smo ispod luka koji je počivao na visokom kamenom zidu i konačno ušli na travnatu čistinu u čijem je središtu stajala crkva sv. Stjepana. Bila je to dugačka, pravokutna građevina, zaobljenih rubova, koju je okruživao natkriveni trijem.

"Ne izgleda baš staro," rekao sam Richardu.

"I nije," odgovorio je on. "Izvorna je građevina prije stotinu godina izgorjela u požaru."

"Pretpostavljam da je to bila crkva u koju su u šesnaestom stoljeću svećenici donijeli Kovčeg Saveza".

"Da. Zapravo, na ovom je mjestu barem tisuću godina stajala neka crkva. Možda čak i duže. Daga se smatra jednim od najsvetijih mjesta na jezeru Tani. Zato se ovdje čuvaju mumificirana tijela petorice bivših careva."

Wondemu, kao samoprozvani vodič i prevoditelj, tiho je razgovarao s nekoliko redovnika. Jednog od njih, koji je, za razliku od svojih drugova, nosio nešto čišću odoru, uzeo je za ruku i poveo prema nama. "Ovo je," ponosno je objavio, "nadsvećenik Kifle-Mariam Mengist. On će odgovoriti na sva vaša pitanja."

Nadsvećenik, međutim, nije znao ništa o toj temi. Njegovo poput suhe šljive naborano lice otkrivalo je neobičnu mješavinu neprijateljstva, prijezira i pohlepe. Odmjerivši u tišini Richarda i mene, okrenuo se prema Wondemuu i prošaptao mu nešto na amharskom.

"Ah...," uzdahnuo je naš vodič, "Bojim se da želi novac. Kako bi kupio svijeće, tamjan i...mhm...druge predmete potrebne za crkvu."

"Koliko?" upitao sam.

"Koliko god mislite da je potrebno."

Predložio sam iznos od 15 etiopskih birra - oko 5 $ - no Kifle-Mariam dao je na znanje kako to neće biti dovoljno. Doista, izjavio je, ova je svota bila toliko beznačajna da se čak nije udostojio dotaknuti novac.

"Mislim da biste trebali platiti više," diskretno mi je prišapnuo Wondemu.

"Naravno, vrlo rado," rekao sam. "No, želio bih znati što ću dobiti za uzvrat."

"On će za uzvrat razgovarati s vama. Inače, kaže, otići će svojim poslom."

Dogovorili smo iznos od 30 birra. Redovnik je brzo savio novčanice i spremio ih u šarenu torbicu što je visjela na njegovoj odori. Zatim smo odšetali do arkada koje su okruživale crkvu i sjeli u sjenu ispod slamnatog krova. Slijedilo nas je nekoliko znatiželjnih redovnika, koji su pokušavali djelovati nezainteresirano i gradeći se da ne prisluškuju naš razgovor.

Kifle-Mariam rekao nam je kako je na otok došao prije osamnaest godina, za koje je vrijeme postao stručnjakom za sva pitanja što se tiču samostana. Kako bi to i dokazao, započeo je pripovijedati vrstu poluistinite povijesti, apriča se nastavljala, i nastavljala, i nastavljala...

"No, dosta," prekinuo sam ga nakon što mi je Wondemu ukratko ispričao sadržaj njegove dosadne pripovijesti. *"Doista* bih želio dobiti općenitu sliku. No, najprije bih nadsvećeniku uputio jedno, posve određeno pitanje: "Čuo sam da je u šesnaestom stoljeću, kada je Aksum napala vojska Ahmeda Gragna, Kovčeg Saveza donesen ovdje. Je li mu poznata ta priča? I, ima li u njoj istine?"

Slijedilo je petnaest ili dvadeset minuta nerazumljive rasprave, nakon koje je Wondemu objavio kako svećenik o tome definitivno ne zna ništa. Štoviše, budući da mu priča nije poznata, nije nam mogao reći je li ona istinita ili nije.

Pokušao sam s drugim pristupom. "Imaju li oni svoj *tabot?* Ovdje. U ovoj crkvi." Kroz otvorena vrata iza nas, upadljivo sam pokazao na ulaz u Svetinju nad Svetinjama, koja je, zbog mraka što je u njoj vladao, jedva bila vidljiva.

Nakon još jedne faze pitanja i odgovora na amharskom jeziku, Wondemu je izjavio. "Da. Naravno da posjeduju vlastiti *tabot."*

"Dobro. Drago mi je da smo barem to ustanovili. Upitajte ga sada ovo: smatra li on da je njihov *tabot* kopija - replika - izvornog *tabota* koji se nalazi u Aksumu?"

"Možda", slijedio je tajanstveni odgovor.

"Shvaćam. O.K. U tom slučaju upitao bih ga zna li bilo što o Kovčegu Saveza. Kako je dospio u Aksum. Tko ga je tamo donio. Neka nam to ispriča vlastitim riječima."

Na ovo smo pitanje dobili brz i kratak odgovor. "Kaže da mu ta priča nije poznata," Wondemu nas je sa žaljenjem izvijestio. "Kaže da nije pozvan pričati o takvim stvarima."

"Postoji li netko tko je na to pozvan?" upitao sam očajno.

"Ne. Kifle-Mariam Mengist je glavni svećenik na otoku. Ako on ništa ne zna, teško da bi netko drugi mogao znati više."

Pogledao sam Richarda: "Što se ovdje zbiva? Nikada, *nikada* nisam sreo etiopskog svećenika kojemu nije bila poznata priča iz *Kebre Nagasta* o Kovčegu Saveza."

Povjesničar je slegnuo ramenima: "Ni ja. To je zaista vrlo neobično. Možda bi ga trebao...dodatno potaknuti."

Progunđao sam. Sve se na kraju svede na novac, zar ne? Ako je još birra bilo potrebno da natjeram ovog tvrdoglavca da progovori, tada je bilo najbolje da platim, i to brzo. Konačno, došao sam čak iz Londona kako bih istražio priču o Daga Stephanosu. *Dahlakje* strpljivo čekao na pristaništu, a svaka je minuta vrijedila otprilike jedan dolar. Rezignirano sam predao još jednu hrpicu izgužvanih novčanica.

Ovim velikodušnim činom nisam postigao baš ništa. Svećenik nije mogao kazati ništa o temi koja me zanimala. Kada mi je konačno propab i ta nada, naslonio sam se na jedan od stupova koji su podupirali krov, zagledao se u svoje nokte i pokušao odlučiti što dalje činiti.

Postojala su dva moguća objašnjenja za očitu neupućenost Kifle-Mariam Mengista. Prvo, i najmanje vjerojatno objašnjenje, bila je prirodna glupost toga čovjeka. Drugo, i najvjerojatnije, on je lagao.

Ali, zašto bi lagao? I za to su, razmišljao sam, postojala dva moguća objašnjenja. Ili je, što je najmanje vjerojatno, skrivao nešto osobito važno, ili je pak želio od mene izvući što je moguće više novčanica iz hrpe koja se opasno smanjivala, što je mnogo vjerojatnije.

Ustao sam i rekao Wondemuu. "Pitajte ga ponovno. Pitajte ga je li Kovčeg Saveza u šesnaestom stoljeću bio iznesen iz Aksuma i donesen ovdje..i pitajte ga nalazi li se on ovdje danas. Recite mu da će mu se isplatiti ako mi ga pokaže."

Naš je vodič upitno podignuo obrvu. Ono što sam upravo predložio je prilično neukusno. "Hajde," ustrajao sam. "Samo ga pitajte."

Nakon kratkog razgovora na amharskom, Wondemu je rekao: "Rekao je isto što i maloprije. Nije mu poznato ništa o Kovčegu Saveza. Ali, rekao je također da na Daga Stephanos već dugo nije ništa doneseno."

Skupina redovnika koja je stajala u polukrugu, prisluškujući moj razgovor s Kifle-Mariam Mengistom, u tom se trenutku raspršila. Međutim, jedan od njih, bosonog, krezub i odjeven u tako jadne krpe da je lako mogao proći za prosjaka na ulicama Addis Abebe, pratio nas je dok smo se vraćali natrag strmom stazicom. Prije nego što smo se popeli na brodicu, pozvao je Wondemua na stranu i šapnuo mu nešto na uho.

"Što to znači?" upitao sam ljutito, očekujući da ću ponovno trebati isprazniti džepove.

Međutim, pokazalo se kako ovaj put nije riječ o novcu. Mrkog izraza lica, Wondemu je rekao: "Kaže da bismo trebali otići na Tana Kirkos. Očito bismo tamo mogli saznati nešto o Kovčegu Saveza...nešto važno."

"Štoje Tana Kirkos?"

"Još jedan otok...istočno odavde. Prilično daleko."

"Zamoli ga da nam kaže nešto više. Što misli pod nešto važno?"

Wondemu je ponovio pitanje i prenio nam odgovor. "Kaže da se Kovčeg Saveza nalazi na Tana Kirkosu. To je sve što zna."

Na ovu sam zapanjujuću vijest reagirao uputivši pogled prema nebesima, nervozno raskuštravši kosu i udarivši nogom o bok brodice. U međuvremenu je redovnik, od kojeg sam želio dobiti više podataka, odskakao natrag i nestao među bananama.

Pogledao sam na sat. Bilo je gotovo podne. Naše izbivanje iz Bahar Dara trajalo je već šest sati, ili bolje reći 300 dolara.

"Je li nam Tana Kirkos usput?" upitao sam Wondemua.

"Ne," odgovorio je, "nisam nikada bio tamo. Na taj otok nitko ne odlazi. No, znam da je istočno odavde. Bahar Dar je na jugu."

"Shvaćam. Znate li koliko bi nam vremena bilo potrebno?"

"Ne. Pitat ću kapetana."

Wondemu nas je izvijestio da će nam trebati otprilike sat i pol.

"A nakon toga, koliko još do Bahar Dara?"

"Otprilike tri sata."

Počeo sam u sebi brzo računati. Recimo, dva sata na Tana Kirkosu, plus sat i pol vožnje do otoka, plus tri sata do Bahar Dara...to je šest i pol sati. Recimo, sedam, plus šest koji su već iza nas. To je, da vidimo, trinaest sati. *Trinaest* prokletih sati! Pedeset dolara po satu. Najmanje šest stotina i pedeset dolara. Kriste!

Još sam neko vrijeme tako bjesnio u sebi. Konačno sam, srca teška koliko je moj novčanik bio lagan, ipak odlučio poduzeti to putovanje.

Naravno da Kovčeg Saveza neće *doista* biti na Tana Kirkosu. To sam znao. Prema najvjerojatnijem scenariju, opet će me netko "izvozati" kao na Daga Stephanosu. Iscijedit će od mene sav novac, sve dok ne

ostanem praznih džepova. A tada će netko spomenuti još jedan otok, i eto me spremnog da obogatim još jednu zajednicu potrebitih siromaha.

Sjetio sam se da je u osamnaestom stoljeću James Bruce bio na Tani. "Postoji četrdeset pet naseljenih otoka," pisao je on, "ako vjerujete Abesincima koji su poznati kao veliki lašci..."

Tana Kirkos

Kada smo stigli na Tana Kirkos, nisam bio pretjerano romantično raspoložen. Pa ipak, dok sam stajao na pramcu *Dahlaka,* promatrajući otok kojemu smo se približavali, morao sam priznati da je bio neobično lijep. Potpuno prekriven zelenilom, procvjetalim drvećem i visokim kaktusima, na njegovom sam vrhu mogao nazreti slamnati krov neke kružne građevine. Oko nas su letjeli kolibri, galebovi i svjetloplavi čvorci. U U pješčanoj uvali stajala je skupina redovnika, smiješeći se.

Spustili smo sidro i izašli na obalu. Wondemu je započeo uobičaupoznavanje i objašnjavanje. Rukovali smo se. Razmijenjeni su pozdravi. Konačno smo se uputili uskom, gustim žbunjem obraslom stazom, uz rub strme, sive stijene, prošli ispod kamenog luka i napokon stigli na čistinu, na kojoj su stajale tri ili četiri razrušene građevine i dvanaestak redovnika odjevenih u krpe.

Okružen stijenama, travnati prostor u kojemu smo se nalazili, bio je zatvoren, tih i mračan. Svjetlost koja je dopirala kroz gusto drveće i grmlje bila je mutna i zelenkasta. Počeo sam vjerovati kako ovdje doista postoji nešto što bi vrijedilo vidjeti. Nisam mogao objasniti zašto, no Tana Kirkos je imao "ono nešto" čega je Daga Stephanos bio lišen.

Stigao je i glavni svećenik, predstavivši se, preko Wondemua, kao Memhir Fisseha. Šepao je i vonjao na tamjan. Nije tražio novac, ali je želio znati imamo li propusnice.

Iznenadilo me ovo pitanje, budući da je dolazilo od osobe odjevene u tradicionalno svećeničko ruho.

"Zapravo da," rekao sam. Iz džepa sam izvadio dozvolu koju smo pribavili od Službe sigurnosti u Addis Abebi i predao je Wondemuu, koji ju je zatim predao Memhir Fissehi. Starac -jesu li svi etiopski

svećenici tako stari? - pomno je proučio dokument a zatim mi ga vratio. Činio se zadovoljnim.

Wondemu mu je tada objasnio da bih želio saznati nešto o Tana Kirkosu i Kovčegu Saveza. Bi li mi mogao odgovoriti na nekoliko pitanja?

"Da," odgovorio je svećenik pomalo tužno. Poveo nas je u prostoriju koja je, sudeći prema razbacanom pocrnjelom posuđu, trebala biti kuhinja. Sjeo je na mali stolac i pozvao nas da mu se pridružimo.

"Vjerujete li," započeo sam, "da je car Menelik I. donio iz Jeruzalema Kovčeg Saveza?"

"Da," preveo je Wondemu.

Bilo je to lijepo čuti. Već je i ovo bilo bolje od moga iskustva na Daga Stephanosu.

"Čuo sam priču," nastavio sam, "da se Kovčeg Saveza sada nalazi ovdje, na otoku Tana Kirkosu. Je li to istina?"

S bolnim izrazom lica Memhir Fisseha je odgovorio: "To je bila istina."

To je *bila* istina? Što bi, zaboga, to trebalo značiti? "Zamoli ga neka objasni," lanuo sam na Wondemua. "Što misli pod *bila?"*

Svećenikov me odgovor uzbudio i uznemirio u jednakoj mjeri: "To je bila istina. No, Kovčeg Saveza više nije ovdje. Odnesen je natrag u Aksum."

"Odnesen u Aksum!" uzviknuo sam. "Kada? Kada su ga odnijeli?"

Slijedila je žustra rasprava na amharskom, nakon koje je nam je Wondemu konačno prenio svećenikove riječi: "Kovčeg Saveza odnesen je u Aksum prije tisuću šest stotina godina, u doba vladavine kralja Ezane. Nije donesen *natrag.* Sve se vrijeme nalazio u Aksumu."

Bio sam zbunjen i frustriran. "Znači ovako," rekao sam nakon nekoliko trenutaka razmišljanja, "on nam nije rekao da se Kovčeg ovdje nalazio sve do nedavno, i da je zatim odnesen natrag u Aksum, zar ne? On nam je rekao da je u Aksum odnesen vrlo davno."

"Upravo tako. Prije tisuću šest stotina godina. Tako on kaže."

"Dobro, onda ga upitaj sljedeće. Kako je uopće Kovčeg stigao ovdje? Je li bio donesen iz Aksuma, da bi poslije tamo bio vraćen? Ili se

ovdje nalazio *prije* nego što je ikada bio odnesen u Aksum? Čini mi se da je upravo to želio reći, no htio bih biti potpuno siguran."

Polako i tegobno, priča je počela izranjati. Izvući je bilo je jednako teško kao iščupati truo zub iz upaljene desni. Nekoliko se puta starac morao posavjetovati s drugim redovnicima, kojom prilikom je izvukao veliku knjigu, kožnog uveza, napisanu na drevnom jeziku *Ge'ez,* pročitavši iz nje jedan odlomak.

Ukratko, Memhir Fisseha nam je ispričao da su Kovčeg Saveza iz Salomonova hrama u Jeruzalemu ukrali Menelik I. i njegovi drugovi. Iznijeli su ga iz Izraela, objasnio je, i donijeli u Egipat. Zatim su krenuli na putovanje Nilom i Takazzeom, njegovim pritokom, sve dok nisu stigli u Etiopiju.

Naravno, bila je to priča o krađi Kovčega Saveza kakvu podastire *Kebra Nagast.* Međutim, ono što je slijedilo, bilo je nešto potpuno novo.

Tražeći sigurno i pogodno mjesto za pohranu presvete relikvije, nastavio je stari svećenik, putnici su stigli na Tanu. U to je vrijeme jezero bilo sveto. Sviđalo se Bogu. Sveto mjesto. Stigli su, dakle, na Tanu, na njegovu istočnu obalu, a zatim su odabrali ovaj otok, koji se danas naziva Kirkos, za prebivalište Kovčega.

"Koliko je dugo Kovčeg ostao ovdje?" upitao sam.

"Osam stotina godina," glasio je odgovor. "Osam stotina godina živjeli smo blagoslovljeni njegovom nazočnošću."

"Je li postojala kakva zgrada? Je li Kovčeg bio smješten u nekakav hram?"

"Nije bilo nikakve zgrade. Sveti Kovčeg bio je u šatoru. I u tom je šatoru, na Tana Kirkosu, ostao osam stotina godina. Tada smo bili židovi. A nakon toga, kada smo postali kršćanima, kralj Ezana odnio je Kovčeg u Aksum i tamo ga položio u veličanstvenu crkvu."

"Kažete da je Kovčeg bio odnesen u Aksum prije tisuću šesto godina."

"Da."

"Ako se prije toga već osam stotina godina nalazio na Tana Kirkosu. znači da je - da razmislim - ovdje donesen prije nekih dvije tisuće ri stotine godina. Je li tako? Znači li to da je ovdje donesen nekih četiri stotine godina prije Kristova rođenja?"

"Da."

"Sigurno znate da je u to vrijeme Salomon već pet stoljeća bio mrtav, Salomon koji se smatra Menelikovim ocem? Što možete reći na to?"

"Ne mogu reći ništa. Ispričao sam vam našu predaju, kakva je zabilježena u našim svetim knjigama i našem pamćenju."

Ono što je svećenik izjavio prije nekoliko trenutaka strašno me zainteresiralo, stoga sam ga upitao: "Rekli ste mi da ste tada bili Židovi. Što to znači? Kakva je bila vaša religija?"

"Bili smo Židovi. Prakticirali smo žrtvene obrede...sa žrtvenim janjcima. A s tom smo praksom nastavili sve dok Kovčeg nije odnesen u Aksum. Tada je došao Abba Salama i poučio nas kršćanskoj vjeri, stoga smo ovdje sagradili crkvu."

Znao sam da je Abba Salama bilo etiopsko ime Frumencija, sirijskog biskupa koji je kralja Ezanu i čitavo Aksumsko Carstvo obratio na kršćanstvo tridesetih godina četvrtog stoljeća. Ovo je značilo da su vremenska razdoblja o kojima je pričao Memhir Fisseha imala smisla, ili su barem bila dosljedna. Jedino protuslovlje bio je golem vremenski jaz između Salomonove vladavine (900. god. pr. Kr.) i vremena kada je Kovčeg Saveza navodno bio donesen na Tana Kirkos (što se, ako oduzmem osam stotina godina od 330., dogodilo oko 470. god. pr. Kr.).

Bio sam uporan: "Prije nego što je stigao Abba Salama koii vas je obratio na kršćanstvo, ovdje nije bilo nikakve crkve?"

"Nikakve. Ta rekao sam vam, bili smo Židovi. Prakticirali smo žrtvene obrede." Zastao je na trenutak, a zatim dodao: "U posudu, koja se zvala *gomer,* skupljala se krv janjeta. Ona se zatim izlijevala na kamenje, malo kamenje. Ono se i danas nalazi ovdje."

"Oprostite, možete li to ponoviti? Što se i danas nalazi ovdje?"

"Kamenje koje smo nekoć, dok smo bili Židovi, rabili pri žrtvovanju. To se kamenje nalazi ovdje. Na otoku."

"Možemo li vidjeti to kamenje?" upitao sam uzbuđeno. Ako je ono što je Memhir Fisseha upravo rekao bilo istina, tada je on govorio o materijalnom dokazu koji je mogao potvrditi njegovu neobično uvjerljivu priču.

"Možete ga vidjeti," odgovorio je ustavši. "Pođite za mnom. Pokazat ću vam ga."

Izlijevanje krvi

Svećenik nas je odveo do samoga ruba visoke stijene, s kojeg se pružao pogled na jezero Tanu. Ovdje, na kamenom postolju stajala su tri niska kamena stupa. Najviši stup, visok oko metar i pol, bio je četvrtastog presjeka, a na njegovu je vrhu bila isklesana udubina, koja je podsjećala na posudu. Ostala dva stupa bila su visoka oko jedan metar, kružnog presjeka i opsega ljudskoga bedra. I oni su na vrhovima imali udubljenja, duboka otprilike 10 centimetara.

Iako ih je potpuno prekrivala mahovina, mogao sam ustvrditi da je svaki od tri stupa bio monolit, isklesan iz sivoga granita. Izgledali su vrlo staro, stoga sam upitao Richarda za mišljenje.

"Naravno," odgovorio je, "nisam arheolog. No, iz načina na koji su isklesani, posebice prema izgledu četvrtastog stupa, rekao bih da potječu barem iz aksumskog razdoblja, ako nisu i stariji."

Upitao sam Memhir Fissehu čemu su služila udubljenja.

"Ona su sadržavala krv," bio je njegov odgovor. "Nakon žrtvovanja, krv se izlijevala na kamenje i šator u kojemu je bio smješten Kovčeg Saveza. Ostatak se izlijevao u ove udubine."

"Možete li mi pokazati kako se to radilo?"

Stari je svećenik pozvao jednog od redovnika i šapnuo mu nešto na uho. Redovnik je zatim otišao, da bi se ubrzo vratio noseći široku, ali plitku posudu, toliko nagrizenu hrđom i vremenom da čak nisam mogao razaznati od kojeg je metala bila načinjena. Ovo je, rečeno nam je, bio *gomer* u koji se najprije skupljala žrtvena krv.

"Što točno znači *gomer?"* upitao sam Wondemua.

Slegnuo je ramenima: "Ne znam. To nije ni amharska ni trigniška riječ. Izgleda da ne pripada nijednom od etiopskih jezika."

Pogledao sam Richarda, ne bi li me on prosvijetlio, no ni njemu ova riječ nije bila poznata.

Memhir Fisseha je izjavio da se posuda jednostavno zove *gomer,* da se oduvijek zvala *gomer,* i da je to sve što zna. Zatim je stao pokraj kamenja s posudom u lijevoj ruci, uronio u nju desni kažiprst, podignuo desnu ruku iznad glave, a zatim započeo njome mahati gore-dolje. "Krv se ovako izlijevala," rekao je, "na kamenje i šator Kovčega. Zatim se,

kako sam vam rekao, preostala krv izlijevala ovako." Nagnuo je posudu nad udubljenja u kamenim stupovima.

Upitao sam svećenika zna li gdje se točno na otoku nalazio šator Kovčega. Sve što je rekao, međutim, bilo je "u blizini...negdje u blizini".

Od njega sam zatim zatražio da mi objasni neke pojedinosti o kojima je maloprije govorio: "Rekli ste da je Kovčeg bio iznesen s Tana Kirkosa i donesen u Aksum prije tisuću šesto godina. Je li to točno?"

Wondemu je preveo pitanje. Memhir Fisseha potvrdno je kimnuo glavom.

"Dobro," nastavio sam. "Ono što bih sada želio znati jest: Je li Kovčeg ikada bio odnesen natrag? Je li ikada, iz bilo kojeg razloga, Kovčeg bio donesen natrag, na ovaj otok?"

"Ne. Bio je odnesen u Aksum i tamo je i ostao."

"I, koliko je vama poznato, tamo se nalazi i danas."

"Da."

Iako se nisam mogao nadati daljnjim informacijama, bio sam više nego zadovoljan onime što sam doznao, posebice zato što od mene nitko, ni u jednom trenutku, nije zatražio novac. Iz zahvalnosti sam predao novčanicu od 100 birra, kao dobrovoljan doprinos samostanu. Zatim sam, uz dopuštenje Memhir Fissehe, načinio nekoliko fotografija žrtvenih stupova.

U Bahar Dar smo stigli nešto prije osam sati navečer. Naš je boravak na jezeru Tana trajao duže od četrnaest sati, te je konačni račun za usluge *Dahlaka* iznosio 750 dolara.

Bio je to, prema svim standardima, vrlo skup dan. Međutim, više nisam gunđao zbog troškova. Doista, sumnje koje su me opsjedale na Daga Stephanosu potpuno je izbrisalo moje iskustvo na Tana Kirkosu. Osjećao sam da sada mogu nastaviti potragu s obnovljenom požrtvovnošću i optimizmom.

Ovako dobro raspoloženje nastavilo se i u Addis Abebi. Ondje sam, prije negoli sam krenuo na put planiran za utorak, 23. studenog, imao priliku posjetiti Sveučilišnu knjižnicu i pregledati brojne bilješke o žrtvenom kamenju drevnog judaizma.

Otkrio sam da su stupovi, slični onima na Tana Kirkosu, bili povezani s najranijim fazama te religije - na Sinaju, kao i u Palestini. Poznati

kao *masseboth* i postavljeni na uzvisinama, rabili su se u kultne i žrtvene svrhe.

Zatim sam uzeo Bibliju, ne bih li u njoj naišao na nešto detaljniji opis žrtvenih obreda u starozavjetnim vremenima. Doista sam našao takve opise, te sam, iznova i iznova čitajući odnosne odlomke, postao svjestan da je ono što mi je opisao Memhir Fisseha, bila autentična i vrlo drevna ceremonija. Nesumnjivo se, usmenom predajom koja se stoljećima prenosila s naraštaja na naraštaj, mnogo toga izgubilo i pomiješalo u pamćenju ljudi. Međutim, kada je govorio o izlijevanju krvi, svećenik je bio zapanjujuće blizu istini.

U Levitskom zakoniku 4:6, naišao sam na ove riječi: "Onda neka svećenik zamoči svoj prst u krv i tom krvlju neka sedam puta poškropi prednju stranu zavjese Svetišta, pred Jahvom." Zatim sam, u 5. poglavlju, pročitao: "Neka krvlju žrtve poškropi žrtvenik sa strane, a ostatak krvi neka se iscijedi podno žrtvenika."

Međutim, tek kada sam otvorio *Mišnu,* zbirku ranih židovskih zakona, uvidio sam koliko je zapravo autentična bila pripovijest Memhira Fissehe. U raspravi nazvanoj *Yoma,* u drugom dijelu *Misne,* naišao sam na detaljne opise žrtvenih obreda, koje je izvodio Veliki Svećenik Salomonova hrama, pred zavjesom koja je štitila Kovčeg Saveza od pogleda neupućenih.

Krv žrtve, čitao sam, bilo janjeta, koze ili junca, skupljala se u posudu i davala "onome tko ju je trebao promiješati...kako se ne bi zgrušala." Zatim je svećenik, koji je izašao iz Svetišta, "uzeo krv od onoga koji ju je miješao, i ponovno je ušao u prostor u koji je ušao i stao na mjesto na kojemu je stajao, i poškropio krvlju jedanput gore i sedam puta nadolje."

Što je točno svećenik škropio krvlju? Prema *Misni,* škropio je "zavjesu, izvana, nasuprot Kovčegu Saveza, jednom nagore i sedam puta nadolje, ne kao da ju je želio poškropiti odozgo i odozdo, nego kao da zamahuje bičem...Zatim je očišćenu površinu žrtvenika poškropio sedam puta, te izlio ostatak krvi."

Činilo mi se krajnje nevjerojatnim da je Memhir Fisseha ikada čitao *Mišnu.* Kao kršćanin, za to nije imao razloga. Jednako tako, nije mogao razumjeti nijedan od jezika na koje je prevedena. Pa ipak, njegovi pokreti rukom, kada mi je pokazivao kako se izvodilo izlijevanje krvi,

bili su upravo pokreti čovjeka koji zamahuje bičem. Sa sigurnošću je govorio o tome da se krv nije izlijevala samo na žrtveno kamenje, nego i na "šator Kovčega".

Podudarnosti su bile suviše upadljive da bih ih zanemario. Bio sam uvjeren da su jednom, u dalekoj prošlosti, Židovi donijeli na Tana Kirkos predmet od izvanrednog religioznog značenja. Unatoč kronološkoj nedosljednosti koja se tiče vremena njegova donošenja, imao sam dobre osnove za pretpostavku da je, u što je očito vjerovao i Memhir Fisseha, taj predmet doista bio Kovčeg Saveza.

X. poglavlje

Duh u magli

Tijekom razgovora na Tana Kirkosu svećenik je rekao nešto što je probudilo moju znatiželju, i što sam želio pobliže istražiti u knjižnici Instituta za etiopske studije, a odnosilo se *na put* kojim je Kovčeg Saveza bio donesen u Etiopiju. Nakon što je bio ukraden iz Salomonova hrama u Jeruzalemu, rekao je svećenik, Kovčeg je odnesen u Egipat, odakle je, putujući dalje Nilom i Takazzeom, stigao na jezero Tanu. Unatoč svim istraživanjima koja sam provodio proteklih nekoliko mjeseci, shvatio sam da nikada nisam pridavao značenje Menelikovim kretanjima. Želio sam stoga vidjeti govori li *Kebra Nagast* nešto o tome. Također sam želio znati je li postojalo nešto što je opovrgavalo svećenikovu izjavu da je Kovčeg, prije nego što je bio odnesen u Aksum, osam stotina godina stajao na Tana Kirkosu.

Jedina relevantna informacija koju sam mogao pronaći u ovom veličanstvenom epu bila je sadržana u 84. poglavlju. U njemu stoji da su Menelik i njegovi drugovi, stigavši u Etiopiju, donijeli svetu relikviju u mjesto zvano *Debra Makeda* Na moje veliko iznenađenje, o Aksumu nije bilo ni spomena. "Debra Makeda", gdje god da se ona nalazila, bila je sasvim jasno označena kao prvi dom Kovčega u Etiopiji. Ovaj je podatak razriješio jednu od više ozbiljnih nedosljednosti koje su me mučile još od 1983., naime, daje grad Aksum osnovan tek osam stotina godina nakon Menelikova navodnog putovanja. Nekoliko mi je izvora priopćilo da Aksum nije bio konačna odrednica tog putovanja, i da je Kovčeg od samoga početka bio tamo - što, naravno, povijesno gledano nije bilo moguće. Međutim, sada sam mogao vidjeti da *Kebra Nagast* o tome uopće ne govori, nego samo spominje da su Menelik i njegovi

drugovi donijeli relikviju iz Jeruzalema i pohranili je u "Debra Makedi". Znao sam da riječ "debra" znači "planina", te da je "Makeda" bilo ime kojim je etiopska predaja nazivala kraljicu od Sabe. "Debra Makeda" je stoga značilo "planina Makeda", planina kraljice od Sabe.

U kratkom opisu *Kebra Nagasta* nisam pronašao ništa što bi upućivalo na to da je ova "planina kraljice od Sabe" zapravo bila Tana Kirkos. Isto tako, nisam mogao pronaći ništa što bi isključilo tu mogućnost. U potrazi za ključevima, naišao sam na geografsku studiju jezera Tane iz tridesetih godina ovoga stoljeća, u kojoj se iznosi da je "Kirkos" svoje ime dobio relativno nedavno (prema imenu kršćanskoga sveca). "Prije obraćenja Etiopije na kršćanstvo," dalje se iznosi, "Tana Kirkos zvao se *Debra Sehel"* U mome se umu smjesta oblikovalo pita-nje: Što točno znači *Sehel?*

Kako bih to saznao, posavjetovao sam se s nekoliko znanstvenika koji su se tada nalazili u knjižnici. Rekli su mi da ta riječ potječe iz jezika *Ge 'ez,* te da korijen ima u glagolu "oprostiti".

"Bi li se, u tom slučaju, *Debra Sehel* mogla prevesti kao *Planina oprosta?"* upitao sam.

"Da," odgovorili su. "To bi bilo ispravno."

Ovo je zaista bilo zanimljivo. Dobro sam se sjećao da se u *Parsifalu* Wolframa von Eschenbacha Gralski zamak - kao i Gralski hram - nalazio na *Munsalvaescheu.* Tumačenje riječi *Munsalvaesche* izazvalo je mnoge prepirke, te su neki stručnjaci za Wolframovo djelo smatrali kako iza nje leži "biblijski *Mons Salvationis,* Planina Spasenja".

Nije moglo biti nikakve sumnje u vezu između "oprosta" i "spasenja", budući da bi, ako bi želio biti spašen u religioznom smislu, čovjeku trebalo biti "oprošteno". Štoviše, u Psalmu 130 stoji sljedeće: "Ako se, Jahve, grijeha budeš spominjao, Gospodine, tko će opstati? Ali u tebe je *praštanje...*nek' Izrael čeka Jahvu. Jer je u Jahve milosrđe i obilno je u njega *otkupljenje;* on će otkupiti Izraela od svih grijeha njegovih."

"Otkupljenje" je, naravno, vrlo blisko "spasenju". Stoga nisam mogao ne zapitati se je li možda Wolframova "Planina Spasenja" bila na neki način povezana s etiopskom "Planinom Oprosta", danas poznatom kao Tana Kirkos.

Bio sam posve svjestan da takve špekulacije počivaju na krajnje klimavim temeljima, te da je između *Debra Sehela* i *Munsalvaeschea*

stajao doista dubok jaz. Pa ipak, nakon brojnih čitanja *Parsifala,* nisam mogao tako lako zaboraviti da je tajanstveni Gralski hram ("savršeno gladak i okrugao") stajao na jezeru, a vrlo vjerojatno na nekom njegovom otoku. Također nije bilo nevažno da su pravoslavne etiopske crkve i falaška svetišta bili tradicionalno kružnoga oblika," kao i većina templarskih crkava (uključujući one koje postoje i danas, poput crkve Temple iz dvanaestoga stoljeća, u londonskom Fleet Streetu). Smatrao sam, stoga, da je u svemu ovome bilo stanovitih podudarnosti koje nisam mogao potpuno zanemariti (iako bi bilo jednako nerazborito shvatiti ih suviše ozbiljno).

U međuvremenu, izronila je još jedna veza koju je trebalo istražiti, ona između *Debra Sehela* i *Debra Makede.* Kao što je bilo razvidno iz imena Tana Kirkos, etiopski su otoci mogli dobiti prefiks *Debra* (što znači "planina"). Strmo se uzdižući do vrhunca koji je poput tornja stršao nad površinom jezera, Tana Kirkos mi je doista izgledao kao planina. To ni u kojemu slučaju nije dokazivalo da je *Kebra Nagast* govorio o *Debra Sehelu,* opisujući donošenje Kovčega na Planinu kraljice od Sabe. Međutim, nisam vidio razloga za odbacivanje mogućnosti da je ta planina bila upravo Tana Kirkos.

Tako razmišljajući, počeo sam razmatrati mogući put kojim su se ali Menelik i njegovi drugovi. Prije sam pretpostavljao da su oni Milovali brodom, krenuvši iz Salomonove luke Eziongeber (današnji Elat u Akabskom zaljevu), a zatim dalje, Crvenim morem, do etiopske obale. Sada sam, nagnut nad primjerkom *Kebra Nagasta* , otkrio da su moje pretpostavke bile potpuno pogrešne. Menelikovo dugo putovanje iz Jeruzalema uključivalo je i prilično brojnu karavanu, te se putovalo kopnom.

Ali, kojim su kopnenim putem oni mogli ići? Opis iz *Kebra Nagasta* posjeduje bajkovitu i n a d r e a l n u kvalitetu maštovitog pripovjedanja, ali u njemu je teško pronaći prepoznatljiva imena mjesta i zemljopisnih obilježja. Pa ipak, postoji nekoliko vrlo specifičnih i važnih pojedinosti. Napustivši Jeruzalem, putnici su najprije stigli u Gazu (na sredozemnoj obali Izraela). Odatle su najvjerojatnije slijedili dobro poznati trgovački put, koji je prolazio sjevernim rubom Sinajskog poluotoka, zatim su prešli u Egipat, gdje su stigli do velike rijeke: "Otpočinimo ovdje." r e k o š e , "jer stigosmo do etiopske vode. Ovo je

Takazze, koji izvire u Etiopiji i navodnjava dolinu Egipta." Iz situacije je bilo razvidno da su Menelik i njegovi drugovi, kada su izrekli ove riječi, *još uvijek bili* u "dolini Egipta", vjerojatno tek nešto južnije od mjesta na kojemu se danas nalazi Kairo. Stoga je rijeka pokraj koje su stali da otpočinu mogao biti samo Nil. Međutim, ono što je upadalo u oči bila je činjenica da su tu rijeku zvali Takazze - jednako kao što se naziva etiopska pritoka koju mi je spomenuo svećenik na Tana Kirkosu.

Knjižničar mi je donio zemljovid u kojemu sam pronašao Takazze i kažiprstom slijedio njegov tijek. Ustanovio sam da rijeka izvire u abesinskom gorju, nedaleko od drevnoga grada Lalibele, zatim skreće na sjeverozapad i prolazi planinom zvanom Simien, stapajući se s Atbarom u Sudanu, da bi se konačno ulila u Nil, nekih stotinu kilometara sjeverno od današnjega grada Kartuma (na slivu Plavog i Bijelog Nila).

Promatrajući zemljovid, dvije su mi stvari odmah postale očite: kao prvo, Nil se - iz etiopske perspektive - lako mogao smatrati produžetkom Takazzea; kao drugo, za karavanu koja je nosila Kovčeg Saveza, i koja je željela stići u Etiopiju, bilo bi vrlo razborito putovati Nilom, a zatim Takazzeom. Druga je mogućnost bila nastaviti dalje prema jugu, kroz pustinje Sudana, sve do sliva Plavog i Bijelog Nila, a zatim slijediti Plavi Nil, do etiopskoga gorja. Budući da Plavi Nil skreće na jug, prije negoli opet skrene na sjever, u smjeru jezera Tane, takvo bi se putovanje nepotrebno produžilo. Nasuprot tome, putovanje Takazzeom bilo bi gotovo tri stotine kilometara kraće.

Iz zemljovida sam mogao zaključiti još nešto: putnici koji bi slijedili Takazze do njegova izvora, na samom kraju svoga putovanja, stigli bi do točke koja je od istočne obale jezera Tane udaljena manje od stotinu kilometara. A Tana Kirkos leži nedaleko od te iste istočne obale. Stoga nije bilo nikakve tajne u predaji koja ovaj mali otok opisuje kao prvo prebivalište Kovčega Saveza u Etiopiji: doista, tragajući za nekim sigurnim i dostupnim skrovištem u kojemu bi pohranili ovaj sveti predmet, Menelik i njegovi drugovi nisu mogli odabrati bolje mjesto.

Tri čovjeka u čamcu

Sljedećeg smo jutra Richard i ja otputovali na jezero Zwai, u pratnji moga starog prijatelja, Yohannesa Berhanua, glavnog upravitelja

državne Nacionalne turističke službe (National Tour Operation). Nas trojica sastali smo se nešto prije šest sati ujutro u zgradi Službe, odakle smo se uputili Toyotinim "Landcruiserom", koji nam je ljubazno pribavio Yohannes. Dvadeset minuta poslije, napustili smo sirotinjske četvrti i nebodere Addis Abebe, i nastavili dalje na jug, širokom cestom koja je prolazila kroz grad Debra Zeit i vodila u samo srce velike doline Rift.

Ako ne uzmemo u obzir akumulacijsko jezero Koka, jezero Zwai je najsjevernije od niza jezera doline Rift. Njegova površina iznosi približno 320 četvornih kilometara, a duboko je oko 150 metara. Ovalna oblika, jezero je prekriveno otocima, a močvarne obale obrasle trstikom i šašem, idealan su dom za rode, pelikane, divlje patke, guske, galebove i vodene konje.

Na južnoj strani jezera, otprilike dva sata vožnje od Addis Abebe, željeli smo unajmiti brodicu. Stigavši tamo, rečeno nam je kako Ministarstvo ribarstva posjeduje mnoga plovila, te da bismo jedno sasvim sigurno mogli pribaviti po minimalnoj cijeni. Naravno, sva veća plovila bila su zauzeta, stoga smo se morali zadovoljiti malim motornim čamcem koji nije imao goriva.

Uslijedila je poduža rasprava sa službenicima Ministarstva, koji su uporno tvrdili kako čamac nije dovoljno velik da u njega stanemo Richard, Yohannes, vozač i ja. Debra Zion, otok za koji mi je rečeno da je u desetom stoljeću na njega bio donesen Kovčeg Saveza, bio je prilično udaljen: ovim skromnim plovilom bilo bi nam potrebno barem tri sata da stignemo do otoka. Nadalje, budući da čamac nije imao nikakvu kabinu, prijetila nam je opasnost od sunčanice. Zamoljeni smo stoga da se vratimo sutradan, kada će nam biti omogućen pogodniji prijevoz.

Yohannes je odlučno odbio ovaj prijedlog. Profesor Pankhurst i gospodin Hancock, rekao je on, za sutradan imaju dogovorene važne stanke, sastanke koji se ni u kojemu slučaju ne mogu odgoditi. Stoga moramo već danas stići na Debra Zion.

Nakon još jedne prepirke, konačno smo eksperimentalno sjeli u mali motorni čamac. U njega smo više-manje stali, iako je pod našom težinom prilično duboko uronio u vodu.

Što nam je bilo činiti? Službenici Ministarstva izrazili su svoje sumnje, ali su nam ipak p o p u s t i l i . Čamac je bio naš. Oni će posl

vozača. Bez naplate. Međutim, gorivo je bilo naša briga. Možda bismo mogli našega vozača poslati u grad s karnisterom?

To smo i učinili. A tada je slijedilo dugo i potpuno neobjašnjivo čekanje. Prošao je jedan sat. A zatim još jedan. Postajući sve nestrpljiviji, stajao sam na jednom kraju čamca i promatrao rode: preci tih golemih, otužnih, dugokljunih i gologlavih ptica očigledno su bili pterodaktili. Već je bilo jedanaest sati kada se naš vozač konačno pojavio s gorivom. Upalili smo motor i otisnuli se na put.

Polako smo gmizali kroz namreškanu vodu, prošavši pokraj jednog šumovitog otoka, a zatim još jednog. Trstikom prekrivena obala polakoje nestajala iza nas, a Debra Ziona još nije bilo na vidiku. Sunce se sada nalazilo visoko, a čamac je propuštao, malo ali primjetno.

Yohannes nas je tada prilično tendenciozno podsjetio da je jezero prepuno vodenih konja (koje je opisao kao "vrlo agresivne i nepovjerljive životinje"). Primijetio sam da je nosio prsluk za spašavanje koji je, zasigurno, na neki način pribavio prije našeg odlaska iz pristaništa. U međuvremenu, nos Richarda Pankhursta poprimio je interesantnu nijansu ružičaste boje, slične boji jastoga. A ja...pa, ja sam stiskao zube, pokušavajući ne misliti na mjehur koji je mogao puknuti svakoga trenutka. Gdje je taj vražji otok? I kada ćemo, točno, do njega stići? Nestrpljivo sam pogledavao na sat, dok u jednom trenutku nisam postao svjestan koliko je sve ovo smiješno. Mislim, *Tragači za izgubljenim Kovčegom* bili su jedno, ali ovo je, iskreno govoreći, bilo više nalik na *Tri čovjeka u čamcu*.

Putovanje do Debra Ziona nije trajalo onoliko dugo koliko nam je bilo rečeno. No, s mojega gledišta trajalo je dovoljno dugo i bio sam prvi koji je iskočio iz čamca kada smo napokon stigli na obalu. Projurio sam pokraj izaslanstva redovnika koje nas je došlo pozdraviti, i nestao iza najbližega grma. Pojavio sam se nakon nekoliko trenutaka, osjećajući se mnogo bolje.

Kada sam se pridružio ostalima, koji su već čavrljali s odborom za doček, primijetio sam nekoliko čamaca od papirusne trske, poredanih duž obale. Bili su jednaki onima koje sam vidio na jezeru Tani. Baš kad sam se htio o tome raspitati, Yohannes je prekinuo slijed mojih misli, uzbuđeno objavivši: "Grahame, ovdje je nešto vrlo neobično. Izgleda da ovi ljudi govore trigniškim jezikom."

To je doista bilo neobično, budući da smo se nalazili u južnome dijelu pokrajine Shoa, na amharskom govornom području. Trignigna je pak bio jezik svetoga grada Aksuma i pokrajine Tigray - smještene stotinama kilometara sjevernije. Iz iskustva sam znao da je Etiopija zemlja u kojoj regionalne različitosti, a posebice one jezične, imaju vrlo duboke implikacije (u svakom slučaju, dovoljno duboke da izazovu građanski rat). Stoga me vrlo iznenadila činjenica da amharski nije bio prvi jezik redovnika na Debra Zionu.

Međutim, kako smo ubrzo ustanovili, ovim jezikom nisu govorili samo redovnici. Svaki stanovnik otoka, uključujući zemljoradnike i ribare, govorio je trigniškim narječjem, dok su amharski (koji mnogi nisu ni poznavali) rabili samo u rijetkim prigodama, tijekom posjeta državnih službenika.

Dok smo se uspinjali krivudavom stazom koja je vodila do vrha brežuljka, gdje se nalazila glavna crkva Debra Ziona, upitao sam: "Kako to da svi govorite trigniški?"

"Naši su preci došli iz Tigraya," odgovorili su mi redovnici preko Yohannesa.

"Kada?"

"Otprilike prije tisuću trideset godina."

Počeo sam računati. Ako od 1989. oduzmem tisuću trideset, dobivam 959. Deseto stoljeće, zaključio sam. Stoljeće u kojem je Gudit zbacila salomonsku dinastiju i u kojem je, navodno, Kovčeg Saveza bio iznesen iz Aksuma i donesen na Debra Zion. I prije nego što sam započeo razgovor bilo s kime, postalo mi je jasno da predaja o kojoj mi je pričao Belai Gedai, sadrži barem zrnce istine.

"Zašto su došli ovdje?" upitao sam zatim. "Zamoli ih neka nam pričaju o tome kako su i zašto došli na ovaj otok."

Yohannes je uputio pitanje redovnicima, a zatim mi prenio njihov odgovor: "Vidite, njihovi su preci došli ovamo s *tabotom*. Bilo je to u vrijeme Guditine vladavine. Ona je napala kršćane u Tigrayu. Vodile su se silovite borbe. Oni su bježali pred njom, noseći sa sobom *tabot*. Tako su stigli na otok."

"Koji *tabot?"*

"Oni kažu da je to bio *tabot* iz crkve sv. Marije Sionske u Aksumu"

"Misle li pri tome na izvorni *tabot,* koji je u Etiopiju donio Menelik na povratku iz Jeruzalema? Drugim riječima, misle li na Kovčeg Saveza ili pak imaju na umu neki drugi *tabot*? Želio bih biti posve siguran."

Dok smo hodali strmom stazom, Yohannes je vodio živahan razgovor s redovnicima. Nakon poduže prepirke, konačno je izjavio: "Mislim da im ni samima nije posve jasno. No, kažu da je zapisano...da je sve zapisano u knjizi koja se čuva ovdje, u crkvi, te da bismo o tome trebali porazgovarati s njihovim glavnim svećenikom."

Ukradena povijest

Pet minuta poslije stigli smo do crkve koja je, prilično predvidljivo, bila posvećena sv. Mariji Sionskoj. Bilaje to jednostavna građevina od žbuke, izvana premazana krečom, na čijem je vrhu stajao križ. Međutim, pogled koji se pružao s ove točke na vrhu brijega bio je doista čaroban, te smo ubrzo postali svjesni koliko je zapravo prostran ovaj otok. Iza nas, u smjeru iz kojega smo došli, krivudao je puteljak, koji je prolazio kroz polja načičkana trošnim kolibama seljaka. Pred nama, gusta se šuma akacije i kaktusa strmo spuštala do obale jezera.

Glavni se svećenik predstavio kao Abba Gebra Christos. Taj nizak i žgoljav čovječuljak sive brade imao je oko šezdeset godina. Nosio je pohabanu odoru, prebacivši, po gorštačkom običaju, preko ramena tkaninu od bijeloga platna. Iako nas je dočekao s ljubaznom dobrodošlicom, u njegovu je nastupu bilo nečeg lukavog i proračunatog, zbog čega sam osjećao da ću se ubrzo ponovno morati upustiti u novčane transakcije.

Nervozno sam stiskao vlažne novčanice kojima sam napunio džepove prije odlaska iz Addis Abebe, čvrsto odlučivši da ću nagraditi samo vrijedne podatke. Trudeći se da budem što smireniji, uključio sam kasetofon i postavio prvo pitanje: je li mu bila poznata pričao o Menelikovoj otmici Kovčega Saveza iz Salomonova hrama u Jeruzalemu?

Da, preveo je Yohannes, naravno da mu je bila poznata.

Zna li što se dogodilo nakon toga?

Menelik je, odgovorio je svećenik, donio Kovčeg Saveza u Etiopiju, gdje se nalazi i danas.

"Je li siguran," upitao sam, "da je to bio izvorni Kovčeg Saveza, koji je sadržavao kamene ploče na kojima je prstom Božjim urezano Deset zapovijedi?"

Yohannes je prenio redovniku moje pitanje, nakon čega je Abba Gebra Christos odgovorio: "Da. Siguran sam."

"Dobro. Vrlo dobro. A sada mi recite...je li to bio onaj isti, izvorni Kovčeg Saveza, koji je donesen na jezero Zwai, na otok Debra Zion?"

"Da," rekao je svećenik, "Kovčeg je ovamo donesen iz Aksuma, u vrijeme Guditine vladavine."

"Ali, *zašto* je bio donesen ovamo?" upitao sam. "Mislim, zašto baš ovdje? Zašto su prešli tako dug put? U samome Tigrayu zasigurno je bilo na stotine skrovišta u kojima su ga mogli pohraniti?"

"Slušajte...Ta Gudit...ona je bila pravi vrag. Spalila je mnoge crkve u Tigrayu, kao i drugdje u Etiopiji. Bilo je to vrijeme velikih borbi i velikih opasnosti. Naši su preci strahovali da bi Kovčeg mogao pasti u njene ruke. Stoga su ga iznijeli iz Aksuma i odnijeli na Zwai. Znali su da će tamo biti na sigurnom. Putovali su isključivo noću, danju se skrivajući u šumama i špiljama. Kažem.vam, strašno su se bojali! No, na taj su način umaknuli njezinim vojnicima i donijeli Kovčeg na ovaj otok u jezeru Zwai."

"Znate li koliko je dugo ostao ovdje?"

Abba Gebra Christos odgovorio je bez razmišljanja: "Nakon sedamdeset dvije godine, odnesen je natrag u Aksum."

Zaključio sam kako je došlo vrijeme da postavim pitanje vrijedno milijun dolara: "Je li ikada," pažljivo sam započeo, "ikada...Kovčeg ponovno bio donesen ovdje? Možda nedavno?"

Svećenik je, bez oklijevanja, odgovorio: "Nikada."

"Dakle, koliko je vama poznato, on se još uvijek nalazi u Aksumu?"

"Da."

"Čak i sada kada se u Tigrayu vode borbe?"

Slegnuo je ramenima: "U to sam uvjeren. No, to je ipak samo moje mišljenje. Ako želite znati istinu, raspitajte se u Aksumu."

Tada sam se sjetio još nečega. "Penjući se ovamo," rekao sam, "redovnici su spomenuli neku drevnu knjigu koja opisuje kako je, u

Guditino vrijeme, Kovčeg stigao u Debra Zion. Posjedujete li takvu knjigu?"

Nakon što je Yohannes preveo moje pitanje, svećenikovo je lice postalo kiselo. "Da, takva knjiga postoji," nevoljko je odgovorio.

"Možemo li je vidjeti?"

Abba Gebra Christos je oklijevao nekoliko trenutaka, a zatim rekao: "Možete...Ali dio koji se odnosi na Kovčeg više ne postoji."

"Oprostite. Ne razumijem. Što točno želite reći?"

"Prije dvadesetak godina ovdje je došao neki čovjek i istrgnuo iz knjige nekoliko stranica koje je odnio sa sobom. Stranica koje su sadržavale priču o Kovčegu Saveza."

"Taj čovjek. Je li bio stranac? Ili Etiopljanin?"

"Pa, bio je Etiopljanin. No, nismo mu uspjeli ući u trag."

Razmišljajući o implikacijama ovog potonjeg odgovora, shvatio sam koliko je bizarna bila priroda moga pothvata. Je li se činjenica da je nepoznati čovjek istrgnuo nepoznat broj stranica iz nepoznate knjige mene doista ticala? Ili je ona bila posve nevažna? Je li netko drugi također tragao za Kovčegom Saveza? Ili je jednostavno bila riječ o nekom tamošnjem lovcu na drevne rukopise, koji se prije dvadeset godina prvi put pojavio na tržištu starina, prodavši nekoliko iluminiranih stranica?

Bio sam svjestan da to nikada neću saznati. Moja etiopska potraga za Kovčegom Saveza pokazala se opasnijom i težom nego što sam to ikada mogao zamisliti. Doista, ponekad mi se činilo da u magli slijedim duha. Ono što mi se isprva činilo obećavajućim, nakon pomnijeg ispitivanja pokazalo se lažnim i razočaravajućim. S druge pak strane, mnoge su se slijepe ulice pretvorile u prave puteve prema razumijevanju.

Uzdahnuo sam i ponovno se usredotočivši na neposredan razlog moga dolaska, rekao svećeniku da bih, unatoč tome što u knjizi nedostaju najvažnije stranice, vrlo rado vidio knjigu koju je spomenuo. Bi li nam dopustio da je fotografiramo?

Ovaj je prijedlog izazvao bujicu nervoznih prigovora. Ne, rekao je svećenik, to nam nikako ne može dopustiti. O fotografijama nije bilo ni govora bez posebnog pismenog dopuštenja patrijarha Etiopske pravoslavne crkve u Addis Abebi. Imamo li možda takvo dopuštenje?

Ne, takvo dopuštenje nismo imali.

Knjigu, stoga, nismo mogli fotografirati. Međutim, rekao je svećenik, ako nas zanima, možemo je *vidjeti*.

Rekao sam kako bismo mu i na toj milosti bili zahvalni.

Abba Gebra Christos mudro je kimnuo glavom, a zatim nas poveo u unutrašnjost skromne crkve. Stao je pokraj nekakvog ormarića, a zatim počeo grozničavo prebirati po džepovima u potrazi za odgovarajućim ključem. Nekoliko trenutaka poslije priznao je kako ga ne može pronaći.

Pozvao je, zatim, jednog mladog redovnika i nekamo ga poslao. Ovaj se nakon deset minuta vratio, sav zadihan, noseći svežanj u kojemu je bilo barem dvadeset ključeva. Na moje veliko iznenađenje, vratašca su se konačno otvorila. U ormariću se nalazila samo jedna knjiga, djelo s početka dvadesetog stoljeća, koje je crkvi darovala princeza Zauditu, kćerka cara Menelika II..

U tom se trenutku Abba Gebra Christos sjetio nečeg vrlo važnog. Rukopis koji nas zanima ne nalazi se u crkvi. Prije dva tjedna sam ga je odnio u skladište, smješteno u odvojenoj zgradi prilično udaljenoj od crkve. Ako bismo željeli poći s njime...

Pogledao sam na sat i, zaključivši kako imamo dovoljno vremena, pristao. Dugo smo pješačili dok konačno nismo stigli do prilično ruševne kamene dvokatnice. Svećenik nas je pozvao da uđemo. Duž zidova ovog tijesnog i vlažnog sobička bilo je poredano na desetke drvenih škrinja i bogato oslikanih limenih kovčega. Nakon nekoliko trenutaka neodlučnosti, svećenik je otvorio jedan od kovčega koji je sadržavao gomilu knjiga. Iz nje je izvadio poveću knjigu sa stranicama od ovčje kože i pružio mi je.

Richard Pankhurst i Yohannes nagnuli su se nad knjigu kad sam otvorio prvu stranicu. Odmah su se složili da je napisana na jeziku *Ge 'ez*. Štoviše, knjiga je nesumnjivo bila vrlo stara: "Sudeći po stilu iluminacija i uvezu, rekao bih da datira iz trinaestoga stoljeća," ohrabrio se Richard. "U svakom slučaju, ne kasnije od četrnaestog stoljeća. Nema sumnje, to je vrlo rano djelo. I vjerojatno vrlo vrijedno."

Zaneseno smo okretali stranicu po stranicu. Međutim, ni iz čega nismo mogli zaključiti da je rukopis bio nepotpun. Koliko smo uspjeli ustvrditi, djelo je bilo nedirnuto. Ovo smo rekli svećeniku, koji je sve

vrijeme stajao, promatrajući nas u tišini. Upitali smo ga je li potpuno siguran da je to knjiga o kojoj nam je govorio.

Kako se ubrzo pokazalo, svećenik uopće nije bio siguran. Ispričavajući se, počeo je otvarati kutiju za kutijom, vadeći iz njih drevne rukopise.

"Nevjerojatno," rekao je Richard. "Toliko mnogo starih knjiga. Pravo blago. A leže ovdje u potpunom neredu. Postoji opasnost od vlage. Netko bi ih mogao ukrasti. Svašta bi se moglo dogoditi. Kad bismo ih barem mogli preseliti u Institut."

Posljednja knjiga koju smo razgledavali bila je u drvo uvezan i prekrasno oslikan prijepis etiopske *Knjige svetaca.* I ona je bila nedirnuta. Richard me lagano gurnuo laktom: "Mislim da ovdje ništa nećemo saznati," rekao je.

Kimnuo sam: "Imaš pravo. Osim toga, već je kasno. Bolje da pođemo, ako ne želimo da nas na jezeru zatekne noć."

Zamolio sam Yohannesa da posljednji put upita svećenika da li se knjiga, koja pripovijeda o Kovčegu Saveza, doista ovdje nalazila.

Naravno dajest, uporno je tvrdio Abba Gebra Christos. Svakako. Problem je bio u tome što se svećenik više nije sjećao u koju ju je kutiju spremio. Ako bismo željeli pričekati - samo trenutak - možda bi je mogao pronaći...

Bila je to ponuda koju sam odbio bez grižnje savjesti. Činilo mi se daje stari namjerno okolišao, a ako jest, tadaje vjerojatno nešto skrivao. Ali što? Zasigurno ne samo Kovčeg Saveza. Možda čak ni tajanstvenu knjigu. No, nešto je, posve sigurno, tajio.

Zbunjen i pomalo ogorčen, hodao sam do čamca. Oprostivši se od redovnika, otisnuli smo se natrag, dok je iznad mirnih voda jezera Zwai sunce polako gasnulo. U svoju sam bilježnicu zapisao sljedeće:

> Ne vidim nikakve svrhe u daljnjem istraživanju Debra Ziona. Iz razgovora s redovnicima i glavnim svećenikom, ustvrdio sam kako važnost otoka leži isključivo u duboko ukorijenjenim *drevnim* predajama o Kovčegu Saveza. Općenito, čini se da ove predaje potvrđuju ono što mi je rekao Belai Gedai, prilikom jednog od naših telefonskih razgovora, naime, da je Kovčeg Saveza bio donesen na Debra Zion u desetom stoljeću, kako ne bi pao u

Guditine ruke, da je tamo ostao sedamdeset godina, te da je, nakon toga, odnesen natrag u Aksum.

Činjenica da je materinjski jezik ovih otočana trigniški a ne amharski, dokazuje vjerodostojnost usmene povijesti koja mi je ispričana, jer jedino logično objašnjenje ove etnografske specifičnosti leži u seobi stanovništva iz Aksuma na Debra Zion, koja se zbila u davnoj prošlosti. Takvu je migraciju u svakom slučaju mogla opravdati nužnost pronalaženja sigurnog mjesta za pohranu Kovčega. Štoviše, ako je sveti predmet doista bio ovdje sedamdeset godina, prije negoli je ponovno odnesen u Aksum, tada je vrlo lako objasniti zašto su neki od potomaka izvornih doseljenika željeli ostati na otoku, koji je bio njihov jedini dom. Oni su zasigurno u sjećanju zadržali predaju o slavnim događajima u kojima su sudjelovali njihovi preci.

Upravo sam o toj predaji slušao čitavo poslijepodne. Usput su izronile i neke lokalne misterije. Međutim, ni u jednom trenutku nisam osjetio da bi Kovčeg Saveza mogao biti na otoku. Naprotiv, mogao sam s punom sigurnošću izjaviti da ga tamo nije bilo, i da ga tamo nema barem tisuću godina.

Budući da bih isto mogao reći i za otoke na jezeru Tani, postaje mi jasno da je Aksum još uvijek najvjerojatnije prebivalište relikvije. Drugim riječima, sviđalo se to meni ili ne, trebat ću otići u Aksum. Najbolje bi bilo tamo otići u siječnju, za vrijeme *Timkata,* kada bih imao priliku približiti se Kovčegu, bez potrebe da pribavim dopuštenje za ulazak u svetište. A upravo se za vrijeme *Timkata* 1770. godine Bruce nalazio u Aksumu - vjerojatno iz istog razloga.

Zatvorio sam svoju bilježnicu i podignuo pogled. "Što mislite, ima li ikakve šanse da vlada zauzme Aksum do siječnja?" upitao sam Richarda i Yohannesa. "Zaista bih želio stići na sljedeći *Timkat."*

Yohannes nije odgovorio ništa. Richard je napravio grimasu: "Dobra ideja. Ali, jednako tako možeš planirati put na Mjesec."

"To je ionako bila samo ideja," rekao sam.

Kada smo konačno stigli na pristanište Ministarstva ribarstva, već se spustila noć. U deset sati stigli smo u Addis Abebu i zamolili vozača neka nas odveze do Yohannesova ureda u središtu grada, gdje smo toga jutra parkirali svoje automobile (ubrzo je trebao nastupiti policijski sat,

te smo imali malo vremena da na brzinu večeramo u obližnjem restoranu). Međutim, dok smo izlazili iz "Landcruisera", čuli smo praskove automatskih pušaka, koji su očito dolazili iz stambene četvrti smještene na drugoj strani ceste. Nekoliko sekundi poslije čula su se dva kratka praska iz nekog drugog oružja. A zatim je nastupila tišina.

"Što je, zaboga, to bilo?" upitao sam.

"Vjerojatno ništa ozbiljno," rekao je Richard. "Bilo je nekoliko izoliranih izgreda nakon pokušaja državnog prevrata.. .povremene pucnjave, ali ništa ozbiljnije."

"Pa ipak," rekao je Yohannes oprezno, "mislim kako bi bilo razborito odustati od večere. Bolje da se raziđemo."

Etnografski dokaz

Vrativši se u "Hilton", odmah sam zaspao i probudio se nešto prije sedam sati sljedećeg jutra, u petak 24. studenog. Okupao sam se u bazenu, doručkovao i nazvao ured Shimelisa Mazengije. Član Politbiroa zamolio je Richarda i mene da mu se javimo kada završimo svoja istraživanja na jezerima Tani i Zwai. Njegova je tajnica očekivala moj poziv i dogovorila nam sastanak za isto poslijepodne u tri sata.

Zadovoljan dogovorom i odlučan da, unatoč Richardovu pesimizmu, iznesem prijedlog o putovanju u Aksum za vrijeme svečanosti Tim*kata,* napustio sam Hotel "Hilton" i odvezao se do Instituta za etiopske studije.

U srijedu 22. studenog, ustanovio sam kako je ruta Nil/Takazze, o kojoj su pripovijedali *Kebra Nagast* i svećenik na Tana Kirkosu, bila vrlo prihvatljiva. Sada sam želio testirati hipotezu koja se u grubim crtama već oblikovala u mojoj glavi. Naime, ako su Menelik i prvorođeni sinovi izraelskih starješina doista donijeli Kovčeg Saveza na Tana Kirkos, slijedivši rijeku Takazze, tadaje njihovo putovanje moralo utjecati na širenje judaizma u Etiopiji. Ako je u legendi bilo imalo istine, razmišljao sam, tada bi tradicionalni epicentar falaške populacije trebao ležati između rijeke Takazze i jezera Tane, budući da bi upravo na ovom području Menelik započeo s obraćanjem lokalnog stanovništva na judaizam. Međutim, ako su legende bile netočne, tada je veliki dio falaške popu-

lacije živio negdje drugdje, najvjerojatnije dalje na sjeveru u blizini Crvenog mora (iako su, prema akademskoj ortodoksiji, njihove pretke obratili židovski doseljenici iz Jemena).

Najprije sam se okrenuo Jamesu Bruceu, čiji su me zapisi o Falašima istinski zadivili. U trećoj knjizi svojih *Putovanja,* škotski je pisac posvetio jedno poglavlje nečemu što bi se moglo nazvati "društvenom geografijom" Etiopije u osamnaestom stoljeću. Iako se nisam jasno sjećao sadržaja toga poglavlja, nadao sam se da ću u njemu pronaći nešto o najvažnijim falaškim naseljima toga vremena.

Nisam se razočarao. Bruceova studija započinje na sjeveru Etiopije, u crvenomorskoj luci Massawi, nastavljajući se dalje, u unutrašnjost zemlje. Unatoč brojnim etničkim skupinama koje je naveo, Bruce nigdje ne spominje Falaše, ni u Eritreji ni u Tigrayu. "Iza rijeke Takazze", međutim, područje koje se proteže na jug i sjever, sve do jezera Tane, opisano je sljedećim riječima:

> Njegov najveći dio naseljavaju Židovi i njihov kralj i kraljica, koji, kako taj narod kaže, potječu iz kuće Judine. Zadržali su svoju drevnu suverenost i religiju iz pradavnih vremena.

Njemački misionar Martin Flad, koji je djelovao u osamnaestom stoljeću (nekih osamdeset godina nakon Brucea), slično je pisao, navodeći kako su Falaši naseljavali četrnaest pokrajina koje su se pružale "zapadno od Takazzea".

Suvremeni izvori, koje sam zatim proučavao, pružali su istu sliku. Velika većina etiopskih židova naseljavala je područje zapadno i južno od rijeke Takazze: bila je to njihova tradicionalna domovina u kojoj su živjeli od pamtivijeka. Jedna posebno detaljna studija uključivala je i zemljovid čitavog falaškog područja, dugog i uskog pojasa što se protezao jugozapadno od Takazzea, obuhvaćajući gorje Simien, grad Gondar i cjelokupno područje jezera Tane.

Teško sam mogao pronaći rječitiju potporu za svoju hipotezu prema kojoj se u starozavjetno doba upravo na ovom području provodilo obraćanje lokalnih Abesinaca na judaizam, posebice uzmemo li u obzir predaju o donošenju Kovčega Saveza na Tana Kirkos. Na temelju mojih istraživanja (vidi VI. poglavlje), ionako sam već počeo sumnjati u

održivost akademskog gledišta da je židovska vjera, nakon 70. god. po Kr., iz Jemena stigla na daleki sjever Etiopije. Takva teorija jednostavno nije mogla objasniti krajnje arhaičnu prirodu falaških vjerovanja i rituala (vidi VI. poglavlje). Etnografski je dokaz sada snažnije nego ikada upućivao na pogrešnost teorije o "jemenskoj vezi": Ako na zemljovidu pomnije promotrimo područje koje su naseljavali Falaši, postat će nam jasno da je Salomonova religija u Etiopiju mogla doći samo sa zapada, kroz Egipat i Sudan, preko drevnih i frekventnih trgovačkih puteva kakve su bile rijeke Nil i Takazze.

Strpljivost je vrlina

Točno u tri sata Richard i ja stigli smo u ured Shimelisa Mazengije. Član Politbiroa želio je najprije čuti kako je protekao naš boravak na jezerima Tana i Zwai. Jesmo li bili uspješni? Jesmo li doznali nešto novo?

Odgovorio sam da su otkrića na otoku Tana Kirkos i neobične, drevne predaje za koje smo tamo čuli, ostavili u meni dubok trag. Sada sam bio gotovo siguran da je Kovčeg Saveza najprije bio donesen na to područje, da bi tek poslije bio odnesen u Aksum.

"Dakle, vi zaista vjerujete da mi imamo Kovčeg?" upitao je Shimelis, smiješeći se.

"U to sam sve uvjereniji. Dokazi su sve brojniji..." oklijevao sam, a zatim ga upitao: "Što vi mislite?"

"Mislim da se u aksumskom svetištu nalazi nešto posebno. Ne nužno Kovčeg Saveza, ali nešto zaista vrijedno. To je drevna predaja i ne može se tek tako zanemariti."

Upitao sam ga je li njegova vlada ikada pokušala ustanoviti nalazi li se doista ta sveta i neizmjerno dragocjena relikvija u Aksumu. Konačno, članovi Radničke partije Etiopije bili su marksisti, koji se nisu obazirali na reakcionarna praznovjerja. Tek je nedavno Aksum pao u ruke Narodnooslobodilačke fronte Tigraya. Zar im, prije toga, nikada nije palo na pamet da zavire unutra?

"Nikada," odgovorio je Shimelis. "Nismo ni pomišljali na to...Da smo pokušali učiniti nešto slično," ironično se nasmiješio, "bojim se da

bi buknula revolucija. Naš je narod, kao što vam je poznato, vrlo odan tradiciji, i da se ijedan vladin službenik upusti u takvo što, nastala bi prava eksplozija."

"Mislite li da Narodnooslobodilačka fronta zauzima isto gledište," upitao sam, "sada kada nadzire Aksum?"

Član Politbiroa slegnuo je ramenima: "To vam ne mogu reći. No, oni nisu poznati po svojoj susretljivosti prema religioznim pitanjima..."

Nekoliko sam trenutaka oklijevao, a tada ipak postavio sljedeće pitanje: "Oprostite mi na drskosti," rekao sam, "ali, moram vas upitati...Ima li kakve šanse da vaše snage u neposrednoj budućnosti zauzmu Aksum?"

"Zašto biste to željeli znati?"

"Zato što sam zaključio da ću i sam trebati tamo otići. Zapravo, želio bih stići na sljedeću proslavu *Timkata."*

"Mislite, ovoga siječnja?"

Kimnuo sam glavom.

"Nemoguće," odlučno je rekao Shimelis. "Uostalom, čemu žurba? Ako imate pravo, Kovčeg se u našoj zemlji nalazi već tri tisućljeća. Za godinu, najviše dvije, osvojit ćemo Aksum, a kada se to dogodi, obećavam vam da ćete biti prvi stranac u gradu. Stoga, budite strpljivi. Dobit ćete priliku."

Morao sam priznati da je ovaj savjet bio vrlo razuman. U zemlji poput Etiopije, strpljivost je uvijek bila vrlina. Međutim, nisam bio spreman čekati čak dvije godine. Stoga sam odlučio da u Aksum pođem, ne u siječnju 1990., nego u siječnju 1991. godine. Shimelisovo me pouzdanje ispunilo nadom da će Sveti grad do tada već nadzirati vlada. Razmišljao sam kako bi bilo dobro da, kao mjeru opreza, uspostavim vezu s Narodnooslobodilačkom frontom. Do sada sam uspijevao izbjeći pobunjenike, no činilo se kako je došao trenutak da s njima započnem neke uvodne pregovore.

Pogledao sam Shimelisa: "Imate pravo, naravno," rekao sam. "No, biste li mi zamjerili ako vas zamolim za još jednu uslugu?"

Rječitim pokretom ruke, Shimelis mi je dao na znanje neka samo izvolim.

"Ipak bih želio sudjelovati na proslavi *Timkata,"* nastavio sam, "a budući da Aksum ne dolazi u obzir, pitao sam se bih li mogao, umjesto toga ovoga siječnja otići u Gondar."

Richard, koji je sjedio kraj mene, uljudno se nakašljao. Grad koji sam upravo spomenuo navodno su opkolile pobunjeničke snage, te se govorkalo da bi u svakom trenutku mogao pasti.

"Zašto Gondar?" upitao je Shimelis.

"Zato što se nalazi na području jezera Tane, a ono je, kao što sam ustanovio, povezano s predajom o donošenju Kovčega Saveza u Etiopiju. Osim toga, u okolici Gondara, kao i u samom gradu, još uvijek živi brojno falaško stanovništvo. Sjećam se da sam 1983. godine prolazio kroz židovska sela sjeverno od grada, no tada nisam imao priliku razgovarati s nekim od stanovnika. Zato bih, ako se slažete, želio jednim udarcem ubiti dvije muhe. Želio bih sudjelovati na proslavi *Timkata* u Gondaru i provesti neka istraživanja o tamošnjim Falašima."

"To bi se možda moglo urediti," odgovorio je Shimelis. "Sve ovisi o vojnoj situaciji, ali bi se moglo urediti. Provjerit ću što se da učiniti i javit ću vam."

XI. poglavlje

David je igrao pred Jahvom...

Godine 1770., 18. i 19. siječnja, škotski pustolov James Bruce nalazio se u Aksumu, gdje je prisustvovao svečanosti *Timkata*. Kao što sam već istaknuo u VII. poglavlju, vjerovao sam da je tamo došao kako bi se u najvećoj mogućoj mjeri približio Kovčegu Saveza.

Točno dvije stotine dvadeset godina poslije, 18. i 19. siječnja 1990., ja sam bio u Gondaru smještenom na sjevernoj strani jezera Tane, gdje se održavala svečanost *Timkata*. Štoviše, iako nisam svoje prave osjećaje podijelio s Richardom Pankhurstom ili Shimelisom, boravak u Gondaru bio je od ključne važnosti za moju potragu.

Obuzet velikim povijesnim misterijem koji je Kovčeg Saveza povezivao s Etiopijom, shvatio sam da ću se prije ili poslije, na ovaj ili onaj način, morati vratiti u Aksum. Odlučio sam ovaj opasan pothvat poduzeti u siječnju 1991. godine, makar se zato morao povezati s pobunjenicima. Gondar sam stoga smatrao ključnom točkom: ovaj grad bogate povijesti, koji je još uvijek nadzirala vlada, bio je najbliži Aksumu, te je, poput Aksuma, nekoć bio etiopskom prijestolnicom i važnim vjerskim središtem. U takvom sam se okružju mogao duhovno i psihološki pripremiti za ono što je slijedilo, i upoznati se s nekim aspektima istih tajanstvenih rituala kojih je 1770. godine Bruce bio svjedokom. Želio sam prikupiti što je moguće više podataka i tako ubrzati svoju potragu.

Međutim, nije ovo bio jedini glas u meni. Opsjedale su me i druge misli, te sam ubrzo postao svjestan mogućnosti da se sve ovo drukčije završi. Ako bih, primjerice, u Gondaru otkrio nešto što bi ozbiljno poljuljalo tvrdnju Etiopljana da je njihova zemlja posljednje prebivalište Kov-

čega Saveza, zar u tom slučaju ne bih trebao odustati od svoga putovanja u Aksum, koje sam planirao za siječanj 1991. godine?

Bila je to uznemirujuća ali i neobično privlačna misao kojoj sam postajao sve skloniji kako se približavao dan moga odlaska u Gondar. Nakon podužeg čekanja, 8. siječnja 1990. konačno sam primio brzojav od Shimelisa, koji me izvijestio da su mi vojne vlasti izdale dopuštenje.

Zagonetke koje je trebalo riješiti

Znao sam da će osnovno obilježje *Timkata* biti *tabotat,* simboli ili replike Kovčega Saveza, koje je posjedovala svaka etiopska crkva i čuvala ih u svojoj Svetinji nad Svetinjama. Naravno, bio sam svjestan da u Gondaru neću vidjeti predmet za koji Etiopljani tvrde da je izvorni Kovčeg Saveza (budući da nema nikakvih dokaza da se tamo ikada nalazio). Ono čemu sam se mogao nadati bio je događaj koji se smatrao glavnom i najvećom svečanošću Etiopske pravoslavne crkve.

Bilo mi je poznato da *Timkat* znači "Epifanija" ili "Bogojavljenje" - blagdan koji Zapadna crkva povezuje s očitovanjem Isusova božanstva. Epifanija, međutim, ima sasvim drukčije značenje za Istočnu crkvu, jer je ona vezuje uz Isusovo krštenje. Ustanovio sam da su se u tome Etiopljani slagali s Istočnom crkvom, no u određenim ritualima odstupanja od konvencije bila su prilično radikalna. Primjerice, *tabotat* su bili jedinstveno obilježje Etiopske pravoslavne crkve, za koje nije bilo pandana ni u jednoj kulturi, a nije ga priznavala čak ni koptska patrijaršija u Aleksandriji (iz koje su još od 334., - godine obraćenja aksumskog kraljevstva na kršćanstvo - potjecali etiopski nadbiskupi, sve do stjecanja autokefalnog statusa 1959. godine.).

Smatrao sam stoga da će mi razumijevanje rituala *Timkata* i značenja koje u njima imaju *tabotat* pomoći da proniknem u paradoks etiopskog kršćanstva. Drugim riječima, želio sam saznati kako se u njega infiltrirao Kovčeg Saveza, ta pretkršćanska relikvija koja očito dominira religijom Etiopljana.

Međutim, ovo nije bio jedini razlog zbog kojeg sam želio posjetiti Gondar. Također sam namjeravao porazgovarati s Falašima koji su živjeli u okolici grada.

Spomenuo sam to Shimelisu, koji se nije usprotivio iz jednostavnog razloga što se od moga posljednjeg posjeta, 1983. godine, mnogo toga promijenilo. Tada je službena politika zabranjivala svaki kontakt s crnim Židovima u Gondam i gorju Simienu. Njihova su se sela nalazila izvan granica slobodnog kretanja, što je onemogućavalo proučavanje njihovih običaja, kao i svaki kontakt sa stanovnicima.

Godine 1989., kada su Addis Abeba i Jeruzalem, nakon šesnaestogodišnjeg prekida, ponovno uspostavili diplomatske odnose, stanje se promijenilo. Prema novom sporazumu, Etiopija je morala *svim* Falašima koji su to htjeli dopustiti da emigriraju u Izrael. Do tada ih je, međutim, ostalo vrlo malo, vjerojatno ne više od 15 000. Svi ostali umrli su od velike gladi sredinom osamdesetih godina, ili su pak iz izbjegličkih logora u Sudanu tajno prebjegli u Izrael. (Tijekom 1984. i 1985., u pothvatu poznatom kao "Operacija Mojsije" više od 12 000 ljudi bilo je zrakoplovima prevezeno iz Sudana u Izrael.)

Zbog svega ovoga, broj etiopskih Židova se do siječnja 1990. godine znatno smanjio. U tri mjeseca nakon uspostave diplomatskih odnosa, tri tisuće ljudi napustilo je zemlju. Još ih je više napustilo svoja sela i pohrlilo u Addis Abebu, u nadi da će se odande zrakoplovom prebaciti u Izrael. Nezaustavljivim tempom, ovaj suvremeni Izlazak uzimao je sve više maha, te je bilo očito da u Etiopiji ubrzo neće ostati nijedan Falaš. Naravno, nakon toga će mi još uvijek preostajati mogućnost da s njima razgovaram i istražim njihov folklor i predaje u Obećanoj zemlji. Ove sam godine, međutim, imao posve sigurno posljednju priliku da ih upoznam u njihovu tradicionalnom okružju.

Čvrsto sam odlučio iskoristiti tu priliku. Kako je moguće da u samom srcu Etiopije žive Židovi - crni, urođenički Židovi? Bila je to zagonetka povezana s tajnom Kovčega Saveza. Riješim li jednu, mislio sam, riješit ću i drugu.

No, Falaši nisu bili jedina zanimljiva etnička skupina na području Gondara. U sedmodenevnom istraživanju koje sam poduzeo neposredno prije odlaska iz Engleske, naišao samo na bilješku o "hebrejsko-poganskom" narodu, poznatom kao Qemant. Njima se bavi jedan jedini antropološki rad, koji je 1969. godine objavio američki znanstvenik Fredenck Gamst. Gamst navodi sljedeće:

Hebrejstvo Qemanta drevni je oblik koji nije pretrpio promjene kroz koje je prolazila hebrejska religija tijekom protekla dva tisućljeća. Ovakvo hebrejstvo dominira religijom Falaša, qemantskih susjeda, ponekad zvanih "crnim Židovima Etiopije".

Do tada nisam znao ništa o postojanju Qemanta, te me Gamstova tvrdnja o drevnim hebrejskim elementima sadržanima u njihovoj religiji u velikoj mjeri zainteresirala. Ovo je, razmišljao sam, bilo nešto što je vrijedilo pobliže istražiti, jer je moglo pojasniti infiltraciju judaizma u Etiopiju i sveobuhvatnosti toga utjecaja.

Jedan Bog i drvo fetiša

U svojoj studiji o narodu Qemantu, Gamst navodi kako je njegov izvor bio vjerski poglavar, koji mu je neizmjerno pomogao u istraživanjima što ih je provodio šezdesetih godina. Ime toga dostojanstvenika bilo je Muluna Marsha, a zvali su ga *Wambar* (što na qemantskom jeziku znači "veliki svećenik"). S obzirom na vrijeme koje mi je stajalo na raspolaganju, najbolja je strategija bila pronaći toga čovjeka (kojega Gamst naziva "izvorom informacija") i zamoliti ga neka mi ispriča nešto o religioznim uvjerenjima svoga naroda. Međutim, nisam mogao znati je li on, nakon tolikih godina, još uvijek živ. Jednako tako nisam mogao znati postoje li Qemanti koji još uvijek prakticiraju drevnu hebrejsko-pogansku religiju (budući da ih je, za Gamstova boravka, bilo tek pet stotina).

Stigavši u Gondar u srijedu, 17. siječnja, spomenuo sam ovaj problem vladinim predstavnicima koji su me dočekali u zrakoplovnoj luci. Tada mi je bilo rečeno da je Qemanta ostalo vrlo malo, većinom staraca, koji su ostali privrženi staroj vjeri. Vladini dužnosnici su se smjesta dali u potragu i odaslali radio-poruke partijskim kadrovima u udaljenim područjima. Već u četvrtak, 18. siječnja, primio sam dobre vijesti da je Wambar još živ. U njegovo se selo, međutim, nije moglo stići automobilom, ali je bilo moguće nagovoriti ga da se sastanemo u Aykelu, otprilike dva sata vožnje sjeverno od Gondara. Nadalje, samo putovanje nije bilo opasno: pobunjeničke su snage nedavno bile prisiljene na povlače-

nje, stoga se zapadno područje u koje smo trebali ući danju smatralo sigurnim.

Ostatak četvrtka i čitav petak moju je pozornost u potpunosti zaokupljao *Timkat,* o kojemu ću govoriti poslije u ovome poglavlju. Tek sam se u subotu, 20. siječnja, "Landcruiserom" koji mi je Partija stavila na raspolaganje, odvezao u Aykel. Osim vozača, pratili su me Legesse Desta, mladi partijski dužnosnik koji je imao biti mojim tumačem, te dva vojnika naoružana kalašnjikovima.

Vozeći se kvrgavom cestom kroz plodna polja i zlatnosmeđe brežuljke, proučavao sam zemljovid Afričkoga roga. Naše se odredište nalazilo u blizini izvora rijeke imenom Atbara, oko 80 kilometara sjeverozapadno od jezera Tane. Rijeka se zatim nastavljala prema Sudanu, gdje se spajala s Takazzeom, da bi se odmah iznad petog katarakta združila s Nilom.

Zato što je prolazila tako blizu Tana Kirkosa, kao i zato što joj je *Kebra Nagast* dodijelio uzvišen status, rijeka Takazze mi se još uvijek činila najvjerojatnijim putem kojim je Kovčeg Saveza mogao stići u Etiopiju. Unatoč tome, iz zemljovida je bilo razvidno da bi putnici, koji bi slijedili rijeku Atbaru, jednako lako mogli stići na isto područje. Neko sam vrijeme o tome razmišljao, a zatim u svoj dnevnik zapisao:

> "Rijeke su putevi kroz pustinju. U slučaju Etiopije, svi ti "putevi", bilo Takazze, Atbara ili Plavi Nil, vode do jezera Tane. Falaši (i njihovi rođaci "hebrejsko-poganski" Qemanti) oduvijek su živjeli na ovom području. Oni su domorodački narod. Budući da je judaizam (ili "hebrejstvo", kako kaže Gamst) strani element u njihovoj kulturi, logično je zaključiti daje stigao u Etiopiju riječnim putem."

U Aykelu nas je dočekala skupina mjesnih partijskih dužnosnika i izvijestili su nas da je Wambar Muluna Marsha već ovdje. Uveli su nas u prostranu okruglu kolibu s krovom u obliku pčelinjaka, koja je bila hladna i mračna. Pokoja zraka sunca ulazila je kroz pukotine u krovu i zidovina, osvjetljavajući gustu paučinu što je blago lelujala u zraku. S tek pometenog zemljanog poda uzdizao se težak miris sandalovine.

Wambar je, što sam očekivao, bio vrlo star. Očito se za ovu prigodu dotjerao, jer je nosio bijeli turban, bijelu obrednu odoru i finu crnu

kapu. Kad smo ušli unutra, dostojanstveno je ustao i toplo mi stisnuo ruku.

Odmah je upitao: "Radite li s gospodinom Gamstom?"

"Ne," morao sam priznati, i dodao, "ali pročitao sam knjigu koju je napisao o vašem narodu. Zato sam ovdje. Želio bih saznati nešto više o vašoj religiji."

Wambar se žalosno osmijehnuo. Tada sam primijetio da se jedan neobično dugačak zub, poput kljove spuštao preko njegove donje usne. "Naša je vjera," rekao je on, "sada stvar prošlosti. Gotovo je nitko više ne poštuje. Qemanti su sada kršćani."

"Ali, vi sami niste kršćanin?"

"Ne. Ja sam Wambar i još uvijek poštujem stare običaje."

"Postoje li i drugi poput vas?"

"Ostalo ih je još nekoliko." Opet onaj osmijeh. A tada je rekao zagonetno: "Čak i oni koji za se tvrde da su kršćani nisu potpuno napustili svoja nekadašnja uvjerenja. Sveti gajevi se još uvijek uređuju... Žrtve se i dalje prinose." Nekoliko je trenutaka šutio, a zatim zatresao glavom uzdahnuvši: "No, stvari se mijenjaju...Mijena je uvijek prisutna..."

"Rekli ste 'sveti gajevi'. Što ste pod time mislili?"

"Naši obredi, ako se ispravno izvode, odvijaju se na otvorenom. Mi to činimo među drvećem. Stoga smo uzgojili posebne gajeve koje nazivamo *degegna."*

Ubrzo sam saznao kako postoje dvije vrste gajeva. Neki od njih, poput *degegna,* rabili su se prilikom godišnjih svetkovina. U davnoj ih je prošlosti posadio utemeljitelj qemantske religije, nakon što mu je u snu bilo pokazano mjesto. Uz njih, postoje i mnogo manji sveti prostori zvani *qole,* koji se obično sastoje od jednog drveta, za koje se vjeruje da u njemu prebiva osobito moćan duh. *Qole* se obično nalaze na uzvisinama. Zapravo, jedan se nalazio u blizini Aykela.

Tada sam upitao Wambara štuju li i Falaši svete gajeve.

"Ne," odgovorio je, "ne štuju."

"Biste li mogli reći da je njihova religija slična vašoj?"

Mudrac je kimnuo glavom: "O, da. U mnogim osobitostima. Imamo mnogo toga zajedničnkog." Zatim je nastavio: "Osnivač qemantske religije zvao se Anayer. U Etiopiju je došao vrlo davno, iz svoje zemlje u kojoj je sedam godina vladala glad. Putujući sa svojom ženom i dje-

com, sreo je osnivača falaške religije, koji je također putovao sa svojom obitelji. Razgovarali su o međusobnim brakovima, ali taj se savez nikada nije ostvario."

"Jesu li Anayer i osnivač falaške religije došli iz iste zemlje?"

"Da, ali odvojeno. Nisu sklopili nikakve bračne saveze."

"Ali potekli su iz iste zemlje?"

"Da."

"Znate li gdje se ta zemlja nalazila?"

"Daleko...na Srednjem istoku."

"Znate li kako se zvala?"

"Bila je to zemlja Kanaan. Anayer je bio unuk Kanaana, sina Hama, sina Noina."

Dojmilo me se ovo rodoslovlje koje je upućivalo na drevnu seobu naroda Srednjeg istoka i zajedničko podrijetlo religija Falaša i Qemanta. Wambar mi, međutim, nije mogao potvrditi daje zemlja "Kanaan" o kojoj je govorio, biblijska Obećana zemlja. Iako su mu imena Hama i Noe bila dobro poznata, tvrdio je on, Bibliju nikada nije čitao. U to sam mogao povjerovati, ali sam istodobno bio uvjeren kako je iza njegove priče stajalo neko pisano svjedočanstvo. Wambarova je pripovijest upućivala na slavno putovanje patrijarha Abrahama i njegove žene Sare, koji su napustili Kanaan: "Od postaje do postaje Abram se pomicao prema Negebu...jer je velika glad harala zemljom." U zemlji iz koje je došao Anayer, sedam je godina harala glad, kao i u Egiptu, kako navodi Knjiga Postanka.

"Ispričajte mi nešto više o vašoj religiji," zamolio sam tada Wambara. "Maločas ste spomenuli duhove - duhove koji žive u drveću. No, što je s Bogom? Vjerujete li *u jednoga* Boga ili u više njih?"

"Mi vjerujemo u jednoga Boga. Samo jednoga Boga. Ali, njega služe anđeli."

Wambar je nastavio, nabrajajući imena anđela: Jakaranti, Kiberwa, Aderaiki, Kiddisti, Mezgani, Shemani, Anzatatera. Svaki je anđeo očito imao svoje mjesto u prirodi. "Kada je naša religija bila na vrhuncu, svi su Qemanti odlazili na ta mjesta i molili anđele da za njih posreduju kod Boga. Najugledniji među njima bio je Jakaranti, a zatim Mezgani i Azantatera."

"A Bog?" upitao sam. "Ima li qemantski Bog ime?"

"Naravno. Njegovo je ime Yeadara."

"Gdje je njegovo prebivalište?"

"On je svugdje."

Dakle, jedan i sveprisutni Bog. Sada mi je bilo jasno zašto je Gamst ovaj narod nazvao *hebrejsko-poganskim*. Sve što mi je Wambar ispričao tijekom našeg dugog razgovora u Aykelu, samo je pojačavalo takav dojam. Vrativši se u Addis Abebu, pomno sam proučio svoje bilješke i usporedio ih sa Svetim pismom. Tek sam tada shvatio koliko je snažna i *arhaična* judaistička dimenzija u religiji Qemanta.

Primjerice, Wambar mi je rekao da je Qemantima zabranjeno jesti meso životinje koja nije kopitar i preživač. Nadalje, deve i svinje smatrale su se nečistima i bile su strogo zabranjene. Ove su se zabrane savršeno podudarale s onima koje nabraja Levitski zakonik u jedanaestom poglavlju.

Qemanti, rekao je Wambar, ne smiju jesti čak ni meso "čistih" životinja, ako one nisu zaklane na ispravan način. "Iz njihovih vratova krv mora potpuno isteći," objasnio je i dodao kako je, iz istoga razloga, zabranjeno jesti meso životinje koja je krepala. Ustanovio sam da su obje zabrane bile u skladu sa židovskim zakonom.

Nadalje, pripovijedao je Wambar, qemantska je religija zabranjivala istodobno konzumirati meso i mliječne proizvode. Jesti meso koje se kuhalo u mlijeku smatralo se najvećim svetogrđem. Već mi je otprije bilo poznato da ortodoksni Židovi ne miješaju u istom obroku meso s mliječnim proizvodima. Kada sam detaljnije istražio podrijetlo ovih *košer* zabrana, ustanovio sam da ih navode Knjiga Izlaska i Knjiga Ponovljenog zakona: "Ne kuhaj kozleta u mlijeku njegove majke." Ovo je bilo pravilo kojeg su se više-manje pridržavali Qemanti.

Što se pak sabata tiče, Qemanti su ga, poput židova, svetkovali subotom. "Na taj je dan zabranjeno raditi," rekao je Wambar. "Zabranjeno je paliti vatre subotom. A ako bi kojim slučajem u subotu polje zahvatila vatra, tada to polje više ne bismo smjeli obrađivati."

Ove, i mnoge druge zabrane, bile su u skladu s biblijskim zakonima, zbog čega sam postajao sve uvjereniji da je religija Qemanta bila ukorijenjena u drevnom judaizmu. Ono što me konačno uvjerilo bila je praksa štovanja "svetih gajeva", koju isprva uopće nisam mogao povezati s drevnim judaizmom.

Tijekom našega razgovora Wambar mi je spomenuo *qole,* koji se nalazi u blizini Aykela, gdje sam mogao vidjeti drvo za koje se vjeruje da u njemu prebiva moćan duh. Otišao sam na to mjesto i vidio golemu akaciju, široke krošnje. Stajala je na zapadnoj strani sela, na uzvisini s koje se pružao pogled na stotine kilometara strmih litica što su se pružale prema sudanskoj granici. Lagan poslijepodnevni povjetarac, bremenit mirisom udaljenih pustinja, kružio je nad zlatnim kanjonima, dok su gavrani i orlovi nadlijetali strmine.

Golema, kvrgava akacija bila je toliko stara da sam lako mogao povjerovati kako je tamo stajala stotinama, možda i tisućama godina. Na zemlji pred njom, ležali su brojni darovi - posuda s uljem, hrpa pšenice, prženo zrnje kave i konopcem privezano pile koje je čekalo žrtvovanje. Sve je to pridonosilo posebnom ozračju ovoga mjesta, numinoznom i jezivom, no nikako odbojnom, nego na svoj način neobičnom.

Ono što je pojačavalo taj nezemaljski dojam, i ono po čemu se qemantski *qole* razlikovao od svakog drugog svetišta koje sam imao prilike vidjeti na svojim putovanjima, bilo je nebrojeno mnogo šarenih vrpci, obješenih na svaku granu drveta. Lepršajući na vjetru, činilo se kao da šapću i mrmljaju neku nerazumljivu poruku. Pomislio sam da bi mi se mnoge skrivene stvari razotkrile kad bih samo mogao razumjeti o čemu govore te vrpce. Dodirnuo sam to živo drvo i osjetio njegovu starost, a zatim se vratio svojim pratiteljima koji su me čekali podno brežuljka.

Poslije, u Addis Abebi, usporedio sam svoja saznanja o religiji Qemanta sa starozavjetnim judaizmom. Želio sam znati spominje li se štovanje svetog drveća u Svetom pismu i djelima biblijske arheologije. Na moje veliko iznenađenje, otkrio sam da se određenom drveću *doista* pridavao status svetosti, i to u najranijim fazama evolucije židovske religije. Također sam ustanovio kako su ti gajevi bili obredna mjesta. Primjerice, u dvadeset prvom poglavlju Knjige Postanka navodi se sljedeće: "Abraham zasadi kod Beer Šebe tamarisku i ondje zazove ime Jahve - Boga Vječnoga."

Nekoliko sam točaka mogao sa sigurnošću ustvrditi: kao prvo, Hebreji su štovanje svetih gajeva preuzeli od Kanaanaca (izvornih stanovnika Obećane zemlje); kao drugo, gajevi su se obično nalazili na

uzvisinama (zvanim *bamoth);* i treće, u gajevima su se često nalazili žrtvenici, kameni stupovi poput onih koje sam vidio na Tana Kirkosu (a njih su nazivali *masseboth).*

Budući da su isti svećenici bili odgovorni za sastavljanje i uređivanje Svetoga pisma, ne treba nas začuditi činjenica da u njemu nema detaljnijih podataka o funkciji i izgledu svetih gajeva. O tome zapravo postoji samo jedan navod, koji još uvijek predstavlja zagonetku za bibličare. Knjiga Kraljeva spominje mjesta "u kojima su žene tkale haljine Ašeri." (U izvorniku piše: "where the women wove hangings for the groves", odnosno, "gdje su žene tkale urese za drveće." op. prev.) Dobro sam se sjećao vrpci koje su visjele na svakoj grani drveta fetiša, u blizini sela Aykela. Tada mi se činilo (i još uvijek tako mislim) da u riječima iz Knjige Kraljeva nema nikakve tajne, iako je još uvijek postojalo mnogo toga što je trebalo objasniti o Qemantima koji su u samom srcu Afrike uspjeli sačuvati pradavnu judeo-kanaansku tradiciju.

Bio sam uvjeren da je ovaj problem bio čvrsto povezan s Falašima, mnogo poznatijim susjedima Qemanta.

Asuan i Meroe

Unatoč snažnom judaističkom elementu u njihovoj religiji, nitko nikada nije izjavio da su Qemanti zapravo Židovi. U njihovoj je vjeri jednostavno bilo suviše mnogo animističkog i poganskog. Međutim, što se Falaša tiče, situacija je posve drukčija. Falaši se smatraju Židovima još od početka devetnaestoga stoljeća, iako ih je tek 1973. godine kao takve priznao sefardski vrhovni rabin Jeruzalema. Dvije godine nakon toga, priznao ih je vrhovni aškenaski rabin, nakon čega je izraelsko Ministarstvo unutrašnjih poslova objavilo kako svi Falaši imaju pravo na izraelsko državljanstvo, pod uvjetima Zakona o povratku.

Osnovni razlog zbog kojega su se rabinska priznanja zbila tako kasno bio je, navodno, starozavjetni karakter falaške religije, koja se ni u kojemu pogledu nije oslanjala na Talmud (zbirka židovskih zakona, propisa i dogme, 200. god. pr. Kr. - 500. god. po Kr.). Zbog toga je falaška vjera bila strana mnogim izraelskim, kao i Židovima drugdje u svijetu; međutim, poslije je prihvaćeno kako je nepoznavanje talmud-

skih načela proizlazilo iz činjenice da je Etiopija vrlo rano bila odsječena od tek nastajućeg judaizma. Ova je izolacija jednako tako mogla objasniti zašto su Falaše nastavili prakticirati rituale poput žrtvovanja životinja, koje su rabini davno zabranili (vidi VI. poglavlje).

Ono što je sedamdesetih godina prevagnulo u korist službenog priznanja bio je društveni poredak i religiozna praksa koji su jasno upućivali na to da Falaši pristaju uz nauk Tore (Staroga zavjeta). Štoviše, *unutar Tore,* Falaši su posebno štovali Petoknjižje (odnosno pet knjiga za koje ortodoksni Židovi tvrde da ih je napisao sam Mojsije: Postanak, Izlazak, Levitski zakonik, Knjiga Brojeva i Ponovljeni zakon), što se i moglo očekivati od predtalmudskih Židova, čija su religiozna uvjerenja bila krajnje arhaična.

Ovaj "fundamentalizam" u religiji Falaša tipizirala je strogost kojom su provodili pravila o prehrani, kakvima ih navode Levitski zakonik i Ponovljeni zakon, te njihova odbijanja da jedu meso životinje koju je zaklao nežidov, bila ona "čista" ili ne. Osim toga, pridržavali su se Mojsijevih zakona o čistoći i krjeposti. Posjedovali su čak i posebne kolibe za one članove zajednice koji su smatrani privremeno nečistima. Primjerice, žene su za vrijeme menstruacije imale boraviti u sedmodnevnoj izolaciji, u skladu s pravilom koje navodi Levitski zakonik.

Falaški ritual obrezivanja *(gezrat)* bio je jednako drevan, a izvodio se osam dana nakon rođenja muškog djeteta, kako zapovijeda Petoknjižje. Njihovo je svetkovanje Sabata bilo jednako ortodoksno: u petak, prije zalaska sunca, gasile bi se sve vatre, a na sam Sabat bilo je zabranjeno obavljati bilo kakav posao - crpiti vodu, paliti vatru, kuhati kavu - te je bilo dopušteno uzimati samo hladnu hranu i pića.

Svega sam ovog bio svjestan kada sam tijekom svoga boravka u Gondaru u siječnju 1990. godine posjetio nekoliko falaških naselja. Namjeravao sam uspostaviti kontakte s vjerskim poglavarima, kojima sam želio uputiti neka posve određena pitanja. Ovo nije bio lak zadatak, s obzirom na masovna iseljenja etiopskih Židova u Izrael. Mnoga su naselja bila potpuno napuštena. U njima nije bilo ni žive duše, ni ljudi ni stoke - ničega. Pa ipak, nekih trideset kilometara od Gondara, uspio sam pronaći selo u kojem se još uvijek odvijao život. Zvano Anbober i smješteno na strmom brežuljku, selo su gotovo potpuno naseljavale žene i djeca, jer je većina muškaraca otišla u Izrael.

Falaši nisu imali ni sinagoge ni rabine. Svoja su svetišta nazivali *megid,* a svoje vjerske poglavare *kahenat* (od jedn. *kahen,* što znači "svećenik"). Moj tumač, Legesse Desta, i ja prošetali smo selom u pratnji gomile nestašne djece. Krenuli smo prema *megidu,* prepoznatljivom po Davidovoj zvijezdi na krovu, u nadi da ćemo tamo zateći *kahena.*

U skromnoj građevini, za grubo obrađenim drvenim stolom, sjedio je pogrbljeni starac, proučavajući Toru (prekrasan primjerak napisan na jeziku *Ge'ez,* sa stranicama od ovčje kože). Legesse mu je objasnio zašto smo došli i zamolio ga da mi odgovori na nekoliko pitanja. Nakon poduže rasprave, konačno je dao svoj pristanak, predstavivši se kao Solomon Alemu. Imao je sedamdeset osam godina, a već je trideset godina bio *kahen* u Anboberu.

Sljedeća smo dva sata proveli razgovarajući o brojnim aspektima falaške religije i rituala. Svi Solomonovi odgovori bili su u skladu sa starozavjetnom prirodom njegove religije, kao i s onim što mi je već bilo poznato iz mojih prethodnih istraživanja. Stoga sam bio posebno uporan glede krvnih žrtava, pokušavajući ustanoviti zašto je njegov narod nastavio praksu koju su židovi napustili prije dvije tisuće godina. "Mi vjerujemo," rekao je on sigurnim glasom, "da Bog sa svoga prijestolja promatra naše obrede i da je njima zadovoljan."

Moždaje Solomon znao, a možda i nije, koliko je njegova jednostavna izjava bila bliska navodu iz Levitskoga zakonika, prema kojemu je žrtva paljenica "Jahvi na ugodan miris". Solomon se, svakako, doimao mudrim i načitanim čovjekom. Kada sam pohvalio njegovu učenost, bez ikakve lažne skromnosti izjavio je kako se njegovo razumijevanje falaške religije i tradicije ne može mjeriti s onim njegova oca. Dodao je kako je njegov otac manje znao od njegova djeda, koji je također bio *kahen* u Anboberu. "Zaboravljamo vlastitu povijest," rekao je tugaljivo. "Iz dana u dan zaboravljamo svoju povijest."

Tada sam upitao Solomona zna li koliko dugo židovi postoje u Etiopiji.

"Došli smo ovdje," odgovorio je, "davno...davno prije kršćana. U usporedbi s nama kršćani su mladi."

Zatim mi je ispričao poznatu priču o kraljici od Sabe, Meneliku i donošenju Kovčega Saveza. Na taj je način, rekao je, židovska vjera došla u Etiopiju.

Upitao sam, onako usput: "Znate li možda kojim su putem Menelik i njegovi drugovi stigli u vašu zemlju?"

Njegov me odgovor nije nimalo iznenadio: "Prema našoj predaji, stigli su ovamo iz Jeruzalema, preko Egipta i Sudana."

Nastavio sam malodušno: "Pretpostavljam da su uglavnom slijedili rijeku Nil."

Kahen je kimnuo glavom: "Da. Tako govori naša predaja." Iznio je zatim dvije pojedinosti, koje su mi bile potpuno nove: "Na svome putovanju," rekao je, "otpočinuli su kod Asuana i Meroe."

Znao sam da se Asuan nalazio u gornjem Egiptu (u blizini mjesta gdje se danas nalazi istoimena brana), te da je u doba faraona bio važnim izvorom granita, koji se rabio u izgradnji piramida. Meroe, drevna nubijska prijestolnica, bio je smješten mnogo dalje na jugu, u današnjem Sudanu.

Zamolio sam Solomona da mi ispriča nešto više o falaškim tradicijama vezanim za ta mjesta. Priznao je, međutim, kako je upravo ispričao sve što mu je o njima poznato. "Njihova sam imena," uzdahnuo je, "čuo u pričama koje mi je pripovijedao moj djed. Bio je to mudar čovjek...no, više ga nema...Uskoro ćemo svi otići."

Ceremonija Kovčega

Sve što sam saznao tijekom boravka u Gondaru učvrstilo je moje gledište da je, u drevnim vremenima, židovska vjera prvi put stigla upravo na to područje. Falaši su bili Židovi, u to nije moglo biti nikakve sumnje, a ovo je bila njihova domovina. Religija njihovih susjeda, Qemanta, također je bila prožeta arhaičnim judaizmom.

Židovski utjecaj nije bio ograničen samo na Falaše i Qemante. Naprotiv, u Gondaru, kao i u čitavoj Etiopiji, navodno "ortodoksni" kršćani prakticirali su mnoge običaje i uvjerenja koja su u biti bila židovska. I oni su, poput Falaša, obrezivali svoje sinove osmoga dana nakon rođenja, upravo kao što je zapovijedao Levitski zakonik, a to pravilo danas poštuju samo Židovi i Etiopljani. Jednako tako (što je iznimna pojava religijskog sinkretizma) milijuni abesinskih kršćana danas svetkuju

židovski Sabat, *ali ne umjesto nedjeljnog Sabata,* koji svetkuje ostali kršćanski svijet, *nego uz njega.*

Postoje i druge svetkovine koje, iako naizgled kršćanske, korijene imaju u judaizmu. Primjerice, etiopska Nova godina *(Enkutash)* poklapa se sa židovskom *(Roš Hašana).* Obje se svetkovine slave u rujnu, a slijedi im, nekoliko tjedana poslije, još jedna svetkovina (u Etiopiji poznata kao *Maskal,* a u Izraelu kao *Jom kipur).* Nadalje, u obje kulture potonju svetkovinu s Novom godinom povezuje razdoblje okajanja i pomirbe.

Etiopski kršćani strogo provode mnoga pravila koje podastire Petoknjižje, a tiču se čistoće i krjeposti. Nijedan se čovjek, primjerice, neće usuditi ući u crkvu nakon seksualnog odnosa sa svojom ženom, niti će imati seksualni odnos prije dolaska u dodir s nekom posvećenom stvari. Također, neće stupiti u seksualne odnose tijekom razdoblja posta, a suzdržavat će se od takvih odnosa sa ženom koja ima menstruaciju. Za razliku od Petoknjižja koji ih taksativno navodi (a posebice Knjiga Izlaska i Levitski zakonik), kršćanski nauk ne sadrži takva pravila.

Osim toga, etiopski se kršćani pridržavaju i starozavjetnih pravila o prehrani, izbjegavajući meso "nečistih" ptica i sisavaca (među kojima se svinja smatra posebno nečistom), pa čak i kukovnu tetivu koja se spominje u 32. poglavlju Knjige Postanka. Ustanovio sam da svi abesinski kršćani izbjegavaju kukovnu tetivu, koju *Ge'ez* naziva "zabranjenim mišićem".

Još jedna zanimljiva veza na koju sam naišao prilikom svojih istraživanja, bila je svećeničko ruho koje je očito bilo dizajnirano prema uzoru na odore svećenika u drevnom Izraelu. Ona se sastojala od *k'enata* (pojasa), koji je odgovarao pojasu Velikog Svećenika; *k' be* (kape), slične mitri; i *askema-e* (škapulara), s njegovih dvanaest križeva raspoređenih u četiri reda, poput svećeničkog naprsnika (koji je, kao što je jasno navedeno u 28. poglavlju Knjige Izlaska, bio optočen s dvanaest dragulja poredanih u četiri reda.).

Mogao sam se samo složiti s nadbiskupom Davidom Mathewom, koji je 1947. godine opisao religiju Etiopljana kao "arhaičnu, ceremonijalnu i snažno obojenu judaizmom." Međutim, tek nakon sudjelovanja u proslavi kršćanskoga *Timkata,* 18. i 19. siječnja 1990., shvatio sam koliko je zapravo snažan i sveobuhvatan bio taj utjecaj.

Pripreme za *Timkat* već su bile u tijeku kada sam, poslijepodne 18. siječnja, probijajući se ulicama koje su vrvjele uzbuđenim mnoštvom, stigao do ulaza u crkvu Medhane Alem (doslovno "Spasitelj Svijeta"). Smještena u najstarijem dijelu Gondara, bila je to velika, kružna građevina, izgrađena na tradicionalan način, s nizom koncentričnih hodnika što su okruživali dvoranu Svetinje nad Svetinjama *(mak'das).*

Ovaj specifično etiopski dizajn mogao se, u nešto drukčijem obliku, pronaći u pravokutnim i oktogonalnim, kao i u kružnim crkvama, a utemeljen je, prema mišljenju stručnjaka, na "trostrukoj podjeli Hebrejskoga hrama". Prema Edwardu Ullendorffu, prvom profesoru etiopskih studija na Sveučilištu u Londonu:

> Vanjski, od tri koncentrična hodnika abesinske crkve, naziva se k'ene mahlet, odnosno, mjesto gdje se pjevaju himne, [i] odgovara ulamu Salomonova hrama. Sljedeća se prostorija naziva k'eddest, gdje se prima pričest, a unutrašnji se dio naziva mak'das, gdje počiva tabot, i u koji pristup imaju samo svećenici...Ova podjela na tri prostorije postoji u svim abesinskim crkvama, čak i onim najmanjima. Stoga je jasno da su Abesinci prihvatili oblik hebrejskoga svetišta, za razliku od bazilike koju su prihvaćali rani kršćani drugdje u svijetu.

Profesor Ullendorff je odbio špekulirati o tome *zašto* su se Abesinci priklonili pretkršćanskom modelu njihovih kršćanskih crkava. Međutim, kada sam kročio u prvi hodnik crkve Medhane Alem, odgovor mi se sam nametnuo: sirijski evanđelist Frumencije, koji je bio odgovoran za obraćanje aksumskog kraljevstva na kršćanstvo i koga je 331. godine koptski patrijarh Aleksandrije imenovao za prvog nadbiskupa Etiopije, institucije nove vjere namjerno je prilagodio već postojećoj judaističkoj tradiciji. Profesor Ullendorf ipak priznaje da su:

> ...ove, kao i druge tradicije, a posebice one vezane za Kovčeg Saveza u Aksumu, očito bile sastavnim dijelom abesinskog nasljeđa davno prije širenja kršćanstva u četvrtom stoljeću. Jer, bilo bi nezamislivo da se narod koji je tek nedavno napustio poganstvo i prihvatio kršćanstvo (koje im nije prenio kršćanski Židov, nego sirijski misionar Frumencije) odjednom počne pozivati na

svoje židovske korijene i vezu s izraelskim običajima i institucijama.

Hodajući u čarapama, jer je u etiopskim crkvama zabranjeno nositi cipele, prošetao sam *k'ene mahletom,* proučavajući izblijedjele slike svetaca, koje su ukrašavale zidove: sv. Juraj na bijelome konju ubija zmaja; Svemogući Bog, okružen "živim bićima", prema viđenju proroka Ezekiela; Ivan na Jordanu krsti Isusa; Kraljevi i Pastiri uz jasle; na Sinajskoj gori Mojsije iz Božjih ruku prima ploče Zakona.

Stajao sam zadubljen u misli pred slikom koja je prikazivala putovanje kraljice od Sabe u Jeruzalem, kada su do mene doprli polagani, potmuli udarci *keberoa* - velikog bubnja, načinjenog od goveđe kože nategnute preko drvenoga okvira -jednog od osnovnih instrumenata u glazbi Etiopske pravoslavne crkve. U ovaj sirov ritam utopila se melodija himne na jeziku *Ge 'ez* i tajanstveno zveckanje sistre.

Ovo je probudilo moju znatiželju, te sam nastavio šetati hodnikom sve dok nisam stigao do vrata koja su vodila u *k'eddest.* Tamo sam naišao na skupinu svećenika okupljenih oko bubnjara, koji je prekriženih nogu sjedio na podu, nagnut nad svoj *kebero.*

Bila je to neobična i arhaična scena: ništa u njoj nije pripadalo današnjici. Kao da su me u daleku prošlost odnijeli valovi tajanstvene glazbe koja nije pripadala ni Africi ni kršćanstvu, nego nekom drugom mjestu i nekoj mnogo starijoj religiji. Odjeveni u tradicionalno bijelo ruho i crne ogrtače, oslanjajući se na dugačke molitvene štapove, svećenici su pjevali i pjevali, njišući se, potpuno obuzeti snagom sirovog ritma. Svaki je svećenik u ruci držao srebrnu sistru koja bi jasno i melodično zazveckala u stanki između udaraca bubnja.

Njihovo je pjevanje bilo antifono, poput kakvog dijaloga između stihova i refrena, sve dok himna nije dosegnula svoj moćni vrhunac. Bilo mi je poznato da je ovakav oblik pjevanja u starozavjetnim vremenima bio dio židovske liturgije.

Dok sam razmišljao o ovoj slučajnosti, kroz otvorena vrata *k'eddesta* dopro je snažan miris tamjana. Zavirio sam unutra i ugledao osobu umotanu u zeleno ruho obrubljeno zlatnim nitima, osobu iz sna, napola vješca, napola svećenika, koji je zatvorenih očiju plesao svoj divlji, vrteći ples.

Oko njega su stajali drugi muškarci, od kojih je svaki u rukama držao zadimljeno kandilo, obješeno o srebrni lanac. Napregnuo sam oči, ne bih li razabrao što se nalazi iza ovih likova zavijenih u tamu i dim. U samom središtu *k'eddes ta* vidio sam zavjesu koja je zastirala ulaz u dvoranu Svetinje nad Svetinjama. Znao sam da je iza teške, toliko štovane i tajanstvene koprene ležao *tabot,* simbol Kovčega Saveza, zaštićen praznovjerjem i skriven u sigurnosti svoga svetišta. Sjetio sam se tada da u drevnom Izraelu veliki svećenik nije smio pristupiti Kovčegu, ako ga prije toga nije potpuno okadio. Gust je dim imao štititi njegov život "tako da neće poginuti", kako prilično hladno ovu nužnost objašnjava Levitski zakonik.

Stupio sam preko praga i ušao u *k 'eddest,* kako bih bolje vidio što se unutra zbiva, no odmah su mi dali znak da iziđem. U isto je vrijeme prestala pjesma svećenika i utišali se udarci bubnja, te je nekoliko trenutaka vladala potpuna tišina.

Napetost je bila gotovo opipljiva, kao da je istom trebao udariti grom. A tada je počelo opće komešanje i ljudi su se razbježali na sve strane. Nasmiješeni svećenik blago, ali odlučno primio me pod ruku i izveo iz *k'eddesta,* a zatim me, kroz *k'ene mahlet,* odveo do ulaza u crkvu. Tamo sam neko vrijeme stajao zaslijepljen blještavilom sunčana poslijepodneva i zapanjen mnoštvom koje je, u svečarskom raspoloženju, već preplavilo ulice.

Gomila koju sam susreo dok sam dolazio pretvorila se u golemu masu koja je ispunila svaki kutak prostranog dvorišta crkve Medhane Alem. Sve ulice, dokle mi je pogled sezao, bile su prepune ljudi. Muškarci i žene, mala djeca, starci, šepavi, bolesni i umirući, nasmijani, sretni, zdravi - činilo se kao da je pola Etiopije bilo tamo. Nosili su svakojaka glazbala: cimbala i trube, flaute i frule, lire i biblijske harfe.

Nekoliko trenutaka nakon moga izlaska iz crkve, na ulazu se pojavila skupina svećenika odjevenih u bogato urešeno obredno ruho. Bili su to isti muškarci koji su, obavijeni dimom, stajali pred ulazom u dvoranu Svetinje nad Svetinjama. Jedan od njih, vitak, bradat, profinjenih crta lica i zažarenih očiju, na glavi je nosio *tabot,* umotan u skupocjen crveni brokat protkan zlatnim nitima.

Okupljeno je mnoštvo smjesta počelo vrištati i udarati nogama, a žene su svojim lelekanjem proizvodile strahovite vibracije. Lelekanje su

mnogi znanstvenici povezivali s "određenim glazbenim izričajima drevnih hebrejskih obreda (hebr. *hallel,* etiop. *ellel)*.. .jedan od načina postizanja egzaltacije sastojao se u ponavljanju riječi *ellel,* izgovarajući *ellellellellellell,* itd...Pravo značenje riječi "Aleluja" najvjerojatnije je bilo "pjevajte *hallel* ili *ellel* Jahvi."

Nakon što su nekoliko minuta stajali pred ulazom u crkvu, dok je mnoštvo urlalo u zanosu, svećenici su počeli kružiti oko vanjskoga trijema, istodobno se vrteći oko svoje osi. Opisavši puni krug, sišli su niza stube. U trenutku kada su dotaknuli zemlju, mnoštvo se pred njima razmaknulo i načinilo im prolaz. Urlanje i leleci, zvuk truba, frula, lira i daira, sve se izmiješalo u strahovitoj, zaglušujućoj i zapanjujućoj buci.

Slijedio sam skupinu svećenika, približivši joj se što sam više mogao. Iako sam bio okružen stotinama ljudi, od kojih su mnogi bili opijeni, bilo pivom bilo općim raspoloženjem, te sam nekoliko puta umalo pao na zemlju, ni u jednom se trenutku nisam osjetio ugroženim.

Ponekad se tiskajući u uskim uličicama, da bi se potom raštrkali na otvorenom prostoru, ponekad neobjašnjivo zastajkujući, ponekad brzo, a katkada puževski sporo, ali uvijek praćeni glazbom i pjesmom, napredovali smo kroz drevni grad. Čitavo sam se vrijeme trudio držati na oku *tabot* umotan u crvenu tkaninu protkanu zlatnim nitima, koji je sada bio daleko preda mnom. Kada nam se iz pokrajnje ulice pridružila nova gomila, na trenutak sam ga izgubio iz vida. Popeo sam se na prste, istežući vrat, ne bih li ponovno ugledao *tabot,* a tada sam požurio naprijed. Odlučan da se od njega više ne odvajam, skočio sam na travnat puteljak, i zaobišavši skupinu od dvije ili tri stotine ljudi, trčeći prošao pokraj svećenika, te skočio natrag na ulicu, nekih dvadeset metara ispred njih.

Tada mi je postalo jasno zašto se povorka neprestano zaustavljala na svome putu. Na otvorenom prostoru ispred *tabota* stvorilo se nekoliko skupina plesača, od kojih su neki bili odjeveni u svakodnevnu odjeću, a neki u svećeničko ruho. Središnji je ulogu u tim skupinama imao bubnjar, koji je na svom *keberu* obješenom oko vrata, udarao neki drevni, divlji ritam, vrteći se, poskakujući, izvijajući se i urličući, dok su plesači oko njega, obuzeti eksplozivnom energijom i obliveni znojem, vrištući i skačući pljeskali i udarali u male bubnjeve i cimbale.

A tada je, potaknut zvukom trube i povicima, jecanjem *begegne* i čarobnim tonovima pastirske frule, mladić odjeven u tradicionalno ruho od bijeloga platna, izveo divlji ples, dok su svećenici stajali na mjestu, podignuvši sveti *tabot* visoko u zrak, zaustavljajući tako ushićenu gomilu. Prekrasan u svojoj lakoći, zamaman u svojoj zastrašujućoj energiji, mladić je plesao kao opčinjen. Dok su sve oči bile uprte u njega, kružio je oko bubnjara, njišući se, tresući ramenima, vrteći glavom, izgubljen u vlastitim unutarnjim ritmovima, hvaleći Boga svakim svojim udom, svakim atomom svoje snage, svakim djelićem svoga bića. I pomislio sam...tako je bilo tada, prije tri tisuće godina, pred vratima Jeruzalema.

> David i sav dom Izraelov igrahu pred Jahvom iz sve snage pjevajući uza zvuke citara, harfa, bubnjeva, udaraljki i cimbala...i David je igrao iz sve snage pred Jahvom...Tako su David i sav dom Izraelov nosili gore Kovčeg Jahvin kličući i trubeći u rog.

A tada je, usred plesa, mladić od iscrpljenosti pao na zemlju. Nekoliko ga je ljudi podignulo i maknulo s ceste, kako bi došao svijesti. Mnoštvo je ponovno zaplivalo naprijed, dok su novi plesači neprestano smjenjivali one koji od umora više nisu mogli nastaviti.

Probivši se kroz posljednju usku uličicu, gomila je konačno stigla na prostran trg, kojemu su se, iz tri različita smjera, približavale još tri velike povorke, kojima su dominirali *taboti,* a koje su bile nadahnute istim transcendentnim duhom.

Poput susreta četiri rijeke, odvojene su se procesije sada stopile u jednu. Svećenik koji je nosio *tabot* iz crkve Medhane Alem stao je uz ostale svećenike, koji su nosili *tabote* iz triju glavnih gondarskih crkava. Iza njih stajali su ostali svećenici i đakoni, a iza ovih njihova pastva, poput vojske koja je brojala barem deset tisuća ljudi.

Čim su se procesije sastale, krenuli smo dalje, niza strmu, široku cestu, dok su nam *taboti* pokazivali put. Ponekad bi me neko dijete plaho uhvatilo za ruku, hodajući uza me neko vrijeme, da bi zatim nestalo u gomili...Jedna mi se starica obratila na amharskom, bezubo se osmjehujući...Dvije djevojčice, radoznalo kikoćući, dodirnule su moju plavu kosu, promatrajući je s divljenjem, a potom su otrčale. U potpu-

nosti obuzet vedrinom i snagom onoga što se oko mene zbivalo, poveo sam se za mnoštvom, izgubivši osjećaj za vrijeme.

A tada su se, posve iznenada, poput slike iz kakve legende, pred mojim očima pojavile veličanstvene zidine. Činilo se da negdje u daljini nazirem kulu nekog velikog zamka, kulu "visoku i prekrasnu". Po tko zna koji put sjetio sam se čudesnoga gralskog utočišta koje je Wolfram von Eschenbach opisao kao "neprobojnu utvrdu načičkanu tornjevima i bezbrojnim palačama", a koje se nalazilo na kraju tajanstvenog jezera u kraljevstvu Munsalvaesche.

Procesija je nastavila dalje, kroz uski prolaz u zidinama, i ja sam slijedio rijeku ljudi ispred sebe. Doista, ovo me uzbibano mnoštvo privlačilo svojom silinom, te mi se činilo da smo svi zajedno bili uvučeni u vrstu vremenske rupe.

Probijajući se kroz prolaz u zidinama, dok me masa gurala i gniječila sa svih strana, udario sam tijelom o grub kameni zid, te mi je s ruke ispao sat. Međutim, samo trenutak nakon toga, neka ga je nepoznata osoba podignula sa zemlje i utisnula mi ga u dlan. Prije negoli sam uspio zahvaliti svome dobročinitelju, čije lice nisam vidio, našao sam se na prostranom travnjaku unutar zidina. Kao da sam sa sebe zbacio velik teret, u istom me trenutku obuzeo slatki osjećaj potpune slobode.

Travnati prostor unutar zidina bio je veličine četiriju gradskih blokova. U njegovu se središtu, također okružen zidinama i umjetnim jezerom, nalazio visoki zamak s kulom koju sam prije razabrao iz daljine. Sam je zamak u sedamnaestom stoljeću izgradio car Fasilid, a moglo mu se pristupiti samo uskim kamenim mostom koji je vodio preko jarka, do masivnih drvenih vrata.

Ljudi su još uvijek navirali kroz uski prolaz, naizgled besciljno lunjajući naokolo, pozdravljajući jedni druge u duhu vedrine i dobrodušnosti. Nešto dalje, s moje desne strane, pred zamkom je stajala skupina svećenika i đakona, te sam sada mogao izbrojati ukupno sedam *tabota*. Vjerojatno su se procesije triju ostalih gondarskih crkava negdje na putu pridružile prvobitnim četirima koje su se ranije sastale na glavnom gradskom trgu.

Svećenici koji su na glavama nosili *tabote* umotane u skupocjenu tkaninu, stajali su jedan drugome rame uz rame. Odmah ispred njih stajali su drugi svećenici, držeći u rukama kišobrane jarkih boja, ukrašene

resama, križevima, zvijezdama, suncima, polumjesecima i mnogim drugim neobičnim simbolima. Otprilike pet metara nalijevo, nalazila su se još dva reda svećenika, koji su nosili duge molitvene štapove i srebrne sistre. Između njih sjedio je bubnjar, nagnut nad svoj *kebero*.

Svećenici su tada započeli svoj njišući ples pred *tabotima,* ples koji je pratio isti hipnotički ritam i isto antifono pjevanje koje sam čuo u crkvi Medhane Alem. Nakon nekoliko trenutaka ples se iznenada prekinuo, plesači se raspršili a svećenici koji su nosili sedam *tabota* počeli su dostojanstveno koračati prema kamenom mostu koji je preko jarka vodio u zamak. Tamo su na trenutak zastali, uhvaćeni u toplu zraku svjetlosti zalazećega sunca, dok se iz mase nije prolomio divlji lelek žena. Tada su se u tišini otvorila teška drvena vrata utvrde, dopuštajući brz pogled u sjenovitu unutrašnjost u kojoj su zatim nestali *taboti*.

Okupljeno se mnoštvo postupno smirilo i posjedalo na zemlju. Neki su ponijeli pokrivače, neki pamučne *shemme* (šalove) i debele vunene *gebbise* (ogrtače). Svi su, međutim, ovdje namjeravali provesti čitav blagdan *Timkat,* te su se doimali smirenima nakon napora i uzbuđenja tijekom procesije i spremni za bdijenje koje je imalo uslijediti.

Oko devet sati navečer počele su se paliti logorske vatre. Okupljeni oko treperave svjetlosti, ljudi umotani u *shemme* i pokrivače mrmljali su nešto među sobom na starom semitskom jeziku Etiopije. Dok su govorili, njihove su se riječi pretvarale u oblačiće magle.

Osvježen hladnim planinskim zrakom, legao sam na travu, pogleda uperena u nebo posuto zvijezdama. Misli su mi neko vrijeme lutale, da bi se zatim usredotočile na žubor vode koja je odnekuda utjecala u jezero. Gotovo u istom trenutku, iz unutrašnjosti staroga zamka, do mene su doprli jedva čujni zvuci pjesme i potmuli udarci bubnja.

Ustao sam i prišao bliže mostu. Nisam ga imao namjere prijeći (nisam mislio da će mi to biti dopušteno), nego sam želio pronaći mjesto s kojeg bih mogao jasnije čuti ovu arhaičnu glazbu. Tada sam osjetio kako me nečije ruke, nježno ali uporno guraju naprijed. Prije negoli sam se uspio snaći, već sam stajao na mostu. Neko me dijete povelo do vrata kule, otvorilo ih i sa smiješkom mi dalo na znanje neka slobodno uđem.

Bojažljivo sam prešao prag i ušao u prostranu sobu visoka stropa, ispunjenu mirisom tamjana i osvijetljenu svjetlošću desetaka svijeća,

smještenih u nišama u grubim kamenim zidovima. Ispod vrata koja sam zatvorio za sobom i kroz pukotine u zidovima ulazio je hladan zrak, zbog čega su plamičci podrhtavali a svjetlost se stišavala i gušila se.

U ovoj sablasnoj polutami razabrao sam otprilike pedeset osoba odjevenih u svećeničko ruho i kapuljače, poredanih u dva koncentrična kruga. Iako nisam mogao biti potpuno siguran, činilo mi se da su svi muškarci, i da su većinom bili svećenici ili đakoni, jer su u rukama držali molitvene štapove i sistre, pjevajući psalme na jeziku *Ge 'ez.* Njihova je pjesma bila toliko snažna i evokativna da sam osjetio kako mi se ježi koža na vratu. Odmah preda mnom, na kamenom podu prekrivenom svježe pokošenom travom, sjedio je bubnjar, umotan u bijelu *shemmu,* tiho i odmjereno udarajući u svoj *kebero.*

Bez ikakve promjene tempa, nekoliko članova zbora pozvalo me neka im se pridružim. Bio sam privučen toplinom njihova kruga u kojemu sam se osjećao potpuno prirodno. Ubrzo sam u desnoj ruci držao sistru, a u lijevoj molitveni štap. Pjesma se nastavila, a pjevači su započeli svoje nježno njihanje.

Neovisno o mojoj volji, tijelo mi je počelo slijediti ritam. Promatrajući ostale i oslobodivši se svih obzira, zvecnuo sam svojom sistrom između udaraca bubnja. To čarobno zveckanje malih metalnih diskova bilo je starije od Salomonova hrama i piramida. Sistra je bila u uporabi još u preddinastičkom Egiptu, nakon čega je, preko svećeničkih gildi iz faraonskih vremena, prešla u izraelsku liturgiju.

Kako li je samo neobična bila ova ceremonija i, što je još neobičnije, činjenica da mi je bilo dopušteno u njoj sudjelovati, ovdje, u srcu Etiopskoga gorja na samome kraju Svetoga jezera. Uzdrhtavši od uzbuđenja, shvatio sam kako u mome okružju nije bilo ničega, baš ničega što je pripadalo dvadesetom stoljeću. Jednako sam tako mogao biti svjedokom tajanstvenih rituala iz desetog stoljeća prije Krista, kada je Salomon smjestio Kovčeg Božji u "mrkli mrak" dvorane Svetinje nad Svetinjama i kada svećenici

> stajahu obučeni u bez, s cimbalima, harfama i citrama, istočno od žrtvenika, a s njima sto dvadeset svećenika koji su trubili u trube...trubili i pjevali složno kao jedan te jednoglasno hvalili i

slavili Jahvu, podižući glas uz trube, cimbale i druga glazbala, hvaleći Jahvu "jer je dobar i jer je vječna njegova ljubav"...

Zar nisu upravo ovako etiopski svećenici, među kojima sam sada stajao, slavili Jahvu? Zar nisu upravo s takvim zanosom i uvjerenjem zahvaljivali Bogu na Njegovoj milosti, blagoslivljajući Njegovo neizrecivo ime, pjevajući:

Sada, Bože moj, neka tvoje oči budu otvorene i tvoje uši pažljive na molitve na ovome mjestu! Pa sada ustani, o Bože Jahve, pođi k svom počivalištu, ti i Kovčeg tvoje snage; neka se obuku u spasenje tvoji svećenici, o Bože Jahve, i vjerni tvoji neka se raduju u sreći!

Noć je protekla poput kakvog sna u kojemu se stvarnost pomiješala s nemogućim. Bilo je trenutaka kada sam halucinirao da je Kovčeg Saveza bio skriven negdje u starome zamku. Međutim, duboko u sebi bio sam svjestan da još nisam stigao na kraj svoga puta, da se Kovčeg ne nalazi u Gondaru, te da ću još morati proći mnoge kilometre prije negoli mu se uspijem približiti. Stoga su mi bili dovoljni *taboti,* koji su počivali negdje unutar zamka, škrinje umotane u skupocjenu tkaninu koju je alkemija slijepe vjere tijekom posljednja dvadeset četiri sata transformirala u predmete od golema simbolična značenja.

Prije svanuća, svećenici su mi dali znak da moram otići, te sam se ponovno našao na uzanome mostu. Blaga svjetlost obasjavala je krajolik, te sam proveo još sat vremena istražujući okolinu. Ako je prošle noći ovdje bilo deset tisuća ljudi, ništa ih manje nije bilo ni sada. Neki su šetali i razgovarali, drugi se okupljali u velike skupine, a neki su se još uvijek grijali kraj blijedih plamenova vatre koja se polako gasila. Ponovno sam osjetio ono isto ozračje iščekivanja i nemira, koje je vladalo pred crkvom Medhane Alem, prije nego što su svećenici iznijeli *tabot.*

Pomno istraživši prostor koji je okruživao zamak i jezero, stigao sam na najudaljeniji dio tog zemljišta i popeo se na zidine. Scena koja se preda mnom pružala bila je istodobno prekrasna i bizarna. Tisuće je ljudi stajalo na zemljanim nanosima uz sam rub blistavo čistog jezera, pozorno motreći u iščekivanju nečega što se svakoga trenutka moralo dogoditi, dok su njihovi likovi treperili na ranoj jutarnjoj svjetlosti.

Na balkonu koji se nalazio pri vrhu zamka pojavio se oblak dima iz kojega je izašla skupina svećenika odjevenih u veličanstveno ruho zelene i crvene boje. Iz mnoštva se prolomio lelek, nakon čega je slijedio kratak obred posvećenja vode. Odmah zatim, ne obazirući se na jutarnju svježinu, mnoštvo je pohrlilo u jezero. Neki su skočili potpuno odjeveni, neki potpuno nagi. Vidio sam mladu ženu obnaženih grudi kako svoje dijete uranja u vodu i podiže ga u zrak, dok je dijete plakalo i kašljalo. Polaganim i odmjerenim kretnjama, jedan se starac, šepav i smežuran, koščat i slabunjav, uronio u vodu do prsa. Skupina dječaka smjelo je zaplivala i započela igru. Sredovječna matrona, gola do pojasa, mokrom je granom bičevala svoje tijelo...

Sišao sam sa svoga vidikovca i požurio naprijed. Želio sam pošto-poto ući u zamak. Ako se *taboti* nisu nalazili u prostoriji u kojoj sam proveo noć pjevajući i moleći, gdje su onda mogli biti? I što će se sada dogoditi?

Neprimijećen od gotovo histeričnog mnoštva, prešao sam most, otvorio vrata i ušao unutra. Primijetio sam da je pod velike prostorije još uvijek bio prekriven travom, te da su njezini zidovi pocrnjeli od dima. Bilo je sedam sati ujutro i blistava je svjetlost ispunila prostor u kojemu se okupilo nekoliko svećenika i đakona. Na drugom kraju prostorije mogao sam vidjeti zavjesu koju tijekom noći nisam zamijetio. Zavjesa se tada otvorila, a pred njom se pojavio svećenik. Neko me vrijeme ispitivački promatrao, a zatim se osmjehnuo, te mi se učinilo da me poziva neka mu se približim.

Krenuo sam prema njemu i dao mu na znanje da bih želio vidjeti što se nalazi iza zavjese, na što je on dobronamjerno odmahnuo glavom. "Ne," prošaptao je na engleskom, "Ne. Nemoguće. *Tabot* unutra." Tada je opet nestao iza zavjese, a ja sam mogao čuti tek slabašne odjeke koraka.

Zazvao sam, ne bih li privukao nečiju pozornost, ali nisam dobio odgovora. Zatim sam, grubo i bezobzirno, dodirnuo zavjesu, u namjeri da je razmaknem. Trojica đakona koji su stajali nešto dalje smjesta su skočili na mene, srušili me na pod i zadali mi nekoliko prilično teških udaraca.

Šokiran i zbunjen, psovao sam pokušavajući im se oduprijeti. Samo nekoliko sati prije osjećao sam se dobrodošlim, a sada sam morao trp-

jeti udarce. Teškom sam mukom konačno uspio svladati napadače i ustati. Pogrešno protumačivši moje kretnje kao još jedan pokušaj da uđem u svetište, nekoliko mi je đakona prepriječilo put. "Ne može unutra," upozorio me jedan od njih. "Samo svećenici ići unutra." Podigao je kažiprst i dodao: "Ti vrlo loš čovjek."

Pograbili su me za ruke i izbacili van. Ponovno se našavši na uskom kamenom mostu pred tisućama uskomešanih ljudi pomislio sam: Ako sam u ovakve nevolje upao samo zato što sam pokušao ući u prostoriju u kojoj su se čuvali neki *taboti,* što bi se dogodilo u Aksumu, ako bih tamo pokušao vidjeti sam Kovčeg?

Prešao sam preko mosta, probio se kroz gomilu i stao na čistinu tresući se od adrenalina koji mi je navro u krv. Mnogi su se još uvijek kupali u jezeru, te sam mogao čuti vriskove i zapljuskivanje vode. Većina se, međutim, okupila na prostranim travnjacima, znatiželjno se navirujući, uzbuđeni, pa ipak, neobično tihi.

Sedam veličanstveno odjevenih svećenika s *tabotima* na glavama pojavilo se na ulazu u zamak. Polako i dostojanstveno hodali su preko mosta praćeni svećenicima koji su u rukama držali obredne kišobrane. Ispunjeni divljenjem i poštovanjem, ljudi su počeli glasno uzdisati, nakon čega se ponovno prolomio glasan lelek žena. Narod se razmaknuo kako bi načinio put *tabotima.*

Kada je sunce dosegnulo zenit, procesija je krenula natrag, kroz ulice Gondara, do glavnoga gradskog trga. Tamo je još jednom izveden Davidov ples, uz opću graju i zvuke daira, cimbala, truba, sistri i drugih glazbala.

Nakon toga, svećenici s *tabotima* na glavama zavrtjeli su se i razdvojili. I mnoštvo se razdvojilo na sedam dijelova, sedam procesija koje su otišle s trga u sedam različitih smjerova.

Trčeći kako bih ga sustigao, zapuhan i obliven znojem, slijedio sam *tabot iz* crkve Medhane Alem. Slijedio sam ga sve do okrugle crkve, gdje sam u zaglušujućoj buci promatrao svećenika koji ga je nosio kako kruži oko građevine jedanput, dvaput, da bi konačno, uz urlike radosti i odobravanja, nestao u mračnoj unutrašnjosti, u dvorani Svetinje nad Svetinjama, u tajni nad tajnama.

Godina čekanja

Napustio sam Gondar u siječnju 1990., uvjeren u ispravnost svoje etiopske potrage za Kovčegom Saveza. Unatoč kršćanskom elementu, koji je ionako bio površan, središnja uloga *tabota* u ceremonijama, neobičan ples svećenika, mahnit zanos mnoštva, arhaična glazba sistre, daira, truba, bubnjeva i cimbala, sve su to bili fenomeni ukorijenjeni u dalekoj i drevnoj prošlosti. Tada mi se činilo, kao što mi se i sada čini, da su ovi složeni rituali i institucije utemeljeni na starozavjetnim obredima vezanim za Kovčeg Saveza, te da se ne bi s takvim zanosom i uvjerenjem održali sva ta stoljeća da je ono što je ležalo iza njih bilo puka *replika*.

Nikako. Etiopljani su zaista posjedovali Kovčeg Saveza. Na način koji opisuje *Kebra Nagast,* ili možda nekim drugim, povijesno vjerojatnijim putem, on je u prvom tisućljeću prije Krista došao u njihove ruke. A danas, na kraju drugog tisućljeća poslije Krista, oni ga još uvijek čuvaju i štite od znatiželjnih očiju.

Ah, gdje?

Pokušavajući odgovoriti na ovo pitanje, nisam mogao zanemariti rezultate vlastitih istraživanja. Sveta se relikvija nije nalazila na otoku u jezeru Zwai, kao ni na otoku u jezeru Tani, iz čega sam zaključio da se još uvijek čuva u svom tradicionalnom počivalištu - u dvorani Svetinje nad Svetinjama u aksumskoj crkvi. Naravno, u to nisam mogao biti potpuno siguran, ali sam osjećao da imam pravo. Za dvanaest mjeseci, razmišljao sam, u vrijeme sljedećeg *Timkata,* otići ću u Aksum i potražiti ga a možda i vidjeti.

Obuzeo me osjećaj neizbježnosti, kao da je preda me postavljen velik izazov, jasno i nedvosmisleno, poput zavodljiva poziva koji je Zeleni Vitez uputio sir Gawainu:

> Mnogima sam poznat i ako me budeš tražio, naći ćeš me. Stoga, dođi! Ili zaslužuješ da te se nazove plašljivcem...Pa ipak, čekat ću dok ne prođe godina i jedan dan.

A što mi je bilo činiti u razdoblju čekanja, u godini milosti? Odlučio sam saznati sve o tajanstvenom predmetu koji mi je obuzeo misli, o njegovu podrijetlu i moćima. Želio sam proniknuti u tajnu Kovčega

Božjeg, ne bih li pronašao razumno objašnjenje za čuda i strahove koji su se s njima povezivali u starozavjetnim vremenima.

IV. DIO: Egipat, 1989.-1990.

Čudovišna naprava

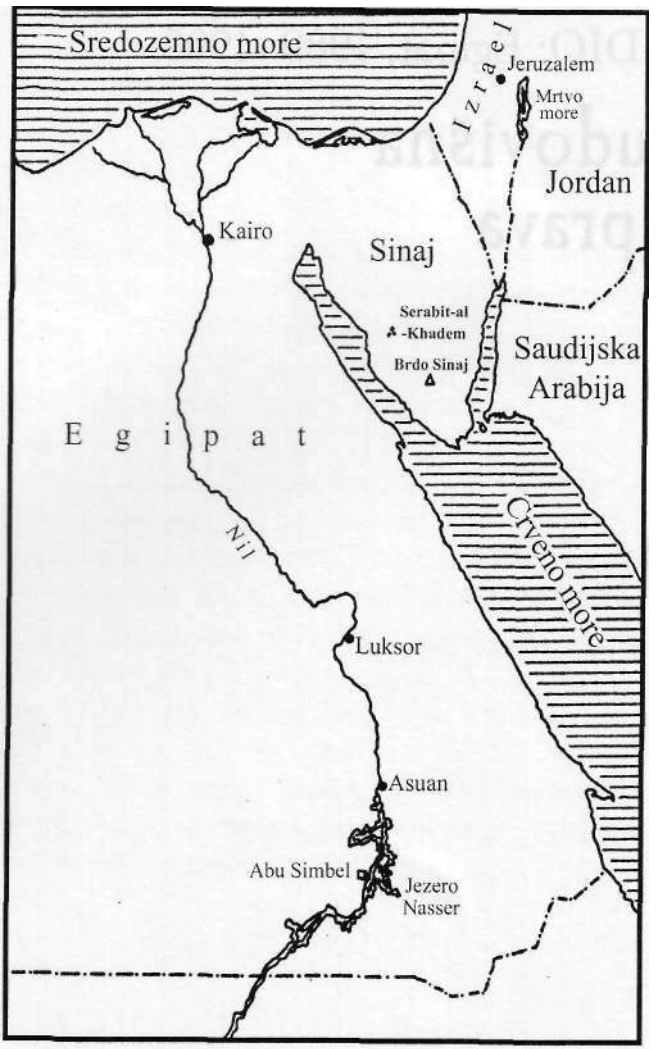

XII. poglavlje

Magija ili metoda?

Tijekom 1989. i 1990., potpuno uronivši u misterij izgubljenog Kovčega Saveza, počeo sam se zanimati ne samo za mjesto na kojemu se nalazi, nego i za ono što je Kovčeg imao predstavljati. Naravno, najprije sam se okrenuo Bibliji, gdje se Kovčeg prvi put spominje tijekom razdoblja lutanja u divljini, neposredno nakon što je prorok Mojsije izveo djecu Izraela iz egipatskog ropstva (oko 1250. god. pr. Kr.). U 25. poglavlju Knjige Izlaska, navode se točne dimenzije svete relikvije, kao i materijali potrebni za njezinu izgradnju, koje je sam Bog priopćio Mojsiju na Sinajskoj gori:

> Od bagremova drva neka naprave Kovčeg: dva i po lakta dug, lakat i po širok i lakat i po visok. Okuj ga čistim zlatom, okuj ga izvana i iznutra; a oko njega stavi naokolo završni pojas od zlata. Salij za nj četiri zlatna koluta; prikuj ih za četiri njegove noge; dva koluta s jedne strane, a dva s druge od bagremova drva napravi i motke te ih u zlato okuj. Onda provuci motke kroz kolutove sa strana Kovčega da se na njima Kovčeg nosi. Neka motke ostanu u kolutima Kovčega; neka se iz njih ne izvlače. Svjedočanstvo koje ću ti predati, u Kovčeg položi.
> Pomirilište napravi također od čistoga zlata. Neka bude dugo dva i pol lakta, a široko lakat i pol. Skuj i dva kerubina od zlata za oba kraja Pomirilišta. Napravi jednoga krrubina za jedan kraj, a drugoga kerubina za drugi kraj. Pričvrsti ih na oba kraja Pomirilišta, da s njim sačinjavaju jedan komad. Kerubini neka dignu svoja krila uvis tako da svojim krilima zaklanjaju Pomirilište. Neka budu licem okrenuti jedan prema drugome, ali tako da lica

kerubina gledaju u Pomirilište. Stavi na Kovčeg Pomirilište, a u Kovčeg položi Svjedočanstva što ću ti ih dati. Tu ću se ja s tobom sastajati i ozgo ću ti, iznad Pomirilišta - između ona dva kerubina što su na Kovčegu ploča Svjedočanstva - saopćavati sve zapovijedi namijenjene Izraelcima.

Ti božanski napuci u svakom slučaju predstavljaju najneobičnije odlomke u Bibliji. Mojsije ih je, od riječi do riječi, priopćio vještom zanatliji, Besalelu, čovjeku "napunjenom duhom Božjim". Besalel je načinio Kovčeg točno prema uputama. Mojsije je zatim u nj položio dvije kamene ploče, koje mu je predao Bog, nakon što je svojim prstom na njima ispisao Deset zapovijedi. Sveti predmet, sada bremenit dragocjenim sadržajem, bio je smješten u Svetinju nad Svetinjama, iza "zavjese" Šatora sastanka, prenosiva šatora koji je Izraelcima služio kao svetište tijekom njihovih lutanja u divljini.

Strahote i čudesa

Ubrzo su se počele zbivati strašne stvari. Prva se nesreća dogodila Nadabu i Abihu, dvojici od četvorice sinova Arona, Velikog Svećenika i Mojsijeva brata. Kao članovi svećeničke obitelji, oni su uživali pravo pristupa Svetinji nad Svetinjama, u koju su jednoga dana ušli noseći metalna kandila u rukama. Tamo, kako navodi Levitski zakonik, "sinovi Aronovi Nadab i Abihu uzmu svaki svoj kadionik; stave u nj vatre i na nju metnu tamjana da prinesu pred Jahvom neposvećenu vatru, koju im on ne bijaše propisao." Posljedice njihova čina bile su pogubne, jer je iz Kovčega izbio plamen "te ih proguta - poginuše oni pred Jahvom".

Poslije smrti dvojice Aronovih sinova, koji su poginuli prinoseći pred Jahvom neposvećenu vatru, progovori Jahve Mojsiju. Jahve reče Mojsiju:
"Kaži svome bratu Aronu da ne ulazi u svako doba u Svetište iza zavjese, pred Pomirilište koje se nalazi na Kovčegu, da ne pogine. Jer ja ću se pojavljivati nad Pomirilištem u oblaku... "

Sjedalo pomirbe ili Pomirilište bila je zapravo zlatna ploča, koja je služila kao poklopac Kovčega Saveza. Čitatelj će se prisjetiti da je sa svake strane Pomirilišta stajao po jedan zlatni kerubin, licem okrenut prema drugome. "Oblak iznad Pomirilišta", koji je Arona upozorio neka se drži podalje, morao je stoga biti vidljiv *između* kerubina. On nije uvijek bio prisutan, ali u slučajevima u kojima se materijalizirao, Izraelci su vjerovali da "to divljaju demoni", te mu se čak ni Mojsije nije usudio prići.

Na poklopcu Kovčega, između dva kerubina, zbile su se i druge, navodno natprirodne, pojave. Primjerice, samo nekoliko dana nakon tragične pogibije Aronovih sinova, Mojsije je ušao u Svetnju nad Svetinjama u Šatoru sastanka, koji se tada još uvijek nalazio podno Sinajske gore. Ušavši unutra, prorok je "slušao glas kako mu govori ozgo s Pomirilišta što je bilo na Kovčegu svjedočanstva, među dva kerubina." Neke vrlo stare židovske legende propovijedaju kako je ovaj glas došao s nebesa "u obliku vatrene cijevi". A vatra se, u jednom ili drugom obličju, sa i bez smrtonosnog oblaka, često povezivala s kerubinima. Legende tako kazuju da su "dvije iskre [koje se ponegdje opisuju kao "plamenovi"] prsnule iz kerubina koji su stajali na Kovčegu", iskre koje su ponekad znale spaliti i uništiti obližnje predmete.

Konačno, došlo je vrijeme da Izraelci napuste svoj tabor u podnožju Sinajske gore, zvane još i "Jahvino brdo" (prema imenu Božjem):

> Od Jahvina brda putovali su tri dana hoda. Kovčeg Jahvina saveza išao je pred njima ta tri dana hoda da im potraži mjesto odmora. Danju je opet Jahvin oblak bio nad njima, kako bi se iz tabora zaputili.
> Kad bi Kovčeg polazio, Mojsije bi rekao:
>
> "Ustani Jahve!
> Neprijatelji tvoji neka se rasprše!
> Koji tebe mrze, nek' bježe pred tobom!"
> A kad bi se zaustavljao, popratio bi:
> "Vrati se, o Jahve!
> Izraelu ti si
> tisuće bezbrojne!"

Na čelu Izraelaca, noseći Kovčeg na ramenima, hodali su "Kehatiti" (ili "sinovi Kehatovi"), članovi klana iz plemena Levijeva, kojemu su pripadali i Aron i Mojsije. Prema nekim legendama i rabinskim komentarima starozavjetnih knjiga, Kehatovi su sinovi poginuli nakon što su iz Kovčega sjevnule "iskre". Osim toga, nosači su povremeno lebdjeli nad zemljom, jer je "Kovčeg s lakoćom mogao nositi svoje nosače, kao i samoga sebe." Međutim, ovo nije jedina židovska predaja koja se odnosi na tajanstvenu snagu Kovčega i njegovo očito nepokoravanje zakonima gravitacije. Midraška egzegeza nekoliko puta ističe sposobnost Kovčega da svoje nosače podigne s tla (privremeno im olakšavajući inače vrlo tešku zadaću). Na sličan način, jedna židovska legenda izvještava o slučaju tijekom kojega je svećenike, koji su pokušavali nositi Kovčeg, "neka nevidljiva sila nekoliko puta podignula u zrak i bacila na zemlju." Još jedna predaja odnosi se na slučaj kada je "Kovčeg sam od sebe poletio u zrak".

Tijekom lutanja divljinom Izraelci su mogli ovaj sveti predmet obdaren čudesnim energijama upotrijebiti kao oružje, oružje takve zastrašujuće snage da im je moglo donijeti pobjedu čak kada su im šanse bile ništavne. Jedna legenda spominje takvu bitku, opisujući kako se iz Kovčega najprije čulo "zavijanje", nakon čega se podigao sa zemlje i sjurio na neprijatelje koje je zahvatila panika, te su na mjestu poginuli. U drugim pak slučajevima, kao iznimka koja potvrđuje pravilo, poraženi su Izraelci. Prema Bibliji, to se događalo samo kada uza se nisu imali Kovčeg, u vrijeme kada ga je od njih skrivao Mojsije, savjetujući im da na određenom području ne započinju sukobe:

> A Mojsije rekne: "Zašto kršite zapovijed Jahvinu? Nećete uspjeti. Ne penjite se da vas ne potuku vaši neprijatelji, jer Jahve nije među vama. Ta ondje se pred vama nalaze Amalečani i Kanaanci, te ćete od mača pasti, jer ste se odvratili od Jahve i jer Jahve neće biti s vama." Ali se oni prkosno penjahu prema vrhu brda, iako se ni Kovčeg saveza Jahvina ni Mojsije nisu micali iz tabora. Amalečani i Kanaanci koji su živjeli na onome brdu, spuste se, udare po njima i rasprše ih sve do Horme.

Izraelci su u divljini proveli četrdeset godina, tijekom kojih su naučili da im je bolje držati se Mojsijeva savjeta. Pod njegovim vod-

stvom i s pomoću Kovčega, oni su uspješno svladali borbena plemena Sinajskog poluotoka, pokorili Transjordaniju, opljačkali Midjance, i zbrisali svakoga tko im je stajao na putu. Konačno, pred kraj četvrtoga desetljeća njihovih lutanja, "utabore se na Moapskim poljanama, s onu stranu Jordana, nasuprot Jerihonu."

Izraelci su napokon ugledali Obećanu im zemlju, koja se prostirala s druge strane Jordana. Tada je Mojsijev brat Aron već bio mrtav a službu Velikog Svećenika obavljao je Eleazar. Samog je Mojsija Jahve već prije upozorio kako mu nije suđeno da uđe u Kanaan, stoga je Mojsije, kao svoga nasljednika, imenovao "Jošuu, sina Nunova".

Ubrzo nakon toga, umro je i Mojsije, nakon što je inicirao Jošuu u tajne Kovčega Saveza. Novi je vođa sada imao na raspolaganju moćno oružje koje je mogao upotrijebiti protiv neustrašivih branitelja na zidinama grada Jerihona.

Izgleda da je Jošua bio svjestan kako Kovčeg predstavlja dvosjekli mač, te da bi, ako se njime ispravno ne rukuje, mogao naštetiti Izraelcima jednako kao i njihovim neprijateljima. Dok je planirao svoj pohod preko Jordana, razaslao je nekoliko ljudi po taboru da narodu prenesu sljedeće:

> Čim ugledate Kovčeg saveza Jahvina, Boga vašega, i svećenike levite koji ga nose, krenite svi sa svoga mjesta i pođite za njim. Tako ćete znati put kojim vam je ići, jer tim putem još nikada niste išli. Ali između vas i Kovčega neka bude razmak do dvije tisuće lakata. I da mu se niste približili...

A zatim, kada je sve bilo spremno:

> A svećenicima Jošua zapovijedi: "Dignite Kovčeg saveza i nosite ga pred narodom." I digoše Kovčeg saveza i poniješe ga pred narodom...Kad je narod krenuo iz svojih šatora da prijeđe preko Jordana, ponesu svećenici Kovčeg saveza pred njim. A kad su nosači Kovčega stigli do Jordana i kada su svećenici koji su nosili Kovčeg zagazili u vodu na obali - a bilo je vrijeme žetve kad se Jordan prelijeva preko svojih obala - voda što je tekla odozgo daleko se, poput nasipa, ustavila kod grada Adame, koji se nalazi kraj Sartana; a voda što je otjecala dolje u Arabsko ili Slano

more sasvim je otekla, i narod je prelazio prema Jerihonu. Svećenici koji su nosili Kovčeg saveza Jahvina stajahu na suhu usred Jordana, i prelažaše Izrael po suhu, sve dok sav narod ne prijeđe preko rijeke... Tada reče [Jošua]: "Izrael je ovdje po suhu prešao preko Jordana", jer je Jahve, Bog vaš, osušio pred vama vodu Jordana dok ne prijeđoste...

Svatko tko je upoznat s judeo-kršćanskom predajom zna za pojedinosti napada na Jerihon, koji je uslijedio nakon trijumfalnog prelaska rijeke Jordana. Dok je većina ljudi držala obvezatni razmak od dvije tisuće lakata (više od 800 metara), svećenici su, svirajući u trube i noseći Kovčeg, marširali oko jerihonskih zidina. Ovaj se obred ponavljao šest dana. A zatim:

...sedmoga dana zorom ustanu i obišu oko rada istim onakvim redom sedam puta. Samo su toga dana obišli oko grada sedam puta...Za sedmoga obilaska snažno zatrube svećenici u rogove, a Jošua reče narodu: "Kličite bojne poklike, jer vam je Jahve predao grad!...Tada povika narod i odjeknuše trube. Kada se zaori glas truba i bojni povici naroda, padoše bedemi i narod prodrije u grad, svatko odande gdje se našao, i osvojiše ga. I tada izvršiše kletvu ništeći oštricom mača sve što bijaše u gradu: muško i žensko, staro i mlado, volove, ovce i magarad.

Kovčeg je, tijekom Jošuinih pohoda u Svetoj zemlji i još dugo nakon pada Jerihona, nastavio igrati značajnu ulogu u izraelskim vojnim uspjesima. Međutim, nekih stotinu pedeset godina nakon Jošuine smrti, zbila se promjena. Pomnim proučavanjem starozavjetnih knjiga možemo zaključiti da se relikvija više nije nosila u pohode, nego se čuvala (u Šatoru sastanka) u svetištu u Šilu, gdje je bio trajno pohranjen.

Razlog ovoj promjeni ležao je u snazi samih Izraelaca koji su, do jedanaestog stoljeća prije Krista, uspjeli pokoriti, naseliti i zavladati najvećim dijelom Svete zemlje i koji su očito smatrali kako u takvim okolnostima više nije bilo potrebno oslanjati se na moć tajnog oružja.

Međutim, njihov je osjećaj nepobjedivosti uzdrmao jedan osobito značajan događaj. U bitki kod Eben Haezera, Filistejci su porazili Izraelce,

pri čemu je poginulo četiri tisuće izraelskih muževa. Nakon ovoga teškog poraza:

> Kad se narod vratio u tabor, rekoše starješine Izraelove: "Zašto je Jahve dopustio da nas Filistejci danas pobijede? Pođimo u Šilo po Kovčeg saveza Jahvina, neka dođe u našu sredinu i spasi nas iz ruku naših neprijatelja."

Ovaj je prijedlog bio smjesta prihvaćen:

> Narod posla ljude u Šilo, i donesoše odande Kovčeg saveza Jahve nad vojskama, koji stoluje nad kerubinima...Kad je Kovčeg Jahvin stigao u tabor, sav Izrael podiže gromki poklik, od kojega odjeknu zemlja.

Čuvši njihove poklike, Filistejci se zapitaše:

> "Što znači taj gromki poklik u taboru Hebreja?" I shvatiše da je Kovčeg Jahvin stigao u njihov tabor. Tada Filistejce obuze strah, jer su govorili: "Bog je došao u tabor!" I povikaše: "Jao nama! Tako nije bilo dosad. Jao nama! Tko će nas izbaviti iz ruke tog silnog Boga?...Ohrabrite se i budite junaci, Filistejci, da ne postanete robovi Hebrejima kao što su oni bili robovi vama; budite junaci i borite se!"

Opet se vodila bitka, i na opće zaprepaštenje sviju:

> Izraelci biše potučeni i pobjegoše svaki u svoj šator. Poraz je bio silan, jer je trideset tisuća pješaka poginulo na izraelskoj strani. I Kovčeg Božji bi otet...

Doista, bila je to katastrofa. Kada je Kovčeg Saveza bio uz njih, Izraelci su uvijek pobjeđivali, i nikada do tada Kovčeg nije bio otet. Takvo što bilo je nezamislivo, pa čak i kada se zaista dogodilo.

Dok su pobjednički Filistejci odnosili Kovčeg, iz izraelskoga je tabora odaslan teklič u Šilo, da tragične vijesti priopći Eliju, Velikom Svećeniku:

...Eli je sjedio na svojoj stolici, pokraj vrata, pazeći na cestu, jer mu je srce strepilo za Kovčeg Božji... A Eliju bijaše devedeset i osam godina, oči mu bijaše ukočene te ništa više nije vidio. Čovjek reče Eliju: "Dolazim s bojišta, danas sam utekao iz boja." Tada starac zapita: "Što se dogodilo, sine?" Glasnik odgovori: "Izrael je pobjegao pred Filistejcima, bio je to težak poraz za narod, i još su oba tvoja sina poginula, i Kovčeg je Božji otet!"

Kad je spomenuo Kovčeg Božji, pade Eli sa stolice nauznak kraj vrata, slomi vrat i umrije, jer je bio star čovjek i težak. Bio je sudac u Izraelu četrdeset godina.

Njegova snaha, žena Pinhasova, bijaše trudna i pred porodom. Kad je čula vijest da je otet Kovčeg Božji, i da je umro njezin svekar i poginuo njezin muž, savila se i rodila, jer su je najednom uhvatili trudovi.

Djetetu su dali ime Ikabod, što znači "gdje je slava?" Ovo je neobično ime odabrano, objašnjava Biblija, jer je majka, čuvši kako je izgubljen Kovčeg Saveza, zaplakala govoreći: "Otišla je slava od Izraela, jer je otet Kovčeg Božji."

Ono što je slijedilo bilo je još dramatičnije:

Kad su Filistejci osvojili Kovčeg Božji, prenesoše ga iz Eben Haezera u Ašdod. Nato Filistejci uzeše Kovčeg Božji, unesoše ga u hram Dagonov i smjestiše pokraj Dagona. Sutradan ujutro, kad su žitelji Ašdoda došli u hram Dagonov, gle, Dagon ležaše ničice na zemlji pred Kovčegom Jahvinim. Oni digoše Dagona i metnuše ga natrag na njegovo mjesto. Ali kad su ujutro uranili, gle, Dagon opet ležaše ničice na zemlji pred Kovčegom Jahvinim; glava Dagonova i obje njegove ruke ležahu odsječene na pragu: na mjestu je stajao samo Dagonov trup. Zato Dagonovi svećenici i svi koji ulaze u Dagonov hram ne staju nogom na prag Dagonov u Ašdodu sve do današnjeg dana.

Tada ruka Jahvina teško pritisnu žitelje Ašdoda i natjera ih u silan strah: udari ih čirevima, Ašdod i njegovo područje. Kad su ljudi u Ašdodu vidjeli što se dogodilo, rekoše: "Kovčeg Boga Izraelova ne smije ostati kod nas, jer se ruka njegova ispriječila protiv nas i protiv našega boga Dagona." Oni sazvaše i okupiše sve knezove filistejske k sebi i rekoše: "Što da radimo s Kovčegom

> Boga Izraelova?" A oni odgovoriše: "U Gat neka se prenese Kovčeg Boga Izraelova." I prenesoše Kovčeg Boga Izraelova onamo. Ali kad su ga prenijeli, ruka se Jahvina spusti na grad i nasta silna strava: udari građane, od najmanjega do najvećega, tako da im se pojaviše čirevi. Oni tada poslaše Kovčeg Božji u Ekron. Ali kad je Kovčeg Božji stigao u Ekron, povikaše Ekronjani: "Donesoše Kovčeg Boga Izraelova k meni da pomori mene i sav moj narod!" Zato sazvaše i okupiše sve knezove filistejske i rekoše: "Pošaljite natrag Kovčeg Boga Izraelova, neka se vrati na svoje mjesto, da ne pomori mene i moj narod!" Jer vladaše smrtna strava u svemu gradu, toliko ondje bijaše pritisnula ruka Božja. Ljudi koji nisu pomrli bili su udareni čirevima, i bolni se vapaj grada dizao do neba.

Zbog grozota koje im je nanio Kovčeg, Filistejci su, nakon sedam mjeseci, odlučili poslati svetu relikviju "natrag na svoje mjesto." U kola su upregnuli "dvije krave dojilice" i poslali ih prema Bet Šemešu, najbližem mjestu unutar izraelskog područja.

Nije dugo prošlo, te su se zbile nove nevolje. Ovaj put, međutim, žrtve nisu bili Filistejci:

> Stanovnici Bet Šemeša upravo su bili zabavljeni žetvom pšenice u dolini. Digavši oči ugledaše Kovčeg i potrčaše mu s veseljem u susret. Kad su kola stigla na polje Jošue iz Bet Šemeša, zaustaviše se. Ondje bijaše velik kamen. Tada iscijepaše drvo od kola i prinesoše krave kao žrtvu paljenicu Jahvi...Sinovi Jekonijini nisu se radovali sa stanovnicima Bet Šemeša kad su vidjeli Kovčeg Jahvin. Zato je Jahve pobio sedamdeset ljudi među njima. Narod je tugovao zbog toga što ga je Jahve tako teško iskušao.

Prema Bibliji kralja Jakova (*King James Authorized Version of the Bible),* sastavljenoj početkom sedamnaestog stoljeća, Jahve je tom prilikom pobio pedeset tisuća ljudi. Nešto raniji prijevodi navode kako ih je "pokosio" Kovčeg, ali broj poginulih svode na *sedamdeset,* te su taj broj moderni bibličari konsenzusom prihvatili kao ispravan.

Sedamdeset je ljudi, dakle, vidjelo Kovčeg Saveza, nakon što je ovaj stigao na polje Jošue iz Bet Šemeša, i kao posljedica sedamdeset ih je umrlo. Nigdje se, međutim, ne objašnjava *kako* su umrli. No, nema

nikakve sumnje u to da ih je ubio Kovčeg, i to na toliko okrutan i stravičan način da su se preživjeli morali zapitati: "Tko bi mogao opstati pred Jahvom, ovim Svetim Bogom? Kome će otići sada od nas?" U tom se trenutku među njima, iznenada i prilično misteriozno, pojavila skupila levitskih svećenika, koji "odnesoše Kovčeg Božji," ali ne u Šilo, nego u mjesto zvano "Kirjat Jearim", gdje ga "unesoše u kuću Abindabovu, na uzvišici".

Na toj je uzvišici, izoliran i strogo čuvan, Kovčeg ostao "dvadeset godina". Premješten je tek kada je David postao kraljem Izraela. Taj je moćan i vrlo uporan čovjek nedavno osvojio Jeruzalem, te mu je namjera bila učvrstiti svoju vlast donošenjem najsvetije relikvije svoga naroda u novu prijestolnicu.

Ono što se dogodilo smješta se u razdoblje između 1000. i 990. god. pr. Kr.:

> Kovčeg Božji metnuše na nova kola, iznijevši ga iz kuće Abindabove, koja je stajala na brežuljku. Uza i Ahjo, Abindabovi sinovi, pratili su kola. Uza je stupao kraj Kovčega Božjeg, a Ahjo je išao pred nj im...Kad su došli do Nakonova gumna, posegnu Uza rukom za Kovčegom Božjim da ga pridrži, jer ga volovi umalo ne prevrnuše. Ali se Jahve razgnijevio na Uzu: Bog ga na mjestu udari za taj prijestup, tako da je umro ondje, kraj Kovčega Božjega.

Naravno:

> Toga se dana David uplaši Jahve i reče u sebi: "Kako bi mogao doći k meni Kovčeg Jahvin?" Zato David ne htjede dovesti Kovčeg Jahvin k sebi, u Davidov grad.

Umjesto toga, "otpremi [ga] u kuću Obed-Edoma iz Gata." U toj je kući Kovčeg ostao tri mjeseca, dok se kralj nije uvjerio da nikome neće naštetiti. Doista, nikakva se nesreća nije dogodila, nego je naprotiv "Jahve blagoslovio Obed-Edoma i svu njegovu obitelj." Stari zavjet nigdje ne pojašnjava u čemu se sastojao ovaj blagoslov. Međutim, prema drevnoj narodnoj predaji "Obed-Edomov dom bijaše blagoslovljen brojnim

potomstvom...U toj kući, žene su rađale samo dva mjeseca od začeća, i to šestero djece odjednom."

Biblija dalje navodi sljedeće:

> Kad su kralju javili da je Jahve blagoslovio Obed-Edomovu obitelj i sav njegov posjed zbog Kovčega Božjeg, ode David i ponese Kovčeg Božji iz Obed-Edomove kuće gore u Davidov grad s velikim veseljem.

Na tom putovanju:

> Levitski su sinovi ponijeli Božji Kovčeg, na svojim ramenima, o motkama, kako je zapovjedio Mojsije po Jahvinoj riječi.

David je predvodio radosnu povorku koja je ulazila u Jeruzalem, "klikćući i trubeći u rog", a "sav dom Izraelov igraše pred Jahvom iz sve snage pjevajući uza zvuke citrara, harfa, bubnjeva, udaraljki i cimbala."

Davidova je želja bila u Jeruzalemu izgraditi hram, da u njemu počiva Kovčeg Saveza. Svoju ambiciju, međutim, nije ostvario, te se morao zadovoljiti smještanjem relikvije u jednostavan šator, u kakvom se čuvala dok je izraelski narod lutao divljinom.

Čast podizanja hrama pripala je, dakle, drugom čovjeku. Prije svoje smrti David je izrekao sljedeće riječi:

> "Čujte me moja braćo i moj narode! Ja sam bio namislio u svom srcu da sagradim dom gdje bi počivao Kovčeg saveza Jahvina i da bude podnožje nogama našega Boga, te sam pripravio što treba za gradnju. Ali mi je Bog rekao: Nećeš ti sagraditi Doma mome imenu, jer si ratnik i prolijevao si krv...I rekao mi je: 'Tvoj sin Salomon sagradit će meni Dom...'"

Ovo se proročanstvo ispunilo. Na Salomonovu zapovijed oko 966. god. pr. Kr. započela je izgradnja Hrama, a radovi su završili otprilike deset godina poslije, oko 955. god. pr. Kr. Kada je sve bilo završeno, Svetinja nad Svetinjama, mjesto u kojemu je prema Božjoj zapovijedi morala vladati potpuna tama, bila je spremna primiti sveti predmet za čiju je pohranu i bila sagrađena:

Tada Salomon sazva u Jeruzalem sve starješine Izraelove, sve knezove plemenske i glavare obitelji, da se prenese Kovčeg saveza Jahvina iz grada, Davidova grada, to jest sa Siona. Svi se ljudi Izraelovi sabraše pred kraljem Salomonom na blagdan u mjesecu Etanimu (to je sedmi mjesec). 1 kad su došle Izraelove starješine, svećenici ponesoše Kovčeg i Šator sastanka sa svim posvećenim priborom što bješe u Šatoru. Prenosili su ih svećenici i leviti. Kralj Salomon i sva zajednica Izraelova koja se sabrala oko njega žrtvovali su pred Kovčegom toliko ovaca i goveda da se ne mogahu prebrojiti ni procijeniti. Svećenici donesoše Kovčeg saveza Jahvina na njegovo mjesto, u Debir Doma, to jest u Svetinju nad svetinjama.

I tamo je presveta relikvija ostala, obavijena tamom, sve dok nije misteriozno nestala u neko nepoznato vrijeme između desetog i šestog stoljeća prije Krista. Kao što sam već napomenuo u 1. poglavlju, za ovaj nestanak, koji bibličari smatraju jednom od najvećih zagonetki Biblije, nigdje ne postoji objašnjenje. Gotovo su jednako neobjašnjive strahovite moći koje je ovaj predmet posjedovao na vrhuncu svoje slave - moći koje Stari zavjet pripisuje samome Bogu.

Deus ex machina

U svojim pokušajima da proniknem u tajnu Kovčega, neprestano sam se vraćao na pitanje podrijetla njegovih moći. Što je mogao biti njihov izvor? Postojala su, činilo mi se, tri moguća odgovora:

1. Stari zavjet je imao pravo. Kovčeg je doista predstavljao spremište božanske energije, a ta je energija bila izvorom svih njegovih "čuda".
2. Stari zavjet bio je u krivu. Kovčeg je bio tek lijepo ukrašena škrinja, a djeca Izraela bila su žrtvama kolektivne halucinacije koja je trajala nekoliko stotina godina.
3. Stari zavjet bio je istodobno u pravu i u krivu. Kovčeg je doista posjedovao moći, ali te moći nisu bile ni "natprirodne" ni božanske. Naprotiv, njihovo je podrijetlo bilo ljudsko.

Razmotrio sam sve tri mogućnosti i zaključio kako prvu mogu prihvatiti samo ako sam spreman povjerovati da je Jahve, Bog Izraelov, bio psihopatski ubojica, ili zloćudan duh koji je obitavao u škrinji. Druga mi se mogućnost također činila neprihvatljivom, prvenstveno zato što je Stari zavjet, koji predstavlja zbirku knjiga kodificiranih u vrlo različitim vremenskim razdobljima, bio zapanjujuće doslijedan po pitanju Kovčega. To *je jedini* predmet za koji se izričito i nedvojbeno tvrdi da posjeduje natprirodnu energiju. Svim ostalim predmetima izrađenima ljudskom rukom pridaje se drugorazredno značenje. Doista, čak se i takvi sveti predmeti kao što su svijećnjak *(menora),* takozvani "stol za prinesene kruhove" i žrtvenik, smatraju tek važnim komadima obrednog namještaja.

Kovčeg je, stoga, bio posve jedinstven, najštovaniji od svih predmeta i neusporediv u svojim golemim moćima, koje su mu se pripisivale tijekom dugotrajnog razdoblja kada je potpuno dominirao biblijskom poviješću. Štoviše, njegove se navodne moći nikada nisu preuveličavale niti uljepšavale. Naprotiv, od vremena njegove izgradnje u podnožju Sinajske gore, do njegova iznenadnog i neobjašnjivog nestanka stotinama godina poslije, Kovčeg je izvodio *isti* spektakularan, ali ograničen repertoar. Podizao je s tla svoje nosače i obližnje predmete, a ponekad je i sam lebdio u zraku, isijavao je svjetlost, povezivao se s neobičnim "oblakom" koji se materijalizirao "između kerubina", pogađao ljude "gubom" i "čirevima", ubijajući one koji bi ga slučajno dotaknuli ili otvorili. Znakovito je, međutim, da u njegovu "ponašanju" nije bilo ničega što bi se moglo očekivati u slučaju masovne halucinacije ili uobičajenih izmišljotina koje doprinose dramatičnosti dojma: primjerice, Kovčeg nije donosio kišu; nije pretvarao vodu u vino; nije oživljavao mrtve; nije istjerivao vraga; i, konačno, nije uvijek donosio pobjedu.

Drugim riječima, kroz čitavu svoju povijest, Kovčeg se redovito ponašao kao moćna naprava koja je obavljala određene, vrlo specifične zadatke, te je bila učinkovita samo u sklopu svojih točno određenih parametara. Čak je i tada, poput svih naprava, znao "zakazati", zahvaljujući ljudskim pogreškama i dotrajalosti.

U skladu s gore navedenom trećom mogućnošću, uobličio sam sljedeću hipotezu: Stari zavjet bio je istodobno u pravu i u krivu. Kovčeg je *doista* posjedovao neke moći, ali one nisu bile ni natprirodne ni

božanske; naprotiv, njegove su moći bile proizvodi *ljudske* vještine i domišljatosti.

Ovo je, naravno, bila samo teorija, špekulacija koja je imala voditi moje daljnje istraživanje i koja se morala sučeliti s mnogim opravdanim sumnjama. Najvažnije je pitanje bilo sljedeće: Kako su prije tri tisuće godina ljudi mogli proizvesti tako moćnu napravu, kada su, navodno, tehnologija i civilizacija bile na vrlo primitivnom stupnju?

Smatrao sam kako ovo pitanje seže u samu srž misterija. U potrazi za odgovorom, uvidio sam kako ponajprije treba uzeti u obzir kulturni kontekst svete relikvije, kontekst koji je gotovo potpuno bio egipatski. Konačno, Kovčeg je bio izgrađen u sinajskoj divljini, samo nekoliko mjeseci nakon što je Mojsije izveo svoj narod iz egipatskog sužanjstva, koje je trajalo duže od četiri stotine godina. Zaključio sam, stoga, da tajna prave prirode Kovčega Saveza najvjerojatnije leži u Egiptu.

Tutankamonovo naslijeđe

U to sam se uvjerio prilikom posjeta Muzeju grada Kaira. Smještena u srcu egipatske prijestolnice, u blizini istočne obale Nila, ta veličanstvena građevina čuva dragocjenosti iz faraonskih vremena, od kojih neke potječu čak iz četvrtog tisućljeća prije Krista. Jedan od gornjih katova posvećen je stalnoj izložbi predmeta pronađenih u grobu Tutankamona, mladog monarha koji je vladao Egiptom od 1352. do 1343. god. pr. Kr., nekih pola stoljeća prije Mojsijeva vremena. Nekoliko sam sati zaneseno razgledavao izloške, zadivljen njihovom ljepotom, raznolikošću i brojnošću. Nije me, stoga, iznenadilo da je britanskom arheologu Howardu Čarteru bilo potrebno čak šest godina da isprazni veliku grobnicu koju je 1922. godine otkrio u Dolini kraljeva. Međutim, ono što me u dragocjenostima koje je otkrio najviše zainteresiralo, bili su tuceti škrinja nalik na Kovčeg, od kojih su neke imale stupove a neke nisu, no, sve su u biti odgovarale Kovčegu Saveza.

Među izloženim predmetima najzanimljivija su bila četiri kovčega, u koje je bio položen Tutankamonov sarkofag, a prvobitno su bili složeni jedan u drugome. Budući da je svaki bio načinjen od drveta i

iznutra i izvana obložen zlatom, teško sam se mogao oduprijeti zaključku daje um koji je zamislio Kovčeg Saveza znao za predmete koji su upravo ležali preda mnom.

Nadalje, na vratima svakog kovčega stajale su dvije mitske figure: visoke i zastrašujuće krilate žene, strogih i dostojanstvenih crta lica, poput kakvih anđela osvete. Vjeruje se da su ova veličanstvena i moćna bića, koja su imala pružiti ritualnu zaštitu sarkofaga i njegova sadržaja, predstavljala božice Izidu i Neftis. Iako Izida i Neftis za me nisu imale nikakvo posebno značenje, njihova su me krila podsjetila na ona kerubina, koji se spominju u biblijskom opisu Kovčega Saveza. Dvije su božice također bile okrenute jedna prema drugoj, u položaju klanjanja, baš kao i biblijski kerubini. Iako su bile prikazane u reljefu (a ne kao odvojeni kipovi), bile su također načinjene od "BEATEN zlata", kao i kerubini koje opisuje Biblija.

Do sada još nitko nije uspio ustanoviti kako su točno izgledali ti kerubini. Međutim, prihvaćeno je mišljenje da nikako nisu mogli nalikovati bucmastim anđelima iz mnogo kasnijih djela zapadne umjetnosti koji su, u najboljem slučaju, izraz pročišćena i kristijanizirana tumačenja mnogo starije i u biti poganske ideje. Činilo mi se da su veličanstvene krilate čuvarice Tutankamonovih kovčega izgledom bile najbliže kerubinima koji su svojim krilima štitili Kovčeg Saveza, istodobno kanalizirajući njegovu jezivu i smrtonosnu moć.

Apetski *taboti*

Kasnije sam otkrio da je egipatski kontekst Kovčega Saveza mnogo širi nego što sam to isprva mislio. Tutankamon je ostavio naslijeđe koje mi je pomoglo razumijeti puno značenje toga konteksta. Kada sam u travnju 1990. godine posjetio veliki hram u Luksoru u gornjem Egiptu, šetajući elegantnom kolonadom koja se proteže istočno od palače Ramzesa II., naišao sam na kamen koji je sadržavao bogato oslikan zapis o važnoj "svečanosti Apeta", sastavljen u četrnaestom stoljeću prije Krista, prema naredbi samoga Tutankamona.

Iako ih je vrijeme dobrano izlizalo, blijedi reljefi na zapadnim i istočnim zidovima kolonade bili su još uvijek dovoljno vidljivi da iz njih

saznam nekoliko podataka o svečanosti, kojom se u Tutankamonovo doba obilježavao najviši vodostaj Nila, o čemu je ovisila gotovo cjelokupna egipatska poljoprivreda. Znao sam da su te poplave (koje danas sprječava Asuanska brana, uz teške ekološke posljedice) gotovo isključivo bile posljedica dugih kišnih sezona u etiopskom gorju, prilikom kojih se svake godine iz jezera Tane i Plavoga Nila na tisuće tona plodnoga humusa izlijevalo na polja u delti, što je činilo gotovo 6/7 ukupne vodene mase nilskog riječnog sustava. Apetske su se svečanosti, razmišljao sam, mogle pokazati značajnima za moju potragu: konačno, one su uspostavljale vezu između života u drevnom Egiptu i zbivanja u dalekoj Etiopiji. Iako je ova veza mogla biti samo klimatska i zemljopisna, smatrao sam vrijednim razmotriti je.

Imao sam pravo.

Proučavajući najprije zapadni zid kolonade s Tutankamonovim reljefima, moju je pozornost privukao prikaz nečega što mi je izgledalo kao Kovčeg Saveza koji je na ramenima nosila skupina svećenika. Prišavši bliže, uvjerio sam se da je doista tako, iako je predmet bila malena barka a ne kovčeg. Pa ipak, prikaz mi se činio prilično vjernom ilustracijom odlomka iz Prve Knjige Ljetopisa, koji navodi da su "levitski sinovi ponijeli Božji Kovčeg na svojim ramenima, o motkama, kako je zapovijedio Mojsije po Jahvinoj riječi.".

Stao sam malo podalje i ustanovio kako čitav zapadni zid kolonade sadrži prikaze vrlo slične onima koji su isprva privukli moju pozornost. U onome što se činilo golemom i radosnom procesijom, mogao sam razabrati nekoliko različitih barki nalik na Kovčeg Saveza, koje su na ramenima nosile skupine svećenika, pred kojima su hodali svirači, svirajući na sistrama i brojnim drugim glazbalima, dok je narod radosno plesao i pjevao.

Srce mi je počelo ubrzano kucati, te sam sjeo u hlad, pokraj srušenoga stupa, razmišljajući o osjećaju *deja vu* koji me upravo obuzeo. Prošla su jedva tri mjeseca od *Timkata* u Gondaru, te su mi sjećanja na ta dva dana općeg religioznog ushita kojemu sam bio svjedokom, još bila svježa. Mogao sam, stoga, uočiti sličnosti između toga događaja i ekstatične procesije prikazane na izlizanom kamenu egipatskoga hrama. Oba su se događaja, zaključio sam, odnosila na vrstu "svetkovanja Kovčega", kojom prilikom su Kovčege nosili svećenici praćeni ushićenim

mnoštvom. No, to nije bilo sve. Jedno od osnovnih obilježja *Timkata* bilo je izvođenje divljega plesa i glazbe pred kovčezima. Sada sam se mogao uvjeriti kako je takvo ponašanje bilo dio apetske svečanosti, koju su karakterizirala glazbala, u mnogim slučajevima jednaka onima koje sam vidio u Gondaru. Naravno, drvene ploče *tabota,* koje su na glavama nosili etiopski svećenici, umnogome su se razlikovale od barki koje su na ramenima nosili davno umrli egipatski dostojanstvenici. Međutim, prilikom svojih ranijih istraživanja (vidi VI. poglavlje) ustanovio sam kako je, prema prihvaćenoj etimologiji, izvorno značenje riječi *tabot* zapravo "posuda nalik brodu". Doista, arhaična hebrejska riječ *tebah* (iz koje potječe etiopski izraz) rabi se u Bibliji kako bi se njome označile kutije nalik na barke, naime Noina korablja i košarica od trstike u kojoj je mali Mojsije plutao Nilom. Nisam mogao zanemariti ni činjenicu da je *Kebra Nagast* jednom opisao Kovčeg Saveza kao "utrobu broda" koja sadrži "dvije ploče ispisane prstom Božjim."

Počinuvši nekoliko trenutaka, ustao sam i izašao iz sjene na nemilosrdno poslijepodnevno sunce koje je obasjavalo kolonadu. Nastavio sam razgledavati reljefne prikaze apetske svečanosti koji su se, na zapadnom zidu, odnosili na donošenje barki iz Karnaka u Hram u Luksoru (otprilike 5 kilometara udaljenog od Karnaka), dok su na istočnom zidu opisivali povratak procesije u Karnak, gdje su sveta plovila bila ceremonijalno smještena u svoja prvobitna prebivališta. Svaki detalj ovih složenih i prekrasno isklesanih prikaza neodoljivo me podsjećao na *Timkat* u Gondaru, koji je također uključivao prethodnu procesiju (donošenja *tabota* na jezero "krštenja" iza staroga zamka) i povratnu procesiju (odnošenja *tabota* natrag u njihove crkve). Štoviše, sada mi je postalo jasno da su bizarne ceremonije kojima sam bio svjedokom 19. siječnja na jezeru u blizini Gondara, također bile dijelom apetske svečanosti, koja je u svakoj fazi bila vezana za vodu (doista, reljefi koji prikazuju početnu fazu procesije opisuju izvođenje brojnih složenih rituala na obalama Nila, gdje su se donosile barke odmah po njihovu iznošenju iz Hrama).

Potpora znanosti

Vrativši se iz Egipta u travnju 1990., proveo sam još neka istraživanja u vezi s dokazima koje sam tamo našao. Otkrio sam kako stručnjaci ne odbacuju mogućnost egipatskog podrijetla Kovčega Saveza. Primjerice, u jednom razgovoru Kenneth Kitchen, profesor egiptologije na Sveučilištu u Liverpoolu, izjavio je kako kovčezi iz Tutankamonove grobnice koje sam vidio u Muzeju grada Kaira doista mogu biti prototipi Kovčega Saveza: "Ako ništa drugo", rekao je on dugim, prilično malodušnim jorkširskim naglaskom, "oni dokazuju da su drvene kutije obložene zlatom bile standardni komadi obrednog namještaja toga vremena i da su Mojsiju na raspolaganju stajale tehnologija i vještine potrebne za proizvodnju Kovčega. O metodama kojima se služio prilikom izgradnje, kao i o uporabi takvih predmeta u religiozne svrhe, svjedoče brojni zapisi, slikovni i pisani, koji datiraju iz najrazličitijih razdoblja egipatske povijesti."

Znanost je također dopuštala mogućnost veze između apetske svečanosti i drevnih židovskih obreda vezanih za Kovčeg Saveza. Prelistavajući gomile materijala u Britanskoj knjižnici, naišao sam na knjigu naslovljenu *Fresh Light from the Ancient Monuments (Nova saznanja o drevnim spomenicima),* koju je 1884. godine objavio Religious Tract Society. Ovu tanku i nimalo obećavajuću knjigu potpuno bih previdio da nisam uočio kako mu je autor bio stanoviti A. H. Sayce (tadašnji profesor filologije na Sveučilištu u Oxfordu). Prisjetivši se da je E. A. Wallis Budge, jedan od najvećih stručnjaka za egipatsku religiju iznimno cijenio Saycea (opisujući ga kao "izvanrednog znanstvenika"), otvorio sam knjigu na poglavlju naslovljenom "The Exodus out of Egipt" ("Izlazak iz Egipta") i pročitao kako, prema Sayceovu mišljenju, "zakoni i rituali Izraelaca" potječu iz brojnih izvora. Među te izvore Sayce ubraja i "razne svečanosti i ceremonije" u kojima su se

> bogovi nosili u procesijama, u "brodovima" koji su, kao što je vidljivo iz reljefa, oblikom bili slični hebrejskom Kovčegu Saveza, a nosili su ih muškarci na svojim ramenima, s pomoću motki.

Ohrabren potporom uglednog profesora iz devetnaestoga stoljeća, nastavio sam pregledavati materijal koji mi je stajao na raspolaganju, te sam ubrzo mogao ustvrditi kako su kovčezi nalik brodovima doista sadržavali bogove, zapravo male kipove različitih božanstava iz egipatskog panteona. Ti su kipovi bili od kamena, što mi se nije činilo pretjerano daleko od "Ploča Saveza" koje su, navodno, bile položene u Kovčeg Saveza, te su ih Izraelci smatrali utjelovljenjem njihova Boga. Jedan je židovski stručnjak 1920. godine objavio rad u kojemu iznosi sljedeće:

> Predaja koja govori o dva sveta kamena pohranjena u Kovčegu Saveza, snažno upućuje na zaključak da je izvorni sadržaj Kovčega bio sveti kamen...koji je ili i sam bio božanstvom, ili pak predmetom za koji se vjerovalo da u njemu božanstvo prebiva."

Nije ovo bila jedina veza koju sam uspostavio između Kovčega Saveza i kovčega nalik brodovima iz apetskih svečanosti. Te su se svečanosti odvijale u gornjoegipatskom gradu, danas poznatom kao Luksor. Ime grada, koje je razmjerno novo, izvedeno je iz arapskog *L'Ouqsor,* što znači "palače". Mnogo prije, tijekom razdoblja grčke dominacije (od petog stoljeća prije Krista), čitavo područje, uključujući hram u Karnaku, zvalo se *Thebai.* Danas nam je to ime poznato u svome iskrivljenom obliku kao "Teba". Iza ovog imena skriva se, međutim, mnogo zanimljivija etimologija. Riječ *Thebai* potječe zapravo od riječi *Tapet,* imena po kojemu je vjerski kompleks Luksor/Karnak bio poznat u vrijeme Tutankamona i Mojsija. A *Tapet* je bio ženski rod riječi *Apet,* drugim riječima Luksor i Karnak svoja su izvorna imena dugovali velikoj svečanosti koja se u njima održavala, svečanosti čije je osnovno obilježje bila procesija u kojoj su se nosili kovčezi, iz jednog hrama u drugi. Moju je pozornost, naravno, privukla fonetska sličnost između riječi *Tapet* i *Tabot.* Ta mi se sličnost sve manje činila slučajnom, posebice nakon što sam u jednom izvoru pročitao kako se oblik *tapetskih* kovčega tijekom stoljeća mijenjao, pa su postupno prestali nalikovati brodovima i "sve su više poprimali oblik škrinje".

Kao što sam već istaknuo, ustanovio sam kako je etiopski izraz *tabot* izveden iz hebrejske riječi *tebah,* što znači "posuda nalik brodu". Zapitao sam se nije li moguće da riječ *tebah* podrijetlo vuče od stare

egipatske riječi *tapet,* te da se takva promjena dogodila zato što su svečanosti vezane za Kovčeg Saveza utemeljene na onima iz Apeta.

Takve veze i slučajnosti, iako ni u kojemu slučaju nisu mogle predstavljati čvrste dokaze, produbile su moje uvjerenje da je Kovčeg Saveza moguće ispravno razumjeti ako se u obzir uzme njegovo egipatsko podrijetlo. Osim toga, kao što je istaknuo profesor Kitchen, to je podrijetlo moglo objasniti tehnologiju i vještine koje je Mojsije imao na raspolaganju prilikom izgradnje "Kovčega od bagremova drveta", "iznutra i izvana obložena čistim zlatom", kojega je imao načiniti prema Božjoj zapovijedi.

Međutim, sveta je relikvija bila mnogo više od drvene kutije obložene zlatom. Zapitao sam se, stoga, nije li u Egiptu bilo moguće pronaći i objašnjenje za njegove jezive i rušilačke moći.

U potrazi za odgovorom, tu sam zemlju posjetio nekoliko puta; razgovarao sam s teolozima, bibličarima i arheolozima. Okružio sam se rijetkim knjigama, vjerskim tekstovima, narodnim predajama, mitovima i legendama, pokušavajući razabrati niti istine u tom bajkovitom tkanju.

Kako je moje istraživanje napredovalo, sve sam se više počeo zanimati za osobu Mojsija, hebrejskog proroka i zakonodavca koji se suprotstavio faraonu, izveo djecu Izraela iz egipatskog sužanjstva, odveo je u Obećanu zemlju i naredio izgradnju Kovčega Saveza prema napucima koje je, navodno, dobio od samoga Boga. Što sam više saznavao o ovom neusporedivom junaku, bivao sam sve uvjereniji u to da ću ključ tajne o Kovčegu Saveza pronaći u zapisima o njegovu životu.

"Čarobnjak najvišega reda..."

Danas vjerojatno svaki kršćanin, musliman i Židov ima barem maglovitu predodžbu o proroku Mojsiju. Ni ja nisam bio iznimka, kada sam počeo razmišljati o njemu i njegovoj ulozi u tajni o Kovčegu. Međutim, moj je problem bio u tome što sam trebao dodati "meso" karikaturi o kojoj sam slušao na vjeronauku i dobiti vjerodostojnu sliku o čovjeku kojega znanstvenici nazivaju "osobom koja je utemeljila i oblikovala židovsku religiju".

U tome su mi pomogli zapisi povjesničara Josipa Flavija, farizeja koji je živio u prvom stoljeću, u vrijeme rimske okupacije Jeruzalema. U njegovim *Židovskim starinama,* napisanima na temelju predaja i izvora koji nam danas nisu dostupni, ovaj marljivi učenjak sastavio je kroniku hebrejskoga sužanjstva u Egiptu, od 1650. do Izlaska koji se obično smješta u 1250. godinu prije Krista. Prema Josipu Flaviju, Mojsijevo rođenje, koje je bilo ključni događaj u ovome razdoblju, prorekao je egipatski "sveti pisar", osoba "vješta u predviđanju budućnosti", koji je izvijestio faraona da će se među Izraelcima uzdići

> jedan koji će, kada dosegne muževnu dob, poniziti Egipćane, u vrlini nadići sve ljude i zadobiti vječno poštovanje. Ispunjen strahom, kralj je, prema mudračevu savjetu, naredio da se svako muško dijete rođeno među Izraelcima ubije i baci u rijeku.

Saznavši za tu zapovijed, stanoviti Amram (Mojsijev budući otac), pao je u "duboku žalost" jer "njegova žena bijaše trudna". Bog mu se, međutim, ukazao u snu i utješio ga rekavši mu:

> Ovo dijete, čije je rođenje ispunilo Egipćane takvim strahom da su se namjerili uništiti sve potomstvo Izraelovo, umaknut će svojim krvnicima i, obdaren veličanstvenom mudrošću, osloboditi rod hebrejski od egipatskoga sužanjstva, te će ga vječno pamtiti ne samo Hebreji, već i strani narodi.

Ova dva odlomka bila su mi od velike pomoći, jer značajno proširuju biblijsku pripovijest o Mojsijevu rođenju, koju podastiru prva poglavlja Knjige Izlaska. Ustanovio sam kako su velikog židovskog zakonodavca doista pamtili i "strani narodi". Još je zanimljiviji, međutim, bio naglasak na proročanstvo "svetoga pisara" koji je, budući obdaren sposobnošću da predvidi budućnost, mogao biti samo astrolog na faraonovu dvoru. Posebno se osvrnuvši na ovo proročanstvo, Josip Flavije je, čini se, želio Mojsija prikazati vrstom maga. U najboljoj maniri lopova koji pokušava uhvatiti drugog lopova, magovo se proročanstvo odnosilo na dolazak drugoga maga.

Ono što je slijedilo nakon djetetova rođenja suviše je dobro poznato da bi zahtijevalo temeljitije opisivanje: njegova ga je majka krila tri mjese-

ca, a zatim položila u košaricu od papirusove trske koju je oblijepila smolom i paklinom i ostavila na obali Nila. Faraonova kći, koja se tamo kupala, ugledala je košaricu i poslala svoju sluškinju neka spasi dijete.

Mojsije je odgajan u dvorskom okružju gdje je, prema Bibliji, bio upućen u cjelokupnu egipatsku mudrost. Iako Josip Flavije ovome ne dodaje ništa novo, Filon, ugledan židovski filozof koji je živio u Isusovo vrijeme, iznosi kako je Mojsije bio upućen u: "aritmetiku i geometriju, a učeni su mu Egipćani prenijeli i znanja o metru, ritmu i harmoniji. Nadalje, poučili su ga filozofiji simbola skrivenih u takozvanim svetim napisima." Isto tako, "stanovnici susjednih zemalja" imali su ga uputiti u "asirsko pismo i kaldejsku znanost o nebeskim tijelima. O tome su ga poučavali i Egipćani, koji su astrologiju proučavali s posebnim zanimanjem.

Uzdigavši se kao posvojenik kraljevske obitelji, u Mojsiju su mnogi gledali prijestolonasljednika. Svoj je visok položaj imao zahvaliti činjenici da je u mladosti bio posvećen u najveće tajne svećenika i misterije egipatske magije - znanja koja nisu uključivala samo zvjezdoznanstvo, nego također nekromantiju, čarobnjaštvo i druge okultne vještine.

I sama nas Biblija upućuje na takav zaključak, kada Mojsija opisuje "silnim u svojim riječima i djelima." Prema mišljenju slavnog učenjaka i lingvista sir E. A. Wallisa Budgea, ove riječi - kojima se često opisivalo i samoga Isusa Krista - pokazuju da je hebrejski prorok bio "jak na jeziku", poput egipatske božice Izide. To bi značilo da je Mojsije, iako mu je prema vlastitom priznanju nedostajalo govorničkih vještina, poznavao moćne riječi "i njihov točan izgovor, te ih se nije ustezao upotrijebiti u svojim govorima. Bio je jednako sposoban izdavati zapovijedi i izgovarati riječi." Poput Izide, koja je bila čuvena po svojim čarobnjačkim vještinama, Mojsije je poznavao moćne magijske formule. Mora da ga je, stoga, njegov narod neizmjerno cijenio, uvjeren kako njihov vođa posjeduje moći koje mu omogućavaju da zaobiđe zakone stvarnosti i promijeni tok zbivanja.

U Starom zavjetu pronašao sam mnogo navoda koji podupiru upravo ovakvo gledište. Međutim, pri tome treba imati na umu da se njegova magija ostvarivala isključivo na zapovijed Jahve, Boga Hebreja.

Prema Knjizi Izlaska, Mojsijev prvi susret s Jahvom zbio se u divljini, u blizini zemlje Midjan (u koju je pobjegao pred osvetom, nakon što se pobunio protiv progona hebrejskih radnika i u bijesu ubio egipatskog nadglednika). Prema nekim zemljopisnim podacima moguće je zaključiti kako se taj susret najvjerojatnije zbio na jugu Sinajskog poluotoka, i to u blizini same Sinajske gore (gdje će poslije Mojsije primiti Deset zapovijedi i "naputke" za izgradnju Kovčega Saveza). Biblija u svakom slučaju govori o "brdu Božjem" u čijem je podnožju bio Mojsije kada mu se Bog prvi put ukazao u "rasplamtjeloj vatri iz jednoga grma. On se zagleda: grm sav u plamenu, a ipak ne izgara." Bog mu je tada zapovijedio neka se vrati u Egipat, kako bi svoj narod izveo iz sužanjstva. Međutim, prije negoli se pokorio zapovijedi, prorok je zatražio od moćnoga bića neka mu otkrije svoje *ime*.

Ovo smjelo pitanje u sebi je sadržavalo dokaz da je Mojsije bio mag, jer, kao što veliki antropolog sir James Frazer iznosi u svojoj *Zlatnoj grani:*

> Svaki egipatski čarobnjak...vjerovao je da onaj tko zna pravo ime posjeduje samu bit boga ili čovjeka, te da može čak i božanstvo prisiliti na pokornost, kao što se rob pokorava gospodaru. Stoga se vještina čarobnjaka sastojala u njegovoj sposobnosti da otkrije sveto ime određenog božanstva, a da postigne taj nije prezao ni od kakvih sredstava.

Bog, međutim, nije izravno odgovorio na prorokovo pitanje. Umjesto toga, odgovorio je kratko i zagonetno ovim riječima: "JA SAM KOJI JESAM", dodavši: "Ovako kaži Izraelcima: *'Ja jesam'* posla me k vama...Bog vaših otaca, Bog Abrahamov, Bog Izakov i Bog Jakovljev poslao me k vama."

Rečenica "Ja sam koji jesam" (ili "Ja jesam", ovisno o prijevodu) bila je sama bit značenja imena Jahvina koje se navodi u Starom zavjetu. Ime Jahve poslije je, u Bibliji kralja Jakova (*Authorized King James Version of the Bible),* iskrivljeno u "Jehova". Međutim, ovo ime nije bilo ime, nego formula koja se temeljila na hebrejskom glagolu "biti", a izražavala se s pomoću četiri suglasnika koji se, transliterirani na latinicu, pišu kao "JHWH". Teolozima poznata kao tetragramaton, ova

formula nije otkrivala ništa više od same činjenice *postojanja* Boga, te njegov identitet jednako učinkovito skriva od današnjih znanstvenika kao nekada od Mojsija. Doista, tajna ovih slova toliko je duboka da ni danas nitko ne zna kako se ona točno izgovaraju. Općenito je prihvaćeno da se, umetanjem samoglasnika 'a' i 'e', tetragramaton čita "Jahve".

Međutim, iz biblijske je perspektive značajno da je božanstvo znalo prorokovo ime; Mojsije je uspio saznati samo ritualnu inkantaciju "Ja sam koji jesam". Prorok je, stoga, bio obvezan odazvati se Bogu i pokoriti se njegovim zapovijedima, te su shodno tome Mojsijeve magijske moći proizlazile isključivo od Boga.

Razumljivo je da su upravo u ovakvom svjetlu kasniji redaktori Svetoga pisma željeli prikazati odnos između svemogućega Boga i grješnog čovjeka. Međutim, ono što nisu mogli učiniti jest izbrisati dokaz da je čovjek doista bio čarobnjak. Također nisu mogli prikriti mnoge uvjerljive dokaze njegove magije - bolesti i pošasti kojima je pokosio Egipćane, kako bi prisilio faraona da oslobodi djecu Izraela iz sužanjstva.

U magijskom djelovanju Mojsiju je pomagao njegov stariji polubrat Aron, koji je često obnašao dužnost njegova posrednika i glasnogovornika. I Mojsije i Aron nosili su (čarobnjačke) štapove, koje su rabili pri izvođenju čuda. Mojsijev se štap ponekad naziva "Božjim štapom", a prvi se put pojavio kada se Mojsije požalio Jahvi da ni faraon ni djeca Izraela neće povjerovati u njegovo nebesko poslanstvo, ako im ne podastre neki dokaz. "Što ti je to u ruci?"zapita ga Jahve. "Štap", odgovori Mojsije. Bog mu je tada naredio neka ga baci na zemlju, "tako moraju vjerovati da se Jahve, Bog njihovih otaca, Bog Abrahamov, Bog Izakov i Bog Jakovljev, tebi objavio":

> On ga baci na zemlju, i štap se pretvori u zmiju. Mojsije pred njom uzmače. Onda Jahve reče Mojsiju: "Pruži ruku i uhvati je za rep." I on seže rukom i uhvati je za rep, a ona opet postade štap u njegovoj ruci.

Naglasak koji biblijski tekst stavlja na Božju nadmoć i ovdje je očit. Isto tako, očite su i sličnosti s egipatskom okultnom praksom. Pretvaranje beživotnoga štapa u zmiju, a zatim ponovno u štap, bio je

postupak uobičajen za mage te zemlje. Moć gospodarenja tim opakim stvorenjima pripisivala se egipatskim svećenicima još od najranijih vremena. Konačno, svi egipatski magi, uključujući i maga Abaanera i kralja-čarobnjaka Nektaneboa, posjedovali su krasne štapove izrađene od ebanovine.

Promatramo li prilike na takav način, neće nas začuditi činjenica da su rezultati prvih nadmetanja između Mojsija i Arona s jedne strane i svećenika na faraonovu dvoru s druge, bili prilično izjednačeni. Kako bi zadivio egipatskoga silnika, Aron je bacio svoj štap koji se, naravno, pretvorio u zmiju čim je dotaknuo zemlju. Faraon, čije je srce ostalo tvrdo, pozvao je svoje mudrace i vračeve. "I zaista, egipatski vračari svojim vračanjem učine isto: svaki baci svoj štap, koji se pretvori u zmiju." Međutim, Aronov štap, ispunjen Jahvinom moći, progutao je štapove egipatskih čarobnjaka.

Prilikom sljedećeg susreta Mojsije i Aron pretvorili su vode Nila u krv. I ovo je veličanstveno čudo ostavilo faraona hladnokrvnim, jer "egipatski vračari svojim vračanjem učiniše isto."

I kad su čitavu zemlju prekrile žabe, faraonovi čarobnjaci uspjeli su postići isto. Međutim, pošast komaraca bila je za njih previše: "Vračari pokušaše da svojim vračanjem stvore komarce, ali nisu mogli. Ljudi i životinje postanu plijenom komaraca. Tada vračari reknu faraonu: 'To je prst Božji!'"

Tvrdokorni je kralj i dalje odbijao pustiti Hebreje da odu. Zbog toga je kažnjen pošašću obada, nakon koje se zbio pomor stoke. Mojsije je zatim izazvao otekline i čireve (bacanjem pepela prema nebu), tuču i pošast skakavaca, nakon kojih je slijedilo tri dana "tmine koja se mogla opipati" Konačno, hebrejski je prorok najavio smrt svih egipatskih prvorođenaca: "od prvorođenca faraonova, koji bi imao sjediti na njegovu prijestolju, do prvorođenca ropkinje koja se nalazi uz mlinski kamen...i sve prvine od stoke." Egipćani su, stoji dalje, "nagonili narod da brže ide iz zemlje, 'jer', govorili su, 'izgibosmo svi'.

Tako je započeo Izlazak, a s njime i dugo razdoblje boravka u podnožju Sinajske gore tijekom kojega je bio izgrađen Kovčeg Saveza. Međutim, da bi stigli do Sinaja, Izraelci su trebali prijeći Crveno more. Ovdje smo svjedocima još jedne dramatične manifestacije Mojsijevih magijskih vještina:

> Mojsije je držao ruku ispruženu nad morem, dok je Jahve svu noć na stranu valjao vode jakim istočnim vjetrom i more posušio. Kad su se vode razdvojile, Izraelci siđoše u more na osušeno dno, a vode stajahu kao bedem njima nadesno i nalijevo.

Egipatske snage, "svi faraonovi konji, kola i konjanici, nagnu za njima u more, u potjeru."[0] Zatim:

> Mojsije pruži ruku nad more, i u cik zore more se vrati u svoje korito. Kako su Egipćani bježeći jurili prema moru, Jahve ih strmoglavi usred voda. Tako voda, slijevajući se natrag, potope kola, konjanike, i svu vojsku faraonovu koja bijaše pošla u potjeru za Izraelcima u more. I ne ostade od njih ni jedan jedini. A Izraelci išli suhim posred mora, vode im stale kao zid zdesna i slijeva.

Biblija ponovno ističe Božju nadmoć: iako je Mojsije ispružio ruke nad morem, Bog je bio taj koji je učinio da se vode "razmaknu" i "sliju natrag". Nisam bio spreman prihvatiti biblijsko tumačenje, jer se sposobnost zapovijedanja vodama mora i jezera redovito pripisivala i egipatskim svećenicima i magima. Primjerice, jedan drevni dokument (Papirus iz Westcara) koji sam imao prilike proučiti, pripovijedao je o događaju koji se zbio nekih 1500 godina *prije* Mojsija, u doba Četvrte dinastije, a odnosio se na stanovitog Tchatcha-em-ankha, *Kher Heba* ili velikog svećenika na dvoru faraona Seneferua. Naime, faraon je jednoga dana plovio jezerom u ugodnom društvu "dvadeset mladih djevica, prekrasnih lica, kose i dražesnih oblina". Jednoj od tih dama pao je u jezero ukras koji je osobito voljela pa se silno rastužila. Faraon je smjesta pozvao Tchatcha-em-ankha koji je

> izgovorio moćne riječi (hekau), prilikom čega se dio vode premjestio na drugi. Ugledao je ukras kako leži na dnu, podigao ga i pružio djevici. Jezero je bilo dvanaest lakata duboko, no, kada je Tchatcha-em-ankh premjestio jedan dio vode na drugi, taj je dio bio dubok dvadeset četiri lakta. Čarobnjak je opet izgovorio moćne riječi, nakon čega se voda slila natrag na svoje mjesto, pa se jezeru vratila prvobitna dubina.

Iako je ova priča opisivala mnogo trivijalniji događaj, neki su njeni elementi bili zapanjujuće slični pripovijesti o prijelasku Izraelaca preko Crvenoga mora. Mojsijeva veličanstvena izvedba jasno je upućivala na drevnu i karakteristično *egipatsku* okultnu tradiciju. Sir E. A. Wallis Budge, s kojim sam se prvi put upoznao preko njegova prijevoda *Kebra Nagasta,* a koji je bio i kustos egipatskih i asirskih starina pri British Museumu, o tome je rekao:

> Mojsije je bio upućen u magijske rituale, te je poznavao njima svojstvene inkantacije, evokacije i najrazličitije magijske formule... [Štoviše] čuda koja je izvodio...upućuju na to da nije bio samo svećenik, nego i čarobnjak najvišega reda, a možda čak i Kher Heb.

Tajna znanost?

Kao *Kher Heb* (Veliki Svećenik) u Egipatskom hramu, Mojsije bi nedvojbeno imao pristup golemom korpusu ezoterične mudrosti i magijsko-religijske "znanosti" koji su svećenici skrivali od očiju neukih. Znao sam da suvremeni egiptolozi prihvaćaju mogućnost da je takav korpus znanja doista postojao. Također sam znao da je njihova predodžba o tome što je to znanje moglo sadržavati bila prilično maglovita. Nekoliko škrtih podataka pružaju nam natpisi u grobnicama, no gotovo ništa nije sačuvano u pisanom obliku. Velik se dio toga znanja vjerojatno prenosio usmeno, iniciranima, dok je ostatak uništen, namjerno ili kao posljedica slučaja. Tko bi uopće mogao zamisliti kakva je blaga skrivala velika Aleksandrijska knjižnica koja je, navodno, prije negoli je uništena u požaru, sadržavala više od 200 000 svitaka.

Postoji, međutim, podatak u čiju vjerodostojnost ne treba sumnjati. Naime, Herodot je u 5. st. pr. Kr. napisao sljedeće: "Egipat ima više čuda od bilo koje druge zemlje na svijetu i zapise čiji sadržaj nije moguće opisati." Među ostalim, ovaj grčki povjesničar i svjetski putnik, čije se knjige i danas čitaju, pripisao je Egipćanima "izum godine i njezine podjele na dvanaest dijelova". Herodot je za sebe tvrdio da je dobio uvid u neke od tajni egipatskog svećenstva, dodavši, međutim, da mu nije bilo dopušteno razotkriti svoja saznanja.

Herodot nije bio ni prvi ni posljednji čovjek koji je tvrdio da Egipat skriva tajne čije značenje nije samo religijsko. Doista, navodi se da je ova drevna kultura svoju veličinu imala zahvaliti nekom naprednom, ali danas izgubljenom, znanju. Takvo je mišljenje prevladavalo još od najranijih vremena. Tajne Egipta bile su jednako privlačne romantičnim maštarima kao i trezvenim znanstvenicima, te su postale predmetom brojnih kontroverzija, sporova, divljih špekulacija i ozbiljnih istraživanja.

Zagonetka Egipta bila je izravno povezana i s mojom potragom, jer je iznjedrila jednu zanimljivu mogućnost. Naime, nisu li Mojsiju, kao čarobnjaku upućenom u "svetu znanost", mogli stajati na raspolaganju znanje i tehnologija o kojima današnji arheolozi ne znaju ništa i koje je primijenio pri izgradnji Kovčega Saveza?

Takva mi se hipoteza učinila vrijednom detaljnijeg istraživanja. Međutim, ubrzo sam otkrio kako ono što je poznato o tehnološkim dostignućima drevnih Egipćana povlači jednako mnogo pitanja koliko i odgovora.

Primjerice, Egipćani su očito bili vješti u obradi metala. Njihov zlatni nakit bio je veoma profinjen, pokazujući visok stupanj umjetničkog oblikovanja koji je rijetko koja kultura uspjela dostići. Također valja spomenuti da su oštrice njihova bakrenog oruđa bile iznimno čvrste, zapravo toliko čvrste da su mogle prerezati i najtvrđi vapnenac. Nijedan moderni kovač ne bi mogao postići takve rezultate s bakrom, te se čini da "izgubljena vještina" nije toliko u samoj izradi oruđa koliko u načinu na koji su ga rabili egipatski klesari.

Proučivši mnoge hijeroglifske zapise i papiruse koji su mi bili dostupni, uvjerio sam se kako su Egipćani, sudeći prema današnjim kriterijima, u najmanju ruku bili dobri matematičari. Poznavali su razlomke i razvili poseban oblik infinitezimalnog računa, koji im je omogućio da izračunavaju volumene složenih predmeta. Vrlo je vjerojatno da su Egipćani, čak dvije tisuće godina prije Grka, rabili transcendentni broj π za izračunavanje opsega kruga iz njegova promjera.

Astronomija je bila još jedno područje na kojemu su Egipćani postigli izvanredna dostignuća. Prema Liviju Stecchiniju, američkom povjesničaru znanosti, astronomske tehnike koje su rabili još 2200. god. pr. Kr., omogućile su egipatskim svećenicima da izračunaju stupnjeve zemljopisne dužine i širine, i to do nekoliko stotina metara, što je

postignuće koje su ostale civilizacije morale pričekati još četiri tisuće godina.

Egipćani su bili i vješti liječnici. Njihovi su kirurzi poznavali i izvodili mnoge složene operacije. Posjedovali su temeljno znanje o ljudskom živčanom sustavu i lijekove od kojih se neki rabe i danas.

Naišao sam na brojne druge dokaze koji potvrđuju relativno napredan stupanj egipatske civilizacije, u doba kada su se europski narodi još uvijek koprcali u barbarstvu. Međutim, nisam mogao pronaći nikakav podatak koji bi upućivao na postojanje znanosti ili tehničkog dostignuća, dovoljno razvijenog da bi objasnio podrijetlo moćnih energija Kovčega Saveza. Unatoč tome, uvjerenje da su Egipćani bili čuvari neke "velike i tajne mudrosti" bilo je sveprisutno i gotovo potpuno imuno na protuargumente.

Vrlo sam dobro znao da su takva čvrsta uvjerenja često potjecala iz podsvjesne želje da se uveliča prošlost ljudskoga roda, ne toliko iz racionalnog sagledavanja povijesnih činjenica. Ovo je, u svakom slučaju, bilo prevladavajuće mišljenje među arheolozima, od kojih je većina teoriju o "velikoj i tajnoj mudrosti" smatrala tek proizvodom bujne mašte, tvrdeći kako u Egiptu, tijekom stogodišnjih mukotrpnih iskopavanja, nije otkriveno ništa posebno. Što se mene tiče, ja sam sumnjičav i pragmatičan čovjek. Pa ipak, moram priznati kako su me materijalni dokazi koje sam mogao vidjeti svuda oko sebe tijekom istraživanja koja sam poduzeo u toj prekrasnoj i drevnoj zemlji, uvjerili da akademici ne posjeduju sve odgovore, da mnogo toga još treba objasniti, te da su brojni aspekti egipatske kulture nedovoljno istraženi jednostavno zato što nadilaze konvencionalnu arheologiju, a vjerojatno i sve druge prihvaćene oblike znanstvenog istraživanja.

Tri egipatska lokaliteta za me su bila veličanstvena: hramski kompleks u Karnaku, Zoserova piramida u Sakari i Velika piramida u Gizi, u predgrađu Kaira. Činilo mi se da je poseban spoj sirove snage, ljupkosti, impozantne veličine, misterija i besmrtnosti tih građevina bio proizvod duboka razumijevanja sklada i proporcije, razumijevanja koje se bez pretjerivanja može nazvati znanošću. Ta je znanost, prema svim standardima, bila iznimna. Njezinu sposobnost da izazove religiozni zanos i strahopoštovanje dostigle su samo veličanstvene gotičke katedrale u Europi.

Je li to bila slučajnost? Je li taj u biti isti učinak, koji egipatski spomenici i gotičke katedrale imaju na promatrača, tek slučajna posljedica ili rezultat neke dublje veze?

Već sam odavno počeo špekulirati o postojanju veze, te da su templarski vitezovi, tijekom svojih istraživanja u vrijeme križarskih ratova, otkrili kariku koja nedostaje u lancu predaje tajnog graditeljskog znanja. Kada sam u Karnaku prolazio pokraj divovskih stela, obilazeći Veliku dvoranu i šetajući šumom divovskih stupova, prisjetio sam se kako je templarski pokrovitelj, sv. Bernard iz Clairvauxa, definirao Boga kao "dužinu, širinu,visinu i dubinu". Jednako tako nisam mogao zaboraviti da su i sami templari bili čuveni graditelji i arhitekti, kao ni činjenicu da je cistercitski red, kojemu je pripadao sv. Bernard, također ostvario zapažena dostignuća na tom području ljudske djelatnosti.

Pa ipak, drevni su Egipćani bili oni koji su, davno prije templara, ovladali graditeljskim vještinama za koje još nema premca. Štoviše, govoriti o spomenicima koje su ostavili za sobom nadilazi svaku sposobnost izražavanja. Primjerice, dva visoka obeliska koji dominiraju hramskim kompleksom u Karnaku, meni su upravo oduzela dah. Jedan je obelisk podigao faraon Tutmozis I. (1504.-1492. god.- pr. Kr.), a drugi kraljica Hatšepsut (1473.-1458. god. pr. Kr.). Oba monolita isklesana su iz ružičastoga granita-prvi je visok 21,35 metara i težak 143 tone, dok je drugi visok 31,57 metara, i težak čak 320 tona. Nekoliko stotina metara južnije, nasuprot svetom jezeru, u kojemu su hramski svećenici obavljali složene ceremonije pročišćenja, pronašao sam i treći obelisk, srušen i slomljen, iako mu je zašiljeni vrh u obliku piramide još uvijek bio neoštećen. Jednom sam se prilikom, slijedeći upute iz knjižice koju sam nosio sa sobom, približio ovom palom divu i prislonio uho na jednu stranicu piramidalnog vrha. Snažno sam dlanom udario po granitu nakon čega je čitav monolit zabrujao dubokim tonom, poput kakvog neobičnog i čudesnog glazbala.

Ova se pojava jednostavno nije mogla pripisati slučajnosti. Naprotiv, bila je potrebna velika vještina kako bi se proizveo takav monolit (dok se jednako veličanstven *vizualni* doživljaj mogao postići pukim slaganjem jednog kamenog bloka na drugi), koji je imao smisla samo ako su drevni Egipćani željeli jedinstven komad kamena oplemeniti nekim posebnim svojstvom.

U svakom slučaju, prilikom podizanja tih elegantnih i savršeno oblikovanih stela, graditelji su morali imati na umu nešto više od pukog estetskog doživljaja. Osim toga, kamen se vadio iz kamenoloma udaljenih 200 kilometara južno od mjesta na kojemu su podignuti, te se prevozio rijekom.

Nil je u pravom smislu riječi bio autocesta. Stoga je bilo razumno pretpostaviti da prijevoz obeliska, nizvodno do gradilišta, nije predstavljao prevelik problem. Međutim, ono što nikako nisam mogao shvatiti bila je metoda koju su drevni Egipćani rabili pri utovaru tih masivnih kamenih igala i njihovu istovaru na odredištu. Jedanje monolit bio ostavljen *in situ* u kamenolomu, tek djelomice odvojen od matične stijene, jer je puknuo prije negoli je u cijelosti iskopan. Da se ova nezgoda nije dogodila, bio bi to kameni div, visok 41,87 metara i gotovo 5 metara debeo u svojoj bazi. Očito je namjera graditelja bila da ovaj čudovišni spomenik, težak nevjerojatnih 1.168 tona, premjeste i podignu na nekom drugom mjestu. Pa ipak, bilo mi je teško dokučiti na koji su to način mogli učiniti ljudi koji (tvrde arheolozi) nisu poznavali ni jednostavnu dizalicu. Doista, znao sam da bi pomicanje tako velikog kamenog bloka za nekoliko stotina metara - a kamoli nekoliko stotina kilometara! - nadilazio domišljatost ekipe suvremenih građevinskih inženjera, opremljenih najmodernijom i najmoćnijom tehnologijom.

Sama metoda podizanja obeliska i njihova postavljanja na postolja s takvom savršenom preciznošću zasebno je pitanje. U jednom hramu nalazi se reljef koji prikazuje faraona kako podiže obelisk pomoću jednog užeta. Naravno, bilo je uobičajeno vladaru pripisivati junačke pothvate, stoga se reljef mogao promatrati kao simboličan prikaz stvarnoga procesa u kojemu je bilo angažirano na stotine radnika. Pa ipak, nisam se mogao osloboditi dojma kako se iza svega toga krilo mnogo više. Prema Johnu Anthonyju Westu, uglednom egiptologu, faraoni i svećenici bili su obaviješteni o načelu *Ma 'at,* koje se često prevodi kao "ekvilibrij" ili "ravnoteža". Moguće je, kaže West, da se to načelo primjenjivalo u praksi, te da su "Egipćani poznavali i rabili tehnike mehaničke ravnoteže koje nama nisu poznate". Takve su im tehnike mogle omogućiti da "s lakoćom i preciznošću barataju divovskim monolitima. Ono što bismo mi nazvali magijom, za njih je bila metoda."

Ako su se obelisci ponekad činili proizvodima nadljudske vještine, piramide su bile mnogo više od toga. Jean Francois Champollion, utemeljitelj suvremene egiptologije, jednom je prilikom izjavio: "Stari su Egipćani razmišljali poput divova. Mi Europljani tek smo Liliputanci."

Kada sam prvi put ušao u Veliku piramidu u Gizi, doista sam se osjećao poput malog i uplašenog Liliputanca, ne samo zbog veličine te kamene planine, nego i zbog gotovo opipljiva osjećaja drevnosti.

Za mojih ranijih posjeta Egiptu imao sam priliku vidjeti građevinu samo izvana, budući da nisam imao ni najmanju želju pridružiti se rijekama turista koje su se slijevale unutra. Međutim, rano ujutro 27. travnja 1990. uspio sam, uz određenu svotu, u piramidu ući potpuno sam. Uz prigušeno svjetlo žarulja, gotovo puzeći, kako ne bih glavom udario u nizak kameni strop, penjao sam se 40 metara dugim prolazom, a zatim nastavio dalje, još 50 metara, kroz nešto prostraniju Veliku galeriju, dok nisam stigao do takozvane Kraljeve dvorane, dugačke 10, a široke i visoke 5 metara. Strop te prostorije, koja je smještena u samom srcu piramide, sastojao se od devet granitnih monolitnih blokova, od kojih je svaki bio težak otprilike 50 tona.

Ne sjećam se koliko sam dugo ostao u toj prostoriji. Zrak je bio vlažan i topao, poput izdaha neke divovske zvijeri. Tišina koja me okružila bila je potpuna, sveprožimajuća i jezovita. Iz razloga koji ne mogu objasniti, u jednom sam se trenutku pomaknuo na sredinu prostorije i oglasio se dubokim tonom nalik pjesmi paloga obeliska u Karnaku. Kao da su zidovi i strop privukli taj zvuk, dodajući mu snagu, a zatim ga ponovno vratili k meni, tako da sam osjetio kako mi povratne vibracije prožimaju cijelo tijelo, od stopala do glave. Osjećao sam se naelektriziranim i nabijenim energijom, uzbuđenim, a opet posve smiren, kao da sam stajao na pragu veličanstvenog i neizbježnog otkrića.

Bio sam toliko oduševljen Velikom piramidom da sam još nekoliko tjedana nakon svoga posjeta u travnju 1990. proveo istražujući njezinu povijest. Tako sam saznao da je piramida bila sagrađena oko 2550. god. pr. Kr., za vladavine Kufua (ili Keopsa), drugog faraona iz Četvrte dinastije. Među arheolozima prevladava mišljenje kako je to zdanje imalo služiti isključivo kao grobnica. Međutim, takav mi se zaključak činio potpuno neutemeljenim: u piramidi nikada nije pronađena nikakva

mumija, tek jedan prilično skroman sarkofag u Kraljevoj dvorani (sarkofag koji je bio nepokriven i potpuno prazan, kada ga je prvi put u devetom stoljeću otkrio kalif Al-Mamun, arapski vladar Egipta, nakon što je provalio u piramidu sa skupinom k o p a č a).

Istražujući dalje, postalo mi je jasno kako se o stvarnoj funkciji Velike piramide mnogo raspravljalo. S jedne strane, najortodoksniji i najpragmatičniji znanstvenici tvrdili su kako je piramida bila tek mauzolej. S druge strane stajali su piramidolozi, apokaliptično pleme koje je u gotovo svakom milimetru tog veličanstvenog zdanja vidjelo sva moguća proročanstva i znamenja.

Ludosti potonje skupine možda je najbolje opisao jedan američki pisac, istaknuvši da "primijenimo li odgovarajuću mjernu jedinicu, broj uličnih svjetiljki Bond Streeta jednak je udaljenosti do Timbuktua, ili specifičnoj gustoći blata, ili težini odrasle zlatne ribice."

S time sam se odmah mogao složiti. Pa ipak, određena obilježja na koja su piramidolozi neprestano skretali pozornost, nisu se potpuno mogla pripisati slučaju. Primjerice, činjenica jest da linije koje po dužini i širini presijecaju Veliku piramidu (30 stupnjeva sjeverno i 31 stupanj istočno) pokrivaju više kopna od bilo kojih drugih, što ovu građevinu postavlja u samo središte naseljenog svijeta. Jednako tako, činjenica jest da će, ako kvadrant koji je okrenut prema sjeveru ucrtamo na zemljovid, tako da njegov vrh prislonimo uz piramidu, on precizno obuhvatiti čitavu deltu Nila. Konačno, činjenica jest da su sve piramide u Gizi smještene na kardinalnim točkama - sjeveru, jugu, istoku i zapadu. Smatrao sam daje vrlo teško objasniti kako je ovakav način projektiranja bio moguć stoljećima prije navodnog datuma izuma kompasa.

Međutim, ono što je mene zapanjilo bila je, zapravo, sama veličina Keopsove piramide. Pokrivajući površinu od 250 četvornih metara, za njezinu je izgradnju bilo potrebno čak 2 milijuna 300 tisuća vapnenačkih blokova, od kojih je svaki bio težak oko 2.5 tone. Herodot, čiji je izvor bio jedan egipatski svećenik, tvrdio je daje izgradnja piramide trajala dvadeset godina, te da ju je gradilo 100 tisuća radnika (koji su radili samo tijekom tromjesečnog prekida na radovima na zemlji). Nadalje, piše Herodot, tehnike koje su se rabile u izgradnji uključivale su "kratke drvene poluge", kojima su se podizali masivni blokovi. Do danas nijedan istraživač nije uspio otkriti kakve su bile te "poluge" i na

koji su se način rabile. Međutim, uzevši u obzir vrijeme potrebno za raščišćavanje gradilišta, kopanje kamena, prijevoz, podizanje blokova i samu izgradnju, tvrdi inženjer P. Garde-Hanson iz Danskog instituta za graditeljstvo, svakoga je dana trebalo biti postavljeno četiri tisuće kamenih blokova, odnosno 6.67 blokova u minuti, ako je posao doista trebao biti obavljen za dvadeset godina. "Općenito govoreći," zaključuje on, "vjerujem da bi za taj pothvat trebalo ujediniti genije Kira, Aleksandra Velikog i Julija Cezara, te zapovjedničke sposobnosti Napoleona i Wellingtona, kako bi se organizirale vojske ljudi koje su, navodno, bile uključene u izvođenje radova."

Ekipa japanskih inženjera nedavno je pokušala izgraditi 10 metara visoku repliku Velike piramide (koja je visoka 146 metara). Ekipa je započela s radom, ograničivši se isključivo na tehnike koje su se, sudeći prema arheološkim dokazima, primjenjivale u vrijeme Četvrte dinastije. Međutim, pokazalo se kako izgradnja replike nije moguća unutar zadanih granica, stoga su na gradilište dopremljeni najsuvremeniji strojevi. Ni ti pokušaji nisu uspjeli, te je čitav projekt ubrzo napušten.

Ukratko, Velika piramida sa svojim bezbrojnim zagonetkama i tajnama, jasno nam daje na znanje kako su drevni Egipćani bili mnogo više od "tehnički naprednih barbara" (kakvima se često opisuju), te da su posjedovali neko specifično znanje. Ako je tome doista bilo tako, tada bi se moći Kovčega Saveza mogle objasniti kao proizvod egipatske znanosti čij je ugledan predstavnik bio i sam Mojsije.

XIII. poglavlje

Mračna blaga

Moje me istraživanje uvjerilo u mogućnost da su drevni Egipćani posjedovali napredno ali tajno znanje, koje je Mojsije mogao primijeniti pri izgradnji Kovčega Saveza.

Ali, odakle je to znanje moglo potjecati? Sam drevni Egipat pružao je vrlo jednostavan - iako natprirodan - odgovor na to pitanje. Svaki važan zapis koji sam proučio nedvosmisleno je tvrdio da je to znanje ljudima prenio bog mjeseca, Thoth, gospodar i djelitelj vremena, nebeski pisar i upravitelj pojedinačnih sudbina, izumitelj pisma i svekolike mudrosti, te pokrovitelj magije.

Često prikazivan kao ibis, ili čovjek s glavom ibisa, te rjeđe kao babun, Thoth je diljem Egipta bio obožavan kao pravo lunarno božanstvo, koje je ponekad bilo izjednačavano sa samim Mjesecom, a ponekad štovano kao čuvar Mjeseca, koji je imao zadatak upravljati njegovim putovanjima noćnim nebom, njegovim smanjivanjem i povećavanjem, nestajanjem i ponovnim pojavljivanjem. Upravo u tom svojstvu - kao božanska regulativna snaga odgovorna za sve nebeske proračune - Thoth je mjerio vrijeme, dijeleći ga na mjesece (od kojih je prvom dodijelio vlastito ime).

Međutim, vjerovalo se da njegove moći sežu mnogo dalje. Prema raširenom i utjecajnom učenju svećeničke gilde, utemeljene u svetom gradu Hermopolisu u Gornjem Egiptu, Thoth je bio univerzalni demijurg koji je stvorio svijet zvukom svoga glasa, izgovorivsi samo jednu moćnu riječ.

Osim što su vjerovali da je Thoth božanstvo koje razumije tajne "svega što je skriveno pod nebeskim svodom", Egipćani su vjerovali i

da je imao sposobnost podariti mudrost odabranim pojedincima. Govorilo se da je zapisao temeljna načela svog tajnog znanja na 36 535 svitaka, sakrivši ih zatim negdje u zemlju kako bi ih tražili budući naraštaji, ali koje će pronaći samo "dostojni" - koji će svoje otkriće upotrijebiti u korist čovječanstva.

Thoth, kojega su Grci poslije izjednačili s vlastitim bogom Hermesom, zauzimao je zapravo središnje mjesto u golemoj građi egipatskih predaja, koje su sezale u najdalju i najdublju prošlost. Nijedan znanstvenik nije mogao sa sigurnošću ustvrditi koliko je star taj bog-Mjesec, ili čak pretpostaviti kada je započeo njegov kult. Thoth je postojao u praskozorju egipatske civilizacije. U dinastičkom razdoblju duljem od 3 000 godina štovali su ga zbog određenih izvanrednih kvaliteta, za koje se tvrdilo da posjeduje te zbog njegovih navodnih doprinosa dobrobiti čovječanstva. Primjerice, smatralo se da je Thoth izumitelj crtanja, hijeroglifskog pisma te svih znanosti - osobito arhitekture, aritmetike, kartografije, geometrije, astronomije, medicine i kirurgije. Također je smatran najmoćnijim od svih čarobnjaka, obdarenim svekolikim znanjem i mudrošću. Slavili su ga kao autora veličanstvene knjige o magiji, koju su svećenici u Hermopolisu držali izvorom svoga znanja o okultnom. Štoviše, njemu se pripisuje i autorstvo većine poglavlja *Knjige mrtvih,* kao i gotovo sva građa strogo čuvane tajne literature. Ukratko, vjerovalo se da on posjeduje stvarni monopol nad ezoteričkim učenjem zbog čega su ga i nazivali "tajanstvenim" i "nepoznatim".

Drevni su Egipćani bili uvjereni da su njihovi prvi vladari bili bogovi. Tako je i Thoth bio jedan od božanskih kraljeva - tvrdi se da je njegovo kraljevanje na zemlji - tijekom kojeg je čovječanstvu prenio svoje najveće i najkorisnije izume - trajalo 3.226 godina. Egipćani vjeruju da je prije njega vladalo drugo božanstvo - Oziris, koji je također bio čvrsto povezan s Mjesecom (kao i s brojevima sedam, četrnaest i dvadeset osam, koji su se odnosili na vidljive Mjesečeve mijene). Iako su Oziris i Thoth u nekima od svojih manifestacija prikazivani potpuno različito, uspio sam ustanoviti kako su u drugima prikazivani sličnima ili srodnima (određeni arhaični tekstovi opisuju ih kao braću). Mnogi papirusi i natpisi otišli su još dalje, opisujući ih čak kao *isto* biće ili im barem pripisuju jednako djelovanje.

Dva su se boga najčešće susretala u Dvorani Pravde kamo su dolazile duše umrlih kako bi ih se odvagalo na *Velikim vagama*. Ovdje je Oziris - kao sudac i konačni presuditelj - često bio nadmoćniji od dvojice bogova, dok je Thothova funkcija bila bilježiti presudu. *Knjiga mrtvih,* doduše, potpuno suprotno opisuje ovaj odnos, kao i prikaz Vaganja duše, nađen među tebanskim pogrebnim papirusima iz razdoblja Novog kraljevstva. Potonji dokument prikazuje Ozirisa kako pasivno sjedi dok Thoth donosi presudu, koju zatim zapisuje te konačno izriče. Drugim riječima, ne samo da su Thoth i Oziris bili bogovi Mjeseca, bogovi mrtvih (a možda i braća), nego su također bili suci i zakonodavci.

Kako je moje istraživanje napredovalo, shvatio sam koliko su značenje te sličnosti imale za moju potragu za Kovčegom Saveza. Između dva božanstva postojala je stalna veza, koja ih je konceptualno povezivala i s Mojsijem i njegovim djelovanjem: poput Mojsija i oni su prvenstveno bili prosvijećeni junaci koji su svojim sljedbenicima podarili dobra poput religije, prava, društvenog poretka i blagostanja.

Thoth je, kako će se uvijek pamtiti, izumio pismo i znanost te ih, uz mnoge druge darove prosvijećenosti, donio na svijet kako bi razvio egipatsko društvo. Jednako se tako i za Ozirisa vjeruje da je imao presudnu ulogu u evoluciji i razvoju egipatskog društva. Kada je započeo svoju vladavinu na zemlji kao božanski monarh, zemlja je bila zapuštena i neobrađena, dok su sami Egipćani bili kanibali. Međutim, kada se Oziris uzdignuo na Nebesa, za sobom je ostavio napredan i mudar narod. On je, među ostalim dostignućima, poučio svoj narod kako obrađivati, uzgajati žito, ječam, vinovu lozu i kako štovati bogove. Dao im je i zakone, te su ljudi napustili svoje dotadašnje barbarske običaje.

Naravno, takve su priče mogle biti puke izmišljotine. Pa ipak, nisam mogao ne zapitati se jesu li predaje prema kojima su Egipćani postali tako velik narod zahvaljujući darovima Thotha i Ozirisa, bile ipak nešto više od pukih fantazija i legendi. Nije li moguće da je premudri, sveznajući bog Mjeseca bio zapravo mitska verzija istine - metafora za nekog stvarnog pojedinca ili skupinu pojedinaca, koji su, u dubokoj prošlosti čovječanstva, primitivnom narodu donijeli dobrobiti civilizacije i znanosti.

Prosvjetitelji

O ovome bih pitanju prestao špekulirati, da nisam ubrzo saznao veliku tajnu - tajnu koja nikada nije potpuno objašnjena. Kako izgleda, egipatska se civilizacija, umjesto da se razvijala sporo i mučno, pojavila posve iznenada i potpuno oblikovana. Zaista, sudeći po materijalnim dokazima, prijelazno razdoblje od primitivnog prema naprednom društvu bilo je tako kratko da mu se ne pripisuje nikakva povijesna važnost. Tehnološka umijeća, za čiji bi razvitak bilo potrebno na stotine, pa čak i na tisuće godina, iznjedrila su se doslovce preko noći, i, čini se, bez ikakvih prethodnih faza.

Primjerice, ostaci preddinastičkog razdoblja, iz otprilike 3600. god. pr. Kr. ne pokazuju nikakvog traga pismu. Sasvim iznenada i neobjašnjivo, pojavljuju se potpuno oblikovani hijeroglifi, onakvi kakve poznajemo iz ruševina drevnog Egipta. Ovo pismo nije bilo tek puki slikovni prikaz predmeta ili neke radnje. Taj je pisani jezik bio složen i strukturalan, sastavljen od znakova, koji su predstavljali glasove, i od detaljnog sustava numeričkih simbola. Čak su i najraniji hijeroglifi već bili stilizirani i konvencionalizirani, a napredan oblik pisma ušao je u svakodnevnu uporabu početkom Prve dinastije.

Ono što me u tom pogledu najviše zapanjilo, bio je nedostatak bilo kakvoga dokaza o razvitku od jednostavnog prema složenijim stilovima. To je vrijedilo i za matematiku, medicinu, astronomiju i arhitekturu, te za nevjerojatno bogat i složen egipatski religijsko-mitološki sustav (čak su i tako istančana djela kao što je *Knjiga mrtvih* postojala već na samom početku dinastičkog razdoblja).

Nažalost, u ovoj knjizi nema dovoljno mjesta za navođenje svih ili barem dijela podataka koji se odnose na iznenadni procvat egipatske civilizacije. Međutim, kao sažetak, poslužit će mjerodavno stajalište profesora Waltera Emeryja, preminulog profesora egiptologije na Sveučilištu u Londonu:

Oko 3.400. god. pr. Kr. u Egiptu je nastupila velika promjena, te je zemlja izvanrednom brzinom prešla iz stupnja neolitske kulture složenog plemenskog tipa u dobro organiziranu monarhiju...

> U isto se vrijeme pojavljuje i pismo, veličanstvena arhitektura te umjetnosti i obrti razvijeni do začuđujućeg stupnja, te svi dokazi upućuju na postojanje jedne raskošne civilizacije. Sve je to postignuto u relativno kratkom vremenskom razdoblju, budući da nema gotovo nikakvih podataka o samom razvoju pisma i arhitekture.

Jedno od objašnjenja moglo je biti da je Egipat ovakav iznenadni i veličanstveni kulturni procvat imao zahvaliti poticaju neke druge poznate civilizacije drevnog svijeta - najvjerojatnije Sumera, smještene oko Donjeg Eufrata u Mezopotamiji. Štoviše, uspio sam ustanoviti kako su mnoge građevine i graditeljski stilovi, unatoč brojnim osnovnim razlikama, zaista upućivali na vezu tih dvaju područja. Međutim, nijedna od tih sličnosti nije bila toliko upadljiva da bih mogao zaključiti kako je ta veza bila uzročna, u smislu da je jedno društvo izravno utjecalo na drugo. Upravo suprotno, kaže profesor Emery:

> Ta veza koju uočavamo bila je neizravna, i vjerojatno rezultat utjecaja treće strane, koji se prostirao i na Eufrat i na Nil...Suvremeni znanstvenici uporno zanemaruju mogućnost doseljavanja iz nekog hipotetičnog i za sada nepoznatog područja u ove dvije regije. (Međutim), postojanje treće strane, čija su kulturna dostignuća prenesena, neovisno jedno od drugog, i na Egipat i na Mezopotamiju, najbolje bi objasnilo zajedničke karakteristike i osnovne razlike tih dvaju civilizacija.

Ova je teorija, smatrao sam, ponešto pojašnjavala zagonetnu činjenicu da su Egipćani i Sumerani štovali gotovo identična lunarna božanstva, koja su bila jedna od najstarijih u njihovu panteonu. Upravo kao i Thoth, sumeranski je bog Mjeseca Sin imao zadaću mjeriti vrijeme. ("Na početku mjeseca, kada ćeš zasjati nad zemljom, pokazat ćeš dva roga, koja će obilježiti šest dana. Sedmoga dana podijeli krunu napola. Četrnaestoga dana pokaži svoje puno lice.") Poput Thotha, i Sin je smatran sveznajućim i najmudrijim. Na kraju svakog mjeseca drugi su bogovi iz sumeranskog panteona dolazili k njemu savjetovati se i on bi za njih donosio odluke. Nisam bio usamljen u stajalištu da je u vezama između Sina i Thotha bilo mnogo više od puke slučajnosti. Kako tvrdi ugledni egiptolog sir E.A. Wallis Budge:

> Sličnost dvaju...bogova prevelika je da bi bila tek slučajnom... Pogrešno bi bilo tvrditi da su Egipćani posuđivali od Sumerana ili Sumerani od Egipćana, ali možemo smatrati da su učeni ljudi obaju naroda preuzeli svoje teološke sustave od nekog zajedničkog ali neizmjerno drevnog izvora.

Pitanje je, dakle, glasilo: Koji je bio taj "zajednički ali neizmjerno drevni izvor", to "hipotetično i za sada nepoznato područje", ta napredna "treća strana" koju su spominjali i Budge i Emery? Bio sam frustriran činjenicom da nijedan znanstvenik nije bio spreman o tome dalje špekulirati. Emery je, doduše, dao barem neku naznaku o tome gdje se mogla nalaziti kolijevka egipatske civilizacije: "Beskrajna prostranstva Srednjeg istoka te obale Crvenog mora i istočne Afrike", kako je prilično sramežljivo primijetio, "arheolozi su ostavili neistraženima".

Ako je Egipat doista odnekud primio darove kulture i znanosti, smatrao sam da bi u tom slučaju zapisi o veličanstvenoj predaji ostali sačuvani. Deifikacija dvojice velikih prosvjetitelja - Thotha i Ozirisa- bila je takav dokaz. Iako smještene u teološki kontekst, legende o ovim bogovima prije su mi se činile kao odjeci davno zaboravljenih događaja, koji su se zaista zbili. No, bio sam svjestan da sam tu hipotezu morao nečim potkrijepiti, nečim što bi jasno i nedvojbeno svjedočilo o slojevitim vezama s nekim naprednim društvom i objašnjavalo kako je to isto društvo uspjelo nestati bez ikakva traga.

Takav sam mogući dokaz ubrzo i pronašao u priči o izgubljenom kontinentu Atlantidi. Bila je to priča za koju se u posljednje vrijeme vezalo toliko neobičnih teorija da je za svakog znanstvenika, koji ju je pokušao ozbiljno shvatiti (a kamoli temeljito istražiti) postala vrstom profesionalnog samoubojstva. Međutim, odbacivši sve besmislice *New Agea,* naišao sam na zanimljivu činjenicu: najranije podatke o Atlantidi podastro je grčki filozof Platon, jedan od utemeljitelja racionalne zapadne misli, koji je tvrdio da ono što je o njoj rekao "nije izmišljena priča nego stvarna povijest". Nadalje, Platon je, pišući negdje početkom 4. st. pr. Kx, dodao da ta priča izvorno potječe od egipatskog svećenika - svećenika, koji je govorio o periodičnom uništavanju civilizacija poplavama i koji je o Grcima rekao sljedeće:

> Svi ste vi mladi u umu...ne posjedujete nikakvo drevno znanje. (Ali) naše su predaje najstarije...U našim hramovima čuvamo zapise iz drevnih vremena, koji pripovijedaju o svakom veličanstvenom dostignuću ili značajnom događaju za koji smo čuli, bilo da se zbio u vašem dijelu svijeta, ovdje ili bilo gdje drugdje; međutim, u vas i u drugih, pismo i ostale civilizacijske nužnosti tek su se razvile, a već će vas stići kazna i zbrisati vas potop, pri čemu će pošteđeni ostati samo oni nepismeni i neprosvijećeni, te ćete morati početi iznova, poput djece, bez ikakva znanja o onome što se u prošlosti zbivalo u našem ili vašem dijelu svijeta.

Prije mnogo tisuća godina, nastavio je svećenik:

> Postojao je otok nasuprot tjesnacu, koji vi nazivate Herkulovim stupovima, otok veći od Libije i Azije zajedno; u ona vremena, preko njega su putnici mogli prelaziti na druge otoke, a s njih na susjedni kontinent, kojega okružuje ono što se zaista može nazvati oceanom. Na tom se otoku, zvanom Atlantida, uzdigla moćna i veličanstvena dinastija...Njezino je bogatstvo bilo veće od svih bogatstava prijašnjih dinastija, a njezini su vladari raspolagali svime što im je moglo zatrebati. Uvozili su mnoga dobra, ali većinom dobara opskrbljivao ih je sam otok. Na njemu su se nalazili izvori čvrstih minerala i metala, uključujući i metal, koji se tada vadio u golemim količinama, a danas je poznat samo po imenu orichalc. U ono vrijeme bio je to, osim zlata, najdragocjeniji metal. Postojale su i beskrajne zalihe drvne građe, a na otoku su živjele sve vrste životinja, domaćih i divljih, među kojima i mnoštvo slonova. Jer, bilo je beskrajno mnogo paše za ove najveće i najproždrljivije od svih životinja, kao i za ostala stvorenja, koja su obitavala u močvarama, barama i rijekama, planinama ili nizinama. Uza sve to, zemlja je tada bila bogatija aromatičnim biljem negoli danas. Bilo je pšenice. Drveće je bilo bogato voćem...Veličanstvenim je obiljem bio obdaren taj sveti otok, koji je tada još uvijek ležao pod suncem.

Taj raj, međutim, nije još dugo "ležao pod suncem" jer je njegove stanovnike ubrzo stigla kazna zbog njihovih zlodjela, gordosti i neumjerenosti. Nastupili su potresi i poplave nevjerojatne snage, i u samo

jednom danu i jednoj noći otok Atlantidu progutalo je more, te je tako zauvijek nestao.

Ova mi pripovijest nije bila zanimljiva zbog podataka o samoj Atlantidi. Ni pretpostavka o položaju otoka ("nasuprot Herkulovim stupovima") nije mi se činila posebno uvjerljivom. Smatrao sam, a moje je stajalište bilo potkrijepljeno geofizičkim dokazima, da u Atlantskom oceanu nikada nije mogla postojati tako velika zemlja, te da oni koji je uporno nastoje pronaći traže iglu u plastu sijena.

Unatoč tome, smatrao sam da je Platonov izvještaj morao imati *nekog* temelja u stvarnosti. Tu su mogućnost, iako nevoljko, prihvaćali i znanstvenici. Nesumnjivo je i sam Platon priči o Atlantidi mnogo toga dodao, no, njegov se izvještaj odnosio na nešto što se negdje na svijetu doista dogodilo u neko davno doba. Nadalje, Platon je vrlo jasno stavio na znanje da su sjećanje na ta zbivanja sačuvali i u "svećeničkim zapisima" pohranili egipatski svećenici.

Smatrao sam da je, ako je u Mezopotamiji sačuvano slično sjećanje, malo vjerojatno da se radi o pukoj slučajnosti. Mnogo vjerojatnije objašnjenje bilo je to da je ista kataklizma - ma gdje se ona dogodila - nadahnula predaje obaju područja. Zbog toga sam ponovno proučio legende u kojima sam isprva uočio sličnosti između Thotha i sumeranskog boga Mjeseca - Sina. Nije me iznenadilo ono što sam saznao: Sumerani, kao i njihovi suvremenici Egipćani, nisu štovali samo mudro lunarno božanstvo, nego su također sačuvali zapis o potopu, koji je u drevna vremena uništio veliko, bogato i moćno društvo.

Kako je moje istraživanje napredovalo, Atlantida je doista postupno počela izranjati kao ono "hipotetičko, za sada nepoznato područje", odakle su potjecale veličanstvene civilizacije Egipta i Sumera. Kako sam već spomenuo, nisam vjerovao da je odnosno područje moglo biti smješteno u Atlantskom oceanu, pa čak ni negdje u njegovoj blizini. Zapravo, potpuno sam se slagao s tvrdnjom profesora Emeryja kako je vjerojatnije da je taj otok bio smješten na točki jednako udaljenoj od delte Nila kao i od Donjeg Eufrata, možda u nekom nestalom arhipelagu sličnom današnjim Maldivima (za koje znanstvenici vjeruju da će u razdoblju od pedeset godina biti potpuno poplavljeno zbog podizanja razine mora kao posljedice globalnog zagrijavanja), ili negdje na neistraženim obalama Afričkog roga, ili pak na poplavama sklonom

području indijskog potkontinenta, kao što je današnji Bangladeš. Postojanje ovakvih tropskih zona činilo se još vjerojatnijim kada sam uzeo u obzir činjenicu da je Platon u svojoj "Atlantidi" spominjao slonove - stvorenja koja su već tisućama godina živjela samo u Africi, Indiji i jugoistočnoj Aziji.

Što sam više razmišljao o ovim mogućnostima, to sam bivao uvjereniji kako one zaslužuju podrobnije istraživanje. U svoju sam bilježnicu, stoga zapisao sljedeće:

> Pretpostavimo da je negdje na području Indijskog oceana početkom ili sredinom četvrtog tisućljeća pr. Kr. u velikom potopu uništeno tehnološki napredno društvo. Pretpostavimo da je to društvo bilo pomorski orijentirano. Pretpostavimo da je bilo preživjelih. I pretpostavimo da su neki od njih brodovima otplovili u Egipat i Mezopotamiju, tamo se naselili i odlučili prosvijetliti primitivno domorodačko stanovništvo.
>
> Što je još važnije, pretpostavimo da su u Egiptu svećeničke predaje o svetoj znanosti - kojima je Mojsije od djetinjstva bio izložen - bile načini na koje su se umijeća i dostignuća doseljenika prenosila na sljedeće naraštaje. Te su predaje u Egiptu od početka bile povezane sa štovanjem boga Mjeseca Thotha (a u Mezopotamiji Sina). Možda su i sami doseljenici štovali Mjesec, ili samo svjesno i namjerno poticali deifikaciju dobro poznatog i vidljivog, ali istodobno tajanstvenog i jezovitog nebeskog tijela. Možda je, konačno, njihov cilj bio oblikovati i usmjeriti priproste i barbarske umove ljudi te stvoriti postojan kult, kao spremište svekolikog znanja koje bi inače palo u zaborav.
>
> U takvim bi okolnostima bilo lako razumjeti zašto su se orijentirali na vidljivog, fizički prisutnog boga, umjesto na neko apstraktnije i profinjenije, ali manje vidljivo i manje prisutno božanstvo.
>
> U svakom slučaju, nakon što je u drevnom Egiptu jednom uspostavljen kult Thotha i nakon što su ondašnji svećenici naučili i ustanovili znanstvene i tehnološke "tajne zanata", koje su sa sobom donijeli doseljenici, logično je pretpostaviti da je nakon toga započeo onaj dobro poznati proces: novootkriveno i vrijedno znanje počelo se obavijati tajanstvenošću i štititi od neposvećenih mnoštvom ritualnih sankcija. S naraštaja na naraštaj,

znanje se u tajnosti prenosilo samo posvećenima. Naravno, onaj tko ga je posjedovao bio je apsolutni vladar fizičkoga svijeta - barem prema mjerilima primitivne egipatske kulture u vremenu prije dolaska doseljenika. Nadalje, manifestacije toga znanja neupućeni bi smatrali čudima (poput izvanrednih i veličanstvenih građevina). Upravo zbog toga jednostavno je shvatiti zašto je u narodu bilo toliko raširenо vjerovanje da je bog Mjeseca "izumio" i znanost i magiju te zašto su svećenike toga boga smatrali gospodarima čarobnjačkih vještina.

Izbavljeni iz vode

Istražujući dalje, naišao sam na nekoliko dokaza koji su potvrđivali gore navedene osnovne hipoteze, prvenstveno onu da se tajna predaja očuvala u kultu Thotha - predaja, koju su u drevnoj prošlosti započeli napredni doseljenici koji su preživjeli potop. U tom je pogledu od najvećeg značenja bio jedan sveprisutni motiv, koji sam pronašao u gotovo svim svetim spisima, a koji je povezivao mudrost i ostale vrline junaka-prosvjetitelja, s pojedincima koji su bili "izbavljeni iz vode".

Prvo što sam otkrio bilo je to da su Thothu, kojega su Egipćani smatrali izvorom svekolikog znanja, pripisivali da je prouzročio potop kojim je čovječanstvo kaznio za pokvarenost. U ovoj epizodi, koja se opisuje u poglavlju CLXXV *Knjige mrtvih,* on je nastupio zajedno s Ozirisom. Oba su božanstva, nakon što je ljudska rasa ponovno počela cvjetati, zavladala svijetom. Pomnije proučivši priču o Ozirisu, ustanovio sam kako je i on bio "izbavljen iz vode".

Najpotpunije svjedočanstvo o izvornoj egipatskoj legendi dao je Plutarh, iznoseći kako je Oziris, poboljšavši uvjete života vlastitih mu podanika, naučivši ih svim korisnim vještinama i dodijelivši im zakone, napustio Egipat kako bi putovao svijetom prenoseći civilizacijska dobra i drugim narodima. Barbare s kojima se susretao nikada nije prisiljavao da prihvate njegove zakone, nego je s njima raspravljao, pozivajući ih da razumno postupe. Zabilježeno je također da im je svoje učenje prenosio putem himni i pjesama, uz pratnju glazbala.

Međutim, za vrijeme njegova izbivanja, sedamdeset dva člana njegova suda, predvođena šogorom mu Setom, urotila su se protiv njega.

Kada se vratio, urotnici su ga pozvali na gozbu na kojoj je, kao nagrada svakome gostu, koji bi u njega stao, trebao biti darovan veličanstven kovčeg od drveta i zlata. No, Oziris nije znao da je kovčeg bio izrađen točno prema njegovim tjelesnim proporcijama. Okupljeni gosti koji su pojedinačno pokušavali ući u kovčeg, nisu u tome uspjeli. Međutim, bog Mjeseca, kada je na njega došao red, legao je u kovčeg, koji mu je savršeno odgovarao. Prije negoli je uspio izaći, urotnici su pojurili k njemu, pričvrstili poklopac kovčega čavlima, a pukotine zatvorili izlivenim metalom kako bi zaustavili protok zraka. Kovčeg su, zatim, bacili u Nil, kojim je neko vrijeme plutao sve dok se nije nasukao u močvarama papirusa na istočnoj delti.

U tom se trenutku umiješala Ozirisova supruga Izida. Iskoristivši sve svoje magične moći - te pomoću boga Mjeseca Thotha - krenula je u potragu za kovčegom, koji je pronašla i sakrila na skrovitu mjestu. Međutim, njezin zloban brat Set, loveći u močvarama, otkrio je skrovište, otvorio kovčeg i u naletu bijesa rasjekao kraljevsko tijelo na četrnaest dijelova, te ih rasuo po čitavoj zemlji.

Izida, tako, još jedanput odlazi "spasiti" svoga supruga. Ona gradi mali brod od papirusove trske, obložen paklinom i smolom, kojim plovi Nilom u potrazi za Ozirisovim ostacima. Kada ih pronalazi, ponovno se obraća Thothu za pomoć, i on joj pomaže stvoriti moćnu magiju kojom će odvojeni dijelovi tijela biti ponovno sastavljeni. Nakon toga Oziris prolazi kroz postupak uskrsnuća i postaje bogom mrtvih i kraljem podzemnog svijeta - iz kojega se, kaže legenda, s vremena na vrijeme vraćao na zemlju u obličju smrtnika.

Tri sam pojedinosti iz ove priče smatrao iznimno značajnima: kao prvo, Oziris je, dok je vladao čitavim svijetom, bio prosvjetitelj i zakonodavac; kao drugo, bio je smješten u drveni kovčeg i bačen u Nil; i treće, Izida je, ploveći u barki od papirusa, obloženoj paklinom i smolom, spasila njegovo tijelo. Sličnosti s elementima iz Mojsijeva života toliko su očite da se ne mogu zanemariti - i on je postao velikim prosvjetiteljem i zakonodavcem, i on je bio bačen u vode Nila, i on je plovio u malenoj brodici od papirusa obloženoj paklinom i smolom, te je i njega spasila egipatska kraljevna. Zaista, kako je zapisao povjesničar Josip Flavije, samo ime "Mojsije" znači "izbavljen iz vode": "jer, Egipćani vodu nazivaju *mou,* a one koji su spašeni *eses;* tako su mu dodijelili ime

sastavljeno od obje ove riječi." Filon, još jedan čuveni klasični pisac, podastire sličnu etimologiju: "Budući da ga je izvadila iz vode, kraljevna mu je dala ime Mojsije, jer mou je egipatska riječ za vodu."

Zapitao sam se nije li možda - u Egiptu pa čak i u Mezopotamiji - bilo drugih primjera junaka-prosvjetitelja, koji su bili izbavljeni iz vode. Proučivši drevne anale i legende otkrio sam da je takvih bilo mnoštvo. Primjerice, sina je Izide i Ozirisa, Horusa, ubio Titan i bacio u Nil. Izida ga je spasila i oživjela svojim vračanjem. Nakon toga ga je poučila "umijećima medicine i proricanja, koje je iskoristio za dobrobit čovječanstva". Isto tako, u Mezopotamiji, Sargon Veliki - čija je vladavina krajem trećeg tisućljeća pr. Kr. donijela Sumeru i susjednim područjima neizmjerno bogatstvo, raskoš i stabilnost, izričito je tvrdio da je bio izbavljen iz vode:

> Moja je majka bila svećenica. Svoga oca nisam poznavao. Svećenica, moja majka, začela me i rodila u tajnosti. Položila me u košaru od trske i poklopac je zatvorila smolom. Spustila je košaru u plitku rijeku. Rijeka me nosila sve dok nisam stigao do Akkija, čovjeka koji se brinuo za žrtve ljevanice. Akki me ugledao i izvadio iz rijeke.

Zaključio sam da se tema spašavanja iz vode često pojavljivala u Starom zavjetu. Tako je za jedne oluje prorok Jona pao u more, te ga je živog progutala golema riba i nakon tri dana "ispljunula na kopno" kako bi stanovnicima Ninive mogao propovijedati riječ Božju i odvratiti ih od njihovih zlih navika.

Još je poznatija mnogo starija priča o Noi, koji je - s čitavom svojom obitelji i "po dvoje od svakog živog bića" - preživio velik potop u nevjerojatnom brodu, poznatom kao arka ("napravi korablju od smolasta drveta ...i obloži je iznutra i spolja paklinom"). Kad su se vode povukle, trojici Noinih sinova, Šemu, Hamu i Jafetu, Bog je zapovijedio neka se "plode i množe", nakon čega su otišli napučiti svijet.

Međutim, mnogo poznatiji i utjecajniji biblijski lik "izbavljen iz vode" bio je sam Isus Krist, jedini lik, osim Mojsija, kojeg Sveto pismo opisuje "silnim u riječima i djelima" (fraza kojom se, kako sam već znao, upućivalo na vještinu izgovaranja moćnih magijskih formula).

Međutim, u Isusovu slučaju nije bila riječ o stvarnom spašavanju, nego o simboličnom, koje je opisivao tajanstveni obred krštenja u vodama Jordana. To je krštenje, prema Isusovim riječima, bilo iznimno važno za *spasenje:* "...tko se ne rodi od vode...taj ne može ući u kraljevstvo nebesko."

> U ono vrijeme dođe Isus iz Nazareta u Galileji, te ga Ivan krsti u Jordanu. I odmah, dok je izlazio iz vode, vidje gdje se otvaraju nebesa i Duha gdje poput goluba silazi na njega. Dođe glas s neba: Ti si Sin moj, Ljubljeni moj, koga sam odabrao.

Iako sam znao da je većina kršćana ovaj odlomak iz Evanđelja po Marku shvaćala doslovno, morao sam se zapitati nisu li, možda, ove prekrasne riječi skrivale neki dublji smisao. Primjerice, moguće je da su se odnosile na inicijaciju Isusa u prosvjećeno znanje nekog tajnog kulta, čiji su osnivači, tisućama godina prije, bili doslovno "izbavljeni iz vode". Nadalje, nisam smatrao slučajnim da je odmah *nakon* te inicijacije Isus počeo izvoditi čuda, od koje bi većinu (poput izlječenja bolesnih, vraćanja mrtvih u život, umnažanja kruha i ribe i upravljanja vremenskim prilikama) priznali veliki svećenici i čarobnjaci drevnog Egipta, kao djela magije u čije su izvođenje i sami bili upućeni.

Proučivši sve podatke koje sam uspio prikupiti, u svoju sam bilježnicu zapisao:

> Ideja o prosvjetitelju, utemeljitelju, velikom proroku, zakonodavcu ili Mesiji, koji je, na ovaj ili onaj način bio "izbavljen iz vode", prisutna je u Svetom pismu, kao i u mitologijama Egipta i Srednjeg istoka, u tolikoj mjeri da nije moguće zanemariti kao slučajnu. Ne mislim pritom da su svi odnosni pojedinci doista bili preživjeli stanovnici nekog "hipotetičnog i do sada nepoznatog područja", članovi navodno tehnološki naprednog društva - kolijevke egipatske i mezopotamske civilizacije. Činjenica jest da su samo Noa, Oziris, a možda i Horus pripadali pretpovijesnom razdoblju, dovoljno dalekom da bi mogli odgovarati takvom opisu. Međutim, Sargon, Mojsije, Jona i Isus (zajedno s mnogim drugim značajnim likovima iz različitih vremenskih razdoblja), bili su također izbavljeni iz vode, bilo u doslovnom ili simboličnom

smislu. Čini mi se, stoga, da ta ideja o inicijaciji pojedinaca u tajnu mudrost svoje izvore ima u drevnim vremenima, u pokušajima preživjelih da sačuvaju vitalna znanja i umijeća koja bi inače bila potpuno izgubljena.

Osim onoga što se dalo zaključiti iz mitova i legendi, pronašao sam i nešto opipljivije dokaze koji su mogli potkrijepiti moju teoriju o "izbavljenima iz vode". Znao sam da su taj dokaz, naime, barke konstruirane za plovidbu morem, koje se nalaze uz gotovo sve grobnice faraona i drugih uglednika, kao i u blizini gotovo svih piramida, arheolozi objašnjavali prema starom pravilu: "Ako ne možeš objasniti neki običaj, pripiši ga religiji". Postupno mi je postajalo jasno da praksa pokapanja barki nije bila motivirana tek željom da se pokraj groba postavi "fizička reprezentacija simboličnoga plovila, koji će dušu ili duh umrloga kralja odvesti do njegova konačna odredišta na nebesima."

Vrlo značajna za moje istraživanje bila je barka od cedrovine, otkrivena u jami, uz južni vrh Velike piramide u Gizi, koja se danas nalazi u muzeju na tom lokalitetu. Još uvijek u savršenom stanju, 4.500 godina nakon izgradnje, ovo divovsko plovilo bilo je dugačko 43 metra i teško 40 tona. Barka je (prema mjerodavnom mišljenju Thora Heyerdahla) "posjedovala sva obilježja plovila namijenjenog za plovidbu morem, s uzdignutim pramcem, višim negoli u vikinških brodova, zbog čega se mogla oduprijeti i visokim valovima, a ne tek mreškanju Nila." Drugi stručnjak izrazio je slično mišljenje ističući kako pomna i domišljata konstrukcija ove neobične barke upućuje na "plovilo koje je bilo pogodnije za plovidbu morem od bilo kojeg broda iz Kolumbova doba." Doista, njime bi se bez teškoća mogao oploviti svijet!

Budući da su drevni Egipćani bili vješti u izradi raznovrsnih modela, čija je svrha bila simbolična, nisam mogao prihvatiti da su se dali u tako mukotrpan pothvat, samo da bi proizveli, a zatim zakopali veličanstveni brod, kao simbol duhovnog plovila koje će odnijeti kraljevu dušu u nebesa. Sve se to jednako djelotvorno moglo postići i s mnogo manjom barkom. Osim toga, u nedavnim istraživanjima u Gizi otkriven je *još jedan* golem brod, također zakopan uz južni vrh piramide. Poznato je da na istočnoj strani postoje još tri (prazne) jame. Kao što je jedan, inače ortodoksan, egiptolog smjelo primijetio: "Teško je shvatiti zašto

je bilo potrebno toliko mnogo jama s brodovima." Prilično predvidljivo, on je pribjegao starom i provjerenom pravilu svih zbunjenih znanstvenika, izjavivši: "Jasno je da je njihova svrha bila religiozna i vezana za kraljev zagrobni život."

Upravo me ovakvo zaključivanje zbunjivalo, posebice zato što ne postoji nikakav dokaz koji bi upućivao na to da je neki faraon bio sahranjen u Velikoj piramidi. Nadalje, najranije egipatske pogrebne barke datiraju iz razdoblja neposredno prije utemeljenja Prve dinastije, kada je civilizacija u dolini Nila doživjela iznenadnu i neobjašnjivu transformaciju. Stoga sam se teško mogao oduprijeti zaključku da je neobična praksa pokapanja brodova bila na neki način povezana s predajom o "izbavljenju iz vode", te da njezina simbolika nije bila potpuno religiozna. Brodovi opremljeni za plovidbu oceanom bili bi od presudnog značenja za skupinu stranaca, koji su preživjeli potop i, bježeći s poprišta kataklizme, stigli u Egipat. Možda su prvi doseljenici, ili oni koji su ih naslijedili, vjerovali da će im brodovi jednom ponovno zatrebati, ne da bi reinkarnirane duše odnijeli u nebesa, nego da bi živima omogućili bijeg od neke strašne pošasti.

Tajna bogatstva

Sva su se najveća dostignuća Egipta zbila vrlo rano u njegovoj povijesti. Vrhunac su doživjela u razdoblju između Treće i Pete dinastije - otprilike između 2900. i 2300. god. pr. Kr. Od tada nadalje, iako postupno i uz neka razdoblja ponovnog procvata, kultura je uglavnom bila u propadanju. Ovakav je scenarij - koji su prihvaćali svi znanstvenici - potpuno odgovarao teoriji da je tijekom četvrtog tisućljeća pr. Kr. u dolinu Nila, iz nekog tehnološki naprednijeg, ali još nepoznatog područja stigla civilizacija. Konačno, jednostavno nije moguće smatrati da je kultura, u trenutku kada su se naselili doseljenici, bila u svom savršenom obliku. Do tada je ona nesumnjivo postigla neki napredak, ali istinski je procvat nastupio tek kada su starosjedioci primili nova znanja.

Izgleda da se upravo to dogodilo u Egiptu. Prije razdoblja Prve dinastije (oko 3400. god. pr.Kr.) iznenada se pojavilo pismo, medicina, astronomija i složena religija. Kako sam već spomenuo, na tom pod-

ručju nije nađeno nikakvih tragova postupnog razvoja tih područja znanja. Istodobno se grade izuzetno profinjeni spomenici i grobnice, koji u sebi obuhvaćaju napredne graditeljske zamisli - i njihova je pojava posve iznenadna. U razdoblju Prve i Druge dinastije (oko 3300. god. pr. Kr. nadalje) grade se arhitektonski još složeniji spomenici, koji u svojoj veličanstvenosti i snazi ujedinjuju novostečene vještine i znanje pristiglo u Egipat. Ta težnja prema još ljepšem i veličanstvenijem dostigla je, smatraju mnogi suvremeni znanstvenici, svoj konačni izraz u iznimnim kamenim zdanjima grobnog kompleksa kralja Zosera, prvog faraona Treće dinastije.

Nad tim se kompleksom, koji sam posjetio nekoliko puta tijekom 1989. i 1990. godine, uzdiže sedmerokatna piramida visoka 60 metara, smještena južno od grada Kaira u Sakkari. Čitavo je područje pravokutnoga oblika, gotovo 600 metara dugo i 300 metara široko, a prvotno ga je okruživao masivan kameni zid, većim dijelom očuvan do danas. U sklopu tog kompleksa nalazi se i duga kolonada od četrdeset visokih stupova, prostrano dvorište, brojna svetišta, hramovi i sporedne zgrade - sve to golemo, ali ujedno ljupkih i profinjenih oblika.

Ustanovio sam da se po egipatskoj predaji zamisao i konstrukcija čitavog Zoserova kompleksa pripisuje jedinstvenom kreativnom geniju - graditelju Imhotepu, kojemu se pripisuju još i naslovi Mudri, Čarobnjak, Arhitekt, Veliki svećenik, Astronom i Liječnik. Zainteresirao sam se za tu legendarnu ličnost jer su sljedeći naraštaji opetovano isticali njegove znanstvene i magijske sposobnosti; zaista, poput Ozirisa, zbog svojih je dostignuća na tim područjima poslije bio proglašen bogom. Zbog jedinstvenih građevinskih pothvata, kao što je gradnja Zoserove piramide, Imhotep mi se doimao očitim kandidatom za članstvo u kultu Thotha: spomenici u Sakkari jasno potvrđuju kako je najprije usvojio, a zatim savršeno proveo u praksu tehnološka umijeća svojstvena tom kultu.

Bio sam uzbuđen otkrivši da se Imhotep u drevnim zapisima često opisivao kao "Thothova slika i prilika" te kao "Thothov nasljednik", koji je stupio na njegovo mjesto nakon što se božanstvo uzdiglo na nebesa. Saznao sam i nešto još značajnije: u drevna je vremena i Mojsije često bio uspoređivan s Thothom (zaista, u drugom st. pr. Kr. židovsko-grčki filozof Artapan u svim je svojim djelima pravio takve

usporedbe, pripisujući proroku mnoštvo izvanrednih i očito "znanstvenih" izuma).

Činjenicu da su osobe poput Mojsija i Imhotepa, koje su povijesno toliko udaljene jedna od druge, bile jasno povezivane s kultom boga Mjeseca, smatrao sam jakim dokazom ne samo da postoji predaja o tajnoj mudrosti, nego i za postojanost te predaje. U skladu s time počeo sam se zanimati za to nisu li postojali i neki drugi magi i mudraci poput Imhotepa, kojima su se pripisivale konstrukcije osobito profinjenih i složenih građevina.

Nažalost, nije sačuvano nijedno svjedočanstvo o arhitektu koji je izgradio Veliku piramidu u Gizi. Ovo iznimno zdanje zasigurno je krunsko dostignuće veličanstvene Četvrte dinastije, za vrijeme koje je egipatska civilizacija dostigla vrhunac. Prema riječima jednog stručnjaka za to razdoblje:

> Faraoni više nikada neće graditi u tolikim razmjerima i s tolikim savršenstvom. Ta vještina i iskustvo prisutni su u gotovo svakoj vrsti umjetnosti i obrta. U razdoblju Četvrte dinastije namještaj je bio najelegantniji, tkanine najfinije, kiparstvo istodobno najsnažnije i najljupkije...Određene vještine, poput pravljenja očiju koje su se umetale na kipove, dostigle su razinu koja je graničila s natprirodnom. Kasnije su dinastije mogle proizvesti tek osrednje verzije, i znanje je konačno potpuno nestalo.

Mogao sam se samo složiti s navedenim opisom. Činilo mi se, doduše, da su posebne tehnološke vještine potrebne za podizanje tako veličanstvenih i impozantnih spomenika bile sačuvane još neko vrijeme prije negoli su "potpuno nestale". Iako one nisu bile praktično izražene, nedvojbeno je da su te vještine nekako opstale tijekom mnogih stoljeća kulturne stagnacije, koja je nastupila nakon Četvrte dinastije i nakon toga su se ponovno potvrdile u nevjerojatnom oživljavanju koje se zbilo tijekom Osamnaeste i Devetnaeste dinastije (1580.-1200. god. pr. Kr.).

Krunsko dostignuće ovog posljednjeg razdoblja, a koje me ispunjavalo strahopoštovanjem svaki put kad bih ga vidio, bio je prekrasan obelisk kraljice Hatšepsut u Karnaku. U njegovoj blizini, na zapadnoj obali Nila, ista je vladarica dala izgraditi golem hram-grobnicu, koji će

poslije biti proglašen jednim od najvećih arhitektonskih dostignuća u svjetskoj povijesti.

Saznao sam da se arhitekt obaju spomenika zvao Senmut. Zanimljivo je da natpis, koji je sam sastavio i koji se još uvijek može pročitati na zidu njegova groba, pokazuje da je svoje posebno znanje i vještine stekao nakon što je posvećen u tajne predaje o drevnoj mudrosti. "Nakon što sam prodro u sva djela božanskih proroka", hvalio se, "znao sam sve što se događalo od početka vremena."

> Pretpostavimo [zapisao sam u svoju bilježnicu] da je i Mojsije (koji je živio tek nekih 200 godina nakon Senmuta) bio upućen u tu istu tajnu predaju, predaju koja se protezala daleko izvan povijesnog obzorja, preko Imhotepa do božanskih kraljeva Thotha i Ozirisa, i koja se još proširila kako bi uključila i ostale velike znanstvenike i prosvjetitelje poput Isusa Krista. Ako ova hipoteza ima ikakvo uporište u stvarnosti, nije li onda moguće da su i neki izvanredni mislioci novijeg doba također naslijedili "okultno" znanje, koje je nadahnjivalo graditelje piramida i obeliska, omogućivši i Mojsiju da izvodi svoja čuda?

U potrazi za odgovorom na ovo pitanje vratio sam se na vitezove templare, koji su obitavali na mjestu prvog Salomonova hrama u Jeruzalemu, i koji su, vjerovao sam, u Svetom gradu saznali nešto zbog čega su poslije otišli u Etiopiju, tragajući za Kovčegom Saveza. Kako sam već rekao u V. poglavlju, istražujući vjerovanja i ponašanje ove neobične skupine redovnika-ratnika, stekao sam uvjerenje da su bili obaviješteni o nekoj drevnoj predaji i da je znanje, koje su tim putem stekli bilo iskorišteno pri gradnji crkava i zamkova, koji su bili arhitektonski mnogo napredniji od drugih građevina dvanaestog i trinaestog stoljeća.

Sada sam se zapitao-nije li moguće daje drevna predaja, u koju su bili upućeni templari, bila ona ista koju su naslijedili Mojsije, Senmut i Imhotep? Ako jest, nije li onda isto tako moguće daje templarska potraga za Kovčegom bila povezana s tom predajom? Znao sam da bi bilo gotovo nemoguće dokazima potkrijepiti ovo ezoteričko nagađanje. Bez obzira na to, bio sam uzbuđen otkrivši mnoštvo drevnih židovskih predaja, koje su tvrdile da je u Kovčegu sadržan "korijen svega znanja". Osim

toga, kako će se čitatelj prisjetiti, na zlatnom poklopcu svete relikvije stoje dva kerubina. Zar je tek puka slučajnost da je, po židovskoj predaji, "kerubin osobito nadaren *znanjem"*?

Ovo nikako nisu bili jedini navještaji o tome da je potraga za Kovčegom također bila i potraga za mudrošću. Jednako je značajna i činjenica da su mnogi templari, koji su početkom četrnaestog stoljeća proganjani i mučeni, priznali da su obožavali tajanstvenu bradatu glavu, koju su nazivali Bafomet. Nekoliko je stručnjaka, ističući bliske veze između vitezova i islamskih mistika, izjednačavalo Bafometa s Muhamedom, bezbrižno zanemarujući činjenicu da islam nikako ne bi mogao nadahnuti takvo ponašanje (budući da su muslimani, kako sam vrlo dobro znao, svoga proroka smatrali čovjekom, a ne bogom, te su potpuno odbacivali bilo kakav oblik idolatrije). Međutim, mnogo je uvjerljivije objašnjenje dao dr. Hugh Schonfield, stručnjak za razdoblje ranog kršćanstva, koji je dešifrirao tajni kod korišten u mnogim glasovitim "Svicima s Mrtvog mora" i koji su templari lako mogli naučiti tijekom svog dugog boravka u Svetoj zemlji. Dr. Schonfield je pokazao kako ime Bafomet, ako se napiše tim kodom te nakon toga transliterira, označava grčku riječ sofia. A grčka riječ sofia znači ni više ni manje nego "mudrost".

Na taj su način templari, obožavajući Bafometa, zapravo obožavali načelo mudrosti. I, naravno, upravo to su činili i drevni Egipćani kada su obožavali Thotha kao "utjelovljenje Božjeg uma", kao "tvorca svakog djela na svakom području znanja, i ljudskog i božanskog", te kao "izumitelja astronomije i astrologije, znanosti o brojevima i matematike, geometrije i zemljopisa, medicine i botanike". Ovo me ohrabrilo da istražujem dalje.

Ubrzo sam se prisjetio da su i slobodni zidari smatrali Thotha osobitim. Zaista, prema vrlo staroj masonskoj predaji, Thoth je "igrao glavnu ulogu u očuvanju znanja o masonskom zanatu i u prenošenju toga znanja čovječanstvu nakon potopa." Autor vrlo temeljite studije o izvorima slobodnog zidarstva otišao je još dalje, ustvrdivši kako su, u svojim počecima, masoni smatrali Thotha svojim pokroviteljem. Već sam otprije znao (vidi VII poglavlje) da su templari i slobodni zidari bili čvrsto povezani, te da su potonji gotovo sigurno potjecali od templara. Sada sam shvatio da je ono što sam smatrao "Thothovom vezom" us-

tanovilo tu povezanost u drevnom i postojanom kontekstu tajne predaje, koja se protezala još od faraonskih vremena. Zbog toga sam se zapitao: Jesu li, osim templara i masona, postojale neke druge skupine ili pojedinci, čija su se djela i zamisli doimale neobično naprednima i koji su možda bili posvećeni u istu tajnu predaju?

Otkrio sam da je takvih bilo mnogo. Primjerice, Kopernik, renesansni astronom, čija je teorija o heliocentričnom svemiru naglavce okrenula tvrdoglavo srednjovjekovno poimanje Zemlje kao središta svemira, sasvim je otvoreno tvrdio da je do svojih revolucionarnih shvaćanja stigao proučavajući tajne spise drevnih Egipćana, uključujući i djela samoga Thotha. Isto tako, u sedamnaestom je stoljeću matematičar Kepler (koji je napisao i pripovijest o putu na Mjesec) priznao da je pri formuliranju svojih zakona o kretanju planeta jednostavno "krao zlatne lađe Egipćana".

Na sličan je način sir Isaac Newton tvrdio da su "tajne, za neupućeno mnoštvo neshvatljive, Egipćani skrivali pod velom religijskih običaja i hijeroglifskih simbola." Vjerovao je da je među tim tajnama bila spoznaja o tome da se Zemlja okreće oko Sunca, a ne obrnuto: "Od davnina se smatralo da se planeti okreću oko Sunca i da Zemlja, kao jedan od tih planeta, jedanput na godinu opiše putanju oko Sunca, dok se dnevno okreće oko svoje osi, te da Sunce ostaje na mjestu."

Newton je svojom inteligencijom i obrazovanjem postavio temelje fizike kao suvremene znanstvene discipline. Među njegova izvanredna dostignuća ulaze epohalna otkrića u mehanici, optici, astronomiji i matematici (binomni teorem te diferencijalni i integralni račun), velik napredak u razumijevanju prirode svjetla i, što je najvažnije, formuliranje univerzalnog zakona gravitacije, koji je zauvijek promijenio čovjekovo shvaćanje svemira.

Međutim, ono što je manje poznato o slavnom engleskom znanstveniku jest činjenica daje veći dio života proveo duboko uranjajući u hermetičku i alkemijsku literaturu (više od desetine njegove privatne knjižnice sačinjavale su alkemijske rasprave). Nadalje, bio je opsjednut, i to doslovno, mišlju da stranice Svetog pisma kriju mudrost: osobito su ga privlačila djela Daniela iz Starog te Ivana iz Novog zavjeta zato što je "njihov jezik bio simboličan i tajanstven, te je njihovo razumijevanje zahtijevalo radikalno drukčiju metodu tumačenja"

Što sam više saznavao o Newtonu, to mi se više činilo da je upravo nastojanje za pronalaženjem te metode moglo objasniti zašto se upustio u mukotrpnu studiju dvadesetak različitih verzija Otkrivenja. Kako bi što bolje obavio taj posao, naučio je hebrejski, a zatim se upustio u jednako iscrpno proučavanje Ezekiela. Uspio sam ustanoviti i to da je iskoristio podatak sadržan u potonjem djelu kako bi izradio precizan nacrt Salomonova hrama. Zašto? Zato što je vjerovao da je glasovita građevina, koja je bila podignuta kako bi se u njoj pohranio Kovčeg Saveza, predstavljala vrstu kriptograma svemira; vjerovao je da će, uspije li dešifrirati taj kriptogram, proniknuti u Božji um.

Newtonov nacrt Hrama danas se čuva u Knjižnici koledža Babson. Ovaj je znanstvenik iz sedamnaestog stoljeća svoja ostala "teološka" otkrića i razmatranja izložio u neobjavljenim spisima koji sadrže više od milijun riječi. Sredinom dvadesetog stoljeća ove je dragocjene rukopise na jednoj aukciji kupio John Maynard Keynes. "Newton *nije* bio prvi glas razuma", poslije je u Kraljevskom društvu izjavio očito potresen ekonomist, "on je bio jedan od posljednjih maga, jedan od posljednjih Babilonaca i Sumerana, posljednji veliki um koji je na svijet gledao jednako kao i začetnici našeg intelektualnog naslijeđa prije više od deset tisuća godina." Keynes je pomno proučio rukopise i zaključio da je

> čitav svemir i sve što se u njemu nalazi Newton promatrao kao zagonetku, kao tajnu koja se može pročitati primjenom čiste misli na određeni dokaz, na tajanstvene tragove koje je Bog sakrio negdje u svijetu kako bi ezoteričkom bratstvu omogućio vrstu filozofske potrage za blagom. Vjerovao je da je te tragove moguće pronaći na nebu i u poretku elemenata, ali i u određenim spisima i predajama, koje bratstvo prenosi u neprekinutom lancu još od vremena prvog mističkog otkrivenja.

Zaista je tako! Iako sam znao da možda nikada neću moći dokazati da je odnosno "bratstvo" bilo izravno povezano s okultnim predajama o bogu Mjeseca, Thothu, i znanstvenicima i prosvjetiteljima "izbavljenima iz vode", osjećao sam da je bilo dovoljno dokaza koji su potvrđivali drugu zanimljivu činjenicu. Newton je, prilikom svojih najvećih otkrića, nekoliko puta istaknuo da se nije oslanjao samo na vlastitu domišljatost,

nego i na neko vrlo drevno i tajno vrelo mudrosti. Tako je, primjerice, jednom vrlo otvoreno izjavio kako zakon gravitacije, koji je izložio u svom djelu *Principia* nije novost, nego da je u drevna vremena bio vrlo dobro poznat i podrobno istražen; do njega je stigao dešifriranjem drevnih svetih spisa. Drugom prilikom izjavio je kako je Thoth zagovarao kopernikanski sustav. Povezao se i s njemačkim lječnikom i alkemičarem Michaelom Maierom (1568.-1622.) koji je tvrdio da su svi istinski posvećenici svoje znanje stekli od egipatskog boga Mjeseca.

Među ostalim zanimljivostima saznao sam da se Newton zainteresirao za činjenicu da su "među drevnim narodima bile česte poplave" a posebice ga je zanimalo biblijsko stajalište o Noi kao zajedničkom pretku svih ljudi. Osim toga, unatoč svojim čvrstim religijskim uvjerenjima, Isusa je promatrao kao osobito nadarenog *čovjeka* i tumača Božjeg velikog plana, a ne kao Sina Božjeg. Nadalje, a što je bilo najzanimljivije od svega, otkrio sam da je u Newtonovoj teologiji i u njegovu poimanju rane znanosti, središnji lik bio nitko drugi do prorok Mojsije, kojega je smatrao posvećenikom u tajne svemira, meštrom alkemije, te svjedokom dvostrukog otkrića Boga (koje je izraženo u Njegovoj riječi i djelu).

Newton je vjerovao da je Mojsije, mnogo stoljeća prije našeg prosvijetljenog doba, spoznao da je tvar sastavljena od atoma te da su ti atomi čvrsti i nepromjenjivi: "gravitacija utječe na atome i tijela u kojima se nalaze; gravitacija je proporcionalna količini tvari u svakom tijelu.". Newton je također smatrao da je opis stvaranja svijeta u Knjizi Postanka - koji pripisuje Mojsiju - alegorijski opis alkemijskog procesa:

> Mojsije, drevni teolog, opisavši i izrazivši najveličanstveniju arhitekturu ovoga svijeta, reče nam da je duh Božji pokrenuo vode prvobitnog kaosa ili mase koju prethodno stvori Bog.

Poslije, osvrnuvši se na djelo alkemičara, slavni engleski znanstvenik dodaje:

> Kao što svijet bijaše stvoren iz tame kaosa, s pomoću svjetlosti i odvajanjem nebeskoga svoda i voda od zemlje, tako i naše djelo

iz crnine kaosa stvara početak i njegovu prvobitnu tvar odvajanjem elemenata i prosvjetljivanjem tvari.

Naposljetku, smatrao sam kako nije tek puka slučajnost da je Newtonov omiljeni biblijski odlomak bio upravo onaj u kojemu se aludira na postojanje vrste tajnog znanja dostupnog samo posvećenima:

> Dajem ti tajna bogatstva,
> da bi spoznao da sam ja Jahve
> koji te zovem po imenu
> Bog Izraelov.

Ako je Newton zaista imao pristup istom "tajnom bogatstvu" kao i Mojsije, to je značilo da je u razdoblju od tisuću godina kontinuirano djelovala tajna sljedba ili kult, čija je svrha bila prenošenje neke osobite mudrosti koja se razotkrivala samo izabranima. Ovo je zvučalo prilično usiljeno, ali nikako i nemoguće. Upravo suprotno, znanje i vještine uspješno su prenosili s naraštaja na naraštaj, s jednog kraja svijeta na drugi, bez ijednog konkretnog dokumenta koji bi potvrđivao takvu predaju. Primjerice, poznato je da je matematičar Rhabdas, koji je u dvanaestom stoljeću živio u Konstantinopolu, izračunavao kvadratni korijen metodom koja se više od dvije tisuće godina prije toga rabila samo u Egiptu i nigdje drugdje na svijetu. Kako je i odakle Rhabdas stekao to znanje, ostaje i dalje zagonetkom. Isto tako, znao sam da se učenje i prenošenje ezoteričkih znanja i tajanstvenih rituala stoljećima prakticiralo u raznim masonskim ložama, iako u javnost nisu dospjeli nikakvi pouzdani podaci o njihovu podrijetlu.

Ocrtavanje obrisa takve nevidljive zajednice bio je krajnje obeshrabrujući pothvat. Jednako su jalovi bili pokušaji razotkrivanja prave prirode znanosti i tehnologije, koje je tako dugovječna i tajanstvena institucija poput kulta Thotha čuvala i štitila, osobito ako pretpostavimo da su ta znanost i tehnologija potjecale od povijesno udaljene i nama potpuno nepoznate i zaboravljene kulture.

U svoju sam bilježnicu zapisao:

> Bilo bi pogrešno smatrati tehnologiju i izume dvadesetog stoljeća nekakvim vodičem; upravo suprotno, ako je u drevnim

vremenima zaista postojalo napredno društvo, onda je njegova mudrost morala biti potpuno drukčijom od svega što nam je danas poznato, a njegova se tehnologija najvjerojatnije temeljila na nama nepoznatim načelima.

Čudovišna naprava

S takvim sam se mislima okrenuo proučavanju neobičnih odlomaka starozavjetnih Knjige Izlaska i Ponovljenog zakona, koje su opisivale susret Boga i Mojsija na Sinajskom brdu. Usred vatre i gromova, oluja i oblaka dima Jahve je, navodno, hebrejskom magu dao naputke za izgradnju Kovčega Saveza i predao mu kamene ploče Zakona na kojima je bilo zapisano Deset zapovijedi. Zanatlija Besalel, koji je ponizno proveo "božanski" plan i načinio Kovčeg Saveza, kao da je znao da gradi neku čudovišnu napravu.

A to je Kovčeg uistinu i bio: čudovišna naprava sposobna da, ako se zlorabila, oslobodi jezive i smrtonosne energije, naprava koju nije zamislio Bog, kako naučava Biblija, nego prije sam Mojsije.

U vrijeme kada nije bilo jasne granice između magije i znanosti, magijski posvećenik Mojsije mogao je posjedovati tehničko znanje, a samim time i sposobnost da zamisli i konstruira takvu napravu. Naravno, za to nema nikakvih dokaza. Međutim, samo će oni uobražena i prezirna pogleda na povijest tvrditi da drevne mudrosne egipatske predaje nisu sadržavale nikakve posebne vještine ili tehničke zamisli, koje je prorok mogao iskoristiti kako bi obremenio Kovčeg strašnim moćima koje mu se pripisuju u Starom zavjetu.

Nagađati o tome u svakom je slučaju zdravo, te čitateljima koji su zainteresirani ući dublje u tajnu, podastirem sljedeće hipoteze, kao hranu za dušu.

Motiv i prilika

Pretpostavimo na trenutak da je Mojsije zaista posjedovao tehničko znanje koje mu je omogućilo da stvori "čudovišnu napravu"

sposobnu da razori zidine (kao u slučaju Jerihona), usmrćuje ljude (kao u slučaju "stanovnika Bet Šemeša"), nanosi zloćudne čireve onima koji joj se približe nezaštićeni (kao u slučaju Filistejaca nakon bitke kod Eben Haezera), prkosi gravitaciji (kao u slučaju nosača koje je, jednom prilikom, "bacao u zrak i spuštao na zemlju više puta").

Ako je Mojsije mogao načiniti takvu napravu, treba postaviti pitanje motiva i prilike.

Rekao bih daje motiva imao i više nego dovoljno. Kao jedan od mnogih junaka-prosvjetitelja "izbavljenih iz vode", njegov prvenstveni cilj možda nije bilo uspostaviti židovsku vjeru (iako je to njegova neosporna zasluga), nego prije prosvijetliti Izraelce koji su, prije Izlaska, bili tek nešto više od neorganiziranog nomadskog plemena u egipatskom sužanjstvu.

Pretpostavimo da je prorok odlučio nadahnuti (a time i mobilizirati) ovu primitivnu skupinu nomada uvjeravajući ih da će ih povesti u Kanaan, "Obećanu zemlju", koju je zavodljivo opisivao kao "dobru i prostranu zemlju...kojom teče med i mlijeko". Ako je to točno, onda je Mojsije bio vrlo lukav vođa i nadasve pronicljiv poznavatelj ljudskih slabosti. Znao je da će, kada jednom tamo stignu, biti sučeljeni s golemim poteškoćama, a da bi ih uspješno nadvladali, valjalo je narod oblikovati, podvrgnuti svojoj volji i nametnuti mu disciplinu.

Ovakvo mi se stajalište činilo razumnim jer je nudilo logično objašnjenje za nešto što nije imalo previše smisla, a prvenstveno za činjenicu da su Izraelci proveli četrdeset godina lutajući neprijateljskim divljinama Sinajskog poluotoka. U to su vrijeme postojala barem dva dobro poznata i frekventna trgovačka puta, koja su omogućavala putnicima da prijeđu preko pustinja između Egipta i Kanaana za samo nekoliko dana. Stoga smatram kako je Mojsijeva odluka da se ne služi ovim putevima (i time svoj narod poštedi nevolja i iskušenja) bila dijelom proračunate strategije: bio je to najbolji način da osposobi i pripremi Izraelce za osvajanje Obećane zemlje.

Takva je strategija, međutim, imala i slabe strane. Tu je prvenstveno bio problem nagovaranja pripadnika plemena da se u pustinji drže zajedno i da trpe sve teškoće i okrutnosti nomadskog života. Biblijski opisi lutanja divljinom jasno govore koliko se Mojsije namučio da zadrži povjerenje svoga naroda i natjera ga da mu se pokori. Narod bi

se nakratko umirio kada bi prorok izveo neko novo čudo (a morao je izvoditi mnoštvo čudesa). Međutim, u drugim su prilikama, osobito kada bi se sučelili s nevoljama, Izraelci kipjeli od nezadovoljstva, oštro ga kritizirali, a ponekad se i otvoreno pobunili protiv njega.

Nije li, sudeći prema takvim okolnostima, razumno pretpostaviti da je prorok smatrao nužnim da se opremi nekim prenosivim "čudotvornim strojem" kako bi ostavio dojam na Izraelce kad god je situacija iziskivala malo "magije"? I nije li upravo to Kovčeg i bio - prenosiv čudotvoran stroj, kojim je Mojsije osigurao poslušnost naroda bez obzira na težinu okolnosti?

U Bibliji možemo pronaći brojne primjere u kojima se sveti predmet rabio upravo u te svrhe. Zaista, nakon izgradnje Kovčega Mojsijevo se ponašanje drastično promijenilo. Prvotno je na neprekidne zahtjeve i pritužbe Izraelaca odgovarao drugorazrednim čarolijama - udarivši štapom po pustinjskoj pećini kako bi iz nje potekla voda, pretvaranjem nečiste vode u pitku, dijeljenjem hrane u obliku mane i prepelica itd. Međutim, nakon izgradnje Kovčega Mojsije više nije pribjegavao ovakvim trikovima. Umjesto toga, kad god bi narod gunđao, protiv njega se pobunio ili se na bilo koji način usudio usprotiviti njegovu vodstvu, na svojoj bi koži osjetio strašne moći Kovčega.

Tako se jednom prilikom poslužio njime kako bi kožnom bolešću kaznio svoju sestru Mirjam jer je posumnjala u njegov autoritet. U Bibliji se ta kožna bolest naziva "gubom". Nakon istjeka kazne, Mirjamine su rane nestale. Budući da su se pojavile nakon što je bila izložena tajanstvenom oblaku, koji je ponekad lebdio između dva kerubina koji su stajali na poklopcu Kovčega, nevjerojatno je da su bile posljedicom gube. Nije li vjerojatnije da ih je uzrokovalo kemijsko ili neko drugo zračenje iz samog Kovčega?

Mirjam nije bila jedina osoba koja je osjetila Mojsijev gnjev. Štoviše, drugi odmetnici, koji nisu imali tu sreću da pripadaju svećeničkoj obitelji, kažnjavani su mnogo okrutnije. Osobito su zanimljivi događaji koji su nastupili nakon pobune zbog otvorene sumnje u Mojsijevu i Aronovu vlast:

> ...ustanu protiv Mojsija zajedno s dvjesta pedeset Izraelaca...Oni se sjate oko Mojsija i Arona govoreći im: "Vi prelazite mjeru!

Sva je zajednica, svi njezini članovi, posvećena, i među njima je Jahve. Zašto se onda uzvisujete iznad zajednice Jahvine!"

Mojsije je, isprva iznenađen ovim neposluhom, "pao ničice". Međutim, ubrzo se oporavio i predložio sljedeći "ispit": kako bi se otkrilo je li dvjesto pedeset pobunjenika bilo zaista "posvećeno" kao i on, naredio im je neka svaki od njih napuni po jednu brončanu kadionicu tamjanom te da taj tamjan zapali pred Kovčegom. Kada to učine, nastavio je: "Koga Jahve odabere, taj neka bude posvećen".

Ovi prihvatiše izazov: "Svaki uzme svoj kadionik, stavi u nj vatre, onda odozgo metne tamjana i stane s Mojsijem i Aronom kod ulaza u Šator sastanka." Ubrzo se zatim "pokaza slava Jahvina". Navodno je nakon toga Bog upozorio svoje "miljenike" o onome što namjerava učiniti: '"I reče Jahve Mojsiju i Aronu: "Odvojite se od te zajednice da je odmah satrem!'" Na to prorok i veliki svećenik "popadoše ničice...Ali sukne oganj od Jahve [iz Kovčega, op. pisca] te proždre dvjesta i pedeset ljudi koji su prinosili tamjan."

Nakon toga,

"Izgibosmo! - rekoše Izraelci Mojsiju. - Propadosmo! Svi odreda propadosmo! Tko god priđe Jahvinu prebivalištu, umire...Zar ćemo svi izginuti?"

Izgleda da su Izraelci tada naučili lekciju. Obuzdani moćima Kovčega više nisu dizali nikakve značajnije pobune. Upravo suprotno, tijekom ostatka svoga boravka u divljini, osim ponekih rijetkih izraza nezadovoljstva i gunđanja, uvelike su se pokoravali Mojsiju i činili onako kako im je zapovijedao.

Toliko, dakle, o motivu. Mojsiju je očito bio potreban prenosiv čudotvorni stroj poput Kovčega. Kada se konačno opremio takvim strojem - ako je to uopće bio stroj - nije zazirao od toga da ga i upotrijebi.

Međutim, samo motiv i sposobnost nisu bili dovoljni. Stoga se nameće sljedeće pitanje: je li Mojsije imao priliku pripremiti naputke za izgradnju Kovčega i proizvesti vrstu "spremišta moći", energetskog izvora pomoću kojega se imao aktivirati?

Odgovor je potvrdan - imao je mnogo prilika. Kako bismo dobili bolji uvid, valja spomenuti glavne događaje iz Mojsijeva života, redoslijedom kojim su se zbivali:

1. Rođenje u Egiptu.
2. Položen je na obalu Nila u košarici od papirusove trstike, oblijepljene smolom i paklinom.
3. Faraonova kći ga je "izbavila iz vode".
4. Odrastao je na faraonovu dvoru, gdje je naučio "svu mudrost egipatsku" te postao posvećenikom u magiju i, gotovo sigurno, veliki svećenik.
5. S četrdeset godina, kako kazuje Biblija, čuo je kako Egipćani ugnjetavaju njegov narod - Izraelce. Napustio je dvor kako bi ustanovio što se zbiva. Otkrio je da njegov narod živi u sužanjstvu, prisiljen na težak rad danju i noću. Razjaren okrutnim postupanjem i ohološću Egipćana ubio je nadzornika i pobjegao u drugu zemlju.
6. Kada mu je bilo osamdeset godina, odnosno, četrdeset godina poslije, vratio se iz progonstva kako bi Izraelce oslobodio iz sužanjstva.

Što se događalo tijekom tih četrdeset godina? Biblija ne daje gotovo nikakvog odgovora na to pitanje, posvećujući tom razdoblju tek jedanaest rečenica. Međutim, jedan je događaj opisan vrlo jasno: u ovom dugom vremenskom razdoblju najvažniji je događaj bio Mojsijev susret s Jahvom pred gorućim grmom - susret u podnožju Sinajskog brda, gdje će poslije biti izgrađen Kovčeg Saveza.

Nije li moguće da je Mojsije, davno prije nego što je nagovorio Izraelce da ga slijede preko Crvenog mora, imao prilike podrobno upoznati divljine Sinajskog poluotoka? Mjesto na kojemu se zbio susret pred gorućim grmom upućuje na mogućnost da je Mojsije proveo barem dio svog četrdesetogodišnjeg progonstva u ovoj udaljenoj i brdovitoj pustoši. Zaista, moguće je da je tamo proveo većinu ili čak svih četrdeset godina, a takvo gledište zastupaju i neki znanstvenici. Prema jednom učenom egiptologu, moguće je da je Mojsije proveo čak četvrtinu stoljeća na Sinajskom poluotoku, živeći na brdu poznatom pod imenom Sera-

bit-el-Khadem i smještenom nekih osamdeset kilometara od samoga brda Sinaja.

U lipnju 1989. popeo sam se na brdo Serabit-el-Khadem, u divljem i neplodnom području na jugu Sinajskog poluotoka. Na vrhu brda, kamo turisti nikada ne zalaze, nalazili su se ostaci naseobine u kojoj je navodno živio Mojsije - među tim ostacima nalazilo se mnoštvo obelisaka, oltara i gracioznih stupova, koji su upućivali na to da se nekoć tamo nalazio veliki egipatski hram. Pomislio sam da se Mojsije, kao Veliki Svećenik drevne egipatske religije, zasigurno ovdje osjećao ugodno. Ako je zaista izbjegao faraonovu gnijevu nakon ubojstva nadzornika, kako je tvrdila Biblija, onda bi u ovom udaljenom i nedostupnom mjestu pronašao sigurnost.

Nakon svoga prvog posjeta, odlučio sam saznati nešto više o Serabit-el-Khademu. Tako sam, istražujući, otkrio dvije značajne činjenice.

Kao prvo, saznao sam da je između 1904. i 1905. godine područje hrama detaljno istraživao slavni britanski arheolog sir William Flinders Petrie, pri čemu je iskopao dijelove nekoliko kamenih ploča. Te su ploče bile ispisane neobičnim slikovnim pismom, za koje se poslije ustanovilo da pripada semitsko-kanaanskom jeziku, srodnom drevnom hebrejskom.

Kao drugo, otkrio sam da je naselje na Serabit-el-Khademu u razdoblju od 1990. do 1190. god. pr. Kr. bilo značajno po izvorima bakra i tirkiza. Sudeći prema ovim datumima, sasvim je opravdano pretpostaviti da je Mojsije ovdje boravio u 13. st. pr. Kr., prije Izlaska. Dokaz da se na tom području u gotovo isto vrijeme rabilo pismo srodno hebrejskom snažno govori u prilog tom stajalištu. Međutim, ono što me najviše zainteresiralo bila je činjenica da je Serabit bio vrsta industrijskog i metalurškog kompleksa te da je čitavo to područje bilo puno rudnika. Budući da je dugo vremena živio na tom području, Mojsije je morao steći neka znanja o mineralima i metalima kojima je obilovao južni Sinaj.

Nakon posjeta Serabit-el-Khademu u lipnju 1989. godine, odvezao sam se unajmljenim džipom osamdeset kilometara preko pustinje do Sinajskog brda. Teško da bi se ovo područje moglo nazvati "pustinjom", jer, iako ima pješčanih prostranstava veći dio krajolika su strme

i isušene crvene visoravni na kojima gotovo ništa ne raste. Nešto zelenila nalazi se samo u rijetkim oazama u dolini, a jedna je od njih, bogata datuljinim palmama, smještena u podnožju Sinajskog brda. Ondje je, navodno na mjestu gorućega grma, u četvrtom stoljeću podignuta mala kršćanska kapela. Ta je kapela tijekom godina mnogo nadograđivana. U petom je stoljeću pretvorena u veliki samostanom pod zaštitom aleksandrijske Koptske crkve. U šestom je stoljeću rimski car Justinijan oko samostana podigao zidine kako bi ga bolje zaštitio od napada beduinskih plemena. Konačno, u jedanaestom stoljeću čitav je kompleks posvećen sv. Katarini. I danas se naziva "Sv. Katarina", a mnoge zgrade, izgrađene u petom i šestom stoljeću, još su očuvane.

Prije nego sam se počeo penjati strmim usponom na vrh Sinajskog brda, proveo sam neko vrijeme u drevnom samostanu. U glavnoj sam crkvi otkrio nekoliko prekrasnih ikona, mozaika i slika, od kojih su neke bile starije od 1500 godina. U vrtu se nalazio bujan grm malina ograđen zidom, za koji su redovnici vjerovali da je biblijski gorući grm. Međutim, osim što je malo vjerojatno da je to bio Mojsijev grm, jednako tako nikada nije sigurno dokazano da je *ovo* Sinajsko brdo ono koje se spominje u Bibliji. Međutim, činjenica jest da su redovničke predaje, koje datiraju još od četvrtog stoljeća, taj isti vrhunac povezivale s "Božjom planinom", najvjerojatnije na temelju danas izgubljenih podataka iz pouzdanih izvora. Osim toga, znao sam da su se s time podudarale i lokalne plemenske predaje: beduinsko ime za Sinajsko brdo je jednostavno *Jebel Musa-"Mojsijeva* planina". I znanstvenici su povezivali biblijsko brdo Sinaj s vrhuncem koji danas nosi isto ime - čak i oni koji se ne slažu s tim stajalištem ne predlažu neko drugo *područje,* nego neke druge vrhunce na istom području (na primjer, Jebel Serbal).

Moram priznati da, popevši se na brdo Sinaj, nisam nimalo sumnjao da je upravo tamo Mojsije doveo Izraelce "tri mjeseca" nakon izlaska iz Egipta. Odmorio sam se kratko na vrhu, stojeći na rubu grebena s kojega se, kroz svijetloplavu izmaglicu, pružao pogled na kilometre pustih i neprohodnih planina, koje su se uzdizale ponad suhih dolina. Ozračje je bilo ispunjeno mirnoćom, ne samo tišinom nego i istinskim mirom. Iznenada je zapuhao hladan i suh vjetar. Ugledao sam orla kako se uzdiže u nebeske visine i, kratko proletjevši u mojoj ravnini, nestaje u daljini. Ostao sam neko vrijeme sam na tom surovom i gordom vrhun-

cu, razmišljajući kako Mojsije nije mogao odabrati dramatičnije ni prikladnije mjesto na kojem će iz Božjih ruku primiti Deset zapovijedi.

Alije li hebrejski mag zaista zato došao na Sinajsko brdo? Nije li moguće da je pravi cilj njegova dolaska bio načiniti Kovčeg Saveza *i napuniti ga nekim energetskim izvorom, sirovinom za koju je znao da će je pronaći upravo na tome mjestu?*

Ovo je tek pretpostavka, ali na ovome ćemo je mjestu dopustiti. Ako je Mojsije znao da na vrhu Sinajske gore postoji neka moćna sirovina, koja je to sirovina mogla biti?

Jedna je mogućnost, koju sam u drukčijem kontekstu istaknuo u III. poglavlju, da su kamene ploče na kojima je Bog navodno ispisao Deset zapovijedi bile zapravo komadi meteorita. Ovu intrigantnu mogućnost (prisjetimo se samo Wolframovih opisa Gralskog kamena za koji ovaj govori da ga je s neba donijela anđeoska vojska), ozbiljno je prihvatilo nekoliko uglednih bibličara, naglasivši kako se u mnogim drevnim semitskim kulturama štovalo meteoritsko kamenje i dodavši da:

> nije bilo razloga za skrivanje ploča zakona u nekom zatvorenom spremištu...Zapovijedi ispisane na kamenu trebale su biti izložene naočigled sviju...[zbog toga se može] pretpostaviti da Kovčeg nije sadržavao dvije ploče zakona, nego kameni fetiš, meteorit sa Sinajskog brda.

Ako je ova pretpostavka točna, onda bi valjalo ustanoviti koju je to sirovinu mogao sadržavati "meteorit sa Sinajskog brda". Razumno je pretpostaviti da je ta sirovina bila radioaktivna, ili takva kemijskog sastava da je mogla učinkovito poslužiti Mojsiju ako je doista želio proizvesti moćan i trajan izvor energije, kojim bi napunio Kovčeg Saveza.

Ove pretpostavke u svakom slučaju dopuštaju sami biblijski navodi. Štoviše, mnogi odlomci iz relevantnih poglavlja Knjige Izlaska dovoljno su zagonetni i nejasni da bi dopustili upravo takva nagađanja.

Takozvana "teofanija" - ukazanje božanstva smrtniku - zbila se odmah nakon što su Izraelci "postavili tabor pred brdom". Tada se "Mojsije popne k Bogu. Jahve ga zovne s brda pa mu rekne...".

U ovom početnom stadiju Biblija uopće ne spominje dim, vatru ili neke druge posebne efekte koji će poslije redovito prethoditi manifestacijama Boga. Umjesto toga, prorok se jednostavno penjao na brdo i tamo nasamo, bez svjedoka, razgovarao s Jahvom. Značajno je da je jedan od prvih naputaka koje je navodno primio od Boga bio ovaj:

> Postavi naokolo granicu za narod i izdaj naredbu: Pripazite da se na brdo ne penjete; da se ni podnožja ne dotičete! Tko se god brda dotakne, smrt će ga snaći...neka bude kamenjem zasut ili strijelom ustrijeljen...neka na životu ne ostane.

Ne treba ni reći da bi Mojsije, ako je na Sinajskom brdu zaista namjeravao proizvesti nekakvu sirovinu, u "božanskom nalogu" pronašao dobar izgovor da uspostavi strogo izdvojeno područje: prijetnja svakom znatiželjniku da će biti kamenovan ili ustrijeljen ako bi se popeo na brdo, omogućila bi Mojsiju da održi iluziju kako se sastaje s Bogom.

U svakom slučaju, prava je drama započela tek četvrtoga dana njegova boravka na brdu. Naime, tada:

> ...u osvit dana, prolomi se grmljava, munje zasijevaše, a gust se oblak nadvi nad brdo. Gromko zaječa truba, zadrhta sav puk koji bijaše u taboru...Brdo Sinaj zavilo se u dim, jer je Jahve u obliku ognja sišao na nj. Dizao se dim kao dim iz peći.

Izgleda da se isprva Mojsije kratko zadržavao na brdu, te da je često silazio u tabor. Međutim, Bog ga je ubrzo pozvao rekavši mu:

> Popni se k meni na brdo i pričekaj ondje. Dat ću ti kamene ploče sa zakonom i zapovijedima koje sam za njihovu pouku napisao.

Bio je to uvod u ono što će se pokazati ključnim događajem na Sinaju - primanje kamenih ploča, koje će poslije Mojsije položiti u Kovčeg Saveza. Mojsijev uspon na brdo bio je popraćen glamuroznim efektima:

> Zatim Mojsije uzađe na brdo, a onda oblak prekri brdo. Slava se Jahvina nastani na Sinajskom brdu, i oblak ga obavijaše šest dana. Sedmoga dana zovne Jahve Mojsija isred oblaka. Slava Jahvina

> na vrhuncu brda bijaše očima Izraelaca kao vatra koja sažiže. Mojsije zađe u oblak i uspne se na brdo. Četrdeset dana i četrdeset noći boravio je Mojsije na brdu.

Zar je svemogućem Bogu trebalo četrdeset dana i četrdeset noći da svomu proroku dostavi kamene ploče? Toliko se vremena doima zaista pretjeranim. Ali, ako Mojsije *nije* primio "ploče Saveza", nego je proizvodio ili usavršavao neki kompaktan energetski izvor kako bi njime napunio Kovčeg, tada je ovaj rok bio posve opravdan.

Prema ovom stajalištu, "vatra koja sažiže" na vrhuncu brda, a koju su Izraelci protumačili kao "slavu Jahvinu" mogla je biti "paklena vatra", koja je proizlazila iz naprava ili kemijskih procesa kojima se prorok služio da postigne svoj cilj. Iako se ova hipoteza može doimati suviše nategnutom, ona nije ništa pretencioznija od teorije o kamenim pločama uz koju pristaju Stari zavjet, Mišna, midraški spisi, Talmud, te drevne židovske legende.

Kamene ploče?

Najjasniji opis ploča sadržan je u talmudsko-midraškim izvorima, koji podastiru sljedeće podatake: (1) ploče su bile "načinjene od kamena sličnog safiru"; (2) "nisu bile veće od šest dlanova po dužini te isto toliko po širini" ali su, unatoč tomu, bile nevjerojatno teške; (3) iako su bile teške, bile su i savitljive; (4) bile su prozirne.

Na takvim je neobičnim predmetima, kako Biblija uporno ističe, sam Jahve navodno zapisao Deset zapovijedi:

> Kad Jahve svrši svoj razgovor s Mojsijem na Sinajskom brdu, dade mu dvije ploče Svjedočanstva, ploče kamene, ispisane prstom Božjim...Mojsije se okrene i siđe s brda. U rukama su mu bile dvije ploče Svjedočanstva, ploče ispisane na obje svoje plohe; ispisane i sjedne i s druge strane. Ploče su bile djelo Božje; pismo je bilo pismo Božje u pločama urezano.

Teološki, dakle, nema nikakve sumnje u svetost ili značenje prorokova tereta: kako su ploče bile ispisane prstom samoga Boga, one su doslovno

bile dijelovi božanstva. S biblijskog stajališta, smrtniku nikada nije bilo povjereno ništa dragocjenije od toga. Netko će možda zaključiti da je Mojsije čuvao te ploče kao zjenicu oka. Međutim, Biblija nas izvještava drukčije. Spopadnut gnijevom, Mojsije je razbio te čiste i savršene darove.

Koje je objašnjenje prorokova neshvatljiva čina? Knjiga Izlaska opisuje Mojsijevo razočaranje kad je saznao da su izdajnički Izraelci, izgubivši nadu da će se njihov vođa zaista vratiti nakon četrdeset dana kako je i obećao, načinili zlatno tele i počeli ga štovati kao boga. Stigavši u tabor, Mojsije ih je uhvatio *in flagrante,* vidjevši ih kako prinose žrtve, plešu i klanjaju se pred idolom. Pred tim grotesknim prizorom "...razgnjevi se Mojsije. Baci iz ruku ploče i razbije ih na podnožju brda.". Nakon toga uništio je i zlatno tele, dao pogubiti oko tri tisuće njegovih najgorljivijih štovatelja i ponovno uspostavio red.

Toliko, dakle, o službenom izvješću o tome kako su i zašto kamene ploče bile razbijene. Međutim, ti su predmeti očito imali posebno značenje, te ih je valjalo nadomjestiti novima. Stoga je Bog naredio Mojsiju neka se vrati na brdo kako bi primio dvije nove kamene ploče. Mojsije ga posluša te "ostade ondje s Jahvom četrdeset dana i četrdeset noći...Tada je na ploče ispisao riječi Saveza - Deset zapovijedi." Nakon toga, Mojsije je sišao s brda ponovno noseći ploče u rukama. Međutim, pobliže proučavajući odnosne biblijske odlomke, uočit ćemo značajnu razliku između ovog i prethodnog Mojsijeva silaska sa Sinajskog brda: ovaj je put "iz njegova lica izbijala svjetlost", a ta se neobična pojava prethodno uopće nije spominjala.

Zbog čega je iz prorokova lica izbijala svjetlost? Naravno, ovu pojavu Biblija tumači činjenicom da se prorok nalazio u neposrednoj blizini Boga: "...iz njegova lica, zbog razgovora s Jahvom, izbija svjetlost." Međutim, i u drugim je prilikama, još od događaja s gorućim grmom, Mojsije stajao blizu Jahve, ne pretrpjevši nikakve slične posljedice. Tako je, primjerice, bilo i neposredno prije nego li je ponovno poduzeo svoju četrdesetodnevnu ekspediciju na brdo Sinaj. Naime, dok je boravio u izraelskom taboru, znao je dugo vremena provoditi nasamo razgovarajući s Bogom u posebno posvećenoj nastambi zvanoj "Šator sastanka". Tamo je "Jahve razgovarao s Mojsijem lice u lice, kao što čovjek govori s prijateljem", ali se ni iz čega ne može zaključiti da je nakon tih razgovora njegovo lice bilo obasjano svjetlošću.

Koji je, dakle, mogao biti uzrok takvoj emanaciji? Nije li razumno pretpostaviti da je ona bila posljedicom doticaja s kamenim pločama? Ovu pretpostavku posredno potvrđuju talmudski i midraški izvori, koji navode da je iz ploča isijavalo "Božansko zračenje". Kada ih je Bog predao Mojsiju: "On ih je držao za gornju trećinu, dok je Mojsije uhvatio donju trećinu. Jedna je trećina, međutim, ostala otvorena, te je na taj način Božansko zračenje proželo Mojsijevo lice."

Kako se ovo nije dogodilo s prvotnim kamenim pločama-koje je Mojsije razbio - opravdano je postaviti slijedeće pitanje: Zašto su ovaj put stvari bile drukčije? Može li odgovor biti taj da je Mojsije ustanovio kako prve ploče, upravo zato što *nisu* obasjale njegovo lice, nisu bile tehnički dovoljno savršen energetski izvor? To bi u svakom slučaju moglo objasniti njegov neobičan čin. Međutim, od novih je ploča Mojsije dobio opekline. Možda je u tome vidio dokaz da je postupak njihove proizvodnje (ma u čemu se on sastojao) bio ispravno proveden, što ga je uvjerilo u njihovu djelotvornost kada ih jednom položi u Kovčeg.

Naravno, teorija prema kojoj je sjaj na Mojsijevu licu moglo izazvati neko zračenje, pripada području čiste špekulacije. Za nju u Bibliji nema nikakve potvrde. Unatoč tome, ovakav zaključak, izveden na temelju malog broja dostupnih dokaza, čini se posve razumnim. Prorokov silazak s brda, kada je Izraelcima donio nove ploče Zakona, 34. poglavlje Knjige Izlaska opisuje u samo sedam rečenica. Međutim, u tim rečenicama jasno stoji kako je njegov dolazak u tabor bio toliko jeziv da se Izraelci "ne usudiše k njemu pristupiti". Kako bi ih poštedio strašnoga prizora, Mojsije "prevuče preko svoga lica koprenu" koju je nosio kad god je bio među ljudima, skidajući je samo kada bi se povlačio u Šator sastanka.

Nije li ovakvo ponašanje bilo svojstvenije čovjeku koji je pretrpio strašne opekline, uslijed izloženosti moćnom energetskom izvoru, negoli čovjeku kojega je dotaknula Božanska svjetlost?

Svjedočanstvo o izgubljenim istinama

Moguće je beskonačno nagađati o pravoj prirodi Kovčega Saveza, kao i o njegovu sadržaju. Što se mene tiče, u tim sam pretpostavka-

ma otišao dovoljno daleko. Međutim, čitatelji koji bi željeli otići još dalje, morali bi najprije uzeti u obzir materijale od kojih je Kovčeg bio načinjen. Izgleda da su za to bile korištene goleme količine zlata - a zlato je, osim što je plemenito i oku ugodno, jednako tako i postojano, čvrsto i otporno na kemijske utjecaje. Tako je, primjerice, jedan učeni rabin (koji je živio u dvanaestom stoljeću) vjerovao daje "Pomirilište", koje je služilo kao poklopac Kovčega Saveza, bilo debelo jedan dlan. A kako se, tradicionalno, veličina dlana mjerila od vrha palca do vrha malog prsta, to znači da se Kovčeg zatvarao glomaznom pločom od čistoga zlata, debelom čak *dvadeset tri centimetra*. Zašto je bila potrebna tolika količina dragocjenog metala? Možemo li pripisati slučajnosti da je rabin Shelomo Yitshaki, odakle dolazi ovaj, i mnoštvo drugih podataka o svetoj relikviji, bio rođen, te proveo većinu života u gradu Troyesu u srcu francuske pokrajine Champagne? Taj isti grad bio je dom Chretiena de Troyesa, koji je sedamdeset pet godina nakon rabinove smrti, pišući o Svetom gralu ustanovio žanr, čijim je predstavnikom bio i Wolfram von Eschenbach. U tom je gradu sv. Bernard iz Clairvauxa ustanovio templarski viteški red. Tako možemo u nedogled nabrajati misterije i povezanosti.

Znatiželjnici bi isto tako mogli razmisliti o neobičnim odorama koje su nosili veliki svećenici kada su prilazili Kovčegu. Vjerovalo se da bi, ako ne bi nosili te odore, izlagali svoje živote velikoj opasnosti. Je li ovdje bilo posrijedi samo praznovjerje ili obredni običaj? Je li zaštitna odora bila potrebna zbog nečega što se odnosilo na prirodu samoga Kovčega?

Jednako su zagonetna bila i neobična pokrivala - dva platnena i jedno kožno - kojima se morao pokriti Kovčeg prije iznošenja (navodno zato da netko ne pogine ako bi ga za vrijeme nošenja slučajno dotaknuo). Čak kada su bile poduzete sve mjere opreza, sveta bi relikvija ponekad usmrtila svoje nosače. To je činila putem "iskri". O kakvim je iskrama bila riječ? Jesu li možda pokrivači, načinjeni od nepropusnih materijala, služili kao izolatori?

Jednako je zanimljiva i priča o Aronovim sinovima Nadabu i Abihu, koji su poginuli od Kovčega ubrzo nakon što je položen u Šator sastanka (ovaj sam događaj ukratko opisao u XII. poglavlju; prema Bibliji, iz Kovčega je izbio plamen "te ih proguta - poginuše oni").

Iznenađuje, međutim, da je Mojsije potpuno zanemario uobičajene dugotrajne hebrejske pogrebne ceremonije, zapovijedivši, umjesto toga, da se tijela odmah odnesu "izvan tabora". Zašto je to učinio? Čega se zapravo bojao?

Pretpostavljam da bi oni, koji bi željeli saznati više, trebali proučiti i odlomke u Bibliji, koji opisuju strašne pošasti kojima se Kovčeg obrušio na Filistejce tijekom sedam mjeseci koliko se nalazio u njihovu posjedu, nakon što su ga ovi preoteli Izraelcima u bitki kod Eben Haezera. I te sam događaje opisao u XII. poglavlju, ostavivši pri tome mnogo toga nedorečenim.

Mnoge bi se zagonetke mogle odgonetnuti i podrobnijim proučavanjem događaja koji su slijedili nakon što su Filistejci vratili Izraelcima Kovčeg, a prije nego što ga je kralj Salomon konačno položio u Svetinju nad Svetinjama u svom Hramu u Jeruzalemu. Vjerujem da postoji objašnjenje za čuda i užase putem kojih je tijekom ovoga razdoblja Kovčeg pokazivao svoje moći, razumno objašnjenje koje se temelji na njegovoj prirodi kao naprave koju je načinio čovjek, a ne neka božanska ili izvanzemaljska sila.

Zaista, moje me istraživanje dovelo do zaključka da se sveta relikvija može razumjeti *jedino* ako se ona promatra na taj način, dakle, ne kao spremište nekih natprirodnih moći nego kao ljudska tvorevina i instrument. Nesumnjivo je da se taj instrument razlikovao od svega što nam je danas poznato, no, u svakom je slučaju bio proizvod ljudske dovitljivosti, načinjen ljudskom rukom, kako bi služio bitno ljudskim ciljevima. To nikako ne umanjuje njegovu privlačnost i tajanstvenost. Za mene je on, kao dar drevne i tajne znanosti, ključ koji vodi do davno zaboravljene i nepoznate povijesti naše vrste, dokaz naše nekadašnje slave i svjedočanstvo o našim vlasitim izgubljenim istinama.

Što je potraga za Gralom do potraga za znanjem, mudrošću i prosvjetljenjem?

V. DIO: Izrael i Egipat, 1990.

Gdje je slava?

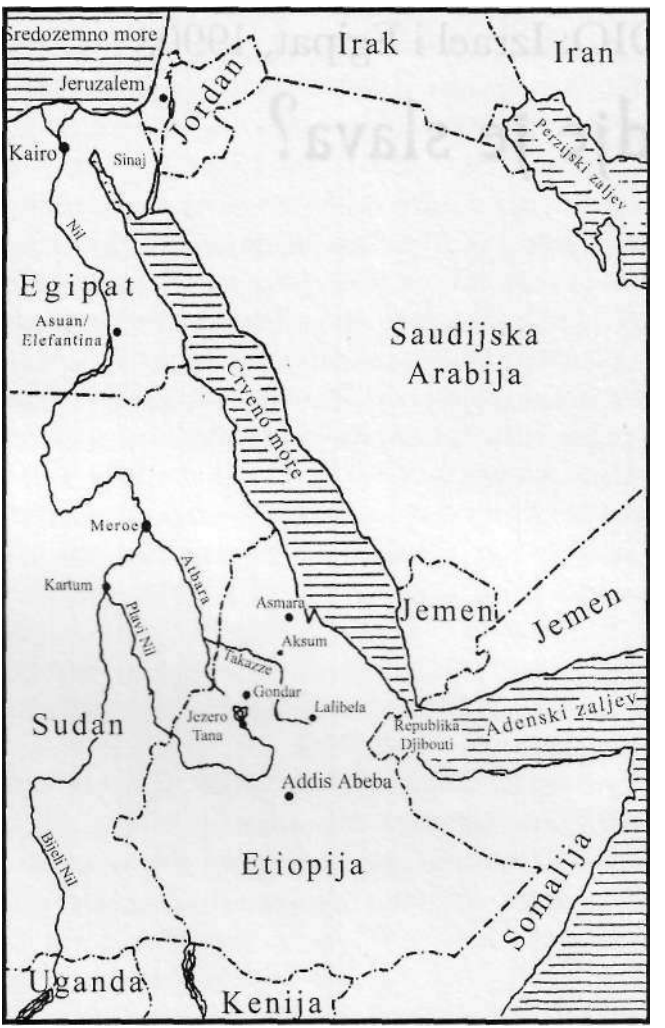

XIV. poglavlje

Slava je napustila Izrael

Kasno poslijepodne, u utorak 4. listopada 1990., ušao sam kroz vrata Jaffe u drevni, zidinama okruženi Jeruzalem. Prošetavši trgom Omara Ibn el-Khataba, prepunim lijepih kafića i najrazličitijih dućana, ušao sam u labirint uskih uličica, popločenih mramorom.

Nekoliko godina prije to je područje vrvjelo od posjetitelja i turista, međutim, danas je gotovo pusto. Palestinska *intifada* i nedavne prijetnje Iraka napadom na Izrael otjerali su gotovo sve strance.

Meni zdesna nalazila se armenska četvrt, a slijeva kršćanska, kojom je dominirala crkva Svetoga groba. Unutar ove veličanstvene građevine nalazila se kapela koju je pobjednički muslimanski vojskovođa Saladin, na zahtjev kralja Lalibele, dodijelio etiopskoj zajednici u Jeruzalemu, nakon što su 1187. godine križari bili istjerani iz zemlje. Etiopljani su poslije izgubili svoje povlastice u vezi s kapelom, iako su zadržali samostanske prostorije na njezinu gornjem katu.

Nastavio sam 'hodati prema istoku, tihim i pustim uličicama, natkrivenima platnenim tendama koje su ublažavale poslijepodnevnu žegu i sparinu, tvoreći svježe, gotovo podzemno ozračje. Nekoliko je trgovaca sjedilo na ulazima u dućane i bezvoljno su mi pokušavali prodati suvenire i naranče.

Meni zdesna, smještena nešto dalje u Ulici lanca, nalazila se židovska četvrt. Skupine hasidskih mladića, odjevenih u tamna odijela i upadljive krznene šešire, lunjali su uokolo, robustno objavljujući kako su gospodari svega što se nalazilo na njihovu putu. S moje lijeve strane bila je muslimanska četvrt, do usijanja ispunjena frustracijom i nemirnim očajem. Ravno preda mnom, uzdižući se nad drevnim gradom po-

put zlatnoga simbola nade, nalazila se Kupola na stijeni, veličanstvena džamija koju su u sedmom stoljeću podigli kalif Omar i njegovi nasljednici, a koja je predstavljala treće najsvetije mjesto u islamskom svijetu.

Upravo je Kupola na stijeni bila ono zbog čega sam došao u Jeruzalem, iako ne zbog njezina značenja za muslimane, nego zbog činjenice da je sagrađena na mjestu nekadašnjeg Salomonova hrama. U njoj se nalazio golem kamen, koji su ortodoksni Židovi nazivali *Shetiyyah,* temeljni kamen svijeta. U desetom stoljeću prije Krista, na taj kamen, u "mrklom mraku" Svetinje nad Svetinjama, Salomon je položio Kovčeg Saveza. Poput čovjeka koji priziva sliku davno preminule ljubovce, milujući komad tkanine koja joj je nekoć pokrivala tijelo, nadao sam se da ću, dodirnem li *Shetiyyah,* saznati nešto više o izgubljenoj relikviji za kojom sam tragao.

Međutim, Kupola na stijeni nije bila moj jedini cilj toga listopadskog poslijepodneva. Samo nekoliko stotina metara od nje uzdizala se još jedna građevina, džamija Al-Aqsa, koja je u dvanaestom stoljeću služila kao templarski stožer. S te su točke, smatrao sam, templari poduzimali svoja istraživanja u podzemnim tunelima ispod *Shetiyyaha,* gdje je, prema nekim legendama, bio pohranjen Kovčeg Saveza ubrzo nakon uništenja Salomonova hrama.

Izuvši cipele, ušao sam u hladnu i prostranu dvoranu džamije Al-Aqsa, koju su muslimani nazivali "najudaljenijim utočištem" u koje su anđeli odnijeli Muhameda, prilikom njegova glasovitog Noćnog putovanja. Ako je na tom području za Prorokova života (570.- 632. god.) postojalo neko svetište, ono je davno uništeno, a na njegovu se mjestu danas nalaze građevine različitih stilova, od kojih je najstarija iz 1035. godine, a najnovija iz razdoblja između 1938. i 1942. godine, kada je talijanski diktator Mussolini donirao čitavu šumu mramornih stupova koja se uzdizala preda mnom, a egipatski kralj Faruk, subvencionirao je restauraciju stropova.

Svoj trag u veličanstvenoj džamiji ostavili su i templari. Zauzevši njezine prostore 1119. godine, i napustivši ih 1187., kada ih je iz Jeruzalema protjerao Saladin, templari su, među ostalim, izgradili tri prekrasna portala. Većina ostalih templarskih građevina poslije je uništena, iako je sačuvana njihova blagovaonica (koja se sada nalazi u sastavu

obližnje ženske džamije), kao i podzemne prostorije koje su pretvorili u svoje konjušnice (takozvane "Salomonove štale").

Pažljivo se krećući među muslimanima, koji su se već okupili na poslijepodnevnoj molitvi, osjetio sam neobičnu vrtoglavicu i uzbuđenje. Ta mješavina različitih stilova i utjecaja, Mussolinijevih mramornih stupova i islamskih mozaika iz jedanaestoga stoljeća, zbunjivala je moja čula. Opijen mirisom tamjana, koji je ispunjavao snažno osvijetljenu unutrašnjost, gotovo da sam mogao vidjeti vitezove što su nekoć ovdje živjeli i umirali. Njihov je tajanstveni Red svoje ime dobio prema Salomonovu hramu, mjestu koje danas zauzima Kupola na stijeni, samo nekoliko stotina metara udaljena od džamije.

Razlog zbog kojega je sagrađen Hram bio je posve jednostavan. On je imao služiti kao "prebivalište Kovčega saveza Jahvina". No, Kovčeg je već odavno izgubljen, a ni Hrama više nema. Građevinu koju je podigao Salomon a koju su 587. godine prije Krista do temelja uništili Babilonci, zamijenio je, pola stoljeća poslije, Drugi hram koji su pak uništili Rimljani 70. godine poslije Krista. Područje Hrama ležalo je napušteno sve do dolaska muslimanske vojske 638. godine, kada je sagrađena Kupola na stijeni. Međutim, *Shetiyyah* je sve vrijeme stajao na istome mjestu. Sveto postolje na kojemu je nekoć stajao Kovčeg Saveza bila je, dakle, jedina konstanta koja se oduprla povijesnim olujama, promatrajući Židove, Babilonce, Rimljane, kršćane i muslimane kako dolaze i odlaze tijekom mnogih stoljeća.

Napustivši džamiju Al-Aqsa, sada sam se penjao Brdom hrama, na kojemu se uzdizala Kupola na stijeni, čuvarica *Shetiyyaha*. Ova golema i elegantna oktogonalna građevina, izvana bogato ukrašena plavim pločicama, a nadsvođena masivnom zlatnom kupolom, dominirala je Jeruzalemom. Za mene, međutim, u tom visokom i savršenom spomeniku nije bilo ničeg zastrašujućeg. Naprotiv, ona je zračila lakoćom, ljupkošću i nježnom, ali uvjerljivom snagom.

Moj prvi dojam samo je pojačao pogled u unutrašnjost građevine koja mi je, doslovce, oduzela dah. Visoki strop, stupovlje i lukovi koji su podržavali unutrašnji osmerokut, bezbrojne niše, mozaici i natpisi, svi su se ti elementi stapali u profinjen sklad proporcija i oblika, kao rječit izraz ljudske žudnje za uzvišenim i plemenitim.

Čim sam ušao, pogledao sam gore, u kupolu čiji se vrh gubio u tami. Točno ispod kupole, u samom središtu džamije, stajala je golema stijena.

Bio je to *Shetiyyah*. Prišavši bliže, moje je srce počelo ubrzano kucati, a dah mi je postajao sve kraći. Sada sam mogao razumjeti zašto su ga drevni mudraci nazivali temeljnim kamenom svijeta, te zašto ga je Salomon postavio u samo središte svoga Hrama. Ta gruba i nepravilna stršeća stijena Morije, bila je čvrsta i nepomična kao i sama zemlja.

Čitav središnji prostor bio je ograđen drvenom ogradom. Najednom njezinom uglu bio je oltar kroz koji sam mogao provući ruku i dotaknuti *Shetiyyah*. Njegova površina, koju su prije mene milovali bezbrojni naraštaji hodočasnika, bila je glatka poput stakla. Stajao sam ondje, izgubljen u mislima, upijajući kroz pore svojih prstiju neizmjernu starost ovog neobičnog i veličanstvenog kamena. Uživao sam u svome malom trijumfu i trenucima tihe kontemplacije na samome izvoru tajne u koju sam želio proniknuti.

Konačno sam povukao ruku i nastavio obilaziti *Shetiyyah*. S jedne strane stube su vodile dolje, u duboku šupljinu ispod kamena koju su muslimani nazivali *Bir el-Arweh,* ili "Bunar duša". Ondje se, tvrde vjernici, ponekad mogu čuti glasovi mrtvih koji se miješaju sa zvucima rajskih rijeka. Sišavši dolje, međutim, nisam čuo ništa, osim mrmljanja nekolicine hodočasnika, koji su, klečeći na hladnom kamenom podu, prizivali ime Alaha, Utješitelja, Milosrdnog, božanstva čijim su prorocima, davno prije Muhameda, bili i Abraham i Mojsije, i koje se, u svome apsolutnom i nedodirljivom jedinstvu, nije ni po čemu razlikovao od Jahve, Boga Kovčega.

Bilo mi je poznato da su brojne židovske i islamske legende govorile o zapečaćenom i tajnom prolazu ispod Bunara duša, koji je vodio u utrobu zemlje, gdje je, u doba uništenja Salomonova hrama, navodno bio skriven Kovčeg Saveza. Mnogi vjeruju da se još uvijek tamo nalazi, te da ga čuvaju duhovi i demoni. Kao što sam istaknuo u II. dijelu, smatrao sam da su upravo te legende potaknule templare da u dvanaestom stoljeću ovdje započnu svoju potragu za Kovčegom Saveza. Jedna od legendi koja je mogla pobuditi njihovo zanimanje odnosila se na svjedočanstvo stanovitoga "Baruha" o intervenciji "anđela Gospod-

njeg" samo nekoliko trenutaka prije nego što je babilonska vojska provalila u Hram:

> I vidjeh ga kako silazi u Svetinju nad Svetinjama i iz nje iznosi zavjesu, Sveti Kovčeg, njegov poklopac i dvije ploče...Snažnim glasom zazva on zemlju, "Zemljo, zemljo, zemljo, čuj glas svemogućega Boga i primi ovo što ti predajem i čuvaj do kraja vremena tako da bi ih, kada ti tako bude zapovijeđeno, vratila i sačuvala od ruku stranaca..." I otvori zemlja svoja usta i proguta ih.

Ako su templari u svojoj potrazi doista bili nadahnuti gore navedenim tekstom, bio sam posve siguran da u tom slučaju nisu mogli pronaći Kovčeg ispod Bunara duša. Takozvanu "Apokalipsu Baruhova" (iz koje je navod preuzet) oni su mogli smatrati izvornim dokumentom iz šestoga stoljeća prije Krista. Međutim, suvremeni stručnjaci ustvrdili su da je tekst napisan krajem prvog stoljeća poslije Krista, zbog čega ni u kojemu slučaju nije mogao biti izvorno svjedočanstvo o skrivanju presvete relikvije intervencijom anđela ili bilo kojeg drugog entiteta. Naprotiv, bila je to maštovita pripovijest koja unatoč svome jezovitom i evokativnom tonu, ne posjeduje nikakvu povijesnu vrijednost.

Bio sam, zato, uvjeren da iskopavanja templara u podnožju Brda Hrama nisu imala uspjeha. No, jednako sam tako vjerovao da su templari poslije saznali za legende koje su posljednje prebivalište Kovčega Saveza smještale u Etiopiji, te da je skupina vitezova svoju potragu nastavila u toj zemlji.

I sam sam slijedio taj isti trag koji je očito upućivao na kapelu u svetomu gradu Aksumu. Međutim, prije negoli sam započeo svoja lutanja ratom poharanim predjelima Tigraya, želio sam biti potpuno siguran da se izgubljena relikvija nije mogla nalaziti ni na jednom drugom mjestu na svijetu. Upravo zbog toga sam 4. listopada 1990. stigao na mjesto gdje se nekoć uzdizao Salomonov hram, i upravo zato sam želio vidjeti *Shetiyyah,* na kojemu je jednom stajao Kovčeg Saveza, da bi zatim nestao bez traga.

Bila je to moja polazišna točka, no želio sam ostatak boravka u Jeruzalemu iskoristiti za razgovore s vjerskim i akademskim uglednicima i za temeljito ispitivanje svih poznatih okolnosti koje su okruživale

tajanstveni nestanak relikvije. Samo ako i nakon ovoga ispitivanja ostanem uvjeren u bitnu vjerodostojnost etiopske legende, potpuno ću se posvetiti istraživanjima u Aksumu. Do svečanosti *Timkata,* koja se imala održati u siječnju 1991. godine, preostajalo je nešto manje od četiri mjeseca. Bio sam, stoga, bolno svjestan da moje vrijeme istječe.

Kakvu ćeš mi kuću sagraditi?

Smještanje Kovčega u Salomonov hram, koje se, kako sam već ustvrdio, moralo zbiti oko 955. god. pr. Kr., opisano je u prvoj Knjizi Kraljeva:

> Tada Salomon sazva u Jeruzalem sve starješine Izraelove, sve knezove plemenske i glavare obitelji, da se prenese Kovčeg saveza Jahvina iz grada, Davidova grada, to jest sa Siona...Svećenici donesoše Kovčeg saveza Jahvina na njegovo mjesto...u Svetinju nad svetinjama...A kad su svećenici izašli iz Svetišta, oblak ispuni Dom Jahvin, i svećenici ne mogoše od oblaka nastaviti službe: slava Jahvina ispuni Dom Božji! Tada reče Salomon: "Jahve odluči prebivati u tmastu oblaku, a ja ti sagradih uzvišen Dom, da u njemu prebivaš zauvijek...Ali zar će Bog doista boraviti s ljudima na zemlji? Ta nebesa ni nebesa nad nebesima ne mogu ga obuhvatiti, a kamoli ovaj Dom što sam ga sagradio!"

Prema Svetomu pismu, Salomon se poslije okrenuo drugim bogovima, među kojima je posebno štovao "Aštartu, boginju Sidonaca...i Milkoma, boga Amonaca". Zbog ove sklonosti prema apostaziji bilo mi je teško povjerovati daje monarh, čija je legendarna mudrost nadilazila "svu mudrost Egipta", doista Jahvi dodijelio povlašteni status. Iz istoga razloga nisam vjerovao ni da je, izražavajući sumnje u sposobnost Hrama da "sadrži" Kovčeg Saveza, Salomon veličao sveprisutnost i svemoć Boga Izraelova u metafizičkom smislu. Naprotiv, činilo mi se da je Salomonov strah prije bio pragmatične negoli duhovne prirode. Nije li se sveta relikvija, iako prikovana uz temeljni kamen svijeta, još uvijek mogla osloboditi? Nisu li u njoj pohranjene nepredvidljive energije još uvijek bile dovoljno moćne i opasne da jednom proplamsaju u

tami Svetinje nad Svetinjama i unište veličanstvenu "kuću" podignutu oko nje?

Bio je to, smatrao sam, stvarni razlog zbog kojega je sagrađen Hram. On nije bio palača namijenjena ljubljenom božanstvu, nego vrsta *zatvora* za Kovčeg Saveza. U unutrašnjosti Svetinje nad Svetinjama, iznad dva kerubina koji su bili okrenuti jedan prema drugome, zaklanjajući svojim krilima zlatni poklopac Kovčega, Salomon je postavio još dva zlatna kerubina, dva mračna, divovska čuvara s krilima promjera većeg od 4 metra. Sama Svetinja nad Svetinjama, čija je svrha, kako navodi Biblija, bila "čuvati Kovčeg saveza Jahvina", imala je oblik savršene kocke. Devet metara dugačka, devet metara široka i devet metara visoka, njezini su pod, četiri zida i strop bili obloženi čistim zlatom teškim stotinu tona i prikucanim zlatnim čavlima.

Ova zlatna ćelija nije bilo jedino obilježje Hrama koje je privuklo moju pozornost. Jednako mi je zanimljivo bilo podrijetlo zanatlije, stranca, koji je bio pozvan dovršiti sve preostale radove s metalom:

> Salomon posla po Hirama iz Tira. Bio je to sin udovice iz plemena Naftalijeva... Bio je pun vještine, umijeća i znanja da svašta izrađuje od tuča. Dođe on kralju Salomonu i sav mu posao izradi.

Rečenica koju sam gore istaknuo debljim slovima odmah mi je upala u oči. Zašto? Zato što je gralska legenda opisivala junaka Parsifala gotovo istim riječima, kao *"sina udove"*. Doista, Chretien de Troyes, utemeljitelj žanra gralske romanse, kao i njegov nasljednik Wolfram von Eschenbach, željeli su sasvim jasno dati na znanje da je Parsifalova mati bila udovica.

Pitao sam se je li posrijedi još jedna bizarna slučajnost čiji je složen i vrlo često varljivi simbolizam razotkrivao fiktivnu potragu za Svetim gralom kao kriptogram za stvarnu potragu za izgubljenim Kovčegom Saveza. Držao sam da su vitezovi templari imali ključnu ulogu u gralskim legendama te da su se, nakon zatiranja Reda, njihove predaje sačuvale u krugovima slobodnih zidara. Hiram iz Tira, za kojega Biblija tvrdi da ga je u Jeruzalem pozvao Salomon, nije bio samo udovičin sin, poput Parsifala, nego osoba od neizmjerna značenja za slobodne zidare,

koji su ga poznavali kao "Hirama Abifa", dodijelivši mu središnje mjesto u svojim ritualima.

Prema masonskoj predaji Hirama su ubila trojica njegovih pomoćnika, ubrzo nakon što je dovršio svoj posao u Hramu. Za masone je taj događaj u tolikoj mjeri bremenit značenjem da ga prizivaju u sjećanje pri inicijacijskim obredima za stupanj meštra, u kojima kandidati igraju ulogu žrtve. U jednom izvoru pronašao sam opis odnosnoga obreda (koji se i danas prakticira):

> Ležeći na zemlji s povezom preko očiju, kandidat sluša glasove trojice ubojica koji ga odlučuju zakopati u šljunak i ostaviti ga tamo sve do ponoći, kada će odnijeti tijelo dalje od Hrama. Kako bi se dočarao pokop Hirama Abifa, kandidat se simbolički umata u tkaninu i odnosi na drugu stranu prostorije. Ubrzo zatim, on čuje zvono koje zazvoni dvanaest puta, nakon čega ga iz njegova "šljunčanog" groba odnose u grob iskopan na brežuljku "zapadno od Brda Morije" (Brda Hrama). Kandidat čuje ubojice kako se dogovaraju da će grob obilježiti bagremovom grančicom nakon čega će pobjeći u Etiopiju preko Crvenog mora.

Dva detalja iz ove pripovijesti smatrao sam posebno značajnima. Jedan se odnosio na bagremovu grančicu (od bagrema je, naime, bio izgrađen Kovčeg Saveza), a drugi na namjeru Hiramovih ubojica da pobjegnu u Etiopiju. Nisam bio siguran trebam li se dublje pozabaviti tim pojedinostima, no nisam se mogao oteti osjećaju da su na neki način bili važni za moju potragu.

U to sam bivao sve uvjereniji nakon što sam u Bibliji pročitao da je jedan od brončanih predmeta koji je kao dio hramskog namještaja izradio Hiram bilo

> more [što ga Hiram] izli od rastaljene kovine, koje je od ruba do ruba mjerilo deset lakata; bilo je okruglo naokolo, pet lakata visoko, a u opsegu, mjereno vrpcom, imalo je trideset lakata...Bilo je debelo pedalj, rub mu kao rub u čaše, kao cvijet, a moglo je primiti tri tisuće bata.

To "more" stajalo je u dvorištu Hrama. Bio je to golem brončani bazen, promjera četiri i pol metra, a visok dva metra. Prazan je težio trideset

tona, a mogao je primiti 45 000 litara vode. Većina stručnjaka priznaje da im nije poznata svrha ovoga bazena, iako neki smatraju da je imao simbolizirati "prvobitne vode" o kojima govori Knjiga Postanka. Drugi pak vjeruju da je bio namijenjen za ritualna umivanja hramskih svećenika. Što se mene tiče, nijedno od objašnjenja nije mi se činilo dovoljno uvjerljivim. Potonju sam hipotezu smatrao posebno neprihvatljivom jer Biblija sasvim jasno navodi kako je upravo za tu svrhu Hiram načinio deset manjih umivaonika (od kojih je svaki sadržavao "četrdeset bata"). Preispitavši dokaze, u svoju sam bilježnicu unio sljedeća razmišljanja:

> Nije li moguće da je brončano "more" koje je Hiram načinio za dvorište Salomonova hrama bio odjek drevnih egipatskih rituala na kojima su se temeljili obredi vezani za Kovčeg Saveza? Prigodom apetskih svečanosti u Luksoru, "Kovčezi" koji su sadržavali kipove bogova, nosili su se do vode. Isti se običaj i danas prakticira u Etiopiji: za svečanosti Timkata u Gondaru, taboti su se nosili do obale "svetoga jezera", što se prostiralo pred zamkom. Možda je i brončano more bilo vrstom svetoga jezera.

Prema Bibliji, ostali predmeti koje je za Salomonov hram načinio Hiram, uključivali su i "lonce, lopate i kotliće" kao i

> dva stupa od tuča; jedan je stup bio visok osamnaest lakata, a koncem mjeren unaokolo imao je dvanaest lakata, isto tako i drugi...Podiže stupove pred trijemom Hekala; jedan postavi na desnu stranu i nazva ga Jahin; postavi drugi stup na lijevu stranu i dade mu ime Boaz. Na samom vrhu stupova postavi izrađene ljiljane. I tako dovrši stupove.

Jahin i Boaz također su imali značajno mjesto u masonskoj predaji. Prema "starom obredu", ova dva stupa bila su šuplja. U njima su bili pohranjeni "drevni zapisi" i "vrijedna pismena" koja su se odnosila na povijest židovskoga naroda. Jedan od tih zapisa, tvrdili su slobodni zidari, sadržavao je "tajnu magičnog *Šamira* i popis njegovih svojstava".

Spominjanje "magičnog *Šamira"* probudilo je moju znatiželju. Je li ovdje bila riječ o još jednoj masonskoj zagonetki, ili ga spominje i Biblija?

Nakon prilično duge potrage, konačno sam uspio ustvrditi kako se riječ "Šamir" u Starom i Novom zavjetu spominje samo četiri puta, tri puta kao ime mjesta i jednom kao osobno ime. Stoga je bilo jasno kako se nijedno ime nije moglo odnositi na "magični" Šamir, tajne za koje masoni tvrde da su bile skrivene u Hiramovim brončanim stupovima.

Podatak koji sam tražio doista sam i pronašao, ali ne u Svetom pismu nego u talmudsko-midraškim izvorima, koji su mi stajali na raspolaganju. Budući da je Mojsije zapovijedio Izraelcima neka pri izgradnji svetišta ne rabe nikakvo metalno oruđe, Salomon je zabranio uporabu čekića, sjekira i dlijeta pri lomljenju i obradi masivnih kamenih blokova, od kojih su bili sagrađeni vanjski zidovi i dvorište Hrama. Umjesto toga, zanatlijama je na raspolaganje stavio drevnu napravu, koja je datirala iz vremena prije samoga Mojsija. Ta se naprava nazivala Šamirom, a mogla je rezati i najtvrđe materijale, bez uporabe topline ili trenja.[43] Poznat još i kao "kamen koji presijeca stijene",

> Šamir se nije smio čuvati u željeznoj, niti u posudi od bilo kojeg drugog metala: takvu bi posudu on rastalio. Umjesto toga, umatao se u vunenu tkaninu i polagao u olovnu posudu ispunjenu ječmenim mekinjama...Kada je Hram bio uništen, nestao je i Šamir.

Ova neobična i drevna predaja bila je u najmanju ruku zadivljujuća. Među ostalim, tvrdila je i da je Šamir posjedovao "izvanredno svojstvo zahvaljujući kojemu je mogao prerezati i najtvrđi dijamant". Pronašao sam i drugu verziju iste priče, u kojoj se dodaje da Šamir, kada je bio aktivan, nije ispuštao nikakvih zvukova.

Ukratko, zaključio sam, ova svojstva (poput onih Kovčega Saveza), bila su prije tehnološke negoli natprirodne ili "magične" naravi. Također sam smatrao značajnom činjenicu da je ova neobična naprava (kao i Kovčeg Saveza) bila izravno povezana s Mojsijem. Konačno, nisam smatrao nevažnim ni to da su slobodni zidari sačuvali vlastitu predaju o Šamiru, predaju prema kojoj su njegove tajne bile skrivene

unutar brončanih stupova koje je Hiram, udovičin sin, postavio "pred trijemom Hekala" (odnosno Hrama, op. prev).

Budući da nisam znao ništa o tim davno izgubljenim "tajnama", nisam se mogao nadati nikakvu napretku po tom pitanju. U isto sam vrijeme, međutim, osjećao da je pripovijest o Šamiru samo produbljivala misteriju koja okružuje stvarnu prirodu veličanstvenoga hrama na vrhu brda Morije, čija je isključiva namjena bila čuvanje Kovčega saveza Jahvina. Sa svojim brončanim stupovima i brončanim "morem", divovskim kerubinima i zlatom obloženim svetištem, Salomonov je Hram očigledno bio posebno mjesto, izuzetne ljepote, izvor praznovjerja i strahopoštovanja, te središte židovskog vjerskog i kulturnog života. Kako je, onda, iz njega mogao nestati Kovčeg Saveza?

Šišak, Joaš i Nabukodonozor

Jasan odgovor na potonje pitanje, koji bi, ako je točan, mogao potpuno potkopati etiopsku teoriju, jest: Kovčeg Saveza bio je silom iznesen iz Hrama tijekom jedne od nekoliko vojnih katastrofa koje je Izrael pretrpio nakon Salomonove smrti.

Prva se katastrofa dogodila 926. god. pr. Kr, u doba neuspješne vladavine Salomonova sina Roboama. Tada je, prema prvoj Knjizi Kraljeva, egipatski faraon Šišak poduzeo silovit napad na Jeruzalem:

> Pete godine Roboamova kraljevanja egipatski kralj Šišak navali na Jeruzalem. Opljačka sve blago iz Doma Jahvina i riznicu kraljevskoga dvora; sve je uzeo; uze i zlatne štitove što ih bijaše napravio Salomon.

U ovom kratkom izvještaju nije bilo ničega iz čega bi se dalo zaključiti da Šišakov ratni plijen *nije* uključivao i Kovčeg Saveza. No, ako je Kovčeg doista bio odnesen samo trideset godina nakon što ga je Salomon položio u Hram, tada bi zasigurno kroničari ostavili neke zapise, oplakujući gubitak presvete relikvije. Međutim, o nestanku Kovčega nigdje nema spomena, što me navelo da zaključim: Kovčeg Saveza bio je u tajnosti iznesen iz Hrama prije dolaska egipatske vojske (možda za

vrijeme vladavine samoga Salomona, na čemu inzistira etiopska predaja), ili je pak tijekom napada na Jeruzalem ostao u Svetinji nad Svetinjama. No, teorija prema kojoj ga je oteo faraon činila mi se potpuno neprihvatljivom.

Naime, potonju teoriju opovrgnuo je i sam Šišak, ostavivši za sobom reljef koji opisuje njegovu pobjedu nad Izraelcima. Bio sam posve siguran da taj reljef, koji sam imao priliku vidjeti u Karnaku, uopće ne spominje Kovčeg Saveza ili bilo kakav ratni plijen iz faraonova pohoda na Jeruzalem. Ubrzo sam ustvrdio kako je moj dojam bio ispravan. Većina gradova i naselja, tvrdi jedna studija, koje je osvojio Šišak, nalazili su se na zapadu Izraela:

> Jeruzalem, koji je prema Bibliji bio cilj Šišakova pohoda, ne spominje se na reljefu. Iako je reljef teško oštećen, može se sa sigurnošću ustvrditi da Jeruzalem nije bio uključen u popis, jer je ovaj sastavljen prema zemljopisnoj logici u kojoj nema mjesta Jeruzalemu.

Što se, dakle, moglo dogoditi u Svetomu gradu što bi objasnilo navode Svetoga pisma prema kojima je Šišak "opljačkao sve blago iz Doma Jahvina i riznicu kraljevskog dvora"?

Akademski je konsenzus bio sljedeći: faraon je opkolio Jeruzalem, ali u njega nije ušao; umjesto toga, bio je "potkupljen blagom iz Salomonova hrama i palače." Štoviše, to blago nikako nije moglo uključivati i Kovčeg Saveza, pa čak i ako se 926. god. pr. Kr. još uvijek nalazio u Svetinji nad Svetinjama. Šišakov se plijen mogao sastojati od manje važnih predmeta, uglavnom javnih i kraljevskih darova posvećenih Jahvi. Takvi predmeti, obično dragocjenosti u srebru i zlatu, nisu se čuvali u Svetinji nad Svetinjama, nego u drugim prostorijama Hrama, kao što su posebne riznice koje se, uz riznice kraljeva dvora, često spominju u Starom zavjetu. "Te su riznice", izjavljuje jedan ugledni bibličar,

> povremeno pljačkali strani napadači ili sami kraljevi kada su im bila potrebna sredstva. One su se, tako, neprestano punile i praznile...Stoga Šišakov pohod nije imao nikakve veze s Hramom,

te bi bilo posve neutemeljeno povezivati ga s nestankom Kovčega saveza.

S jednakim bi se oprezom trebala uzimati i navodna druga pljačka Hrama. Ona se zbila u doba kada se jedinstvena država koju su utemeljili David i Salomon raspala na dva zaraćena kraljevstva - kraljevstvo "Jude" (koje je uključivalo Jeruzalem) i "Izraela" na sjeveru. Godine 796. pr. Kr. Joaš, vladar sjevernoga kraljevstva, zaratio je u Bet Šemešu s judejskim kraljem imenom Amasja:

> Izraelci poraziše Judejce, i oni pobjegoše svaki pod svoj šator. Izraelski kralj Joaš uhvati u Bet Šemešu judejskoga kralja Amasju...i odvede ga u Jeruzalem. Tada sruši jeruzalemski zid od Efrajimovih vrata do Ugaonih vrata...Uzevši sve zlato, srebro i posuđe što se nalazilo u Domu Jahvinu i u riznici kraljevskog dvora, povrh toga i taoce, vrati se u Samariju.

Ni ova pljačka Hrama nije uključivala Svetinju nad Svetinjama ili Kovčeg Saveza. Kao što objašnjava jedan stručnjak za to razdoblje:

> Joaš nije kročio ni u vanjsko, a kamoli u unutrašnje svetište Hrama...Izraz "Dom Jahvin" koji se spominje u svezi s Joašem...samo je skraćeni oblik za "riznice Doma Jahvina". To je razvidno iz činjenice da se spominju i "riznice kraljeva dvora", koje se uvijek spominju uz "riznice Doma Jahvina".

Toliko o Joašu i Šišaku. Razlog zbog kojeg nijedan od njih nikada nije za se tvrdio da posjeduje Kovčeg Saveza, kao i razlog zbog kojeg o tome ništa ne kazuje ni Biblija, sada mi je bio posve jasan. Naime, oni nikada nisu prišli ni blizu Svetinji nad Svetinjama u kojoj se čuvala presveta relikvija, nego su se zadovoljili drugim dragocjenostima u srebru i zlatu.

Isto se, međutim, ne bi moglo reći za babilonskog kralja Nabukodonozora, slijedećeg i najzloslutnijeg u nizu jeruzalemskih osvajača. On je čak dva puta osvojio Sveti grad, te se već iz njegova prvoga pohoda, 589. god. pr. Kr, može zaključiti da je prodro u prostore samoga Hrama. Ovaj nesretni događaj Biblija opisuje sljedećim riječima:

> U ono vrijeme krenu ljudstvo babilonskog kralja Nabukodonozora protiv Jeruzalema, i grad je bio opkoljen...Dođe i babilonski kralj Nabukodonozor da napadne grad, dok ga je njegovo ljudstvo opsjedalo. Tada je judejski kralj Jojakin izišao pred babilonskoga kralja: on, njegova majka, njegove sluge, njegove vojskovođe i njegovi dvorani, a babilonski kralj zarobi ga - osme godine svoga kraljevanja. On je odnio sve iz riznice Doma Jahvina i iz riznica kraljevskog dvora, i razbio je sve zlatne predmete koje je Salomon, kralj Izraela načinio za Svetište Jahvino.

U čemu se sastojao Nabukodonozorov ratni plijen? Znao sam da "riznice Doma Jahvina i riznice kraljevskog dvora" nisu mogle sadržavati svete predmete poput Kovčega Saveza. Ti su izrazi, na izvornom hebrejskom jeziku, imali sasvim specifična i određena značenja, a odnosili su se na manje vrijedne predmete pohranjene u kraljevskim i svećeničkim riznicama.

Međutim, najznačajniji od svega bio je navod prema kojemu je babilonski kralj "razbio sve zlatne predmete koje je Salomon, kralj Izraela, načinio za Svetište Jahvino". Hebrejska riječ koju su prevoditelji Jeruzalemske Biblije protumačili kao "Svetište" bila je zapravo *hekal,* a njezino je točno značenje bilo "vanjsko svetište". Pokušavajući predočiti položaj toga "vanjskoga svetišta", prisjetio sam se etiopskih pravoslavnih crkava koje su, kako sam se uvjerio prilikom svoga posjeta Gondaru u siječnju 1990. godine, odražavale trostruku podjelu Salomonova hrama. Uskladivši svoju predodžbu s rezultatima stručnih istraživanja, uspio sam posve pouzdano ustvrditi da je *hekal* zapravo *k 'eddest* etiopskih crkava. To je značilo da "Svetište Jahvino" koje je opljačkao Nabukodonozor *nije* bila Svetinja nad Svetinjama, u kojoj se čuvao Kovčeg Saveza, nego prije vrsta predsoblja koje je prethodilo tom svetom prostoru. Samu Svetinju nad Svetinjama, to unutarnje svetište, Hebreji su nazivali *debir* (vidi, na primjer, I Kr, 7:49-50 i 8:6, op. prev), a *debir je* pak *mak'das,* gdje su se u etiopskim crkvama čuvali *taboti.*

Ako se Kovčeg Saveza doista nalazio u Hramu u vrijeme Nabukodonozorova prvoga napada, tada ga babilonski kralj posve sigurno nije uzeo. Naprotiv, on se zadovoljio razbijanjem i odnošenjem "zlatnih predmeta" koje je Salomon položio u *hekal.* Ostali predmeti koje je

Nabukodonozor uzeo kao plijen (a njihov je popis bio vrlo određen), uključivali su sljedeće:

> pet svijećnjaka s desne i pet s lijeve strane pred Debirom, od čistoga zlata; cvjetove, svjetiljke, usekače od zlata; vrčeve, noževe, kotliće, plitice i kadionice od čistoga zlata; stožere za vrata nutarnje dvorane - to je Svetinja nad svetinjama - i za vrata Hekala - to jest Hrama - sve od zlata.

Naravno, u ovome prijevodu izrazi "nutarnja dvorana", *Debir* i Svetinja nad svetinjama rabe se kako bi označili isti sveti prostor, zapravo mjesto u kojemu je Salomon prije mnogo stoljeća pohranio Kovčeg Saveza. Kada sam se uvjerio da je doista tako, jedna značajna činjenica iznenada mi je postala jasnom: iako nije opljačkao Svetinju nad Svetinjama, Nabukodonozor je razbio brave na njezinim vratima. Iz toga se dalo zaključiti da je babilonski kralj razvalio vrata, te da je on (ili njegovi vojnici) mogao vidjeti unutrašnjost *debira*.

Odmah mi je postalo jasno kako je ovo bilo značajno, ako ne i ključno otkriće. Promatrajući unutrašnjost svetišta, Babilonci bi odmah uočili dva divovska zlatna kerubina koje je Salomon postavio kao čuvare Kovčega, a možda i sam Kovčeg. Budući da se osvajači nisu suzdržavali opljačkati zlatni namještaj iz *hekala,* postavlja se pitanje zašto nisu jednako spremno opljačkali *i Debir,* koji je sadržavao mnogo veću količinu zlata, te zašto nisu, kao ratni plijen, uzeli i Kovčeg Saveza.

Babilonci su vrlo jasno dali na znanje koliko preziru Židove i njihovu vjeru. Od pljačke Svetinje nad Svetinjama posve sigurno nisu se suzdržavali zbog svoje altruističke želje da svoje žrtve liše dodatne nesreće i jada. Naprotiv, svi dokazi upućuju na to da Nabukodonozor i njegovi vojnici ne bi pokazali nikakvih obzira da su doista naišli na dragocjen plijen poput Kovčega Saveza i pozlate na zidovima i kerubinima.

Ova se tvrdnja činila još vjerojatnijom ima li se na umu činjenica da je za Babilonce u to vrijeme bilo uobičajeno pljačkati idole ili kultne predmete naroda koje su pokorili, kao i njihovo odnošenje u Babilon te polaganje plijena u vlastiti hram pred kipom njihova boga Marduka. Pa ipak, Kovčeg Saveza, koji bi predstavljao idealni plijen, nije bio čak

ni oštećen, a kamoli odnesen iz svoga prebivališta. Štoviše, nigdje nema spomena ni o Kovčegu ni o njegovim kerubinima.

> Logičan zaključak (zapisao sam u svoju bilježnicu) jest da se Kovčeg Saveza, kao ni pozlaćeni kerubini, nisu nalazili u Debiru 598. god. pr. Kr., u vrijeme prvog babilonskog osvajanja, te da je sa zidova, poda i stropa Debira pozlata odstranjena prije toga događaja. Ovo barem na prvi pogled podupire etiopsku tvrdnju, budući da sam već ustanovio kako se Šišak i Joaš nisu domogli Kovčega Saveza, kao ni nekog drugog dragocjenog sadržaja Debira.

Naravno, babilonski napad na Jeruzalem 598. god. pr. Kr., nije bio i posljednji pohod Nabukodonozora. Zaključak koji sam upravo načrčkao u svojoj bilježnici pokazao bi se potpuno pogrešnim ako bih negdje pronašao dokaz da je babilonski kralj oteo Kovčeg Saveza u vrijeme njegova *drugog* pohoda na Sveti grad.

Nakon uspješnog ratnog pohoda 598. god. pr. Kr., Nabukodonozor je na judejsko prijestolje postavio marionetskoga kralja Sidkiju. Taj se vladar, međutim, pokazao prilično svojeglavim, te se 589. god. pr. Kr. pobunio protiv babilonskog gospodara.

Odgovor na njegov čin bio je trenutačan. Nabukodonozor je ponovno napao Jeruzalem i opkolio grad, srušio njegove zidine i pregazio ga krajem lipnja ili početkom srpnja 587. god. pr. Kr. Nakon nešto manje od mjesec dana:

> uđe u Jeruzalem Nebuzaradan, zapovjednik kraljeve tjelesne straže i časnik babilonskog kralja. On zapali Dom Jahvin, kraljevski dvor i sve kuće u Jeruzalemu. Kaldejske čete, pod zapovjednikom kraljevske tjelesne straže...razbiše tucane stupove u Domu Jahvinu, podnožja i mjedeno more koji su bili u Domu Jahvinu, i tuč odniješe u Babilon, uzeše i lonce, lopate, noževe, posudice, i uopće sav tucani pribor koji se upotrebljavao za bogoslužja. Zapovjednik uze i kadionice i škropionice, uopće sve što bijaše od zlata i srebra, dva stupa, jedno more i podnožja, što je Salomon dao izraditi za Dom Jahvin. Nije moguće procijeniti koliko je tuča bilo u svim tim predmetima.

Ovo je, dakle, bio detaljan popis predmeta i dragocjenosti odnesenih u Babilon za vrijeme drugog Nabukodonozorova napada na Jeruzalem. Znakovito je da se ni ovdje ne spominje Kovčeg Saveza, kao ni zlato kojim je Salomon obložio Svetinju nad Svetinjama i pozlatio veličanstvene kerubine što su čuvali taj sveti prostor. Biblija nam ne kazuje ništa više od toga, te možemo sa sigurnošću zaključiti da se babilonski plijen iz ratnog pohoda 587. god. pr. Kr. sastojao od bronce sa stupova, "mora" i umivaonika koje je prije četiri stoljeća izradio Hiram.

Činjenica koja je govorila u prilog vjerodostojnosti popisa plijena iz drugoga pohoda jest da je taj popis bio dosljedan biblijskim navodima o predmetima koji su bili odneseni iz Hrama 598. god. pr. Kr. Tom prilikom Nabukodonozor je izostavio brončane stupove, opljačkavši "riznice Doma Jahvina i riznice kraljevskoga dvora", kao i zlato s namještaja u *hekalu*. Zato je, jedanaest godina poslije, svoju žudnju za srebrom i zlatom Nebuzaradan mogao utažiti samo u kadionicama i škropionicama: naime, zapovjednik kraljeve tjelesne straže nije mogao pronaći ništa vrjednije jednostavno zato što je najbolji plijen bio uzet i odnesen u Babilon već 598. god. pr. Kr.

Već sam ustvrdio da ti predmeti nisu uključivali Kovčeg Saveza, te da se relikvija nije nalazila ni na popisu plijena iz drugoga pohoda, pa sam postajao sve uvjereniji da je Kovčeg Saveza nestao u *doba prije* babilonskog osvajanja. Tako mi se i objašnjenje za nestanak relikvije, prema kojemu je ona uništena kada je Nebuzaradan spalio Dom Jahvin, učinilo neodrživim. Ako je Kovčeg doista bio iznesen iz Hrama prije 598. god. pr. Kr. - i možda odnesen u Etiopiju - tada bi, naravno, izbjegao uništenju Hrama.

No, je li bilo neoprezno zaključiti da je Kovčeg *doista* otišao u Etiopiju? U svakom slučaju jest. Istražujući dalje, otkrio sam kako židovske predaje iznose nekoliko mogućih objašnjenja za ono što se zbilo, a svako od njih moglo je ozbiljno potkopati etiopsku teoriju.

"Duboka i tajna skrovišta..."

Prvo što mi je postalo jasno bilo je da su Židovi, kao narod, postali svjesni gubitka Kovčega, kao i toga da je njegov nestanak obavijen tajnom, tek u vrijeme izgradnje Drugoga hrama.

Znao sam da je 598. god. pr. Kr. Nabukodonozor odveo mnoge stanovnike Jeruzalema u sužanjstvo. Godine 587. pr. Kr., nakon uništenja Salomonova hrama,

> Nebuzaradan, zapovjednik kraljeve tjelesne straže, odvede u sužanjstvo ostatak naroda koji bijaše ostao u gradu, a tako i prebjege babilonskom kralju i ostalu svjetinu...Tako su judejski narod odveli s njegove rodne grude.

Bol zbog gubitka, poniženje sužanjstva i odlučnost da Jeruzalem nikada ne bude zaboravljen, iskazani su besmrtnim riječima u jednoj od najsnažnijih i najevokativnijih pjesama Staroga zavjeta:

Na obali rijeka babilonskih
sjedasmo i plakasmo
spominjući se Siona;
o vrbe naokolo
harfe svoje bijasmo povješali.
I tada naši tamničari
zaiskaše od nas da pjevamo
porobljivači naši zaiskaše da se veselimo:
"Pjevajte nam pjesmu sionsku!"

Kako da pjesmu Jahvinu pjevamo
u zemlji tuđinskoj!
Nek se osuši desnica moja,
Jeruzaleme, ako tebe zaboravim!
Nek mi se jezik za nepce prilijepi
ako spomen tvoj smetnem ja ikada,
ako ne stavim Jeruzalem
vrh svake radosti svoje!

Ne zaboravi, Jahve, sinovima edoma
kako su u dan kobni Jeruzalemov
vikali oni: "Rušite!
Srušite ga do temelja!"
Kćeri babilonska, pustošiteljice,
blažen koji ti vrati milo za drago

za sva zla što si nam ih nanijela!
Blažen koji zgrabi i smrska
o stijenu tvoju dojenčad!

Ovo sužanjstvo čitavoga jednog naroda nije trajalo dugo. Proces koji je 598. god. pr. Kr. započeo Nabukodonozor završen je 587. godine. Međutim, poslije nešto manje od pola stoljeća carstvo koje se za njegove vladavine znatno proširilo, razbio je Kir Veliki, kralj Perzije, čija je pobjednička vojska 539. god. pr. Kr. ušla u Babilon.

Kir, kojega opisuju kao "jednog od najveličanstvenijih vladara i osvajača", sa svojim je podanicima postupao na način koji je odavao prosvijetljena čovjeka. Bilo je i pripadnika drugih naroda koji su, poput Židova, bili sužnjevi Babilonaca. Kir ih je oslobodio. Štoviše, dopustio im je da sa sobom ponesu zaplijenjene idole i kultne predmete koji su se nalazili u Mardukovu hramu.

Naravno, Židovi nisu mogli potpuno iskoristiti prednosti ove potonje mogućnosti, jer njihov najsvetiji predmet, Kovčeg Saveza, nije bio ni odnesen u Babilon. Pa ipak, većina predmeta koje im je oduzeo Nabukodonozor, bili su još uvijek nedirnuti, te su Perzijanci sve dragocjenosti predali židovskim uglednicima, uz dužne obrede. Stari zavjet sadrži temeljito izvješće o ovoj transakciji:

> Kralj Kir iznese posuđe Jahvina Doma koje Nabukodonozor bijaše odnio iz Jeruzalema i stavio u hram svoga boga. Kir, kralj perzijski, uruči ga Mitredatu, rizničaru, koji ga izbroji judejskom knezu Šešbasaru. Evo njegova popisa. Zlatnih zdjela: trideset; srebrnih zdjela: tisuću i dvadeset devet; zlatnih čaša: trideset; srebrnih čaša; četiri stotine i deset; ostalog posuđa: tisuću. Svega zlatnog i srebrnog posuđa: pet tisuća i četiri stotine. Sve je to odnio Šešbasar kada se sužnji vraćahu iz Babilona u Jeruzalem.

Taj se povratak zbio 538. god. pr. Kr. A zatim, u proljeće 537. god. pr. Kr., na ruševinama prvoga, započela je izgradnja Drugoga hrama. Radovi su završeni 517. god. pr. Kr., no, radost nije mogla biti potpuna. Nestanak Kovčega Saveza iz Prvoga hrama, kad god se zbio, očito je bio držan u tajnosti (što i nije bio osobito težak zadatak, jer je

samo Veliki Svećenik smio ući u Svetinju nad Svetinjama). Međutim, nakon povratka iz Babilona, nije bilo moguće prikriti činjenicu da svetog predmeta više nema, zbog čega nije ni mogao biti pohranjen u unutrašnjem svetištu Drugoga hrama. O novim okolnostima Talmud izvještava sljedeće: "U pet se stvari Prvo svetište razlikovalo od Drugoga: u Kovčegu, Pomirilištu, kerubinima, vatri i Urimu-i-Tumimu." Tajanstveni predmeti, Urim i Tumim (o kojima Talmud govori kao o jedinstvenom predmetu), možda su se rabili u obredima divinacije, a u Mojsijevo vrijeme držali su se u oplećku Velikog Svećenika. U Drugom hramu ih nije bilo, kao ni nebeske vatre koja se uvijek povezivala s Kovčegom Saveza. Naravno, nedostajao je i sam Kovčeg Saveza, zajedno s njegovim zlatnim poklopcem i kerubinima.

Do tada je već svima moralo biti poznato da je najsvetiji predmet židovske vjere nestao bez traga. Štoviše, narod je znao da Kovčeg nije bio odnesen u Babilon. Gdje se, onda, mogao nalaziti?

Gotovo odmah počele su se kovati najrazličitije teorije, od kojih su neke ubrzo poprimile vjerodostojnost neospornih činjenica. Većina je pretpostavljala da Nabukodonozorovi pljačkaši nisu uspjeli pronaći Kovčeg jer je, prije njihova dolaska, bio skriven negdje na području brda Morije, gdje je sada stajao novi hram. Primjerice, prema jednoj legendi iz razdoblja neposredno nakon babilonskoga progonstva, Salomon je predvidio uništenje Hrama još u doba njegove izgradnje. Zbog toga je odlučio skloniti Kovčeg u neko "duboko i tajno skrovište".

Bio sam uvjeren da je upravo ovom predajom bio nadahnut autor "Apokalipse Baruhove", kada je pripovijedao o Kovčegu koji je nestao u utrobi zemlje ispod velikog "temeljnog kamena" zvanog *Shetiyyah*. Naravno, bio sam svjestan da se ovom kasnom i apokrifnom djelu ne smije pridavati vjerodostojnost. Znao sam, međutim, da postoje i drugi zapisi koji neku tajnu špilju na Brdu Hrama izjednačavaju s posljednjim prebivalištem Kovčega Saveza.

Prihvaćajući teoriju da se takva špilja nalazila točno ispod Svetinje nad Svetinjama, Talmud izražava mišljenje prema kojemu je "Kovčeg Saveza bio zakopan na svome mjestu." To je, čini se, bilo djelo kralja Jošije, koji je vladao Jeruzalemom od 640. do 609. god. pr. Kr., odnosno, samo nekih deset godina prije prvog babilonskog osvajanja. Pred kraj svoga kraljevanja, kaže legenda, predvidjevši skoro uništenje

Hrama, "Sakri Jošija sveti Kovčeg i sve njegove pripadajuće predmete, kako bi ih sačuvao od oskvrnuća u neprijateljskim rukama"

Ustvrdio sam kako je ovo bilo prevladavajuće uvjerenje. Nisu se, međutim, svi izvori slagali u tome da se skrovište Kovčega nalazilo u neposrednoj blizini Svetinje nad Svetinjama. Predaja koju bilježi Mišna iznosi kako je sveti predmet bio zakopan "u podu drvene kuće, kako ne bi pao u neprijateljske ruke." Ta je drvena kuća stajala unutar Salomonova hrama, no njezina je točna lokacija zaboravljena još u vrijeme povratka Židova iz babilonskoga sužanjstva, ostavši tako "tajnom za sva vremena." Unatoč tome, Mišna izvještava kako je neki svećenik, radeći u dvorištu Drugoga hrama, na podu slučajno otkrio "jedan kamen koji se razlikovao od drugih":

> Rekao je to svome drugu, no, prije negoli je stvar izvidio, snađe ga smrt. Tako su oni pouzdano znali da je na onomu mjestu ležao Kovčeg.

Posve drukčiju pripovijest o nestanku Kovčega iznosi Druga knjiga o Makabejcima (djelo isključeno iz hebrejske Biblije, ali uključeno u kanon grčke i latinske kršćanske crkve, kao i u apokrife engleske Biblije). Sastavljena u razdoblju između 100. god. pr. Kr. i 70. god. po Kr., i napisana na grčkom, Druga knjiga o Makabejcima o sudbini Kovčega govori sljedeće:

> Prorok Jeremija...po Božjem [je] nadahnuću sa sobom ponio Šator i Kovčeg saveza, pa se uspeo na goru na koju se bio popeo Mojsije i odakle je motrio Božju baštinu. Stigavši onamo, Jeremija nađe stan u pećini, unese u nj Šator i Kovčeg i kadioni žrtvenik, a ulaz zagradi.

Prema mišljenju stručnjaka koji su preveli Jeruzalemsku Bibliju, iz koje je preuzet gornji navod, Jeremijin navodni pothvat bila je puka izmišljotina koju je podastro pisac Druge knjige o Makabejcima, koji je pokušao probuditi zanimanje raseljenih židova za prvobitnu postojbinu. Ni urednici *Oksfordskog rječnika Kršćanske crkve (The Oxford Dictionary of the Christian Church)* ovome odlomku ne pridaju povijesnu vrijednost. Budući da je napisana nekih pet stotina godina nakon Jere-

mijine smrti, ova se predaja ne bi mogla nazvati ni posebno starom - iako ju je njezin autor pokušavao takvom prikazati, tvrdeći da svoje izvješće temelji na "spisima".

Činjenica je, međutim, bila da je prorok Jeremija (za razliku od autora Druge knjige o Makabejcima) *doista* živio u vrijeme uništenja Salomonova hrama, što znači da je mogao, makar teoretski, sudjelovati u skrivanju Kovčega Saveza. Štoviše, "gora na koju se bio popeo Mojsije i odakle je motrio Božju baštinu" - brdo Nebo - bila je dobro poznato mjesto smješteno otprilike pedeset kilometara istočno od Jeruzalema. Zbog svoje veze s utemeljiteljem judaizma, i s obzirom na njegov zemljopisni položaj, ovaj štovani vrhunac činio se prihvatljivim skrovištem Kovčega Saveza (u Ponovljenom zakonu 34, 1 stoji: "...ode Mojsije...na brdo Nebo, na vrhunac Pisge, nasuprot Jerihonu, gdje mu Jahve pokaza svu zemlju..., op. prev.).

Sljedeći naraštaji Židova nisu, stoga, potpuno odbacili predaju iz Druge knjige o Makabejcima. Naprotiv, iako nikada nije bila uključena u židovski kanon Svetoga pisma, znatno je tu predaju naknadno proširio i uljepšao folklor, koji je anđeoskom intervencijom riješio pitanje kako je Jeremija (on se često sukobljavao s hramskim svećenstvom) uspio svete predmete iznijeti iz Svetinje nad Svetinjama, prenijeti preko doline Jordana i dopremiti na brdo Nebo!

Ponovno proučivši židovske predaje koje su se odnosile na posljednje prebivalište Kovčega Saveza, zaključio sam sljedeće:

> Izvan Talmuda, Mišne, Apokalipse Baruhove, Druge knjige o Makabejcima te najrazličitijih, prilično živopisnih legendi, židovska predaja ne sadrži pouzdane podatke o skrovištu Kovčega Saveza. Budući da sada sa sigurnošću mogu ustvrditi kako ga nisu oteli ni Šišak, ni Joaš ni Nabukodonozor, slijedi da je židovska predaja a) vrlo "klimava", b) povijesno dubiozna i c) nedosljedna (za razliku od etiopske, koju podupire i snažan vjerski osjećaj Etiopljana, utemeljen na čvrstom uvjerenju da se Kovčeg Saveza nalazi u Aksumu).
>
> Zbog svega se ovoga etiopska teorija činila prihvatljivijom. Pa ipak, židovska se predaja ne smije olako odbaciti samo zato što je "klimava".
>
> SLJEDEĆI KORAK: Treba provjeriti jesu li arheolozi provodili iskopavanja na brdu Nebu, ili na području Brda Hra-

ma, dvjema lokacijama koje Židovi smatraju prebivalištima Kovčega Saveza.

Zapisao sam to u hotelskoj sobi u Jeruzalemu, u subotu 6. listopada 1990. godine. Nakon dva dana, u ponedjeljak 8. listopada, ponovno sam pošao na Brdo Hrama, gdje su, nekih stotinu metara južno od džamije Al-Aqsa, upravo bila u tijeku arheološka iskopavanja. Nalazio sam se pokraj Davidove kule, kad su me zvuci pucnjave i ljudski krikovi upozorili da je svako dulje zadržavanje na tome mjestu opasno za život.

Smrt na Brdu

Zbivanja kojima sam tada bio svjedokom postat će poznata kao "masakr na Brdu Hrama". Iako je masakr bio vrhunac dugogodišnje mržnje između židova i jeruzalemskih Arapa, povod sukoba bio je prosvjed ultrakonzervativne cionističke skupine "Vjernici Brda Hrama". Marširajući prema vratima Moghrabi, nosili su veliku zastavu s Davidovom zvijezdom i provokativnim natpisom na hebrejskom, koji je jasno upozoravao na ključni problem:

BRDO HRAMA - SIMBOL NAŠEGA NARODA
NALAZI SE U NEPRIJATELJSKIM RUKAMA

Prosvjednici su namjeravali ući na područje Brda Hrama, kroz vrata Moghrabi, te odmarširati do Kupole na stijeni i tamo položiti temeljni kamen budućega Trećeg hrama. Ovaj je pothvat bio svojevrsan politički dinamit: kada je u sedmom stoljeću počela izgradnja Kupole na stijeni, čitavo područje Brda Hrama postalo je svetim prostorom od neizmjerna značenja, i za muslimane i za židove. Štoviše, na nezadovoljstvo skupina, kakva je npr. "Vjernici Brda Hrama", to je područje pod nadzorom muslimana, a od uništenja Drugoga hrama 70. god. posl. Kr., na njemu se nije nalazilo nijedno židovsko svetište. Želeći obraniti ovaj *status quo* od nečega što su smatrali neposrednom prijetnjom, oko pet tisuća militantnih Arapa okupilo se unutar zidina Brda Hrama, naoružani kamenjem kojim su namjeravali zasuti približavajuće cioniste.

Kada su "Vjernici Brda Hrama" 8. listopada započeli svoj marš, sve je kipjelo od emocija. Napetost je znatno poticao sam položaj vrata Moghrabi, kroz koja su namjeravali proći. Ona su vodila u središnji prostor, smješten nekih pedeset metara od prednjeg trijema džamije Al-Aqsa, a nalazila su se na južnom dijelu Zapadnoga zida, čiji je vanjski dio, Zid plača, danas najznačajnije židovsko svetište. Taj je zid, koji datira iz vremena Drugoga hrama, dio utvrde koju je izgradio Herod Veliki krajem prvoga stoljeća prije Krista. Izbjegavši uništenju 70. god. po Kr. (zahvaljujući "Božanskoj nazočnosti" koja ga je, kaže Midraš, štitila i bdjela nad njim), postao je moćnim simbolom nacionalističkih težnji židovskoga naroda u dijaspori. Čak nakon utemeljenja izraelske države ostao je u sastavu jordanskog hašemitskog kraljevstva, a tek je nakon Šestodnevnog rata 1967. godine postao dijelom izraelskog teritorija. Zid, kao i prostor ispred njega, postao je tada službenim svetištem i mjestom okupljanja za Židove iz cijeloga svijeta. Kako bi se izbjegao sukob s muslimanima, zabranjena je izgradnja židovskih svetišta na području samoga Brda Hrama, koje je ostalo pod isključivim nadzorom jeruzalemskih muslimana.

Namjeravajući da kroz vrata Moghrabi uđu na područje Brda, "Vjernici Brda Hrama" očito su izazivali nevolje. Iako im je prolaz zapriječila izraelska policija, pet tisuća Arapa počelo ih je zasipati kamenjem. Tom prilikom nisu stradali samo prosvjedici koji su sudjelovali u maršu, nego i mnogi drugi židovi koji su molili pred Zidom plača. Ono što je započelo kao simboličan prosvjed, ubrzo se pretvorilo u krvav sukob u kojemu je poginuo dvadeset jedan Arapin, dok ih je stotinu dvadeset pet teško ozlijeđeno, a ranjeno je također jedanaest izraelskih hodočasnika i osam policajaca.

Na poprište sukoba stigao sam kada je najgore prošlo. Pred Zidom plača, u lokvama krvi, ležale su hrpe kamenja. Kola hitne pomoći odvozila su ranjenike a situaciju su nadzirali policajci odjeveni u neprobojne prsluke i naoružani do zuba. Pristup Brdu Hrama kao i području iskopavanja, smještenom nešto južnije, bio je zabranjen. Stotine gnijevnih i uzbuđenih Židova, među kojima su neki nosili zastave umrljane krvlju, trčali su okolo ratoborno raspoloženi, te je pred Zidom plača ubrzo započelo divlje slavlje, iako jednostavno nisam mogao shva-

titi kako je netko mogao likovati nad okrutnim ubojstvom skupine arapskih mladića.

Ogorčen i ispunjen gađenjem, konačno sam napustio mjesto zločina i, popevši se stubama koje su vodile u židovsku četvrt, stigao u Ulicu lanca, kojom sam šetao prije nekoliko dana, tijekom prvog posjeta Brdu Hrama. Tamo sam bio svjedokom još jednog nasilja, kada su naoružani policajci okružili skupinu Palestinaca, za koje su sumnjali da su bili među napadačima. Jedan prestravljeni mladić piskutavim ih je glasom uvjeravao u svoju nevinost, dok su ga neprestano tukli. Drugi je pobjegao u usku uličicu, no uhvatili su ga i premlatili.

Ukratko, to jezivo jutro obilježilo je ostatak moga boravka u Jeruzalemu. Ne samo zbog ljudskih patnji koje su tadašnja zbivanja izravno povezivala s mjestom na kojemu je nekoć stajao Kovčeg Saveza, nego i zato što su Brdo Hrama i područje arheoloških iskopavanja zapriječile snage sigurnosti, a takvo je stanje ostalo dugo nakon moga odlaska iz Izraela. Unatoč nimalo ohrabrujućim okolnostima odlučio sam iskoristiti preostalo vrijeme u toj nesretnoj zemlji na najbolji mogući način.

Iskopavanja na svetim mjestima

Prvo pitanje na koje sam tražio odgovor bilo je ono koje sam u subotu 6. listopada, zapisao u svoju bilježnicu: Jesu li arheolozi provodili kakva iskopavanja na području Brda Hrama ili brda Neba, kako bi provjerili vjerodostojnost židovskih predaja o posljednjem prebivalištu Kovčega Saveza?

Budući da 8. listopada nisam uspio ući na lokalitete koji su me zanimali, sastao sam se s nekim arheolozima uključenima u iskopavanja i raspitao se o rezultatima njihovih istraživanja. Doznao sam da su opsežnija iskopavanja započela u veljači 1968. godine, nekih osam mjeseci nakon što su, tijekom Šestodnevnog rata, izraelske paravojne postrojbe zaposjele Jeruzalem. Iako su se sva iskopavanja provodila izvan Brda Hrama, od samoga su početka izazivala brojne kontroverzije. Prema Meiru Ben-Dovu, voditelju iskopavanja, prvo se suprotstavilo Više muslimansko vijeće, zbog sumnje u urotu protiv muslimanskih interesa. "Iskopavanja nisu znanstveni pothvat," tužili su se, "njihov je cionis-

tički cilj potkopati južni zid na Brdu Hrama, koji je istodobno i južni zid Al-Aqse, kako bi se time uništila džamija."

Na Ben-Dovovo iznenađenje, protiv iskopavanja su bili i kršćani. "Držali su", objasnio je, "da se zapravo grade temelji za Treći hram, te daje arheološko istraživanje tek paravan za neku mračnu urotu. Sve što mogu reći jest da ove glasine, dok ih ne čujete vlastitim ušima, zvuče kao proizvod demonske mašte. Pa ipak, više nego jednom, bilo u šali ili iz nekog drugog razloga, povjesničari i arheolozi u čiju inteligenciju i sposobnosti ne treba sumnjati, dolazili su mi s pitanjem: "Zar nemate namjeru reinstitucionalizirati Hram?"

Najodlučnije su se protivili židovski vjerski vođe, čije je slaganje zahtijevala vlada prije započinjanja bilo kakvih radova. Profesor Mazar iz Arheološkog instituta pri Hebrejskom sveučilištu pregovarao je sa sefardskim i aškenaskim glavnim rabinima, koji su 1967. godine glatko odbili njegove zahtjeve:

> Sefardski glavni rabin, Nissim, svoje je neslaganje objasnio činjenicom da je područje na kojemu su se imala provoditi iskopavanja sveto. Zamoljen da pojasni svoj odgovor, izjavio je kako bi se moglo pokazati da Zid plača zapravo nije zapadni zid Brda Hrama. Osim toga, koja je svrha riskirati i poduzeti iskopavanja u interesu znanosti kada je takav interes ionako zanemariv? S druge strane, aškenaski glavni rabin, Unterman, osvrnuo se na probleme halake (halaka, židovsko pravo prema rabinskoj predaji, op. prev.). "Što će se dogoditi," kukao je, "ako tijekom iskopavanja pronađete Kovčeg Saveza, za koji židovska predaja tvrdi da je zakopan duboko u utrobi zemlje?" "To bi bilo divno!" nevino je uskliknuo profesor Mazar. No, ugledni je rabin rekao učenom profesoru da se upravo toga najviše boji. Budući da djeca Izraela nisu "čista" sa stajališta židovskog vjerskog prava, zabranjeno im je doticati Kovčeg Saveza. Stoga je nezamislivo provesti bilo kakvo iskopavanje prije dolaska Mesije!

Rabinova zabrinutost za Kovčeg Saveza bila je posve ortodoksna. Doista, još od doba uništenja Drugoga hrama, svi su židovi smatrani ritualno nečistima, a takvo je stanje imalo spriječiti dolazak Mesije. Takva je dogma za arheologe bila velika prepreka. Unatoč tome, uspjeli

su konačno pridobiti rabine i sporazumjeti se s predstavnicima drugih dvaju monoteističkih religija, utemeljenih na starozavjetnom kultu Jahve. Započela su iskopavanja. Štoviše, iako se područje arheoloških istraživanja nalazilo izvan Brda Hrama, pronađeni su brojni predmeti iz doba Prvoga hrama. Međutim, kako se i očekivalo, Kovčegu Saveza nije bilo traga, a većina iskopina odnosila se na kasnije razdoblje Drugoga hrama, razdoblje muslimanskih i križarskih osvajanja.

Mogao sam, stoga, zaključiti da Ben-Dovova iskopavanja ni u kojemu pogledu nisu ugrozila židovske predaje o sudbini Kovčega, ali ih nisu ni potvrdila. Pravi su odgovor mogla dati samo opsežna istraživanja na samom Brdu Hrama.

Ja sam, međutim, zastupao gledište da su *takva* iskopavanja proveli vitezovi templari, mnogo stoljeća prije utemeljenja arheologije kao znanstvene discipline, te da je njihov pothvat završio neuspjehom. Pa ipak, još uvijek sam želio saznati jesu li u današnje vrijeme poduzeta bilo kakva iskopavanja na Brdu Hrama, te, ako jesu, koji su rezultati postignuti. Ovo sam upitao dr. Gabbya Barkaija, arheologa pri Hebrejskom sveučilištu u Jeruzalemu i stručnjaka za razdoblje Prvoga hrama.

"Od utemeljenja moderne arheologije," rekao je, "nije bilo nikakvih pokušaja iskopavanja na području Brda Hrama."

"Zašto?" upitao sam.

"Zato što je to područje sveto. Muslimanske se vlasti protive svakom znanstvenom istraživanju. S njihova gledišta to bi bilo najgore svetogrđe. Tako Brdo Hrama i dalje ostaje zagonetkom za arheologe. Ono što nam je o njemu poznato u najvećem je dijelu teoretske i interpretativne naravi. Arheološki gledano, posjedujemo samo otkrića Charlesa Warrena i, naravno, Parkera. Parker je kopao ispod same Kupole na stijeni. Ako se dobro sjećam, bilo je to 1910. godine. No, on nije bio arheolog. Bio je luđak koji je tražio Kovčeg Saveza."

Nisam bio siguran zašto je Barkai nazvao Parkera "luđakom". Je li bio lud zato što je tragao za Kovčegom Saveza, je li tragao za Kovčegom Saveza zato što je bio lud, ili je pak njegova ludost bila očita i prije negoli je započeo kopati u Kupoli na stijeni. Suzdržao sam se, stoga, od priznanja da i se i sam bavim ovom "ludošću", upitavši arheologa gdje bih mogao doznati nešto više o Parkeru - i Charlesu Warrenu kojega je također spomenuo.

Proveo sam dva dana pregledavajući arhive iz kojih sam saznao da je Warren bio mladi poručnik u Britanskoj kraljevskoj inženjeriji, koji je 1867. godine, u ime Zaklade za istraživanja u Palestini, sa sjedištem u Londonu, provodio istraživanja na Brdu Hrama. Njegova su iskopavanja, međutim, obuhvaćala područje izvan i južno od Brda Hrama, koje su stotinu godina poslije temeljitije istražili Meir Ben-Dov i njegovi kolege.

Razlika je bila u tome što je Warren vrlo uporno tražio dopuštenje za iskopavanja na samom Brdu Hrama. Njegova su nastojanja osujetili Otomani, koji su tada upravljali Jeruzalemom. Štoviše, kada je jednom prilikom uspio probiti tunel prema sjeveru i proći ispod vanjskih zidina, maljevi i drugo oruđe koje su rabili njegovi radnici uznemirili su vjernike okupljene na molitvi u džamiji Al-Aqsa. Zasuti su kišom kamenja, izbila je pobuna, a Izet-paša je do daljnjeg zabranio sva iskopavanja na tom području.

Unatoč teškoćama, Warren se nije dao obeshrabriti, te je konačno uspio nagovoriti Otomane da mu dopuste nastaviti radove. Poslije je nekoliko puta pokušao u tajnosti prokopati tunel ispod Brda Hrama, gdje je namjeravao "locirati i ucrtati na zemljovid sve drevne iskopine" na koje je mogao naići. Warren nije u tome uspio, dospjevši samo do temelja vanjskih zidova. Naravno, nije pronašao Kovčeg Saveza, a nema dokaza ni daje imao takvih ambicija. Njegovo je zanimanje bilo ograničeno na razdoblje Drugoga hrama, te su u tom pogledu njegova otkrića od velikog arheološkog značenja.

Isto se nije moglo reći i za Montaguea Brownslowa Parkera, sina grofa od Morleya, koji je 1909. godine otišao u Jeruzalem s isključivom namjerom da tamo pronađe Kovčeg Saveza i koji znanosti nije ostavio nikakvu vrijednu ostavštinu.

Parkerova ekspedicija, koju je britanska arheologinja Kathleen Kenyon ljubazno opisala "po svim mjerilima izuzetnom", bila je nadahnuta finskim mistikom Valterom H. Juveliusom, koji je 1906. godine na Švedskom sveučilištu održao predavanje o uništenju Salomonova hrama. Juvelius je tvrdio da posjeduje pouzdane podatke o skrovištu "zlatom obloženog Kovčega Saveza", koje se navodno nalazilo na području nekadašnjega Hrama. Također je tvrdio da je, temeljito istražujući relevantne biblijske tekstove, ustanovio postojanje tajnog podzemnog

prolaza koji je, iz nekog dijela Jeruzalema, vodio do Brda Hrama. Proučivši izvješća o Warrenovim iskopavanjima, vjerovao je da se taj tajni prolaz nalazi južno od džamije Al-Aqsa, na području koje je Warren već istražio. Procijenivši vrijednost Kovčega na 200 milijuna $, Juvelius je tražio investitore za ekspediciju koja bi trebala locirati i raščistiti prolaz, čime bi se omogućio pristup blagu.

Njegova su nastojanja okrunjena uspjehom tek kada je u Londonu upoznao Montaguea Brownslowa Parkera, tada tridesetogodišnjaka, koji mu je pružio oduševljenu potporu. Iskoristivši svoje veze s aristokracijom u Britaniji i inozemstvu, uključujući i bogatu čikašku obitelj Armour, Parker je ubrzo prikupio 125 000 $ dolara. Ekspedicija je mogla započeti, te je već u kolovozu 1909. godine utemeljen stožer na Maslinskoj gori (nasuprot Brdu Hrama).

Započela su iskopavanja na području koje je prethodno tako temeljito istražio Warren. Štoviše, Parker i Juvelius nisu se dali smesti činjenicom da njihov ugledni prethodnik tamo nije otkrio ništa značajnije. Naprotiv, optimistično su nastavili provoditi svoj pothvat. Unajmili su i irskoga vidovnjaka koji im je trebao pomoći u potrazi za navodnim "tajnim prolazom".

Vrijeme je prolazilo. Kao što se očekivalo, prosvjedi su dolazili sa svih strana. Konačno, stigla je i zima, te su rijeke blata preplavile iskopine. Posve razumljivo, Parker je bio obeshrabren. Privremeno je prekinuo sve radove, a iskopavanja je nastavio tek u ljeto 1910. godine. Slijedilo je nekoliko mjeseci frenetičnih aktivnosti. Međutim, tajnom prolazu i dalje nije bilo traga te su protivljenja postajala sve glasnija. U proljeće 1911. godine barun Edmond de Rotschild, cionist i član svjetski poznate bankarske obitelji, koji je želio spriječiti moguće oskvrnuće najsvetijeg mjesta judaizma, kupio je zemljište u neposrednoj blizini područja iskopavanja, odakle je mogao izravno zaprijetiti Parkeru.

Mladog britanskog aristokrata uznemirio je takav razvoj događaja. U travnju 1911. godine odustao je od potrage za tunelom i pribjegao očajnim mjerama. U to je vrijeme Jeruzalem još uvijek bio pod otomanskom upravom, a upravitelj grada, Amzej Bej-paša, nije bio poznat kao pošten čovjek. Mito od 25 000 dolara osiguralo je njegovu suradnju, a dodatna, iako manja svota, pridobila je šeika Kalila, nasljednog čuvara

Kupole na stijeni. Tako su Parker i njegova ekipa dobili pristup u svetište i slobodu da tamo čine sve što žele.

Naravno, čitav se posao obavljao noću. Prerušeni u Arape, lovci na blago tjedan su dana kopali na južnom dijelu Brda Hrama, u blizini džamije Al-Aqsa, na području za koje su Juvelius i irski vidovnjak tvrdili da je tamo zakopan Kovčeg Saveza. Budući da nije postignut baš nikakav uspjeh, Parker je u sitne sate 18. travnja 1911. godine svoju pozornost skrenuo na Kupolu na stijeni i legendarne špilje koje su se, navodno, nalazile odmah ispod *Shettiyaha*.

Stube koje danas vode u Bunar duša tada nisu postojale, pa su se Parker i njegovi kolege morali spustiti niz užad pričvršćenu za *Shettiyah*. Upalili su svjetiljke i započeli probijati pod, nadajući se da će konačno pronaći posljednje prebivalište Kovčega Saveza.

Nevolje su uslijedile i prije negoli su uspjeli ustanoviti postoje li druge šupljine, ispod one u kojoj su se nalazili. Iako je šeik Kalil, nasljedni čuvar, primio mito, u džamiji se neočekivano pojavio drugi dostojanstvenik (priča se da je odlučio prespavati na Brdu Hrama jer je njegova kuća bila puna gostiju). Čuvši zvukove koji su dolazili iz Kupole na stijeni, upao je unutra, zavirio u Bunar duša i, na svoje zaprepaštenje, ugledao skupinu podivljalih stranaca koji su zabadali pijuke u sveto tlo.

Reakcija je, s obje strane, bila dramatična. Šokirani dostojanstvenik zaurlao je i vrišteći otrčao u noć kako bi okupio vjernike. Uvidjevši da je igri došao kraj, Englezi su se smjesta dali u bijeg. Ne vrativši se u stožer, napustili su Jeruzalem i krenuli prema luci Jaffa, gdje je bila usidrena njihova jahta. Tako su uspjeli zavarati svjetinu koja je na Brdo Hrama stigla samo nekoliko trenutaka nakon njihova odlaska, prepustivši nesretnoga šeika Kalila zloj sudbini.

U Jeruzalemuje izbila pobuna a Amzej Bej-paša, koji je opravdano optužen za sudioništvo, bio je napadnut i izvrgnut ruglu. Bio je prisiljen zapovijediti da se zatvori Brdo Hrama i uhite lovci na blago u luci Jaffa. Potonji je korak nedvojbeno poduzeo kako bi umirio svoju savjest. Međutim, proširile su se glasine da je Parker pronašao i oteo Kovčeg savaza, te su muslimanski i židovski vode upozoravali na opasnost njegova iznošenja iz zemlje.

Policija u Jaffi i pripadnici carinske službe uhitili su bjegunce, zaplijenili svu njihovu imovinu i proveli detaljnu premetačinu. Nisu pro-

našli ništa. Konačno su Englezima dopustili da se vrate na jahtu u čijoj se udobnosti imalo nastaviti ispitivanje. Međutim, čim su se Parker i njegovi kolege popeli na jahtu, Parker je zapovijedio posadi neka digne sidro.

Nakon nekoliko tjedana, Parker je stigao u Englesku. Nije uspio pronaći Kovčeg Saveza, ali uspio je izgubiti svih 125 000 dolara koje su mu povjerili investitori iz Britanije i Sjedinjenih Država. "Ova epizoda, kao i iskopavanja koja je poduzeo," zaključila je Kathleen Kenyon mnogo godina poslije, "nimalo ne služe na čast britanskoj arheologiji."

Britanski arheolozi, međutim, nisu sudjelovali u sljedećem pokušaju pronalaženja Kovčega Saveza, koji je dvadesetih godina poduzet na brdu Nebu gdje je, prema *Drugoj knjizi o Makabejcima,* prorok Jeremija sakrio sveti predmet neposredno prije uništenja Drugoga hrama.

Spiritus movens ovoga pothvata bio je ekscentričan američki istraživač, koji se volio odijevati u lepršavu arapsku odjeću i koji se, iako je bio muškarac, predstavljao kao Antonia Frederick Futterer. Nakon što je podrobno istražio brdo Nebo (kao i susjedni vrhunac Pisgu) izjavio je, sa nadahnjujućom originalnošću, da je pronašao - tajni prolaz. Taj je prolaz bio zapriječen vrstom zida koji Futterer nije pokušavao srušiti. Razgledajući zid pri svjetlosti baterijske svjetiljke otkrio je na njemu drevni natpis koji je prepisao i odnio u Jeruzalem. Tamo je potražio "stručnjaka" pri Hebrejskom sveučilištu koji mu je preveo natpis. Poruka je glasila:

OVDJE LEŽI ZLATNI KOVČEG SAVEZA

Nažalost, Futterer nije želio imenovati stručnjaka koji mu je pomogao, niti je, u oduševljenju koje je slijedilo, itko požurio da se okiti takvom zaslugom. Futterer nije pokazao prijepis natpisa za koji je tvrdio da ga posjeduje, niti se ikada vratio na brdo Nebo kako bi iznio Kovčeg Saveza iz navodnog tajnog prolaza.

Međutim, nakon pola stoljeća, novi je pustolov podignuo stijeg koji je ispustio Futterer. I taj je pustolov bio američki istraživač, Tom Crotser, čija su prethodna "otkrića" uključivala babilonsku kulu, Noinu arku i Adamov grad. Godine 1981. taj je gospodin na prilično sumnjiv

način došao u posjed nekih dokumenata koje je za sobom ostavio Futterer, a koji su uključivali crteže zazidanog tajnog prolaza na brdu Nebu gdje je, navodno, bio zakopan Kovčeg Saveza.

Brdo Nebo nalazi se odmah iza granice s Jordanom kamo je stigao Crotser sa skupinom gorljivih kolega iz organizacije poznate kao Institut for Restoring History International (Međunarodni institut za spašavanje povijesti) sa sjedištem u Winfieldu, u državi Kanzasu. Naravno, njihova je misija bila "spašavanje" Kovčeg Saveza. Iz toga su razloga četiri noći spavali na brdu Nebu, unatoč prosvjedima franjevaca Terrae Sanctae u čijem se vlasništvu ono nalazilo. Franjevci su posjedovali bizantsku crkvu koja je podignuta na mjestu gdje je, navodno, pokopan Mojsije, a u posljednjih nekoliko desetljeća i sami su provodili pažljiva i profesionalna iskopavanja na tom području.

Ne treba ni reći da franjevci, kao uostalom ni Crotser, nikada nisu pronašli Kovčeg Saveza, barem ne na brdu Nebu. Nakon neuspješnog istraživanja, Crotser i njegova ekipa premjestili su se na Pisgu (koju je posjetio i Futterer). Na tom su vrhuncu naišli na jamu za koju su vjerovali da vodi u "tajni prolaz" iz Futtererovih crteža.

Činjenica da je dno jame bilo prekriveno limenim pločama samo je pridonijela njihovu uzbuđenju. Navečer, 31. listopada 1981. godine, odstranili su beznačajnu prepreku i pred sobom doista ugledali prolaz. Otprilike jedan metar širok i dva metra visok, prolaz je vodio nekih stotinu osamdeset metara duboko u utrobu zemlje. Na kraju prolaza naišli su na zid, jednak onome koji je opisao Futterer, srušivši ga bez imalo oklijevanja.

Iza zida se nalazila kamena kripta, otprilike dva metra široka i dva metra duboka, koja je, prema Crotserovim riječima, sadržavala zlatom obloženu škrinju dugačku metar i pol, te široku i visoku devedeset centimetara. Kraj nje su bile motke koje su odgovarale biblijskom opisu motki za nošenje Kovčega. Nešto dalje ležali su predmeti zamotani u tkaninu koje je Crotser identificirao kao kerubine koji su, u davna vremena, stajali na Pomirilištu.

Amerikanci su bili uvjereni da su pronašli presvetu relikviju. Međutim, nisu je pomaknuli s mjesta, niti je dotaknuli ili otvorili, načinivši samo fotografije u boji. Zatim su napustili Jordan i vratili se u Sjedinjene Države gdje su o svome otkriću izvijestili tiskovnu agenciju UPI.

Rezultat je bila priča koja je, prema riječima jednog od novinara te agencije, bila "najzanimljivija od svega što sam ikada napisao".

Je li Kovčeg doista bio otkriven? Fotografije načinjene u kripti očito su bile ključni dokaz koji je mogao poduprijeti senzacionalnu tvrdnju Amerikanaca da su dovoljno kvalificirani arheolozi dobili priliku pažljivije ih proučiti. Stoga je bilo teško razumjeti zašto je Crotser tvrdoglavo odbijao pustiti ih u javnost. Neki su povjerovali u njegovu izjavu kako mu je Bog naredio da ih preda londonskom bankaru Davidu Rothschildu koji je, kako je rekao, bio izravni potomak Isusa Krista i kojega je Gospodin izabrao za graditelja Trećega hrama - novog prebivališta Kovčega Saveza.

Član iste bankarske obitelji koja se 1910. godine suprotstavila Parkerovim iskopavanjima na Brdu Hrama, Rothschild je hladno odbio primiti dostavljene mu fotografije koje Crotser još uvijek čuva u svom domu u Kanzasu. I dalje ih odbija objaviti, ali ih pokazuje odabranim posjetiteljima.

Godine 1982., takav je posjetitelj bio ugledan arheolog, Siegfried H. Horn, stručnjak za područje brda Neba i autor brojnih knjiga. Neko je vrijeme pažljivo proučavao Crotserove fotografije iz kojih je, nažalost, mogao zaključiti da se

> samo na dvije fotografije mogu razlučiti slike. Jedna je, međutim, nejasna, ali doista prikazuje prostoriju sa žutom škrinjom u sredini. Druga je fotografija prilično dobra, te je jasno vidljiva prednja strana škrinje.

Čim je napustio Crotserov dom, Horn (koji je vrlo dobar crtač) načinio je skice škrinje. Neki dijelovi žutog metalnog pokrova doimali su se poput bakra a ne zlata, a na njima su bili izrezbareni ukrasi u obliku dijamanta, najvjerojatnije strojne obrade. Najvažnija od svega bila je činjenica da je iz gornjeg desnog kuta na prednjoj strani škrinje provirivao čavao koji je jasno upućivao na suvremenu izradu. Horn je zaključio:

> Ne znam što predstavlja taj predmet, no iz fotografija sam se uvjerio da ne potječe iz davnine, nego da je izrađen u moderno vrijeme, sa strojno obrađenim ukrasima na metalnoj ploči.

Od bajki do činjenica

Proučivši svu dostupnu arheološku dokumentaciju, nisam uspio pronaći nikakav zapis o daljnjim ekspedicijama, poduzetim radi ispitivanja vjerodostojnosti židovskih predaja o posljednjem prebivalištu Kovčega Saveza. Znanstvenici s kojima sam razgovarao potvrdili su kako je to područje istraživanja doista bilo ograničeno na samo nekolicinu ljudi: Charlesa Warren i poslije Meir Ben-Dov i njegova ekipa, provodili su iskopavanja u blizini Brda Hrama (iako nisu tragali za Kovčegom); Montague Brownslow Parker, koji nije bio arheolog, nego "luđak", kako ga je opisao Gabby Barkai, kopao je na samom Brdu Hrama, ali nije pronašao ništa; Antonia Frederick Futerer pronašao je, ali ne i istražio, tajni prolaz na brdu Nebu gdje se, kako je vjerovao, nalazi Kovčeg Saveza; i, konačno, Tom Crotser je tvrdio da je pronašao sam Kovčeg u tom istom prolazu koji se, međutim, s brda Neba, u samo pedeset godina nakon Futtererova posjeta, premjestio na brdo Pisga.

I ovdje završava priča. To su, izuzevši mene samoga, bili svi "lovci na blago". A što sam ja činio? I ja sam tragao za Kovčegom Saveza, upustivši se u pothvat u kojemu su me pretekli samo mesijanski vizionari i bolesnici.

Pretpostavljao sam da mi je u prilog govorila samo činjenica da nisam imao namjere izgraditi Treći hram i da nisam vjerovao da je Kovčeg Saveza zakopan ispod Kupole na stijeni, na brdu Nebu ili brdu Pisgi. Shvatio sam kako bi bilo praktički nemoguće *dokazati* da ove lokacije ne sadrže baš nikakve tajne, no bio sam uvjeren da se izgubljena relikvija ne nalazi ni na jednom od mjesta na koje upućuju židovske predaje, da je nisu oteli ni Egipćani ni Babilonci, te da nije bila uništena.

Nestanak Kovčega sve je više poprimao obilježja istinski zbunjujućeg misterija - "jedne od najvećih zagonetki Biblije", kako ga je opisao Richard Elliott Friedman, profesor hebrejskog i komparativne religije na Sveučilištu u Kaliforniji. Istraživanja koja sam proveo 1989. i 1990. godine samo su učvrstila moje uvjerenje da odgovore na ovu zagonetku treba tražiti u Etiopiji. Pa ipak...Pa ipak...problem s kojim se nisam susreo ni u jednoj fazi svoga istraživanja bio je u činjenici da etiopska teorija o Kovčegu Saveza počiva na temeljima koji su jednako klimavi kao i *Apokalipsa Baruhova* ili *Druga knjiga o Makabejcima*.

Otvoreno govoreći, počeo sam osjećati da smjele izjave *Kebre Nagasta* nisu bile dovoljno pouzdano povijesno svjedočanstvo da bi mogle opravdati putovanje u sveti grad Aksum zbog kojeg bih trebao i vlastiti život izložiti riziku. Predaje prema kojima je kraljica od Sabe bila Etiopljanka koja je s kraljem Salomonom začela sina, koji je pak oteo Kovčeg Saveza iz Jeruzalemskog hrama, prije su se doimale proizvodima bujne mašte negoli povijesnim činjenicama. U Etiopiji sam, unatoč tome, pronašao brojne i vrlo uvjerljive dokaze koji su znatno podupirali uvjerenje da relikvija doista počiva u aksumskom svetištu. Vjerovao sam da nijedno mjesto nije polagalo jače pravo na to. U prilog tome više nije govorila samo predaja iz *Kebra Nagasta,* nego i slabost alternativnih teorija.

Smatrao sam da prije putovanja u Aksum moram pronaći uvjerljivije objašnjenje od onoga koje nudi *Kebra Nagast* o tome kako je, "s biblijskog gledišta, najvažniji predmet na svijetu" uopće mogao dospjeti u srce Afrike. Odgovor na to pitanje pronašao sam prije odlaska iz Jeruzalema, sredinom listopada 1990. godine, o čemu ću detaljnije pripovijedati u sljedećem poglavlju.

XV. poglavlje

Skrivena povijest

Nakon mukotrpnog istraživanja uvjerio sam se da se predaji prema kojoj je Etiopija posljednje prebivalište Kovčega Saveza ne suprotstavlja nijedna posebno uvjerljiva alternativna teorija. Taj zaključak, međutim, nije bio jedini rezultat moga istraživanja. U svoju sam bilježnicu zapisao sljedeće:

> Nitko kome je poznata priča o Kovčegu, od trenutka njegove izgradnje u podnožju Sinaja do njegove pohrane u Salomonovu hramu, ne može osporiti da je on bio neprocjenjivo značajan za židovski narod. Pa ipak, činjenica jest da Sveto pismo, u kojemu je, *prije* Salomona Kovčeg imao središnju ulogu, potpuno zaboravljana njega *nakon* ovoga vladara. Gubitak Kovčega službeno je ustanovljen tek u vrijeme izgradnje Drugoga hrama. Tu je veliku zagonetku profesor Richard Friedman komentirao ovim riječima: "Nigdje nema ni spomena o tome da je Kovčeg bio odnesen ili uništen...Nema čak ni komentara poput 'I tada je Kovčeg nestao, a mi ne znamo što se s njime dogodilo,' ili 'I do danas nitko ne zna gdje je'. Najznačajniji predmet na svijetu, s biblijskog stajališta, jednostavno prestaje biti dijelom priče."

Ponovno proučivši sve dokaze, morao sam se zapitati: "Zašto je tome bilo tako? Zašto su sastavljači Staroga zavjeta dopustili da Kovčeg Saveza nestane iz svetih tekstova, ne u velikom stilu, kako bi se moglo očekivati, nego u tišini i bez traga?

Kebra Nagast je ponudio jasni odgovor na to pitanje. U 62. poglavlju on opisuje Salomonovu tugu nakon što je saznao da je njegov sin

Menelik oteo sveti predmet iz Hrama i odnio ga u Etiopiju. Kada se pribrao, kralj je potražio savjet izraelskih starješina, koji su jednako ogorčeno oplakivali gubitak Kovčega i upozorio ih neka se ne predaju očaju:

> Ne tugujte, da neobrezani narodi ne bi likovali nad našom nesrećom govoreći, 'Završena je slava njihova i Bog ih napusti,' Ne otkrivajte ništa strancima...
> I...izraelski starješine rekoše Salomonu, 'Neka bude volja tvoja i volja Gospodina, Boga našega! Nitko od nas neće prekršiti riječ koju ti dadosmo i otkriti tuđincima da je Kovčeg odnesen.' Tako izraelski starješine sklopiše u Domu Božjem savez sa svojim kraljem Salomonom, koji traje do danas.

Drugim riječima, ako je vjerovati *Kebra Nagastu,* posrijedi je bilo zataškavanje. Kovčeg je odnesen u Etiopiju još za Salomonova života, a i podaci o tom tragičnom gubitku bili su sustavno prikrivani, što objašnjava zašto Sveto pismo ne spominje taj događaj.

Mnogo je toga govorilo u prilog ovakvom zaključivanju. Bilo je razumno pretpostaviti da je židovski kralj doista od svoga naroda želio sakriti činjenicu da Kovčeg više ne prebiva među njima. No, neki drugi aspekti pripovijesti iz *Kebra Nagasta,* posebice oni koji se odnose na etiopsko podrijetlo kraljice od Sabe, njezina navodna ljubavna veza sa Salomonom, rođenje njihova sina Menelika, tvrdnja da je potonji donio Kovčeg u Etiopiju kao i implikacija da se sve to zbivalo u desetom stoljeću prije Krista, bili su, u najmanju ruku, problematični:

1. Čini se da nema temelja za smjelu tvrdnju *Kebra Nagasta* da je kraljica od Sabe bila Etiopljanka. Pa ipak, to nije bilo posve nemoguće (u svojim *Židovskim starinama,* primjerice, Josip Flavije opisuje je kao "kraljicu Egipta i Etiopije"). Tome se suprotstavljaju povjesničari koji ne smatraju da je ona svoje putovanje započela u Abesiniji kada je, kako stoji u Bibliji, "došla u Jeruzalem s mnogobrojnom pratnjom i s devama koje su nosile miomirise, mnogo zlata i dragulja."
2. Ako je dokaz koji povezuje kraljicu od Sabe s Etiopijom bio slab, tada je dokaz o samom *postojanju* njezina sina

Menelika bio još slabiji. Znao sam da su navodnog utemeljitelja etiopske "salomonske" dinastije povjesničari smatrali legendarnom osobom, a tijekom svog dvogodišnjeg istraživanja nisam saznao ništa što me moglo uvjeriti da su u ovom ključnom pitanju povijesničari bili u krivu.

3. Posebno mije nezamislivo bilo daje u abesinskim planinama u desetom stoljeću prije Krista postojala neka napredna kultura i centralizirana monarhija kakvu opisuje *Kebra Nagast.* "U doba Salomonove vladavine," kaže E. A. Wallis Budge, "stanovnici zemlje koju danas nazivamo Abesinijom bili su divljaci." Bilo je to ortodoksno gledište, a moje istraživanje nije razotkrilo ništa što bi ga opovrgnulo.
4. Ono što se pokazalo najfatalnijim za vjerodostojnost predaje koju iznosi *Kebra Nagast,* bio je dokazni materijal koji sam sam prikupio u Etiopiji. Od brojnih predaja s kojima sam se susreo u toj zemlji, najčišća i najuvjerljivija bila je ona prema kojoj je Kovčeg Saveza najprije donesen na jezero Tanu, odnosno na otok Tana Kirkos. Memhir Fisseha, svećenik s kojim sam tamo razgovarao (vidi IX. poglavlje), rekao mi je da je relikvija ostala na otoku osam stotina godina, nakon čega je konačno bila odnesena u Aksum, u doba obraćanja Etiopljana na kršćanstvo. Budući da se to obraćanje zbilo oko 330. god. po Kr., po čvrstoći uvjerenja koje još vlada među stanovništvom Tana Kirkosa zaključio sam da je Kovčeg stigao u Etiopiju oko 470. god. pr. Kr., drugim riječima, nekih pet stotina godina *nakon* Salomona, Menelika i kraljice od Sabe.

Naravno, to nisu bile jedine nedosljednosti u predaji koju podastire *Kebra Nagast.* Brinula su me i praktična pitanja poput onoga kako su Menelik i njegovi drugovi uopće uspjeli iznijeti tako dragocjen i *težak* predmet kakav je bio Kovčeg Saveza iz Salomonova hrama, ne privukavši pritom pažnju gorljivih levita koji su čuvali Svetinju nad Svetinjama.

Bio sam svjestan tih nedosljednosti, koje su me, zajedno s gore navedenima, prisilile da se složim s akademskim stručnjacima o tome da

je *Kebra Nagast* doista izvanredan dokument, no da ga se mora uzimati s velikom rezervom. Nisam, međutim, želio potpuno odbaciti ovaj veličanstveni ep. Naprotiv, vjerovao sam da, poput mnogih drugih legendi, ovo opsežno fiktivno zdanje počiva na čvrstim temeljima povijesne istine. Ukratko, nevoljko odbacujući ljupku ideju o romansi između Salomona i kraljice od Sabe i provokativnu tvrdnju da je njihov sin Menelik ukrao Kovčeg iz Hrama, nisam vidio razlog da se odbaci mogućnost da je relikvija dospjela u Etiopiju na neki drugi način. Bila je to zagonetka koju je *Kebra Nagast* mnogo poslije objasnio na vlastiti neobičan, živopisan i originalan način. Doista, držao sam da društveni i kulturni dokaz koji predstavlja sama Etiopija vrlo snažno podupire tvrdnju da je ta zemlja posljednje prebivalište Kovčega Saveza. Budući da sam sada bio siguran da nijedna druga zemlja ne polaže jače pravo, bio sam sve skloniji uvjerenju da se Kovčeg doista nalazi u Etiopiji.

Unatoč tome, trebalo je još mnogo toga razjasniti. Ako kraljica od Sabe nije bila Salomonova ljubavnica i ako mu ona nikada nije rodila sina nazvanog Menelik, kako kazuju legende, tko je onda *donio* Kovčeg u Etiopiju, zašto i pod kojim okolnostima?

Gospa suviše prosvjeduje...

U pokušajima da pronađem odgovore na ova pitanja, sve sam vrijeme imao na umu vrlo prihvatljivu tezu, koju iznosi *Kebra Nagast,* opisujući kako je nestanak Kovčega Saveza iz Svetinje nad Svetinjama obavijao zavjet šutnje između hramskog svećenstva i kralja. Samo, *kojega* kralja?

Naravno, takvo bi "zataškavanje" bilo vrlo teško otkriti. Stoga nisam očekivao da će dokaz koji sam tražio biti lako uočljiv u tekstu Staroga zavjeta. Ta velika i složena knjiga svoje tajne pomno čuva već više od dvije tisuće godina, te je bilo krajnje nevjerojatno da će ih razotkriti baš meni.

Svoju sam potragu započeo bilježeći sva mjesta u Bibliji na kojima se spominje Kovčeg Saveza. Čak i pomoću svih stručnih radova koji su mi stajali na raspolaganju, ovaj zadatak nije bilo nimalo lak. Znakovito je da se samo jedna napomena o Kovčegu odnosila na vrijeme nakon

Salomonove smrti; sve ostale bile su u vezi s razdobljem lutanja divljinom, osvajanjem Obećane zemlje, vladavine kralja Davida i kralja Salomona.

Biblija je, kao što sam već znao, bila mješavina djela različitih autora koji su djelovali u razdoblju dugom stotinama godina. Mnoge pripovijesti o Kovčegu Saveza bile su doista vrlo stare, no ostale su nastale mnogo poslije. Primjerice, nijedna od pripovijesti o Kovčegu koja se nalazi u Prvoj knjizi o Kraljevima nije kodificirana prije vladavine kralja Jošije (640.-609. god. pr. Kr.). To je značilo da je pripovijest o smještanju Kovčega u Salomonov hram (1 Kr 8), iako nesumnjivo utemeljena na drevnoj usmenoj i pisanoj predaji, djelo svećenika koji su živjeli dugo nakon toga događaja. Isto se može reći i za sve relevantne napomene iz Ponovljenog zakona, budući da je i ta knjiga napisana u doba vladavine kralja Jošije. Stoga, ako je Kovčeg bio u tajnosti iznesen iz Svetinje nad Svetinjama prije uništenja Hrama, 587. god. pr. Kr., smatrao sam da bi, ako nigdje drugdje, neku napomenu o tom zataškavanju bilo moguće pronaći u Kraljevima ili Ponovljenom zakonu, jer bi se pri sastavljanju tih knjiga pisci mogli poigravati s činjenicama kako bi stvorili željeni dojam da "slava" nije napustila Izrael.

Pažljivije proučivši tekst na koji sam naišao u 8. poglavlju Prve knjige o Kraljevima, ustvrdio sam kako on prilično odudara od drugih odlomaka koji opisuju veliku svečanost polaganja Kovčega u Svetinju nad Svetinjama. Taj odlomak glasi:

> Svećenici donesoše Kovčeg saveza Jahvina na njegovo mjesto, u Debir Doma, to jest u Sveitnju nad svetinjama, pod krila kerubina. Kerubini su, naime, imali raširena krila nad mjestom gdje stajaše Kovčeg, i zaklanjahu odozgo Kovčeg i njegove motke. Motke su bile tako dugačke da su im se krajevi vidjeli iz Svetišta nasuprot Debiru, ali se nisu vidjele izvana.

Zašto je, pitao sam se, pisac odgovoran za ovaj odlomak smatrao nužnim istaknuti da je noseće stupove Kovčega Saveza u njegovo vrijeme bilo moguće vidjeti kako proviruju iz unutrašnjeg svetišta? Koja je bila svrha takve izjave, ako se relikvija tamo *nije* nalazila u vrijeme kada su te riječi bile napisane (prema mišljenju stručnjaka, oko 610. god. pr. Kr.)?

Taj neobičan obrambeni ton imao je prizvuk onih empatičnih izjava o nevinosti kojima krivci ponekad nastoje zamagliti činjenice. Ukratko, poput glasovite gospe iz Shakespeareova *Hamleta,* autor 8. poglavlja Prve knjige o Kraljevima probudio je moju sumnju "suvišnim prosvjedovanjem".

Na moje zadovoljstvo, ustanovio sam kako u takvom promišljanju nisam bio usamljen. Godine 1928., vodeći bibličar Julian Morgenstern, također je izrazio zbunjenost riječima "ondje su ostale do danas". U znanstvenom radu objavljenom u Hebrew Union College Annual, zaključio je kako je namjera pisca bila

> uvjeriti svoje čitatelje da su se stupovi Kovčega, kao naravno i sam Kovčeg, nalazili u unutrašnjem svetištu Hrama, iako ih nije mogao vidjeti nitko, osim Velikog Svećenika, kada je jedanput na godinu, na Jom kipur, ulazio u Svetinju nad Svetinjama...Činjenica da je [pisac] uporno inzistirao na tome da je Kovčeg, u njegovo vrijeme, još uvijek bio u Hramu...upućuje na zaključak da su ga u tom pogledu i samoga izjedale duboke sumnje koje su najvjerojatnije bile utemeljene na stvarnoj činjenici."

Ovo, međutim, nije bilo sve. Već u sljedećem odlomku u istom poglavlju Prve knjige o Kraljevima stoji:

> U Kovčegu nije bilo ništa, osim dviju kamenih ploča koje metnu Mojsije na Horebu, gdje Jahve sklopi Savez s Izraelcima pošto iziđoše iz Egipta. Ondje su ostale do danas.

Ponovljeni zakon, sastavljen otprilike u isto vrijeme, kazuje isto - Mojsije je u Kovčeg položio kamene ploče, koje su "ondje ostale do danas".

Morgenstern smatra da su te riječi bile "umetnute kako bi udovoljile određenoj svrsi". Osvrnuvši se na izvorni hebrejski tekst, zaključio je kako je ta svrha mogla biti samo pružanje

> izravne i neosporne potvrde, kao da je posrijedi bila neka sumnja ili pitanje, da su se ploče s Deset zapovijedi još uvijek nalazile u Kovčegu Saveza, u vrijeme...pisca ovoga odlomka.

Ponovljeni zakon i Prva knjiga o Kraljevima bavile su se različitim razdobljima u povijesti Izraela. Valja, međutim, još jednom istaknuti da su obje knjige sastavljene otprilike u isto vrijeme, tj. između 640. i 609. god. pr. Kr., za vladavine kralja Jošije.

Na ovom sam se mjestu ponovno okrenuo svome popisu mjesta u Bibliji, na kojima se spominje Kovčeg Saveza. Znao sam da je u čitavom Starom zavjetu malo odlomaka koji se odnose na vrijeme nakon Salomonove smrti. Sada sam ustvrdio da se na to razdoblje odnose samo dva odlomka: jedan je napisan u vrijeme Jošijine vladavine, a drugi navodi riječi samoga Jošije.

Jošija i Jeremija

U svome sam se istraživanju već nekoliko puta susreo s Jošijom. Kada sam proučavao drevne vjerske običaje crnih Židova u Etiopiji, ustanovio sam kako je upravo za njegove vladavine institucija žrtvovanja konačno i službeno zabranjena na svim mjestima i ograničena na Jeruzalem (vidi VI. poglavlje). Budući da su Falaši u Etiopiji još uvijek prakticirali žrtvene obrede (i u svojim selima posjedovali žrtvenike), zaključio sam da su njihovi preci obraćeni na judaizam najvjerojatnije u doba kada je za one koji su živjeli daleko od središnjeg nacionalnog svetišta još uvijek bilo prihvatljivo da prakticiraju lokalne žrtvene obrede. To bi značilo da se obraćanje zbilo prije zabrane kralja Jošije, odnosno, ne nakon sedmoga stoljeća prije Krista.

Moje se istraživanje proširilo na područja koja mi nisu bila ni na kraju pameti kada sam 1989. godine napisao ove riječi, te sam sada bio sučeljen s vrlo zanimljivim okolnostima. Sjedeći u hotelskoj sobi u Jeruzalemu, u listopadu 1990. godine, ponovno sam otvorio svoju bilježnicu i zapisao:

- U 8. poglavlju Prve Knjige o kraljevima i Ponovljenom zakonu moguće je uočiti svjesne i namjerne pokušaje da se narod uvjeri kako se Kovčeg Saveza još uvijek nalazi na svom prvobitnom mjestu u Hramu, ne bi li se tako zataškala istina, zapravo činjenica da Kovčega više nema.

- Relevantni su odlomci napisani u doba vladavine kralja Jošije.
- Iz toga zaključujem da je Kovčeg iznesen iz Hrama u Jošijino vrijeme. Najvjerojatnije je, međutim, daje nestanak relikvije bio tada otkriven, iako se zbio nešto prije. Zašto? Zato što je Jošija bio gorljiv reformator koji je opetovano isticao vrhunsko značenje jeruzalemskoga Hrama i zato što je *raison d'etre* Hrama bila njegova funkcija prebivališta "Kovčega saveza Jahvina". Gotovo je nepojmljivo da bi takav monarh dopustio da vrhunski simbol judaizma, znak i pečat Jahvine prisutnosti na zemlji, bude iznesen iz Svetinje nad Svetinjama. Stoga je bilo logično zaključiti da je Kovčeg Saveza nestao prije negoli se Jošija popeo na prijestolje, tj. prije 640. god. pr. Kr.
- Religiozni običaji Falaša uključuju lokalne žrtvene obrede, praksu koja je bila službeno zabranjena za Jošijine vladavine. Na temelju toga, kao i drugih podataka, držao sam da su preci Falaša morali migrirati u Etiopiju prije 640. god. pr. Kr.
- Zar nije moguće da je sve ovo na neki način povezano?

Smatrao sam da jest. Kovčeg je, dakle, bio iznesen iz Hrama prije 640. god. pr. Kr.; preci Falaša migrirali su u Etiopiju prije 640. god. pr. Kr.; zar nije bilo razumno pretpostaviti da su ti preci možda sa sobom donijeli i Kovčeg Saveza?

Ova mi se hipoteza činila posve prihvatljivom. Međutim, još nisam uspio ustanoviti u kojem se trenutku prije 640. god. pr. Kr. zbila ta navodna migracija iz Jeruzalema. Jednako tako nisam posve odbacio mogućnost da je Kovčeg bio odnesen tijekom Jošijine vladavine. No, imajući na umu religiozni integritet i tradicionalistička uvjerenja toga monarha, potonja se mogućnost činila krajnje upitnom. Pa ipak, valjalo ju je uzeti u obzir, barem zato što određene židovske legende opskrbljuju Jošiju uvjerljivim motivom. Pred kraj svoje vladavine, kazuju legende, on je predvidio uništenje Hrama i sakrio "Sveti Kovčeg i sve njegove dragocjenosti, kako bi ih sačuvao od oskvrnuća u rukama neprijate-

lja." Štoviše, vjerovalo se da je Jošija, vjerojatno s pomoću magije, sakrio relikviju "na njezinu mjestu".

Sada sam, više nego ikada, bio uvjeren da Kovčeg nije zakopan na Brdu Hrama, niti igdje drugdje u Svetoj zemlji. Pa ipak, morao sam se zapitati: Je li to moguće? Je li Jošija doista predvidio zlu sudbinu Hrama i sakrio Kovčeg na sigurno?

Razmislio sam o tome i zaključio da židovski kralj nikako nije mogao predvidjeti događaje koji su se zbivali između 598. i 587. god. pr. Kr., osim ako nije posjedovao vidovnjačke sposobnosti. On je umro 609. god. pr. Kr., pet godina prije nego što se Nabukodonozor, osvajač Jeruzalema, popeo na babilonsko prijestolje. Štoviše, Nabukodonozorov nasljednik, Nabupolazar, nije pokazivao nikakvo zanimanje za Izrael, usredotočivši se na ratove s Asirijom i Egiptom.

Povijesna pozadina Jošijine vladavine, stoga, nije podupirala teoriju prema kojoj je skrivanje Kovčega Saveza bilo njegovo djelo. Još joj je manje u prilog govorio posljednji navod o svetom predmetu, koji se pojavljuje u Drugoj knjizi Ljetopisa, u odlomku koji opisuje Jošijina nastojanja da se obnove tradicionalne vrednote i obredi u Hramu:

> Tada Jošija ukloni sve gnusobe iz svih izraelskih krajeva i učini te svi koji su se našli u Izraelu počeše služiti Jahvi, svojem Bogu...Postavio je svećenike na njihove službe, osokolivši ih na službu u Jahvinu Domu. Zatim je rekao levitima koji su poučavali sve Izraelce i bili posvećeni Jahvi: *"Metnite sveti Kovčeg u Dom koji je sagradio Davidov sin Salomon, izraelski kralj; ne smijete ga više nositi na ramenima"*

Odmah mi je postalo jasno da je ovaj kratak odlomak, a posebice riječi koje sam istaknuo kurzivom, bio od presudnog značenja za moju potragu. Zašto? Jednostavno zato što Jošija nije trebao zapovijediti levitima da stave Kovčeg u Hram ako se ovaj tamo već nalazio. Iz ovoga su proizlazila dva neizbježna zaključka: 1) kralj nije mogao biti odgovoran za iznošenje Kovčega jer je smatrao da su ga iznijeli njegovi tradicionalni nosači, leviti; 2) datum nestanka Kovčega iz Hrama sada se mogao smjestiti u vrijeme prije ovog Jošijina govora.

Kada je, zapravo, Jošija ovako govorio? Na sreću, Knjiga Ljetopisa vrlo precizno odgovara na to pitanje: "osamnaeste godine [Jošijina]

kraljevanja", drugim riječima, 622. god. pr. Kr. Međutim, Ljetopisi ne daju nikakve naznake o tome da su leviti udovoljili kraljevu nalogu; doista, daleko od živopisnog obreda koji je imao pratiti ponovno postavljanje Kovčega u Hram, u Ljetopisima, kao uostalom ni na jednom mjestu u Bibliji, nema spomena o tome je li, i na koji način, izvršena Jošijina zapovijed. Naprotiv, bilo je jasno da su kraljeve riječi otišle u vjetar, ili ljudi kojima su bile upućene nisu znali kako ispuniti njegove zahtjeve.

Kronološki gledano, Jošijin govor sadrži posljednji spomen o Kovčegu Saveza u čitavom Starom zavjetu. Svratio sam zatim pozornost na knjigu proroka Jeremije, i riječi koje je napisao oko 626. god. pr. Kr., kao proročanstvo upućeno narodu Jeruzalema:

> A kad se u one dane namnožite i narodite u zemlji - riječ je Jahvina - više se neće govoriti: "Kovčeg Jahvina Saveza?" i nitko neće na nj misliti, nitko ga se neće sjećati ni za njim čeznuti, niti ga ponovo graditi. U to će se vrijeme Jeruzalem zvati "Prijestolje Gospodnje"; i svi će se narodi u njemu sabrati u ime Jahvino, i nijedan se više neće tvrdoglavo povoditi za pokvarenim srcem svojim.

Poput Jošije, i Jeremija se u nekim židovskim legendama, kao i u apokrifnoj Knjizi o Makabejcima, povezuje sa skrivanjem Kovčega Saveza (na brdu Nebu, neposredno prije uništenja Hrama - vidi prethodno poglavlje). Međutim, gore navedene riječi imaju mnogo veće značenje kao povijesno svjedočanstvo od legendi i apokrifa, jer ih je izgovorila stvarna osoba, sam prorok Jeremija. Štoviše, u kontekstu svega što sam saznao, nije moglo biti sumnje u značenje tih riječi i njihovih širih implikacija. Najjednostavnije rečeno, one su odgovarale dojmu koji je stvorio Jošijin govor, naime, da 622. god. pr. Kr. Kovčeg više nije bio u jeruzalemskom Hramu, te da je nestao 626. god. pr. Kr., kada je Jeremija izrekao svoje proročanstvo. Međutim, bilo je jasno da se tom prilikom, barem djelomice, osvrnuo na opću žalost zbog gubitka Kovčega. Bilo je to jedino moguće objašnjenje rečenice: "A kad se u one dane namnožite i narodite u zemlji - riječ je Jahvina - više se neće govoriti: 'Kovčeg Jahvina Saveza?'" Da ljudi doista nisu tako govorili u Jeremijino vrijeme, a i neko vrijeme prije njega, ne bi bilo potrebe da se prorok na to posebno osvrće.

Bio sam zadovoljan ustanovivši kako sam u takvom zaključivanju imao punu potporu jednog od vodećih svjetskih bibličara, profesora Menahema Harana s Hebrejskog sveučilišta u Jeruzalemu. U svojoj raspravi naslovljenoj *Temples and Temple Service in Ancient Israel (Hram i hramske službe u drevnom Izraelu),* ovaj učeni akademik protumačio je spomenuti odlomak sljedećim riječima:

> Ova rečenica slijedi nakon riječi utjehe te i sama sadrži poruku utjehe i milosrđa. Ono što prorok ovdje obećaje jest da će doći dan kada više neće biti potrebe za Kovčegom, implicirajući da njegov nestanak više ne treba oplakivati. Naravno, te bi riječi bile lišene svakoga značaja da se Kovčeg u to vrijeme još uvijek nalazio u Hramu.

Smatrao sam, stoga, da datum nestanka Kovčega treba tražiti prije 626. god. pr. Kr. Štoviše, nisam mislio da će pobliže proučavanje ranih godina Jošijine vladavine, odnosno razdoblja između 626. i 640. god. pr. Kr., donijeti neke značajnije rezultate. Kao što mi je već bilo poznato, taj je vladar 622. godine pr. Kr. bezuspješno nastojao vratiti relikviju u Hram, stoga je bilo malo vjerojatno da je na bilo koji način sudjelovao u njezinu iznošenju iz Hrama. Za to je morao biti odgovoran netko od njegovih prethodnika, zapravo, bilo koji od petnaestorice kraljeva koji su stolovali u Jeruzalemu nakon što je 955. god. pr. Kr. Salomon položio Kovčeg u Svetinju nad Svetinjama.

Traži i naći ćeš

Razdoblje kojim sam se bavio obuhvaćalo je 315 godina, od 955. god. pr. Kr. do Jošijina dolaska na prijestolje 640. god. pr. Kr. Tada su Jeruzalem i Hram bili središte veoma složenog slijeda događaja. Iako ta zbivanja naširoko opisuje nekoliko biblijskih knjiga, iz njih je potpuno izostavljen Kovčeg Saveza. U razdoblju između Salomonove i Jošijine vladavine, o svetom se predmetu šutjelo.

Pribjegao sam suvremenim istraživačkim metodama, ne bih li saznao je li taj zavjet šutnje doista tako vjerno poštovan. Na stolu u

mojoj hotelskoj sobi u Jeruzalemu nalazilo se kompjutorizirano izdanje Biblije kralja Jakova (King James Authorized Version of the Bible), koje sam ponio sa sobom iz Engleske. Znao sam da bi bilo potpuno beskorisno metodom "search-and-find" tražiti riječi "Kovčeg", "Kovčeg Saveza", "Kovčeg Božji" ili "sveti Kovčeg", u razdoblju koje me sada zanimalo. Ti se izrazi jednostavno nisu pojavljivali. Preostajala mi je, međutim, još jedna mogućnost - potražiti izraze koji su se redovito povezivali s Kovčegom u ranijim razdobljima, kao i izvještaje o ozljedama kakve su obično proizlazile iz dodira s Kovčegom.

Počeo sam s rječju "gubav", jer je u 12. poglavlju Knjige Brojeva, Mojsije, posluživši se moćima Kovčega, kaznio Mirjam koja je kritizirala njegov autoritet "ogubavivši" je. Odabrao sam zatim izraz "među kerubinima", jer se vjerovalo daje izraelski Bog prebivao "nad kerubinima" koji su stajali na zlatnom poklopcu Kovčega, te zato što se, prije Salomonove vladavine, ova formula uvijek rabila u vezi s Kovčegom i ni u jednom drugom kontekstu.

Moja elektronička Biblija pronašla je riječ "gubav" u 12. poglavlju Knjige Brojeva, koje opisuje što je snašlo Mirjam. Nakon toga, ona se pojavila još dva puta u čitavom Starom zavjetu: u Drugoj knjizi o Kraljevima, gdje se spominju "četiri gubavca" koja sjede pokraj ulaza u grad Samariju, na sjeveru Izraela; te u Drugoj knjizi Ljetopisa, gdje se pojavljuje u odlomku koji mi se činio vrlo važnim.

Taj odlomak u 26. poglavlju Druge knjige Ljetopisa opisuje kako je kralj Uzija, koji je vladao Jeruzalemom od 781. do 740. god. pr. Kr., " te se iznevjerio Jahvi, svome Bogu, jer je ušao u Jahvin Hekal i počeo prinositi kad na kadionom žrtveniku." Veliki svećenik Azarja i njegovi pomoćnici ušli su unutra, pokušavajući ga odgovoriti od toga svetogrdnog čina na samom ulazu u Svetinju nad Svetinjama:

> Tada se Uzija rasrdi držeći u ruci kadionicu da kadi; kad se rasrdio na svećenike, izbi mu guba na čelu pred svećenicima u Domu Jahvinu kraj kadionog žrtvenika.

Čini se da Uzija nije ušao u Svetinju nad Svetinjama (iako je tekst prilično nejasan o tom pitanju), no u svakom je slučaju stajao u njezinoj neposrednoj blizini. Štoviše, u ruci je držao kadionicu, kojom je, još otkako su u

podnožju Sinaja poginuli Aronovi sinovi, "prinoseći pred Jahvom neposvećenu vatru", uvijek bilo opasno baratati u blizini Kovčega.

Smatrao sam da je iz toga moguće izvući barem *prima facie* zaključak da je "guba" na Uzijinom čelu bila posljedica izloženosti Kovčegu (poslije sam ustanovio da su i drugi tako mislili - ilustracija iz engleske Biblije iz osamnaestoga stoljeća prikazuje nesretnoga kralja kako stoji pokraj Kovčega "pogođen gubom").

> Ako je kraljevu bolest uzrokovao Kovčeg [zapisao sam u svoju bilježnicu], tada se on 740. god. pr. Kr. još uvijek nalazio u Svetinji nad Svetinjama (Uzijino je kraljevanje prestalo iste godine, kao posljedica njegove bolesti). Razdoblje na koje se odnosi moje istraživanje sada je znatno suženo i obuhvaća jedno stoljeće: relikvija je mogla biti iznesena iz Hrama u nekom trenutku između 740. god. pr. Kr. i početka Jošijine vladavine 640. god. pr. Kr.

Naravno, bio sam svjestan da Uzijina nesreća nije imala nikakvo značenje kao povijesni dokaz. Bio je to škakljiv mig, ključ ako želite, no, bilo je nedopustivo olako zaključiti da je 740. god. pr. Kr. Kovčeg bio u Hramu. Ako sam želio otkloniti svaku sumnju, bio mi je potreban jači dokaz. Njega sam pronašao u izrazu "nad kerubinima".

Već sam napomenuo da se u biblijskim odlomcima koji se odnose na razdoblje prije Salomonove vladavine, ove riječi rabe isključivo u svezi s Kovčegom Saveza. Iako je, unatoč tome, bilo potrebno paziti na kontekst, smatrao sam da će svako pojavljivanje tih riječi *nakon* polaganja Kovčega u Hram, 955. god. pr. Kr., biti snažan dokaz da se relikvija u to vrijeme (ili vremena) još uvijek nalazila u Svetinji nad Svetinjama.

Tako sam nastavio svoje istraživanje tražeći izraz "nad kerubinima". Nakon nekoliko sekundi ustanovio sam kako se on pojavljuje samo sedam puta u razdoblju nakon Salomona.

Na dva mjesta, u Psalmu 80:1 i Psalmu 99:1, one su označavale kerubine Kovčega Saveza. Nažalost, nije bilo moguće točno odrediti vrijeme na koje su se odnosile: malo je vjerojatno da potječu iz razdoblja prije Salomona, no, stručnjaci drže da su relevantni stihovi najvjerojatnije sastavljeni "na početku njegove vladavine", odnosno, za Salomonova života ili u razdoblju od stotinjak godina nakon njegove smrti.

Izraz "nad kerubinima" pojavljuje se također tri puta u Knjizi proroka Ezekiela, kasnom djelu sastavljenom nakon 593. god. pr. Kr. Međutim, spominjanje kerubina u tom kontekstu nije imalo značenje za moju istragu jer su se "kerubini" pokazali Ezekielu u viđenju koje je imao dok je sjedio u svome domu, i za koje je rekao da su imali "četiri lica" i "četiri krila", za razliku od kerubina na Kovčegu, od kojih je svaki imao samo jedno lice i dva krila. Konačno, kerubini iz prorokova viđenja bili su očito živa bića nevjerojatne veličine, a ne omanji kipovi od čistoga zlata, koji su stajali na Pomirilištu, licima okrenuti jedan prema drugome. Doista, pred kraj svoga viđenja, Ezekiel je čuo "lepet njihovih krila kao huk velikih voda, kao glas Svesilnog..."

U mojoj potrazi za dokazima koji bi upućivali na kontinuiranu prisutnost Kovčega u Jeruzalemskom hramu u određenim razdobljima, Ezekielovi kerubini nisu imali nikakva značenja te su se slobodno mogli zanemariti. To je značilo da su mi preostajala samo dva odlomka koja sam mogao uzeti u obzir. Oni se pojavljuju u 37. poglavlju Izaije i 19. poglavlju Druge knjige o Kraljevima. Oba odlomka opisuju isti događaj, oba su bila od jednako velikog značenja i oba su se nesumnjivo odnosila na Kovčeg Saveza, iako ga izrijekom ne spominju. U njima stoji sljedeće (odlomak iz Izaije, sastavljen ranije, nalazi se u lijevom, a onaj iz Kraljeva u desnom stupcu):

Ezekija...uđe u Dom Jahvin...I pomoli se Ezekija Jahvi ovako: "Jahve nad Vojskama, Bože Izraelov, koji stoluješ nad kerubinima, ti si Bog jedini nad svim kraljevstvima na zemlji, ti si stvorio nebo i zemlju.	Ezekija...uđe u Dom Jahvin...I pomoli se Ezekija Jahvi ovako: "Jahve, Bože Izraelov, koji stoluješ nad kerubinima, ti si Bog jedini nad svim zemaljskim kraljevstvima, ti si stvorio nebo i zemlju.

Čitatelj će nesumnjivo uočiti da oba odlomka ne opisuju samo isti događaj, nego da o njemu govore gotovo istim riječima. Doista, odlomak iz Druge knjige o Kraljevima gotovo doslovno prenosi opis iz Knjige proroka Izaije. Znanstvenici se slažu da je taj odlomak napisao sam Izaija. Budući da je mnogo toga poznato o životu, djelovanju i vremenu ovoga

glasovitog proroka, bilo je moguće ustanoviti prilično precizan datum nastanka njegove pripovijesti o Ezekijinoj molitvi upućene Bogu Izraelaca koji prebiva "nad kerubinima".

Izaija je bio pozvan za proroka 740. god. pr. Kr., iste godine kada je od gube umro kralj Uzija. Svoju je misiju nastavio tijekom vladavine Jotama (740.-736. god. pr. Kr.), Ahaza (736.-716. god. pr. Kr.) i Ezekije (716.-687. god. pr. Kr.). Presudno značajna za moju istragu bila je činjenica o kojoj se slagala i akademska zajednica: odlomak u kojemu je moje računalo pronašlo izraz "nad kerubinima" sastavio je Izaija 701. god. pr. Kr., kada je asirski kralj Sanherib neuspješno pokušao zauzeti Jeruzalem.

Doista, poslušavši Izaijin savjet judejski kralj Ezekija odbio je predati grad Asircima. Sanherib je, kao odgovor, poslao pismo u kojemu je zaprijetio smrću i uništenjem, a to je pismo u svojim rukama držao Ezekija kada je ušao "u Dom Jahvin i pomolio se... Jahvi ovako: 'Jahve, Bože Izraelov, koji stoluješ nad kerubinima, ti si Bog jedini nad svim zemaljskim kraljevstvima, ti si stvorio nebo i zemlju."

Ezekija dalje nastavlja:

> Prikloni uho, Jahve i počuj,
> otvori oči, Jahve i vidi!
> Sanheribove čujder riječi
> koje poruči da izruga Boga živoga.

> Istina je, o Jahve, asirski su kraljevi zatrli narode i zemlje njihove; pobacali im u oganj bogove; jer ne bijahu bogovi to, već djela ruku ljudskih, od drveta i kamena; zato ih i uništiše. Ali sada, Jahve, Bože naš, izbavi nas iz ruke njegove da spoznaju sva kraljevstva zemlje da si ti, Jahve, Bog jedini.

Začudo, Bog je uslišio njegovu molitvu. Najprije je Ezekiji poslao svoga proroka Izaiju sa sljedećom porukom:

> ...ovo govori Jahve o kralju asirskom:
> U ovaj grad on ući neće,
> ovamo strijele svoje neće izmetati,
> k njemu neće ni štit okrenuti,

niti oko njega nasipe kopati.
Vratit će se putem kojim je i došao,
u grad ovaj neće ući - Jahvina je riječ.
Grad ću ovaj štitit, spasiti ga,
sebe radi i rad sluge svoga Davida.

Jahve je održao svoju riječ. Još iste noći

> ...iziđe Anđeo Jahvin i pobi u asirskom taboru stotinu osamdeset i pet tisuća ljudi. Ujutro, kad je valjalo ustati, gle, bijahu ondje sve sami mrtvaci.
> Sanherib podiže tabor i ode.

Nema sumnje u povijesnu vjerodostojnost ovoga opisa: Asirci su doista okružili Jeruzalem 701. god. pr. Kr., i doista su iznenada prekinuli opsadu i otišli. Znanstvenici smatraju ih je otamo otjerala kuga. Neobično je, međutim, da nigdje nema dokaza o tome da je bilo tko u samom Jeruzalemu obolio od te zarazne bolesti. Imajući na umu sve što sam do tada saznao, nisam mogao ne zapitati se je li na Sanheribov neuspjeh na neki način utjecao Kovčeg Saveza. Taj masovan pokolj u velikoj je mjeri nalikovao "čudima" koje je relikvija izvodila u ranijim vremenima.

No, bila su to samo nagađanja. Ona ni u kojemu slučaju nisu imala snagu kao dokaz o prisutnosti Kovčega u Hramu 701. god. pr. Kr. Ono *što jest* posjedovalo takvu uvjerljivost bilo je Izaijino čisto i rječito svjedočanstvo o kralju Ezekiji, koji se za pomoć obratio "Bogu Izraelaca koji prebiva nad kerubinima". Ezekija je svoju molitvu izgovorio u Hramu. Štoviše, u odlomku iz kojega je preuzet ovaj navod stoji da je kralj ponio Sanheribovo pismo sa sobom i "razvio ga pred Jahvom". Tako i Salomon, iako mnogo prije, "stade pred Kovčeg saveza Jahvina; prinese paljenice i žrtve pričesnice." Tako i "David i sav dom Izraelov igrahu pred Jahvom iz sve snage pjevajući uza zvuke citara, harfa, bubnjeva, udaraljki i cimbala." Tako i "Jahve odvoji pleme Levijevo da nosi Kovčeg saveza Jahvina; da pred Jahvom stoji u njegovoj službi te da u njegovo ime blagoslivlja, kako radi i danas."

Da skratimo prilično dugu i zamršenu priču, činjenica da je Ezekija razvio Sanheribovo pismo *"pred Jahvom",* a zatim se pomolio "Bogu Izraelaca koji prebiva nad kerubinima" jasno je upućivala na to da se u

ono vrijeme Kovčeg Saveza još uvijek nalazio u Svetinji nad Svetinjama. Bilo je to jedino moguće tumačenje spomenutog odlomka. A budući da ono dokazuje prisutnost relikvije u Hramu dugo nakon Salomonove vladavine, samim time uvjerljivo osporava predaju iz *Kebra Nagasta,* da je Kovčeg ukrao Menelik dok je Salomon još bio živ.

Nisam bio siguran trebam li se radovati ovome otkriću ili zbog njega žaliti. Uvijek sam bio tužan kada bi se srušio kakav lijep mit. Iako sam se još uvijek nadao da ću dokazati središnju postavku *Kebra Nagasta,* naime, da je Kovčeg Saveza doista bio donesen u Etiopiju (iako ga, naravno, tamo nije donio Menelik), nisam znao na koji ću način to učiniti.

Stoga sam se, prilično shrvan, okrenuo hrpi papira i knjiga razbacanih po mojoj hotelskoj sobi u Jeruzalemu. Ipak, bio sam zadovoljan činjenicom da je moje istraživanje daleko odmaknuto. Ustvrdio sam da Kovčeg nije bio iznesen iz Hrama ni tijekom ni nakon vladavine kralja Jošije, koja je započela 640. god. pr. Kr. Štoviše, sada je bilo jasno da se 701. god. pr. Kr. još uvijek nalazio u Svetinji nad Svetinjama, odnosno, u vrijeme kada je Ezekija izgovorio svoju molitvu. Moje se istraživanje ograničavalo na razdoblje od šezdeset jedne godine, a moglo se čak i suziti, jer je bilo očito da sam Ezekija ne bi nikome dopustio odnijeti sveti predmet pred kojim je tako gorljivo molio i bio uslišen.

Ezekija je umro 687. god. pr. Kr., a Jošija je sjeo na prijestolje 640. god. pr. Kr. Između njih vladala su samo dva kralja, Manaše (687.-642. god. pr. Kr.) i Amon (642.-640. god. pr. Kr). Iz toga se moglo zaključiti da se nestanak Kovčega morao zbiti tijekom vladavine jednog od ovih dvaju kraljeva.

Manašeov grijeh

Uronivši još jednom u biblijske tekstove, ubrzo mi je postalo jasno da je krivac za nestanak Kovčega mogao biti samo Manaše, kojega biblijski pisci nemilosrdno osuđuju jer je

> ...činio što je zlo u Jahvinim očima, povodeći se za gnusobama naroda što ih je Jahve protjerao pred Izraelovim sinovima. Obnovio je uzvišice što ih bijaše oborio otac mu Ezekija, podigao je

žrtvenik Baalu, načinio ašere kako bijaše učinio izraelski kralj Ahab; i stao se klanjati svoj vojsci nebeskoj i služiti joj. Podigao je žrtvenike i u Domu Jahvinu, za koji bijaše rekao Jahve: "U Jeruzalemu će prebivati moje Ime zauvijek."
Sagradio je žrtvenike svoj nebeskoj vojsci u oba predvorja Doma Jahvina. I sinove je svoje proveo kroz oganj. Vračao je, gatao, stvorio bajače i opsjenare, učinio je premnogo zla u očima Jahve, i razjarivao ga. Dao je načiniti lik Ašere, i posadio ga u Domu, za koji Jahve bijaše rekao Davidu i njegovu sinu Salomonu: "U ovom Domu i u Jeruzalemu, koji sam izabrao među svim izraelskim plemenima, postavit ću svoje ime zauvijek."

Što su bili ti "ašeri" koje je načinio Manaše? I kamo ih je točno postavio?

Kako bih pronašao odgovor na prvo pitanje, okrenuo sam se Jeruzalemskoj Bibliji (autor je preuzeo ovaj navod iz Biblije kralja Jakova, op. prev.), u kojoj stoji da je "ašer" zapravo "izrezbareni lik Ašere", poganske božice raslinja. Odgovor na drugo pitanje bio je očit: "Dom" za kojega je Jahve rekao da će u njemu "postaviti svoje ime zauvijek" bila je Svetinja nad Svetinjama Hrama, *Debir,* mračna zlatna ćelija koju je izgradio Salomon kako bi u nju položio Kovčeg saveza Jahvina.

Shvatio sam da je ovo što sam sada saznao od ključna značenja. Manaše, koji je "činio što je zlo u Jahvinim očima", postavio je *idolu* Svetinju nad Svetinjama Hrama. Bilo je nezamislivo da bi u svom svetogrđu i poganstvu dopustio da Kovčeg Saveza ostane na svome mjestu, budući da je Kovčeg bio znak i pečat Jahvine prisutnosti na zemlji te vrhunski simbol krute i monoteističke židovske religije. Istodobno se činilo krajnje nevjerojatnim da bi taj odmetnički kralj *uništio* svetu relikviju: naprotiv, zbog sklonosti vračanju i gatanju, takav bi čin držao vrlo nerazboritim. Stoga je najvjerojatniji scenarij bio da je naredio levitima neka iznesu Kovčeg iz Hrama *prije* nego što je u unutrašnjem svetištu postavio svoju "Ašeru". Bila bi to zapovijed koju bi svećenici drage volje izvršili: kao vjerni Jahvini sluge, oni bi učinili sve što je bilo u njihovoj moći da izbjegnu oskvrnuće predmeta kojeg su smatrali "Božjim postoljem", te bi teško mogli zamisliti gore svetogrđe od onoga da se u Svetinji nad Svetinjama uz Kovčeg nalazi izrezbaren lik nekog poganskog božanstva. Kao svećenici, oni nisu mogli podići vojsku protiv tako

moćnog vladara kakav je bio Manaše; mogli su samo prihvatiti neizbježno i odnijeti Kovčeg na neko sigurno mjesto.

Čak i u Bibliji postoji nekoliko tragova koji upućuju na to da je prisilno iznošenje Kovčega iz Hrama prouzročilo vrstu masovnih prosvjeda protiv kralja, koji su bili okrutno ugušeni. Naravno, bile su to samo moje pretpostavke, no one su mi pomogle objasniti navode da je Manaše "mnogo nedužne krvi prolio, tako da se njome napunio Jeruzalem od jednoga kraja do drugoga, da se i ne spominje njegov grijeh kojim je zaveo Judu da čini što je zlo u očima Jahvinim."

U svakom slučaju, bilo je jasno da se vladavina ovoga kralja smatrala jezivom, nastranom i gnusnom. Manašea je 642. god. pr. Kr. naslijedio njegov sin Amon, a nakon Amona 640. god. pr. Kr. na prijestolje se popeo Jošija, gorljiv reformator, glasovit (i obožavan) po svojim nastojanjima da se ponovno uspostavi tradicionalno štovanje Jahve.

Zašto je Amonova vladavina bila tako kratka? Zato što je, objašnjava Biblija,

> činio što je zlo u očima Jahvinim, kao što je činio njegov otac Manaše. U svemu je slijedio put svoga oca, služio je idolima kojima je služio i njegov otac, i klanjao im se. On je ostavio Jahvu, Boga svojih praotaca, i nije hodio putem Jahvinim.
> Amonovi se časnici urotiše protiv njega i ubiše kralja u dvoru. Ali je prosti puk pobio sve one koji se bijahu urotili protiv kralja Amona i na njegovo mjesto zakraljio sina mu Jošiju.

Jošiji je, međutim, "bilo osam godina kad se zakraljio" a osme godine svoje vladavine "počeo je tražiti Boga oca Davida". Doista, dvanaeste godine svoje vladavine, kada mu je bilo dvadeset godina, mladi se kralj silovito obrušio na Manašeove i Amonove grijehe. Tada je "stao čistiti Judeju i Jeruzalem od uzvišica, ašera, od rezanih i livenih likova."

> Izvan Jeruzalema iznio je iz Doma Jahvina, u dolinu kidronsku, Ašeru i spalio ju je u dolini kidronskoj, satro u prah, a prah bacio na groblje sinova pučkih.

Doista, oštra reakcija! Ovo se konačno iskorjenjivanje gnusnoga idola iz Svetinje nad Svetinjama s priličnom sigurnošću moglo smjestiti

u 628. god. pr. Kr., dvanaestu godinu Jošijine vladavine. Kovčeg, međutim, posve sigurno nije bio ponovno postavljen na svoje prvobitno mjesto. Kako mi je već bilo poznato, Jeremija je dvije godine poslije prorekao da će doći vrijeme radosti, kada ljudi više neće pitati "gdje je Kovčeg saveza Jahvina", kada više neće žaliti za njim niti pomišljati da naprave drugi.

Četiri godine poslije, sam je Jošija naredio levitima neka vrate Kovčeg u Hram, te je dodao: "Ne smijete ga više nositi na ramenima". Bilo je to osamnaeste godine njegova kraljevanja, oko 622. god. pr. Kr., te nije slučajno da se te iste godine, završivši s čišćenjem zemlje od poganskih idola, "vratio u Jeruzalem" i "posla Šafana...i...Joaha...da poprave Dom Jahve, njegova Boga".

Popravke su učinili "drvodjelje, graditelji i zidari". Međutim, zagonetka je u tome da leviti nisu mogli udovoljiti kraljevu zahtjevu da se ponovno postavi sveti Kovčeg u Dom koji je sagradio Davidov sin Salomon, izraelski kralj. Bio sam sve uvjereniji da rješenje ove zagonetke treba tražiti u Etiopiji, iako još nisam mogao jasno reći kako ili zašto.

U međuvremenu sam potražio akademsku potporu za svoje gledište da je Kovčeg najvjerojatnije nestao u vrijeme Manašeove vladavine. Pronašao sam je u knjizi profesora Menahema Harana, kojom sam se u svom istraživanju već nekoliko puta koristio, s naslovom *Temples and Temple Service in Ancient Israel (Hram i hramske službe u drevnom Izraelu).* U jednom kratkom odlomku pisac izjavljuje:

> unatoč brojnim promjenama koje je pretrpjelo judejsko kraljevstvo, Jeruzalemski hram nikada nije prestao biti isključivo Jahvinim Hramom...U čitavoj svojoj povijesti on je samo jednom bio privremeno lišen svoje prvobitne funkcije i zakratko prestao služiti kao Jahvin Hram... To se dogodilo u vrijeme Manašeova kraljevanja... koji je u vanjskom svetištu postavio žrtvenike bogu Baalu, a u unutrašnje svetište Hrama smjestio izrezbareni lik Ašere...Ovo je jedini događaj koji može objasniti nestanak Kovčega i kerubina...Možemo pretpostaviti da je Ašerin lik bio postavljen na njihovo mjesto. Nekih pedeset godina poslije, kada je Jošija izbacio Ašeru iz Hrama, spalio je u kidronskoj dolini, i pretvorio je u prah, u njemu se više nisu nalazili ni Kovčeg ni kerubini.

Nakon nekoliko telefonskih poziva Hebrejskom sveučilištu konačno sam uspio pronaći profesora Harana. Rekao sam mu da me zainteresirala njegova postavka da je Kovčeg Saveza bio izgubljen tijekom Manašeove vladavine. Upitao sam ga može li mi posvetiti pola sata i ispričati nešto više o tom pitanju. Sa zadovoljstvom je prihvatio i pozvao me u svoj dom u ulici Alfasi u Jeruzalemu.

Haran je bio postariji, prilično krupan i robustan čovjek sijede kose, tip praktičnog bibličara, kakvih ima mnogo u Izraelu. Ispričao sam mu ponešto o svom istraživanju i upitao ga može li sa sigurnošću reći da je Kovčeg doista bio iznesen iz Hrama u Manašeovo vrijeme.

"Da," odgovorio je bez imalo oklijevanja, "u to sam posve uvjeren. Upravo je to razlog zbog kojega se Kovčeg ne spominje na dugačkom popisu hramskih predmeta i dragocjenosti koje su poslije oteli Babilonci. Dodat ću, bez lažne skromnosti, da moja gledišta o tome do sada nitko nije mogao opovrgnuti."

Iskoristio sam prigodu i postavio mu pitanje koje me dugo mučilo: "Ako je Kovčeg *doista* bio iznesen kao posljedica Manašeove idolatrije, kako onda objašnjavate činjenicu da se na taj gubitak Stari zavjet ne osvrće ni jednom jedinom riječju?"

"Objašnjavam to na sljedeći način. Takvo bi izvješće ispunilo pisce gađenjem, takvim jezivim osjećajima da bi radije odustali od posla. Stoga vjerujem da su se namjerno suzdržali od pisanja o gubitku Kovčega. Čak je i ono *što jesu* napisali o Manašeovoj vladavini ispunjeno osjećajima krajnjeg gađenja i zaprepaštenja. Pa ipak, nisu se mogli prisiliti da opišu ključni događaj."

"Imate li neku teoriju," upitao sam zatim, "o tome što se moglo dogoditi s Kovčegom nakon njegova iznošenja iz Hrama?"

Haran je slegnuo ramenima. "O tome se ne usuđujem nagađati. Jedino što sa sigurnošću mogu reći jest da ortodoksni Jahvini svećenici ni u kojemu slučaju ne bi dopustili da Jahvin Kovčeg dijeli mjesto s Ašerinim idolom."

"Smatrate li da su ga svećenici negdje odnijeli? Na neko sigurno mjesto?"

"Kao što sam rekao," ponovno je slegnuo ramenima, "ne mogu nagađati o tim pitanjima. Međutim, iz naših je svetih spisa očito da u

Manašeovo vrijeme sam Jeruzalem, zapravo čitava zemlja, nisu bili sigurno mjesto za ljude odane Jahvi.

"Mislite li pri tome na odlomak iz Knjige o Kraljevima koji govori o prolijevanju krvi nevinih?"

"Da. Druga knjiga o Kraljevima 21,16. I ne samo to. Jeremija govori o istim događajima kada kaže: 'Lav se podiže iz čestara svoga...svećenici će se zapanjiti, proroci umuknuti'. Uvjeren sam da se ova rečenica odnosi na Manašeova nedjela. Iz toga zaključujem da su se neki proroci protivili kralju, zbog čega su platili glavom. Zanimljivo je da u razdoblju Manašeove vladavine nećete pronaći nijednog proroka. Jeremija je nastupio poslije, a drugi, poput Izaije, djelovali su neposredno prije. Ta je praznina posljedica progona i neprestanih pokušaja da se iskorijeni kult Jahve."

Profesor nije želio reći ništa više, odlučno odbijajući upustiti se u nešto što je smatrao jalovim nagađanjem. Kada sam mu spomenuo svoju teoriju o tome da je Kovčeg možda bio odnesen u Etiopiju, neko me vrijeme promatrao u šutnji, a zatim zaključio:

"Etiopija mi se čini predalekom."

Hram na Nilu

Nakon razgovora s Menahemom Haranom vratio sam se u hotel, razočaran i zbunjen. Naravno, bilo mi je drago da je i profesor smatrao kako je Kovčeg izgubljen tijekom Manašeove vladavine. Problem je, međutim, bio u tome što sam sada stigao na rub intelektualnog ponora. Etiopija je doista bila vrlo daleko od Jeruzalema, te nisam vidio razlog da bi Jahvini svećenici, koji su sveti predmet iznijeli iz Hrama, putovali u tako udaljenu zemlju.

Štoviše, u tu se teoriju nisu uklapali ni datumi. Manaše je sjedio na prijestolju od 687.-642. god. pr. Kr., dok predaje s Tana Kirkosa kazuju da je Kovčeg stigao u Etiopiju tek dvije stotine godina poslije, odnosno 470. god. pr. Kr.

Promišljajući ovaj problem, uvidio sam da, ako bilo što želim saznati, moram razgovarati s Etiopljanima. A gdje bih mogao naći bolje mjesto za razgovor s Etiopljanima od same države Izrael? Konačno, u Izrae-

lu je živjelo na desetke tisuća Falaša, koji su dobili državljanstvo prema uvjetima Zakona o povratku. Među njima je moralo biti starijih ljudi, obaviještenih o narodnim predajama, koji su mi mogli pomoći da premostim zemljopisni i kronološki jaz što se otvorio preda mnom.

Raspitao sam se na Hebrejskom sveučilištu, gdje sam saznao za stanovitu Shalvu Weil, socijalnu antropologinju i stručnjakinju za udaljene židovske zajednice, koja se također smatrala i stručnjakinjom za falašku kulturu. Nazvao sam je telefonom i, predstavivši se, upitao može li mi preporučiti nekog člana falaške zajednice u Jeruzalemu koji bi mi mogao pružiti vjerodostojne podatke o drevnim predajama etiopskih Židova.

"Najbolje bi bilo," odmah je rekla, "da razgovarate s Raphaelom Hadaneom. On je svećenik koji ovdje živi već nekoliko godina. Star je i mnogo toga zna. Jedini je problem u tome što ne govori engleski, pa biste trebali zatražiti pomoć od njegova sina."

"Kako se on zove?"

"Yoseph Hadane. U Izrael je došao kao dječak, početkom sedamdesetih, a danas je rabin. Tečno govori engleski, stoga bi vam mogao biti prevoditelj."

Dva dana nakon toga konačno sam se uspio sastati s članovima obitelji Hadane, u Centru za prihvat Falaša, koji se nalazio u predgrađu Mevasserit Zion, na zapadu Jeruzalema. Tamo je, u prilično jadnim uvjetima, živjelo na stotine Etiopljana.

Raphael Hadane, falaški svećenik, bio je odjeven u tradicionalnu abesinsku odoru zvanu *shemma* i nosio je dugačku bradu. Njegov sin, rabin, bio je glatko obrijan i odjeven u lijepo odijelo. Dugo smo sjedili za stolom izmjenjujući ljubaznosti, dok su se oko nas igrala djeca. Brojni su rođaci neprestano ulazili i izlazili, a jedan je od njih, saznao sam, rođen i odrastao u selu Anboberu, koje sam posjetio u siječnju 1990. godine, na svome putu u Gondar.

"Zar Anbober još postoji?" upitao me. "Prošlo je već pet godina otkako sam otišao."

"Postoji," odgovorio sam, "ili, bolje reći, *postojao je* u siječnju, iako stanovništvo uglavnom čine žene i djeca."

"To je zato što su muškarci otišli prvi kako bi pripremili mjesto za svoje obitelji. Jeste li tamo s kim razgovarali?"

Rekao sam im da sam razgovarao sa svećenikom Salomonom Alemuom, što je njihova lica ozarilo osmijehom. "Dobro ga poznaju," objasnio mi je rabin Hadane. "Naša je zajednica malena...a veze čvrste."

Konačno sam upalio svoj kasetofon i započeo razgovor s rabinovim uglednim ocem. Ono što mi je rekao o falaškoj kulturi i religiji bilo mi je velikim dijelom već poznato. Međutim, kada sam počeo rješavati središnje pitanje, odnosno kako je i kada judaizam stigao u Etiopiju, njegov me odgovor natjerao da naćulim uši.

Pitao sam ga o Meneliku i kraljici od Sabe, nadajući se da ću, nakon ritualnog ponavljanja predaje iz *Kebra Nagasta,* dobiti informacije o vremenu Menelikova navodnog putovanja. Hadane me iznenadio, posve odbacivši ovu legendu: "Neki od nas kažu da smo potekli od Izraelaca iz Menelikove pratnje, no osobno ne vjerujem u to. Prema predaji koje se sjećam iz djetinjstva, naši su preci bili Židovi koji su, prije negoli su stigli u Etiopiju, živjeli u Egiptu."

"Ali," prekinuo sam ga, "to tvrdi i *Kebra Nagast.* Tamo stoji da su Menelik i njegovi drugovi putovali kroz Egipat."

"Nisam to želio reći. Napustivši Izrael, naši preci nisu samo prošli kroz Egipat. Tamo su obitavali vrlo dugo, čak četiri stotine godina. Izgradili su i hram."

Nagnuo sam se naprijed: "Hram? *Gdje* su izgradili taj hram?"

"U Asuanu."

Ovo je doista bilo zanimljivo. Solomon Alemu, svećenik iz Anbobera, također je spomenuo Asuan. Nakon razgovora s njim putovao sam Egiptom, iako nisam otišao tako daleko na jug. Međutim, sada sam se počeo pitati nisam li pogriješio izostavivši Asuan. Ako je tamo doista postojao židovski hram, kao što je rekao Hadane, nije li to bilo iznimno značajno, jer je u ortodoksnom judaizmu Hram služio isključivo kao prebivalište Kovčega Saveza. Ako je istina da je u Asuanu nekoć postojao hram, i da je bio izgrađen nakon iznošenja Kovčega iz Jeruzalema, tada su implikacije ove teorije bile očite.

Hadane nije mogao precizno odrediti vrijeme izgradnje Asuanskog hrama. Sve što mi je mogao reći bilo je da je on "stajao dugo vremena", te da je naposljetku bio uništen.

"Zašto je bio uništen?"

"U Egiptu je počeo veliki rat. Strani kralj koji je osvojio mnoge zemlje došao je u Egipat i uništio je sve egipatske hramove. Ali, naš hram nije uništio. Vidjevši da je samo židovski hram ostao nedirnut, Egipćani su posumnjali da smo stali uz neprijatelja. Tako su poveli rat protiv nas i uništili hram, nakon čega smo bili prisiljeni pobjeći."

"I pobjegli ste u Etiopiju?"

"Ne odmah. Naši su preci najprije prešli u Sudan, kroz Meroe, gdje su se nakratko zadržali. Otamo ih je istjerao još jedan rat. Tada su se razdvojili na dvije skupine: jedna je slijedila rijeku Takazze, a druga Nil. Tako su stigli u Etiopiju, u Qaru (Qara), u blizini jezera Tane i tamo se naselili. Budući da su bili daleko od Izraela, izgubili su vezu s Jeruzalemom, iako su je održavali za vrijeme boravka u Egiptu i Sudanu. Stoga je taj grad živio samo u njihovu sjećanju."

Upitao sam Hadanea postoji li na jezeru Tani mjesto koje Falaši smatraju posebno važnim ili svetim.

"Tri su takva mjesta," odgovorio je. "Prvo, i najvažnije, je Tana Kirkos, drugo Daga Stephanos, a treće Zegie."

Pogledao sam ga začuđeno: "Zašto je Tana Kirkos najznačajnije mjesto?"

"Ne znam točno. No, naš ga narod smatra svetim."

Moje posljednje pitanje odnosilo se na Kovčeg: "Etiopski kršćani kažu da se u Aksumu nalazi Kovčeg Saveza, izvorni Kovčeg Saveza koji je, navodno, iz Jeruzalema donio Menelik, sin kraljice od Sabe i kralja Salomona. Rekli ste mi da ne vjerujete u priču o Meneliku. No, vjerujete li da kršćani posjeduju Kovčeg?"

"Naš narod vjeruje, a tako mislim i ja, da se Kovčeg Saveza nalazi u Aksumu. Zapravo, prije nekoliko godina pošao sam, zajedno s još nekoliko duhovnih vođa, u Aksum, ne bih li tamo svojim očima vidio Kovčeg. Tako smo došli u crkvu sv. Marije, no bilo nam je zabranjeno ući u svetište gdje se čuva Kovčeg, jer nam je rečeno da će umrijeti svatko tko unutra uđe. Rekli smo: 'Dobro. Očistit ćemo se a zatim ući unutra i vidjeti ga.' Tako smo i učinili, očistili smo se, no kršćanski nam svećenici svejedno nisu dopuštali da uđemo u svetište. Morali smo se vratiti kući ne vidjevši Kovčeg."

"Čuo sam da se on iznosi jedanput na godinu, prigodom *Timkata*. Da ste tamo otišli za vrijeme svečanosti, možda biste imali veće šanse vidjeti ga."

Hadane se gorko osmjehnuo: "I ja sam tako čuo. Ali, ne vjerujem da bi kršćani ikada iznijeli pravi Kovčeg. To ne bi učinili. Oni ga ne pokazuju nikome. Umjesto njega, iznose repliku. Znate li zašto? Zato što su nam ga davno preoteli i ne žele nam ga vratiti. Ljubomorni su na nas. Zato ga čuvaju u njegovu svetištu, u rešetkama, da mu se ne bi mogao približiti nitko, osim čovjeka koji je imenovan njegovim čuvarem."

Kada sam konačno napustio Centar za prihvat Falaša u Mevasserit Zionu i vratio se u središte grada, doslovce mi se vrtjelo u glavi od ideja i pitanja. Od svih etiopskih Židova s kojima sam razgovarao tijekom svoga istraživanja, Hadane se pokazao daleko najlucidnijim i najobavještenijim. Pripovijest o njegovu pokušaju da u Aksumu vidi Kovčeg Saveza doista me zaintrigirala. A posebno značenje koje je pridao otoku Tana Kirkosu bilo je posve sigurno od velike važnosti za moja istraživanja u studenom 1989. godine. No, najzanimljivije od svega što mi je rekao bila je informacija o židovskom hramu koji je u davna vremena postojao u Asuanu. Ako je u toj izjavi bilo imalo istine, tada sam morao ponovno otići u Egipat, ovaj put u gornjoegipatski grad Asuan, koji leži otprilike dvije stotine kilometara južno od Karnaka i Luksora.

Vrativši se u hotel, nazvao sam dr. Shalvu Weil, koja me upoznala s Hadaneom.

"Kako je protekao razgovor?" upitala je.

"Vrlo dobro. Bio je vrlo plodan. Hvala vam na trudu."

Nekoliko sam trenutaka šutio. Uvijek sam se osjećao glupo kada sam akademicima postavljao idiotska pitanja. No, ovo nisam mogao izbjeći, te sam konačno upitao: "Tijekom razgovora Hadane je spomenuo jedan hram, židovski hram, u Asuanu u Egiptu. Znam da je ono što ću sada reći pomalo luckasto, no nemam običaj odbaciti narodne predaje prije negoli ih temeljito ispitam. U svakom slučaju, želio bih vas upitati sljedeće: Postoji li ikakva mogućnost da se tamo nalazio takav hram?"

"Naravno da je postojao," odgovorila je dr. Weil. "Bio je to pravi hram posvećen Jahvi. No, on se nije nalazio baš u Asuanu, nego na

otoku Elefantini u Nilu. Zapravo, upravo su u tijeku neka arheološka iskopavanja na tome mjestu."

"A taj otok...mislim...je li daleko od Asuana?"

"Ne više od dvije stotine metara. Nekih pet minuta *vožnje feluccom."*

"Znači, Hadane je imao pravo kada je govorio o hramu u Asuanu?"

"Da, potpuno."

"No, ima li taj hram ikakve veze s Falašima? Hadane je rekao da su ga izgradili njihovi preci."

"Pretpostavljam da je to moguće. Znanstvenici su prilično podijeljeni o tome pitanju. Većina nas vjeruje da su Falaši potomci židovskih trgovaca koji su stigli u Etiopiju iz južne Arabije. Drugi pak zastupaju gledište da su oni potomci židova koji su pobjegli iz Elefantine."

"Pobjegli? Zašto?"

"Njihov je hram bio razoren u petom stoljeću prije Krista, nakon čega je tamošnja židovska zajednica jednostavno iščeznula. To je prilično zagonetno. Jednostavno su nestali. No, ja nisam stručnjak...Ako želite, mogu vam preporučiti neke knjige."

Zahvalio sam dr. Weil na njezinoj ponudi i na komadu papira zapisao kratku bibliografiju, a zatim se pozdravio s njom u stanju krajnjeg ushita. Prema predaji s Tana Kirkosa, Kovčeg Saveza stigao je u Etiopiju u 5. st. pr. Kr. Sada sam znao da je na gornjem Nilu postojao židovski hram koji je u to isto vrijeme bio razoren. Nije li bilo moguće daje hram izgrađen dvije stotine godina prije, kako bi se u njemu smjestio Kovčeg koji je tijekom Manašeove vladavine bio odnesen iz Jeruzalema?

Već sljedeći dan napustio sam Izrael i uputio se, ne u London, kako sam prvo planirao, nego u Egipat.

XVI. poglavlje

Vrata južnih zemalja

Asuan se nalazi na istočnoj obali Nila, na mjestu koje je jednako udaljeno od Izraela kao i od sjevernih granica Etiopije. Kao sjecište afričkog i mediteranskog svijeta, ime je dobio prema grčkoj riječi *seyerie,* iskrivljenom obliku stare egipatske riječi *swenet,* koja znači "sklapati poslove". U drevnim je vremenima svoje bogatstvo grad imao zahvaliti dvosmjernoj trgovini kojom su dobra pritjecala na jug iz visokociviliziranog Egipta, a zauzvrat su na sjever pristizali začini, aromatične tvari, robovi, zlato i bjelokost iz podsaharske Afrike. Upravo je po bjelokosti otok Elefantina (koji leži usred Nila, točno nasuprot Asuanu) dobio ime. Nekoć je bio poznat jednostavno kao *Abu,* ili Zemlja slonova.

Na recepciji hotela New Cataract u Asuanu, raspitao sam se o Elefantini, posebice o tamošnjem židovskom hramu. Shalva Weil rekla mi je da je bio uništen u petom stoljeću prije Krista, te da se danas na tom području provode arheološka iskopavanja.

Riječ "židovski" nije posebno ugodno odjeknula među osobljem hotela; unatoč relativno dobrim diplomatskim odnosima, koji su se posljednjih godina održavali između Egipta i Izraela, zaboravio sam koliko je zapravo gorčine i neprijateljstva razdvajalo narode tih dvaju zemalja. Međutim, uspio sam konačno izvući neku obavijest od recepcionara: "Mnogo hramova na Elefantini - egipatski, rimski, možda židovski...Ne znam. Možete ići vidjeti, voziti se na *felucci,* saznati. Tamo su arheolozi, njemački arheolozi. Tražite gospodina Kaisera."

Gospodina Kaisera, baš! Pomislio sam izlazeći iz hotela.

Indiana Jones

Nakon kratke *vožnje feluccom,* stigao sam na Elefantinu gdje su mi pokazali zgradu na zapadnoj obali u kojoj su, kako mi je rečeno, živjeli Nijemci. Stao sam pred vrata i pokucao, te se ubrzo pojavio nubijski sluga s crvenim *fezom* na glavi. Bez riječi me poveo niz hodnik i uveo u zanimljivu sobu s policama prepunim slomljene grnčarije i drugih predmeta. Zatim je pošao prema izlazu.

Zakašljao sam: "Oprostite. Tražim gospodina Kaisera. Možete li ga pozvati?"

Sluga je zastao, zagledavši se u me, a zatim otišao ne rekavši ni riječi.

Prošlo je otprilike pet minuta tijekom kojih sam zbunjeno stajao usred sobe. A zatim se na vratima pojavio...Indiana Jones. Ne Indiana Jones glavom, nego čovjek koji je bio vrlo sličan Harrisonu Fordu. Visok i mišićav muškarac, pomalo grubijanskog izgleda, nosio je vragolasto nakrivljeni *panama*-šešir. Bilo je očito da se nije obrijao već nekoliko dana.

Jedva sam se suzdržao da ne uzviknem: "Gospodin Kaiser, pretpostavljam!". No, umjesto toga sam manje teatralno upitao: "Jeste li vi gospodin Kaiser?"

"Ne. Moje je ime Cornelius von Pilgrim." Krenuo je prema meni, pružajući mi svoju snažnu i potamnjelu ruku.

"Došao sam na Elefantinu," objasnio sam, "jer je povezana s mojim istraživanjem. Posebice me zanima povijest ovdašnjeg hrama."

"A-ha."

"Da. Vidite, istražujem jednu povijesnu zagonetku... mhm... zapravo... nestanak Kovčega Saveza."

"A-ha."

"Znate li što podrazumijevam pod Kovčegom Saveza?"

"Ne," uljudno je odgovorio na moje pitanje.

"Vi govorite engleski, zar ne?" upitao sam. Želio sam biti siguran.

"Da. I to prilično dobro."

"U redu. Kovčeg Saveza. Da vidimo. Poznata vam je priča o Mojsiju je li tako?"

Kimnuo je glavom.

"I priča o Deset zapovijedi uklesanih na kamene ploče?"

Kimnuo je glavom.

"Pa, Kovčeg Saveza je bila škrinja načinjena od drveta i zlata u koju je položeno Deset zapovijedi. I...ovaj...ja ga tražim."

To na Corneliusa von Pilgrima nije ostavilo nikakav dojam. Rekao je, bez imalo humora: "A-ha. Poput Indiane Jonesa, zar ne?"

"Da. Upravo poput Indiane Jonesa. U svakom slučaju, razlog zbog kojega sam došao na Elefantinu prilično je pouzdana informacija da se ovdje nekoć nalazio židovski hram. Moja je teorija da je Kovčeg, na neki način, bio odnesen u Etiopiju. Naravno, pitam se postoji li mogućnost, ili bilo kakav arheološki dokaz, da je donesen ovamo prije negoli je prenesen u Etiopiju. Vidite, ja smatram da je Kovčeg bio iznesen iz Jeruzalema u sedmom stoljeću prije Krista. Pitanje je što se događalo sljedećih dvije stotine godina."

"Pitate se je li tijekom tih dvije stotine godina Kovčeg bio čuvan u židovskom hramu na ovome otoku?"

"Upravo tako. Zapravo, nadam se da ste vi i vaša ekipa provodili iskopavanja na području hrama. Ako jeste, tada bih vrlo rado želio saznati što ste otkrili."

Prije nego što je srušio moje nade, Cornelius von Pilgrim skinuo je svoj šešir. "Doista smo tamo vršili iskopavanja," rekao je nakon duge stanke, "ali na području koje vas zanima nema ničega. Mislili smo da je nešto ostalo...ispod ruševina rimskoga hrama, koji je poslije izgrađen na mjestu židovskog. No, iako smo kopali sve do temelja, nismo pronašli ništa. Baš ništa. Činjenica jest da je između sedmog i petog stoljeća prije Krista ovdje živjela brojna židovska zajednica, no od nje nije ostalo ništa, osim ostataka nekih kuća. Bojim se da je to sve."

Pokušavajući zatomiti osjećaj depresije koji me upravo preplavio, upitao sam: "Ako od hrama ništa nije ostalo, kako onda možete znati da je postojao?"

"O, to uopće nije problem. U postojanje hrama ne treba uopće sumnjati. Neko je vrijeme ovaj otok održavao živahnu prijepisku s Jeruzalemom. Ta su pisma bila napisana na ostracima i papirusnim svicima. Mnoga od njih pronađena su i prevedena, a velik broj odnosi se upravo na Jahvin hram na Elefantini. O tome postoje brojna povijesna svjedočanstva, na temelju kojih nam je danas poznata točna lokacija hrama, kao i

datum njegova uništenja, 410. god. pr. Kr. Konačno, poznato nam je također da je na mjestu židovskog poslije izgrađen rimski hram. Sve je to vrlo jasno."

"Zašto je židovski hram uništen?"

"Gledajte. ..ja nisam stručnjak za ta pitanja. Moje su područje ostaci iz drugog tisućljeća prije Krista, daleko od razdoblja koje vas zanima. Kako biste saznali detaljnije podatke, morali biste razgovarati s mojim kolegom, koji se osobito zanima za ovdašnju židovsku koloniju. Njegovo je ime Achim Krekeler."

"Je li on sada ovdje?"

"Nažalost, nije. On je u Kairu. No, vratit će se sutra. Hoćete li sutra biti ovdje?"

"Da...Zapravo...nemam baš mnogo vremena. Moram se vratiti u Englesku. No, mogu pričekati do sutra."

"Izvrsno. Predlažem vam da se vratite sutra poslije podne, oko tri sata, kada ćete imati priliku razgovarati s gospodinom Krekelerom. U međuvremenu, ako želite, sa zadovoljstvom ću vam pokazati gdje se nalazila židovska kolonija...i vaš hram."

Prihvatio sam Von Pilgrimovu ljubaznu ponudu. Putem sam ga upitao pod čijim se pokroviteljstvom provode iskopavanja na Elefantini.

"Mi smo iz Njemačkog arheološkog instituta u Berlinu," odgovorio je. "Ovdje radimo već dugi niz godina."

Stigli smo do podnožja niskog brda. Na padinama iznad nas prostirala se gomila ruševina u kojima su se nazirali tragovi nekadašnjih soba, kuća i ulica. "Ovo je nekada bio stari grad Elefantina u kojemu je živio židovski narod," rekao je Von Pilgrim.

Počeli smo se penjati uzbrdo, pažljivo koračajući među ruševinama. Kad smo konačno stigli na vrh, bio sam prilično iscrpljen, ali me napustio osjećaj potištenosti koji me maločas tako snažno obuzeo. Iako nisam mogao objasniti zašto, nešto je na ovome mjestu bilo...*onako kako je trebalo biti,* pomalo jezivo, ali bremenito drevnošću i misterijem.

Cornelius von Pilgrim poveo me do najvišeg vrha na otoku Elefantini. "Ovdje je stajao židovski hram," rekao je, pokazujući rukom prostor koji nas je okruživao, "upravo ovdje gdje sada stojimo."

Ugledao sam masivan, napola srušen stup koji je stršao pred nama.

"Pripadao je rimskom hramu o kojemu sam vam govorio. Zapravo, postoji dokaz da su ovdje u različitim razdobljima stajali brojni hramovi posvećeni bogovima stranih osvajača koji su u prvom tisućljeću prije Krista prodirali u Egipat. Graditelji tih hramova često su rabili materijale s ranijih građevina. Mislim da upravo iz tog razloga ne postoje nikakvi ostaci židovskoga hrama. On je bio razoren, srušen, a možda i spaljen, nakon čega je preostali materijal bio iskorišten za zidove sljedećega hrama."

"Maloprije sam vas upitao zašto je židovski hram bio razoren. Niste mi odgovorili..."

"Općenito govoreći, mi vjerujemo da su između članova židovske zajednice i egipatskog stanovništva na otoku postojali nesporazumi. Vidite, ovdje se nalazio i egipatski hram..."

"Na istome mjestu?"

"Ne. Židovski je hram bio sagrađen u blizini egipatskog. Egipatski je hram stajao tamo", pokazao je rukom prema još jednoj gomili ruševina, "a otkriveni su i neki njegovi ostaci. Bio je posvećen bogu Khnumu, bogu ovnovske glave. Tako je bio prikazivan. Zaključili smo, stoga, da je između židovskih i egipatskih svećenika bilo ozbiljnih napetosti."

"Napetosti? Zašto?"

"To je očito. Poznato je da su Židovi u svojim obredima žrtvovali ovnove. Svećenike Khnuma to zasigurno nije moglo ostaviti ravnodušnima. Zbog toga su se, smatramo, u jednom trenutku okrenuli protiv Židova i pobili ih, ili možda protjerali s otoka, nakon čega su uništili njihov hram."

"Kažete da se to zbilo 410. god. pr. Kr.?"

"Da. Upravo tako. No, ipak biste morali razgovarati s Achimom Krekelerom. On bi vas o tome mogao podrobnije obavijestiti."

Karika koja nedostaje?

Kao što mi je predložio Von Pilgrim, vratio sam se sljedećeg poslijepodneva. U međuvremenu sam proveo besanu noć i nemirno jutro,

razmišljajući o svemu što sam saznao, razrađujući logiku zbivanja i pokušavajući izvući neke čvrste zaključke.

Kao rezultat, čak i prije moga razgovora s Krekelerom, bio sam prilično uvjeren u to da je židovski hram na Elefantini bio karika koja nedostaje u lancu događaja kojima sam se bavio posljednje dvije godine. Ako sam imao pravo, i ako je skupina levita tijekom Manašeove vladavine napustila Jeruzalem, ponijevši sa sobom Kovčeg Saveza, tada nisu mogli odabrati sigurnije sklonište. Ovdje su bili izvan domašaja pokvarenog židovskoga kralja, koji se usudio unijeti poganski idol u Svetinju nad Svetinjama. Štoviše, nakon što sam uspostavio vezu između ceremonije Kovčega i apetskih svečanosti (koje su se održavale samo dvjesto kilometara sjevernije, u Luksoru - vidi XII. poglavlje), činilo mi se da su ovaj gornjoegipatski otok izbjegli svećenici mogli prepoznati kao jedinstveno *pogodno* mjesto: budući daje sa svih strana okruženo svetim vodama rijeke Nila, nisu li leviti mogli pomisliti da su se na neki način vratili svojim korijenima?

No, bila su to samo moja promišljanja. Međutim, sigurno je bilo da je židovski hram nekoć *doista* stajao ovdje, u doba iznošenja Kovčega Saveza iz Svetinje nad Svetinjama Jeruzalemskog hrama. Također je sigurno da je hram bio uništen istom stoljeću u kojemu je, prema predajama s Tana Kirkosa, Kovčeg bio donesen u Etiopiju. Sve se to, smatrao sam, izvrsno uklapalo u slijed događaja. Nije me pretjerano zabrinjavala činjenica da se uništenje hrama na Elefantini smješta u 410. god. pr. Kr., dok je, prema mojim proračunima, Kovčeg bio donesen na Tana Kirkos šezdeset *godina poslije,* odnosno 470. god. pr. Kr. Bilo je posve moguće da su tijekom dugog vremenskog razdoblja, između petog stoljeća pr. Kr. i dvanaestog stoljeća po Kr., etiopske usmene predaje na kojima sam temeljio svoju računicu odstupale za šezdesetak godina.

Bio sam, stoga, vrlo optimistično raspoložen stigavši u zgradu Njemačkog arheološkog instituta, gdje sam se trebao sastati s Achimom Krekelerom. Tog zdepastog, dobrodušnog čovjeka tridesetih godina, koji je vrlo dobro govorio engleski, našao sam kako pomno proučava fragmente drevnih papirusa kojima se, objasnio je, moralo vrlo pažljivo rukovati jer su bili iznimno krhki.

"Jeste li u ovakvim papirusima pronašli dokaze o postojanju židovskoga hrama?"

"Da, ali i o njegovu uništenju. Nakon 410. god. pr. Kr. u Jeruzalem su poslana mnoga pisma, u kojima se opisuje što se dogodilo, te se traže sredstva i dopuštenje za moguću rekonstrukciju hrama."

"No, hram nikada nije bio obnovljen, zar ne?"

"Ne, posve sigurno nije. Zapravo, sva je korespondencija iznenada prestala 400. god. pr. Kr. Čini se da je nakon toga židovski narod napustio Elefantinu."

"Znate li što se s njima dogodilo?"

"Ne. Gotovo ništa. No, Židovi su očito duže vrijeme bili u svađi s Egipćanima. Možda su bili prisiljeni otići."

"I ne znate kamo su otišli?"

"O tome nema nikakvih podataka."

Objasnio sam Krekeleru svoje zanimanje za Kovčeg Saveza i otkrio mu svoja promišljanja o tome da je možda iz Elefantine bio odnesen u Etiopiju. Upitao sam ga zatim misli li da postoji ikakva mogućnost daje sveta relikvija bila donesena na otok.

"To je, naravno, *moguće*. Sve je moguće. No, uvijek sam smatrao da je Kovčeg bio uništen kada su Jeruzalemski hram razorili Babilonci."

"To je ortodoksna teorija. No, prilično sam uvjeren da je on iznesen neko vrijeme prije toga, u sedmom stoljeću pr. Kr., tijekom Manašeove vladavine. Stoga se nadam da znate točan datum izgradnje hrama na Elefantini."

"Bojim se da nemate pravo. Mišljenja se razlikuju. Što se mene tiče, prihvatljivo je da je hram bio izgrađen u sedmom stoljeću prije Krista. Takvo stajalište dijele i drugi znanstvenici."

"Možete li reći kako je hram izgledao? Znam da niste pronašli nikakve materijalne dokaze, no, pitam se ima li u papirusima nekakva traga o tome?"

"Ima nekoliko slabašnih tragova. Međutim, još nismo otkrili nikakve svete spise. Oni koje smo pronašli sadrže dosta podataka o vanjskom izgledu hrama. Iz njih sa sigurnošću možemo zaključiti da je posjedovao kamene stupove, pet ulaza i krov od cedrovine.

"Da li se i u ovome hramu mogla nalaziti Svetinja nad Svetinjama?"

"Vjerojatno. Bila je to prilično prostrana građevina. No, nema dovoljno dokaza za to je li ili nije posjedovala Svetinju nad Svetinjama."

Nastavili smo razgovarati još barem sat vremena. Konačno je Krekeler objavio kako više nema vremena, te da se već sljedeći dan mora vratiti u Kairo. "Mogu vam posuditi dvije najbolje knjige o Elefantini," rekao je, "ako mi obećate da ćete mi ih sutra vratiti. One se bave istraživanjima koja su se ovdje provodila od početka stoljeća do danas."

Vratio sam se u hotel s dvije pozamašne knjige o kojima mi je govorio Krekeler. Proučavao sam ih čitavu noć i saznao mnogo vrlo zanimljivih podataka.

Kovčeg u Elefantini

Evo što sam saznao o židovskom hramu na Elefantini, a što je bilo značajno za moju potragu:

1. Hram je, prema Krekelerovim riječima, bio prilično velika građevina. Papirusi sadrže dosta podataka o njegovu vanjskom izgledu, a arheolozi su zaključili da je bio dugačak 27 a širok 9 metara. Govoreći drevnim jezikom, bio je dugačak šezdeset i širok dvadeset lakata. Zanimljivo je, međutim, da Biblija iste podatke daje o dimenzijama *Salomonova* hrama u Jeruzalemu.
2. Hram na Elefantini imao je krov od cedrovine; takav je krov imao i Salomonov hram.
3. Čini se, stoga, da je hram na Elefantini bio sagrađen po uzoru na Salomonov. Budući da je Salomonov hram prvotno služio kao prebivalište Kovčega Saveza, nije li moguće da je potonji imao istu funkciju?
4. U hramu na Elefantini prakticiralo se žrtvovanje životinja, pa i janjeta, kao dijela obreda kojim se obilježavao pashalni tjedan. Ovo je vrlo značajno, posebice zato što upućuje na to da je židovska zajednica migrirala na Elefantinu prije re-

formi kralja Jošije (640.-609. god. pr. Kr.). Tim su reformama bila definitivno zabranjena žrtvovanja na svim mjestima, osim u Jeruzalemskom hramu (tu će zabranu poslije poštivati čak i prognanici tijekom babilonskog sužanjstva). Međutim, na Elefantini su u šestom i petom stoljeću prije Krista žrtveni obredi i dalje imali važnu ulogu. Budući da su ti Židovi održavali redovitu vezu s Jeruzalemom, nedvojbeno su bili obaviješteni o Jošijinoj zabrani. Unatoč tome, oni su nastavili prakticirati žrtvene obrede. Morali su, stoga, smatrati kako na to polažu neko posebno pravo. Ne treba ni reći da se takvo stajalište moglo temeljiti na prisutnosti Kovčega Saveza u njihovu hramu.

5. U vezi s time valja istaknuti da su Židovi na Elefantini očito smatrali kako je u njihovu hramu Jahve tjelesno prebivao: iako neodređeno, brojni papirusi govore o njemu, koji "tamo prebiva". U drevnom Izraelu (kao i tijekom lutanja divljinom) vjerovalo se da Jahve prebiva tamo gdje se nalazio Kovčeg; doista, ovo se uvjerenje promijenilo tek nakon nestanka Kovčega Saveza. Kada su Židovi na Elefantini govorili o Jahvi kao Bogu koji je tjelesno prisutan među njima, možda su pritom mislili na Kovčeg Saveza.
6. Židovi na Elefantini često su boga koji je prebivao u njihovu hramu nazivali "Gospodarom vojski" ili "Jahvom nad vojskama". Znanstvenici smatraju da je to drevni izraz. On se često rabio u vezi s Kovčegom (odnosno, u razdoblju prije izgradnje Salomonova hrama, kada "narod posla ljude u Šilo, i donesoše odande Kovčeg saveza Jahve nad vojskama, koji stoluje nad kerubinima".
7. Sve gore rečeno u velikoj mjeri podupire stajalište prema kojemu je Kovčeg možda bio pohranjen u hramu na Elefantini, te da je upravo prisutnost Kovčega bila razlogom za izgradnju hrama. Krekeler je imao pravo kada mi je rekao da datum izgradnje hrama još nije precizno ustvrđen. Međutim, očito je da su znanstvenici koji su analizirali papimse, posebnu pozornost skrenuli upravo tom pitanju. Istaknuli su da je početkom sedmog st. pr. Kr. na otoku Elefantini

već postojala brojna židovska zajednica, sastavljena uglavnom od egipatskih plaćenika. Ti židovski vojnici, zajedno sa svojim obiteljima, mogli su predstavljati društveni kontekst za hramsko bogoslužje. Na temelju toga, kao i drugih dokaza, znanstvenici se slažu da je hram u Elefantini bio sagrađen oko 650. god. pr. Kr.

8. Značenje ovoga datuma valja posebno istaknuti. Zašto? Zato što 650. god. pr. Kr. jest doba vladavine Manašea, kralja koji je Svetinju nad Svetinjama Jeruzalemskoga hrama oskvrnuo poganskim idolom, zbog čega je Kovčeg iz nje bio maknut (vjerojatno su ga premjestili svećenici koji su ostali vjerni tradicionalnom služenju Jahvi). Ustanoviti da je sveta relikvija doista u to vrijeme bila iznesena, predstavljalo je težak zadatak, no kada sam to ustvrdio, uvjerio sam se kako Biblija ne navodi i *gdje je* ona završila (čak se ni profesor Menahem Haran nije usudio nagađati o tome što se dogodilo s Kovčegom nakon što je bio iznesen iz Jeruzalema).
9. Znanstvenici koji su proučavali papiruse iz Elefantine i koji su zaključili da je tamošnji hram bio podignut oko 650. god. pr. Kr., nisu uzeli u obzir mogućnost da je Kovčeg bio iznesen iz Jeruzalema tijekom Manašeove vladavine. Da jesu, lako bi zbrojili dva i dva. Međutim, dobro su znali da su kraljeve "poganske inovacije" izazvale gnjev, te su zaključili da je upravo takvo nezadovoljstvo bilo jedino moguće objašnjenje za inače neobjašnjivu činjenicu daje na Elefantini postojao židovski hram:

> Manešeovu je vladavinu pratilo krvoproliće, te se može pretpostaviti da su se svećenici, kao i proroci, protivili njegovoj poganizaciji. Neki su svećenici pobjegli u Egipat, pridruživši se židovskoj zajednici na Elefantini, gdje su...podigli Hram.

10. Riječi su to Bezalela Portena, autora studije *Archives from Elephantine (Zapisi iz Elefantine)*. Porten i dalje ostaje zbu-

njen činjenicom da je na Elefantini postojao židovski hram, zbog postavke koja je duboko ukorijenjena u judaizmu, da je "strano tlo nečisto, zbog čega na njemu ne smije biti podignut Božji Hram." On ističe da je nakon uništenja Salomonova hrama u Jeruzalemu Židove odvedene u babilonsko sužanjstvo "Jeremija savjetovao neka se tamo *mole* Bogu (ali ne i da mu prinose žrtve)." Isti autor dalje dodaje: "nema dokaza da je u Babilonu bio podignut Hram posvećen YHVH-i" zapitavši se: "Kakvo su onda opravdanje za izgradnju hrama imali Židovi na Elefantini?"

11. Čini mi se da je odgovor na Portenovo retoričko pitanje jasan: oni su sa sobom donijeli Kovčeg Saveza, kojemu je valjalo izgraditi "prebivalište", kao što je davno prije njih učinio kralj Salomon.

Elefantina i Falaši

Vratio sam se u Englesku potpuno uvjeren da sam konačno razotkrio pravi slijed događaja vezanih za tajnu izgubljenog Kovčega.

Kako bih to i dokazao, otišao sam u Školu orijentalnih i afričkih studija u Londonu i zatražio primjerke dviju knjiga, koje mi je posudio Achim Krekeler, a koje sam sada želio podrobnije proučiti. Prikupio sam i druge važne izvore, uključujući i Herodotovu *Povijest* (jer sam saznao da je slavni grčki učenjak oko 450. god. pr. Kr. posjetio Elefantinu).

Ovo je istraživanje urodilo plodom. Primjerice, želio sam saznati zašto Jošija, taj gorljivi tradicionalist, koji je dvije godine nakon Manašeove smrti naslijedio jeruzalemsko prijestolje, nije pokušao vratiti Kovčeg iz Elefantine. Odgovor na to pitanje pronašao sam vrlo lako. Kako sam već ustanovio, Jošija je uveo reforme tek dvanaeste godine svoga vladanja (kada je imao dvadeset godina), a obnovu Hrama tek osamnaeste godine (622. god. pr. Kr.). Do tada su se odnosi između Judeje i Egipta dramatično pogoršali, štoviše, čak toliko da je Jošija na kraju i poginuo u borbi s Egipćanima. Dakle, čak da je i znao da je Kovčeg

bio odnesen u Elefantinu, ne bi ga uspio iznijeti iz moćne zemlje s kojom je zaratio.

Budući da sam bio zadovoljan rezultatima svoga dotadašnjeg istraživanja, odlučio sam proučiti drugi dio izgubljene povijesti, koju sam pokušavao rekonstruirati, naime, putovanje Kovčega od Elefantine do Etiopije u petom st. pr. Kr. U razgovoru s falaškim svećenikom Raphaelom Hadaneom, saznao sam za intrigantnu mogućnost da su preci etiopskih crnih Židova bili prebjezi iz Elefantine, jer nije moglo biti nikakve sumnje da je, govoreći o tome kako su njegovi preci sagradili hram u Asuanu, svećenik govorio upravo o tom otoku. Štoviše, moja prijašnja otkrića potvrđivala su stajalište da su Falaši u Etiopiju možda stigli iz Elefantine. U studenome 1989. godine očarali su me "etnografski dokazi" u falaškim naseljima oko jezera Tane te sam, na temelju ovih i brojnih drugih dokaza, zaključio kako je

> Salomonova vjera mogla ući u Etiopiju samo sa zapada, preko Egipta i Sudana, drevnim i poznatim trgovačkim putevima koje su predstavljale rijeke Nil i Takazze.

Prije negoli sam došao do ovog zaključka bio sam duboko nezadovoljan akademskim tvrdnjama da su Falaši potomci židova iz južne Arabije, koji su stigli u Etiopiju nakon 70. god. po Kr. (vidi VI. poglavlje). Međutim, proučivši bibliografiju koju mi je u Jeruzalemu preporučila socijalna antropologinja Shalva Weil, otkrio sam da se i brojne druge teorije suprotstavljaju prevladavajućoj ortodoksiji. Iako su ih ismijavali stručnjaci za etiopsku povijest, npr. profesor Edward Ullendorff, neki pristaše oporbenih stajališta pretpostavljaju da su pretke Falaša na kršćanstvo obratili doseljenici iz židovske kolonije na otoku Elefantini. Nesumnjivo su se tijekom toga razdoblja često održavale trgovačke i kulturne veze između Jemena i Etiopije; međutim, povijesna je činjenica da je u Egiptu, stotinama godina prije nego što su se židovi naselili u južnoj Arabiji, bilo osnovano nekoliko povećih židovskih zajednica. Budući da je falaška religija duboko starozavjetnog karaktera, logično je zaključiti da se židovska vjera prenosila jugoistočno, iz Egipta u Etiopiju, postupkom "kulturnog širenja".

Unatoč tome, valja istaknuti kako ne postoje potpuno čvrsti povijesni dokazi koji povezuju Falaše s Elefantinom. Međutim, naišao sam na mnoštvo škakljivih tragova i podudarnosti, za koje sam smatrao da bi zaista mogli upućivati na tu vezu. Sve su to bili samo povijesno neutemeljene pretpostavke, te se nijedna od njih nije mogla upotrijebiti kao *dokaz* za moju teoriju da je Kovčeg u petom st. pr. Kr. stigao u Etiopiju, nakon što je dvjesto godina stajao u židovskom hramu na Elefantini. Međutim, moja su posljednja otkrića u Izraelu, Egiptu i samoj Etiopiji, promatrajući ih u kontekstu svih ostalih podataka koje sam uspio prikupiti, dobila drukčiji i mnogo uvjerljiviji aspekt.

U svoj sam dnevnik zapisao sljedeće zaključke i dokaze na kojima se oni temelje:

1. Činjenica da je židovska zajednica na Elefantini prakticirala žrtvene obrede te da je to nastavila činiti dugo nakon reformi kralja Jošije, izvanredno je značajna. Jedan od dokaza drevnosti židovstva u Etiopiji jest i krajnje arhaičan karakter falaške religije, u kojoj središnju ulogu ima upravo žrtvovanje životinja kakvo se izvodilo u elefantinskom svetištu. Ovo, nadalje, podupire hipotezu da su Falaši "kulturni nasljednici" židovskih doseljenika iz Elefantine, te istodobno pružajući snažnu potvrdu tezi da je Kovčeg upravo s toga otoka bio donesen u Etiopiju.
2. Na vrhuncu svoje slave židovski je hram u Elefantini imao ustanovljenu svećeničku hijerarhiju. U papirusima, pisanima jezikom u kojemu ne postoje samoglasnici, ti se svećenici nazivaju KHN. Ta riječ, naravno, postaje *kahen* kada joj se pridodaju samoglasnici "a"i "e". Falaški se svećenici također nazivaju Kahenima.
3. Jedno od imena židovskog hrama na Elefantini bilo je MSGD. To je značilo "mjesto padanja ničice". Ni danas Falaši u Etiopiji nemaju sinagoge ni hramove; međutim, svoja jednostavna svetišta nazivaju *Mesgid* (odnosno MSGD, oduzmemo li samoglasnike "e" i "i"). U tom kontekstu vrijedno je spomenuti daje upravo klečeći na zemlji, kralj Salomon nekoć molio pred Jahvinim Kovčegom Saveza.

4. Kada sam u Jeruzalemu razgovarao s Raphaelom Hadaneom, od njega sam doznao da je židovski hram, koji su njegovi preci sagradili "u Asuanu", izbjegao sudbini ostalih egipatskih hramova, jer ga je od razaranja poštedio "strani kralj":

> "On nije uništio naš hram. Kada su vidjeli da je samo židovski hram ostao nedirnut, Egipćani su posumnjali da smo stali uz neprijatelja. Tako su poveli rat protiv nas i uništili hram, a mi smo bili prisiljeni pobjeći."

Strani je kralj 525. god. pr. Kr zaista napao Egipat i uništio mnoge hramove. Zvao se Kambiz i bio je vladar osvajački nastrojenog Perzijskog Carstva, koje je osnovao njegov otac Kir Veliki. Elefantinski papirusi čuvaju spomen na njega:

> Kada je Kambiz stigao u Egipat, tamo je našao [židovski] hram. Oni su [Perzijanci] srušili sve hramove egipatskih bogova, ali tom hramu nitko nije učinio nikakvu štetu.

Perzijanci su u Egiptu ostali na vlasti gotovo do kraja petog stoljeća pr. Kr. Tijekom toga razdoblja Židovi na Elefantini s njima su blisko surađivali. Tek kada je prestala perzijska dominacija, židovski hram na tom otoku bio je konačno uništen. Narodne predaje o korijenima Falaša, koje mi je ispripovijedio Raphael Hadane, bile su, prema tome, utemeljene na dokazanim povijesnim činjenicama.

5. Hadane je, među ostalim, istaknuo da je njegov narod osobito svetim smatrao otok Tana Kirkos, na koji je, kako sam doznao, u petom stoljeću bio donesen Kovčeg Saveza. Štoviše, Memhir Fisseha, kršćanski svećenik s kojim sam razgovarao na Tana Kirkosu, rekao mi je da se čitavih osam stotina godina Kovčeg čuvao "u šatoru", nakon čega je bio odnesen u Aksum. Ne bi me iznenadilo otkriće da je na Tana Kirkosu postojao neki šator ili "svetohranište" u kojemu se čuvao Kovčeg. Ako je moja teorija točna, onda su

Židovi koji su tamo donijeli relikviju upravo preživjeli uništenje vlastitog hrama na Elefantini. Znajući da je nekoć i Salomonov hram u Jeruzalemu pretrpio razaranje, što je naredio Nabukodonozor, možda su odlučili kako je vrijeme da zauvijek napuste službene hramove i vrate se iskonskoj tradiciji pustinjskih lutanja, kada je Kovčeg bio smješten u Šatoru sastanka.

I posljednje, iako ne najmanje važno, Raphael Hadane mi je ispripovijedio da preci Falaša nisu stigli u Etiopiju samo preko Asuana (odnosno Elefantine), nego i preko grada Meroea "gdje su se nakratko zadržali". Iste je gradove spomenuo i Solomon Alemu, falaški svećenik, s kojim sam u siječnju 1990. godine razgovarao u selu Anboberu. Može li se smatrati slučajnošću da je 1772., više od 1500 godina stare ruševine Meroea iskopao nitko drugi do škotski istraživač James Bruce.

Zemlja otpadnika

Sve je ovo, promišljao sam, snažno upućivalo na to da sam bio na pravomu tragu, a činjenica da je drevni Meroe otkrio moj stari prijatelj James Bruce samo je pojačala moju oduševljenost potragom. Bio sam uvjeren da je škotski istraživač poduzeo svoje epsko putovanje u Etiopiju s isključivim ciljem da tamo pronađe Kovčeg Saveza (vidi VII. poglavlje). Usput je, koje li "slučajnosti", otkrio legendarni grad kroz koji je prošla sveta relikvija na svome putovanju u planine Abesinije.

No, je li Kovčeg doista tuda prošao? Još uvijek je postojalo ključno pitanje na koje nisam pronašao zadovoljavajući odgovor: Zašto su židovi s Elefantine, koji su napustivši otok sa sobom ponijeli i Kovčeg Saveza, selili na *jug?* Zašto nisu pošli prema sjeveru, primjerice, natrag u Izrael?

Uvidio sam kako je za to bilo nekoliko mogućih, i jednako prihvatljivih objašnjenja. Na primjer, do petog stoljeća prije Krista Židovi u Jeruzalemu već su bili navikli na činjenicu da se Kovčeg više nije nalazio među njima. Salomonov je hram odavno bio uništen, a umjesto njega izgrađen je novi. Nadalje, tim Drugim hramom upravljala je stroga

svećenička hijerarhija, koja ni u kojem slučaju ne bi bila dobronamjerna prema svojim suparnicima s Elefantine.

Jednako tako, teološko okružje u Jeruzalemu u petom stoljeću prije Krista djelovalo bi prilično strano Židovima s Elefantine. Religiozna su se razmišljanja do tada promijenila, Bog više nije bio polutjelesno božanstvo koje je prebivalo "nad kerubinima", a oblici bogoslužja u kojima je Kovčeg nekoć zauzimao središnje mjesto bili su uvelike napušteni.

Povratak relikvije bi, stoga, sa sobom donio mnoge, možda i katastrofalne, posljedice. Elefantinskom svećenstvu bilo bi posve jasno da se, žele li izbjeći takve probleme, moraju držati podalje od Jeruzalema. Ali, kamo su mogli otići? Očito nisu mogli ostati u Egiptu, jer su se Egipćani okrenuli protiv njih i razorili njihov Hram. Iz istoga razloga nisu mogli znati je li *sjeverni* put, da su ga odabrali, bio siguran. Stoga bi logično rješenje bilo krenuti na jug. Nije čudo da su upravitelja Asuana i Elefantine nekada nazivali "čuvarem Vrata južnih zemalja". Kako bi dragocjeni predmet prenijeli nekamo na sigurno, Židovi su trebali otvoriti ta metaforička vrata i uputiti se u "južne zemlje", poznate pod zajedničkim imenom Etiopija, što je grčka riječ koja znači "spaljena lica", a u to se vrijeme odnosila na sva područja na kojima su živjeli ljudi tamne kože.

Bjegunci se nikada ne bi usudili otići u zastrašujuću *terram incognitam,* da prethodno o njoj nisu znali ništa. Postoji izravan dokaz da su članovi židovske zajednice još u šestom stoljeću pr. Kr. poduzimali vojne ekspedicije na dalekom jugu. Štoviše, u vjerodostojnim izvorima spominju se *prethodne* migracije, migracije koje nisu nužno uključivale i Židove, ali su se u svakom slučaju mnogi ljudi s asuanskog područja naseljavali u "južnim zemljama". Primjerice, Herodot, "otac povijesti", izvijestio je kako na četiri dana udaljenosti od Elefantine Nil prestaje biti plovan:

> Tada ćete se iskrcati i putovati duž obale četrdeset dana, jer Nil je prepun oštrih hridi i brzaca koji sprječavaju plovidbu. Putujući ovom zemljom četrdeset dana, ponovno ćete se ukrcati na drugi brod i ploviti dvanaest dana, nakon čega ćete stići u veličanstveni grad, koji se naziva Meroe. Kažu da je taj grad majka

> Etiopije...Odatle [iz Meroea] ćete krenuti dalje, i nakon putovanja, koje će trajati jednako dugo kao ono od Elefantine do gradamajke Etiopljana, konačno ćete stići u zemlju otpadnika...to su dvije stotine četrdeset tisuća Egipćana, egipatskih ratnika, koji su se pobunili protiv kralja Psametika i pridružili Etiopljanima. Kada su se ti Egipćani nastanili među Etiopljanima, Etiopljani su, učeći od njih, počeli napredovati. Dakle, ova područja oko Nila, i kopnena i vodena, a koja se nalaze izvan Egipta, poznata su. Sve u svemu, putovat ćete četiri mjeseca od Elefantine do ove zemlje otpadnika o kojoj sam vam govorio.

Već sam rekao kako masovni egzodus "otpadnika" iz Elefantine nije nužno uključivao židove, a nisam pronašao nikakvih dokaza koji bi upućivali na suprotno. Međutim, Herodot je vrlo jasno izjavio da se to iseljavanje dogodilo u vrijeme faraona Psametika (595.-589. god. pr. Kr.). Iz jednog vjerodostojnog izvora doznao sam da su "Židovi bili poslani kao potpora Psametikovoj vojsci, koja je ratovala protiv etiopskog kralja." Na temelju te dobro dokumentirane povijesne činjenice bilo je razumno zaključiti kako je među "otpadnicima"doista bilo i Židova.

Još jedan podatak iz Herodotova izvješća koji sam smatrao zanimljivim bilo je spominjanje Meroea, kroz koji su, prema Raphaelu Hadaneu, preci Falaša prošli na svome putu u Abesiniju. Štoviše, Herodot je objasnio da su "otpadnici" živjeli na pedeset šest dana plovidbe od Meroea. Da su putovali rijekom Atbarom, koja se ulijeva u Nil sjeverno od Meroea (u koji se ulijeva i Takazze), putnici bi stigli do granica današnje Etiopije, a možda i preko njih.

Herodot je svoje izvješće napisao u petom stoljeću prije Krista. Iz toga slijedi da bi skupina Židova s Elefantine, koja je nosila Kovčeg Saveza, odabravši južni put prošla kroz "poznata područja" i stigla gotovo do jezera Tane. Štoviše, abesinske bi se planine pokazale najpogodnijim skloništem. Hladne i bogate vodom, te zelene planine mogle su se bjeguncima učiniti pravim Edenskim vrtom u usporedbi s pustinjama Sudana.

S druge obale rijeka etiopskih

Jesu li bjegunci s Elefantine već otprije znali za taj "raj u divljini"? Je li bilo moguće da na svome putovanju prema jugu nisu prolazili samo "poznatim područjima", nego da su putovali prema zemlji za koju su znali da u njoj žive njihova braća po vjeri? Kako je moje istraživanje napredovalo, uspio sam pronaći dokaz za ovu mogućnost te da su Židovi i prije petog stoljeća prije Krista upoznali Abesiniju.

Dio toga dokaza bio je biblijski. Iako sam znao da uporaba riječi "Etiopija" u Starom zavjetu ne treba odmah pretpostavljati i zemlju koja danas nosi to ime, jednako sam tako bio svjestan da je, sudeći prema određenim okolnostima koje se tamo navode, moguće upravo to zaključiti. Kao što sam već istaknuo, "etiopija" je grčka riječ koja znači "spaljena lica". U najranijoj grčkoj verziji Biblije, hebrejski izraz *"Kuš"* preveden je kao "Etiopija", te se, prema riječima jednoga bibličara, rabio kako bi označio "čitavu dolinu Nila, južno od Egipta, uključujući Nubiju i Abesiniju". To znači da su se biblijski navodi o "Etiopiji" jednom mogli odnositi na Abesiniju a drugi put ne. Slično tome, u engleskim prijevodima koji su prihvatili riječ "Kuš", ona se u nekim slučajevima mogla odnositi na Abesiniju a u drugima opet ne.

U tom kontekstu činilo mi se vrijednim istaknuti da i sam Mojsije "bijaše uzeo za ženu jednu Kušanku", prema nedvojbeno drevnom odlomku iz Knjige Brojeva. Uz to, valja spomenuti i neobično svjedočanstvo židovskoga povjesničara Josipa Flavija, koje potkrijepljuje i nekoliko židovskih legendi, o tome kako je između svoje četrdesete i osamdesete godine prorok neko vrijeme živio u "Etiopiji".

U Starom zavjetu postoje i drugi odlomci koji se odnose na Etiopiju/Kuš. Mnogi su bili prilično nezanimljivi za moju istragu. Međutim, neki su me zaintrigirali, jer ističu mogućnost da njihovi pisci nisu imali na umu ni Nubiju niti bilo koji dio Sudana, nego brdovitu zemlju na Afričkom rogu koju danas nazivamo "Etiopijom".

Jedan takav odlomak, koji mi je već otprije bio poznat, pojavljuje se u drugom poglavlju Knjige Postanka i odnosi se na rijeke koje su izvirale iz Edena: "Drugoj je rijeci ime Gihon, a optječe svu zemlju Kuš." Pogledao sam na zemljovid i uvidio kako Plavi Nil, istječući iz jezera Tane u širokom luku, doista optječe "svu zemlju Kuš". Štoviše,

već sam znao da blizanačka vrela koja se smatraju izvorima te velike rijeke Etiopljani i danas nazivaju *Giyon*.

Još jedan zanimljiv odlomak sadrži Psalam 68 (odnosno Psalam 67 u Bibliji, izd. Kršćanska sadašnjost, 1994., koja slijedi francuski prijevod *Bible de Jerusalem,* op. prev.) koji Jon D. Levenson, profesor Hebrejske Biblije na Bogoslovnoj školi pri Čikaškom sveučilištu, opisuje kao "jedno od najstarijih djela izraelske poezije". Taj psalam sadrži kriptične navode o Kovčegu Saveza, te tajanstvenu rečenicu koja glasi: "Etiopija nek' pruži ruke Bogu!" Nisam mogao ne zapitati se zašto je Etiopiji pridan tako uzvišen status kandidata za obraćanje na vjeru Izraela. Nažalost, sam psalam ne odgovara na to pitanje. Međutim, u odlomku koji je nešto poslije napisao prorok Amos (djelovao je između 783. i 743. god. pr. Kr.), postoje naznake o važnom događaju koji se zbio u Etiopiji/Kušu, nakon čega su se stanovnici te daleke zemlje imali smatrati jednakima "izabranom narodu" Izraela. Kao ilustracija poslužit će tri različita prijevoda istoga odlomka (Amos 9,7):

Niste li za me kao i djeca Etiopije, o, djeco Izraela? - riječ je Gospodnja. (King James Authorized Version)	Niste li, Izraelci, za me kao i Kušani? reče Gospodin. (New English Bible)	Sinovi Izraelovi, niste li za me kao i Kušani - riječ je Jahvina. (Jeruzalemska Biblija)

Kad sam uvidio da je ove riječi moguće protumačiti na drugi način, zapravo da djeca Izraela više nisu uživala posebne povlastice kod Jahve, shvatio sam da je valjalo uzeti u obzir i mnogo jasnije objašnjenje. Nije li bilo moguće da su u osmom stoljeću prije Krista, u vrijeme kada je djelovao prorok Amos, Hebreji već preselili na jug, prošavši kroz Egipat i ušavši u planinske predjele Abesinije? Priznajem da je ova pomisao bila prilično luckasta, te da za nju nije bilo nikakvih dokaza. Međutim, neosporna je činjenica da se u golemim prostranstvima na koja je možda mislio Amos kada je govorio o Etiopiji/Kušu, samo za jedno određeno područje zna da su njegovi stanovnici u drevnim vremenima prihvatili židovsku vjeru (štoviše, da su uz tu vjeru pristajali sve

do dvadesetog stoljeća). Naravno, to područje leži u blizini jezera Tane, falaške postojbine.

Sljedeći biblijski odlomak koji je privukao moju pozornost nalazi se u Knjizi proroka Sefanije, napisanoj između 640. i 622. god. pr. Kr., odnosno, tijekom vladavine kralja Jošije. I ovdje donosim tri različita prijevoda toga odlomka (Sefanija 3,10), koji navodi Božje riječi:

S druge obale rijeka etiopskih, moji štovaoci, čak i kćer Ostatka moga, prinosit će mi žrtvene darove. (King James Authorized Version)	S druge obale rijeka etiopskih, prinosit će mi žrtvene darove moji štovaoci. (Jeruzalemska Biblija)	S druge obale rijeka Kuša, moj Ostatak prinosit će mi žrtvene darove. (New English Bible)

Budući da nema nikakve sumnje da je ovaj odlomak napisan prije 622. god. pr. Kr., odnosno prije nego što su Izraelci bili odvedeni u babilonsko sužanjstvo, nužno se nameću sljedeća pitanja:

1. Kada je Sefanija govorio o "Ostatku", što je pod tim mislio?
2. Koji je dio biblijskoga Kuša imao na umu kada je prorekao da će Jahvini štovaoci prinositi žrtve "s druge obale rijeka etiopskih"?

Što se prvog pitanja tiče, zaključio sam da je prorok govorio o vrsti dobrovoljne migracije, jer prije Sefanijina vremena nije bilo prisilnoga iseljavanja Hebreja iz Svete zemlje. U vezi s drugim pitanjem, čitatelj će se prisjetiti da se biblijski naziv "Kuš" odnosio na "čitavu dolinu Nila, južno od Egipta, uključujući i Nubiju i Abesiniju". Gore navedeni odlomak, međutim, sadrži unutarnji dokaz na temelju kojega je moguće suziti zemljopisno područje što ga spominje Sefanija. Taj se dokaz nalazi u riječima: "s druge obale rijeka etiopskih". Budući da je ovdje riječ o više rijeka, dolina Nila sve do Meroea, smještenog daleko na jugu, može se isključiti. Međutim, istočno od Meroea teče rijeka

Atbara a još dalje rijeka Takazze, dok na jugu (paralelno s Atbarom) iz Abesinije izvire Plavi Nil. Ovo su, posve sigurno, "rijeke etiopske" iza kojih se prostire jezero Tana. Stoga se ne može posve isključiti da je prorok, pišući ovaj zanimljiv odlomak, imao na umu područje falaških naselja.

Da su ova nagađanja utemeljena, uvjerio sam se nakon što sam na svome računalu potražio izraz "s druge obale rijeka etiopskih" i otkrio kako se on pojavljuje još samo jedanput u čitavom Starom zavjetu (u Jeruzalemskoj Bibliji on se nalazi u Knjizi Izaije 18,1-2, pod naslovom *Proročanstvo protiv Kuša,* op.prev.). U Bibliji kralja Jakova (The King James Authorized Version) spomenuti je odlomak preveden na sljedeći način:

Jao zemlji krilima zasjenjenoj,
s druge obale rijeka etiopskih,
koja šalje morem glasnike,
i vodom u čamcima od trstike.

Idite brzi glasnici,
k narodu brojnom i tamnoputu,
k narodu strašnom kog se boje odvajkada,
narodu žilavu, borbenom,
čija je zemlja rijekama izbrazdana!
(The King James Authorized Verzion)

Drugi prijevodi istih stihova još bolje pojašnjavaju ovu rječitu i zlokobnu poruku:

Jao zemlji krilatih kukaca,
s one strane rijeka kuških,
tebi koja šalješ morem glasnike,
i vodom u čamcima rogoznim.

Idite, brze skoroteče,
k narodu stasitu, tamnoputu,
k narodu kog se boje odvajkada,
narodu žilavu, zavojevaču,
čija je zemlja rijekama izbrazdana.
(Jeruzalemska Biblija)

Postoji zemlja kojom plove brodovi,
s one strane rijeka kuških,
koja Nilom šalje svoje glasnike,
u čamcima od trstike.

Idite brzi glasnici,
k narodu visokom i glatke kože,
k narodu snažnom i gordom,
čija je zemlja izbrazdana rijekama,
(New English Bible)

Ovi se stihovi nalaze u 18. poglavlju Izaije, te je sigurno da ih je napisao sam prorok. Naravno, to znači da se mogu precizno smjestiti u vrijeme njegova dugog života, koji je obuhvaćao vladavine Jotama (740.-736. god. pr. Kr.), Ahaza (736.-716. god. pr. Kr.) i Ezekije (716.- 687. god. pr. Kr.). Zapravo, prorok Izaija gotovo je sigurno doživio i vladavinu kralja Manašea, monarha zbog čije je idolatrije, kako sam vjerovao, Kovčeg iznesen iz Svetinje nad Svetinjama Jeruzalemskog hrama. Stoga mi je bila posebno zanimljiva duboko ukorijenjena i drevna židovska predaja prema kojoj je Izaija umro mučeničkom smrću od ruke samoga Manašea.

Još je zanimljiviji bio način na koji je prorok govorio o tajanstvenoj zemlji koja leži "na drugoj obali rijeka etiopskih". Prema Bibliji kralja Jakova (The King James Authorized Version of the Bible), Izaija je tu zemlju prokleo, no nešto kasniji prijevodi ne ostavljaju takav dojam. Međutim, sva tri gore navedena prijevoda slažu se u pogledu zemljopisnih obilježja: ne samo da se ta zemlja smješta "s druge obale rijeka" (odnosno, "s one strane rijeka", prema Jeruzalemskoj Bibliji, op. prev.), nego se ona opisuje i kao "izbrazdana rijekama".

Iz ovih sam podataka zaključio kako je Izaija nesumnjivo mislio na Abesiniju i područje falaških naselja. To brdovito područje oko jezera Tane doista je "izbrazdano rijekama" (koje u bujicama odnose velike količine plodnoga tla). Na to su upućivali i drugi podaci:

1. Stanovnici zemlje bili su, navodno, stasiti i "glatke kože", odnosno, prema prijevodu iz Jeruzalemske Biblije, "tamnoputi". Ovo je, mislio sam, bio opis koji je odgovarao današnjim Etiopljanima, čija se sjajna, kestenjasta put razlikuje od "crne" negroidne puti stanovnika ostalih afričkih država.
2. Za tu se zemlju kaže da je "zasjenjena krilima" (u Jeruzalemskoj Bibliji stoji zemlja "krilatih kukaca", op. prev.). To me podsjetilo na divovske skakavce koji svakih desetak godina nanose goleme štete etiopskim seljacima, pustošeći polja i ispunjavajući zrak jezivim zvucima od kojih vam se ledi krv u žilama.
3. Konačno, Izaija nas izvještava da ta zemlja šalje svoje glasnike u "čamcima rogoznim" ili "čamcima od trstike". Do-

bro sam znao da i danas stanovnici koji obitavaju na području oko jezera Tane rabe čamce od papirusne trstike poznate pod imenom *tankwas.*

Sve u svemu, smatrao sam da biblijski podaci podupiru gledište da je između Izraela i Abesinije u drevnim vremenima postojala veza. Mojsijeva kuška žena, Izaijin "narod stasit i tamnoput" i Sefanijin "Ostatak", koji će se vratiti u Jeruzalem "s druge obale rijeka etiopskih", sve je to upućivalo na zaključak da su prije petog stoljeća pr. Kr. Hebreji stigli u Etiopiju i vjerojatno se tamo naselili. Ako su u tom istom stoljeću židovski svećenici s Elefantine donijeli Kovčeg Saveza na otok Tana Kirkos, tamo su mogli naići na već organiziranu zajednicu svoje braće po vjeri.

Valovi migracije?

Je li izvan Biblije postojao ikakav dokaz koji je mogao potkrijepiti ovu hipotezu? Bio sam uvjeren da jest. Istraživanja koja sam provodio tijekom 1989. i 1990. godine već su upozorila na mogućnost da je od drevnih vremena bilo nekoliko migracija Hebreja. U tom smislu najsugestivniji je bio dug razgovor koji sam vodio s Wambarom Mulunom Marshom (Wambar Muluna Marsha), velikim svećenikom "hebrejsko-poganskih" Qemanta (vidi XI. poglavlje). Tom prilikom rekao mi je kako je Anayer, osnivač njihove religije, došao najezero Tanu iz "zemlje kanaanske". Pobliže proučivši religiju Qemanta, ustanovio sam kako ona predstavlja neobičnu mješavinu poganskih i židovskih običaja, od kojih su se potonji izražavali ponajviše u razlici između "čiste" i "nečiste" hrane, te u štovanju "svetih gajeva", što je vrlo slično običaju iz najranijih oblika judaizma (patrijarh Abraham "zasadi kod Beer Šebe tamarisku i ondje zazove ime Jahve - Boga Vječnoga") Takva je praksa vjerojatno bila rasprostranjena u ranom razdoblju židovskog naseljavanja Kanaana, a nakratko je oživjela i tijekom Manašeove vladavine, dok je u sedmom stoljeću prije Krista nije konačno istrijebio kralj Jošija.

Iz gore rečenoga slijedi da su se kanaanski praoci Qemanta vrlo rano doselili u Etiopiju. Za razliku od njih, Falaši se doimaju potomcima

nešto kasnijih doseljenika. Njihova religija uključuje određene prakse koje je također zabranio kralj Jošija, primjerice životinjske žrtve i lokalna svetišta, no po svemu ostalom ona predstavlja prilično čist oblik starozavjetnoga judaizma (u svakom slučaju neokaljana nekim zasigurno poganskim običajima).

Obitavajući u planinama i dolinama oko jezera Tane, Qemanti i Falaši drže da su međusobno srodni (Wambar Muluna Marsha rekao mi je da su osnivači njegove religije i osnivači religije Falaša "putovali zajedno", te da su svojedobno ugovorili i međusobne brakove koji se, međutim, nisu ostvarili).

Poslije sam ustanovio kako je ova predaja odražavala etnografsku istinu. Falaši i Qemanti doista su bili rođaci: oba naroda pripadala su velikom plemenu Agaw sa zapada srednje Etiopije, etničkoj skupini za koju se smatra da je najstariji stratum populacije Afričkoga roga. Zanimljivo je istaknuti kako je materinski jezik obaju naroda bilo agawsko narječje, koje je pripadalo "kušitskoj" skupini jezika. Semitski jezici srodni hebrejskom i arapskom (primjerice amharski i tigrigna) također su postojali u Etiopiji, iako ih nisu rabili ni Falaši niti Qemanti (osim kao sekundarne jezike).

Objašnjenje ove anomalije, kao i zaključci koji iz nje slijede, činilo mi se očitim. U svoju sam bilježnicu zapisao:

> Zasigurno su prve male skupine Hebreja iz Izraela došle vrlo davno u Etiopiju. Pretpostavljam da je taj proces započeo još u desetom stoljeću pr. Kr. (možda i prije), te da je trajao sve do kraja petog stoljeća pr. Kr. Stigavši na područje oko jezera Tane, doseljenici su vjerojatno naišli na starosjedioce, poput Agawa i sklapali su s njima bračne veze, postupno gubeći vlastiti specifičan etnički identitet. Međutim, istodobno su im prenijeli židovsku religiju i kulturu. Kao posljedica toga procesa, u drugom ili prvom stoljeću prije Krista u Etiopiji više nije bilo "Hebreja", nego samo "hebrejiziranih" ili "judaiziranih" naroda koji su izgledali poput izvornih Etiopijana i koji su, naravno, govorili izvornim etiopskim jezikom (budući da je hebrejski bio odavno zaboravljen). Suvremeni potomci tih "hebrejiziranih" ili "judaiziranih" naroda jesu Qemanti i Falaši, crni Židovi Etiopije, a njihov ma-

terinski jezik, agawsko narječje, doista jest izvorni kušitski jezik.

Što je sa "semitskim" narodima Etiopije, primjerice s politički dominantnim kršćanskim Amharama? Etnografi smatraju da su oni zasigurno potomci sabejskih/južnoarabijskih doseljenika, koji su to brdovito područje naselili u odvojenim i nešto kasnijim valovima seoba. U vrijeme dolaska sabejskih doseljenika, judaizam je, u jednom ili drugom obliku, vjerojatno već bio ukorijenjen među starosjedilačkim agawskim stanovništvom. To bi moglo objasniti činjenicu da su i njihove kulture bile podvrgnute procesu postupne "judaizacije", kao i činjenicu da su judaistički elementi preživjeli do danas u starozavjetnom obliku abesinskog kršćanstva.

"Oduvijek je u Etiopiji bilo židova," pisao je portugalski isusovac, Balthazar Tellez u sedamnaestom stoljeću. U tome je bio bliže istini od suvremenih znanstvenika, koji etiopskom judaizmu pripisuju mnogo raniji datum, pri čemu potpuno zanemaruju sve dokaze koji se suprotstavljaju njihovim predrasudama.

Tajanstveni BR-i

Iako sam ponudio prihvatljiva objašnjenja za ono što do sada nije bilo zadovoljavajuće objašnjeno, morao sam se upitati nije li i moja teorija prije odražavala moje *vlastite* predrasude nego činjenice? Stoga sam još jedanput provjerio svoja saznanja. Dakle, činjenica *jest* da Falaši prakticiraju arhaičan oblik judaizma; činjenica *jest* da religija Qemanta sadrži mnoge drevne hebrejske elemente; činjenica *jest* da je kršćanstvo Etiopske pravoslavne crkve prožeto običajima koji nesumnjivo svoje korijene imaju u judaizmu. Je li, na temelju toga, bilo osnovano zaključiti da je proces doseljavanja Hebreja u Etiopiju započeo davno prije petog stoljeća pr. Kr., kada je, smatrao sam, Kovčeg Saveza s Elefantine prenesen na područje gornjega Nila, odnosno, na otok Tana Kirkos? Ako sam imao pravo, i ako su na tom području i prije toga postojala hebrejska naselja, tada više nije moglo biti nikakve zagonetke u tome zašto je Etiopija (a ne neka druga zemlja) postala posljednjim prebivalištem Kovčega Saveza.

Ali, jesam li imao pravo? Dokazi koje sam prikupio kao potporu mojoj teoriji sastojali su se od: 1) sociioloških i etnografskih podataka o Falašima i Qemantima, koji se odnose na njihova religiozna uvjerenja, folklor i međusobne odnose; 2) navoda u Starom zavjetu koji svjedoče o vrsti kontinuirane hebrejske migracije u Abesiniju tijekom prve polovice prvog tisućljeća prije Krista. Međutim, ako se takva migracija doista zbila, zašto o njoj nema nikakvih dokaza izvan same Biblije i kulture Falaša i Qemanta? Građa koju sam uspio prikupiti bila mi je od velike koristi, no ono što sam doista trebao bio je opipljiv arheološki dokaz o hebrejskom naseljavanju Etiopije prije petog stoljeća pr. Kr.

Na takav dokaz nijednom nisam naišao, i znao sam da, tražeći ga, sumnjam u prevladavajuće mišljenje. Unatoč tome, iskoristio sam svoje veze u akademskim krugovima, pokušavajući otkriti jesam li možda nešto propustio.

Ubrzo nakon toga poštom sam primio znanstveni rad na francuskom jeziku, koji je napisala stanovita Jacqueline Pirenne, a objavilo ga je Sveučilište humanističkih znanosti u Strasbourgu (Universite des sciences humaines de Strasbourg). Taj mi je članak poslao jedan britanski sveučilišni profesor egiptologije, uz poruku:

> Prilažem presliku članka Jacqueline Pirenne, koja je o tome nedavno govorila na konferenciji u Strasbourgu.
> Iskreno, sa znanstvenog stajališta, smatram da je "otišla predaleko"; ona je nesumnjivo vrlo sposobna i dobro upoznata sa svojim arabijskim izvorima, no njezine su ideje (a nije nas malo koji tako mislimo) o drevnoj arabijskoj kronologiji i podrijetlu zapisa prilično nevjerojatne. Rad je vrlo zanimljiv, no, bojim se da njime prevladava fikcija, a ne povijest. (Beeston ga je nedavno, na seminaru arabijskih studija, vrlo oštro kritizirao. On je iznad svega trezven, ali s ništa manje pogrešaka od ostalih).

Naravno, pitao sam se zašto bi profesor mislio da je znanstveni rad nekoga tko je "dobro upoznat sa svojim arabijskim izvorima" bio od ikakve važnosti za moje istraživanje. Međutim, nakon što sam rad dao prevesti na engleski, shvatio sam zašto je tako mislio, kao i zašto su članovi akademske zajednice gledišta Jacqueline Pirenne dočekali s neprijateljstvom.

Kako bismo ovu prilično složenu tezu sveli na samu bit, recimo da je većina njezinih argumenata upućivala na to da su povjesničari koji su istraživali povijesnu vezu između Etiopije i južne Arabije bili potpuno u krivu: sabejski utjecaji nisu stigli u Etiopiju *iz* Jemena, kao što se prije pretpostavljalo, nego je taj proces bio obrnut. Drugim riječima, utjecaj se širio iz Etiopije u južnu Arabiju:

> Sabejci su...najprije došli u etiopski Tigray, a zatim u Jemen preko obale Crvenog mora.. .Ovaj zaključak, koji je potpuno suprotan svim priznatim gledištima, jedini je...koji može objasniti i opravdati činjenice.

Pirenne nadalje tvrdi da je postojbina Sabejaca bila u sjeverozapadnoj Arabiji, odakle su mnogi stanovnici iselili u Etiopiju ("putujući preko rijeke Hammamat i duž Nila") u dva odvojena migracijska vala, od kojih se prvi zbio oko 690. god. pr. Kr., a drugi oko 590. god. pr. Kr. Zašto su se iselili? Prvi put kako bi izbjegli plaćati danak asirskom osvajaču Sanheribu, a drugi put babilonskom osvajaču Nabukodonozoru.

Ova teza nije bila toliko nategnuta kakvom se činila: tijekom njihovih vojnih pohoda, Sanherib i Nabukodonozor nisu se ograničili na svoje glasovite napade na Jeruzalem; činjenica jest da su poduzimali ratne pohode i u sjeverozapadnoj Arabiji, gdje su doista mogli naići na sabejska plemena. To sam znao i prije. Međutim, nisam bio u položaju da osudim ili prihvatim ostale Pirenneine argumente, naime, da su sabejski prebjezi stigli u Etiopiju preko doline Nila, a zatim nastavili dalje, preko Crvenog mora, da bi konačno ušli u Jemen.

Ova teza, iako vrlo zanimljiva, nije bila od velike važnosti za moju istragu. Ono što je privuklo moju pozornost i konačno me uvjerilo da sam bio na pravome putu, bila je njezina analiza sabejskih napisa pronađenih u Etiopiji, koji potječu iz šestog stoljeća prije Krista. Napisi, koje je preveo jezikoslovac R. Schneider, a objavljeni su u članku naslovljenom "Documents epigraphiques de l'Ethiopie", slavili su sabejskoga monarha opisujući ga kao "plemenita kralja i ratnika", koji je uspostavio carstvo na sjeveru i zapadu Etiopije, gdje je vladao nad "Da'amatima, Sabirna i BR-ima, bijelcima i crncima." Tko su bili BR-i, zapitala se Pirenne:

> R. Schneider nije ulazio ni u kakva tumačenja...no, izraz, koji pronalazimo i na asirskim napisima u obliku Abirus, mogao bi označavati Hebreje...Prirodno je zaključiti da su Hebreji morali emigrirati kada i drugi val Sabejaca, budući da je Nabukodonozor prvi put osvojio Jeruzalem 598. god. pr. Kr., nakon čega su Hebreji bili odvedeni u babilonsko sužanjstvo, a taj isti Nabukodonozor ratovao je protiv Arabljana između 599. i 598. god. pr. Kr...Izjednačavanje "Hebreja", koji su stigli [u Etiopiju] s drugim valom Sabejaca objašnjava...postojanje Falaša, crnaca, ali ipak židova...Oni su potomci tih "Hebreja", koji su na to područje stigli u šestom stoljeću prije Krista.

Ono što Pirenne nije uzela u obzir bila je mogućnost da su "BR-i" (ovo je bio standardni oblik pisanja riječi "Hebreji", odnosno, *ABIRUS,* ako se oduzmu samoglasnici) stigli u Etiopiju *prije* Sabejaca. Ona je jednostavno zaključila, budući da napisi koji ih spominju potječu iz šestog stoljeća pr. Kr., da se njihova seoba dogodila upravo u tom stoljeću. Međutim, na temelju istraživanja stekao sam uvjerenje kako su "BR"-i, nad kojima su zavladali sabejski osvajači, tada već duže vrijeme živjeli u Etiopiji. Štoviše, smatrao sam da se njihov broj do tada znatno povećao, dolaskom manjih skupina hebrejskih doseljenika, koji su u Etiopiju pristizali dolinom Nila.

Ova potonja točka pripadala je području teorije; međutim, zasluga Jacqueline Pirenne jest u činjenici da je dala potpun arheološki dokaz o postojanju naroda zvanog BR-i u Etiopiji u šestom st. pr. Kr. Akademici se mogu do u nedogled prepirati o tome tko su zapravio bili BR-i, no sam više nisam imao nikakvih sumnji:

- BR-i su bili Hebreji koji su se vrlo rano stopili sa starosjedilačkim agawskim stanovništvom na koje su naišli doselivši se na to područje;
- Štovali su Boga zvanog JHVH.
- Moglo bi se reći da je Kovčeg saveza Jahvina, kada je u petom stoljeću donesen iz Elefantine, u Etiopiji pronašao pogodno prebivalište.

Kapela usuda

Preostajalo je vrlo malo toga što sam još trebao učiniti. Upustivši se u dugotrajno i iscrpljujuće povijesno istraživanje, pokušavao sam ustvrditi je li tvrdnja Etiopljana da upravo oni posjeduju izgubljeni Kovčeg Saveza imalo vjerodostojna.

To sam i učinio. Bio sam potpuno svjestan da će znanstvenici možda osporavati moja otkrića i zaključke; no, odobravanje "stručnjaka" i "autoriteta" nije bilo ono što sam tražio tijekom 1989. i 1990. godine. Moj je cilj bio unutrašnji, a ja sam bio sam sudac i konačni arbitar svih dokaza i argumenata.

Glavni problem bio je: da bih stigao u drevni tigrajski grad Aksum i svetište u kojemu, navodno, leži Kovčeg Saveza, morao bih biti spreman prihvatiti rizik i nadvladati strah od pomisli da bih mogao pasti u ruke TPLF-a, naoružanih pobunjenika koji imaju dobar razlog mrziti me zbog naklonosti koju sam uživao medu članovima upravo one vlade koju nastoje srušiti, ne skanjujući se pritom od krvoprolića. Nisam bio spreman prihvatiti te rizike, niti upustiti se u borbu s vlastitim strahovima, ako se najprije ne uvjerim da ta pustolovina nije ni luda ni uzaludna, nego ona u koju mogu vjerovati i posvetiti joj se.

Vjerovao sam kako je vrlo moguće da se Kovčeg Saveza nalazi u Aksumu, stoga sam bio potpuno spreman uputiti se u "sveti grad Etiopljana" i prihvatiti sve rizike, opasnosti i poteškoće koje je takva odluka nosila sa sobom.

Međutim, tu odluku nisam donio olako. Naprotiv, proteklih sam mjeseci izmišljao različite izgovore da napustim čitav projekt. Čineći to, pronalazio sam sve više argumenata koji su snažno i neporecivo upućivali na Aksum.

Od svih drugih mjesta koja su najrazličitije legende i predaje spominjale kao moguća prebivališta Kovčega Saveza, nijedno mi se nije činilo dovoljno uvjerljivim. Tražio sam dokaze o uništenju relikvije, no oni jednostavno nisu postojali. Ustanovio sam kako predaja iz *Kebre Nagasta* o Salomonu, kraljici od Sabe i Meneliku možda i nije posve točna, ali da u sebi skriva barem djelić istine. Naravno, Kovčeg nije mogao stići u Etiopiju u doba kralja Salomona, ali je moguće da je tamo

stigao nakon uništenja židovskoga hrama na otoku Elefantini, na gornjem Nilu.

Sve u svemu, i unatoč mišljenju stručnjaka, znao sam da sam stigao na sam kraj dugog puta, te da konačno sučeljenje s istinom više nisam mogao zaobići niti odgoditi. Želim li zadržati dostojanstvo i ne stidjeti se zbog svoje odluke, tada je bolje da dam sve od sebe i odem u Aksum, bez obzira na strahove s kojima ću se morati uhvatiti u koštac. Činilo mi se da nije toliko važno da *stignem* u Sveti grad koliko moje *nastojanje* da tamo stignem, ne da pronađem Kovčeg, nego da proniknem u sebe i pronađem snage za takav pokušaj.

Daleko od toga da sam bio arturijanski vitez u sjajnom oklopu. No, u tom trenutku svoga života mogao sam razumjeti zašto se sir Gawain, znajući kakve ga opasnosti očekuju u Zelenoj kapeli, oglušio na upozorenja štitonoše koji ga je pokušavao odvratiti od njegove potrage uputivši mu sljedeće riječi:

> 'Ako tamo dođete, poginut ćete...stoga, dobri gospodaru Gawaine...odaberite drugi put, idite u neku udaljenu zemlju! Idite, za ime Božje, idite i neka vam se Krist smiluje! A ja ću otići kući i svečano prisegnuti pred Bogom i njegovim svecima da ću čuvati vašu tajnu i nikome živome neću odati ništa o vašemu bijegu.'

Pomno razmislivši o ovim riječima, Gavvain je odgovorio:

> 'To što mi želiš dobro služi ti na čast i uvjeren sam da bi vjerno čuvao moju tajnu. No, odlučim li poslušati tvoj savjet i pobjeći, postat ću najbjednijim od vitezova, bez časti i opravdanja... Odlazim, stoga, u Zelenu kapelu, da me snađe ono što mi je Sudbina dodijelila.'

Jednako čvrsta, iako ne toliko viteška, bila je moja odlučnost da konačno odem u vlastitu "kapelu usuda" kako bi me snašlo ono što mi je Sudbina dodijelila. Poput sir Gawaina, i ja sam znao da ću morati krenuti na put početkom "nove godine", jer je svečanost *Timkata* već bila blizu.

VI. DIO: Etiopija, 1990.-1991.

Pusta zemlja

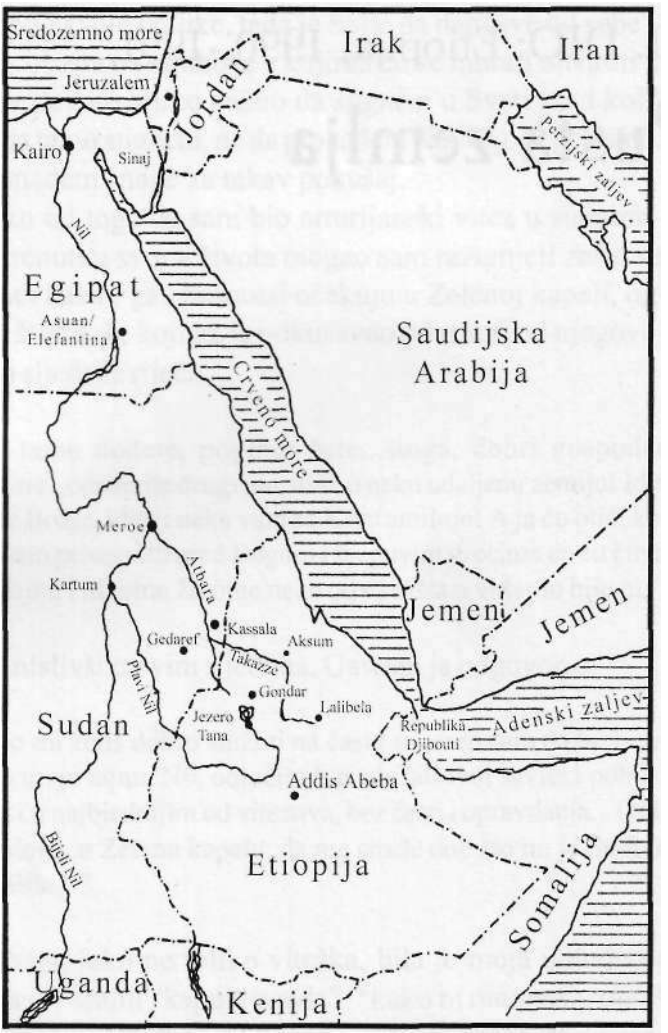

XVII. poglavlje

Večera s vragovima

Nakon boravka u Izraelu i Egiptu, u listopadu 1990. vratio sam se u Englesku s čvrstom odlukom: otići ću u Aksum, a najpogodnije vrijeme za putovanje bio bi siječanj 1991. Ako tamo stignem prije 18. siječnja, imat ću priliku sudjelovati u svečanosti *Timkata,* tijekom koje će se, kako sam se nadao, u javnoj procesiji nositi sam Kovčeg Saveza.

Falaški svećenik Raphael Hadane, s kojim sam razgovarao u Jeruzalemu, izrazio je sumnju u to da će se za *Timkata* doista nositi izvornu relikviju: "Ne vjerujem da će kršćani pokazati pravi Kovčeg", rekao mi je, "to neće učiniti. Nikada ga nikome neće pokazati. Umjesto njega iznijet će repliku." Kako je ovo upozorenje izrekao čovjek koji je i sam pohodio Aksum u nadi da će napokon vidjeti svetu relikviju, bio sam duboko zabrinut. Unatoč tome, nisam vidio drugog rješenja, osim da svoj plan provedem u djelo. Trebao sam se, dakle, suočiti s vlastitim strahovima.

Budući da je u Etiopiji još trajao građanski rat, nisam nimalo sumnjao da ću se, želim li doista stići u Aksum, morati predati u ruke Narodnooslobodilačke fronte Tigraya. Znao sam da su posljednjih godina, u područjima pod njihovim nadzorom, mnogi stranci doživjeli bliske susrete s TPLF-om, ali znao sam i to da nikome nisu učinili nikakvo zlo. Međutim, mene samoga mučile su užasne slutnje. Zašto je to bilo tako?

Moje su strahove izazivale bliske veze koje sam između 1983. i 1989. uspostavio s etiopskim režimom. Krajem 1982. godine napustio sam novinarstvo i osnovao nakladničku kuću, s namjerom da objavljujem knjige i ostale publikacije za široko čitateljstvo, uključujući i mnoge afričke vlade. Jedan od mojih prvih poslova bio je za Etiopski turistički

odbor (Ethiopian Tourism Commission), a upravo me taj posao još 1983. godine prvi put doveo u Aksum.

Rezultat toga rada bila je brošura koja se svidjela dužnosnicima etiopske vlade, nakon koje je dogovoreno nekoliko sličnih projekata. Tako sam upoznao mnogo utjecajnih ljudi: Shimelisa Mazengija, šefa Ideologije, brojne aktiviste Politbiroa i Centralnog komiteta, uključujući Berhanua Bayiha i Kassaa Kebedea, te konačno, ali ne i manje važno, takozvanog Crvenog cara, predsjednika Mengistua Haile Mariama osobno - beskrupuloznog čovjeka, koji je sredinom 70-ih godina preuzeo vlast u zemlji, a pratio ga je zao glas okrutna gušitelja oporbenjaka.

Kaže se da kada blisko surađujemo s određenim ljudima, postupno počinjemo razmišljati kao i oni. Upravo to se dogodilo i meni. Naime, sredinom osamdesetih bio sam jedan od najodanijih pristaša etiopske vlade. Iako nikada nisam odobravao vladinu politiku represije u rješavanju domaćih problema, uvjerio sam se kako su neke od vladinih mjera bile posve opravdane i učinkovite. Takvom sam, primjerice, smatrao i politiku naseljavanja tijekom 1984. i 1985., kada se planiralo više od milijun seljaka iz gladi pogođenog Tigraya (tada još uvijek pod nadzorom vlade) preseliti na nekultivirana područja na jugu i zapadu zemlje. Vjerovao sam da su takve mjere "bile nužne", jer su beskrajna prostranstva na sjeveru zemlje pretvorena u "beživotne pustopoljine na rubu potpunog i nepopravljivog ekološkog kolapsa." Međutim, politički su vođe TPLF-a na politiku naseljavanja gledali potpuno drukčije, smatrajući da je ona u velikoj mjeri onemogućavala pobunu protiv vlasti koju su tada očajnički pokušavali izazvati. Bili su uvjereni da je pravi cilj ove "zlokobne" politike bio lišiti TPLF potpore u njegovoj regiji (budući da bi svaki seljak koji bi otišao iz Tigraya bio jedan novak manje za Frontu).

Podupirući, dakle, vladinu politiku naseljavanja, što sam činio javno i u mnogim prigodama, izravno sam i otvoreno radio protiv interesa TPLF-a. Dapače, svoju potporu etiopskoj vladi izražavao sam i na drugim područjima. Primjerice, nakon nekoliko sastanaka s predsjednikom Mengistuom bio sam zamoljen da ga predstavim za BBC World Service. Taj dokumentarni film, emitiran 1988. godine, prikazivao ga je mnogo ljepše negoli je većina ljudi smatrala da on to zaslužuje. Ono što sam tada izrazio bila su moja iskrena razmišljanja. Kako sam ga do tada

prilično dobro upoznao, zaključio sam da je to čovjek istančana ukusa i ugodna karaktera, s čime se većina ljudi nije mogla složiti. Kao posljedica, postao sam vrlo nepopularan među njegovim mnogobrojnim kritičarima i pribavio sam TPLF-u još jedan dobar razlog da zaključi kako sam se učvrstio u vladinu taboru.

Konačno, 1988. i početkom 1989. moja je suradnja s režimom u Addis Abebi poprimila sasvim drukčiji odnos. Godinu dana, u nizu bizarnih putovanja, obnašao sam funkciju glasnika, prenoseći poruke između Etiopije i susjedne Somalije, gdje je na vlasti bio još jedan afrički diktator s kojim sam bio u prijateljskim odnosima, predsjednik Mohamed Siyad Barre. Svrha tih putovanja bila je dati potporu diplomatskom mirovnom procesu između dviju zemalja, a ja sam trebao uvjeriti svakog od dvaju državnih poglavara da onaj drugi ima ozbiljne namjere glede mirovnih pregovora, te da u skladu s tim očekuje rješenje koje će biti od obostrane koristi.

U to sam vrijeme smatrao da je ono što činim časno, isplativo i nadasve opravdano. Osim toga, mojem je egu laskala uloga "nepristranog posrednika" između tako moćnih i opasnih protivnika kao što su bili Mengistu i Barre. Bio sam zaslijepljen do te mjere da su me bliske osobne veze koje sam održavao s tim okrutnim i proračunatim ljudima iskvarile i kompromitirale. Jedna stara izreka savjetuje onima koji namjeravaju večerati s vragom neka ponesu dugačku žlicu. Za svoga kratkog izleta u diplomaciju tijekom 1988. i 1989. večerao sam s dva vraga i pritom, nažalost, uopće nisam rabio žlicu.

Jesam li iz svega toga izašao okaljan? Odgovor na to pitanje glasi: da. Naravno da jesam. Mogao bih dodati i to da žalim zbog svojih postupaka, te kada bih mogao vratiti vrijeme, zasigurno ne bih dopustio da me laskanje i častohleplje ponovno privuku u tako loše društvo.

Činjenica jest, međutim, da sam morao živjeti s posljedicama svojih pogrešaka. Jedna od tih posljedica bio je i sporazum, proizašao iz etiopsko-somalijskih mirovnih pregovora u kojima sam i ja odigrao svoju ulogu, a kojim su obje strane prekinule financijsku i vojnu pomoć koju su do tada osiguravale pobunjeničkim skupinama neprijateljske zemlje. To je, naravno, pogađalo interese TPLF-a, koji je uspio osigurati veliku potporu u Mogadišu, glavnom somalskom gradu. Tako sam se ponovno

dokazao kao neprijatelj tigrayske stvari i pobornik Mengistua Haile Mariama, diktatora kojeg su smatrali utjelovljenjem samoga sotone.

S takvom prošlošću, u studenom 1990. godine prvi put sam se obratio uredu TPLF-a u Londonu. Očekivao sam da će moj zahtjev za putovanje u Aksum biti glatko odbijen. S druge strane, paranoja i grižnja savjesti u mojoj su glavi proizvele mnogo jeziviji scenarij: gerilci će pristati da me odvedu u Sveti grad a zatim će, nakon što prijeđem granicu između Sudana i Tigraya, iscenirati kobnu "nesreću". Možda je ovakvo razmišljanje zvučalo melodramatično, pa čak i apsurdno, no moji su strahovi tada bili vrlo stvarni.

Potraga ili paravan?

Odgovor TPLF-a bio je najblaže rečeno neočekivan. Da, znali su tko sam. Da, bili su iznenađeni što želim otići u Aksum. Ali ne, nisu se protivili mojim planovima.

Međutim, postojao je jedan problem. Prije odlaska u Khartoum morao sam zatražiti vizu od sudanske vlade. Od iste sam vlade morao zatražiti i dopuštenje za kretanje unutar zemlje, jer su Kartum od tigrayske granice dijelile stotine kilometara pustinje. Nažalost, posljednjih mjeseci 1990. britanskim građanima nije bilo lako ishoditi ni vize ni dozvole. Do tada se oružani sukob u Arapskom zaljevu činio sasvim izvjesnim, a Sudan je počeo surađivati s Irakom. Zauzevši američku stranu, Britanci su u Kartumu postali nepoželjni.

Bi li TPLF mogao pomoći prevladati te probleme? Da, rekli su mi, mogao je. Međutim, takva je pomoć bila rezervirana za njihove provjerene prijatelje ili posjetitelje koji su bili spremni aktivno sudjelovati u njihovoj borbi. Budući da ja nisam bio prijatelj niti sam im mogao ponuditi išta korisno za njihovu stvar, jedino je rješenje bio mogući dogovor sa sudanskim vlastima. Ako bih u tome uspio i stigao barem do Kassala, grada na samoj granici, TPLF bi me odatle preveo preko granice i dopustio mi da nastavim dalje do Aksuma.

Obrativši se sudanskom veleposlanstvu u Londonu, shvatio sam da od putovanja neće biti ništa. Kao pisac, svoj sam zahtjev za vizu morao podnijeti savjetniku za obavješćivanje, dr. Abdelu Wahabu El-

Affendiji, dotjeranom mladiću u lijepom odijelu. On mi je vrlo ljubazno savjetovao neka smjesta napustim svaku nadu: u tadašnjoj političkoj situaciji nije bilo nimalo vjerojatno da će mi dopustiti ulaz u Sudan, a kamoli kretanje unutar zemlje, od Kartuma do Kassala.

"Bi li pomogla potpora TPLF-a?", upitao sam.

"Naravno. Jesu li vam oni spremni pomoći?"

"Hmm...ne baš sada. Imaju prečih poslova."

"Eto, vidite", uzdahnuo je dr. Affendi poput čovjeka koji je upravo dokazao da ima pravo, "uzalud trošite vrijeme."

Upitao sam: "Biste li ipak bili toliko ljubazni da proslijedite moj zahtjev u Kartum?"

Savjetnik se široko nasmijao i podignuo dlanove kao jasan znak neiskrene isprike: "Bit će mi drago, ali uvjeravam vas da od toga neće biti ništa."

Čitav sam studeni održavao redovitu telefonsku vezu s dr. Affendijem. Međutim, nije imao nikakvih novosti za mene. Nakon prvog razgovora sa TPLF-om 2. studenog, vratio sam se 19., ovaj put kako bih se sastao s vodom njihove misije, Tewoldeom Gebruom. Osjećao sam kako taj lukavi pregovarač vješto ispipava moje motive u želji da otkrije govorim li istinu, te ima li razlog zbog kojeg sam želio otići u Aksum neke veze s vojnim ambicijama režima u Addis Abebi.

Naravno, *ja sam znao* da me zanima samo Kovčeg Saveza. Međutim, nije mi prvi put palo na pamet da TPLF moju takozvanu "potragu" možda smatra paravanom za špijunažu. Stoga nisam bio siguran trebam li biti oduševljen ili zabrinut kada mi je, na kraju našeg razgovora, Tewolde rekao da će u uredu Fronte u Kartumu zatražiti da mi se izda viza i putna dozvola.

Nagodba

Sljedeća tri tjedna nije mi se javio nitko iz TPLF-a ili sudanskog veleposlanstva u Londonu. Budući da je moje strpljenje bilo na izmaku, morao sam učiniti nešto kako bih ubrzao postupak.

Ideja koja mi je konačno pala na pamet bila je vrlo jednostavna. Bilo je jasno da se, osim rata, u Etiopiji vodila i oštra promidžbena

kampanja. Dio te promidžbe sastojao se u vladinim optužbama - najvjerojatnije neistinitima - da TPLF pljačka i pali crkve. Smatrao sam da ću možda osigurati suradnju pobunjenika ako im predložim da ću načiniti televizijski izvještaj o vjerskim slobodama u Tigrayu, koji se nalazio u njihovim rukama - izvještaj u kojemu će dobiti priliku da opovrgnu optužbe na svoj račun.

Nisam želio javno podupirati TPLF - djelomice zato što sam još uvijek osjećao naklonost spram vladi i ljudima poput Shimelisa Mazengije, koji mi je godinama pomagao, a djelomice i stoga što mi je i sama pomisao na "okretanje kaputa" bila odvratna. Istina je da su se moja stajališta o etiopskim političkim problemima do tada iz temelja promijenila. Međutim, ono zbog čega sam se najviše prezirao, bila je spremnost da pomognem TPLF-u samo zato što sam želio otići u Aksum.

Međutim, rješenje koje sam iznašao kako bih umirio svoju savjest bilo je jednako odvratno. Neću ja načiniti televizijski izvještaj o Tigrayu. Naći ću nekoga tko će to učiniti umjesto mene.

Osoba koju sam imao na umu bio je moj stari prijatelj, bivši producent BBC-a, Edward Milner, koji je već nekoliko godina radio kao slobodnjak. Nedavno se vratio iz južnoameričke države Kolumbije, gdje je snimio prilog za britanski Channel 4. Smatrao sam da će biti zainteresiran da za istu kuću načini izvještaj o Tigrayu. Naravno, nije dolazilo u obzir da ga na bilo koji način usmjeravam. Znao sam da je Edward pošten čovjek koji zahtijeva potpunu uredničku slobodu pri snimanju i izvještavanju. Osim toga, smatrao sam da će se TPLF zainteresirati za moj zahtjev ako ga povežem s važnim televizijskim prilogom. Iz iskustva sam znao da sve pobunjeničke skupine žude za publicitetom, pa nisam sumnjao da će takav slučaj biti i s TPLF-om.

Tako sam u ponedjeljak, 10. prosinca, ponovno nazvao Tewoldea Gebrua i upitao ga ima li kakvog napretka u vezi s mojim zahtjevom za vizu i izdavanje putne dozvole.

"Baš nikakvog", odgovorio je. "Naši su ljudi u Sudanu vrlo zauzeti i nemaju vremena baviti se vašim slučajem."

"Bi li pomoglo ako vam predložim snimanje televizijskog priloga?"

"Ovisi o čemu."

"O vjerskim slobodama u Tigrayu i vezi između TPLF-a i crkve. Možda dobivate zemaljski rat, ali čini mi se da u onom promidžbenom niste baš uspješni..."

"Zašto tako mislite?"

"Dat ću vam jedan primjer. Nije li istina da ste nedavno bili optuživani za pljačkanje i paljenje crkava?"

"Da."

"To je, pretpostavljam, naštetilo vašem ugledu?"

"Zapravo, te su nas optužbe dovele na zao glas, i u zemlji, i u međunarodnoj javnosti."

"Ima li u njima istine?"

"Ne. Nimalo."

"No, što je rečeno, rečeno je. Kada je jednom ljaga bačena, teško se može isprati." Izvukao sam svoj adut: "Te su optužbe očito dio dobro smišljene vladine promidžbene kampanje. Dopustite mi da citiram jedno *Timesovo* izvješće od 19. listopada." Pred sobom sam imao novinski isječak koji mi je pribavio moj pomoćnik. "Etiopska vlada", čitao sam, "nadasve želi osigurati potporu crkve u borbi protiv raspadanja države. Predsjednik Mengistu je nedavno izjavio: "Naš je narod proizvod povijesnog procesa i postoji već tisućama godina. To dokazuju i postojeći povijesni ostaci." Ironično je da predsjednikov liberalni režim istodobno sadrži elemente onoga što se može smatrati komunizmom i antiklerikalizmom secesionističkih pokreta..."

"Znam za taj tekst", prekinuo me Tewolde. "Liberalizacija koju Mengistu navodno provodi samo je cinična mjera kojom nastoji pridobiti potporu naroda sada kada uviđa da nas ne može pobijediti na bojnom polju."

"Ali, to nije pravi problem. Nužno je da *vi* učinite nešto kako biste opovrgnuli optužbe za antiklerikalizam. Ne trebam ni reći koliko bi vam pomogao televizijski prilog koji bi se emitirao ovdje u Britaniji. Ako bismo taj prilog snimili za svečanosti *Timkata* - kada bih ja želio biti u Aksumu - dokazali bismo kako TPLF nije protiv crkve te da ste vi odgovorni čuvari jedne od najdragocjenijih povijesnih relikvija."

"Možda imate pravo."

"Dopuštate li mi da organiziram televizijsku ekipu?"

"Bila bi to dobra ideja."

"Ako u tome uspijem, mislite li da ćete mi moći na vrijeme ishoditi potrebne vize i ostale isprave?"

"Da. Mislim da vam to mogu jamčiti."

Jedanaesti sat

Završivši razgovor s Tewoldeom, odmah sam nazvao svoga prijatelja Edwarda Milnera, objasnio mu situaciju i upitao ga je li zainteresiran da ponudi priču o Tigrayu britanskoj postaji Channel 4.

Edward je pristao, te je do srijede 12. prosinca osigurao pismenu dozvolu TV postaje, koju smo faksom poslali TPLF-u zajedno s podacima iz Edove putovnice. U popratnom smo pismu istaknuli svoju želju da u Tigray otputujemo najkasnije do srijede, 9. siječnja 1991.

Prošla su dva tjedna, a TPLF nam još nije javio svoju konačnu odluku. Unatoč našoj upornosti, vize i dozvole još nisu stizale. "Javite mi se odmah nakon Nove godine", savjetovao nas je Tewolde.

Do 4. siječnja 1991. izgubio sam svaku nadu osjećajući istodobno žaljenje i olakšanje: žaljenje zbog neuspjele potrage, a olakšanje jer sam dao sve od sebe i time barem zadovoljio svoj osjećaj časti, a također sam sada bio siguran od svih opasnosti, stvarnih ili umišljenih, koje su prijetile na putovanju u Tigray. Toga je dana, kasno poslijepodne, nazvao Tewolde: "Možete krenuti", objavio je, "sve je spremno".

I 9. siječnja, Ed i ja bili smo u zrakoplovu koji je letio u Kartum. Do svetoga grada Aksuma preo stajalo je manje od tjedan dana putovanja kopnom.

XVII. poglavlje

Nedostupno blago

Ed Milner i ja iskrcali smo se iz KLM-ova air-busa i kročili u zagrljaj vlažne afričke noći. Nismo imali vize, samo šifre koje nam je u Londonu dao TPLF. One su, izgleda, bile poznate službeniku koji nas je dočekao i koji je zadržao naše putovnice kad smo otišli po stvari.

Ed, koji je imao tajlandsku suprugu i dvoje prekrasne djece, bio mi je vjenčani kum i jedan od mojih najstarijih prijatelja. Nizak, zdepast i tamnokos, oštrih crta lica, bio je osebujan televizijski profesionalac koji sam producira, režira i snima filmove. Te posebne vještine, kao i njegove veze na Channel 4, učinile su ga idealnim čovjekom za ovo putovanje, jer nisam želio svoj boravak u Aksumu dodatno otežati prisutnošću velike filmske ekipe.

Edovo puno ime glasi John Edward Douglas Milner. Ubrzo nakon našeg dolaska u kartumsku zrakoplovnu luku, preko zvučnika smo čuli ove riječi: "John Edward, John Edward. Molimo da se gospodin John Edward odmah javi u Ured za useljeništvo."

Ed je slegnuo ramenima i nestao. Pola sata poslije, uzeo sam naše stvari i putovnice od službenika iz Ureda za useljeništvo. Prošlo je još pola sata, a zatim sat, a zatim sat i pol. Već je prošla ponoć kada se u hodniku gotovo potpuno prazne zrakoplovne luke konačno pojavio moj prijatelj, pomalo zbunjen ali vedra izraza lica. "Ne znam zašto," objasnio je, "ali ime John Edwards nalazi se na policijskoj crnoj listi. Pokušao sam im objasniti da se zovem John Edward *Milner,* ali uzalud. Zadržali su moju putovnicu. Sutra ujutro moram doći po nju."

Vani nas je čekao TPLF-ov automobil. Vozač, koji nije govorio engleski, proveo nas je pustim ulicama Kartuma, zaustavljajući se sva-

kih nekoliko minuta pred barikadama na kojima su stražarili mrki, do zuba naoružani vojnici, pomno pregledavajući njegove propusnice.

Između 1981. i 1986. godine, imao sam priliku nekoliko puta posjetiti Sudan. Međutim, bio sam svjestan da se u toj zemlji mnogo toga promijenilo od moga posljednjeg posjeta. Sudeći prema barikadama, očito je na snazi bio policijski sat, nešto što je u ono vrijeme bilo nezamislivo. Nisam mogao objasniti zašto, ali ozračje je također bilo drukčije. Promatrajući pocrnjele zgrade, ulice pune smeća i skupine pasa lutalica, obuzeo me osjećaj jeze. Iako je uvijek bio prljav i ružan, Kartum mi se te večeri učinio bolesnijim nego ikada.

Stigli smo u središte grada i skrenuli desno u Shariah-el-Nil, sjeverno od impozantne viktorijanske palače u kojoj su 1885. godine Mahdijevi derviši ubili generala Charlesa Gordona.

Shariah-el-Nil znači "Ulica Nila" ili "Put Nila". Doista, sada smo se vozili uz samu rijeku. Nad nama se nadvijala gusta mreža dugačkih grana, zastirući zvjezdano nebo. Promatrali smo Nil kako tromo putuje prema udaljenom Egiptu.

Prošli smo pokraj puste terase hotela "Grand", nekoć otmjenog sastajališta, koje je sada izgledalo prilično zapušteno i oronulo. Ubrzo nakon toga stigli smo do posljednje ulične prepreke, te je vozač još jednom morao pokazati naše propusnice. Napokon smo se našli na čistini, gdje je na ušću Plavoga i Bijeloga Nila stajao kartumski "Hilton". Ušli smo u raskošno osvijetljeno hotelsko predvorje, žudeći za dvije ili tri duple votke, tonikom i gomilom leda. Međutim, kada sam od hotelskog osoblja zatražio da mi donesu piće u sobu, podsjetili su me na važnu činjenicu, koju sam smetnuo s uma: od prihvaćanja islamskoga zakona sredinom osamdesetih, u Sudanu je zabranjen alkohol.

Sljedećeg jutra, u utorak 10. siječnja, prema uputama TPLF-a u Londonu, Ed i ja odvezli smo se taksijem do zgrade Društva za pomoć Tigrayu, da bismo poduzeli posljednje pripreme za naše putovanje. U jednoj od soba na gornjem katu, naša su se imena nalazila kredom ispisana na ploči. Unatoč tome, činilo se da o nama nitko nije znao ništa. Nije bilo moguće smjesta kontaktirati Haile Kirosa, šefa misije TPLF-a u Kartumu: uvijek nepouzdan, gradski telefonski sustav bio je čitavo jutro u kvaru.

"Možemo li se odvesti do ureda TPLF-a?" upitao sam jednog službenika REST-a (Relief Society of Tigray).

"Ne. Bolje je da ostanete ovdje. Mi ćemo pronaći Haile Kirosa."

Jutro je već bilo poodmaklo, no još nije bilo nikakvih vijesti. Odlučili smo da ja ostanem i pričekam Haile Kirosa, jer je Ed morao otići u zrakoplovnu luku i preuzeti svoju putovnicu. Dva sata poslije Eda još nije bilo, kao ni bilo koga iz TPLF-a. Kratko rečeno, nije se pojavio nitko tko je mogao biti zainteresiran za moje planove vezane za Aksum.

Svjetla točka u svemu tome bila je činjenica da sam se manje bojao. Umjesto da se, kao do sada, zaokupljam paranoičnim mislima kako me u Tigrayu čeka sigurna smrt, shvatio sam da me čeka potpuno drukčija i mnogo vjerojatnija sudbina. Naime, činilo se kako nikada neću ni stići u Tigray.

Pogledao sam na sat i shvatio da je već prošlo jedan. Znao sam da će za manje od sat vremena svi uredi u Kartumu biti zatvoreni, uključujući i one REST-a i TPLF-a. Sutra, u petak, bit će islamski sabat. Stoga je bilo očito kako neću moći učiniti ništa prije subote, 12. siječnja.

No, gdje je bio Ed? Možda se vratio u "Hilton". Pokušao sam ga nazvati, no telefoni još nisu radili. Krajnje frustriran, napisao sam poruku Haile Kirosu, ostavivši mu broj svoje sobe i zamolivši ga neka mi se javi. Poruku sam predao jednom od prijateljski raspoloženih mladića i, napustivši zgradu REST-a, izašao na ulicu u potrazi za taksijem.

Najprije sam se vratio u "Hilton", no Eda tamo nije bilo. Zatim sam, za svaki slučaj, ponovno otišao u REST, ali ni tamo ga nije bilo. Konačno sam zamolio svoga vozača neka me odveze u zrakoplovnu luku, gdje sam, nakon strpljive i uporne potrage, ustanovio da je moga kolegu policija zadržala na "razgovoru"

Mogu li ga vidjeti?

Ne.

Mogu li dobiti neke detaljnije informacije?

Ne.

Kada ću ga vidjeti?

"Danas, sutra, možda u subotu," objasnio mi je ljubazan poslovni čovjek, koji je govorio engleski. "To nitko ne zna i ne želi reći. Drži ga Policija nacionalne sigurnosti (National Security Police). Vrlo loši momci. Zaista, ne možete učiniti ništa."

Ozbiljno zabrinut, požurio sam do šaltera za obavijesti koji je, na moje iskreno čuđenje, još bio otvoren. Uz neke poteškoće uspio sam pribaviti telefonski broj Britanskog veleposlanstva. Pronašao sam telefon i ustanovio da je ispravan, štoviše, besplatan. Nažalost, nije bilo odgovora s druge strane.

Nakon dvije minute ponovno sam bio u taksiju. Vozač nije znao gdje je Veleposlanstvo, iako je tvrdio drukčije. Nakon potrage koja je trajala nešto više od sat vremena, konačno smo ga uspjeli pronaći.

Ostatak poslijepodneva proveo sam u zrakoplovnoj luci, u društvu dvojice britanskih diplomata koji su u klubu Veleposlanstva pili zabranjena pića. Međutim, oni su bili jednako neuspješni u potrazi za Edom. Štoviše, njihove je napore dodatno otežavala činjenica da je Jasser Arafat, vođa PLO-a, upravo stigao u Libyan, kako bi sa sudanskim vojnim diktatorom, generalom Omarom el-Bashirom, porazgovarao o Zaljevskoj krizi. Skupine vojnika, naoružanih automatskim puškama, lunjali su uokolo, neprijateljski raspoloženi prema zapadnjacima. Ni dvojica mojih diplomata nisu bili baš dobro raspoloženi. "Svi britanski državljani upozoreni su neka se drže podalje od ove proklete zemlje," podsjetio me jedan od njih s optužujućim prizvukom u glasu. "Možda sada shvaćate zašto."

Oko devet sati navečer, još uvijek bez Eda, otišao sam u "Hilton" na večeru. Oko deset sati, na moje veliko olakšanje, konačno sam ga ugledao u hotelskom predvorju. Bio je pomalo mrk i umoran, ali inače posve dobro.

Kad je sjeo za moj stol, pokazao mi je dlanove umrljane crnom tintom. "Uzeli su mi otiske prstiju," objasnio je. Zatim je, bez uspjeha, pokušao naručiti veliki džin s tonikom. Iako nevoljko, konačno je pristao na toplo bezalkoholno pivo.

Na putu

Pokazalo se da Eda nije zadržala Policija nacionalne sigurnosti, nego sudanska podružnica Interpola. Ime "John Edward" bilo je očito jedno od mnogih pseudonima kojima su se služili neki poznati trgovci drogom. Edova je sudbina bila zapečaćena kada su službenici Interpola

ustanovili da njegova putovnica sadrži vizu za Kolumbiju, kokainsku prijestolnicu svijeta. Činjenica da je Ed u Kolumbiji snimao dokumentarni film za Channel 4 nije nimalo zadivila sudanske detektive, kao ni činjenica da ni izdaleka ne nalikuje čovjeku s fotografije, koju im je poslao Interpol. Na sreću, kada im je navečer Interpol poslao i otiske prstiju, netko vrlo pronicljiv dosjetio se da ih usporedi s Edovim. Ubrzo nakon toga, Ed je bio pušten.

Sljedećeg dana ispričali smo to Haile Kirosu, predstavniku TPLF-a. koji se poslijepodne pojavio u "Hiltonu". Iako je čitava situacija samo prethodnog dana bila krajnje zabrinjavajuća, dobro smo se našalili na vlastiti račun.

Kada smo konačno počeli razrađivati planove za putovanje u Aksum, pomno sam promatrao Haile Kirosa. U njegovu ponašanju nisam uspio uočiti ništa neprijateljskog. Naprotiv, bio je to ljubazan, ugodan i profinjen čovjek. Iako je bio potpuno odan cilju svrgavanja etiopske vlade, u njemu nije bilo ni traga zlobe. Pričajući s njim, shvatio sam da su svi strahovi s kojima sam se borio proteklih mjeseci bili potpuno neutemeljeni. Mučna pomisao da bih mogao pasti u ruke pobunjenika činila se apsurdnom pred prijateljskim uvjeravanjem Haile Kirosa.

Ujutro, 12. siječnja, pridružio nam se jedan član TPLF-a, kojeg sam od tada nadalje poznavao samo kao "Hagosa". Bio je mršav i slabunjav, lica prepuna ožiljaka od vodenih kozica. Objasnio nam je kako mu je naređeno da nas prati do Aksuma - u kojemu je rođen - te da se vrati s nama kada završimo posao. U međuvremenu, on je u Kartumu isposlovao da što prije dobijemo propusnice i pribavio nam vozilo.

Isprave su bile spremne već u podne, a rano navečer sporazumjeli smo se s eritrejskim poslovnim čovjekom koji je boravio u Sudanu i ubrzo dobili neugledni Toyotin "Landcruiser", još neuglednijeg vozača imena Tesfaye i šest karnistara rezervnog goriva. Najamnina od 200 $ na dan činila mi se i više nego prihvatljivom. Znao sam da ćemo uglavnom putovati noću, opasnim planinskim putovima, kako bismo izbjegli patrole vojnih zrakoplova etiopske vlade, koji su danju neprekidno kružili nad pobunjeničkom pokrajinom Tigray.

Nešto prije svitanja, u nedjelju 13. siječnja, napustili smo Kartum. Pred nama se prostirala nepregledna sudanska pustinja, koju smo sada prelazili u najvećoj brzini. Tesfaye, naš vozač, izgledao je poput kakva

gusara, razbarušene kose, zuba požutjelih od duhana i lukava pogleda. Bio je vješt i pouzdan vozač, koji je očito vrlo dobro poznavao put. Kraj njega je sjedio Hagos, a Ed i ja smjestili smo se straga, na drvenoj klupi, i izmjenjivali tek pokoju riječ, dok se rađao još jedan sunčan i usijan dan.

Kretali smo se u smjeru pograničnoga grada Kassale, gdje je te večeri konvoj kamiona REST-a trebao prijeći granicu. Namjeravali smo pridružiti se konvoju i voziti se uza nj što je dalje moguće u smjeru Aksuma. "Sigurnije je putovati u velikoj skupini," objasnio je Hagos, "u slučaju da nešto krene po zlu."

Na putovanju iz Kartuma u Kassalu shvatio sam koliko su zapravo pusti i jezivi krajolici Sudana. Svuda oko nas pružala su se beskrajna prostranstva, te sam više nego ikada bio svjestan blage zakrivljenosti zemljine površine.

Kada je sunce već bilo visoko, počeli smo nailaziti na lešine ovaca, koza i goveda, a konačno i deva. Bile su to prve žrtve velike gladi, koja će ubrzo početi uzimati i ljudske živote, no sudanska je vlada uporno poricala tu činjenicu i nije ništa poduzimala. Ovo je, pomislio sam, bio čin fatalne nezainteresiranosti, opasna ludost još jednog afričkog diktatorskog režima opsjednutog vlastitim probitkom i moći i neosjetljivog na neizmjerne ljudske patnje.

No, nisam li i sam nekoć bio pristaša tog režima? Čak ni sada nisam mogao reći da sam prekinuo sve veze s njime. Tko sam, dakle, ja da sudim? Tko sam ja da osjećam žaljenje? I s kojim pravom mogu osjećati samilost prema potlačenima?

Kassala

Oko dva sata poslijepodne stigli smo do blatnjava plićaka i prešli preko rijeke imena Atbara, u blizini njezina utoka u Takazze. Gotovo šokiran, najednom sam shvatio kako se brzo i dramatično skratila udaljenost koja me jednom dijelila od Aksuma. Samo mjesec dana prije, ta mi se udaljenost činila gotovo nepremostivom, poput duboka jaza iz kojega vrebaju neizrecive strahote. Stoga sam smatrao čudom da sam se nalazio ovdje, uz rijeke kojima su putovali hebrejski prebjezi kada su

u Etiopiju donijeli Kovčeg Saveza, uz moćne rijeke koje su izbrazdale zemlju krilatih kukaca, napajajući žedne pustinje Sudana, stapajući se s Nilom i nastavljajući teći do Elefantine i Luksora, Abydosa i Kaira, da bi se konačno izlile u Sredozemno more.

Oko tri sata poslije podne stigli smo u Kassalu, smještenu u oazi datuljinih palmi iznad koje se uzdizao oko 700 metara visoko granitno brdo. Iako usamljeno, to crveno i pusto brdo bilo je zapravo prvi znak etiopskih vrhunaca.

Osjetio sam uzbuđenje shvativši kako je sada granica vrlo blizu, tek nekoliko kilometara odavde. S obnovljenim zanimanjem promatrao sam živahan pogranični gradić kojim smo prolazili. Ne obazirući se na strahovitu vrućinu, ljudi su trčkarali uokolo, ispunjavajući prašnjave ulice jarkim bojama i zvonkim glasovima. Skupina živahnih abesinskih gorštaka nudila je sudanskom trgovcu svoju robu; nomad razbarušene kose jahao je na mrzovoljnoj devi, promatrajući svijet osornim pogledom; muslimanski duhovnjak, odjeven u prnje, prosipao je blagoslove na one koji su mu plaćali i prokletstva na nezainteresirane prolaznike; radosno pocikujući, jedno je dijete štapom natjeravalo loptu načinjenu od krpa...

Hagos je rekao Tesfayeu neka nas odveze do male kuće u predgrađu. "Morat ćete ostati ovdje," rekao nam je, "sve dok ne dođe vrijeme da prijeđemo granicu. Sudanske su vlasti sada prilično nepredvidljive. Stoga je bolje da se pritajite i ostanete unutra. Tako ćemo izbjeći moguće probleme."

"Tko ovdje živi?" upitao sam dok smo izlazili iz "Landcruisera".

"Ovo je kuća TPLF-a," objasnio je Hagos, uvodeći nas u uredno dvorište.

"Odmorite se i odspavajte ako možete. Pred nama je duga noć."

Preko granice

U pet sati te večeri stigli smo na prostranu, prašnjavu čistinu prekrivenu kosturima ubijenih četveronožaca. Oko nas zujali su rojevi muha, skupljajući se na smrdljivim hrpicama smeća koje su ljudi ostavili za sobom. Sunce se spremalo na ekstravagantni zalazak, a nebo je trepe-

rilo nestvarnim bojama. Pomislio sam kako sav prizor nalikuje egzistencijalističkoj viziji tjelesne smrti.

"Gdje se, zapravo, nalazimo?" upitao sam Hagosa.

"Oh...ovdje se prije prijelaska granice okuplja konvoj," objasnio je član TPLF-a. "Čekat ćemo još nekih pola sata, možda i sat. A tada ćemo krenuti."

Ed je smjesta izašao iz "Landcruisera" noseći stalak i kameru, u potrazi za mjestom s kojeg će snimiti dolazak konvoja. Njegov prilog za Channel 4 neće se ograničiti samo na vjerska pitanja, kao što sam rekao TPLF-u, nego i na problem gladi koja je harala Tigrayem.

Dok je obavljao pripreme, ja sam zamišljeno šetao, tjerajući rukom dosadne rojeve muha i tražio mjesto na koje mogu sjesti kako bih zapisao svoje bilješke. Međutim, ovako okružen lešinama, nisam se mogao usredotočiti ni na što. Uz to, sunce je već počivalo na obzorju, te nisam vidio pisati.

Zrak je ispunila svježina, neočekivana svježina nakon poslijepodnevne žege, a lagan povjetarac zviždao je kroz napuštene zgrade koje su okruživale čistinu. Ljudi su hodali amo-tamo poput sjenki, kao da su stigli niotkuda te izgubljeno i besciljno lutaju uokolo. Male skupine djece odjevene u rite, igrale su se među smećem i kostima, dok se njihov zvonki kikot miješao s dubokim mukom goveda.

U daljini sam čuo brujanje motora i klepetanje željeza. Pogledao sam u smjeru zvuka i ugledao treperavu svjetlost. Konačno je iz mraka izronilo dvadesetak divovskih Mercedesovih kamiona. Kada su prolazili pokraj mene, primijetio sam da je svaki od njih prevozio na stotine vreća pšenice, gmižući i škripeći pod težinom tereta.

Kamioni su se zaustavili i poredali jedan uz drugi nasred čistine, a nešto poslije stigla su i druga vozila, podižući za sobom oblake prašine. A tada se, kao da je netko dao znak, iako to nitko nije učinio, čitav konvoj pokrenuo.

Potrčao sam prema "Landcruiseru", u koji su Ed i Hagos užurbano ukrcavali opremu. Uskočili smo u vozilo i krenuli u smjeru kamionskih svjetala. Put je bio izbrazdan tragovima mnogih vozila koja su ovuda prolazila toliki niz godina, noseći hranu ljudima koji su umirali od gladi zbog ludosti i zlobe njihovih vlasti.

Zahvaljujući našem brzom terenskom vozilu ubrzo smo sustigli posljednji kamion, dok Tesfaye, koji se očito uživio u ulogu vozača safari relija, nije konačno zauzeo mjesto u sredini konvoja. Zbog prašine i pijeska koje su za sobom dizali kamioni, vidljivost je bila smanjena na samo nekoliko metara. Dok sam naprezao oči kako bih nešto vidio kroz noć i prašinu, prožeo me osjećaj nevjerojatnog uzbuđenja i neizbježnosti. Bio sam na putu, išao sam tamo kako sam išao kako bi me snašlo ono što mi je sudbina pripremila. I pomislio sam: *Ovdje želim biti; to je ono što želim učiniti.*

Nešto prije sedam sati stigli smo do granice i zaustavili se na graničnom prijelazu - nekoliko hrpa blata usred suhe i prostrane čistine - na kojemu je stražarila sudanska vojska. S baterijskim svjetiljkama u ruci, iz tame je izronilo nekoliko ljudi u vojnim odorama. Pomno pregledavši sve isprave, dopustili su kamionima slobodan prolazak.

Kada je došao red na nas, jedan časnik naredio je Hagosu neka izađe iz vozila. Ispitivao ga je nadugačko i naširoko i često pokazivao u smjeru stražnjeg sjedala na kojemu smo se smjestili Ed i ja, trudeći se iz petnih žila da ne izazovemo pretjeranu pozornost. Časnik je ubrzo u rukama držao naše putovnice i neko ih vrijeme temeljito proučavao. Konačno je izgubio svako zanimanje za nas i otišao zlostavljati putnike u sljedećem kamionu.

Hagos je ušao u "Landcruiser" i zalupio vratima.

"Ima li kakvih problema?" nervozno sam upitao.

"Ne. Baš nikakvih," odgovorio je TPLF-ovac. Zatim se okrenuo široko se osmjehujući: "Ne brinite se. Neće ponovno uhititi Eda. Sve je u redu. Možemo krenuti."

Uputio je Tesfayeu nekoliko riječi na trignignaškom, te je ovaj sav sretan otpustio ručnu kočnicu i dao gas. Prešli smo granicu i ušli u Etiopiju, iako je do Tigraya još trebalo pričekati. Znao sam da prvo trebamo prijeći preko teritorija koji je nadzirala Narodooslobodilačka fronta Eritreje (EPLF - Eritrean People's Liberation Front), gerilski pokret stariji od TPLf-a, koji se već trideset godina borio za neovisnost Eritreje, a sada je, 1991. godine, bio bliže nego ikada ostvarenju toga cilja. Upitao sam Hagosa o vezama između dvaju pobunjeničkih skupina.

"Čvrsto surađujemo s njima," rekao je. "No, EPLF se bori za samostalnu državu Eritreju, dok je jedini cilj TPLF-a omogućiti izbor demokratske vlade u Etiopiji."

"A da biste to ostvarili, morate zbaciti Mengistua?"

"Svakako. On i njegova Radnička partija najveća su prepreka slobodi u našoj zemlji."

Vozili smo se još sat i pol, za koje vrijeme nismo vidjeli nikakva traga ostatku konvoja. Iznenada su se pred nama pojavila svjetla, te smo se zaustavili uz parkirane kamione u prostranoj dolini okruženoj niskim brdima.

"Zašto smo stali?", upitao sam Hagosa.

"Pričekat ćemo vozila koja su zaostala iza nas. Povest ćemo i nekoliko ljudi iz TPLF-a, koji će štititi konvoj."

Bez daljnjih objašnjenja, Hagos je izašao iz "Landcruisera" i izgubio se. Nestao je i Ed, pograbivši svoju kameru i baterijsku svjetiljku.

Sljedećeg trenutka, odlučio sam i sam izaći i protegnuti noge. Stajao sam neko vrijeme uživajući u baršunastoj svježini noći, blijedoj svjetlosti mjesečeva srpa na nebu posutom treperavim zvijezdama. Mogao sam razabrati obrise kamiona čija su svjetla bila ugašena. Meni zdesna, gotovo izgubljeni u dubokoj sjeni, rasli su bagremi. U daljini, na vrhu brda, nebeska se svjetlost nježno odražavala na površini bijele stijene.

Postupno su mi se oči priviknule na tamu, te sam mogao jasnije vidjeti što se zbivalo oko mene. Skupine snažnih muškaraca sjedili su na zemlji pričajući među sobom prigušenim glasovima. Iako nije bilo ni traga oružju dok smo bili u Sudanu, sada su gotovo svi bili naoružani automatskim puškama.

S osjećajem nelagode, prošetao sam pokraj parkiranih kamiona i ubrzo naišao na Hagosa, koji je razgovarao s nekoliko TPLF-ovih boraca, odjevenih u vojničke odore. Kako sam se približavao začuo sam škljocanje automatske puške AK-47 i pomislio: *Ubit će me, i to sada.*

Umjesto toga, Hagos me prijateljski pozvao neka mu se pridružim i predstavio me svojim sugovornicima. Moje su se strepnje još jednom pokazale neopravdanima. Ono što sam čuo, bio je zvuk stručnog rastavljani a i čišćenja puške. Po tko zna koji put obuzeo me osjećaj stida zbog bezrazložnih strahova koje sam trpio posljednjih mjeseci. Odlučio

sam da ću od sada vjerovati pobunjenicima koji su, konačno, i meni morali pokloniti povjerenje.

Do polaska je trebalo još pričekati. Jednom od kamiona koji je poslije nas prešao granicu pukla je guma, a čini se da je konvoj trebao biti na okupu iz načelnih razloga. Konačno smo krenuli dalje i nastavili putovati još dva sata.

A tada, oko jedanaest sati navečer, konvoj se ponovno zaustavio. Činilo mi se, iako nisam mogao biti siguran, da se nalazimo na prostranoj zaravni. Kamioni su se poredali jedan uz drugi i ugasili svjetla.

"Večeras nećemo ići dalje," objavio je Hagos nakon nekoliko trenutaka tišine.

"Zašto?" upitao sam.

"U blizini je skrovište. Morat ćemo tamo ostati i sutra. Sljedeće sigurno mjesto nalazi se predaleko da bismo stigli prije svitanja."

A tada je, s puškom AK-47 u naručju, član TPLF-a zaspao.

Doručak u Tesseneiju

Spavao sam i ja, iako vrlo loše, ispruživši noge kroz otvoren prozor "Landcruisera". Nakon nekoliko sati mučnih snova i nemirnog meškoljenja, probudio me prigušeni zvuk upaljenih motora i smrad monoksida.

Nismo se dugo vozili. Nakon nešto manje od kilometra, konvoj se zavukao pod guste krošnje drveća. Sva su se vozila, pa i naše, morala prekriti platnom tamne boje. "Kako ne bi bilo odsjaja", objasnio je Hagos. "Iz zraka ćemo biti gotovo nevidljivi, osim ako neka sjajna metalna površina ne privuče pozornost MIG-ova." Dodao je kako ni najpomniji pokušaji prikrivanja ne mogu jamčiti našu sigurnost: "Ponekad piloti bombardiraju pošumljena područja poput ovoga, za slučaj da kamioni humanitarne pomoći u njima potraže zaklon."

Počelo je svitati, te sam na blijedoj svjetlosti ranoga jutra mogao vidjeti tri pocrnjela i spaljena kostura Mercedesovih kamiona. "Pogodili su ih prije nekoliko tjedana," rekao je Hagos. "Nisu imali sreće." Zatim je istrgnuo jednu zelenu grančicu i izašao na pješčanu čistinu koja se

pružala iza nas. Tamo se pridružio Tesfayeu i nekolicini drugih vozača koji su metodično brisali tragove guma što su vodili do šumarka.

Oko osam sati ujutro sve je bilo završeno, te je Hagos predložio da prošetamo do obližnjeg eritrejskoga gradića Tesseneija.

"Je li daleko?" upitao sam.

"Ne. Otprilike pola sata hoda. Neće biti opasno. MiG-ovi su uglavnom zainteresirani za vrijedne mete poput kamiona. Obično ne napadaju male skupine ljudi na otvorenom."

"A gradove?"

"Ponekad napadaju gradove, opaze li u njima vozila ili velike skupine ljudi. Tessenei je mnogo puta bio bombardiran."

Uživao sam u toj šetnji prašnjavim puteljcima, uz nisko, divlje raslinje na kojemu su se okupljale ptice jarkih boja. Pogledao sam uokolo i shvatio da se nalazimo u brdovitom predjelu. Činilo mi se da u daljini nazirem maglovite obrise golemih planina.

Sam Tessenei bio je smješten na zaravni okruženoj granitnim brežuljcima. Na prašnjavim ulicama nije bilo nijednog vozila, ali je ljudi bilo posvuda: djeca su se igrala; jedna je starica vodila teško natovarenog magarca; kada su nas opazile, tri privlačne mlade djevojke zastrle su svoja lica i pobjegle kikoćući; naoružani muškarci pozdravljali su nas toplo se osmjehujući i vedro mašući rukama.

Iskreno rečeno, gradić je bio u jadnom stanju. Fasade kuća bile su izbušene rupama od metaka i bombi, a većina ih je bila srušena. Ulice su bile prekrivene čahurama. Iznad nas, na desnoj strani, stajao je kostur nekadašnje bolnice.

Upitao sam Hagosa: "Što se ovdje dogodilo?"

"Prije nekoliko godina, kada se činilo da vlada pobjeđuje, Tessenei je bio jedno od posljednjih uporišta EPLF-a. Zapravo, etiopska je vojska nekoliko puta zauzela grad, no EPLF gaje uvijek uspijevao vratiti. Vođene su vrlo teške i krvave borbe. Sadaje bojišnica daleko, a ovdje je mirno - jedino bombardiraju."

Nekoliko minuta poslije, Hagos nas je uveo u mali hotel sa dvadesetak soba poredanih oko zemljanog dvorišta. Ispod tende od maskirne mreže, za stolovima su sjedili Eritrejci pijući kavu i dokono čavrljajući, dok su zrak ispunjavali ugodni mirisi iz kuhinje.

Ovaj šarmantan ugođaj bio je u oštroj suprotnosti s posvuda vidljivim tragovima rata i uništenja. Ljudi su se, očito, mogli prilagoditi gotovo svim okolnostima, ma kako one bile mračne, i iznaći način da učine život podnošljivijim.

Kao da je čitao moje misli, Hagos je rekao: "Nemaju mnogo, ali barem su slobodni. Uvjeti su svakim danom sve bolji."

Da je doista tako, uvjerio sam se i sam kada su za nekoliko trenutaka na naš stol stigla pečena jaja i šest limenki nizozemskog piva.

"Gdje su, zaboga, ovo nabavili?" upitao sam zaprepašteno, otvarajući svoju prvu limenku.

"Kada je prošle godine EPLF ponovno uspostavio nadzor nad lukom Massawom, u Eritreji se pojavilo pivo," objasnio je Hagos smiješeći se. Otvorio je limenku, povukao dobar gutljaj i zatim dodao: "Prilično raskošno za razliku od Kartuma, zar ne?"

Proveli smo tako veći dio jutra, pijuckajući pivo i čavrljajući s polovicom stanovništva Tesseneija, koji su se sada znatiželjno okupili u hotelu kako bi vidjeli strance. U podne smo uključili Edov radio-prijamnik i slušali uznemirujuće vijesti iz Perzijskog zaljeva. Bio je ponedjeljak, 14. siječnja, a krajnji rok za povlačenje iračkih snaga iz okupiranog Kuvajta istjecao je u ponoć 15. siječnja.

Odspavali smo nekoliko sati i probudili se u četiri poslije podne, a zatim odšetali natrag do konvoja koji je imao krenuti u šest sati.

Magija i čudesa

Te mi se večeri činilo da putovanje nikada neće završiti, iako je trajalo samo jedanaest sati. Kad smo napustili Tessenei, već se spustio mrak. Tesfaye nas je ponovno smjestio na uobičajeno mjesto u sredini konvoja, te smo, praćeni sada već dobro poznatim oblacima prašine, započeli svoje epsko putovanje zapadnim obroncima etiopskog središnjeg gorja, da bismo konačno ušli u planine što su se prostirale iza njih.

Oko jedan sat ujutro, zaustavili smo se napuniti rezervoar gorivom iz karnistera koje smo donijeli sa sobom. Ukočen i natučen od drmusanja kvrgavim puteljcima, izašao sam iz "Landcruisera" i promatrao kamione kako prolaze, škripeći i gmižući jedan po jedan.

Kada je i posljednji kamion prošao pokraj nas, duboko sam udahnuo i pogledao u zvjezdano nebo nad nama, osjećajući zahvalnost zbog sreće koja me dovela ovdje. Nastavili smo putovanje, kvrgama, rupama i jarcima, neprestano gledajući naprijed kako bismo sustigli konvoj.

Ubrzo sam postao svjestan da se postupno uspinjemo uz strmine, prolazeći uskim puteljcima uz stijene koje su se doimale kao da vise nad praznim prostorom. Osjetio sam da smo prevalili veliku udaljenost i da se teren dramatično izmijenio.

Znao sam da smo u jednom trenutku tijekom posljednjih nekoliko sati prešli granicu koja dijeli Eritreju od Tigraya. Iako je bol razdirala svaki dio moga tijela, postupno sam utonuo u vrstu polusna u kojemu je sve što se zbivalo sa mnom tijekom posljednje dvije godine, svi neobični preokreti, slijepe ulice i zamamni trenuci otkrića, poprimilo jedinstven i dosljedan oblik. Tada sam shvatio, sasvim iznenada i posve jasno, da bi se potraga, kojom sam tako dugo bio opsjednut, pretvorila u jadnu i beznačajnu pustolovinu da je njome upravljala samo gordost i ambicija. Počivajući u dubokoj tami svoga svetišta, Kovčeg Božji možda je i bio obložen drevnim zlatom, ali njegova stvarna vrijednost nije bila u tome. I činjenica da je on predstavljao neizmjerno dragocjeno arheološko blago bila je beznačajna. Doista, nije bilo važno ništa što se moglo izmjeriti, izračunati ili procijeniti, i ako sam ikada žudio za time (a duboko u sebi znao sam da jesam) tada je pogreška koju sam učinio skvrnavljenje, ne samoga predmeta, nego tragača, ne Svetoga Kovčega, nego mene samoga.

A gdje, ako ne u materijalnom svijetu, leže istinske vrednote svetoga predmeta? U njegovoj tajanstvenosti, naravno, u njegovoj čaroliji i nadahnuću kojim je od najstarijih vremena hranio ljudsku maštu. Magija i čudesa, nadahnuće i nada, to su bile njegove stvarne vrednote i njih je valjalo slijediti. Bolje je biti sužnjem takvih plemenitih težnji i ne dobiti ništa, nego uspjeti i poslije biti posramljen.

Usamljena cesta

Nešto prije svitanja, iscrpljeni i od glave do pete prekriveni finom prašinom, zaustavili smo se u malome mjestu, potpuno utonulom u tamu i tišinu.

Hagos je nemilosrdno udarao šakom po zaključanim vratima jedne od kuća sve dok se konačno nisu otvorila. Iskrcali smo Edovu opremu i ostale stvari koje su nam mogle biti potrebne tijekom dana i ušli unutra, a Tesfaye se odvezao u potrazi za sigurnim mjestom na kojem je mogao sakriti "Landcruiser".

Našli smo se u polunatkrivenom dvorištu u kojemu su ljudi spavali na provizornim krevetima. Na sreću, neki od tih kreveta bili su prazni te smo Ed, Hagos i ja spremno uskočili u njih. Pokrio sam se plahtom, sklopio oči i smjesta zaspao.

Nekoliko sati kasnije, kada sam se probudio usred bijela dana, shvatio sam da su moja dva prijatelja nestala te da je oko mene sjedilo dvanaestak tigrajaca, radoznalo me promatrajući. Poželio sam im dobro jutro i ustao trudeći se djelovati dostojanstveno. Umio sam lice s nekoliko kapi vode iz metalne bačve, a zatim sjeo kako bih zapisao svoje bilješke.

Ubrzo su se pojavili Ed i Hagos. Otišli su snimiti razdiobu hrane koju je dovezao konvoj. Upitao sam ih gdje se nalazimo.

"Ovo je Cherero," odgovorio je Hagos, "vrlo važno mjesto u ovome dijelu Tigraya, a ujedno i konačno odredište konvoja. Sav je teret iskrcan ovdje."

"Koliko još ima do Aksuma?"

"Još jedna noć vožnje. No, prilično je nesigurno da dalje nastavimo sami. Bilo bi mudro pričekati ovdje, dok se ne okupi drugi konvoj."

Pogledao sam na sat. Bio je utorak, 15. siječnja. Do početka *Timkata* preostala su samo tri dana.

"Mislite li da ćemo dugo čekati?" upitao sam.

"Dva ili tri dana. Možda ćemo imati sreće i krenuti već noćas."

"Zašto ste rekli da je za nas nesigurno da dalje nastavimo sami?"

"Zato što iz svoga garnizona u Asmari vlada šalje sabotere u Tigray, male skupine koje napadaju vozila. "Landcruiser" poput našega, sa samo nekoliko ljudi u njemu, bio bi savršena meta za takav napad."

"A što je s konvojima? Nisu li i oni izloženi napadima?"

"Ne. Gotovo nikada. Kamiona ima previše, kao i stražara."

Dan je bio dug, spor, vruć, dosadan i ljepljiv. Kada se spustila noć, Hagos, koji je izbivao već nekoliko sati, objavio je da noćas neće

krenuti nijedan konvoj. "Moj je savjet", rekao je, "da pričekamo - barem do sutra."

Vidjevši kakav su užas njegove riječi izazvale u nama, dodao je: "No, sve ovisi o vama, naravno."

Ed i ja smo o tome raspravljali čitavo poslijepodne i već donijeli odluku. Stoga smo izvijestili TPLF-ovca da želimo krenuti dalje, osim ako takvo što ne graniči s ludošću.

"Ne. Sve je u redu. Shvaćam da želite stići u Aksum prije *Timkata*. Opasnost nije tako velika. Samo, trebali bismo povesti još jednog TPLF-ova borca u slučaju da se nešto doista dogodi."

Nedugo zatim, ponovno smo bili na putu. Naprijed, na sjedalu uz Hagosa smjestio se naš čuvar. Taj tinejdžer izrazito bijelih zuba i kuštrave kose nosio je AK-47 i tri ili četiri spremnika dodatnog streljiva. Bio je to veseo momak koji se neprestano smijao i zahtijevao da se na radio-prijamniku u našem "Landcruiseru" puštaju tigrajske borbene pjesme. No, nisam se mogao suzdržati od pomisli da sva njegova energija i borbenost neće biti dovoljne da zaustave metke ako bi netko odlučio pucati na nas, recimo, iz zasjede, iz onoga grma tamo, iz one krošnje ili iza onoga kamena.

Tada sam shvatio koliko je *drukčije* bilo putovati ovako, bez pratnje i glomaznih, bučnih kamiona pred nama i iza nas. Činilo mi se da smo do tada bili dijelom neke neobične i nepobjedive vojske, dok smo neumorno probijali put kroz tamu i svjetlošću rastjerivali sjene. Sada smo bili sićušni, ranjivi i prepušteni sami sebi. I dok smo pronalazili put kroz gustu šumu, postao sam svjestan negostoljubivosti ovih golemih, divljih prostranstava.

Uspinjali smo se već nekoliko sati, dok je motor stenjao, a temperatura zraka se očito snižavala. Najednom smo se našli na vrhu uskog prolaza i ugledali naoružane vojnike koji su nam prepriječili put.

Promucao sam nekoliko nerazgovjetnih pitanja, ali Hagos me umirio: "Ne brinite se. Ovdje je TPLF-ov logor koji nadzire cestu. To su naši." Otvorio je vrata, progovorio nekoliko riječi i rukovao se s pobunjenicima koji su okružili "Landcruiser". Prošli smo zatim kroz improviziranu prepreku i ubrzo se našli na čistini gdje su, među drvenim kolibama, treperile logorske vatre.

Zaustavili smo se na pola sata popiti čaj, a zatim smo krenuli dalje u jezivu noć. Iza nas su polako nestajala logorska svjetla koja su sada zamijenile sjene.

Vrijeme je prolazilo. Zadrijemao sam, a tada se opet probudio shvativši da lebdimo iznad goleme doline: nama slijeva uzdizale su se kamene goleti dok se zdesna otvarao strahovit ponor. Iz tame guste poput tinte odjednom je izronio roj krijesnica, poput klupka čiste energije, i nestao, ostavljajući za sobom sablasni, svijetleći trag. Za nekoliko trenutaka pojavio se opet, lebdeći pred nama, da bi se ponovno ugasio negdje na rubu ponora.

U tom trenutku Tesfaye je naglo zakočio i ugasio svjetla. Hagos i čuvar koji je putovao s nama iskočili su van i pojurili prema rubu litice, pograbivši svoje automatske puške.

Dvojica muškaraca djelovali su smjelo i opasno, poduzetno i neustrašivo. Njihovi su pokreti bili usklađeni, kao da izvode manevar za koji su bili dobro uvježbani.

"Što se, dovraga, zbiva?" upitao je Ed, kojeg je iz duboka sna probudio nagli trzaj vozila.

"Nisam siguran," odgovorio sam, "no, čini mi se da su upravo pucali na nas."

Upravo sam htio predložiti da izađemo iz vozila, želimo li sačuvati žive glave, kada su Hagos i njegov prijatelj dotrčali natrag. Uskočili su na prednje sjedalo, zalupili vratima i naredili Tesfayeu neka nastavi dalje voziti.

"Pretpostavljam da je to bio metak-tragač," rekao sam nakon nekoliko trenutaka.

"Da," odgovorio je Hagos. "Iz doline ih je na nas ispaljeno nekoliko."

"Ali, bio je samo jedan."

"Ne, ne. Mi smo *vidjeli* samo jedan. Ispaljeno ih je nekoliko u kratkom vremenu. Obično se stavlja jedan ili dva na vrh punjača kako bi se točnije odredio položaj cilja. Ostali su meci obični."

"Šarmantno," promrsio je Ed.

Neko smo se vrijeme vozili u tišini, a tada sam zapitao Hagosa: "Što mislite, tko je pucao na nas?"

"Vladini agenti, nedvojbeno. Kako sam rekao, oni neprestano šalju takve ljude u Tigray kako bi izazivali nevolje. Noću nas ne mogu bombardirati iz zraka, stoga ovakve skupine sabotera ometaju promet na cestama. Ponekad im to uspijeva..."

Palo mi je na pamet još jedno pitanje: "Zašto ne nastave pucati? Ovdje gore smo savršene mete."

"To je za njih suviše opasno. Budući da su nas promašili prvi put, a i nalaze se predaleko, ne bi bilo pametno nastaviti napad. Na ovom području ima mnogo TPLF-ovih boraca. Preduga pucnjava privukla bi pozornost."

"Oh... shvaćam."

Naslonio sam svoju umornu glavu na prozor i razmišljao o tome kako lako život može biti ukraden i kako smo svi krhki ispod svoje nabusitosti i umišljenosti.

Oko tri sata ujutro, projurili smo poljem na kojemu je stajao uništen tenk. Ugledao sam ruševine jedne drevne građevine koja se kupala u svjetlosti zvijezda. Obuzet snažnim osjećajem *već viđenog,* upitao sam: "Gdje smo?"

"Ulazimo u Aksum," odgovorio je Hagos, "Upravo smo prošli pokraj palače kraljice od Sabe."

Za nekoliko minuta ušli smo u mali grad, skrenuli desno, zatim lijevo kroz uske uličice da bi se naposljetku zaustavili pred kamenim zidom, obraslim vinovom lozom i tropskim cvijećem. Dok su ostali kucali na ulazna vrata, odšuljao sam se iza "Landcruisera", pao na koljena i poljubio tlo. Znam, bila je to pretjerana i sentimentalna gesta, no tada mi se učinila prikladnom.

Strategija

Ujutro me probudila jarka svjetlost koja je prodirala kroz prozor moje sobe. Kada smo stigli ovamo, bio je potpuni mrak, jer u Aksumu nije bilo struje. Sada kada sam izašao, ustvrdio sam da je gostinjska kućica u koju smo se smjestili bila vrlo udobna, s malim zelenim travnjakom ispred nje.

Prošetao sam do terase na kojoj je bilo poredano nekoliko stolaca. Na štednjaku u kutu stajao je vrč pun toplog čaja. U obližnjoj sam kuhinji vidio dvije žene, vjerojatno majku i kćer, kako gule povrće.

Dočekale su me s osmijehom i ubrzo sam u ruci držao šalicu slatkog i mirisnog čaja. Tada sam sjeo, sabrao misli i pričekao da se ostali probude.

Bila je srijeda, 16. siječnja 1991. Prošle je noći istekao UN-ov rok za povlačenje iračkih snaga iz Kuvajta. Pitao sam se nije li možda započeo III. svjetski rat. Za samo dva dana počet će *Timkat,* stoga sam morao razraditi strategiju.

Nisam imao namjeru smjesta otići u crkvu sv. Marije Sionske. Čudno, ali nakon ovako duga i naporna puta, tih nekoliko posljednjih koraka činili su mi se najtežima. Mogao sam to djelomice pripisati praznovjernom strahu, a djelomice i izvjesnosti da će moj posjet crkvi privući pozornost svećenika, koji bi mogli odlučiti da ovaj put u *timkatskoj* procesiji ne iznesu pravi Kovčeg. Stoga sam odlučio ne dizati preveliku prašinu i mirno čekati početak svečanosti. A tada ću, kad slavlje bude na vrhuncu, možda pronaći zgodan trenutak da se približim relikviji i pomno je promotrim.

Međutim, ovu je strategiju ometao jedan snažan argument. Još od moga razgovora s vjerskim vođom jeruzalemskih Falaša, Raphaelom Hadaneom, bio sam svjestan da se za *timkatskih* svečanosti *nikada* ne iznosi pravi Kovčeg, da se umjesto njega rabi replika, dok sam Kovčeg ostaje u sigurnosti svoga svetišta. Ako je tome bilo tako, ondaje valjalo što prije razgovarati s aksumskim svećenicima. Čekanjem nisam mogao postići ništa, a nisam mogao ništa izgubiti otvorenim i jasnim pristupom. Samo razgovarajući sa svećenicima, moći ću ih uvjeriti kako ne predstavljam nikakvu prijetnju, kako su moje namjere časne i iskrene, te da sam dostojan kandidat za primanje u društvo vidioca Kovčega.

Sučeljen s nužnošću brzog donošenja odluka, mora da sam izgledao prilično smušen, sjedeći tako i pijući čaj.

Ubrzo se na vratima pojavio Ed, zamagljenih očiju i s radio-prijamnikom prislonjenim na uho.

"Je li počeo rat?" povikao sam.

"Zapravo i nije. Rok je prošao, a nema vijesti o bilo kakvim borbama. Ima li čaja? Ili možda kave? To bi bilo sjajno. A doručak?"

Dok su se žene bavile Edom, stigao je i Hagos. Očito je već bio u gradu, jer je za njim išao dostojanstveni starac duge brade, odjeven u lepršavu odoru.

"Ovo je moj otac," objasnio je TPLF-ovac, uljudno ga predstavivši svakome posebno. "On je svećenik u crkvi sv. Marije Sionske. Pripovijedao sam mu o tvome zanimanju za Kovčeg Saveza te je izrazio želju da te upozna."

Čast i breme

Tijekom našeg dugog putovanja, više sam puta s Hagosom razgovarao o svojoj potrazi. Prije negoli smo krenuli na put, saznao sam da je rođen u Aksumu, ali mi ni na trenutak nije palo na pamet da bi mogao imati neke veze s tamošnjom crkvom, a još manje da mu je otac bio svećenik. Da sam to znao, možda bih više pazio što govorim. Hagos mi se odmah svidio i nisam od njega želio ništa tajiti.

Tako više nisam bio nimalo iznenađen, ali ne namjerno ili iz zlobe, nego pukom slučajnošću. Stoga sam zaključio da više nema nikakvog smisla biti na oprezu i skrivati pravi razlog moga dolaska u Aksum. Odlučio sam staviti sve karte na stol i suočiti se s posljedicama, bile one pozitivne ili negativne.

Dugo sam razgovarao s Hagosovim ocem koji je, izgleda, bio iskreno začuđen činjenicom da je jedan stranac prešao toliki put samo da bi vidio Kovčeg Saveza.

"Hoću li ga vidjeti?", upitao sam. "Tijekom *Timkatal* Iznose li pravi Kovčeg ili repliku?"

Hagos je preveo moje pitanje. Slijedila je duga, mučna stanka, koju je starac konačno prekinuo: "Nisam ovlašten govoriti o takvim stvarima. Morate razgovarati s mojim nadređenima."

"Ali, vi znate odgovor, zar ne?"

"Nije moje da o tome govorim. Ja nemam takvih ovlasti."

"Tko je onda ovlašten?"

"Najprije se morate obratiti *Nebura-edu,* najstarijem svećeniku u Aksumu. Bez njegova blagoslova nećete moći učiniti ništa. Ako vam on da svoje dopuštenje, morat ćete razgovarati s čuvarem Kovčega..."

"Bio sam ovdje 1983. godine", prekinuo sam ga, "kada sam upoznao čuvara. Je li on još živ ili je netko drugi došao na njegovo mjesto?"

"Nažalost, umro je prije četiri godine. Bio je vrlo star. Imenovao je svoga nasljednika i danas taj čovjek obnaša dužnost čuvara Kovčega."

"I on uvijek stoji na istome mjestu, u kapeli gdje se čuva Kovčeg?"

"Njegovo je breme u tome što ni na trenutak ne smije napustiti Kovčeg. Znate li da je njegov prethodnik, čuvar kojeg ste upoznali, pobjegao kada je saznao da je imenovan na to mjesto?"

"Nisam to znao", odgovorio sam.

"O, da. Pobjegao je u planine. Drugi su redovnici krenuli u potragu za njim. Kada su ga uhvatili i doveli natrag u Aksum, ponovno je pokušao pobjeći. Prije nego što je konačno prihvatio svoju odgovornost, proveo je mjesece u kapeli vezan lancima."

"Vezan lancima, kažete?"

"Da. Bio je u kapeli, vezan lancima."

"Iznenađen sam."

"Zašto?"

"Zato što, po svemu sudeći, nije želio taj posao. Mislio sam da je velika čast biti imenovan čuvarem Kovčega."

"Čast? Naravno da jest. Ali, ujedno i težak teret. Nakon što prihvati svoje mjesto, imenovani redovnik nema drugoga života. On živi samo da bi služio Kovčegu, da ga kadi tamjanom i neprestano bdije nad njim."

"A kada se Kovčeg iznosi iz kapele, primjerice, za svečanosti *Timkatal* Odlazi li i čuvar u procesiju?"

"On mora uvijek biti uz Kovčeg. Ali, zaista morate s nekim drugim razgovarati o tome. Ja nisam ovlašten..."

Postavio sam još nekoliko pitanja o Kovčegu, no starac je uvijek odgovarao jednako - to se njega ne tiče, nije mogao govoriti o tome, morao sam pitati nekog od nadređenih. Međutim, rekao mi je nešto vrlo zanimljivo. Naime, neposredno prije nego što su Aksum zauzele snage TPLF-a, u grad su stigli službenici vlade i pokušali odnijeti relikviju.

Upitao sam: "Kako? Mislim, što su učinili? Jesu li pokušali ući u kapelu?"

"Ne isprva. Pokušali su nas uvjeriti da je nužno da Kovčeg bude premješten u Addis Abebu. Rekli su da će uskoro biti borbi, te da će ondje biti sigurniji."

"I što se dogodilo?"

"Kada su postali nasilni, pružili smo im otpor. Pozvali su vojnike, ali nismo se dali. Čitav je grad doznao za njihovu namjeru, pa su na ulicama započeli prosvjedi. Konačno su se praznih ruku vratili u Addis Abebu. Bogu hvala, ubrzo nakon toga Aksum je bio oslobođen."

Bilo je očito da je gerilčev otac bio sklon TPLF-u. Pa ipak, morao sam ga upitati: "Kad su vladine snage napustile grad, jesu li se prilike za ovdašnje svećenstvo poboljšale, ili je postalo još gore?"

"U svakom slučaju stanje je mnogo bolje nego do tada. Odlazimo u crkvu kad god poželimo, danju ili noću. Prije, zbog policijskog sata koji je uvela vlada, nismo smjeli navečer odlaziti u crkvu. Ako bismo iz nje izašli, makar i zbog svježeg zraka, odmah bi nas odveli u zatvor. Sada se više ne moramo bojati. Možemo sigurno spavati u svojim domovima te kao svi normalni ljudi odlaziti svaki dan u crkvu. Ne moramo provoditi noć u crkvi zbog straha da budemo zarobljeni na putu do kuće. Prije je uvijek bio prisutan strah, nismo znali što će se dogoditi nama ili crkvi. Sada možemo u miru obavljati bogoslužje."

Croix pattee

Hagosov je otac otišao obećavši da će dogovoriti sastanak s *Nebura-edom,* glavnim svećenikom crkve sv. Marije Sionske. Savjetovao mi je da prije toga ne pokušavam razgovarati s čuvarem Kovčega: "To bi moglo izazvati nezadovoljstvo. Valja ispravno postupiti."

Iako mi se činilo da takva strategija najvjerojatnije skriva zamke, shvatio sam da nisam imao drugog izbora. Stoga sam odlučio da, čekajući *Nebura-edov* poziv, razgledam neke arheološke lokalitete koje za prvog posjeta 1983. godine nisam uspio vidjeti.

Sjetio sam se da se na stijeni u blizini kamenoloma, iz kojih su u pretkršćanska vremena izvađene najslavnije aksumske stele, navodno nalazi isklesani lik lavice. Ta stijena 1983. godine nije bila na području koje je nadzirala vojska. To je područje, međutim, sada bilo dostupno.

U pratnji jednog od TPLF-ovih gerilaca, Ed je otišao na teren, kako bi snimio nekoliko kadrova za svoju priču, a ja sam nagovorio Hagosa neka me u "Landcraiseru" poveze do kamenoloma. Zbog opasnosti od zračnih napada, ta je vožnja bila vrlo riskantna. Ako stignemo do kamenoloma, rekao je Hagos, morat ćemo zamaskirati vozilo.

Izašli smo iz grada prošavši pokraj takozvane palače kraljice od Sabe i uskoro smo stigli do stjenovitog brežuljka. Smjestili smo "Landcruiser" u jarak, prekrili ga maskirnom tkaninom i krenuli prema brežuljku.

"Što misliš koliko je vjerojatno da uspijem nagovoriti svećenike da mi dopuste da uđem u kapelu i vidim Kovčeg?", upitao sam.

"Oh...neće ti to dopustiti", odlučno je odgovorio Hagos. "Priliku za to imat ćeš samo za vrijeme *Timkata."*

"Misliš li da za *Timkat* zaista iznose Kovčeg? Ili samo repliku?"

Slegnuo je ramenima: "Ne znam. Kad sam bio dječak, vjerovao sam, kao i svi moji prijatelji, da se za *Timkat* iznosi pravi Kovčeg, a ne replika. U to uopće nisam sumnjao. Ali, sada baš i nisam tako siguran..."

"Zašto?"

"Ne čini se logičnim."

Hagos o tome više nije govorio, te smo se sljedećih petnaestak minuta u potpunoj tišini penjali uz strmi brežuljak. Konačno je Hagos prstom pokazao na golemu stijenu koja je stršala naprijed, nadvijajući se nad nama: "Tvoja je lavica ondje", rekao je.

Primjetio sam da Hagos pomalo šepa. "Što se dogodilo s tvojom nogom?", upitao sam. "Jesi li je uganuo?"

"Ne. Bio sam ranjen."

"Oh...shvaćam."

"Bilo je to prije nekoliko godina u bitki s vladinim snagama. Metak mi je prošao kroz koljeno, i smrskao kost. Otada ne mogu biti u aktivnoj službi."

Stigli smo do stijene i Hagos me poveo da razgledam drugu stranu. Ondje sam, iako djelomice skriven u dubokoj sjeni, mogao razabrati golem lik lavice koja napada. Reljef je bio vrlo oštećen, no unatoč tome mogao sam osjetiti snagu, životnost i ljupkost te veličanstvene zvijeri.

Znao sam da je i Theodore Bent, britanski putnik i arheolog-amater, koji je u devetnaestom stoljeću posjetio Aksum, također vidio ovaj

reljef koji je opisao kao "vrlo produhovljeno umjetničko djelo, dugačko 3 metra i 20 centimetara, mjereno od nosa do repa. Trk lavice divno je prikazan, a položaj stražnjih nogu pokazuje da je umjetnik dobro proučio kretnje svoga modela." Zatim je dodao: "Nekoliko centimetara dalje od lavičina nosa nalazi se disk iz kojeg izbijaju zrake, vjerojatno prikaz sunca."

Pogledao sam taj disk, i uočio da njegove zrake zapravo čine dva para eliptičnih ureza. Ako bi se ti urezi shvatili kao kazaljke sata, tada bi gornji par pokazivao otprilike 10 i 2, a donji 4 i 8 sati. Na prvi su pogled ovi urezi doista izgledali kao zrake koje izbijaju iz diskolika središta.

Međutim, "zrakasti disk" koji je putnik opisao uopće nije predstavljao sunce. Da je Bent pomnije promotrio *čitav* simbol, ustanovio bi da eliptični urezi oblikuju *croixpatte,* ("šapasti križ", op. prev.), drugim riječina, templarski simbol.

"Hagos", rekao sam, "da li mi se priviđa ili je to doista križ?"

Prešao sam prstima po urezanom simbolu koji sam tako lako prepoznao.

"To je doista križ", potvrdio je TPLF-ovac.

"Ali, on ne bi smio biti ovdje. Lavica zasigurno potječe iz pretkršćanskog doba. Kako to da se pokraj nje nalazi kršćanski simbol?"

"Tko zna? Možda je naknadno dodan. Postoje i drugi križevi poput ovog na mjestu gdje je nekoć stajala palača kralja Kaleba."

"Ako nemaš ništa protiv", rekao sam, "doista bih želio otići tamo i razgledati ih."

Djelo anđela

Kalebovu sam palaču posjetio 1983. znajući da je bila sagrađena u šestom stoljeću po Kr. Bila je to utvrda na vrhu brijega, s labirintom podzemnih prostorija i tamnica. Međutim, ne sjećam se da sam tamo vidio ikakve križeve.

Vozeći se natrag prema gradu, radovao sam se ponovnom istraživanju palače. Templari me 1983. godine nisu nimalo zanimali. Međutim, moja su sljedeća istraživanja pokazala mogućim da je skupi-

na vitezova za vladavine kralja Lalibele (1185.-1211. po Kr.) stigla iz Jeruzalema u Etiopiju u potrazi za Kovčegom Saveza, te da je sam Kovčeg poslije bio u njihovu posjedu. Čitatelj će se prisjetiti da sam potvrdu ove teorije pronašao u svjedočanstvu Abu Saliha, armenskoga geografa iz trinaestog stoljeća, koji je pripovijedao o Aksumu i nosačima Kovčega, "blijedorumene puti i crvene kose".

Ako su ti ljudi zaista bili templari, u što sam čvrsto uvjeren, onda je razumno pretpostaviti da su za sobom ostavili neki trag. Stoga sam smatrao kako je vrlo vjerojatno da je *croix pattee* pokraj lavice urezao templarski umjetnik.

Ova vrsta križa nije bila uobičajen simbol u Etiopiji: zaista, tijekom brojnih putovanja tom zemljom vidio sam ga samo na stropu monolitne crkve Beta Maryam u Lalibeli - glavnom gradu istoimenog kralja, za kojeg sam vjerovao da je doveo templare u Etiopiju. Sada sam se uvjerio kako postoji još jedan *croix pattee* u blizini Aksuma, a ako Hagos ima pravo, tih križeva ima i na ruševinama palače kralja Kaleba - građevine u kojoj se u trinaestom stoljeću još uvijek moglo živjeti.

Provezli smo se travnatom čistinom na kojoj se uzdizala većina glasovitih aksumskih stela, i prošli pokraj drevnog rezervoara poznatog kao Mai Shum, navodnog kupališta kraljice od Sabe. Od kršćanskih vremena do danas, u tom su se rezervoaru, kao dio *timkatskih* svečanosti, obavljali neobični obredi krštenja. Za dva dana, kada započne *Timkat,* Kovčeg će se donijeti ovamo.

Ostavivši Mai Shum iza nas, odvezli smo se dalje, strmom i krivudavom stazom koja je vodila do ruševina palače kralja Kaleba. Ostavivši automobil po strani i prekrivši ga maskirnom tkaninom, ostatak smo puta nastavili pješice. Hagos me poveo medu ruševine, sjeo na zemlju i neko vrijeme čeprkao po kamenju da bi konačno trijumfalno objavio: "'Ovdje! Ovdje je! Mislim da si ovo želio vidjeti."

Potrčao sam do njega i ugledao kameni blok, oko šezdeset centimetara širok i debeo petnaestak centimetara. U njemu su bile uklesane četiri eliptične udubine, jednakog oblika i rasporeda kao i eliptični urezi uz reljef lavice. Međutim, ovaj put nije moglo biti dvojbe o simbolu: bio je to još jedan templarski križ.

"Kad sam bio dječak", zamišljeno je rekao Hagos, "često sam se ovdje igrao s prijateljima. Ovakvih je kamenih blokova tada bilo mnogo više. Pretpostavljam da su kasnije odneseni."

"Odneseni? Kamo?"

"Kamenje s ruševina često se rabi za popravke ili izgradnju kuća. Srećom, ovaj je ostao netaknut...No, ovakvih križeva ima i u podzemnim prostorijama palače."

Spustili smo se niza stube i kročili u mračni labirint koji sam posjetio 1983. Uz svjetlost baterijske svjetiljke tada sam vidio mnogo praznih sarkofaga, za koje su stanovnici Aksuma vjerovali da su nekada sadržavali golema bogatstva u zlatu i biserju. Zapalivši šibicu, Hagos mi je pokazao templarski križ urezan najednom od tih sarkofaga.

"Kako si pronašao taj križ?", začuđeno sam ga upitao.

"Svi u Aksumu znaju za njega. Rekao sam ti da sam kao dječak često dolazio ovdje."

Odveo me zatim u sljedeću prostoriju, zapalio šibicu i pokazao mi još dva templarska križa - jedan, prilično nezgrapan, bio je urezan na zidu pred nama, a drugi, prekrasno oblikovan, nalazio se na duljem bočnom zidu.

Pri svjetlosti koja se lagano gušila, zamišljeno sam promatrao križeve. Znao sam da svoju hipotezu nikada neću moći potkrijepiti vjerodostojnim arheološkim ili povijesnim dokazom, no duboko u duši bio sam siguran da su templari bili ovdje. *Croix pattee* bio je njihov karakterističan simbol, koji su nosili na svojim štitovima i odorama. Ono što sam sada vidio, potvrđivalo je moju teoriju da su u trinaestom stoljeću templari stigli ovdje i na zidovima ovih podzemnih prostorija urezali svoje simbole, kao vrstu zagonetke ili traga za one koji će možda poželjeti proniknuti u njihovu tajnu.

"Postoje li predaje o podrijetlu ovih križeva?" upitao sam Hagosa.

"Neki tvrde da su oni djelo anđela", odgovorio je TPLF-ovac, "ali, to je naravno besmislica."

Glasnik loših vijesti

Hagosov mi se otac javio tek navečer, a vijesti koje mi je prenio bile su loše. Ušao je u malu gostinjsku kuću u kojoj smo te večeri odsjeli i izvijestio me kako *Nebura-ed* nije u gradu

Pomislio sam kako je vrlo neobično da glavni svećenik crkve sv. Marije Sionske izbiva iz grada u *ovo* vrijeme. Budući da je do *Timkata* preostajalo samo dva dana, a valjalo je poduzeti brojne pripreme za svečanost, njegova je prisutnost u Aksumu morala biti prijeko potrebna.

"Kako nezgodno", rekao sam. "Kamo je otišao?"

"Otišao je u Asmaru...na savjetovanje."

"Ali, Asmara je još uvijek u vladinim rukama. Kako je mogao tamo otići?"

"Nebura-ed može ići kamo poželi."

"Hoće li se vratiti prije *Timkata?'*

"Rekli su mi da će se vratiti za nekoliko dana. Umjesto njega, na *timkatskoj* će svečanosti biti njegov zamjenik."

"Što to znači? Hoću li moći razgovarati s čuvarem Kovčega? Toliko bih toga želio saznati."

"Bez *Nebura-edova* dopuštenja nećete moći učiniti ništa."

Hagosov je otac očito bio samo nedužan glasnik, pa nisam imao razloga ljutiti se na njega. No, bilo je jasno da je vijest koju mi je upravo prenio bila dio strategije koja je trebala zauzdati moju znatiželju. Iako bi sa mnom razgovarali vrlo ljubazno i prijateljski, aksumski svećenici i redovnici posve sigurno ne bi surađivali sa mnom bez prethodnog *Nebura-edova* dopuštenja. Nažalost, *Nebura-ed* nije bio u gradu, pa nisam mogao ishoditi njegovo dopuštenje. Bio sam spriječen na klasičan abesinski način, naime, nitko me nije izravno odbio. Svećenici nisu trebali biti grubi i neljubazni; upravo suprotno, trebali su samo slegnuti ramenima i reći mi s dubokim žaljenjem da se ovo ili ono ne može učiniti bez *Nebura-edova* dopuštenja, te da oni sami - o ovome ili onome - nisu ovlašteni razgovarati.

"Ima ikakve mogućnosti", upitao sam, "da *Nebura-edu* pošaljemo poruku?"

"Dok se nalazi u Asmari?", Hagosov se otac nasmijao. "Nemoguće."

"Dobro. U redu. On ima zamjenika, zar ne? Može li mi on dati potrebno dopuštenje?"

"Mislim da ne može. Da bi vam dao dopuštenje, morao bi ga na to ovlastiti *sam Nebura-ed."*

"Drugim riječima, zamjenik bi morao dobiti dopuštenje da mi dopusti?"

"Upravo tako."

"Mogu li barem pokušati? Zar se ne mogu sastati sa zamjenikom i objasniti mu zašto sam ovdje? Tko zna? Možda će mi izaći u susret."

"Možda", rekao je Hagosov otac. "U svakom slučaju, večeras ću razgovarati s njim i sutra vam javiti njegov odgovor."

Svetište

U utorak, 17. siječnja, ustali smo prije zore. Ed je želio snimiti izlazak sunca, a Hagos mu je rekao da se najljepši pogled pruža s vrha jednog od brežuljaka izvan grada.

Tako smo u četiri i trideset ujutro probudili Tesfayea, našega vozača, koji je dijelio postelju s tamošnjom prostitutkom. Krenuli smo na put nešto prije pet. Kroz prozor automobila izbacili smo antenu Edova radio-prijamnika. Iako je prijam bio vrlo slab, uspjeli smo čuti većinu vijesti i saznati da je u Zaljevu konačno izbio rat te da su američki vojni zrakoplovi tijekom večeri bombardirali Bagdad. Štete su bile goleme. Snage iračkog vojnog zrakoplovstva navodno nisu uspjele odgovoriti na napade.

"Izgleda da je sve gotovo", komentirao je Ed zadovoljno.

"Sumnjam", rekao je Hagos. "Vidjet ćemo što će se dogoditi."

Neko smo vrijeme sjedili u tišini, slušajući ostale vijesti, dok smo se približavali vrhu brežuljka. Još uvijek sanjareći o putenim užicima kojih smo ga tako nemilosrdno lišili, Tesfaye je u posljednjem trenutku okrenuo volan i spasio nas od pogibelji na rubu strme litice.

Edu, Hagosu i meni ovo je bio znak da izađemo iz vozila. Ostavivši Tesfayea da se pozabavi maskirnim prekrivačem, ostatak puta do vrha odlučili smo prijeći pješice.

Bila je to kratka šetnja kroz ostatke nekadašnjeg vojnog logora. "Prije nego što smo zauzeli Aksum, na ovom se mjestu nalazio posljednji etiopski garnizon", objasnio je Hagos. "Bili su to žilavi borci iz Sedamnaeste divizije. Pregazili smo ih za osam sati."

Svuda oko nas ležali su uništeni vojni kamioni, spaljena oklopnih vozila i razoreni tenkovi. Kako je sunce počelo izlaziti, uočio sam na tlu goleme količine streljiva, čahure metaka i krhotine granata. Bilo je i nekoliko 81-milimetarskih granata, zahrđalih ali neeksplodiranih. Očito nikome nije palo na pamet da ih ukloni.

Ubrzo smo stigli na vrh. Ondje sam, pod rumenim jutarnjim nebom, stajao obuzet mračnim mislima i promatrao Aksum.

Iza mene se nalazila ruševna zgrada. Njezin valovit, djelomice očuvan limeni krov, zlokobno je škripao na hladnom jutarnjem povjetarcu. Preda mnom je na zemlji ležala vojnička kaciga, čiji je vrh odnio neki nepoznati projektil. U krateru pokraj mene ležala je iznošena vojnička čizma.

Kako je svjetlost bivala jasnija, uspio sam u daljini razabrati travnatu čistinu na kojoj su ponosno stajale visoke stele. Nešto dalje uzdizale su se usamljene zidine i tornjevi veličanstvene crkve sv. Marije Sionske. U blizini toga golema zdanja, okružena ogradom od željeznih rešetaka, stajala je jednostavna siva granitna kapelica bez prozora, s kupolom od zelenoga bakra. Bilo je to svetište Kovčega, tako blizu, a opet nepristupačno. Ondje je ležao odgovor na sva moja pitanja. Promatrao sam kapelu ispunjen žudnjom i poštovanjem, nadom i nestrpljenjem, ali i dubokom zabrinutošću i nesigurnošću.

Ljudi od slame

Kad je došlo vrijeme za doručak, vratili smo se u gostinjsku kuću. Sjedili smo ondje do podneva, okruženi skupinom neuobičajeno turobnih i zamišljenih Tigrayaca, koji su se okupili oko Edova radio-prijamnika i slušali vijesti koje im je Hagos svečano prevodio. Promatrajući

njihova lica, stara i mlada, lijepa i obična, zapanjilo me njihovo zanimanje za ta zbivanja. Možda im je taj daleki rat odvraćao pozornost od sukoba u vlastitoj domovini, koji je odnio živote mnogih njihovih sugrađana. Možda su suosjećali za žrtvama divljačkog pustošenja u nekoj drugoj zemlji.

Promatrajući ovaj dirljiv prizor, shvatio sam da je za stanovnike Aksuma još donedavno sloboda bila samo pusta fantazija. Međutim, unatoč siromaštvu, zatvorenim školama, strahu od zračnih napada zbog kojih se ljudi nisu mogli slobodno kretati ni obrađivati svoja polja te unatoč prijetećoj gladi, prilike su, izgleda, bile mnogo bolje nego u vrijeme kada se Aksum nalazio u vladinim rukama.

Oko jedanaest sati ujutro, kada je Ed završio sa sastavljanjem svoga dnevog rasporeda, Hagos i ja krenuli smo prema stelama. Prošli smo uz zid na kojemu je bio naslikan predsjednik Mengistu, kao pobješnjeli demon s krvavom svastikom na kapi, dok su iz njegovih usta izlazili redovi naoružanih vojnika. Oko njegove glave kružilo je nekoliko MiG-ova, a posvuda oko njega gmizali su tenkovi i teško topništvo. Natpis na jeziku tigrigna glasio je: "Nikada se nećemo pokoriti diktatoru Mengistuu."

Hodali smo aksumskim ulicama punim jama, uz prazne štandove gradske tržnice i jednostavne kuće, neprestano susrećući horde pješaka; redovnike i redovnice, svećenike, dječurliju, dostojanstvene starce, seljake i građane, žene s golemim vrčevima punim vode i skupine mladića koji su se trudili izgledati moderno, poput svih ostalih tinejdžera na svijetu. I tada sam pomislio: *prije nekoliko godina nisam ni okom trepnuo kada je vlada odlučila sve ove ljude nasilno premjestiti na neko drugo mjesto.*

"Hagos", rekao sam, "otkada ste istjerali vladine snage, u Aksumu se stanje iz temelja promijenilo. Ne mogu točno reći zašto, ali ozračje je potpuno drukčije."

"Zato što se više nitko ne boji", odgovorio mi je TPLF-ovac.

"Zar ni bombardiranja ni zračnih napada?"

"Naravno da smo još uvijek oprezni. No, zračni su napadi više smetnja nego izvor straha. Uz to, pronašli smo i načine kako da ih izbjegnemo. Kada je grad bio pod nadzorom vlade, neprestano smo trpje-

li zlostavljanja vojske. Bio je to strašan teror... Kada smo se konačno sukobili s našim tlačiteljima, znate li što se dogodilo?"

"Ne. Zaista ne znam."

"Otkrili smo da su oni bili samo ljudi od slame, te da nam je sloboda oduvijek bila nadomak ruke."

Tako razgovarajući, stigli smo do stela. Šetajući uz veličanstvene monolite, divio sam se savršenstvu i vještini davno zaboravljene kulture koja ih je zamislila. Sjetio sam se kako mi je 1983. redovnik-čuvar rekao da je stele podigao Kovčeg - "Kovčeg i nebeska vatra".

Iako tada nisam shvaćao starčeve riječi, sada sam osjećao da je možda govorio istinu. Tijekom povijesti sveta je relikvija činila mnoga glasovita čuda: podizanje nekoliko stotina tona kamena zasigurno ne bi bilo izvan njezine moći.

Stvarno čudo

Toga poslijepodneva u četiri sata u gostinjsku je kuću došao Hagosov otac i izvijestio nas da je zamjenik glavnog svećenika pristao na sastanak s nama. Rekao je da nas iz protokolnih razloga neće tamo pratiti, ali nam je potanko opisao put do svećenikova doma.

Hagos i ja odšetali smo do crkve sv. Marije Sionske uz koju se nalazila omanja zgrada sa svećeničkim stanovima. Prošli smo nisko nadsvođenim dvorištem i stigli do ulaznih vrata. Pokucali smo i otvorili ih. Našli smo se u vrtu u kojemu je na klupi sjedio postariji čovjek odjeven u crne halje.

Vidjevši da mu se približavamo, tiho je promrmljao nekoliko riječi. Hagos mi je prišapnuo: "Ti moraš ostati ovdje. Ja ću razgovarati u tvoje ime."

Slijedilo je nešto što sam mogao protumačiti kao vrlo ozbiljan razgovor. Promatrajući ih iz daljine osjećao sam se...nemoćnim, paraliziranim, ništavnim. Poželio sam jurnuti k njima i strastveno se zauzeti za svoju stvar. No, znao sam da za moja preklinjanja, ma kako iskrena bila, neće imati razumijevanja tvrdi i gorljivi tradicionalisti, kakav je zasigurno bio i *Nebura-edov* zamjenik.

Nakon nekog vremena Hagos se vratio. "Zamjeniku sam rekao sve", objasnio je. "Rekao je da neće razgovarati s tobom i da su o tako važnim stvarima kao što je Kovčeg ovlašteni govoriti samo *Nebura-ed* i redovnik-čuvar."

"Pretpostavljam da je *Nebura-ed* još odsutan?"

"Da, nije se vratio. Ali, imam dobre vijesti. Zamjenik je dopustio da razgovaraš s čuvarem."

Nekoliko minuta poslije, prošavši kroz labirint prašnjavih stazica, stigli smo do crkve sv. Marije Sionske. Kraj nje, unutar ograde od željeznih rešetki, bila je kapela. Stajao sam ondje neko vrijeme Zureći kroz ogradu. Zaključio sam da bih odlučnim usponom i kratkim trkom mogao za nekih deset sekundi stići do zaključanih vrata.

Spomenuo sam to Hagosu, koji je na moju šalu odgovorio pogledom istinskog užasa.

"Nemoj na to ni pomisliti", upozorio me. Pokazao mi je rukom u smjeru crkve oko koje je šetalo desetak prilično snažnih i visokih mladih đakona. "Budući da si stranac, prema tebi se moraju odnositi s dužnim poštovanjem. Ali, ako bi počinio takvo svetogrđe, zasigurno bi te ubili."

"Gdje bi mogao biti čuvar?", upitao sam ga zatim.

"On je unutra. Pridružit će nam se kad bude spreman."

Strpljivo smo čekali sve dok sunce nije počelo zalaziti. Kada je pao mrak, pojavio se čuvar. Bio je to visok čovjek snažne građe, možda dvadeset godina mlađi od svoga prethodnika. Oči obojice bile su zastrte mrenom. A njihove su halje od debelog platna mirisale na tamjan.

Nije pokazivao nikakve namjere da nas pozove unutra, ali nam je pristupio i pružio ruku preko ograde.

Upitao sam ga kako mu je ime.

Grubim je glasom jednostavno odgovorio: "Gebra Mikail."

"Molim te, reci mu", rekao sam Hagosu, "da se zovem Graham Hancock te da sam posljednje dvije godine proučavao povijest i predaje o Kovčegu Saveza. Molim te, reci mu da sam došao iz Engleske, proputovavši više od sedam tisuća kilometara, u nadi da će mi biti dopušteno vidjeti Kovčeg."

Hagos je prenio ovu poruku. Kada je završio, čuvar je rekao: "Znam. Već su me o tome izvijestili."

"Dopuštate li da uđem u kapelu?", upitao sam.

Hagos je preveo pitanje. Nakon duge stanke slijedio je očekivani odgovor: "Ne, ne mogu to učiniti."

"Ali," nemoćno sam prosvjedovao, "došao sam vidjeti Kovčeg."

"Onda mi je žao što ste putovali uzalud. Nećete ga vidjeti. To ste već trebali znati, budući da ste, kako ste rekli, proučavali naše predaje."

"Znao sam to, ali sam se ipak nadao."

"Mnogi se nadaju. Ali, osim mene, nitko drugi ne smije vidjeti Sveti Kovčeg. Čak ni *Nebura-ed.* Ni patrijarh. To je zabranjeno."

"Duboko sam razočaran."

"U životu ima i gorih stvari od razočaranja."

Upitao sam: "Možete li mi barem reći kako Kovčeg izgleda? Mislim da ću otići zadovoljan ako mi to kažete."

"Vjerujem da je u Bibliji Kovčeg vrlo dobro opisan. Tamo sve piše."

"Ali, želim da mi svojim riječima opišete kako izgleda. Mislim na Kovčeg koji počiva ovdje, u ovom svetištu. Je li on škrinja od drveta i zlata? Stoje li na njegovu poklopcu dvije krilate figure?"

"O tim stvarima neću govoriti..."

"I kako ga nose?", nastavio sam. "Na motkama? Na neki drugi način? Je li težak ili lagan?"

"Rekao sam da o takvim stvarima neću govoriti, stoga vam neću reći ništa."

"Čini li čuda?", bio sam uporan. "Biblija kazuje da Kovčeg čini čuda. A ovdje u Aksumu? Čini li Kovčeg i u Aksumu čuda?"

"Čini li čuda... I on sam je...čudo. Stvarno čudo. To je sve što ću reći."

Nakon toga je čuvar ponovno pružio ruku i na trenutak čvrsto stisnuo moju, u znak oproštaja.

"Imam još jedno pitanje", rekao sam nepopustljivo. "Samo još jedno pitanje..."

Čuvar je potvrdno kimnuo glavom.

"Sutra navečer", nastavio sam, "počinje *Timkat.* Hoće li se tada, u procesiji do Mai Shuma, nositi pravi Kovčeg ili samo replika?"

Dok je Hagos prevodio moje pitanje, čuvar je smireno slušao. Konačno je odgovorio: "Već sam dovoljno rekao. *Timkat* je javna

svečanost. Možete doći i sami provjeriti. Mislim da biste trebali znati odgovor na svoje pitanje, ako ste tome posvetili dvije godine svoga života."

Zatim se okrenuo i nestao u sjeni.

Tajna nad tajnama

Predmet, koji je prvog dana *timkatskih* svečanosti, kasno poslijepodne u petak 18. siječnja 1991., nošen do drevnog kupališta Mai Shum, bila je poveća škrinja, prekrivena debelom modrom tkaninom s izvezenim simbolom golubice. Sjetio sam se daje u Wolframovu *Parsifalu* golubica bila simbolom Grala. Pa ipak, dobro sam znao da ono što sam vidio nije bio ni Gral ni Kovčeg. Bila je to samo metafora.

Kao što me upozorio falaški svećenik Raphael Hadane, sveta je relikvija ostala u sigurnosti svoga prebivališta, svoje Svetinje nad Svetinjama. Ono što je javnost promatrala, bila je samo replika, ali replika koja se umnogome razlikovala od plosnatih *tabota,* koje sam vidio u procesiji tijekom prošlogodišnjih *timkatskih* svečanosti u Gondaru. Ova je drvena škrinja po obliku i dimenzijama odgovarala biblijskom opisu Kovčega Saveza.

Kako sam onda mogao biti siguran da je ono što gledam replika? Odgovor je jednostavan. Redovnik-čuvar Gebra Mikail nije ni na trenutak napustio kapelu. Kasnog poslijepodneva 18. siječnja, dok se procesija kretala prema Mai Shumu, vidio sam ga kako zadubljen u misli sjedi iza željeznih rešetaka, naslonjen na sivi granitni zid svoje kapelice. Kada su svećenici prolazili, nije čak ni podigao pogled, te je bilo očito da predmet koji su nosili za njega nije imao nikakvo značenje.

A tada je nestao u tami kapele. Nekoliko trenutaka poslije čuo sam njegovo sporo, aritmično pjevanje. Da sam smio prići bliže, znao sam da bih osjetio težak miris tamjana.

Nije li, dakle, Gebra Mikail u toj tami palio tamjan moleći se Bogu pred Svetim Kovčegom Njegova Saveza? Zašto bi on, kojeg su njegova braća izabrala za čuvara dragocjenog nasljeđa, ostao u svetištu sve do jutra, ako ne zato da bi bdio uz sveti predmet, zbog čije je sigurnosti žrtvovao slobodu.

Vjerujem da sam tada uistinu naslutio tajnu koja leži iza simbola, veličanstvenu zagonetku skrivenu u čudesnim porukama - objavljenu a nikada otkrivenu. Jer, Etiopljani znaju da će drvo najbolje sakriti ako ga smjeste u šumu. A što su drugo replike, koje štuju u dvadeset tisuća crkava, do li prava šuma simbola?

U samom srcu te šume leži Kovčeg, zlatni Kovčeg sagrađen u podnožju Sinajskog brda, koji je putovao divljinom i prešao rijeku Jordan, te Izraelcima donio pobjedu u njihovoj borbi za Obećanu zemlju, Kovčeg kojeg je kralj David odnio u Jeruzalem da bi ga oko 955. god. pr. Kr. kralj Salomon konačno položio u Svetinju nad Svetinjama Prvog hrama.

Odatle su ga, nakon otprilike tri stotine godina, iznijeli gorljivi svećenici, kako bi ga sačuvali od Manašeova oskvrnuća i odnijeli ga u Egipat, na daleki otok Elefantinu. Ondje su za njega izgradili novo prebivalište, hram u kojemu će ostati sljedeća dva stoljeća.

Kada je taj hram bio razoren, nastavila su se njegova lutanja. Odnesen je u Etiopiju, u zemlju krilatih kukaca i ispresijecanu rijekama. S jednog je otoka, tako, stigao na drugi, zeleni Tana Kirkos, gdje je smješten u jednostavan šator i gdje ga je štovao jednostavan narod. Sljedećih osam stotina godina bio je središtem drevnog i idiosinkratskog židovskog kulta, čiji su sljedbenici bili preci današnjih etiopskih Židova.

Tada su stigli kršćani, propovijedajući novu religiju. Nakon što su obratili kralja, uspjeli su ugrabiti Kovčeg za sebe. Odnijeli su ga u Aksum i smjestili u veliku crkvu posvećenu svetoj Mariji, majci Isusovoj.

Kako su prolazila mnoga stoljeća, sjećanje na donošenje Kovčega u Etiopiju postupno je blijedjelo. Počele su kružiti legende koje su pokušavale objasniti tajanstvenu i neobičnu činjenicu da je mali grad u udaljenim brdima Tigraya odabran - vjerojatno od samoga Boga - kao posljednje prebivalište najdragocjenijeg i najvažnijeg predmeta starozavjetnih vremena. Te su legende s vremenom kodificirane i zapisane u obliku *Kebre Nagasta* - dokumenta koji sadrži toliko pogrešaka, anakronizama i nedosljednosti da kasniji znanstvenici nikada nisu uspjeli pronaći pravi put do istine obavijene velom zagonetki i čarolija.

Međutim, tu su istinu *zaista* naslutili vitezovi templari, koji su prepoznali njezinu strahovitu moć i koji su u potrazi za njom došli u

Etiopiju. Tu je istinu izrazio i Wolfram von Eschenbach u svome *Parsifalu,* gdje Sveti gral - "ispunjenje svih želja" - predstavlja tajanstveni kriptogram Kovčega Saveza.

U svome djelu Wolfram opisuje kako je poganin Flegetanis proniknuo u tajne zviježđa i svečano objavio kako zaista postoji "stvar koja se naziva Gralom". Objavio je, također, da taj savršeni predmet čuva kršćanski sin časnoga podrijetla. Svoju je objavu završio ovim riječima: "Oni, koje Gral pozove, najdostojniji su od svih ljudi."

Takvi su i oni koji su pozvani u službu Kovčega, jer Kovčeg i Gral su jedno. Međutim, ja nisam nikada bio dovoljno vrijedan. Toga sam bio svjestan i dok sam prelazio pustu zemlju. Znao sam to i kada sam se približavao kapeli. Znam to i sada. Pa ipak...pa ipak..."moje je srce zadovoljno, moja se duša raduje, a moje će tijelo počivati u nadi."

Datta. Dayadhvam. Damyata.

Shantih shantih shantih